

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

110 d. 482

Νομοδοί II.

B

Ca

110.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΥΠΟ
Φιλαρέτου Βαφείδου
ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ ΒΑΦΕΙΔΟΥ

Ἀρχιμανδρίτου

Δ. Ψ. καὶ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς ἐν τῇ ἐν Χάλκῃ Θεολογικῇ Σχολῇ.

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

ΜΕΣΗ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
(700 - 1153 μ. Χρ.)

CONSTANTINOPLE
LORENTZ & KEIL

Libraires de S. M. I. le Sultan.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ
ΑΠΟ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΥΠΟ

ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ ΒΑΦΕΙΔΟΥ

Ἀρχιμανδρίτου

Δ. Φ. καὶ καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῇ ἐν Χάλκῃ Θεολογικῇ Σχολῇ.

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

ΜΕΣΗ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
(700—1453 μ. Χρ.)

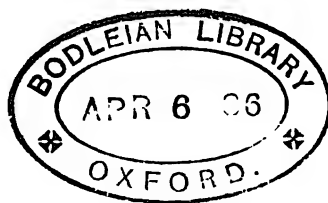
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

1886.

ΤΥΠΟΙΣ

Σ. Ι. ΒΟΥΤΥΡΑ

Ἀδελφ. τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευσεως

■ Ὑπ' ἀριθ. 1128 καὶ ἡμερομ. 28 Φεβρουαρίου 1900 (15 Τριμνησιού-1662). 1302).

ΤΗ.
ΕΝ ΧΑΛΚΗ, ΙΕΡΑ,
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ, ΣΧΟΛΗ,
ΤΗΝ ΒΙΒΛΟΝ ΤΗΝΔΕ

ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΝ ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Ο ΠΟΝΗΣΑΣ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ἡ ἐν τε τοῖς ἡμετέροις καὶ ξένοις ἐπιστημονικοῖς κύκλοις εὐμε-
ρῆς ὑποδοχὴ τοῦ πρώτου τόμου τῆς Ἑκκλησιαστικῆς μου Ἱστο-
ρίας προάγει με, ὅπως προβῶ καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ μετὰ χει-
ρας δευτέρου. Καὶ ἐν τῇ συντάξει καὶ ἐπεξεργασίᾳ τοῦ παρόντος
τόμου, τοῦ περιλαμβάνοντος τὴν ἱστορίαν τῆς καθόλου χριστια-
νικῆς Ἑκκλησίας ἀπὸ τοῦ 700 μέχρι τοῦ 1453 ἠκολούθησα ταῖς
πηγαῖς καὶ τοῖς βοηθητικοῖς ἐκείνοις ἐγχειριδίοις, ὧν ἐμνήσθην
ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου. Ἐνταῦθα ὁμως ἀπέβλεψα καὶ
συμβουλευθῆναι καὶ ἑτέροις· ἰδίως προκειμένου περὶ τῆς Ἱστορίας
τῆς ἡμετέρας Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἑκκλησίας, ἀπέναντι τῶν
τῆς Δύσεως ἐκείνων ἱστοριογράφων, οἵτινες ὑπὸ προκαταλήψεως
ἔτι καὶ δυσμελεῖς πρὸς αὐτὴν κατεχόμενοι, θεωροῦσιν ἐν γένει
αὐτὴν ὡς νεκρὰν καὶ φθισιδωσαν, ὡς τοιοῦτόν τι καθίδρυμα, ἐν ᾧ
παρακμή τις μόνον ἀπαντᾷ καὶ μαρασμός, μικρὰ δὲ καὶ ἀσή-
μαντα στοιχεῖα ζωῆς καὶ ἐπομένως μετὰ πολλῆς τῆς φειδοῦς
καὶ συντομίας ποιοῦνται περὶ αὐτῆς τὸν λόγον, ἡραγκάσθην νὰ
λάβω ὑπ' ὄψιν τοὺς διαφορὸν τῆς ἐποχῆς ἐκκλησιαστικὸν
συγγραφεῖς καὶ μάλιστα τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἐκ τῆς μελέτης
ταύτης δὲν συνήγαγον βεβαίως, ὅτι καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις
ἀπαντᾷ ὁ χρυσοῦς τῆς ἀρχαίας Ἑκκλησίας αἰὼν, ἡ δημιουργι-
κὴ ἐκείνη καὶ ὑπὸ πάσας τὰς ὕψεις πρωτότυπος ἐποχὴ, ἀλ-
λ' οὐδ' ὅτι εἶναι νεκρὰ ὅλως καὶ ἀσήμαντος, ὥστε νὰ μὴ ᾔηται
δυνατὸν νὰ γείνη περὶ αὐτῆς ἐκτενέστερος λόγος· ἢ ἐν τῇ περὶ ἧς
ὁ λόγος περιόδῳ Ἑκκλησία ἡμῶν εἰργάσθη κατὰ τὴν ἐποχὴν
καὶ τὰς περιστάσεις· εὐτυχῶς δὲ τοῦτο ἤρξαντο ἀπὸ τινος νὰ
κατανοῶσι καὶ πολλοὶ τῆς Ἑσπερίας ἱστορικοὶ καὶ ἐπομένως

δικαιότερον νὰ ἐκτιμῶσι τὴν ἱστορίαν τῆς ἡμετέρας Ἑκκλησίας. Ἐκτὸς τῶν πηγῶν τούτων μεγάλως ἐπωφελήθη καὶ τὰ *Acta et Diplomata Græca Medii Aevi* ὑπὸ Miklosich καὶ Müller, Vindobonæ 1860, τὰ ἐν τῷ Συντάγματι τῶν θελῶν καὶ ιερῶν Κανόνων ὑπὸ Ράλλη καὶ Ποτλῆ, ἐν Ἀθήναις 1852—59 ποικίλα πατριαρχικά καὶ ἄλλα ἔγγραφα, τὰ ἐν τῇ Μεσαιωνικῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Κ. Σάθα, ἐν τισι δὲ κεφαλαίοις καὶ τὴν ἔτι ἐν πολλοῖς χρήσιμον Ἱστορίαν τοῦ Schröckh, τοῦ Kurtz κ.λ. Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει Ἀνατολικὴν Ἑκκλησίαν προκειμένου δὲ περὶ τῆς Ῥωσικῆς, ἰδίως ἐπωφελήθη τὸν Φιλάρετον Τζέρνικωφ καὶ περὶ τῆς Δυτικῆς πρὸς ἄλλοις Προτεστάνταις καὶ Παπικοῖς αὐθις τὸν Kurtz.

Ὅσον δ' ἀποβλέπει εἰς τὴν μέθοδον καὶ τὴν διαίρεσιν ἠκολούθησα τῷ ἀπ' ἀρχῆς σχεδῶν μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἐκτιθεμένων γεγονότων, ἐν τῷ παρόντι τόμῳ ἐξέθηκα ἐνιαχοῦ τὰ πράγματα ἐκτενέστερον, καὶ τοῦτο οὐχὶ διότι ἡ ἔκτασις τοῦ πρώτου τόμου ἦν ἀνεπαρκής, ἀλλὰ διότι ἡ ἱστορία τῶν χρόνων τούτων κινεῖ μᾶλλον τὸ ἐνδιαφέρον, εἶναι δ' ἐν πολλοῖς οὐχὶ τοσοῦτον γνωστὴ· τοῦτο δὲ ἰσχύει περὶ τε τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς Δυτικῆς Ἑκκλησίας. Οὕτω καταρτίσας καὶ τὸν δεῦτερον τοῦτον τόμον τῆς Ἑκκλησιαστικῆς μου Ἱστορίας παρέχω νῦν αὐτὸν εἰς φῶς εὐχόμενος, ὅπως ἀνταποκριθῇ πρὸς τὸν σκοπόν, δι' ὃν συνειτάχθη.

Ἐν Χάλκῃ, τῇ 15 Ἰανουαρίου 1886.

Ἀρχιμ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ ΒΑΦΕΪΔΗΣ

Δ. Φ. καὶ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας ἐν τῇ ἐν Χάλκῃ
Θεολογικῇ Σχολῇ.

ΤΙΤΛΟΣ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΜΕΣΗ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

§ 101.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ.	1
--------	---------------	------	---

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

Ἀπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Βονιφατίου μέχρι τῆς ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Κηρου-
λαρίου ἀποπερατώσεως τοῦ σχίσματος τῆς δυτικῆς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς
Ἐκκλησίας (700—1054).

Α'. ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

§ 102.	Ὁ Χριστιανισμὸς ἐν Μαίρῃ καὶ παρὰ τοῖς Σλάβοις..	σελ.	12
§ 103.	Ὁ Χριστιανισμὸς παρὰ τοῖς δυτικοῖς Σλάβοις.....	»	16
§ 104.	Ὁ Χριστιανισμ. παρὰ τοῖς Χαζάροις καὶ Βουλγάροις	»	23
§ 105.	Ὁ Χριστιανισμ. παρὰ τοῖς Ῥώσσοις καὶ Πατζινάκαις	»	26

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Διρέσεις καὶ σχίσματα.

Α'.

Εἰκονομαχία (726—842).

§ 106.	Λέων ὁ Ἰσαυρὸς (744—744).....	»	31
§ 107.	Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος (744—775).....	»	36
§ 108.	Ἀναστήλωσις τῶν ἱερ. εἰκόνων ὑπὸ τῆς Εἰρήνης (787)	»	39
§ 109.	Δεύτερον στάδιον τῆς εἰκονομαχίας. Λέων ὁ Ε' ὁ Ἀρ- μένιος (813—820), Μιχαὴλ ὁ Τραυλός, Θεό- φιλος (820—29—42) καὶ Θεοδώρα. Ἀναστή- λωσις τῶν ἱερῶν εἰκόνων (842).....	»	43

Β'.

Τὸ σχίσμα τῆς δυτικῆς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (863—1054).

§ 110.	Πρώτη πατριρχεῖα τοῦ ἱεροῦ Φωτίου (857—867).	σελ.	48
--------	--	------	----

§ 111.	Ἐκθρόνισις τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, καταδίκη καὶ ἀναξιοπαθήματα αὐτοῦ.	σελ.	56
§ 112.	Δευτέρα πατριαρχεῖα τοῦ ἱεροῦ Φωτίου.	»	60
§ 113.	Συμπλήρωσις τοῦ σχίσμ. ἐπὶ Μιχ. τοῦ Κηρουλάρου	»	64

Γ'.

Ἕτεραι αἰρετικαὶ καὶ σχισματικαὶ τάσεις.

§ 114.	Οἱ Πανλίκαιοι.	»	69
§ 115.	Τὰ τέκνα τοῦ Ἠλλού ηἰ οἱ Θοοτρακίται, οἱ Ἀθιγανοὶ καὶ οἱ Εὐχίται.	»	74

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἑσωτερικὸς ὀργανισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἡτοι ἱστορία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, τῆς θείας λατρείας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ βίου.

§ 116.	Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία.	σελ.	77
§ 117.	Μοναχικὸς βίος.	»	80
§ 118.	Ἱερός κληρὸς.	»	85
§ 119.	Ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία, πατριάρχαι.	»	91
§ 120.	Θεία λατρεία, δογμαί, εἰκόνες καὶ μυστήρια.	»	94
§ 121.	Ἁγία Γραφή, ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ ὕμνο-γραφία, ῥαοὶ καὶ ἔργα τῆς τέχνης.	»	97
§ 122.	Ἠθικὸς βίος.	»	101

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Θεολογικὰ γράμματα.

§ 123.	Περὶ τῶν γραμμάτων καθόλου καὶ τῶν θεολογικῶν	»	103
§ 124.	Οἱ ἐπὶ τῆς εἰκονομαχίας ἀκμάσαντες Πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῆς Ἐκκλησίας (700—850)	»	108
§ 125.	Οἱ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων ἀκμάσαντες Πατέρες καὶ συγγραφεῖς (850—1054)...	»	111

Β'. ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

§ 126.	Ὁ Χριστιανισμὸς παρὰ τοῖς Γερμανοῖς.	»	115
§ 127.	Ὁ Χριστιανισμὸς παρὰ τοῖς Σκανδιναβοῖς.	»	120
§ 128.	Ὁ Μωαμεθανισμὸς ἐν τῇ Ἀβσει.	»	124

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Αἰρέσεις καὶ σχίσματα.

§ 129.	Εἰκονομαχία ἐν τῇ Ἀβσει.	»	127
§ 130.	Ἡ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καχοδοξία.	»	129

§ 131. Ἡ περὶ υἱοθεσίας αἵρεσις. (<i>adoptionismus</i> 785-799)	σελ.	133
§ 132. Ἡ περὶ προορισμοῦ ἔρις (847—868).	»	136
§ 133. Ἡ περὶ θείας εὐχαριστίας ἔρις (844—1079).	»	139
§ 134. <i>Μαριχαῖκαί</i> τινες αἵρέσεις.	»	144

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἑσωτερικὸς ὁργανισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἥτοι ἱστορία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, τῆς θείας λατρείας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ βίου

§ 135. Ὁ παπισμὸς καὶ οἱ <i>Καρολῶναι</i>	σελ.	146
§ 136. Ὁ παπισμὸς καὶ ἡ <i>Σαξονικὴ</i> δυναστεία.	»	156
§ 137. <i>Παπικὸν δίκαιον</i>	»	161
§ 138. <i>Μητροπολίται</i> καὶ <i>ἐπίσκοποι</i>	»	164
§ 139. Ὁ <i>κλῆρος</i>	»	167
§ 140. <i>Μοραχικὸς βίος</i>	»	171
§ 141. Ἐκκλησιαστικὰ ἀγαθά.	»	173
§ 142. <i>Θεῖα λατρεῖα</i>	»	175
§ 143. Ἠθικὸς βίος καὶ ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία.	»	180

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Θεολογικὰ γράμματα.

§ 144. <i>Τὰ γράμματα ἐν γένει</i> καὶ ἡ <i>θεολογία</i>	»	186
§ 145. <i>Οἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀκμάσαντες θεολόγοι</i>	»	191

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

Ἀπὸ τῆς ἐπὶ *Μιχαὴλ* τοῦ *Κηρουλαρίου* ἀποπερατώσεως τοῦ σχίσματος, μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν *Τούρκων* ἀλώσεως τῆς *Κωνσταντινουπόλεως* (1054—1453).

Α'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

1. ΕΝ ΤΩ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩ ΚΡΑΤΕΙ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Σχέσεις τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἐκκλησίας.

§ 146. <i>Αἱ πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπόπειραι ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν</i> (1098—1261).	σελ.	201
§ 147. <i>Αἱ πρὸς ἔνωσιν ἀπόπειραι ἐπὶ <i>Μιχαήλ</i> τοῦ <i>Παλαιολόγου</i></i> (1274).	»	210
§ 148. <i>Αἱ πρὸς ἔνωσιν ἀπόπειραι κατὰ τὴν <i>1^α</i> ἑκατοσταετ.</i>	»	215
§ 149. <i>Ἡ ἐν <i>Φλωρεντίᾳ</i> ψευδὴς ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν.</i>	»	218
§ 150. <i>Τὰ μετὰ τὴν ἐν <i>Φλωρεντίᾳ</i> ψευδοσύνοδον. <i>Πεῦσις</i> τῆς <i>βυζαντινῆς</i> αὐτοκρατορίας (1453). . .</i>	»	229

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Αἵρεσεις καὶ σχίσματα.

§ 151.	<i>Ἡ αἵρεσις τῶν Βογομύλων (ΙΒ' αἰών).</i>	σελ.	233
§ 152.	<i>Θεολογικαὶ ἔριδες τῆς ΙΒ' ἑκατοσταετηρίδος.</i>	»	238
§ 153.	<i>Αἰρετικαὶ τάσεις τῆς ΙΒ καὶ ΙΕ' ἑκατοσταετηρίδος.</i>	»	241
§ 154.	<i>Τὸ σχίσμα τῶν Ἀρσενιατῶν (1262—1312).</i>	»	244
§ 155.	<i>Ὁ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδυνος καὶ οἱ Ἡουχασταί.</i>	»	246

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἑσωτερικὸς ὀργανισμὸς τῆς Ἑκκλησίας ἡτοι ἱστορία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματός, τῆς θείας λατρείας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ βίου.]

§ 156.	<i>Ἑκκλησία καὶ Πολιτεία.</i>	σελ.	252
§ 157.	<i>Μοναχικὸς βίος.</i>	»	255
§ 158.	<i>Ἱερὸς κληρὸς.</i>	»	259
§ 159.	<i>Ἑκκλησιαστικὴ ἱεραρχία, πατριάρχαι.</i>	»	263
§ 160.	<i>Θεία λατρεία.</i>	»	267
§ 161.	<i>Ἠθικὸς βίος.</i>	»	271

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Θεολογικὰ γράμματα.

§ 162.	<i>Περὶ τῶν γραμμάτων καθόλου καὶ τῶν θεολογικῶν</i>	»	273
§ 163.	<i>Οἱ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Κοιμητῶν Πατέρες καὶ συγγραφαί.</i>	»	277
§ 164.	<i>Οἱ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων Πατέρες καὶ συγγραφαί (1250—1453).</i>	»	283

2. ΕΝ Τῷ ΡΩΣΣΙΚῷ ΚΡΑΤΕΙ.

(1054—1453).

§ 165.	<i>Σχέσεις τῆς Ῥωσσικῆς Ἑκκλησίας πρὸς τοὺς ἐν- τὸς καὶ ἐκτὸς αὐτῆς.</i>	»	287
§ 166.	<i>Αἰρετικαὶ τάσεις ἐν Ῥωσίᾳ.</i>	»	291
§ 167.	<i>Ἑκκλησιαστικὸν πνεῦμα.</i>	»	292
§ 168.	<i>Ὁ λοιπὸς κληρὸς καὶ οἱ μοναχοί.</i>	»	298
§ 169.	<i>Θεία λατρεία καὶ ἠθικὸς βίος.</i>	»	300
§ 170.	<i>Θεολογικὰ γράμματα.</i>	»	303

3. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΝ ΑΝΑΤΟΛΗΙ ΑΠΕΞΧΙΣΜΕΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ.

§ 171.	<i>Νεστοριανοί.</i>	σελ.	305
§ 172.	<i>Ἀρμενικὴ Ἑκκλησία.</i>	»	309
§ 173.	<i>Οἱ ἐν Συρίᾳ Ἰακωβίται.</i>	»	317
§ 174.	<i>Οἱ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀβύσσῳ. Κόπται καὶ οἱ Μαρωρίται</i>	»	320

Β'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἐξάφωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

§ 175.	Ὁ Χριστιανισμὸς ἐν Εὐρώπῃ.	σελ.	324
§ 176.	Ὁ Χριστιανισμὸς ἐν ταῖς λοιπαῖς ἡπείροις.	»	328

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Αἵρεσις καὶ σχίσματα.

§ 177.	Οἱ Καθαροί.	»	331
§ 178.	Παρθειστικαὶ τινες καὶ μεταρρυθμιστικαὶ αἵρεσεις.	»	334
§ 179.	Οἱ Ἀλβίγιοι καὶ οἱ Βάλλδιοι.	»	340
§ 180.	Ἡ πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς ῥώμ. Ἐκκλησίας τάσις.	»	343
§ 181.	Πρόδρομοι τῆς Μεταρρυθμίσεως.	»	345

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἑσπερικὸς ὀργανισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἥτοι ἱστορία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, τῆς θείας λατρείας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ βίου.

§ 182.	Ὁ παπισμ. καὶ ὁ περὶ περιβολῆς ἀγὼν (1073-1122)	σελ.	355
§ 183.	Ὁ παπισμ. καὶ ἡ ὑψίστη αὐτοῦ ἀκμὴ (1122-1216)	»	362
§ 184.	Ὁ παπισμὸς μέχρι τοῦ Βονιφάτιου (1216-94).	»	368
§ 185.	Ὁ παπισμ. καὶ ἡ κατάπτωσις αὐτοῦ (1294-1378)	»	371
§ 186.	Ὁ παπισμὸς καὶ τὸ σχίσμα (1378-1443).	»	376
§ 187.	Οἱ τελευταῖοι Πάπαι (1443-1517).	»	381
§ 188.	Αἱ σταυροφορίαι.	»	384
§ 189.	Ἀνάπτυξις τῆς ἰδέας καὶ δυνάμεως τοῦ παπισμοῦ.	»	390
§ 190.	Οἱ ἐπίσκοποι καὶ ὁ λοιπὸς κληρὸς.	»	396
§ 191.	Ὁ μοναχικὸς βίος.	»	398
§ 192.	Θεία λατρεία.	»	409
§ 193.	Ἠθικὸς βίος.	»	417
§ 194.	Ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία.	»	421

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Θεολογικὰ γράμματα.

§ 195.	Περὶ τῆς Θεολογίας καθόλου.	»	427
§ 196.	Γέννησις τῆς Σχολαστικῆς Θεολογίας.	»	430
§ 197.	Ἀκμὴ τῆς Σχολαστικῆς Θεολογίας.	»	437
§ 198.	Παρακμὴ τῆς Σχολαστικῆς Θεολογίας.	»	445
§ 199.	Μυστικὴ Θεολογία.	»	448
§ 200.	Ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων.	»	452

ΜΕΣΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

§ 101.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Πρ6λ. Hopf, διαφορους μονογραφίας εν τοις Sitzungsberichten der Wiener Akademie καὶ ἐν τόμ. 85 καὶ 86 τῆς Ἑγχοκλοπαίδειας τοῦ Ersch und Gruber.—Gibbon, ἱστορίαν τῆς πτώσεως τοῦ βωμ. κράτους, γερμ. μετάφ. Αστψ. 1805.—Finlay, ἱστορίαν τῆς Βυζ. αὐτοκρατορίας 716—1453, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ συγγράμματα. — Gförer, Byzantinische Geschichten, Schaffh. 1872-74.—τοῦ αὐτοῦ, Allgemeine K-Geschichte, Stutt. 1844-46.—H. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters, Halle 1869.—F. Hirsch, Byzantinische Studien, Leipz. 1876.—W. Fischer, Studien z. byzantinischen Geschichte des 11 Jahrh. Plauen in. V. 1883. — K. Σάθα, Μεσαιωνικὴν βιβλιοθήκην τόμ. 1.—Σ. Ζαμπελίου, Βυζαντινὰς Μελέτας, Ἀθῆν. 1857. — τοῦ αὐτοῦ, δημοτικὰ ἄσματα. Κερκ. 1852. — Miklosich, Acta et Diplomata graeca medii aevi, Vindobonae 1860. — Hertzberg, Gesch. Griechenlands seit d. Absterben des antiken Lebens, Gotha 1876.—Lonnormant, La Grande Grèce, Paris 1881.—Augustin Marrast, Esquisses Byzantines, Paris 1874.—Βικελλα, Μελέτην περὶ Βυζαντινῶν, ἐν Λονδίνῳ 1874.—Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως, Θεολογικόν, ὑπὸ ἀρχιμ. Ἀγαθαγγέλου Λοντοπούλου, ἐν Βενετίᾳ 1872.—K. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τόμ. 3 καὶ 4. — Ullmann, Ueber die dogmatische Entwicklung der griechischen Kirche im 12 Jahrh. in Theolog. Stud. u. Kritik. Jahrg. 1833, 3. — J. Döllinger, Kirche und Kirchen, München 1861. — Gieseler, K-Geschichte τόμ. 2, 2 σελ. 664.—Möhler, K-Geschichte τόμ. 2, σελ. 1.—τοῦ αὐτοῦ, Das Zurücktreten des Orients und das Vortreten des germanischen Occidents in der Geschichte. in hist—polit. Blät. Band 10, 564.—Hagenbach, K-Geschichte des Mittelalters, σελ. 3.—Wattenbach, die deutsche Geschichtsquellen im MA. Berlin 1878.—A. Potthast, Biblioth. hist. medii aevi, Berol. 1862 καὶ 68.—Rehm, Gesch. d. MA. Marb. 1821.—Leo, Gesch. des MA. Halle 1830.—Damberger, Synchronistische Gesch. d. Kirche u. d. Welt im MA. Rgsb. 1850.—Heeren u. Uckert, Europ. Staatengesch. Hamb. 1828.—Würher, Influence bienfaisante de l'Église dans le moyen âge pour la diminution de l'ignorance, de la grossièreté et de l'anarchie de cette époque.—de Broglie, le Moyen âge

(ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑ, ΤΟΜ. Β΄.)

et l'Eglise catholique, Paris 1852. - J. Zeller, Entretiens sur l'Histoire de moyen âge, Paris 1884.

1. Ἐν τῇ μέχρι τοῦδε ἐρεύνῃ ἡμῶν ἐξητάσαμεν τὸν βίον τῆς ἀρχαίας Ἑκκλησίας, τὸν χρυσοῦν τῆς Ἑκκλησίας αἰῶνα. Ἐνταῦθα εἶδομεν πῶς τὸ θεοφύτευτον τοῦ Χριστιανισμοῦ δένδρον μετὰ πολλὰς καὶ φρικῶδεις θυέλλας καὶ καταιγίδας ἐρριζώθη ἐπὶ τέλους ἔδον τε καὶ ἐκτὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, πῶς περιέλαβεν ὑπὸ τοῦς κλάδους αὐτοῦ σύμπαντα σχεδὸν τὸν κόσμον καὶ ἐπλήρωσεν αὐτὸν τῶν θείων αὐτοῦ εὐλογιῶν, πῶς ἐνέπνευσεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης καὶ πῶς αἱ δωρεαὶ αὐταὶ δὲν ἔμειναν ἄνευ καρποφόρου ἀποτελέσματος, καὶ ἀλλαχοῦ μὲν, ἰδίᾳ δὲ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ· ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος, ἡ οἰκογένεια, ἡ δημοσία νομοθεσία, τὰ πάντα ἐν γένει ἐνεπνεύσθησαν ὑπὸ ὑψηλοτέρων ἠθικῶν ἰδεῶν, αἵτινες τὴν ἐθνικὴν πολιτείαν μετέτρεψαν ἐπὶ τέλους εἰς χριστιανικὴν. Περαιτέρω εἶδομεν, πῶς αἱ θεμελιώδεις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀλήθειαι μετὰ φοβεροὺς καὶ βαρυγδούπους ἀγῶνας διετυπώθησαν ἀρὰρτόως καὶ περιεφρουρήθησαν ἐναντίον τῶν λυμαινομένων τὴν Ἑκκλησίαν αἰρέσεων, ἔθαυμάσαμεν δὲ τὴν ὀξύνοϊαν, τὸν ζήλον καὶ τὴν αὐταπαρνησίαν τῶν μεγάλων τῆς Ἑκκλησίας πατέρων καὶ διδασκάλων, μεθ' ἧς ὑπερήσπισαν τὸν Χριστιανισμόν. Ἐνταῦθα εὗρομεν ἐπίσης εὐκαιρίαν νὰ ἐκτιμῇσωμεν καὶ τὸν ἐσωτερικὸν τῆς Ἑκκλησίας βίον, πῶς δηλ. καθωρίσθησαν αἱ πρὸς τὴν πολιτείαν σχέσεις τῆς Ἑκκλησίας, πῶς διετυπώθη τὸ πολίτευμα αὐτῆς, πῶς ἀνεπτύχθη ὁ χριστιανικὸς καθόλου βίος καὶ ἰδίᾳ ὁ μοναχικὸς, χωρὶς ὅμως νὰ διστάσωμεν νὰ ὑποδείξωμεν καὶ τὰς ὑπερβολὰς αὐτοῦ καὶ καταχρήσεις, ὅπου καὶ ἂν αὐταὶ ἐνεφανίσθησαν. Ἀλλὰ καὶ ὅποσον μεγαλεῖον, ὅποια ἰδανικὰ δὲν συντηρήσαμεν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς θείας λατρείας, ὡς καὶ μέγαν πλοῦτον συμβόλων, παρασχόντων τῇ τέχνῃ ἀξιοπρεπῆ ἐλατήρια! Ἐνταῦθα τέλος εὗρομεν τὸν κατάλληλον καιρὸν νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ τὴν θεολογικὴν τῆς ἐποχῆς φιλολογίαν καὶ νὰ θαυμάσωμεν τὴν πρωτοτυπίαν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες διὰ παντός, οὕτως εἶπεῖν, ἔθηκαν τὰς πρώτας ἐπιστημονικὰς βάσεις καὶ ἐσχεδιαγράφησαν τὸ μεγαλοπρεπές

τῆς θεολογίας μέγαρον. Ἀλλὰ μέχρις ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἡμετέραν διαίρεσιν (§ 3) ἐκτείνεται καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑκκλησίας, ἀπὸ τοῦ ἔτους δὲ 700 καὶ ἐξῆς ἀρχεταὶ ἡ ἱστορία τῆς Ἑκκλησίας κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Ἐνταῦθα ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον βλέπομεν συνεργαζομένας τὰς Ἑκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἀλλ' ὁ σύνδεσμος αὐτῶν δὲν εἶναι ἐνδόμυχος· ἤδη ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς ἱστορίας ταύτης (§ 83) εἶδομεν, ὅτι ἡ Ῥώμη δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὴν Κωνσταντινουπόλιν, ἀκολούθως δὲ καὶ ἕτεροι πολλοὶ λόγοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ψυχρότητα καὶ τὸν ἀπ' ἀλλήλων χωρισμὸν ὥστε δυνάμεθα εἰπεῖν ἀσφαλῶς, ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν ἀμφότεραι αἱ Ἑκκλησίαι ὑπὸ διαφόρου πνεύματος ἐμπνεόμεναι, ἀνεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων πορεύονται ἰδίαν ἑκατέρα ὁδόν, κατὰ τοῦτο δὲ ἀνάγκη καὶ τὴν ἱστορίαν ἑκατέρας τῶν Ἑκκλησιῶν νὰ ἐξετάσωμεν ἰδιαιτέρως.

2. Ἐν πρώτοις περὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑκκλησίας παρατηρήσειν, ὅτι αἱ τύχαι αὐτῆς ἦσαν ἀναποσπástως συνδεδεμέναι πρὸς τὰς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἦδη ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς προηγουμένης περιόδου εὐρίσκομεν τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν πολλαχῶς στενωχωρουμένην καὶ ἐπὶ τέλους καταπίπτουσαν· ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ κατακτήσεις τῶν Τούρκων, αἱ λεηλασίαι τῶν ἀγρίων ὀρδῶν τῶν Βουλγάρων, αἱ ἐκστρατεῖαι τῶν Ῥώσων καὶ αἱ βιαιοπραγίαι τῶν Σταυροφόρων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ διαφθορά καὶ ἀνικανότης πολλάκις τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἡ παλαιγενὴς τῆς Δύσεως εὐσμένεια, ταῦτα καὶ ἕτερα πολλὰ ἐκλόνησαν καὶ ἐπὶ τέλους κατέστρεψαν τὸ μόνον τοῦτο πεπολιτισμένον οἰκοδόμημα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ἦτο ἄρά γε δυνατόν ἡ ἀνατολικὴ Ἑκκλησία νὰ ἐξασκήσῃ τὴν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ κόσμου εὐεργετικὴν ἐπιρρίην, ἣν ἐξήσκησε πρότερον καὶ νὰ διαδραματίσῃ τὸ αὐτὸ πρωταγωνιστὸν καὶ πρωτότυπον πρόσωπον ἐν τῇ κοίστῳ τῆς ἱστορίας, ἀφοῦ μάλιστα τοσοῦτον θαυμασιῶς ἐνέργησεν ἐν τοῖς προγενεστέροις χρόνοις καὶ σχεδὸν ἐξήντηλσε τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐνεργείας αὐτῆς; Ἡμεῖς ἀναλογιζόμενοι ὅτι οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ διατηρεῖται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σημείου τῆς ἀκμῆς καὶ ὅτι τὴν ἀκμὴν διαδέχεται παρακμὴ, λαμβάνοντες δ' ἅμα ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς περιστάσεις, ἐν αἷς διετέλει

ἡ ἡμετέρα Ἑκκλησία, νομίζομεν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦτο ἀδύνατον. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία μὴ δυναμένη ἐνεκα τῶν περιστάσεων αὐτῶν καὶ τῶν πραγμάτων νὰ ἐνεργήσῃ περαιτέρω, τοῦλάχιστον δὲν ἔπαυσε ζῶσα, δὲν ἔπαυτε κινουμένη καὶ ἐνεργοῦσα κατὰ τὸ δυνατόν, ἀλλὰ προστησαμένη ἑαυτῇ ὡς κανόνα καὶ γνώμονα νὰ μὴ ἐξέλθῃ τῆς ἀρχαίας τροχιάς, ἣν διεχάραξαν αὐτῇ οἱ ἀπὸστολοι καὶ αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ἔπραξε πᾶν τὸ ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἐπιτρεπόμενον. Καὶ πραγματικῶς καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα βλέπομεν ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἑκκλησία ἀδιαρρήκτως ἐξακολουθεῖ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑκκλησίας ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἐν τῇ αὐτῇ τάσει καὶ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ᾠρεῖς τοῦ Εὐαγγελίου. Μέχρις ἐσχάτων καὶ ἐπὶ τῇ καταστροφῇ ἔτι τῶν πολυτιμοτάτων ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν ἀντέχεται τῆς ὀρθοδοξίας καὶ παραδίδωσιν αὐτὴν ἀλώδην εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς διὰ τοῦτο ὅπου ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ ἐμρανίζονται αἱρέσεις καὶ κακοδοξίαι, μετὰ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου πολεμεῖ αὐτά· ἐγείρει φωνὴν κατὰ τῆς Εἰκονομαχίας, κατεξάνίσταται κατὰ τῶν ὑπερριπάλων καὶ ἀντευαγγελικῶν ἀξιώσεων τῆς Ρώμης, πολεμεῖ τοὺς Παυλικιανούς, τοὺς Βογομίλους καὶ τοσαῦτα ἕτερα ζιζάνια καὶ συγκροτοῦσα διαφόρους συνόδους τοπικὰς τε καὶ οἰκουμενικὰς περιθριγγεῖ διὰ τῶν αὐτῆς ἀποράσεων τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ πίστιν. Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἄλλας ὀψεις ἡ ἀνατολικὴ Ἑκκλησία κατῴρθωσε τὸ ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἐπιτρεπόμενον· καὶ μεθ' ὅλους τοὺς ἐξωτερικοὺς κινδύνους, καὶ μεθ' ὅλην τὴν δυσμένειαν καὶ τὰς ἀντενεργείας τῆς Δύσεως, ἡ ἡμετέρα Ἑκκλησία ἐπεξέτεινε τὸν Χριστιανισμόν μεταξὺ τῶν Βουλγάρων, τῶν Βοημιῶν, τῶν Μοραβῶν, τῶν Ρώσων κτλ. ἀλλὰ καὶ τὴν θείαν αὐτῆς λατρείαν ὁριστικώτερον διεμόρφωσε καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα συνεπλήρωσε καὶ τὸν μοναχικὸν βίον πολλαχοῦ μετεφύτευσε καὶ ἐδραίωσε καὶ τὰ θεολογικὰ γράμματα ἐκαλλιέργησε καὶ ἐν γένει ἐνήργησεν ἐπὶ τὰ ἴχνη τῆς ἀρχαίας Ἑκκλησίας, ἀποτροπιάζομένη πᾶν καινὸν καὶ ἀντευαγγελικόν.

3. Καὶ ὅμως πόσον δυσμενῶς κρίνουσι πολλοὶ τῶν νεωτέρων περὶ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἱστορίας τῆς ἡμετέρας Ἑκκλησίας! Καθὼς ἐν γένει τὸν Βυζαντινισμόν θεωροῦσιν ὡς τὸ ἐθνικὸν καὶ πο-

λιτικὸν ἐκεῖνο πνεῦμα τῆς ἡμετέρας αὐτοκρατορίας, παράγοντες τοῦ
πολλοῦ ἦσαν ἡ ἀπολυταρχία καὶ ἡ αὐθάδεια, οὕτω καὶ τὴν ἡμετέ-
ραν Ἐκκλησίαν· πολλοὶ αὐτῶν οὐδεμίαν ἐν αὐτῇ ἐμβλέπουσι ζωὴν,
οὐδεμίαν γονιμότητα καὶ δημιουργικότητα, ἀλλὰ μόνον γεροντικὴν
τινα στασιμότητα, φθισιῶσάν τινα ἀγόνιαν καὶ στεριότητα· οὕτω
π. γ. ὁ ἄλλως περικλεῆς Doellinger τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν θεωρεῖ
καθόλου κατεχομένην ὑπὸ τοιαύτης γεροντικῆς καὶ ἀσθενικῆς ἀκίνη-
σίας καὶ ὑψηλόφρονος νάρκης, ἥτις οὐδὲν πλέον ἡδύνατο νὰ μάθῃ,
ἀλλὰ καὶ ἄγονος καὶ ἀσθενῆς ὑπῆρχε πρὸς βελτίωσιν τῆς εὐρωτιώσης
αὐτῆς καταστάσεως (Kirche und Kirchen σελ. 5)· τὰς αὐτὰς
κρίσεις ἐκφέρουσι περὶ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν
νεωτέρων. Βεβαίως οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἡ κατάστασις τῆς
κατὰ τὸν μεσαιῶνα Ἐκκλησίας ἡμῶν δὲν εἶναι ἐπίσης ἀνθηρά, ὡς
ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ· οὐδεὶς ἀντιλέγει ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη τοῦ
β' αἰῶνος ἐξηφανίσθη ἡ παραγωγικότης καὶ τὸ δημιουργικὸν πνεῦμα,
τὸ χαρακτηρίζον τοὺς ἀρχαίους τῆς Ἐκκλησίας πατέρας καὶ συγ-
γραφεῖς· οὐδεὶς διαμφισβητεῖ ὅτι πολλάκις ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἐπέβη
τὴν Ἐκκλησίαν, ὃ δὲ φανατισμὸς καὶ ἡ ὑποκρισία τινῶν παρεῖχε
αὐτῇ πράγματα· ὅτι ὅμως ἡ κατάστασις καθόλου τῆς ἐν τῷ βυζαν-
τινῷ κράτει Ἐκκλησίας ἡμῶν ἦν τοσοῦτον ἐλεεινὴ καὶ ὀδυνηρά, ὅσον
περιγράφεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων, τοῦτο ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀποδεχθῶ-
μεν. Ὅ,τι λέγει περιφανῆς τις γερμανός, περὶ τὰ ἡμέτερα ἐνασχολού-
μενος, περὶ τοῦ βυζαντινισμοῦ καθόλου, δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ
ἐπὶ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας· καθὼς τὸ βυζαντινὸν πνεῦμα στε-
ρεῖται μὲν ἰδιαιτέρας δημιουργικότητος καὶ ἀκμῆς, μετὰ θαν-
μασίας ὅμως σταθερότητος διακρατεῖ πᾶν ὅ,τι παρέλαβε, τοῦτο
δὲ γινώσκει νὰ παραδίδῃ μετὰ πλαστικότητος, οὕτω καὶ ἡ Ἐκ-
κλησία (Gass, ἐν Realencyklopaedie von Herzog, ἀρθρ. grie-
chische Kirche, ἐκδ. 1). Καὶ πραγματικῶς ὅ,τι παρέλαβεν ἡ
ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων γενεῶν, τοῦτο διетήρη-
σεν ἀκέραιον καὶ ἀλώθητον καὶ ὡς τοιοῦτο παρέδωκεν εἰς τὰς ἐπερχο-
μένας. Ἀντὶ νὰ καινοτομῇ περὶ τὰ δόγματα καὶ τὴν διδασκαλίαν
καθόλου, ἀντὶ νὰ ἀνατρέπῃ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα καὶ δια-

φθείρη τὴν θεῖαν λατρείαν, ἀντὶ νὰ ἀποδέχῃται τὰ δύσπεπτα καὶ ἄκαρπα τῶν Σχολαστικῶν συστήματα καὶ διὰ τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῆς βίας νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς θεωρίας αὐτῆς καὶ διαδίδῃ καθόλου τὸν Χριστιανισμόν, ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία πιστὴ εἰς τὰς παραδόσεις τῶν ἑπτὰ πρώτων αἰώνων, καὶ τὸν Χριστιανισμόν ἑξαπλοῖ νομίμως, καὶ τὰ δόγματα αὐτῆς διακρατεῖ ἀναλλάωτα, καὶ τὴν λατρείαν καὶ τὸ πολίτευμα αὐτῆς καθορίζει καὶ διατυποῖ ἀκριβέστερον καὶ τὰ θεολογικὰ γράμματα προάγει καὶ καλλιεργεῖ, ὅσον ἐννοεῖται ἡδύνατο καὶ αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον· διότι ὅ,τι ὁ γερμανὸς Krause (*die Byzantiner des Mittelalters* σελ. 6 τῶν προλεγ.) ὑπεραμυνόμενος τοῦ βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τῶν μομφῶν τῶν νεωτέρων, λίαν ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν δεδομένων τοῖς Βυζαντινοῖς περιστάσεων, οὗτοι δὲν ἡδύναντο νὰ ἀποδώσιν ἄλλο τι παρ' ὅ,τι ἀπέδθησαν, καὶ ὅτι ἐν πολλοῖς ἦσαν κρείσσονες τῶν δυτικῶν, τοῦτο ἐφαρμοστέον καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Καὶ δὲν εἶναι ἀρά γε τοῦτο ἀληθές; Καὶ αὐτὸς ὁ Γίββων, ὁ τοσοῦτον οἰκτρῶς διαστρέψας τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ παρασχὼν οὕτω πλουσίαν τροφὴν τοῖς ἐπιγενομένοις, προκειμένου περὶ τῶν γραμμάτων καθόλου ἐν Ἀνατολῇ, ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήτῃ ὅτι οἱ ἱερωμένοι προίσταντο τῆς παιδαγωγίας τῶν νέων, ὅτι αἱ ῥητορικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ διετηροῦντο μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους καὶ ὅτι μόνον τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιέκλειον πλείονας γνώσεις καὶ βιβλία ἢ ἅπασαι αἱ ἄγανεῖς τῆς Δύσεως χώραι (*ιστορ. τῆς πτώσεως τοῦ ῥωμ. κρ. μετάφρ. γερμ. τόμ. 16 σελ. 108—110*). Τούτων πάντων λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν, ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡμετέρα Ἐκκλησία οὐ μόνον δὲν εἶναι ἀξιόμιμπος, ὡς καθόλου καὶ τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἐπαίνων ἀξία· αὕτη ἐνήργησεν ἐφ' ὅσον αὐτῇ ἐπέτρεπον αἱ περιστάσεις· αἱ διαφοροὶ τῆς ἱστορίας περίοδοι ὁμοιάζουσαι πρὸς τὰς διαφόρους ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου βίου προχωροῦσιν ἀκατασχέτως, συνεπαγόμεναι καλὰ καὶ κακὰ, φωτεινὰ καὶ σκοτεινὰ, ὡς τὰ νέφη ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος· οὕτω καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας· ἔχει βεβαίως καὶ τὰς κηλίδας αὐτῆς, ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὴν ἀρχαίαν, δὲν εἶναι ὅμως νεκρά καὶ ρη-

σιῶτα καὶ στάσιμος, ὡς ἐχαρακτήρισαν αὐτὴν τινες τῶν νεωτέρων. Καίτοι, πέρατῃρὶ ὁ ἄνω μνημονευθεὶς Gass ὁ ἐκκλησιαστικὸς βίος τῶν Βυζαντινῶν, δὲν εἶχε τότεν ζωηρότητα καὶ ἀκμήν, ἡ Μεταρρυθμίσις ὅμως τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος τινὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσῃ, ὅτι ἡ βυζαντινὴ πολιτεία ἔσωσε τὴν χριστιανικὴν Δύσιν, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ Ἐκκλησία ἀντιστάσα κατὰ τῆς παπικῆς ἀπολυτοφροσύνης ἐστῆριξε διὰ πάντων τῶν αἰώνων τὴν μὴ ῥωμαϊκὴν, ἀλλ' ἀληθῆ καθολικότητα, ὅπερ τῷ Προτεσταντισμῷ ἐχρητίμευεν ὡς ἀπόδειξις τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ δικαίου καὶ ὅτι ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἐπιστήμη μέχρι τέλους καλλιεργηθεῖσαι, καρποφόρως ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως. Ἐνταῦθα δίκαιον νὰ μνησθῶμεν καὶ τοῦ γαλάτου Lenormant (La grande Grèce, Paris 1881, τόμ. 2 σελ. 375), ὅστις τὸν ἱστορικὸν μετασχηματισμὸν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀνάγων εἰς δύο εἶδη προκαταλήψεων, παπικῶν καὶ φιλοσοφικῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, μετὰ χαρᾶς βλέπει ἐπεληθῆσαν σήμερον ἀναττάτωσιν τῶν ἰδεῶν τούτων, τοὺς δὲ ἐν Εὐρώπῃ λογίους ἀναγκάζοντας τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν ὡς τὸ μόνον προτείχισμα τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης, τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς τὴν φωτεινὴν ἐστὶαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἐλληνικὴν Ἐκκλησίαν, τὸ μὲν ἀριθμοῦσαν λεγεῶνας διδασκάλων, ἀγίων καὶ μαρτύρων, τὸ δὲ δικαίως διεκδικοῦσαν τὸ ὄνομα τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τρίτον μεγάλην καταβαλοῦσαν ἐνέργειαν πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ· παραβάλλων δὲ τὰ ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει πρὸς τὰ τῆς Δύσεως, ἀνομολογεῖ μετὰ δικαιοσύνης ὅτι καὶ μεθ' ὅλας τὰς αἰσχρὰς σελίδας, αἵτινες ὑπάρχουσιν ἐν τῷ πρώτῳ, καὶ ὧν οὐδ' ἡ Δύσις στερεῖται, ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ ἐνδοξοὶ καὶ ἐπικάι, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ὁ χαρακτηρισθεὶς ὡς ἐκτεθλυμένος, ἀπεκτηνωμένος καὶ πάντῃ ἀνίκανος ἔχει μοναδικὰς ἐποχὰς θριάμβων, ὅτι οἱ μεγάλοι αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου κατ' αὐτὸν δύνανται νὰ φωνήσωσι τοὺς ἐν τῇ Δύσει καὶ ὅτι τέλος ὁ λαὸς οὗτος δις ἐγένετο ὁ φωτιστὴς τῆς Εὐρώπης.

4. Ἐξετάζοντες ἤδη τὴν ἱστορίαν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, παρατηροῦμεν ὅτι τὰ κατ' αὐτὴν ἔχουσι διαφύρας· ἐνῷ αἱ περιστάσεις τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἦσαν πολλῶ ἐννο-

κώτεραι ἢ ἐν Ἀνατολῇ, ἀποδαλοῦσα ὅμως τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἑκκλησίας καὶ ἀποσχισθεῖσα αὐτῆς ἀκολουθεῖ ἰδίαν ὁδόν, πλήρη καινοτομιῶν καὶ αὐθαρισιῶν καὶ διαστρέφει οὕτω ἐν πολλοῖς τὸν ἀρχέτυπον τῆς Ἑκκλησίας βίον. Εἶναι βεβαίως ἀληθές ὅτι ἡ δυτικὴ Ἑκκλησία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν πολλοῖς ἀντικειμέν-
 νοις παρίστησι σπουδαίαν καὶ σπανίαν ἐνέργειαν, οὐχ ἥττον ὅμως εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἐνέργεια αὕτη εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σκολιὰ καὶ ἀντευαγγελικὴ. Παραδείγματά τινα ἐκ τοῦ βίου τῆς Ἑκκλησίας ταύτης ἐπικυροῦσι τὰ λεγόμενα. Ἐν τῇ διαδόσει π. χ. τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀναμφιδόλως ἡ Ῥώμη κατώρῃωσε νὰ ἐξαπλώσῃ καὶ στηρίξῃ αὐτὸν παρὰ τοῖς Γερμανοῖς, Σάξοσι, Βρεττανοῖς, Σκανδιναυοῖς κτλ. δὲν δυνάμεθα δὲ πολλάκις νὰ μὴ ἀνομολογήσωμεν τὸν ζῆλον τῶν ἀποστόλων αὐτῆς· ποσάκις ὅμως δὲν εὐρίσκομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ μέγα τοῦτο ἔργον πολλάκις ἐξετελείτο διὰ τῆς βίας καὶ ἐνεκα κοσμικῶν καὶ ἰδιοτελῶν λόγων, ὅτι τὰ χριστιανίζοντα ἔθνη ἀποστερούμενα καὶ γλώσσης καὶ ἐθνικῆς ἐνεργείας ὑπηρέτουν μόνον ὡς ὄργανα τῶν παπικῶν σχεδίων καὶ ὅτι πανταχοῦ ἐσκόπετο ἡ ἐπιβολὴ τῆς σφραγίδος τοῦ παπισμοῦ; Ἀλλὰ μήπως κρείσσων ἦν ἡ ἐνέργεια τῆς Ἑκκλησίας ταύτης καὶ ἐν τῇ διατυπώσει καὶ τῷ καθορισμῷ τῶν δογμάτων; Καὶ ἐνταῦθα βλέπομεν μὲν ὅτι πολεμεῖ διαφόρους αἵρέσεις ἀναφανείσας ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου ὅμως, τὸ μὲν ἐκτροχιαζομένη τῆς τροχιάς τῆς ἀρχαίας Ἑκκλησίας ἐμπλατύνει τὸ βάραθρον τῶν καινοτομιῶν, τὸ δὲ ἐπιλανθανομένη τῆς εὐαγγελικῆς ἀνεξιθρησκείας καυτηριάζει τὴν συνειδησιν τῶν μελῶν αὐτῆς, ἐγείρει φρικτοὺς κατὰ τῶν αἵρετικῶν πολέμους, παρασκευάζει εἰρκτὰς καὶ δίκας καὶ ἰκρίωματα τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως καὶ ἀπὸ μητρὸς πραιίας καὶ εἰρηνικῆς παρίσταται τυραννικὴ διώκτρια παντὸς μὴ συμβιβαστομένου πρὸς τὰ ἀξιώματα αὐτῆς. Καινοτόμος καὶ ἀντευαγγελικὴ εἶναι ἐν πολλοῖς ἡ ἐνέργεια τῆς δυτικῆς Ἑκκλησίας καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῆς βίῳ. Ἐν πρώτοις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς πάπας καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ συστήματος αὐτῶν, ἀναμφιδόλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐκάθηντο ἀξίως ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης· πολὺ πρῶίμως ὅμως πρέπει

νά ομολογήσωμεν ὅτι ἡ παπικὴ ἐξουσία ἐξήτει νά ἐξέλθῃ τῶν δικαίων αὐτῆς ὁρίων. Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ πάπας οὐ μόνον πρῶτος τῶν ἐπισκόπων ἐστί, ἀλλὰ καὶ συμπεριλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ ἅπασαν τὴν ἀποστολικὴν ἐξουσίαν, ἡ ἰδέα ὅτι ὁ πάπας ὡς ὁ ὁρατὸς ἐπίτροπος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι κύριος τῆς αἰωνίου πόλεως καὶ τῆς οἰκουμένης (urbis et orbis) ἤρχεν ἐν ὅλων τῶν παπῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, τὴν ἰδέαν δὲ ταύτην κατώρθωσαν οἱ πάπαι νά πραγματοποιήσωσιν οὐ μόνον διὰ τῶν ἀρετῶν ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν κακιῶν αὐτῶν, πλάστογραφοῦντες διάφορα ἱστορικὰ μνημεῖα καὶ διδάσκοντες τὰ ἀμαθῆ τῆς Δύσεως ἔθνη, ὅτι Χριστιανισμὸς καὶ παπισμὸς εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πᾶγμα. Εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ τῆς ἰδέας ταύτης ἐκτὸς τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κατεξανέστη καὶ Κάρολος ὁ Μ. θέλων πράγματι νά ὀρίσῃ τὰ ὅρια τῆς παπικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς κοσμικῆς πολιτείας καὶ νά παραστήσῃ οὕτω τὴν βασιλείαν καὶ τὸν παπισμὸν ὡς τοὺς δύο βραχίονας τῆς ἐπὶ γῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐξερράγη σφοδρὸς μεταξὺ πολιτείας καὶ παπικῆς ἐξουσίας ἀγών, ὡς τοῦτο ἰδίως καταδείκνυται ἐν τῇ περὶ περιβολῆς ἔριδι καὶ τῷ ἐκατονταετέῳ μεταξὺ Ρώμης καὶ τῶν Χοενστάουφεν ἀγῶνι. Περαιτέρω ἐρευνῶντες τὴν ἱστορίαν τῶν παπῶν, ἀναμφιβόλως θὰ εὕρωμεν τὴν εὐκαιρίαν πολλοὺς αὐτῶν νά παραστήσωμεν ὡς ὑπερασπιστάς τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀλωότητος καὶ ἀντιπροσώπους τῆς φιλανθρωπίας· θὰ ἴδωμεν ὁμῶς ἅμα τὸν παπισμὸν πίπτοντα εἰς ἐλεεινὸν βάρβαρον καὶ σκοτιζόμενον ὑπὸ τῆς ἐπάρσεως καὶ τῆς ἀπολυταρχίας· θὰ ἴδωμεν κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα τὴν οὕτω λεγομένην ἐποχὴν τῆς πορνοκρατίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας μάλιστα Γρηγόριος ὁ Ζ' ὁ Ἰλδεβράνδος ἔσωσε τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τοῦ μεγάλου τούτου πάπυ καὶ ἐξῆς θὰ ἴδωμεν βεβαίως καὶ ἐτέρους ἐπίσης μεγάλους, ὡς τὸν Ἀλέξανδρον Γ' Ἰννοκέντιον Γ' καὶ Δ' κτλ. ἀλλὰ τὸ θεοκρατικὸν αὐτῶν σύστημα, τὸ ὁποῖον ᾔθελον νά πραγματοποιήσωσι δι' ἰδανικῶν καὶ κοσμικῶν φαινομένων, ἐμελλεν ἀναγκαιῶς νά μετατραπῇ εἰς γελοιογραφίαν, μὴ δυναμένην νά διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν. Ἐκτὸς τοῦ παπισμοῦ καὶ ἐν ἐτέροις σημείοις τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς ὀργανισμοῦ θὰ ἴδωμεν τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν δραστηρίως ἐνεργοῦσαν καὶ ἐνταῦθα θὰ συναν-

τήσωμεν πολλὰς φωτεινὰς τῶν πραγμάτων πλευράς, ἀλλ' ἅμα καὶ πολλὰς σκιεράς. Ἐν τῷ μοναχικῷ βίῳ, λόγου χάριν, θὰ συναντήσωμεν σημαντικὰς προσωπικότητας, θὰ ἐμολογήσωμεν δὲ ὅτι εἰς τὸν βίον τοῦτον ὤφειλεν ὁ Χριστιανισμὸς τὴν μεταξύ τῶν ἐθνῶν διάδοσιν αὐτοῦ, ὁ δὲ πολιτισμὸς, αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι τὴν ἐαυτῶν καλλιέργειαν· καθὼς ὅμως ἡ ἀνέμιξις κοσμικῶν καὶ πνευματικῶν στοιχείων διέφθειρε τὸν παπισμόν, οὕτω καὶ τὴν μοναχικὴν πολιτείαν· τὴν ἀσκητικὴν τῶν μοναχῶν αὐστηρότητα διαδέχεται μετ' ὀλίγον ἡθικὴ νέκρωσις, ἡ ἀπὸ τοῦ κόσμου ἑυγὴ μετατρέπεται εἰς ἀσέλγειαν, ἡ ταπεινοφροσύνη εἰς αὐθαδεῖαν καὶ ἡ εὐσέβεια εἰς φανατισμόν. Ἐπίσης καὶ ἐν τῇ θεῇ λατρείᾳ σπουδαίως θὰ ἴδωμεν ἐνεργῶσαν τὴν δυτικὴν Ἑκκλησίαν καὶ ἀναπτύσσουσαν αὐτὴν μεγαλοπρεπῶς· ἀλλ' ἐνῷ κυρίως ἀνεπτύχθη τὸ συμβολικὸν τῆς λατρείας μέρος, τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ λόγου σχεδὸν τέλεον περιωρίσθη, κατέπεσε δὲ καθόλου ἡ θεῖα λατρεία εἰς ἀπλήν ἐξωτερικότητα. Καὶ ἐν τῷ ἡθικῷ δὲ βίῳ τῆς δυτικῆς Ἑκκλησίας θὰ συναντήσωμεν πολλὰς φωτεινὰς ἀκτίνας, μεγάλην ἡθικὴν σπουδαιότητα, πρόσωπα μεγάλα καὶ τὰ τοιαῦτα· ταῦτα πάντα ὅμως δὲν θέλουσι μᾶς τυφλώσει ὅπως παρίδωμεν καὶ τὴν ἡθικὴν ἐν γένει διαφθοράν· ὅτι ὑπὸ τὴν πίεσιν τοιαύτης ἱεραρχίας ἦτο ἀδύνατον νὰ βελτιωθῇ ἡ ἡθικὴ κατὰστασις τοῦ λαοῦ, εἰς τοῦτο οὐδεὶς ἀντιλέγει, καίτοι ἡδύνατό τις ἴσως νὰ δικαιολογήσῃ πως τὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐπίβλεψιν τοῦ κλήρου· ποσάκις ὅμως ἡ Ἑκκλησία ἐκείνη, ἀντὶ μητρὸς ἀπεδείχθη μητρικῶς; ποσάκις οἱ ποιμένες τοῦ λαοῦ ἀντὶ νὰ ὁδηγῶσι τὰ πρόβατα εἰς νομὰς σωτηρίους, ἔχειρον μόνον αὐτά; ὅποια ἡθικὰ σκάνδαλα δὲν προὔξενησαν οἱ φέροντες διάφορα ἀξιώματα κληρικοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ Πάπαι;—Τέλος ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ θεολογικὰ γράμματα, θὰ ἴδωμεν ἀληθῶς ὅτι διὰ Καρόλου τοῦ Μ. ἐδόθη πολλαπλῇ τις κίνησις καὶ ζωή, δυστυχῶς ὅμως μετ' ὀλίγον ἐξαφανίζεται πᾶν ἱχνος παιδείας καὶ ἀνατέλλει ὁ σκοτεινὸς αἰὼν (saeculum obscurum)· ναὶ μὲν ἀκολούθως καὶ ἰδίως κατὰ τὸν IB' καὶ II' αἰῶνα ἀναφαίνεται ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία καὶ θεολογία, παραγαγούσα σπουδαίους ἄνδρας, σπουδαίως ἐργασθέντας· πρὸς τοὺς καλοὺς ὅμως καὶ ὠφελίμοις αὐτοῦ τὸ σύστημα τοῦτο εἶχε καὶ πολλὰ

τὰ ἄκαρπα καὶ δύσπεπτα· ἀντὶ νὰ συμβιβάσῃ τὸ μεταξὺ γνώσεως καὶ πίστεως χάσμα, ἀπεναντίας ἐξέτεινεν αὐτό, πολλάκις δὲ ἡ ὀξύνοια τῶν σχολαστικῶν μετέπεσεν εἰς τὴν σοφιστείαν, ἡ δὲ σπουδὴ πρὸς τὴν ἔρευναν, εἰς σκεπτικὴν τινα ἐπιπολαιότητά.

5. Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις ἡ ἱστορία τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ὁποίας εἰσερχόμεθα. Ἀλλὰ πρὸς σαφεστέραν καὶ συστηματικωτέραν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων τοῦ μέρους τούτου, τέρμα τοῦ ὁποίου θεωροῦμεν τὴν ἄλυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διαιροῦμεν αὐτό, ὡς ἤδη ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης ἱστορίας (§ 3, 1) ἐδηλώσαμεν, εἰς δύο περιόδους, τὴν μὲν πρώτην περιλαμβάνουσιν τὰ ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ Διημισκηνοῦ παρ' ἡμῖν καὶ τοῦ ἀποστόλου τῶν Γερμανῶν ἐν τῇ Δύσει *Bonifatius* γεγονότα τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῆς ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως *Μιχαήλ* τοῦ *Κηρουλαρίου* ἀποπερατώσεως τοῦ Σχίσματος τῆς δυτικῆς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας 700—1054, τὴν δὲ δευτέραν τὰ ἀπὸ τούτου μέχρι τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως 1054 - 1453· ἐπειδὴ δὲ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν ἄρχεται μὲν κυρίως ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος, ἤδη ὁμῶς προηγουμένως αἱ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν σχέσεις δὲν εἶναι τοσοῦτον ἐνδόμυχοι, διὰ τοῦτο ὡς ἀνωτέρω ὑπηνέχθημεν, τὸν βίον ἑκατέρας τῶν Ἐκκλησιῶν θέλομεν ἐρευνᾶσαι ἀσχέτως πρὸς τὸν τῆς ἄλλης.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

ΑΠΟ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΒΟΝΙΦΑΤΙΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΠΙ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΚΗΡΟΥΔΑΡΙΟΥ
ΑΠΟΠΕΡΑΤΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ
ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
(700—1054).

Α'. ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΕΞΗΛΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ.

§ 102.

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΜΑΪΝΗ: ΚΑΙ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΣΛΑΥΟΙΣ.

Πρβλ. περὶ τῶν κατοίκων Μαΐνης, Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου περὶ Θεμάτων βιβλ. 2, 18 καὶ πρὸς τὸν ἴδιον σὺν κεφ. 50. -- J. Ph. Fallmerayer, Geschichte d. Halbinsel Morea im M.A. Stuttg. 1830. -- J. W. Zinkeisen, Geschichte Griechenlands bis auf unsere Tage, Leipz. 1832. -- G. Hertzberg, Ges. Griech. seit d. Absterben antik. Lebens, Gotha 1876. -- περὶ δὲ τῶν Σλαύων, τοὺς μετὰ Θεοφάνην, βιβλ. 5, 52. 53. 54. -- K. Πορφυρογέννητον πρὸς τὸν ἴδιον σὺν κεφ. 29. 31. 32. -- Γ. Κεδρηὸν σελ. 21 (ἐκδ. Βόννης). -- P. J. Schafarik, slavische Alterthümer, Leipz. 1843. -- Regenvolschii, Systema hist--chronol. ecclesiarum Slavonicarum Traj. ad Rh. 1652. -- Wengerschii, hist. ecclesiarum Slavonic. Arnst. 1689. -- De Bohusz, Rescherches hist. sur l'origine des Sarmates, des Esclavons et des Slaves, Petersb. et Londres 1812. -- Farlati, Illyrie. sacrum. -- Maciejowsky, Essai hist. sur l'église chr. primitive des deux rites chez les Slaves, Paris 1846. -- Hergenröther, Photius, τόμ. 2. σελ. 604. -- Gförer, Byzantinische Geschichte. Gratz, 1874, τόμ. 2. -- Pricot de Sainte-Marie. Les Slaves méridionaux, Paris 1874.

1. Ἐν τῇ μεγάλῃ τῶν ἐθνῶν μεταναστεύσει δύο κυρίως ἦσαν τὰ μεγάλα ἔθνη, οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Σλαῖοι, οἵτινες ἐμελλον νὰ ἀσπα-

σθῶσι τὸν Χριστιανισμόν, καὶ ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι προσεκολλήθησαν εἰς τὴν ῥωμικὴν ἑξῆς, τῶν δὲ δευτέρων, καίτοι σχεδὸν πάντες παρὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐδιδάχθησαν αὐτόν, οὐδὲν ἥττον ὁμῶς πρῶτως ἤδη μεγάλη αὐτῶν μερίς προστεθῆ εἰς τὴν ῥωμικὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ Σλαῦοι (Σκλάβοι, Σθλάβοι, Σκλαβηνοὶ) γνωστοὶ μέχρι τοῦ ΣΤ' αἰῶνος ὑπὸ τὸ ὄνομα Σκυῖται καὶ Σαρμάται, ἦσαν πρὸ πολλοῦ ἐγκατεστημένοι ἐν Εὐρώπῃ, κατὰ δὲ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα ἀπωθούμενοι ὑπὸ τῶν Οὐνῶν ἐπέξετάθησαν πρὸς βορρᾶν τῶν Καρπαθίων ὁρέων ἀπὸ τοῦ Βιστούλα μέχρι τοῦ Δουνάβειος. Κατὰ τὸ 578 διάφοροι σλαυϊκαὶ φυλαὶ περὶ τὰς 100 χιλιάδας πιεζόμεναι ὑπὸ τῶν Ἀβάρων διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ κατακλύσαντες τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν, Σπερεῖαν Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον κατέστρεψαν πολλοὺς τῶν κατοίκων καὶ ἀποκατέστησαν ἐν ταῖς χώραις ἐκεῖναις· καίτοι δὲ κατὰ τὸ 746 οἱ πλεῖστοι τῶν βαρβάρων τούτων κατεστράφησαν ὑπὸ τρομεροῦ λοιμοῦ, οὐδὲν ἥττον ὅμως ἕτεροι Σλαῦοι εἰσελάσαντες κατὰ διαφόρους ἐποχάς· εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας, τοσοῦτον κατεπίεσαν αὐτάς, ὥστε κατὰ Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον ἐσθλαδῶθη πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος. Βεβαίως ὁ κύριος πληθυσμὸς τῆς χώρας ἔμεινε πάντοτε ὁ ἐλληνικός, οὐδὲ ἐπηλήθευσεν ἡ ἐθνολογικὴ φαντασιοκοπία τοῦ Φαλμεράϋερ, ὅπως ἔπασθε ὅμως ὑπὸ τῶν ἀγρίων ἐκείνων ὁρδῶν περιωρίσθη πῶς ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ πολλὰ ἄλλα ἐπεκράτησεν ἡ σλαυϊκὴ πολυθεία. Ἐκτὸς ὅμως τῆς σλαυϊκῆς ταύτης εἰδωλολατρείας, διετηροῦντο ἔτι ἐν Ἑλλάδι λείψανα τῆς ἐλληνικῆς εἰδωλολατρείας καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς ἀπογόνους τῶν Σπαρτιατῶν, τοῖς καπείκοις τῆς Μαίνης (Μανιάταις), οἵτινες ἐν ταῖς φάραγγι τοῦ Ταυγέτου κατὰ τε τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Σλαύων ὑπεστήριξαν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν καὶ τὴν προγονικὴν θρησκείαν. Τοὺς τοιούτους Σλαύους καὶ Ἕλληνας, τὸ μὲν ὅπως ὑποτάξῃ ὑπὸ τὸ βυζαντινὸν σκῆπτρον, τὸ δὲ ὅπως χριστιανίσῃ ἀπεπειράθη πρώτη ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη (780—790. 797—802), ἀποστείλασα τὸν στρατηγὸν Σιαυράκιον, ὅστις μετὰ στρατοῦ εἰθισμένου ἐν νίκαις κατήρξατο τοῦ ἔργου τῆς ὑποτάξεως καὶ χριστιανίσεως αὐτῶν.

οὐδὲν ἦτον ὅμως ἐπὶ τῆς βασιλείας Θεοφίλου (829—42) καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ τοῦ Γ' (842—67) ἀπεστάτησαν οἱ Σλαῦοι· ὁ Μιχαήλ ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν τὸν στρατηγὸν Θεόκτιστον, ὅστις κατῴρθωσε νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Σλαῦους καὶ ἐπιβάλη αὐτοῖς φόρους, μετ' ὀλίγον ὅμως ἀποστατησάντων πάλιν ἐπὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο (867—886) ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν ἕτερος στρατός, εἰσελάτας μέχρι τῶν φαράγγων τοῦ Ταυγέτου· τὸ ξίφος ἔταμε τὴν εἰς τὸν σταυρὸν ὁδὸν καὶ οἱ στρατιῶται προέλεαν τὴν εἰς τοὺς κληρικοὺς καὶ μοναχοὺς· οὕτω Σλαῦοι καὶ Ἕλληνες ἐβαπτίσθησαν, πᾶν ἔχνος εἰδωλολατρείας ἀπεσβέσθη καὶ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ ὁ πολιτισμὸς ἐπεκράτησαν.

2. Ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο κυρίως ἐχριστιάνισαν καὶ ἕτεροι Σλαῦοι καταλαβόντες τὰς ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Σάβα χώρας, ἤτοι οἱ Κροάται (Χρωδάτοι), Σέρβοι, Ζαχλοῦμοι, Τερβουνιῶται, Διοκλητιανοὶ (Μαυροβούνιοι), Παγαβοὶ καὶ Ἀρεντανοί· ὡς ἀναφέρει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (εἰς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν κεφ. 29 - 36) τὰς χώρας ταύτας κατοικοῦμενας ὑπὸ τῶν Ῥωμάνων, ἐποικισθέντων ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ, κατέλαβον οἱ Ἀβαροι, καταστρέψαντες τοὺς κατοίκους αὐτῶν καὶ ἤδη τὸ 619 ἠπειλοῦν καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος (611—641) διεγείρας ἐναντίον τῶν Ἀβάρων τοὺς σλαυικοὺς τούτους λαοὺς, παρεχώρησεν αὐτοῖς τὰς χώρας ταύτας καὶ ἐχριστιάνισεν· ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος δηλ. τῶν Κροατῶν Ποργὰ προσεκάλεσεν ἐκ Ῥώμης ἱερεῖς, οἵτινες ἐβάπτισαν αὐτοὺς, βεβαιώσαντας δι' ὅρκου ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι θὰ ἀφίστανται παντὸς ἐπιθετικοῦ πολέμου· αἱ ὑποσχέσεις αὗται τῶν Κροατῶν ἐπανελήφθησαν καὶ πάλιν μετ' ὀλίγον, ὅτε ἐκ Ῥώμης ἀφίκετο πρὸς αὐτοὺς εὐσεβὴς τις ἀνὴρ Μαρτῖνος, κομίζων τὰς εὐλογίας τοῦ πάπα. Καθὼς τοῖς Κροάταις, οὕτω καὶ τοῖς Σέρβοις ὁ Ἡράκλειος παρέσχεν ἰδίαν χώραν ἐν τῷ θέματι τῆς Θεσσαλονίκης, ἐν τοῖς ὑπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσι Σερβίοις, μετ' ὀλίγον ὅμως διαβάντας εἰς τὰς προτέρας αὐτῶν ἐστίας καὶ μεταμεληθέντας ὁ Ἡράκλειος ἐγκατέστησε εἰς τὰς χώρας τῆς παλαιᾶς Δακίας, Δαρδανίας, Δαλματίας καὶ τῶν παραλίων τῆς Ἀλ-

βάντας· καὶ οἱ Σέρβοι οὗτοι ἀναγνώρισαντες τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν ἐδέχθησαν τὸ βάπτισμα διὰ τοῦ Ἡρακλείου ἐκ Ῥώμης. Οὕτως ἐχριστιάνισαν οἱ σλαυικοὶ οὗτοι λαοὶ καὶ ὑπετάσσοντο βεβαίως εἰς τὸν πάπαν τῆς Ῥώμης, ἀναφέρονται δὲ παρ' αὐτοῖς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δύο μεγάλαι μητροπόλεις μετὰ πολλῶν ἐπισκοπῶν, ἡ τῆς Σάλωνος καὶ τῆς Διοκλήας. Ἐν τούτοις οὐ μόνον οἱ Σέρβοι ἦδη ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου (717—741), ἀποσπάσσαντος ἀπὸ τῆς Ῥώμης τὰς ἐπαρχίας τοῦ Ἰλλυρικοῦ, προσετέθησαν εἰς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον καὶ ἅπαντες οἱ τῶν μερῶν τούτων Σλαῦοι· ὡς δηλ. διηγοῦνται Κ. ὁ Πορφυρογέννητος (ἐν. ἀν.), οἱ μετὰ Θεοφάνην (περὶ Βασιλ. Μακεδ. κερ. 52) καὶ ὁ Κεδρηνός (σελ. 218—) οἱ Σλαυικοὶ οὗτοι λαοὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαήλ τοῦ Τραυλοῦ (820—29) οὐ μόνον τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας ἀφηνίασαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος ἑαυτοὺς ἡλλοτρίωσαν· ὅτε ἔτις τὸ 867 ἐπὶ Μιχαήλ τοῦ Γ' τοῦ μεθύσου οἱ Σαρακηνοὶ διὰ μεγάλου στόλου ἐπολιόρκησαν τὸ φρούριον τῆς Ῥαγούσης, διὰ Βασιλείου δὲ τοῦ Μακεδόνα ἐλύθη ἡ πολιορκία αὐτῆς, τότε καὶ οἱ λοιποὶ Σλαῦοι, Σέρβοι, δηλ. Χρῳδάτοι κτλ. οἱ τε μὴ βαπτισθέντες καὶ οἱ ἀποπτύσαντες τὸν Χριστιανισμόν, φοβούμενοι πιθανῶς τὴν δύναμιν τοῦ Βασιλείου πέμπουσιν αὐτῷ πρεσβεῖαν ἐξαιτούμενοι, ὅπως τῇ τε βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ καθυπαχθῶσι καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἀποδεχθῶσιν· πραγματικῶς ὁ Βασίλειος ἀποστείλας αὐτοῖς ἄνδρα βασιλικὸν μετὰ ἱερέων ἐνεκέντρισεν εἰς Χριστὸν καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπέβαλεν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τοῦ Κωνσταντινουπόλεως. Ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων ἱστορούμενα εἶναι ἀληθῆ δείκνυται καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ πάπα Ἰωάννου Η' (872—882) πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Μιχαήλ καὶ τὸν κλῆρον τῆς Σάλωνος, ἐν αἷς ὁμολογεῖ ὅτι ἅπαντα ἡ Δαλματία ὑπετάσσετο ὑπὸ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, καίτοι ἐπὶ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου τοῦ Β' (1061—73) φαίνεται ὅτι ἡ Δαλματία καὶ Σλαβωνία καὶ αὐτὴς ἀπετέλεσαν μέρος τῆς Ῥωμανικῆς διοικήσεως (πρὸβλ. Wiltch, Kirchliche Geographie und Statistik, τόμ. Α' σελ. 399—Gförer ἐν. ἀν. σελ. 15—26. 110. 160. 172 κτλ.).

§ 103.

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΔΥΤΙΚΟΙΣ ΣΛΑΒΟΙΣ.

Προβλ. Mansi, Consil. τόμ. 17 καὶ 18.—Dobrowsky, Cyrill u. Methodius die Slaven Apostel, Prag 1823.—τοῦ αὐτοῦ, mährische Legende von Cyrill u. Methodius, Prag 1826.—Schafarik, slavische Alterthümer, Leip. 1843.—Dümmler, die pannonische Legende von h. Methodius, ἐν τῷ 13 τόμ. τοῦ Archiv für Kunde östreich. Geschichtsquellen.—Philaret, Cyrill und Methodius, Mittau 1847.—Βίον Κλήμεντος ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, ἐπιστάσις Ἀμβροσίου ἱερομονάχου τοῦ Παμπέρεως, Βιέννη 1802. καὶ ὑπὸ Miklosich, Vindobonae 1847.—Revue des questions historiques, 14 année, 56 livraison, 1 Octob. 1880.—Dobner, Monumenta hist. Bohem. Prag 1764.—Palacky, Würdigung d. alt. böhm. Geschichtsschreiber, Prag 1830.—τοῦ αὐτοῦ, Geschichte von Böhmen, Prag 1836.—Dobrowsky, Krit. Versuche über die ältere böhmisch. Geschichte, Prag. 1803.—Schröckh, Kirchengeschichte τόμ. 21 σελ. 408.—Neander K—G. τόμ. 6 σελ. 58.—Gieseler, K—G. τόμ. 2, 2 σελ. 350.—Möhler, K—G. τόμ. 2 σελ. 106.—Kurtz Handb. d. K—G. τόμ. 2, 1 σελ. 171.—Φιλοθέου Νικομηδείας, Ἐλεγχον Ἐγκυκλίου Πάππ Λέοντος ΙΓ' Κωνσταντινουπόλει 1882. κτλ.

1. Ἐκτὸς τῶν Σλαύων τῶν περὶ τὰ τέλη τοῦ ΣΤ αἰῶνος ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καταπιεσθέντων καὶ καταλαβόντων τὰς ἑλληνικὰς χώρας (§ 102, 1), ἕτεροι Σλαῦοι διήλθον τὸν Βιστούλαν καὶ ἐπέξετάθησαν μέχρι τοῦ Ἀλβυος ἐπὶ γερμανικῶν χωρῶν, ὡς οἱ Μοραβοὶ καὶ οἱ Βοημοί· οἱ Μοραβοὶ τὸ 803 ὑπέκυψαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν Καρόλου τοῦ Μ. οὐδὲν ὅμως ἀπίθανον ὅτι ἐνεκα τοῦ συγγρωτισμοῦ τῆς χώρας αὐτῶν πρὸς τὴν πλησιόχωρον Γερμανίαν μετεφυτεύθησαν αὐτοὶ σπέρματα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐμορφώθησαν χριστιανικαὶ τινες κοινότητες, ἐξαρθρώμεναι ἐκ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Σαλισβούργης καὶ τοῦ Παταβίου (Passau). Ἐν τούτοις ἡ Μοραβία ἐν συνόλῳ ἐξεταζομένη ἦν ἐθνική, ἡ ἐπιστροφή δ' αὐτῆς εἰς Χριστὸν κυρίως ὀφείλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως· ὅτε δηλ. ὁ ἡγεμὼν τῆς Μοραβίας Ρατισλαῦος ἀπήλλαξε τοῦ γερμανικοῦ ζυγοῦ (855) τὸ κράτος αὐτοῦ, ἐκ πολιτικῶν κινούμενος λόγων ἐστράφη πρὸς τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἐζήτησεν ἐντευθεὶν κήρυκας τοῦ εὐαγγελίου (863)· πραγματικῶς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Γ' (842—867) καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν

τοὺς δύο ἐπισήμους τῶν Σλαύων ἀποστόλους *Κύριλλον* (Κωνσταντινον) καὶ *Μεθόδιον*, οἵτινες ἑλληνες τὸ γένος ὄντες καὶ ἐκ Θεσσαλονίκης καταγόμενοι ἀνετράφησαν καὶ ἐμόνασαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ μονῇ τοῦ *Πολυχρονίου* καὶ διεκρήθησαν μέχρι τοῦδε ἐν διαφόροις ἀποστολαῖς παρὰ τοῖς *Χαζάροις* (§ 105) καὶ *Βουλγάροις* (§ 104). Οὕτω λοιπὸν οἱ Ἕλληνες κήρυκες τοῦ εὐαγγελίου ἐλθόντες εἰς *Μοραβίαν* διέδωκαν καὶ ἐκραταίωσαν τὸν Χριστιανισμόν καὶ παρέσχον τοῖς *Μοραβοῖς* ἐν τῇ σλαυικῇ γλώσσῃ τὴν θεῖαν λειτουργίαν καὶ τὰς ἁγίας Γραφάς, ὑποτάξαντες τὴν νεαρὰν ταύτην ἐκκλησίαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου· οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τοῦ 867, ὅτε ὁ Ῥατισλαῦς διὰ πολιτικούς λόγους προσέκλινεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, ὁρθόδοξον ἔτι, συνεπεία δὲ τούτου ὁ *Μεθόδιος* καὶ ὁ *Κύριλλος* κατὰ πρόσκλησιν τοῦ πάπα *Νικολάου τοῦ Α'* μετέβησαν εἰς Ῥώμην· οἱ ἀπόστολοι τῶν Σλαύων εὗρον ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου τὸν Ἀδριανὸν Β', ὡς δ' ἀναφέρουσι τὰ χρονικά τῆς *Μοραβίας* ἐγένοντο αὐτοῖς ἐνταῦθα ἐκ μέρους τοῦ πάπα καὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κλήρου παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς χρήσεως τῆς σλαυωνικῆς γλώσσης, ὡς βεβήλου καὶ βαρβάρου· ἀλλ' οἱ ἱεροὶ τῶν Σλαύων ἀπόστολοι ἀποκρούσαντες νικηφόρως ὡς ἀντευαγγελικὰς τὰς παρατηρήσεις ταύτας, ἔλαβον τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς Ῥώμης καὶ ὁ μὲν *Μεθόδιος* ἀναγνωρισθεὶς ἀρχιεπίσκοπος *Μοραβίας* καὶ *Παννονίας* ἐπανῆλθεν εἰς τὴν παροικίαν αὐτοῦ, ὁ δὲ *Κύριλλος* ἔμεινεν ἐν Ῥώμῃ, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 869. Ἐν τούτοις ὁ πλησιόχωρος φραγκικὸς κλῆρος μὴ ἀνεχόμενος τὴν ἀνεξάρτητον τῆς *Μοραβίας* ἐκκλησίαν, ἐπωφελεῖται τῶν ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Ῥατισλαύου, *Σβετοπόλκου* (870) πολέμων τῶν *Μοραβῶν* πρὸς τοὺς *Φράγκους*, συλλαμβάνει τὸν *Μεθόδιον* καὶ ἐνώπιον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου τῆς *Σαλισβούργης* καταδικάζει αὐτὸν εἰς εἰρκτὴν, ὡς εἰσπηδήσαντα δῆθεν εἰς τὴν παροικίαν αὐτοῦ· ὁ ἱερὸς *Μεθόδιος* ἐπὶ τρία ἔτη διετέλεσεν ἐν ὑπεροχῇ καὶ εἰρκτῇ· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ γεγονός τοῦτο προσέβαλλεν αὐτὴν τὴν παπικὴν ἔδραν, ὁ πάπας *Ἰωάννης ὁ Η'* ἀποστείλας τὸν ἐπίσκοπον *Ἀγκῶνος Παῦλον* πρὸς τὸν μητροπολίτην *Σαλισβούργης* καὶ τὸν ἐπίσκοπον *Φραισίγγης*, ἐλέγχει αὐτοὺς διὰ τοῦτο καὶ ἐπανά-

γει τὸν Μεθόδιον εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ, ἅμα ὅμως ἐπιτάσσει αὐτῷ ὅπως μὴ ποιῆται χρῆσιν τῆς σλαωνικῆς γλώσσης (873)· ὁ Μεθόδιος οὐδεμίαν ἔδωκεν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ πάπα γραφόμενα προσοχὴν, ἀλλ' ὁ φραγκικὸς κλῆρος καὶ πάλιν ἐπιλαβόμενος τῆς εὐκαιρίας κατηγόρει αὐτὸν παρὰ τῷ πάπᾳ (879)· ὁ Ἰωάννης τότε ἐλέγχει καὶ αὐθις τὸν ἱερὸν Μεθόδιον ἐπὶ τῇ χρήσει τῆς σλαωνικῆς γλώσσης, ὁ δὲ ἀπόστολος τῶν Σλαύων ἀναγκάζεται νὰ ἔλθῃ αὐτοπροσώπως εἰς Ῥώμην· τί μεταξὺ τῶν δύο ἱεραρχῶν ἀντηλλάγῃ ἐνταῦθα ἀγνοοῦμεν, τοῦτο μόνον γινώσκουμεν ὅτι ὁ πάπας Ἰωάννης δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Μεθόδιον ἐπιτρέπει τὴν χρῆσιν τῆς σλαωνικῆς γλώσσης, προτρέπει δὲ μόνον αὐτόν, ὅπως τὸ εὐαγγέλιον ἀναγινώσκηται πρῶτον λατινιστί καὶ εἶτα σλαωνιστί· ἐν τούτοις οἱ Φράγκοι δὲν ἠσύχασαν ἀλλὰ πλάσαντες γράμματα τοῦ πάπα Ἰωάννου πρὸς τὸν Σβετοπόλκον διεμήνυσον αὐτῷ ὅτι ὁ Μεθόδιος κατεκρίθη ἐν Ῥώμῃ διὰ τὴν κακοδοξίαν αὐτοῦ καὶ ἀπηγορεύθη αὐτῷ ἡ χρῆσις τῆς σλαωνικῆς γλώσσης· ὁ Μεθόδιος μαθὼν ταῦτα ἀναγγέλλει τῷ πάπᾳ, οὗτος δὲ δι' ἐπιστολῆς πρὸς αὐτὸν ἀποκαλύπτει τὰς συκοφαντίας· μετὰ τέσσαρα ἔτη ὁ ἱερὸς Μεθόδιος ἀπέθανε (885), οἱ δὲ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐπετέθησαν λυσσώδως κατὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καταφυγόντων εἰς Βουλγαρίαν (πρβλ. Νέμτσωφ, ἱστορικὴν ἀνάμνησιν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1868 καὶ περιγραφὴν τῆς μητροπόλεως Βελεγράδων ὑπὸ τοῦ μητρ. Βελεγ. Ἀνθίμου ἐν Κερκὺρα 1868)· ἡ ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Μοραβίας ἐπὶ 14 ἔτη ἐχῆρεε, μόλις δὲ ἀποκατέστησε τὰ πράγματα τὸ 899 ὁ Ἰωάννης Θ'· ἀλλὰ τὸ 908 τὸ μοραβικὸν κράτος διηρέθη μεταξὺ Βοημῶν καὶ Οὐγγρων, κατ' ὀλίγον δὲ ἐξηλείφθη πᾶν ἴχνος τῆς ἀνατολικῆς θείας λατρείας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἰδίᾳ διὰ τῆς κατὰ τὸ 925 καὶ 1068 ἐν Σάλωνι συγκροτηθείσης συνόδου, ἐν ἣ τελευταίᾳ πρὸ πάντων οἱ Σλαῖοι κατεδικάζοντο ὡς Γότθοι, τὰ γράμματα καὶ τὰ βιβλία αὐτῶν ὡς γοθτικὰ καὶ οἱ τούτων πατέρες καὶ διδάσκαλοι ὡς αἱρετικοὶ, ἐκ τῆς αἱρέσεως τῶν ἀρειανῶν Γόθων.

2. Καὶ ἐν Βοημίᾳ, ὡς πρῶτος διαδοὺς τὸν Χριστιανισμόν ἀναφέρεται ὁ ἱερὸς τῶν Σλαύων ἀπόστολος Μεθόδιος. Ὅτε τὸ μοραβικὸν

κράτος ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος Ῥατισλαύου ἀνυψώθη εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ, οἱ Βοημοὶ στενῶς συνεδέθησαν μετ' αὐτοῦ, μάλιστα ὁ υἱὸς τοῦ Ῥατισλαύου Σβετοπόλκος ὡς σύζυγον αὐτοῦ ἔλαβε τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βοημῶν Βορτζιβόι (871)· ἐντεῦθεν ὅμως ἡ ἀποστολικὴ ἐνέργεια τοῦ Μεθοδίου ἐπεξετάθη ἀποτελεσματικῶς ἐν Βοημίᾳ· αὐτὸς ὁ Βορτζιβόι ἀναφέρεται ὅτι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Λουδμύλλης ἦλθεν εἰς Μοραβίαν καὶ ἐδέξατο τὸ βάπτισμα ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Μεθοδίου, οὕτω δὲ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ μάλιστα κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τύπον προέκοπτεν ἐν Βοημίᾳ, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Βορτζιβόι Σπιτινέβα († 912) καὶ Βρατισλαύου († 936)· μετὰ τὸν θάνατον ὁμοῦς τοῦ Ῥατισλαύου ὑπερσχυσεν ἐν Βοημίᾳ ἡ ἐθνικὴ αὐτοῦ σύζυγος Δραωμίρα μετὰ τοῦ ἐπίσης ἐθνικοῦ αὐτῆς υἱοῦ Βολεσλαύου, ὅστις προσεπάθησε νὰ καταστρέψῃ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐπαναγάγῃ τὸν ἐθνισμὸν· ἐν τούτοις ὁ Βολεσλαῦος ἠττηθεὶς τὸ 950 ὑπὸ Ὁθωνοῦ τοῦ Α' ἠναγκάσθη νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βολεσλαῦος ὁ Β' ἢ ὁ Εὐσεβὴς (967—999) ἰδρύσας τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Πράγας (973), ἐξησφάλισε τὸν Χριστιανισμὸν τῆς Βοημίας, ἀλλ' εἰς τοῦτο ἐφάνη πρόθυμος ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ ΙΓ' μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅπως ἀποσκορακισθῶσιν ἐκ Βοημίας ἡ σλαυωνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἀνατολικά ἔθνη· ἐνεκα τούτου οἱ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ μαθηταὶ τοῦ Μεθοδίου ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ὄρη καὶ τὴν γείτονα Οὐγγαρίαν, μολὶς δὲ ὁ ἡγεμὼν Οὐλερίχος (1012—1037) καὶ ὁ τούτου διάδοχος Βρατισλαῦος (1037—1055) ὑποστηρίξαντες μαθητὴν τινὰ τοῦ Μεθοδίου Προκόπιον, ἰδρυτὴν τοῦ περιφήμου μοναστηρίου τῆς Σαζάβας καὶ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Βίτον, ἐπανήγαγον πολλὰ τοῦ τὴν σλαυικὴν λατρείαν μετ' ὀλίγον ὅμως ἐπὶ τοῦ Σπιτινέβα ἡ ἐκκλησία πάλιν ἐξερωματίσθη, ὅτε δὲ ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Βρατισλαύου (1061) ἐζητήθη παρὰ τῆς Ῥώμης ἡ χρῆσις τῆς σλαυικῆς θείας λατρείας, ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Ζ' ὁ Ἰλδεβράνδος (1073) ἀπέκρουσεν ὡς μωρὰν τὴν αἰτησιν, ἐντειλάμενος τῷ Βρατισλαύῳ ἵνα καὶ οὗτος πάσῃ δυνάμει ἀντιστῇ τῇ ματαίᾳ προπατεία τοῦ λαοῦ, πρὸς δόξαν τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ· οὕτω διὰ τῶν

διατάξεων τούτων τῆς Ῥώμης καὶ τῆς κατὰ τὸ 1097 πυρπολήσεως τῶν σλαυϊκῶν βιβλίων ἐξηφάνισθη καὶ ἐν Βοημία ὁ ὀρθόδοξος καὶ ἀνατολικὸς αὐτῆς χαρακτήρ.

3. Ἐκ τῆς ἡμετέρας κυρίως Ἐκκλησίας τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐδέχθησαν καὶ οἱ Πολωνοί, οἵτινες κατὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν Σλαύων κατέλαβον τὰς παρὰ τὸν Βιστούλαν χώρας. Κατὰ τοὺς περὶ τῆς χριστιανίσεως τῶν Πολωνῶν γράψαντας οὐδαμῶς ἀπίθانون ὅτι καὶ ὁ σλαυϊκὸς οὗτος λαὸς τὴν πρώτην γνῶσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὀφείλει εἰς τὸν Κύριλλον καὶ τὸν Μεθόδιον καὶ ὅτι ἀκολούθως κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Μοραβίας ὑπὸ τῶν Οὐγγρων (908), πολλοὶ τῶν μαθητῶν τῶν ἀποστόλων τῶν Σλαύων καταφυγόντες ἐνταῦθα (πρβλ. Κωνστ. Πορφυρ. πρὸς τὸν ἰδίον υἱόν, κεφ. 41), ἐκαλλιέργησαν τὰ σπέρματα ἐκεῖνα· ὑπὲρ τούτου προσάγουσιν οὐ μόνον τὴν ὑπαρξίν Χριστιανῶν καὶ ἐκκλησιῶν ἐν Πολωνίᾳ ἤδη ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος τῆς χώρας Ζεμυσλαύου (913), ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπαρξίν τῆς σλαυωνικῆς γλώσσης ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ τὸν ἀνατολικὸν καθόλου τύπον τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Ἀποτελεσματικώτερον ὅμως καὶ βεβαιότερον εἰσέδυσε καὶ ἐγκατέστη ὁ Χριστιανισμὸς παρὰ τοῖς Πολωνοῖς τὸ 966. Ὁ ἡγεμὼν δηλ. αὐτῶν Μιεσισλαῦος νυμφευθεὶς τὴν χριστιανὴν ἡγεμονίδα Δαμβρόσκη, θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βοημίας Βολεσλαύου προετράπη ὑπ' αὐτῆς εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ βαπτισθεὶς τὸ 966 προέτρεψε καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ εἰς μίμησιν τοῦ ἰδίου παραδείγματος· οὕτως ἰδρύθη ἡ ἐν Πολωνίᾳ Ἐκκλησία ἀναμφιβόλως κατὰ τὸν τύπον τῆς ἡμετέρας, μόλις δὲ ἀπὸ τοῦ 977, ὅτε ἀπέθανεν ἡ Δαμβρόσκη καὶ ὁ Μιεσισλαῦος ἐνυμφεύθη δυτικὴν τινα ἡγεμονίδα τὴν Ὅδαν καὶ ἡ ἐν Πολωνίᾳ Ἐκκλησία ἔρξατο νὰ ρυθμιζῆται πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν κατὰ τινὰς τῶν ἱστορικῶν ἤδη τὸ 968 ὁ Μιεσισλαῦος ἰδρύσει τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Πόζεν, ὑπαγομένην εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τοῦ Μαγδεβούργου· ἀκολούθως ὅμως ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Βολεσλαῦος ὁ Ἰσχυρὸς (992—1025) τῇ συγκαταθέσει τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Ὁθωνος τοῦ Γ' ἀπῆλλαξε τὴν πολωνικὴν Ἐκκλησίαν τῆς μαγδεβουργικῆς μητροπόλεως καὶ ἰδρύσεν ἰδίαν ἀρχιεπισκοπὴν

ἐν Γρέξερ (1000)· ἐν τούτοις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βολεσλαύου (1025) ὁ Χριστιανισμὸς ἐκινδύνευεν ἐν Πολωνίᾳ, μόλις δ' ὑπεστηρίχθη διὰ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ Κασεμίρου (1039)· καίτοι δὲ ἡ ἐν Πολωνίᾳ Ἐκκλησία δὲν ἦτο ἐτι τελείως κατηρτισμένη, διότι διάφοροι αὐτῆς παροικίαι παρὰ διαφόρων ἐξηρτῶντο, ὡς παρεπονεῖτο Γρηγόριος ὁ Ζ' πρὸς Βολεσλαυον τὸν Β', οὐδὲν ἦττον ὁμως ἦν ἀρκούντως ἰσχυρά, εἰς τρόπον ὥστε ὅτε ὁ Βολεσλαυὸς οὗτος ἐφόνευσε τὸ 1079 τὸν ἐπίσκοπον τῆς Κρακοβίας Στανισλαον, τοσοῦτον περιεφρονήθη παρὰ πάντων, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ καὶ ἀποθάνῃ ἐν ἀθλιότητι (πρὸλ. Friese, K-Geschichte von Polen, Bresl. 1786.—Röpell, Geschichte Polens, Hamb. 1840.—Schöckh, K-Ges. Τόμ. 21, σελ. 491—).

4. Τὸν Χριστιανισμὸν ἀμέσως παρὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καὶ δὴ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐδέχθησαν καὶ οἱ Οὐγγροι, οἵτινες καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας φυλῆς ταταρικῆς ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Παννονίᾳ περὶ τὰ τέλη τοῦ Θ' αἰῶνος. Οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι Κεδρηνὸς (ἐκδ. Βόννης τόμ. 2, σελ. 328) καὶ Ζωναράς (ἐκδ. Migne τόμ. 135, σελ. 104) διηγοῦνται ὅτι κατὰ τὸ 950 ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (912—959) ἀρίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡγεμὼν τις τῶν Οὐγγρων (Τούρκων ὀνομαζομένων) Βουλουσουλῆς ἢ Βολογουδῆς λεγόμενος, ὅστις ζητήσας νὰ ἀσπασθῇ τὸν χριστιανισμὸν ἐβαπτίσθη καὶ τιμηθεὶς τῷ ἀξιώματι τοῦ πατρικίου ἐπανεκάμφεν εἰς τὰ ἴδια· ἐκτὸς τούτου μετ' ὀλίγον παρουσιάσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἕτερος ἀρχὼν τῶν Οὐγγρων Γυλάς, ὅστις ἐπίσης βαπτισθεὶς καὶ πολλῶν δώρων πληρωθεὶς, ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τινὰ μοναχὸν Ἱεροθεόν, χειροτονηθέντα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Θεοφυλάκτου ἐπίσκοπον Τουρκίας. Ὁ Βουλουσουλῆς δὲν ἔμεινε πιστὸς εἰς Χριστόν, ἀλλὰ μετέπεσε μετ' ὀλίγον εἰς τὸν ἐθνισμὸν, μάλιστα ἠττηθεὶς ὑπὸ Ὁθωνος τοῦ Α' τὸ 955 ἀπηγχονίσθη· ὁ Γυλάς ὁμως διατηρήσας τὸ νέον θρήσκευμα συνετέλεσε πολὺ διὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἱεροθέου εἰς τὴν ἐκχριστιάνισιν τῆς χώρας, τοῦτο δὲ μαρτυρεῖται οὐ μόνον ὑπὸ τῶν χρονογράφων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν πολλὰ χροῦ τῆς χώρας ἰδρυθέντων ἐλληνοσλαβικῶν μοναστηρίων, ὧν

πολλά διετηροῦντο μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος (πρβλ. Safarik, Glagolitische Fragmente, Prag 1857 σελ. 58—). 'Αλλ' ἡ ἐν Οὐγγαρία 'Εκκλησία μετ' ὀλίγον βλέπομεν ὅτι ἀποβάλλει τὸν ἀνατολικὸν τύπον καὶ διὰ τῶν γερμανῶν ἀποστόλων προσκολλᾶται εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν 'Εκκλησίαν. Ἡδὴ δηλ. διὰ τῆς ἐπὶ "Οἰωνος τοῦ Α' (955) νίκης τῶν Γερμανῶν κατὰ τῶν Οὔγγρων, ἐπεκράτησαν οἱ πρῶτοι ἐν Οὐγγαρῖα, διάφοροι δὲ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μάλιστα ὁ ἐπίσκοπος Παταβίου (Passau) *Πιλιγρίμιος* ἐκαλλιέργησαν τὸ ἔργον· τούτοις συνεδέθη μετ' ὀλίγον καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς χώρας *Γεῖσα* (992—997), ὅστις λαβὼν εἰς κοινωνίαν γάμου τὴν θυγατέρα τοῦ *Γυλα Σαρόλταν*, ἐβαπτίσθη, συνήργησεν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ συμμαχήσας μετὰ τοῦ Ὁθωνος συνεπλήρωσε τὴν ἔνωσιν τῆς Οὐγγαρίας μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς 'Εκκλησίας. Τὸν Γεῖσα διεδέχθη ἐν τε τῷ θρόνῳ καὶ τῇ χριστιανίσει τῆς χώρας ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ ἅγιος *Στέφανος* (997—1038), ὅστις νυμφευθεὶς τὴν ἀδελφὴν τοῦ μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορος *Ερρίκου τοῦ Β' Γιζέλαν*, κατέβαλεν ἐπανάστασιν τινὰ τῶν ἐθνικῶν, παρέσχε τῇ χώρᾳ αὐτοῦ πολίτευμα καὶ νόμους, ἱδρύσε τὴν ἐν *Γραν* ἀρχιεπισκοπὴν μετὰ 10 ἐπισκοπῶν καὶ κατὰ τὸ 1000 παρὰ τοῦ πάπα *Σιλδέστρου τοῦ Β'* ἔλαβε τὸν βασιλικὸν στέφανον, ὅστις κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν νεωτέρων, ἐπὶ μὲν τοῦ μετώπου ἔφερε τὸν Χριστὸν μετὰ τῶν γραμμάτων IC. XC. καὶ δεξιόθεν τοὺς ἀρχαγγέλους *Γαβριὴλ* καὶ *Μιχαήλ*, ἐπὶ δὲ τοῦ χρυσοῦ κύκλου τοὺς μάρτυρας *Κοσμάν*, *Γεώργιον*, *Δημήτριον* καὶ *Δαμιανὸν* καὶ ὀπισθεν ἐκτὸς τοῦ αὐτοκράτορος *Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου*, δύο ἑτέρας κεφαλὰς, τὴν μὲν παριστῶσαν τὸν Γεῖσα μετὰ τῶν λέξεων *Κράλης Τουρκίας*, τὴν δὲ τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως τῆς *Βουλγαρίας* μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς *Μιχαήλ Δούκας*· ἐκτὸς τούτου ἐπὶ τοῦ κρανίου τοῦ στεφάνου ὑπάρχει ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ μετὰ 8 ἀποστόλων καὶ λατινολογγοβαρδικῶν γραμμάτων, ἅτινα, λέγεται ὅτι προσετέθησαν ὑπὸ τοῦ πάπα εἰς τὸν στέφανον, ὃν ἀποστείλας ὁ Στέφανος εἰς Ῥώμην ἐξήτει τὴν παπικὴν εὐλογίαν καὶ ἐπικύρωσιν. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Στεφάνου ἀνεφάνη καὶ αὐθις ἐπανάστασις τις τῶν ἐθνικῶν Οὔγγρων, ἀλλὰ κατεστάλη ὑπὸ *Λαδισλαῦου τοῦ ἀγίου* (1077—

95· πρβλ. Thietmar, Chronik.—Mailath, Geschichte d. Magyaren, Wien 1828.—Fessler, Gesch. von Ungarn, Lpz. 1868.—Dümmeler, Pilgrim von Passau, Leipz 1854 καὶ Schröckh K-G. Τόμ. 21 σελ. 526—).

§ 104.

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΧΑΖΑΡΟΙΣ ΚΑΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙΣ.

Πρβλ. τὴν ἐν § 103 φιλολογίαν καὶ τοὺς μετὰ Θεοφάνην 4, 13.—Συμεὼν Μάγιστρον κεφ. 21—25.—Λέοντα Διάκονον σελ. 238 (ἐκδ. Βόννης).—Γεώργ. Κεδρηνὸν τόμ. 2, σελ. 151 καὶ 185.—Φωτίου ἐπιστολ. Α' πρὸς Μιχαήλ, ἄρχοντα τῶν Βουλγάρων.—Schafarik, slavische Alterthümer, Leipz. 1814.—Kurtze Uebersicht d. ält. Kirchenslavischen Literatur Lpz. 1818.—C. J. Jirecek, Geschichte der Bulgaren, Prag 1875 κτλ.

1. Ἀπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην παρέλαβον τὸν Χριστιανισμὸν καὶ δύο ταταρικοὶ λαοί, οἱ *Χαζάροι* καὶ οἱ *Βούλγαροι*. Οἱ *Χαζάροι* φυλὴ ἀγρία καὶ ἰσχυρά, ἐγκατεστημένη κατὰ τὴν Θ' ἑκατονταετηρίδα ἐν ταῖς μεταξὺ τοῦ Βόλγα καὶ τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης χώρις, ὡς καὶ ἐν τῇ χερσονήσῳ τῆς Χερσῶνος, ἀπέστειλαν τὸ 850 πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου *Μιχαήλ τὸν Γ'* πρεσβείαν, ζητοῦντες διδασκάλους καὶ κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου, καθόσον μάλιστα προσετίθουν ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Σαρακηνοὶ ἡμιλλῶντο νὰ κερδήσωσιν αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν· ἡ αὐτὴ τότε τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Μεθοδίου, τὸν ἱερὸν *Κύριλλον*, ὅστις ἐδικαίωσε τὰς ἐλπίδας αὐτῆς ἐπιστρέψας πολλοὺς εἰς Χριστόν· φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐξενίκησε τελείως, διότι ὁ κατὰ τὸ 921 περιηγηθεὶς τὴν χώραν *Μωαμεθανὸς Ἀχμέτ Φοσλανί*, ἐκτὸς τῶν Χριστιανῶν εὗρεν αὐτόθι καὶ μέγαν ἀριθμὸν Ἰουδαίων καὶ Μωαμεθανῶν (πρβλ. *Mémoires de l'Académie des sciences de St. Petersburg* τόμ. 8, 1822). Τὸ κράτος τῶν Χαζάρων διετηρεῖτο μέχρι τοῦ 1016, ὅτε οἱ Ῥώσσοι ὑπέταξαν αὐτοὺς ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτῶν.

2. Ἐπιτυχέστερον διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς παρὰ τοῖς *Βουλγάρου*. Οὗτοι κατοικοῦντες περὶ τὴν Κασπίαν θάλασσαν, ἐγκατέλιπον

κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα τὰς ἐστίας αὐτῶν καὶ προελάσαντες πρὸς δυσμὰς διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ ἱδρυσαν ἐν Μοισίᾳ καὶ Θράκῃ ἴδιον βουλγαρικὸν κράτος. Οἱ Βούλγαροι οὗτοι συγχωνευθέντες μετὰ τοῦ ἐν ταῖς χώραις ταύταις σλαυικοῦ πληθυσμοῦ, ἐδέχθησαν ἤδη κατὰ τὸ 800 τὴν σλαυωνικὴν γλῶσσαν, ἐν δὲ τοῖς μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους πολέμοις αὐτῶν ἔλαβον καὶ τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἦδη τὸ 820, ὡς ἀναφέρει ὁ Κεδρηνός, κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Κρούμου μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων ἦν καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως *Μανουήλ*, ὅστις μετενεχθεὶς εἰς Βουλγαρίαν πολλοὺς τῶν Βουλγάρων πρὸς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν μετήγαγε· καὶ ἐτελεύτησε μὲν μετ' ὀλίγον τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ὁ Μανουήλ, διότι ὁ διάδοχος τοῦ Κρούμου *Κρυτάγων*, βλέπων τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ διήγειρε κατ' αὐτοῦ διωγμὸν, οὐχ ἡττον ὅμως καὶ ἕτεροι χριστιανοὶ αἰχμαλῶτοι εἰργάζοντο ἐν Βουλγαρίᾳ πρὸς διάδοσιν αὐτοῦ, ὡς π. χ. ἀναφέρεται *Κωνσταντίνος* τις ἡ Θεόδωρος *Κυφαρᾶς* ἢ *Κουφαρᾶς* (850). Ἐν τούτοις ἡ ἐκχριστιάνισις κυρίως τῶν Βουλγάρων πίπτει κατὰ τὸ 861· κατὰ τινα δηλ. ἀνταλλαγὴν αἰχμαλώτων μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Βυζαντινῶν, εἰς Βουλγαρίαν ἐπέστρεψεν ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἡγεμόνος *Βογόριος*, ἣτις ἀνατραφεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανικῶς καὶ ὑποστηριζομένη ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου τῶν Σλαύων ἀποστόλου *Μεθοδίου*, εἰργάζετο πρὸς ἐπιστροφὴν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς· ἀλλ' ὅ,τι δὲν κατώρθωσαν οὗτοι διὰ τῶν λόγων, τοῦτο ἐπετεύχθη ὑπὸ δύο ἐξωτερικῶν γεγονότων, τὸ μὲν ὑπὸ εἰκόνας τινὸς παριστώσης τὴν δευτέραν τοῦ Κυρίου παρουσίαν καὶ κρίσιν καὶ ζωγραφηθείσης ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου, τὸ δὲ ὑπὸ λοιμοῦ φοβεροῦ, ἀποσοδηθέντος διὰ δεήσεων πρὸς τὸν Θεὸν τῶν Χριστιανῶν. Τὰ γεγονότα ταῦτα ἐνίσχυσαν τὰς χριστιανικὰς ἐντυπώσεις τοῦ Βογόριος καὶ οὕτω βαπτισθεὶς τὸ 861 μετωνομάσθη *Μιχαήλ*· τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος δὲν ἠκολούθησαν ἀμέσως πάντες, μάλιστα ἡγέρθη καὶ στάσις τις, τὴν ὅπου ὁ Βόγορις κατέβηκε διὰ τοῦ ξίφους, βαθμηδὸν ὅμως πᾶσα ἡ χώρα ἐχριστιάνισεν. Οὕτως ἡ Βουλγαρία ἐδέχθη τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἀναμφιβόλως δὲ εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον συνετέλεσε καὶ ὁ ἱερός *Ψώ-*

τιος, ὅστις ἐν τῇ πρὸς τὸν Μιχαήλ περιπύστῳ ἐκείνῃ ἐπιστολῇ ὠνόμα-
 ζεν αὐτὸν *καλὸν ἀγαλμα τῶν αὐτοῦ πόρων καὶ τῶν πνευματικῶν*
ὠδίνων εὐγενὲς καὶ γνήσιον γέννημα (ἐπιστολ. 6 ἐκδ. Βαλέττα).
 Ἄλλ' ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, ἥτις πανταχοῦ ἐξήπλου τὰ δίκτυα αὐ-
 τῆς, ἤδη τὸ 866 κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ πρὸς ἑαυτὴν τὸν Βόγοριν
 καὶ τὸν βουλγαρικὸν λαόν, ἐξαποστείλασα δ' εἰς Βουλγαρίαν δύο Ἰτα-
 λούς ἐπισκόπους καὶ πληθὺν φρατόρων μετέστησε τὸ ρεοπαγὲς εἰς
 εὐσέβειαν καὶ ρεοσύστατον ἔθνος εἰς τὰς ἰδίας αὐτῆς πλάνας καὶ
 καινοτομίας (ἐπιστλ. Φωτίου 4). Ἐν τούτοις αἱ μηχανορραφαὶ τοῦ
 βιαίου καὶ τυραννικοῦ τῆς Ῥώμης πρωθιεράρχου Νικολάου Α' εἰς οὐδὲν
 ἰσχύσαν, διότι διάφοροι ἐκ Κωνστ/πόλεως ἐνέργειαι κατώρθωσαν ἐπὶ
 τέλους νὰ ἐπαναγάγῃσι τὴν Βουλγαρίαν εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς
 αὐτῆς. Οὕτως ἐκραταιοῦτο παρὰ τοῖς Βουλγάρους ὁ Χριστιανισμός,
 μάλιστα διὰ τῆς εἰς τὸ σλαωνικὸν μεταφράσεως τῶν βιβλίων τῆς
 ἁγίας Γραφῆς, τῆς λειτουργίας καὶ ἑτέρων ἐκκλησιαστικῶν συγ-
 γραμμάτων ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου καὶ τῆς μεταβάσεως πολ-
 λῶν μαθητῶν αὐτῶν εἰς Βουλγαρίαν, γενομένης μετὰ τὸν θάνατον
 τοῦ ἱεροῦ Μεθοδίου (885) ἤχμασε πολλὰ ὥς ἡ ἐκεῖ Ἐκκλησία· οἱ
 γενναῖοι ἐκεῖνοι μαθηταὶ τῶν σλαύων ἀποστόλων καταδιωχθέντες
 ἐκ Μοραβίας καὶ Παννονίας, εἰργάσθησαν σπουδαίως ἐν Βουλγαρίᾳ
 ὑπὲρ τῆς σλαωνικῆς φιλολογίας, τοιαύτας δ' ἐντυπώσεις ἀφῆκαν τοῖς
 Βουλγάρους, ὥστε οὗτοι μετὰ θάνατον ἐτίμησαν αὐτοὺς ὡς ἁγίους
 (Sedmipotscheni, οἱ ἅγιοι ἐπτάρημοι). Ὁ ὑπὲρ τῶν γραμμάτων
 οὗτος ζῆλος διетηρήθη καὶ μετὰ ταῦτα ἐν Βουλγαρίᾳ, ὑπεστηρίχθη
 δὲ πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Συμεὼν (888—927), ὅστις οὐ μό-
 νον ἐβοήθει τοὺς λογίους, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος κατεγίνετο περὶ τὰ γράμ-
 ματα. Ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἡ βουλγαρικὴ Ἐκκλησία τὴν ἔδραν
 αὐτῆς ἔχουσα ἐν Ἀχρίδι παρίσταται ὡς ἀνεξάρτητος, μάλιστα λέ-
 γεται ὅτι ὁ Ἀχρίδος ἐσφετερίσθη καὶ τὸν τίτλον τοῦ πατριάρχου
 (Farlati, *Illyricum sacrum* VIII, 195.—Wiltsh K-Geographie
 τόμ. 1, σελ. 432). Ἄλλ' ἡ ἀκμὴ αὕτη τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλη-
 σίας, τὸ μὲν ἐνεκα τῆς αἵρέσεως τῶν Βογομίλων, τὸ δὲ ἐνεκα τῶν
 συνεχῶν πολέμων τῶν Βουλγάρων κατέπεσεν, ἡ δὲ Βουλγαρία διὰ

Βασιλείου τοῦ Β' ἡ Βουλγαροκτόνου (1018) ἀπώλεσε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς.

§ 105.

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΡΩΣΣΟΙΣ ΚΑΙ ΠΑΤΖΙΝΑΚΑΙΣ.

Πρβλ. Φωτίου, ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἀνατολικούς. — Μετὰ Θεοφάνην σελ. 342. — Κεδρηνὸν τόμ. 2, σελ. 173. — Νέστορος Χρονικόν, μετάρρ. γερμαν. ὑπὸ Schlözer, Götting. 1802. — Καραμζίνου, ἱστορίαν τῆς Ῥωσσίας, μετάρρ. Κροκιδᾶ τόμ. 1, σελ. 119. — Κούμα, Ἱστορίαν τῶν ἀνθρώπων πρᾶξεων τόμ. 4, σελ. 361. — Φιλαρέτου Τσέρνικωφ, Ἱστορίαν τῆς Ῥωσς. Ἐκκλ. μετάρρ. γερμ. ὑπὸ Blumenthal, Frank. 1872. — Μωραβιέφ, Ἱστορ. τῆς Ῥωσς. Ἐκκλ. μετάρρ. Βαλ-λιάνου. — Strahl, Gesch. d. russ. Kirche Halle 1830. — Schmitt, Kritische Geschichte der neugriech. und russisch. Kirche, Mainz 1840. — Theiler, neuste Zustände d. kathol. Kirche beiden Ritus, Augsb. 1841. — Schlosser, die morgenländische orthodoxe russ. Kirche, Heidelb. 1853. — Hefole, die russ. Kirche, in Beiträgen für K-G. Tübingen 1864. — Basaroff, die russ. orthod. Kirche Stuttg. 1873. — Neander K-G τόμ. 6, σελ. 73. — Schröckh K-G τόμ. 21 σελ. 507. — Kurtz, Handb. d. K-G, τόμ. Α' 3, σελ. 150 κτλ. — Περὶ δὲ τῶν Πατζινακῶν, Κεδρηνὸν σελ. 586. — Ζωναρᾶν ββλ. 17, 26 καὶ Lebeau, Histoire du Bas-Empire, ἔκδ. Saint-Martin, τόμ. 14, σ. 361.

1. Καίτοι ὁ χρονογράφος τῶν Ῥώσων Νέστωρ τὸν ἀπόστολον Ἀνδρέαν θεωρεῖ κατὰ τὴν παράδοσιν κηρύττοντα πρῶτον τὸ Εὐαγγέλιον ἐν Κιέβῳ καὶ ἐκεῖθεν ἐν Νοβογορόδῳ, πάντες δ' οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ πιθανὸν θεωροῦσιν ὅτι πρῶτως ὁ Χριστιανισμὸς ἐγνώσθη ἐν τοῖς νοτίοις μέρεσι τῆς Ῥωσσίας, ἐν τούτοις ὅτε ὁ Ῥώστος ἡγεμὼν Ῥουρικ ἱδρύσει τὸ 862 τὸ Ῥωστικὸν κράτος, αἱ ἐν αὐτῷ σλαυκαὶ φυλαὶ μικρὰν ἢ οὐδεμίαν εἶχον γνῶσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἦδη ὅμως τὸ 866 ὁ ἱερός Φώτιος διηγεῖται ὅτι οἱ Ῥῶς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν τῆς προτέρας ἀσεβείας ἡλλάξαντο καὶ τὴν τῶν Χριστιανῶν καθαρὰν καὶ ἀκίβδηλον θρησκείαν τῆς ἐλλληνικῆς καὶ ἀθеоυ δόξης, ἐν ἣ κατελχοῦτο πρότερον ἄντη ἡλλάξαντο, ἐν ὑπηκόων ἑαυτοὺς καὶ προξένων τάξει, ἀντὶ τῆς πρὸ μικροῦ καθ' ἡμῶν λεηλασίας καὶ τοῦ μεγάλου το. λιμήματος, ἀγαπητοὺς ἐγκαταστήσαντες· καὶ ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοὺς ὁ τῆς πίστεως πόθος καὶ ζῆλος ἀνέγλεξεν, ὥστε καὶ ἐπισκοποῦν καὶ ποιμένα δεῖξασθαι καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν θρησκευήματα δ. ἀ πολ. λῆς σπουδῆς καὶ

ἐπιμελείας ἀσπάξασθαι. Ὅ,τι διηγείται ὁ ἱερὸς πατριάρχης, τοῦτο βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Νέστορος καὶ τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων· ἐξ αὐτῶν δηλ. μαθαίνομεν ὅτι κατὰ τινὰ ἐκστρατεῖαν τῶν ἡγεμόνων Ἀσκόλδου καὶ Δίρ, ἐν τοιαύτῃ ἀπορίᾳ περιττλῶν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαήλ ὁ Γ' καὶ ὁ Φώτιος ἐπὶ τέλους κατέρυγον εἰς τὰς πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεις, ἔλαβον τὴν ἐν Βλαχέρναις τηρουμένην ἐσθῆτα τῆς Θεοτόκου καὶ μετὰ δημοτελεῖ λιτανεῖαν ἐβάπτισαν αὐτὴν εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Κερατείου κόλπου· ἀμέσως τότε ἐξεγερθεῖσα φοβερὰ λαίλαψ κατέστρεψε τὰ μονόξυλα τῶν Ῥώσων, οἱ δὲ ἡγεμόνες αὐτῶν καταπτοηθέντες ἐπέστρεψαν εἰς Κιέβον καὶ ἐζήτησαν ἐκεῖθεν χριστιανούς ἱερεῖς. Ἀκολούθως μαθαίνομεν ὅτι καὶ ὁ Μακεδὼν Βασίλειος προσεῖλκυσε πολλοὺς τῶν Ῥώσων εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ὁ δὲ ἱερὸς Ἰγνάτιος ἀπέστειλεν εἰς Ῥωσσίαν καὶ ἐπίσκοπον. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα καὶ τὸ ὑπὸ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἀναφερόμενον, ὅτι ἡ Ῥωσσία ἀπετέλει τὴν 64 ἐπαρχίαν τῶν ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως τελούντων, δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εὐρέως διεδόθη ἐν Ῥωσσίᾳ, διότι ἤδη μὲν ὁ Ὁλὲγ καὶ οἱ Βογιάραι τῶν Ῥώσων ἐν ταῖς μετὰ τῶν Βυζαντινῶν συνθήκαις (907—911) ὤμνουν εἰς τὸν Περὸν (θεὸν τῆς βροντῆς) καὶ τὸν Βολὸς (θεὸν τοῦ πολέμου), ἐν δὲ τῇ ἐπὶ Ἰγῶρ καὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκατηνοῦ (945) συνθήκῃ ἐκτὸς τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν θεῶν ὤμνουν καὶ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ δὴ τὴν ἐν Κιέβῳ μητροπολιτικὴν ἐκκλησίαν τοῦ προφῆτου Ἡλιοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγῶρ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ὁλγα διοικήσασα ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸ κράτος, ἀκολούθως παρέδωκε τὰς ἡνάς τῆς κυβερνήσεως εἰς τὸν ἐνγλικιωθέντα υἱὸν αὐτῆς Σβετοσλαῦον (955), αὐτὴ δὲ ἐπηρεασθεῖσα πῶς ὑπὸ τοῦ ἐν Κιέβῳ Χριστιανισμοῦ ἐργεταὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν, λαμβάνει τὸ βάπτισμα ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ πατριάρχου Πολυεύχτου καὶ μετονομασθεῖσα Ἐλένη ἐπιστρέφει εἰς τὴν πατρίδα αὐτῆς· ἡ Ὁλγα ἀπέθανε τὸ 969, φαίνεται ὅμως ὅτι οὐδὲν ἢ μικρὰ κατώρθωσε πρὸς διὰδισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐδραίωσιν αὐτοῦ, διότι ὁ Σβετοσλαῦος οὐ μόνον δὲν ἐδέχθη αὐτὸν ἀλλὰ μᾶλλον κατεγέλα καὶ περιεφρόνει.

2. Ὁ Σβετοσλαῦος († τὸ 872) τὸ κράτος αὐτοῦ διήρρεσε με-

ταξὺ τῶν τριῶν αὐτοῦ υἱῶν, ἀλλ' ἤρῃ τὸ 980 ὁ Βλαδίμηρος κα-
 τώρθωσε νὰ συνενώσῃ αὐτό. Ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος τούτου ὁ ἐθνισμὸς
 ἀνεξωπυρήθη, τὰ ξόανα τοῦ Περούν ἀνεκαινίσθησαν καὶ κατὰ τὸν
 θρίαμβον τὸν ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Γαλικίας τὸ 983 ἐθυσιάστη-
 σαν καὶ δύο χριστιανοὶ Θεόδωρος καὶ Ἰβάν. Ἐν τούτοις μετ' ὀλί-
 γον βλέπομεν τὸν Βλαδίμηρον κατανοοῦντα τὸ μηδαμινὸν τοῦ ἐ-
 θνισμοῦ καὶ προσκλίνοντα εἰς τὸν Χριστιανισμὸν. Κατὰ ῥωμαντικόν
 τι οἰήγημα, μὴ στερούμενον πάντως ἱστορικῆς βάσεως, ἐνεφανίσθη-
 σαν πρὸ τοῦ Βλαδίμηρου διαφόρων λαῶν πρεσβεῖαι συνιστῶσαι τὰ
 θρησκευματα αὐτῶν· ὁ Βλαδίμηρος ἀποπέμψας τοὺς μὲν βουλγάρους
 μωαμεθανούς, διότι ἡ θρησκεία αὐτῶν ἀπαγορεύει τὸν οἶνον, τὴν χα-
 ρὰν τῶν Ῥώσων, τοὺς δὲ ἐκ Χαζαρίας Ἰουδαίους, διότι οἱ Ῥῶσοι
 δὲν θέλουσι νὰ λατρεύωσι θεῶ, ὅστις διεσκόρπισεν ἐπὶ προσώπου τῆς
 γῆς τοὺς λατρευτάς αὐτοῦ καὶ τοὺς παπιστάς, διότι οἱ πρόγονοι τῶν
 Ῥώσων δὲν ἐδέχθησαν ἀπὸ τοῦ πάπα τὴν χριστιανικὴν πίστιν,
 προσφκειώθη μᾶλλον τὸν ἑλληνα φιλόσοφον Κωνσταντῖνον καὶ το-
 σοῦτον συνεκινήθη ὑπὸ τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ ὄψει
 εἰκόνος τινὸς τῆς δευτέρας παρουσίας, ὥστε ἀνεφώνησε, μακάριοι οἱ
 δίκαιοι, ταλαίπωροι δὲ οἱ ἁμαρτωλοί· ὁ Κωνσταντῖνος παρέπεμψε
 τότε τὸν Βλαδίμηρον εἰς τὸ βάπτισμα καὶ πληρωθεὶς πλουσίων δώ-
 ρων ἀνεχώρησεν. Ὁ Βλαδίμηρος ὅμως κυμαινόμενος ἔτι μετὰ τῶν
 διαφόρων τούτων θρησκευμάτων ἵνα ἐρευνήσῃ ἀκριβέστερον περὶ ἐκά-
 στου, ἀποστέλλει τὸ 987 δέκα Βογιάρους εἰς τὰ διάφορα αὐτῶν
 κέντρα· οὗτοι μετὰ δυσαρесκείας ἀναχωρήσαντες ἀπὸ τῆς χώρας
 τῶν παρὰ τὸν Βόλγαν Βουλγάρων καὶ τῶν Γερμανῶν, ὅταν ἔφθα-
 σαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀγίας
 Σοφίας, τοσοῦτον ἐξέστησαν ἐπὶ τῇ καλλονῇ τῆς θείας λατρείας καὶ
 λειτουργίας, τελουμένης ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἐνώπιον τοῦ αὐτοκρά-
 τος Βασιλείου, ὥστε ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν διεσκόρ-
 πισαν πᾶσαν ἀμφιβολίαν ἀπὸ τῆς καρδίας τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν. Ὁ
 Βλαδίμηρος τότε ἀποφασίσας νὰ δεχθῇ τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ τῆς
 ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἐκυρίευσεν τὴν ἑλληνικὴν πόλιν Χερ-
 σῶνα, ἀπήτησε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ὡς σύζυγον

τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἄνναν· ὁ Βασίλειος ἐδέχθη τοῦτο ὑπὸ τὸν ἔρον ὅπως βαπτισθῇ ὁ Βλαδίμηρος καὶ οὕτως ἡ Ἄννα συνοδευμένη ὑπὸ πολλῶν κληρικῶν μετέβη εἰς Ῥωσσίαν καὶ ἐγένετο μάρτυς τοῦ βαπτίσματος τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων, μετονομασθέντος *Βασιλείου* (988)· μετ' ὀλίγον ἐκινήθη σφοδρὸς κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας πόλεμος, τὰ ἔθνη ἀγάλλματα κατεστράφησαν, τὸ ξόανον τοῦ Περούν προσδεθὲν ἐν τῇ οὐρᾷ ἵππου περιϋδρίσθη καὶ κατερρίφθη εἰς τὸν Βορισθένην καὶ ἐπὶ τέλους διάταγμα τοῦ ἡγεμόνος προσεκάλει πάντας τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ἵνα δεχθῶσι τὸ βάπτισμα· ὅτε δὲ ὁ Βασίλειος ἐφθασε κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, ἅπειρον πλῆθος λαοῦ ἐρρίφθη εἰς τὰ ρεῖθρα τοῦ Βορισθένου, οἱ ἱερεῖς ἐπὶ σχεδίων ἐτέλουν τὸ βάπτισμα καὶ ὁ ἡγεμὼν γονυκλινῆς προστύχετο. Οὕτως ἐστερεώθη ὁ Χριστιανισμὸς ἐν Κιέβῳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ῥωσσίας, πανταχοῦ τοῦ κράτους ἀνηγγέρθησαν ἐκκλησίαι καὶ σχολεῖα, ἡ δὲ ὑπὸ τῶν σλαύων ἀποστόλων γενομένη μετάφρασις τῶν ἀγίων Γραφῶν ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ· διὰ τοῦτο ἡ Ῥωσσικὴ Ἐκκλησία εὐγνωμονοῦσα τῷ Βασιλεῖ καὶ τῇ Ἄννῃ τιμᾷ ἀμφοτέρους ὡς ἀγίους, τὸν δὲ Βασίλειον ἀνέκαθεν ἐχαράκτήρισεν ὡς *Μέγαν* καὶ *ισαπόστολον*. Ὁ Χριστιανισμὸς κατὰ πολλὰ ὑπεστηρίχθη καὶ ἐκραταιώθη καὶ ἐπὶ τοῦ κυρίως διαδόχου τοῦ Βλαδιμήρου, τοῦ Ἱεροσλαύου (1019—54), τοῦ Ἰουστινιανοῦ τῶν Ῥώσων, ὅστις διὰ τοῦ νομικοῦ αὐτοῦ κώδικος, τῆς ἰδρύσεως ἐκκλησιῶν, μοναστηρίων καὶ σχολείων, τῆς ἐξυψώσεως τῆς θείας λατρείας καὶ τῆς διεγέρσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἱεροσλαύου ἡ Ῥωσσία συγκατελέγετο πλέον μεταξύ τῶν χριστιανικῶν κρατῶν.

3. Ὡς τελευταῖον λαόν, ὅστις κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐδέχθη τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἀναφέρομεν τοὺς *Πατζινάκας*. Οὗτοι σκυθικῆς καταγωγῆς ὄντες κατῴκουν τὰς μετὰ τὸν Δουνάβεως καὶ τοῦ Βορισθένου χώρας μέχρι τῆς Παννονίας, ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας *Κωνσταντίνου* τοῦ *Μορομάχου* (1042—55)

μερίς τις αὐτῶν ὑπ' ἀρχηγὸν τὸν *Κεγένην* ἀποστατήσασα ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος *Τυράχ* διέβη τὸν Δούναβιν καὶ ἀποκατέστη παρὰ τὸ Δορστολον ἐν τινὶ νήσῳ· ὁ *Κεγένης* ἐλθὼν μετ' ὀλίγον εἰς *Κωνσταντινούπολιν* καὶ γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐβαπτίσθη, ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ πατρικίου καὶ ἐπιστρέψας εἰς *Χριστὸν* καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν *Πατзинάκας* περὶ τὰς 20,000 ἐγκατέστη εἰς τὰς παρὰ τὸν *Ίστρον* χώρας. Ἄλλ' ὁ *Τυράχ* ἐκδικούμενος τὸν *Κεγένην* καὶ τοὺς *Βυζαντινοὺς* διέρχεται καὶ αὐτὸς τὸν Δούναβιν μετὰ 800,000 καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῆς χώρας ληΐζεται καὶ καταστρέφει αὐτήν· κατὰ τοῦ *Τυράχ* τότε ἀποστέλλεται ὁ *Κεγένης* μετὰ *Πατзинακῶν* καὶ *Βυζαντινῶν* καί, τὸ μὲν διὰ τοῦ πολέμου, τὸ δὲ ἕνεκα ἀσθενείας καταλαβούσης τοὺς περὶ τὸν *Τυράχ* ἀναγκάζουσιν αὐτοὺς νὰ παραδώσωσι τὰ ὅπλα. Οἱ *Βυζαντινοὶ* μὴ ἀκολουθήσαντες τὴν συμβουλὴν τοῦ *Κεγένους* τοῦ κατασφάζει αὐτοὺς ἰβηδόν, διεσκέδασαν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐρήμους τότε χώρας τῆς *Βουλγαρίας* καὶ ἐγκατέστησαν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς *Σαρδικίης*, *Ναῖσοῦ* καὶ *Εἰτζαπέλου*, πολλοὶ δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν βαπτισθέντες ἐχρησίμευσαν τῇ αὐτοκρατορίᾳ ὡς σύμμαχοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΙΣΜΑΤΑ.

Α'.

ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑ (726—842).

Πρὸς καθόλου *Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως ἱστορ. σύντομον* (ἔκδ. Migne, σελ. 957).—*Θεοφάνην* (ἔκδ. Βόννης, τόμ. 1, σελ. 600).—τοὺς μετὰ *Θεοφάνην* (ἔκδ. Βόννης).—*Γεώργιον μ'ναχόν*.—*Συμεὼν Λογοθέτην*.—*Λέοντα γραμματικόν*.—*Ι. Δαμασκηνοῦ ἀπολογητικούς ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων*.—*Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τὰ σχετικὰ συγγράμματα καὶ τὰς ἐπιστολάς*.—*L. Maimburg, hist. de l'Hérésie des Ikonoklastes*, Paris 1679.—*Walch, Ketzehistorie* τόμ. 10 καὶ 11.—*Schlosser, Geschichte der bilderstürmenden Kaiser*, Frankf. 1812.—*Marx, der Bilderstreit der byzantinischen Kaiser*, Trier 1839.—*Gförer K-Geschichte* τόμ. 3, 1 σελ. 97.—*Schröckh, K-G* τόμ. 20, σελ. 533. *Neander, K-G* τόμ. 5, σελ. 253.—*Kurtz, Handbuch d. K-G*, τόμ. 1, 3, σελ. 4.—*Hefele, Concilienges.* τόμ. 3 καὶ 4.—τοῦ αὐτοῦ über das erste Lustrum

des Bilderstreits, Tüb. theol. Quartsschrift 1857, 4: — Lenormant, La Grande Grèce, τόμ. 2, σελ. 386. — Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ., τόμ. 2, σελ. 214. Ζαμπελίου Βυζαντινὰς Μελέτας σελ. 187-219. — Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορ. τοῦ ἑλλ. ἔθνους τόμ. 3, σελ. 417 κτλ.

§ 106.

ΛΕΩΝ Ο ΙΣΑΥΡΟΣ (714—741).

1. Τὴν σειρὰν τῶν δογματικῶν ἐρίδων τῆς περιόδου ταύτης ἀνοίγει ἡ *Εἰκονομαχία*, γεγονός σπουδαιότατον διὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ δυστυχῶς μὴ προσηκόντως ἐκτιμηθὲν ὑπὸ πολλῶν τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων ἱστορικῶν. Τὴν αἰτίαν τοῦ μεγάλου τούτου γεγονότος, ἀρχομένου ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, ἄλλοι μὲν ἐνείδον ἐν τῇ ὑποσχέσει, ἣν δέθεν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἔδωκεν Ἰουδαίῳ τινὶ προειπόντι τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν, ἄλλοι δὲ ἐν τῷ ἐξωμότῃ Βησήρ, συμβουλευσάντι τὴν εἰκονομαχίαν τῷ Ἰσαύρῳ ἐπὶ σκοπῷ προσηλυτιστικῷ καὶ ἄλλοι, καὶ δὴ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐν τῷ γενικῷ μεταρρυθμιστικῷ πνεύματι, τῷ κατέχοντι τότε τὸν πλεῖστον πληθυσμὸν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν ἔχουσιν οὕτω, πιθανώτερον δὲ φαίνεται ὅτι ὁ Λέων εἰς τὸν κατὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων πόλεμον ἐκινήθη ἐκ λόγων πολιτικῶν, διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δὲ ταύτης μεταρρυθμίσεως ἐσχόπει τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ καταρρέοντος κράτους. Ἡ ἐλεεινὴ κατάστασις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἔρμαιον ὄντος ἀπὸ πολλοῦ, τὸ μὲν ἀνθρώπων νωθρῶν καὶ ἀνικάνων ὅλως, τὸ δὲ τῶν πολλῶν καὶ φοβερῶν αὐτοῦ πολεμίων, τῶν πανταχόθεν περιστοιχιζόντων αὐτό, ἐλεεινότερα ἐφαίνετο εἰς τὸ στρατιωτικὸν τοῦ Λέοντος ὄμμα, τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ βλέποντος μετὰ τσοῦτου ζήλου ἀτενίζοντας πρὸς τὰ τῆς θρησκείας, μικρὸν δὲ ἢ μηδαμῶς ἐνδιαφερομένους περὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ καταστάσεως· ὑπὸ στρατιωτικὴν ὄψιν σταθμίζων τὰ πράγματα ὁ Λέων ἀναμφιβόλως ἐνόμιζεν ὅτι εἰς τὴν ἐξασθένησιν τοῦ κράτους συνετέλεσαν τὰ πολλὰ μοναστήρια καὶ οἱ μοναχοί, ἡ προσήλωσις τοῦ λαοῦ εἰς τὰς νηστείας, τὰς τελετάς καὶ τὴν προσκύντησιν τῶν εἰκόνων, ἴσως δὲ τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετάς ἀπεστρέφετο καὶ διότι οὐδὲν ἄλλο ἐν αὐταῖς ἐνόμιζε, εἰ μὴ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας· ἀναμφιβόλως ὁ κύ-

ριος οὗτος σκοπὸς τοῦ Λέοντος πρῶτως διεκλαδύθη καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταύτης μεταρρυθμίσεως εὐκολωτέραν εἰσοδὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ Μωαμεθανῶν εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ 724 ἐκδοθέντος διατάγματος, ἐπιτάσσοντος τὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπιστροφὴν τῶν Ἰουδαίων, ἐκ τῆς κατα τὸ 723 ἐπελθούσης ἐπὶ τοῦ καλίστου Ἰεζιδ ἀποβολῆς τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀπὸ τοῦ κράτους τῶν Ἀράβων καὶ ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Λέοντος κατὰ τῶν Μοντανιστῶν. Τίς ὅμως ὁ ἐμβαλὼν καὶ ἐμπνεύσας τῷ Λέοντι τὴν ιδέαν ταύτην, περὶ τούτου εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφανθῇ τις, ἐκτὸς ἐὰν σπέρματα αὐτῆς συνήντησεν ἐν τῇ αἵρέσει τῶν Παυλικιανῶν, ἣ παρὰ τισι ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ὀνόματα τοῦ Βησῆρ καὶ τοῦ ἐπισκόπου *Νακωλείας Κωνσταντίνου*, πρῶτων συμβούλων καὶ βοηθῶν τοῦ Ἰσαύρου ἐν τῷ ἐγχειρήματι. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Λέων τοῦ σχεδίου αὐτοῦ κατήρξατο ἀπὸ τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν τῇ προσκυνήσει τῶν ἱερῶν εἰκόνων συνέβαινον καταχρήσεις, ὡς π. χ. τὸ ἐκλέγειν ὡς ἀναδόχους τῶν βαπτιζομένων τὰς εἰκόνας, τὸ ἀποξέειν τὴν βαφὴν αὐτῶν καὶ καταμιγνύειν τοῖς ἱεροῖς τῆς Εὐχαριστίας δώροις καὶ τὸ ἐναποθέτειν τὸν ἱερὸν ἄρτον ἐπὶ τῶν χειρῶν τοῦ εἰκονιζομένου ἀγίου καὶ ἐκεῖθεν μεταλαμβάνειν αὐτοῦ· ὅτι ὅμως ἡ προσκύνησις αὕτη εἶχε βαθέως ριζωθῇ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πιστῶν καὶ ἦν θρησκευτικὴ ἀνάγκη, τοῦτο οὐδαμῶς ἐνόει ὁ Λέων· ὁ Ἰσαυρος ἐσκέπτετο μόνον περὶ τῆς ἐπιτυχοῦς διεκπεραιώσεως τοῦ ὅπωςδήποτε συλληφθέντος αὐτοῦ σχεδίου, προκαταλαμβάνων δὲ τὰ πνεύματα καὶ ἐκμεταλλεόμενος τὴν κατὰ τὸ 724 ἀνάδυσιν νήσου τινὸς μεταξὺ Θήρας καὶ Θηρασίας, διέδωκεν ὅτι ταῦτα καθὼς καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων προέρχονται ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν τῶν Χριστιανῶν καὶ ἰδίως τῆς εἰδωλολατρείας αὐτῶν καὶ τῆς τυραννίδος τῶν μοναχῶν.

2. Οὕτω προπαρασκευάσας τὸν ἀγῶνα ὁ Ἰσαυρος τὴν 7 Ἰανουαρίου τοῦ 726 συγκαλεῖ τὸ συμβούλιον τοῦ στέμματος καὶ τὸν πατριάρχην *Γερμανὸν* καὶ ἀγορεύει κατὰ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, τῶν πρεσβειῶν τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων καὶ κατὰ τῶν λειψάνων αὐτῶν· ὁ γηραιὸς πατριάρχης μάτην ὑπομνήσας τῷ Λέοντι τοὺς

δρκοις, οὗς ἔδωκε τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἀναγορεύσει αὐτοῦ, λοιπὸν παράλαβε, εἶπε, καὶ ἀπέθηκε τὸ ὠμορρόριον αὐτοῦ· ἡ τοιαύτη διαγωγή τοῦ πατριάρχου κατέστησε τὸν Λέοντα ἐπιφυλακτικώτερον, διὰ τοῦτο ἐν τῷ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐκδοθέντι διατάγματι ἀπηγόρευε μόνον τὰς πρὸ τῶν εἰκόνων γονυκλισίας καὶ ἐπέτασσε τὴν ἀνάρτησιν αὐτῶν εἰς μέρη ὑψηλότερα, καίτοι ὁ Νακωλείας Κωνσταντῖνος ἀπεσκυφάλισεν αὐτάς ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς παροικίας αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ὁ λαὸς πανταχοῦ ἐξηρεθίσθη ἐκ τοῦ διατάγματος τοῦ Λέοντος, ἐν δὲ ταῖς Κυκλάσι νήσοις ὁ ἐξερεθισμὸς προσῆλθε μέχρις ἐπαναστάσεως, διότι ἀναγορεύσαντες ἐνταῦθα αὐτοκράτορα Κοσμιᾶν τινα ἐπῆλθον κατὰ τοῦ Βυζαντίου· ἀλλ' ἡ γενναιότης τοῦ Ἰσαύρου καὶ τὰ ἄφθονα μέσα τῆς πρωτεύουστος κατέβαλον τοὺς εἰκονοφίλους, τῇ δὲ ἐπομένῃ αἱ κεφαλαι τῶν ἀρχηγῶν ἀναστηλωθεῖσαι ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ διετράνουν τοῖς ἐναντίοις, ὅτι εὐμειρεῖα Χριστοῦ, ἀκούσης τε τῆς Θεοτόκου, κατεβλήθη τῶν Ἑλληδικῶν ἢ ἐπανάστασις. Ἀλλὰ καὶ ἀλλαχόθεν ἠκούσθησαν βροντῶδεις κατὰ τῆς εἰκονομαχίας φωναί, τὰς ὁποίας ὁ εἰκονομάχος αὐτοκράτωρ δὲν ἠδύνατο νὰ καταβάλλῃ. Ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάββα ἐν Παλαιστίνῃ ἐμόναζε τότε ὁ ἐν ἁγίοις Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, εἰς τῶν εὐσεβεστάτων καὶ λογωτάτων θεολόγων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ὅστις καθορῶν τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀπειλούμενον κίνδυνον ἐξέδωκεν ἀλληλοδιαδόχως τρεῖς φλογεράς κατὰ τῶν εἰκονομάχων πραγματείας, ἐν αἷς μετὰ πνεύματος καὶ ὀξύοις ὑπεραπελογεῖτο τῆς προσκυνήσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Κακὴν ἐντύπωσιν τὸ διάταγμα τοῦ Λέοντος προὔξενε καὶ ἐν Ῥώμῃ, διὰ τοῦτο καὶ ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Β' (714—731) συνήψε τότε ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ ὑποστηρίζων τὴν προσκύνησιν τῶν ἱερῶν εἰκόνων καὶ ἐλέγχων πικρῶς τὰ κατ' αὐτῶν τηρεύμενα (πρβλ. Μήλια Πρακτ. τόμ. 2, σελ. 795—).

3. Ἐν τούτοις ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει τὰ πράγματα ἔλαβον μορφήν ἄλλοιαν· ὁ Λέων ἐκδίδωσι τὸ 730 δεύτερον διάταγμα, δι' οὗ πανταχοῦ ἐπετάσσετο ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν κινητῶν εἰκόνων καὶ ἡ δι' ἀσδέστου ἐπίχρισις τῶν ἐπὶ τῶν τοίχων. Κίνδυνος οὐχ ὁ τυχών, ἐκτραγῶδει τὰ τότε γεγόμενα ὁ πατριάρχης Γερμανὸς (περὶ Συνόδων

(ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑ, ΤΟΜ. Β'.)

3.

καὶ αἵρέσεων ἐν Spicilegium Rom. 7, 1, 61) ἀλλὰ καὶ Μαν ὁ λέθριος σχεδὸν τὴν οἰκουμένην ἐμπεριέλειχε, πλείστων ἱερέων τε καὶ λαϊκῶν, περισσοτέρως δὲ τῶν τῷ μοναχικῷ ἀσκουμένων τάγματι θεοσεβεισμάτων ἀνδρῶν, μεταναστῶν τῶν οἰκείων γεγενημένων καὶ ἐν ἐξορίᾳ καὶ γυμνητεύσει μετὰ καὶ τῶν τοῦ σώματος μελῶν ἀφαιρέσει, εἰς διασπορὰν καὶ ἐρήμωσιν παραπεμφθέντων· οὐ γὰρ ἠρκέσθησαν οἱ τὰ νῦν τοῦ κηρύγματος τὸν λόγον ἐπιδεικτικῶς ὑποφαίνοντες τῇ τῶν σανίδων μόνον ἐκποιήσει τὰ τῶν ἁγίων περιαιρέσθαι εἰκονίσματα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν γραφίδι ἐγάμυλλον τοῦτοις κοσμήμασι τῶν σεπτοτάτων ραῶν ὀλικῶς ἐξορύττεσθαι καὶ ἔμπαλιν τοῖς θελοῖς θυσιαστηρίοις τὰ τῶν σεβασμιῶν καὶ ἱερῶν τραπέζων συμβολικὰ ἐπενδύματα, ἐν χρυσῷ καὶ πορφύρᾳ συμποικιλθέντα, χυδὴν ἀπομορξάμενοι, ἐν τοῖς ἑαυτῶν οἴκοις ἀνέθεσαν, ὅτι καὶ χαρακτηρὲς ἁγίων εὐρηγται ἱστοροῦμενοι. Πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ τὸ πάσης ἀνοσιουργίας ἀνάμεστον ὄργῳ οὐκ ἐπήρκεσαν· τὰ γὰρ τῶν μακαρίων καὶ αὐοιδίω μαρτύρων λείψανα, ὑπὸ τῶν τῆς 'Εκκλησίας διδασκάλων συγκομισθέντα καὶ ἐν τιμίοις κιβωρίοις σωρηδὸν ἐκτεθέντα ἀπογυμνώσαντες, πυρὶ κατηνάλωσαν, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς τοὺς διὰ πλῆσιν ἡθληκότας καταπατήσαι καὶ ἀτιμάσαι σπουδάσαντες. Ὁ πατριάρχης Γερμανὸς ἀποδοκιμάζων ταῦτα ἀποσύρεται τοῦ θρόνου (+ 733), ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἀναβιβάζεται ὁ σύγκελλος αὐτοῦ 'Ανασιτάσιος, ἀνὴρ εὐτελὴς καὶ χαμερπής. Μετ' ὀλίγον γενικὴ μεταβολὴ καὶ μεταστοιχείωσις τῆς θείας λατρείας ἐπισυμβαίνει· εἰκόνες περικαλλεῖς, κανδῆλαι, πολυκάνδηλα, μανουάλια, λείψανα ἁγίων, σκεύη ἱερὰ κτλ. κατασυντρίβονται καὶ τῷ πυρὶ παραδίδονται· ἡ θεία λειτουργία συντομεύεται, τροπάρια ἁγίων, ἀγρυπνίαι καὶ ἄλλαι ἀκολουθίαι ἐξαλείφονται, νηστεία καὶ ἑορταὶ καταργοῦνται, τὰ μοναστήρια προσκαλοῦνται νὰ ἀπλοποιήσωσι τὴν δίαιταν αὐτῶν, τὰ κτήματα αὐτῶν δημεύονται, προσδιορίζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱερέων καὶ μοναχῶν, ἡ ἐκλογή τῶν ἐπισκόπων ὑποβάλλεται εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου καὶ ἐκ τῶν ἐπισκόπων καὶ μοναχῶν, τινὲς μὲν παύονται, ἄλλοι δὲ θανατοῦνται καὶ μυριοτρόπως βασανίζονται. 'Ἄλλ' ἡ μανία τῶν εἰκο-

νοκλαστών ἐξεδηλώθη καὶ ἀλλαχοῦ· ἐν τῇ ἀποκαθηλώσει τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ ἀντιφωνητοῦ, ἀνηρτημένης ἐπὶ τῆς Χαλκῆς πύλης τοῦ παλατίου ἐγένετο τρομερὰ σφαγή, ἐν ἣ πολλοὶ εὗρον τὸν θάνατον, ἐν οἷς καὶ ἡ μάρτυς Θεοδοσία (29 μαίου), κατὰ δὲ τὴν γενικὴν ἐκείνην ταρχὴν καὶ μανίαν κατεκάρησαν ἡ οἰκουμηνικὴ λεγομένη σχολὴ μετὰ τῶν 12 αὐτῆς οἰκουμηνικῶν διδασκάλων καὶ ἡ 30,000 τόμων περιέχουσα βιβλιοθήκη τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Γ. Κεδρ. βιβλ. 11.—Γλυκᾶν σελ. 522 κτλ.). Ὁ λαὸς φοβούμενος τὴν ὀργὴν τοῦ Λέοντος ὑπέμενε ταῦτα πάντα, ἀλλὰ πολλοὶ ἔκκλησσαι τῆς Ἀνατολῆς ἀπηλλαγμέναι αὐτῆς, ἦσαν πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν μετὰ τῶν βυζαντινῶν, μάλιστα ὁ μὲν πατριάρχης Ἱεροσολύμων Θεόδωρος συγκροτήσας σύνοδον ἀναθέματι καθυπέβαλε τοὺς εἰκονομάχους, ὁ δὲ τῆς Ῥώμης πάπας Γρηγόριος ὁ Β' ἔγραψε πρὸς τὸν Λέοντα δύο ἐπιστολάς, ἐν αἷς μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερηφάνειας καὶ τοῦ στόμφου ἐπισείων αὐτῷ τὸ κῦρος καὶ τὴν αὐθεντίαν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ὃν αἱ πᾶσαι βασιλεῖται τῆς Δύσεως θεὸν ἐπιγείων ἔχουσι, μεταξὺ ἄλλων ἔλεγεν· ἀνάγκην ἔχομεν γράψαι σοι παχέα καὶ ἀπαιδευτα, ὥσπερ εἰ ἀπαιδευτος καὶ παχὺς . . . καὶ τὰ μικρὰ παιδία καταπαίζουσί σου· γύρωσον εἰς τὰς διατριβὰς τῶν στοιχείων καὶ εἰπέ, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ καταλύτης καὶ διώκτης τῶν εἰκόνων καὶ εὐθὺς τὰς πινακίδας αὐτῶν εἰς τὴν κεφαλὴν σου ῥίψουσι καὶ ὅπερ οὐκ ἐπαιδεύθης ὑπὸ τῶν φροντῶν παιδευθῆσθαι ὑπὸ τῶν ἀφρόνων . . . ἐκφοβεῖς δὲ ἡμᾶς καὶ λέγεις ὅτι ἀποστελῶ ἐν Ῥώμῃ καὶ τοῦ ἁγίου Πέτρου τὴν εἰκόνα κατακλάσω, ἀλλὰ καὶ Γρηγόριον τὸν ἐκείσε ἀρχιερέα δεδμεμένον ἀνακομίσω, καθὼς Κωνσταντῖνος Μαρτῖνον ἐποίησε· καὶ ὀφείλεις γινῶναι καὶ πληρογορηθῆναι . . . ὅτι οὐκ ἔχομεν ἀνάγκην μετὰ σοῦ παλατεῖν· εἰσοσιτέσσαρα στάδια ὑποχωρήσει ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης εἰς τὴν χώραν Καμπανίας καὶ ὅπαγε διώξον τοὺς ἀνέμους (Mansi 12, 359 καὶ Μήλια τόμ. 2, σελ. 712—). Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Γρηγόριος ὁ Γ' (731—741) συγκροτήσας ἐν Ῥώμῃ σύνοδον (732) ἀναθέματι ὑπέβαλε τοὺς εἰκονομάχους. Ὁ Λέων τότε ναυαγῆσαντος τοῦ στόλου, ὃν ἐπεμψε καὶ μὴ δυνήθεις νὰ τιμω-

ρήσῃ τὸν πάπαν, ἐκδικεῖται αὐτὸν διὰ τῆς ἀποστερήσεως τῶν εἰσοδημάτων τῆς Σικελίας καὶ Καλαβρίας καὶ τῆς προσαρτήσεως ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως τοῦ θέματος τοῦ ἀνατολικοῦ 'Ιλλυρικοῦ· ὁ Γρηγόριος ὑπέμεινε ταῦτα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον στενοχωρηθεὶς ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων διαρρήγνυσι πᾶσαν πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς σχέσιν καὶ συνενοῦται μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων, Καρόλου τοῦ Μαρτέλλου.

§ 107.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΚΟΠΡΩΝΥΜΟΣ (741—775).

1. Τὸν Λέοντα ἀποθάνοντα τὸ 741 διαδέχεται ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Ε' (741—775), εἰς τὸν ὁποῖον οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἀπέδωκαν τὸ ἐπώνυμον τοῦ Κοπρωνύμου ἢ Καβαλλίνου (πρβλ. Θεοφ. σελ. 615 καὶ Μ. Γλυκῆν σελ. 528). ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ Λέοντος οἱ φίλοι τῶν εἰκόνων δραξάμενοι τῆς εὐκαιρίας, ἀντὶ τοῦ ἀπόντος Κωνσταντίνου ἀναβιδάζουσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Ἀρτάβαζον, χρίουσιν αὐτοκράτορα διὰ τοῦ πατριάρχου Ἀναστασίου καὶ ἀναστηλοῦσι πανταχοῦ τὰς ἱερὰς εἰκόνας. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἐπελθὼν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κυριεύει αὐτὴν μετὰ διετῆ πολιορκίαν (743), ἐκδικεῖται φρικτῶς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ στηριχθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐξακολουθεῖ τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κατὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων· ἀμεριμνῶν δὲ ὅλως περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν καὶ ἐθίμων, τὸν μὲν σύλλογον τῶν ἁγίων Ὀλυμπον μυθολογικὸν ἀποκαλεῖ, τὰς δὲ τῶν ἁγίων πρεσβείας συκίνην ἐπικουρίαν ὀνομάζει καὶ συγκροτήσας σύνοδον καταργεῖ τὸ ὄνομα ἅγιος, τὴν παρθένον Μαρίαν ἀπλῶς Χριστοτόκον ἐπιτάσσει ν' ἀποκαλῶσι καὶ θεσπάζει τὴν ἐξάλειψιν τῶν ἑορτῶν, νηστειῶν καὶ τῶν τοιούτων· παραβολώτερος δὲ ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ γενόμενος κηρύσσει τρομερὸν κατὰ τῶν μοναχῶν πόλεμον, δημεύει τὰς περιουσίας τῶν μοναστηρίων πρὸς ὄφελος τοῦ κοινοῦ καὶ πολλὰ ἐξ αὐτῶν μεταβάλλει εἰς στρατῶνας καὶ φρούρια. Ἡ φήμη τῶν τοιούτων τολμημάτων διαδραμοῦσα τὴν Ἀνατολὴν κατετάραξεν ὥς εἰκὸς τοὺς χριστιανοὺς καὶ τοὺς πατριάρχας αὐτῆς, οἵτινες ἀμέσως ἐπέστειλαν τῷ αὐτοκράτορι γράμματα

πικρίαν καὶ ἀγανάκτησιν δικαίαν πνέοντα, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ πάπας Στέφανος ὁ Γ' (752—757) ἤλεγξε τὸν κατὰ τῶν εἰκόνων δυσεβούντα. Ἄλλ' ὁ Κοπρώνυμος μηδαμῶς προσέχων τούτοις, ἀποφασίζει τὴν κατὰ τῶν εἰκόνων πορείαν αὐτοῦ νὰ νομιμοποιήσῃ καὶ δι' οἰκουμένης συνόδου· καὶ λοιπὸν τῇ 10 φεβρουαρίου τοῦ 754, 338 ἐπίσκοποι συνέρχονται ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν καὶ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἐφρέσου Θεοδοσίου καὶ τοῦ Πέργης Παστῆλᾶ, ἀπόντων τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ῥώμης, διακηρύττουσι τὴν χρῆσιν τῶν πλαστικῶν τεχνῶν ὡς ἐθνικὴν, ἀναθεματίζουν τοὺς ζωγραφούντας καὶ προσκυνοῦντας τὰς εἰκόνας, ὡς μόνην ἀληθῆ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἀναγνωρίζουσι τὴν θεῖαν εὐχαριστίαν καὶ ἀναθέματι ὑποβάλλουσι τὸν Γερμανὸν καὶ Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν· οὕτω μετὰ ἐπτὰ μῆνας ἐπερατώθη ἡ παρασυναγωγή αὕτη, ὅτε οἱ μὲν ταύτην συγκροτοῦντες ἀνεφώνησαν, σήμερον ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἡ σωτηρία τῶν Χριστιανῶν, σοῦ βασιλεῦς ἀπαλλάξαντος ἡμᾶς τῶν εἰκόνων, οὗτος δὲ ἀνηγόρευσε ὡς πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντῖνον τὸν Συλαίου (πρβλ. Mansi 13, 255. 328).

2. Ἦδη οἱ πλείστοι ἐκ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου ὑπέγραψαν τὰς ἀποφάσεις τῶν εἰκονοκλαστῶν, ἀλλ' οἱ μοναχοὶ ἐδειξαν ἀπαράμιλλον καὶ ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν, διὰ τοῦτο ἄλλοι μὲν ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὰς χώρας τῶν Σαρακηνῶν, ἄλλοι δὲ μυριαχῶς ἐδασανίσθησαν καὶ ἐφονεύθησαν, ὡς παραδείγματος χάριν Ἀνδρέας ὁ Καλυβίτης, ἐλέγξας τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἀποκαλέσας αὐτὸν νέον Οὐάλεντα (Θεοφ. σελ. 667). Ἄλλ' ὁ πόλεμος οὗτος κατὰ τοῦ καθεστῶτος τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς αὐτῆς μανίας καὶ ὀμότητος αὐτοκρατορικῇ διαταγῇ διεξάγεται καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, μέχρι δὲ τοσούτου ἐφθασεν ἡ δυσσέβεια τῶν εἰκονοκλαστῶν, ὥστε ἀντὶ τῶν ἐξαφανισθεισῶν ἱερῶν εἰκόνων πολλοὶ ἤρξαντο νὰ ζωγραφῶσι τοποθεσίας, δένδρα, κυνηγέσια καὶ τὰ τοιαῦτα· αἱ εἰκόνες ἤδη ἤρξαντο νὰ ἀναζητῶνται καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἰδιωτικοῖς οἰκοῖς, οἱ δὲ μοναχοὶ κατεδιώκοντο, καὶ διὰ τοῦτο ἄλλων μὲν ἐξωρύττοντο οἱ ὀφθαλμοί, ἄλλων δὲ ἀπετέμονοντο αἱ ῥίνες καὶ τὰ ὦτα, ἄλλοι εἰς κοινωνίαν γάμου ἐξηναγκάζοντο καὶ ἐπὶ τέ-

λους, ἵνα τελείως καταχλευασθῶσιν περιεπομπεύθησαν ἡμέραν τινά πολλοὶ φέροντες εἰς τοὺς βραχίονας αὐτῶν προσδεμένους μοναχὰς (Θεοφ. σελ. 676—79 καὶ Νικηφ. Ιστρ. σελ. 984—). Εἶναι ἀληθές ὅτι ταῦτα πάντα ἐξηρέθισαν τὸν λαὸν καὶ προῦκάλεσαν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ὁ Κοπρώνυμος κατῴρῳσε νὰ προλάβῃ αὐτήν. Διὰ τοιούτων βιαιοπραγιῶν κατωρθώθη ἐντὸς ὀλίγου ὅπως οὐδεὶς μοναχὸς ἐμφανίζεται, ἀποσκυβαλισθῶσι δὲ αἱ εἰκόνες ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἀλλὰ καίτοι τὸν ἀγῶνα τοῦτον τοῦ πνεύματος καὶ τῶν πεποιθήσεων τοῦ λαοῦ διεξήγαγεν αἰσίως ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ, δὲν ἡδυνήθη ὅμως νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν θέλγησιν αὐτοῦ καὶ ἀλλαχοῦ· ἰδίως ἡ νότιος Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία οὐ μόνον ἀπ' ἀρχῆς ἤδη τῆς εἰκονομαχίας ἐπανεστάτησαν διαμαρτυρόμεναι, ἀλλὰ καὶ ἀκολούθως ἐξηκολούθουν τὴν πορείαν ταύτην, ἐχρησίμευσαν δ' οὕτω τὸ καταφύγιον χιλιάδων μοναχῶν καὶ λαϊκῶν (50,000), οἵτινες φεύγοντες τὴν τυραννίαν τῶν εἰκονομάχων βασιλέων διέσωσαν τὴν πάτριον αὐτῶν λατρείαν ἐν Βάρει, Καλαβρία, Ὀτράνῳ, Ῥωσσάνῳ καὶ ἀλλαχοῦ καὶ συνετέλεσαν οὕτω εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις (πρὸλ. Lenormant ἐν. ἀν. σελ. 386—). Ἀλλὰ καὶ ἡ Ῥώμη δὲν ἀπέκλινε τῆς τροχιάς αὐτῆς· ἀφ' οὗ μάλιστα διὰ τοῦ Πιπίνου τὸ 754—755 ἔλαβεν ὡς δῶρον φραγκικὸν τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις τῶν βυζαντινῶν, μᾶλλον ἐρρωμένως ἀντενέργει κατὰ τῶν εἰκονομάχων καὶ διὰ τοῦτο τὸ 760 Σιέφανος ὁ Γ' ἀφόβως ἡδύνατο ἐν τῇ ἐν Λατερανῷ συνόδῳ νὰ καταδικάσῃ αὐτούς· αὐτὸ τοῦτο ἔπραξαν καὶ οἱ πατριάρχαι τῆς Ἀνατολῆς πέμψαντες ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τὸν πάπαν ὑπόμνημα ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων (766), τὸ ὅποιον οὗτος ἀπέστειλε πρὸς τὸν Πιπίνον. Τὸ γεγονός τοῦτο ὁ Κοπρώνυμος ἐθεώρησεν ὡς συνωμοσίαν, τὰ νήματα τῆς ὁποίας ἐξετείνοντο ἀπὸ Βαγδατίου μέχρις Ἀκυῖσγράνου καὶ διὰ τοῦτο συνῆψε διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς φραγκικῆς αὐλῆς· συνεπεία λοιπὸν βυζαντινῆς πρεσβείας συνεκροτήθη τὸ 767 ἡ ἐν Γεντιλλιάκῳ σύνοδος, ἥτις πῦθανόν ἐν τῷ περὶ εἰκόνων ζητήματι ἔταμε τὴν μέστην ὁδόν, ἐπικρατήσασαν ἀκολούθως ἐν τῇ φραγκικῇ Ἐκκλησίᾳ· ἀλλ' ἐν ἔτει 769 ὁ πάπας Σιέφανος ὁ Δ' (768—72) συγκροτήσας ἐν Ῥώμῃ

σύνοδον ἐξεσφενδόνισε τὸ ἀνάθεμα κατὰ τῶν μὴ ἀποδιδόντων εἰς τὰς εἰκόνας τὴν προσήκουσαν τιμὴν καὶ προσκύνησιν.

§ 108.

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ (787).

1. Τελευτῶντος Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου αἱ πεντηκονταετεῖς ἐνέργειαι τῆς εἰκονομαχικῆς δυναστείας ἐφαίνετο ὅτι ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας· ἐν πρώτοις σύνοδος οἰκουμενικὴ κατεδίκασε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων ὡς εἰδωλολατρείαν, ἔπειτα οἱ πλείστοι ἐκ τοῦ κλήρου ἦσαν εἰκονομάχοι, τὰ πλείστα τῶν μοναστηρίων ἐκλείσθησαν ἢ μετετράπησαν εἰς ἄλλην χρῆσιν, ἡ νέα γενεὰ ἀνετράφη εἰς τὸ κατὰ τῶν εἰκόνων μῖσος, ὁ στρατὸς ἦν ἔνθους ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ αὐτὸς δὲ ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου Λέων ὁ Δ' ἢ Χάζαρος (775—780) ὁλοφύχως ἀπεδέχετο τὰ φρονήματα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ὅμως τὸν θανατιῶντα Κωνσταντῖνον ἐτάρασεν ἡ ἰδέα ὅτι μετ' αὐτοῦ συγκαταβαίνει εἰς τὸν τάφον καὶ τὸ πολύμοχθον αὐτοῦ ἔργον, διὸ ὡς ἀναφέρει ὁ Κεδρηνός (ἐκδ. Βόννης 2,20) ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου κείμενος προσεκάλεσε τὴν νύμφην αὐτοῦ, τὴν Ἀθηναίαν Εἰρήνην καὶ ἐξώρκισεν εἰς τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ἵνα μηδαμῶς συνεργήσῃ εἰς τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν. Καὶ ἀληθῶς τὸ διορατικὸν τοῦ αὐτοκράτορος ὅμμα δὲν διέφυγεν, ὅτι ἡ Εἰρήνη προσκειμένη ταῖς εἰκόσιν ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο· πράγματι δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ μοναχοὶ ἤρξαντο νὰ ἀναφαίνωνται, αἱ χηρεύουσαι ἐπισκοπαὶ κατελαμβάνοντο ὑπὸ εἰκονοφίλων, ἠλπίζετο δὲ καὶ αὐτὸν τὸν νέον καὶ ἡπιον Λέοντα νὰ παρὰσύρῃ εἰς τὴν μερίδα αὐτῶν· καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Χάζαρος κατὰ τὸ 780 ἀνέβιδασεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Παῦλον, ὑποβληθέντα εἰς ὅρκον ὅτι θὰ ὑποστηρῇ τὸ ἰσχύον κατὰ τῶν εἰκόνων διάταγμα, μετὰ τινὰς δὲ ἡμέρας εὐρὺν εἰκόνας ἐν τῇ κλίνῃ τῆς συζύγου αὐτοῦ ἔλεγξεν αὐτὴν πικρῶς καὶ πολλοὺς αὐλικοὺς ἐτιμώρησεν, ἀλλ' αὐστηρότερα μέτρα δὲν ἠδυνήθη νὰ λάβῃ, ἀποθανὼν κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος (780).

2. Ἦδη ἡ Εἰρήνη ἀπαλλαγείσα τοῦ συζύγου αὐτῆς καὶ ἀναλα-

βοῦσα ἐπιτροπικῶς τὰς ἡνίας τοῦ κράτους ἀντὶ τοῦ ἀγγλικοῦ αὐτοῦ υἱοῦ *Κωνσταντίνου τοῦ ΣΤ'*, ἀπεφάσισε νὰ προβῇ εἰς τὴν τῶν εἰκόνων ἐπανόρθωσιν, ἀλλὰ βραδέως καὶ μετὰ περισκέψεως· καὶ δὴ διακηρύξασα πρῶτον ἀνοχὴν καὶ ἐλευθερίαν συνειδήσεως, μετεκόμισεν εἶτα ἐν πομπῇ ἐκ Λήμνου τὰ λείψανα τῆς ἁγίας *Εὐφημίας* καὶ χηρέυσαντος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου προτεκάλεσεν ἐπ' αὐτὸν τὸν ἱερὸν *Ταράσιον*, ἄνδρα κατέχοντα τὸ μέγα ἀξίωμα τοῦ *Ἀσηκρίτου*, λόγιον, ἱκανὸν καὶ τῶν πραγμάτων ἐμπειρον· ὁ *Ταράσιος* ἠρνήθη κατ' ἀρχὰς νὰ προστῇ ἐκκλησίας, ἥτις παρὰ τῶν λοιπῶν ἐθεωρεῖτο ὡς σχισματικὴ (Θεοφ. σελ. 709—13), τότε δὲ μόνον ἐδέχθη, ὅταν ἡ *Εἰρήνη* ὑπεσχέθη αὐτῷ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὀρθοδοξίας (784). Οὕτω λοιπὸν ἀμφοτέροι ἐγραψαν πρὸς τὸν πάπαν τῆς *Ῥώμης* διαβεβαιούμενοι τὰς εὐσεβεῖς αὐτῶν προθέσεις καὶ αἰτούμενοι πρεσβευτὰς πρὸς συγχρότῃσιν οἰκουμενικῆς συνόδου. Ὁ πάπας *Ἀδριανὸς* (772—95) ἀπαντῶν ἀμφοτέροις ἐπαινεῖ διὰ τὸν ὀρθόδοξον αὐτῶν ζῆλον καὶ προτρέπει εἰς τὴν συγχρότῃσιν οἰκουμενικῆς συνόδου, ἀπαιτεῖ ὅμως τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὑπὸ *Λέοντος* τοῦ *Ἰσαύρου* ἀφαιρεθέντων κτημάτων καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ πρὸς τὸν *Ταράσιον* ἐλέγχει αὐτόν, ὡς χρώμενον τῷ τίτλῳ οἰκουμηνικοῦ πατριάρχης (Mansi 12, 1055). Ἡ περὶ στασις ἀπῆτει, ὅπως μηδεμίᾳ προσοχῇ δοθῇ εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα, διὰ τοῦτο καὶ ὁ *Ταράσιος* ἀφείς αὐτὸν δέρειν ἄερα, προσκαλεῖ καὶ ἄλλους ἐπισκόπους τῆς αὐτοκρατορίας, δέχεται οἰκονομικῶς τῷ τρόπῳ καὶ ἀντιπροσώπους τῶν λοιπῶν πατριαρχείων καὶ τὸν αὐγουστον τοῦ 786 κηρύττει τὴν ἐναρξιν τῆς συνόδου ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων *Ἀποστόλων*· ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ πλείστοι τῶν ἐπισκόπων ἦσαν εἰκονομάχοι, στρατὸς δὲ ἐκ τῶν ἀπομάχων τοῦ *Κοπρωνύμου* κατέλαβεν ἀπειλητικῶς τὰς πύλας τοῦ ναοῦ. Ὁ *Ταράσιος* μηδαμῶς προσχῶν εἰς ταῦτα κατήρξατο τῆς συνόδου, ἀλλὰ τὸ μὲν ἡ διαμαρτύρησις τῶν εἰκονομάχων ἐπισκόπων διὰ τοὺς τοποτηρητὰς τῶν ἀνατολικῶν πατριαρχῶν, τὸ δὲ αἱ ἀπειλαὶ τοῦ ἐξωθεν ἱσταμένου στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ διαλύσῃ αὐτήν· ἀλλ' ἡ *Εἰρήνη* ἀποπλίσασα ἐπιτηδέως τὸν εἰκονομαχικὸν στρατὸν καὶ διαλύσασα αὐτὸν μετέθηκε τὴν σύνοδον τὸν σептέμβριον τοῦ 787 εἰς *Νίκαιαν*.

Οὕτως ἡ σύνοδος ἀφοῦ συνεχώρησε τοὺς εἰκονομάχους ἐπισκόπους μετανοήσαντας, ἀφοῦ ἐν ἑπτὰ συνεδριάσεσι κατεδίκασε τὴν σύνοδον τοῦ 754 (§ 108, 1) καὶ ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς παραδόσεως ἐθέσπισε τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν ὡς ἄσπασμόν καὶ τιμητικὴν προσκύνησιν, καὶ οὐχὶ ὡς λατρείαν, κατεδίκασεν ἔπειτα τοὺς εἰκονομάχους καὶ συνέταξε τὸν ὅρον αὐτῆς ἔχοντα ὡς ἑξῆς, ὀρίζομεν σὺν ἀκριβεῖ πάσῃ καὶ ἐμμελεῖ παραπλησίως τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ ἀνατίθεσθαι τὰς σεπτὰς καὶ ἀγίας εἰκόνας, τὰς ἐκ χρωμάτων καὶ ψηφίδος καὶ ἐτέρας ὕλης ἐπιτηδεύως ἐχούσης ἐν ταῖς ἀγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, ἐν ἱεροῖς σκευέσι καὶ ἐσθῆσι, τοίχοις τε καὶ σαρῖσιν, οἴκοις τε καὶ ὁδοῖς, τῆς τε τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰκόνης καὶ τῆς ἀχράντου Δεσποτῆς, τιμίων τε ἀγγέλων καὶ πάντων ἁγίων· ὅσῳ γὰρ συνεχῶς δι' εἰκονικῆς ἀνατυπώσεως ὀρῶνται, τοσοῦτω καὶ οἱ ταύτας θεώμενοι διανίστανται πρὸς τὴν τῶν πρωτοτύπων μνήμην τε καὶ ἐπιπόθησιν· καὶ ταύταις ἄσπασμόν καὶ τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν, οὐ μὲν τοι τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν ἀληθινὴν λατρείαν, ἥ πρέπει μόνη τῇ θεῷ φύσει, ἀλλ' ὅν τρόπον τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ καὶ τοῖς ἁγίοις εἰαγγελλοῖς καὶ τοῖς λοιποῖς ἱεροῖς ἀναθήμασι καὶ θυμιαμάτων καὶ φώτων προσαγωγῇ πρὸς τὴν τούτων τιμὴν ποιεῖσθαι, καθὼς καὶ τὰς ἀρχαίους εὐσεβῶς εἰθίσται· ἡ γὰρ τῆς εἰκόνης τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπόστασιν (Mansi 12, 951. 13, 820 καὶ Μήλια 2, 873—). Μετὰ ταῦτα ἡ Εἰρήνη προσκαλέσασα τὴν σύνοδον εἰς Κωνσταντινούπολιν συνεκρότησε τὴν ἡ' καὶ τελευταίαν αὐτῆς συνεδρίασιν, ἐν ἣ ὁ ὅρος καὶ οἱ κανόνες αὐτῆς ἔλαβον τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐπικύρωσιν. Οὕτως ἀπετελέσθη ἡ Ζ' ἁγία οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐν Νικαίᾳ τὸ Β', τὰ πρακτικὰ τῆς ὁποίας κομισάμενος ὁ πάπας Ἀδριανὸς ἀπέστειλε πρὸς Κάρολον τὸν Μέγαν (792), συνετελεῖα τούτου δὲ πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Ἀλκουίνου ἐγράφησαν τὰ Καρόλεια λεγόμενα βιβλία, ἐν οἷς ὑπεστηρίζετο ἡ ἰδέα ὅτι εἰς τὰς εἰκόνας οὐδὲν εἰδούς προσκυνήσεως ἀνήκει, δύνανται

ὅμως νὰ ἐκτιθῇται ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις πρὸς κόσμον καὶ διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ· τὰς αὐτὰς ιδέας ἐξέφρασε καὶ ἡ κατὰ τὸ 794 συγκροτηθεῖσα ἐν Φραγκφούρτῃ σύνοδος· καίτοι δὲ ὁ Ἀδριανὸς ἀνῆρσε τὰς ιδέας ταύτας, οὐδεμίαν ὅμως τοῦτο αἰσθησιν ἐνεποίησεν εἰς τὴν φραγκικὴν Ἐκκλησίαν.

3. Ἡ Εἰρήνη ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη κυβερνώσα τὸ κράτος καὶ γοητευθεῖσα ἐντεῦθεν ᾔθελε νὰ κυβερνᾷ αὐτὸ καὶ μετὰ τὴν ἐνγλικιότητα τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, διὰ τοῦτο ὡς μὴ συμβιβαζόμενον τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Μ. Καρόλου Ἐρυθροῦς (Κεδρ. Τόμ. 2, 21) πρὸς τὰ σχέδια αὐτῆς, διαλύει αὐτὸν καὶ συζεύγνυσι μετὰ τινος ἀγροίκου καὶ ἀπαιδεύτου ἀρμενίας· ὁ Κωνσταντίνος ἀγανακτήσας ἐντεῦθεν, κερδαίνει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν στρατόν, ἀναγκάζει τὴν μητέρα αὐτοῦ νὰ παραδώσῃ ἑαυτῷ τὰς ἡνίας τοῦ κράτους (790) καὶ ἀποδιώξας τὴν ἀρμενίαν συζεύγνυται κυρίαν τινὰ τῆς αὐλῆς Θεοδότῃν, τὴν στέψιν τελέσαντος ἱερέως τινὸς Ἰωσήφ. Ἀλλ' ἐντεῦθεν σφοδρὰ ἀντίδρασις ἡγέρθη ἐκ μέρους τοῦ ἐπισήμου καὶ λογίου μοναχοῦ Θεοδώρου, τότε μὲν μονάζοντος ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σακκουδίωνος, ἀκολουθῶς δὲ ἐν τῇ τοῦ Στουδίου, ὅστις οὐ μόνον τὸν αὐτοκράτορα καθήρσε, ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ τοῦ Ταρασίου ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν ἤρεν, ὡς μὴ καθαιρέσαντος τὸν Ἰωσήφ· εἰς μάτην τότε ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν ἔλχ τὰ δυνατὰ μέσα πρὸς δυσώπησιν τοῦ Θεοδώρου, εἰς μάτην ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τῆς Θεοδότῃς προφασιζόμενος τὰ πλησίον τοῦ Σακκουδίωνος λουτρά ἐπεσκεύεθαι τὴν μονήν· ὁ Θεόδωρος οὐ μόνον δὲν συνεχώρησεν αὐτούς, ἀλλ' οὐδ' εἰς προὔπαντησιν αὐτῶν ἐπέτρεψε τοὺς μοναχοὺς νὰ ἐξέλθωσι· τότε ὁ Κωνσταντίνος μαστιγῶσας τὸν Θεόδωρον, ὡς καὶ τὸν θεῖον αὐτοῦ Πλάτωνα ἀπέστειλεν εἰς ἔξορίαν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἡ Εἰρήνη διεγείρασα στάσιν κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, συλλαμβάνει αὐτὸν τὸ 797, διατάσσει τὴν ἐκτύφλωσιν αὐτοῦ καὶ καταλαβοῦσα τὸ κράτος ἐπαναγεί ἐκ τῆς ἔξορίας τοὺς μοναχοὺς καὶ τὸν Θεόδωρον καθίστησιν ἡγούμενον τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου· ἀλλὰ καὶ αὕτη γίνεται μετ' ὀλίγον θῦμα διαφόρων μιγχανορραφιῶν (802), τὸν δὲ θρόνον καταλαμβάνει ὁ θησαυροφύλαξ τοῦ κράτους Νικηφόρος ὁ Α' (802—11), ὅστις

καθὼς καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Μιχαήλ ὁ Α' ὁ Ῥαγκαβὲ (811—13) ἐσεβάσθησαν τὰς ἱερὰς εἰκόνας καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ καθορισθεῖσαν πίστιν.

§ 109.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΣΤΑΔΙΟΝ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ.

ΛΕΩΝ Ο Ε΄ Ο ΑΡΜΕΝΙΟΣ (813—820), ΜΙΧΑΗΛ Ο ΤΡΑΥΛΟΣ,

ΘΕΟΦΙΛΟΣ (820—29—42) ΚΑΙ ΘΕΟΔΩΡΑ.

ΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ (842).

1. Ἀπὸ τοῦ θανάτου Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου ἡ νίκη ἀπέπτη ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν ὅπλων, τοῦτο δὲ ὁ εἰκονομάχος στρατὸς ἀπέδιδεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Θεοῦ (Θεοφ. σελ. 781), διὰ τοῦτο ὅτε τὸ 813 ἀπώλεσαν οἱ Βυζαντινοὶ μεγάλην κατὰ τῶν Βουλγάρων μάχην, ὁ στρατὸς ὡς αὐτοκράτορα ἀνεκήρυξε τὸν γενναῖον αὐτοῦ στρατηγὸν Λέοντα τὸν Ε' τὸν Ἀρμένιον (813—820), ὅστις καίτοι παρεδέχετο τὰ κατὰ τῶν εἰκόνων φρονήματα τῶν εἰκονοκλαστῶν αὐτοκρατόρων (πρβλ. Συγγραφὴν Χρονογραφίου ἐκδ. Παρισίων σελ. 435), ἐνώπιον ὅμως τῶν εἰκονοφίλων ὑπεκρίνετο ὅτι δὲν εἶναι ἐχθρὸς τῶν εἰκόνων καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Νικηφόρον ἔλεγεν, ὅτι πρέπει νὰ ἀναρτήσωσι τοῦλάχιστον αὐτὰς εἰς μέρη ὑψηλότερα (ἐν. ἀν. σελ. 457). Ὅπωςδὴποτε ὁ Λέων γινώσκων τὸ δυσχερές τοῦ ἐγχειρήματος, καθόσον μάλιστα ὁ πατριάρχης ὑποδοχόμενος ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου ἦν ἀκλόνητος, προέβαιεν ἐπιφυλακτικῶς, διέταξε δὲ Ἰωάννην τὸν Γραμματικὸν (πρβλ. τοὺς μετὰ Θεοράνην σελ. 31.—Συμ. Μάγιστρον σελ. 606 καὶ Γεώργ. μοναχὸν σελ. 766, ἐκδ. Βόννης) ὅπως προβῇ εἰς τὴν συλλογὴν χωρίων ἐκ τῶν πατέρων κατὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Ἐν τούτοις ὅτε ὁ στρατὸς τὸ 814 συναθροισθεὶς παρὰ τὴν Χαλκὴν πύλην τοῦ παλατίου ἤρξατο νὰ λιθοβολῇ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἦν ἀνестήλωσεν ἡ Εἰρήνη, ὁ Λέων οὐ μόνον ἀφῆρσεν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως τοῦ αὐτοῦ ἔτους προσελθὼν εἰς τὸ ἅγιον βῆμα ἵνα κοινωνήσῃ τῶν μυστηρίων ἀπέσπασε τὸ ἐπὶ τῆς βασιλικῆς πύλης κρεμάμενον παραπέτασμα, φέρον τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, καὶ μετ' ὀλίγον

ἐξέδωκε διάταγμα κατὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Ὁ Λέων δὲν ἠρκέσθη τούτοις, ἀλλὰ μαθὼν ὅτι ὁ πατριάρχης Νικηφόρος συνεκάλεσε νυκτὸς σύνοδον, προσκαλεῖ παρ' ἐαυτῷ αὐτὸν καὶ ἐμμένοντα εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καταβιβάζει τοῦ θρόνου καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐκλέγει πατριάρχην Θεόδοτον τὸν Κασσιτεράν (815). Ἄλλ' οἱ ὑπέρμαχοι τῶν εἰκόνων δὲν ἀναγνωρίζουσι τὸν νέον πατριάρχην, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς Θεόδωρον τὸν Στουδίτην, ὅστις ἐναποδυθεὶς ἤδη εἰς τὸν ἀγῶνα ἐνθαρρύνει τοὺς καταδιωκομένους, στῆρξαι τοὺς κλονουμένους, παρασκευάζει δημοτελεῖ, λιτανεῖαν κατὰ τὴν κυριακὴν τῶν Βαίων καὶ ἀπαγορεύει τοῖς ὀρθοδόξοις νὰ συμμετάσχουσιν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κασσιτερά συγκροτηθεῖσαν σύνοδον κατὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ Β' (815). Εἶναι ἀληθές ὅτι ἕνεκα τῆς ἀντιστάσεως ταύτης πολλοὶ τῶν ὀρθοδόξων πολλὰ ἔπαθον καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θεόδωρος ἐξωρίσθη, περιεβλήθη ἀλύσει, ἐμαστιγώθη, ἐβασανίσθη καὶ μυρία ἕτερα ἔπαθεν, ἀλλ' εἰς μάτην· ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἦν ἰσχυρότερα τῆς τοῦ αὐτοκράτορος, διὰ τοῦτο καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα οὐκ ἔπαυσεν ἐνεργῶν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας, γράφων ἐκ τῆς εἰρκτικῆς αὐτοῦ ἐπιστολᾶς καὶ ἄλλα συγγράμματα κατὰ τῶν εἰκονομάχων, συγκροτῶν συλλόγους καὶ διαπραγματευόμενος μετὰ τοῦ πάπα καὶ τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ Λέων ἐπιτείνας τὴν αὐστηρότητα τῶν μέτρων αὐτοῦ καὶ τὴν ἐλαχίστην ἐτι κλίσιν πρὸς τὰς εἰκόνας ἐκόλαζε διὰ μαστιγώσεως καὶ ἐξορίας, ἀπέβαλε τοὺς ἀρχαίους τῆς Ἐκκλησίας ὕμνους καὶ διέταξε τὴν συγγραφὴν νέων διδακτικῶν βιβλίων μετὰ ἀρχῶν εἰκονομαχικῶν. «Διωγμός, γράφει ὁ Θεόδωρος πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων ἐν τῇ 205 καὶ 243 ἐπιστολῇ, ἡμῶς κατελλήφεν, ὦ Μακαρυῖτατε, καὶ διωγμῶν ὁ ἐλληνοειδέστατος . . . ἐντεῦθεν θυσιαστήρια κατεσκαμμένα, ἱεροὶ ναοὶ ἡμαυρωμένοι, σκευὴ ἱερὰ ἐμπεπρησμένα, οὐκ ἔστι ὅτι μὴ ἐλλείπεται μέρος τῆς ὑπ' αὐτὸν βασιλείας ἐσθὲν ἀκαθαίρετον . . . κωμωδεῖται ἡ σεπτὴ καὶ φρικτὴ εἰκὼν Χριστοῦ, ὡς βδέλυγμα ἐρημώσεως, ὡς εἰδωλὸν πλάνης· οὕτω πᾶσα ἄλλη δεσποινικὴ, ἀγιωτικὴ . . . ἐλείνεται τὰ πάντα καὶ ὀδυρμῶν ἄξια· παραστέλλονται ψαλμῳδαὶ ἀρχαιοπαράδοτοι, ἀντιᾶδεται τὰ ἀσεβῆ νέα δόγματα εἰς προὔπτον κείμενα, ἄλλα τοῖς παισὶ πρὸς διδασκα-

μαρ παραδεδομένα καὶ μεταστοιχείωσις τῶν ἀπάντων ἀθεωτά-
τη. Οὕτως ἐληφζετο τὴν Ἐκκλησίαν Λέων ὁ Ἀρμένιος, ὅτε Μιχαὴλ
ὁ Τραυλός, φίλος καὶ συστρατιώτης αὐτοῦ, ἐξυφάνας κατ' αὐτοῦ
ἐτανάστασιν φονεῦει κατὰ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 820 καὶ ἀναβαίνει
ἀντ' αὐτοῦ τὸν θρόνον.

2. Ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ Μιχαὴλ ὁ Β' ὁ Τραυλός (820—29)
ἦν εἰκονομάχος· καὶ οὐδαμῶς ἐνόει νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν τῶν εἰκόνων ἀ-
ναστῆλωσιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι κατ' ἀρχὰς προέβη εἰς παραχωρήσεις
τινάς ὑπὲρ τῶν εἰκονοφίλων, ἐπιτρέψας π. χ. τὴν ἐπάνοδον τῶν ἐξο-
ρίστων, ἐν οἷς καὶ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, καὶ τὴν κατ' οἶκον προς-
κύνησιν τῶν εἰκόνων· ἀλλ' αὗται ἦσαν καὶ αἱ μόναι, διότι οὐ μόνον
τὸν πατριάρχην Νικηφόρον δὲν ἐπανήγαγεν εἰς τὸν θρόνον, μὴ ἀνα-
γνωρίζοντα τὴν εἰκονομαχίαν, ἀλλὰ καὶ ἀποθανόντος Θεοδότου τοῦ
Κασσιτερά ἀνήγαγεν ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν θερμὸν εἰκονο-
μάχον Ἀντώνιον τὸν Σουλαιου καὶ μετ' ὀλίγον διέταξεν ἵνα εἰς λή-
θην περιέλθωσιν αἱ ἐπὶ Κοπρωνύμου (754), Εἰρήνης (787) καὶ Λέον-
τος τοῦ Ἀρμενίου (815) συγκροτηθεῖσαι σύνοδοι, ἰσχύωσι δὲ μόνον
αἱ ἐξ πρῶται οἰκουμενικαί. Μετ' ὀλίγον (822) ἡ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ
Θωμᾶ διενεργηθεῖσα ἐπανάστασις ἠνάγκασε βεβαίως τὸν Μιχαὴλ νὰ
ἐλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἀλλ' ἐπειδὴ
ὁ ἱερός οὗτος ἀνὴρ ἀπήτει ὅπως τὰ δογματικὰ ζητήματα κρίνονται
καὶ ἀποφασίζονται μόνον ὑπὸ τοῦ πεντακορύφου τῆς Ἐκκλησίας
κράτους, τῶν 5 δηλ. πατριαρχῶν τῆς Χριστιανωσύνης, ἐπισφραγι-
ζονται δὲ μόνον τὰ δεδογμένα ὑπὸ τῶν βασιλέων (πρὸς. Θεοδ. Στουδ.
ἐπιστολ. βιβλ. 2, 129), ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐδέχθη ταῦτα, καταβαλὼν
δὲ μετ' ὀλίγον τὸν ἐπαναστάτην (823) ἐτράπη τὴν προτέραν ὁδὸν·
μάλιστα ἐπωφεληθεὶς τὰς μετὰ τῆς Ῥώμης σχέσεις τῶν ὀρθοδόξων,
στέλλει καὶ οὗτος πρεσβεῖαν πρὸς Λουδοβίκον τὸν Εὐσεβή, ἐν δὲ τῇ
τότε ἐν Παρίσις (825) συγκροτηθείσῃ συνόδῳ ἀποφασίζεται ἡ κατα-
δίκη τῆς προσκυνήσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Ἐν τούτοις Θεόδωρος ὁ
Στουδίτης βλέπων τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ διαψευθεῖσας καὶ καταβληθεὶς
ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀγώνων ἀποσύρεται εἰς τὴν ἔρημον καὶ ἀποθνήσκει
τὸ 826, ἀναδειχθεὶς τῇ ἀληθείᾳ φαινόμενον μεγαλοπρεπὲς καὶ σεβα-

σμὸν ἐμποιοῦν, θυσιάσας δὲ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σχεδίου, δηλ. 'Εκκλησίας ἀπὴλ λαγμείνης τοῦ δεσποτικοῦ τῆς πολιτείας ζυγοῦ. Μετὰ τρία ἔτη ἀποθνήσκει καὶ ὁ Μιχαήλ, διαδέχεται δ' αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόφιλος (829—42), σφοδρώτερος καὶ ἰταμώτερος ἐκείνου εἰκονομάχος. Ἦδη καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν οἰκιῶν ἔπρεπε νὰ ἀποβάλλωνται αἱ ἱεραὶ εἰκόνες, οἱ δὲ ἀνθιστάμενοι ἢ ἐξακολουθοῦντες νὰ ζωγραφῶσι τριαύτας ὑπεβάλλοντο εἰς διαφοροὺς τιμωρίας. Καὶ ὅμως ἡ προσκύνησις τῶν ἱερῶν εἰκόνων εὗρεν ἄσυλον εἰς αὐτὴν τὴν οἰκίαν τοῦ Θεοφίλου, διότι οὐ μόνον ἡ πενθερὰ αὐτοῦ Θεοκτιστὴ καὶ ἡ σύζυγος Θεοδώρα προσέκειντο κυταῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ μικρὰ αὐτοῦ τέκνα ἐνέπνεον τὰ εὐσεβῆ φρονήματα καὶ παρῆχον αὐτοῖς πρὸς προσκύνησιν μικρὰς εἰκόνας, παριστῶσαι αὐτὰς ὡς *νινία*. Ὁ Θεόφιλος λαβὼν ποτε γνῶσιν τοῦ τοιοῦτου παρά τινος νάνου, ἐξηγγιώθη φυσικῶ τῷ λόγῳ, μόλις δὲ καθησύχασεν αὐτὸν ἡ Θεοδώρα· ἔχων ὅμως τὸν φόβον τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, προσκαλεσάμενος εἰς τὴν κλίνην τοῦ θανάτου τὴν σύζυγον αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐξώρκισεν, ὅπως μήτε τοῦτο ἐπιτρέψωσι, μήτε τὴν ἀποπομπὴν τοῦ πατριάρχου, Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ καὶ οὕτως ἀπέθανε (842).

3. Καὶ ὅμως ὁ Θεόφιλος διεψεύσθη, διότι πάντες οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀντιβασιλείαν ἔνεκα τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Μιχαήλ τοῦ Γ' (842—67) αὕτῃ τε ἡ Θεοδώρα καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Βάρδας, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοφίλου Μανουήλ καὶ ὁ ἀρχικαγκελλάριος Θεόκτιστος, ἦσαν ὑπέρμαχοι τῶν ἱερῶν εἰκόνων· προφυλακτικώτεροι πῶς ἦσαν ὁ Μανουήλ, φοβούμενος στάσιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ Θεοδώρα σεβομένη τὴν θέλησιν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς. Ἐν τούτοις τὰ κωλύματα ταῦτα ἐγένοντο ἐκποδῶν, ἐξορισθέντος δὲ τοῦ Ἰωάννου γραμματικοῦ, ἀνάγεται εἰς τὸν θρόνον ὁ μοναχὸς Μεθόδιος, ὅστις παθὼν ἐπὶ Θεοφίλου ἔφερε τὰ στίγματα τῆς ὀρθοδοξίας. Οὕτω λοιπὸν συνελθοῦσα ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία συνόδου ἀνώρθωσε τὸ κράτος καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς Ζ' ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένης συνόδου, τῇ δὲ προσεχει Κυριακῇ, πρώτη τῶν Νηστειῶν (19 Φεβρ. 842) ἐν μεγάλῃ πομπῇ καὶ παρατάξει αἱ ἱεραὶ εἰκόνες μετεκομίσθησαν εἰς τὰς Ἐκκλησίας καὶ ἀπερασίσθη ἵνα

πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ τροπαίου, ὅπερ ἡ Ἐκκλησία ἐστῆρε κατὰ τῆς εἰκονομαχίας, ἐορτάζεται ἐτησίως ἡ ἡμέρα αὕτη ὡς πανήγυρις τῆς Ὁρθοδοξίας. Οὕτω κατεβλήθη ὁλοσχερῶς ἡ εἰκονομαχία ἡ τοσοῦτον ταραξασα τὴν Ἐκκλησίαν, διότι εἰ καὶ μετὰ ταῦτα ἐστὶν ὅτε ὕψωσε φωνήν, κατεσιγάσθη ὁμῶς τέλος καὶ κατεδικάσθη καὶ ἐν ταῖς ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου συνελθούσαις δυοὶ μεγάλαις συνόδοις τοῦ 869 καὶ 879.

B'.

ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

(863—1054).

Πρβλ. καθόλου Mansi πρακτ. τόμ. 15—17 καὶ Μήλια τόμ. 2.—τοὺς μετὰ Θεοφάνην (ἔκδ. Βόννης) σελ. 193—Συμεὼν Μάγιστρον σελ. 667—Γ. Κεδρηνὸν σελ. 171—Ζωναρεῖν βιβλ. 16 σελ. 24—(ἔκδ. Migne).—Νικήτα Παρλαγόνος, βίον Ἰγνατίου (ἔκδ. Migne Τόμ. 105).—Μητροφάνους Σμύρνης, ἐπιστολ. πρὸς Μανουὴλ Πατρίκιον.—Στυλιανοῦ Μάπα Νεοκαισαρείας, ἐπιστολ. πρὸς Στέφανον τὸν Ε΄.—Παπιστικῶν ἐλέγχων προλεγόμενα, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1850.—Σοφοκλ. Οἰκονόμου προλεγ. εἰς τὴν ἔκδ. Ἀμφιλοχίων ἐν Ἀθήναις 1858.—I. Βαλέττα προλεγόμενα εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Φωτίου Λονδίνῳ 1864.—Ἐγκύκλιον τῆς Μ. Α. Κ. καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἐν Κωνσταντινουπόλει 1863.—Ἡλία Μηνιάτου, Πέτρῳ Σκανδάλῳ, Ἀθ. 1840.—Ἀλθέσιαν τῆς Οἰκουμένης ἐκκλησίας, μετάφρ. ἐκ τοῦ Ῥωσικοῦ ὑπὸ Βαλλιάνου ἐν Ἀθήναις 1854.—Δοσιθέου Δωδεκάβιβλον, ἐν Βουκουρεστιῳ 1715.—Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορ. τοῦ Ἑλλ. ἔθνους τόμ. 3. σελ. 798.—Ζαμπελίου, δημοτικὰ ᾄσματα ἐν Κερκυρᾷ 1852.—Α. Δημητρακοπούλου, Ἱστορίαν τοῦ Σχίσματος, ἐν Λειψίᾳ 1867.—Εὐαγγελ. Κήρυκος ἔτος 4.—Ζάνου, Φώτιον τὸν οἰκουμ. πατριάρχην, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1864.—Guettée, la Papauté schismatique, Paris 1863.—Leo Allatius, de ecclesiæ occid. et orient. perpetua consensione, Colon. 1648.—Maimbourg, Hist. du schisme des Grecs, Paris 1677.—J. Pitzipios, l'église orientale, Rome 1855.—Walch, Hist. controversiæ Græcorum Latinorumque, Jena 1751.—Hermann, Hist. concertationis de pane azymo et fermentato in coena Domin. Lips. 1737.—Kiesling, Hist. concert. Græ. et Latin. de esu sanguinis et carnis morticinæ, Erlg. 1763.—Hergenröther, Photius, Regsb. 1867.—τοῦ αὐτοῦ, Monumenta græca ad Phot. ejusque hist. pertin. Regsb. 1869.—Abbé Jager, Hist. de Photius, Paris 1853.—Lämmer, Papst Nikolaus I, Brl. 1857.—Langen, Die trinitarische Lehرداریenz zwischen abendl. und

morgl. Kirche, Bonn 1876.—Gass, Symbolik d. griechischen Kirche, Berl. 1872.—Schröckh, K—Geschichte τόμ. 24 σελ. 126—Neander, K—G. τόμ. 6 σελ. 371.—Gieseler K—G. τόμ. 2, 1 σελ. 367.—Kurtz, Handb. d. K—G. τόμ. 1, 3 σελ. 30.—Gförrer, K—G. 3, 1 σελ. 225.

§ 110.

ΠΡΩΤΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΦΩΤΙΟΥ (857—867).

1. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Μεσαιῶνος γεγονός ἀποσπῶν τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν προσοχὴν πάντων εἶναι ἀναμφιβόλως τὸ θλιβερὸν σχίσμα τῆς δυτικῆς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας· τὸ μέγα τοῦτο συμβάν δύναται ἀληθῶς νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τὸ κοσμοϊστορικὸν ἐκεῖνο γεγονός, τὸ ὁποῖον διέσπασε τὴν χριστιανωτὴν εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα καὶ ἐπέδρασε σημαντικῶς ἐπὶ τῆς ἰδιαιτέρας καὶ ἀνεξαρτήτου ἀναπτύξεως ἑκατέρας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν βεβαίως καὶ πρὸ τοῦ σχίσματος ἑκατέρα ἔβαινε τὴν ἰδιάζουσαν τῷ πνεύματι καὶ τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς ὁδόν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως αὐτοῦ ἡ ἰδιαιτέρα αὕτη τάσις καταφθίνειται ἐναργέστερον. Μελετῶντες τὴν ἱστορίαν τοῦ σχίσματος εἰλικρινῶς καὶ ἐγκαρδίως θλιδόμεθα, διότι καίτοι ἐν τισὶ ὠφέλησέ πως τῇ ἡμετέρᾳ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀναμφιβόλως ὅμως ἐγένετο πρόξενον πολλῶν καὶ χαλεπῶν δεινῶν ἀμφοτέραις καὶ τῷ κόσμῳ παντί· ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην τὸ σχίσμα εὐθύνει μεγάλως τὸν αἴτιον καὶ παραγωγέα αὐτοῦ· ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου δίστανται αἱ γινῶμαι τῶν ἱστορικῶν, τῶν μὲν Λατίνων ἐπιρριπτέντων πᾶσαν τὴν αἰτίαν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, τῶν δὲ Προτεσταντῶν ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας φιλοδοξίας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω, διότι ἐκ τῆς ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ (§ 83) ἐκτεθείσης ἀναπτύξεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ πρωτείου ὁρμώμενοι, συνδυάζοντες δ' αὐτῇ τὰ μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου καὶ τοῦ Πάπα Νικολάου γενόμενα, συμπεραίνομεν μετὰ βεβαιότητος ὅτι ἡ πρώην ἄτυρος Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης καὶ μεθ' ὅλας τὰς ἀντενεργείας τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, οὐ μόνον καθ' ἑκάστην ἐκραταιοῦτο καὶ ἐνισχύετο ἐν ταῖς ἀπολυταρχικαῖς αὐτῆς ἀξιώσεσι, ἀλλὰ καὶ πρὸς σύστασιν αὐτῶν καὶ νομιμοποίησιν δωρεὰς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐπλαστογράφησε καὶ

ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου καὶ ψευδοδεκρετάλι α ἐπενόησε καὶ ἐπὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐξασκήσῃ αὐτὰς ἐσπούδασε, μέχρις οὗ ἐπὶ τοῦ αὐθαιρέτου καὶ τυραννικοῦ αὐτῆς Πάπα Νικολάου τοῦ Α' διέρρηξε τὸν ἄρραφον τοῦ Σωτῆρος χιτῶνα· ἡ μελέτη λοιπὸν τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τοῦ βωμαϊκοῦ πρωτείου καὶ τὰ μετὰξὺ Νικολάου καὶ Φωτίου κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα γενόμενα ἡλίου φαινότερον καταδεικνύουσιν ὅτι ἡ φιλοδοξία τῆς Ῥώμης, παντοκρατορίαν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπάσης θηρευούσης, παρέσχε τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὸ σχίσμα, συνεργουσῶν ἀναμφιδόλως καὶ δογματικῶν τινων διαφορῶν καὶ μάλιστα τῆς καὶ ἐκ τοῦ Γιοῦ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ὁ λόγος δείξει.

2. Ἐνεκα τῆς ἀνηλικιότητος Μιχαὴλ τοῦ Γ' (842—67) τὰ τοῦ κράτους, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν (§ 110, 3) ἐκτὸς ἄλλων διεῖπον ἡ Θεοδώρα καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Βάρδας, ἀνὴρ ἀναμφιδόλως πολλοῦ λόγου ἄξιος, πολεμικὸς, δραστήριος καὶ τῶν γραμμάτων προστάτης, καίτοι παρὰ τινων ψέγεται ἡ ἠθικότης αὐτοῦ. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀδελφῶν μετ' ὀλίγον ἐπῆλθε ρῆξις, διότι ἡ Θεοδώρα καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικιότητα τοῦ Μιχαήλ ἐζήτει τὰ πάντα νὰ διέπωνται κατὰ τὴν βούλησιν αὐτῆς, ἐνῷ ἀπεναντίας ὁ Βάρδας συντάχθεις τῇ μερίδι τοῦ Μιχαήλ ἐζήτει ἵνα ἐκποδῶν ποιησῇται τὴν Θεοδώραν καὶ αὐτὸς καταλάβῃ τὴν κυβέρνησιν. Δυστυχῶς εἰς τοὺς διαπληκτισμοὺς τούτους ἔλαβε μέρος, συντασσόμενος τῇ Θεοδώρᾳ, καὶ ὁ τότε τοὺς οἰακας τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως διέπων, ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος, υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Ῥαγκαβέ, ὅστις ἦν μὲν εὐσεβεὶς καὶ ἐνάρετος, ἀλλ' ὡς γέρων ἀπλοῦς καὶ ὑπὸ τῆς βασιλείσσης ὑποστηριζόμενος παρῆγεν ἑαυτὸν ἀλαζονικὸν καὶ πικρὸν τῶν ἀμαρτανόντων ἐπιτιμητήν· οὕτω π. χ. Γρηγόριον τὸν Συρακουσῶν, ἀντιστάντα εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ ἀπεδίωξε τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς χειροτονίας αὐτοῦ, τὸν δὲ Βάρδαν διαφημιζόμενον τότε, ὡς συμφερόμενον τῇ νύμφῃ αὐτοῦ ἐστέρησε τῆς θείας εὐχαριστίας τὸ 857 καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀπέβαλε, οὐδὲ ἐδέχθη μάλιστα αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν καὶ μεθ' ὅλας τὰς δυσωπήσεις καὶ ἀπειλὰς τοῦ Μιχαήλ· ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ὑπόνοια ὅτι ὁ Ἰγνάτιος συμπα-

τριάξει τῇ Θεοδώρᾳ, τοῦτο δὲ ὑπεστήριξεν ἡ ἐμφάνισις μοναχοῦ τινος ἐκ Δυρραχίου Γήβωνος, ὅστις παρῆγεν ἐαυτὸν υἱὸν τῆς Θεοδώρας ἐξ ἄλλου ἀνδρὸς καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ τοῦ λαοῦ προτεῖχον αὐτῷ ὡς μέλλοντι βασιλεῦσαι· ἡ αὐλή συλλαβοῦσα τὸν μοναχὸν κατεστρέβλου καὶ ἐδασάνιζε, ἐνῷ ἡ Θεοδώρα καὶ ὁ Ἰγνάτιος ὑπερήσπιζον· ἐντεῦθεν αἱ ὑπόνοιαι ἐστηρίχθησαν, ὁ Ἰγνάτιος διχτάσσεται νὰ κεῖρῃ μοναχὰς τὴν Θεοδώραν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῆς, ἀλλ' ἀντιστάς ἐξορίζεται τὸν ὀκτώβριον τοῦ 857 εἰς Τερέβινθον, ἀφοῦ ὁμῶς προηγουμένως, ὡς παραδέχονται πολλοί, ἐκὼν ἡ βία παρητήθη τοῦ θρόνου, ἵνα μὴ καταβιβασθῇ ἀτίμως (πρβλ. τοὺς μετὰ Θεοφάν. βιβλ. 4, κεφ. 30. — Κεδρηνὸν τόμ. 2, 171. Ζωναρᾶν βιβλ. 16 σελ. 25 ἐκδ. Migne. — Νικήταν Παφλαγὸνα, ἐκδοσιν Ῥαδερίου σελ. 410 καὶ Ἀμφιλόχ. ἐκδ. Σοφ. σελ. 13). Οὕτω χρεῦσαντος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἀνυψώθη ἐπ' αὐτὸν ὑπὸ τε τῆς συνόδου καὶ τῆς αὐλῆς ὁ ἱερὸς Φώτιος, ἀνὴρ τὸ γένος περιφανῆς, περιβεβλημένος τὰ ἀξιώματα τοῦ πρωτοσπαθαρίου καὶ πρωτοασηκρίτου, διαπρέφας ἐν πρεσβείαις, μεγαλοφυῆς τὸν νοῦν, συγκεντρῶνων ἐν ἐαυτῷ πάντα τὰ ἑξοχα προτερήματα, ἅτινα ποτε ἡ φύσις ἐπεδαφιλεύσατο θνητῷ, ὑψί-
 νους, πολυμαθῆς τὴν τε ἔξω καὶ ἔσω παιδείαν, ἀληστον μνήμην καταλιπὼν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμᾶτων καὶ ἐπὶ τέλους ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδόξιας τρανόθογγος μάρτυς καὶ φύλαξ ἀκριδέστατος (πρβλ. Νικήτ. Παρλ. σελ. 509). Ὁ τοιοῦτος καὶ τηλικούτος Φώτιος ἀφοῦ ἐν ἑξ ἡμέραις διήλθε τοὺς κατωτέρους κληρικούς βαθμούς, ἐχειροτονονήθη ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Συρακουσῶν τοῦ Ἀσβεστᾶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως τοῦ 858, οὐχὶ βεβαίως ἔνεκα φιλοδοξίας, ὡς διατείνονται τινες τῶν νεωτέρων, διότι ἔνεκα τῆς θέσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀξιώματος οὔτε δόξης ἔχρηζεν οὔτε πλοῦτου, οὔτε δυνάμεως καὶ ἐπιρροῆς καὶ εἰ τινος τοιοῦτου, ἀλλὰ μετὰ πολλὰς παρκαλήσεις, ἀπειλὰς καὶ βίαν, ἀφοῦ μάτην ἤγετο καὶ εἰλλετο ἀποδυσπετῶν πρὸς ταῦτα . . . ἀφοῦ πικρῶς ἀλγυνόμενος ἔκλαιεν, ἐδυσώπε· πάντα μᾶλλον ἐπολεῖ ἢ τοῖς ψήφίζομένοις καὶ βιαζομένοις συγκατένευεν, παρενεχθῆναι τὸ ποτήριον ἀπ' αὐτοῦ τῶν πολλῶν καὶ πολυτρόπων γροντίδων

καὶ πειρασμῶν ποτινῶμενος (ἐπιστολ. 159 ἐκδ. Βαλέττα), ἀφ' οὗ τέλος καὶ αὐτοὶ οἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον, ἐκτὸς μόνον πέντε, συνεδέθησαν καὶ συνηνώθησαν αὐτῷ. Οὕτως ἀναδεξαμένου τοῦ ἱεροῦ Φωτίου τὴν πατριαρχίαν, ἐπὶ δύο μῆνας ἐκράτει εἰρήνη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅτε μετ' ὀλίγον οἱ πέντε ἐκεῖνοι Ἰγνατιανοί, ἔχοντες ἀναμφιβόλως μετ' ἑαυτῶν καὶ ἐτέρους καὶ πάντως ὑποκινούμενοι καὶ ὑποδαυλιζόμενοι ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο (βλ. Ἐγκύκλ. τῆς μιᾶς, ἀγ. καθ. καὶ ἀπὸς. ἐκκλ. σελ. 62), τοσοῦτον ἀσυστόλως ἤρξαντο νὰ διακωμῶδῶσι τὸν Βάρδαν, ὥστε οὗτος φρικτῶς αὐτοὺς ἐτιμώρησε, μηδ' αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ Ἰγνατίου ἐξαιρουμένου. Ὁ Φώτιος δυσφορῶν ἐπὶ τούτοις διεμαρτυρήθη πρὸς τὸν Βάρδαν (ἐπιστολ. 157 καὶ 159), ἀλλ' ἡ φιλανθρωπία αὐτοῦ παρεξηγήθη (ἐπιστολ. 160), οἱ δὲ ἐχθροὶ αὐτοῦ αὐτὸν ἐκλαβόντες ὡς αἴτιον τῶν παθημάτων αὐτῶν οὐ μόνον διέσυρον ἀλλὰ καὶ σύνδον συγκροτήσαντες κατεδίκασαν, ὡς δολίως καταλαβόντα τὸν θρόνον· ἀλλὰ τότε καὶ οἱ περὶ τὸν Φώτιον ἀποδίδουσιν αὐτοῖς τὰ ἴσα, οἱ δὲ περὶ τὸν Ἰγνάτιον ἀποστρέψαντες τὸ ὄμμα αὐτῶν εἰς τὴν Δύσιν διεκτραγωδοῦσι τῷ πάπᾳ τὰ παθήματα αὐτῶν· τούτου ἕως γνωσθέντος ὁ μὲν Ἰγνάτιος ἀπάγεται εἰς Μιτυλήνην καὶ ἐκεῖθεν πάλιν εἰς Τερέβινθον, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἐπίσης ἐξορίζονται ἢ καθείργονται. Ἐν τοιούτῳ σάλῳ τῶν πραγμάτων ὄντων, ἐπιτεινομένῳ καὶ ὑπὸ τῆς εἰς φῶς ἀνακυψάσης αἰρέσεως τῶν εἰκονοκλαστῶν, ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ στέλλει πρεσβεῖαν εἰς Ῥώμην μετὰ γραμμάτων, ἐν οἷς ἐκτιθεῖς τὰ μεταξὺ Φωτίου καὶ Ἰγνατίου γενόμενα ἀπῆτει καὶ πρέσβεις διὰ τὴν μελετωμένην σύνοδον· τότε δὲ καὶ ὁ Φώτιος δραξάμενος τῆς εὐκαιρίας ἔγραψε πρὸς τὸν πάπαν κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔθος τὴν ἐνθρονιστικὴν αὐτοῦ ἐπιστολήν (ἐπιστολ. 1).

3. Ἐπὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ θρόνου ἐκάθητο τότε ὁ πάπας Νικόλαος δ' Α' (858—67) ἀνὴρ μεγαλοπράγμων, ἀλαζών καὶ τυραννικός, ὁ πάπας ἐκεῖνος, ὅστις πρὸς πραγμάτων τῶν κυριαρχικῶν τῆς Ῥώμης ἀξιώσεων κατεκύρωσεν ὡς γνήσια τὰ πρό τινας ἀναφανέντα ψευδοδεκρετάλια· ὁ Νικόλαος κομισάμενος τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολάς ἀποστέλλει δύο πρεσβευτάς, τοὺς ἐπισκόπους Ῥοδοῦλδον καὶ Ζαχαρίαν μετὰ ἰδιαιτέρων ὁδηγιῶν καὶ ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Μιχαὴλ

και τὸν Φώτιον, καὶ ἐν μὲν τῇ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀναπτύσσων τὴν ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους ὑπεροχὴν τοῦ Πέτρου, ἐπέσειε τὸ κράτος τῆς Ῥώμης, κατέκρινεν ὡς ἄθεσμον τὴν σύνοδον τὴν ἐκλέξασαν τὸν Φώτιον ἄνευ τῆς ἀδείας αὐτοῦ (!), ἑθεώρει ὡς ἄθεσμον τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀσβεστᾶ γενομένην χειροτονίαν καὶ ἐν τέλει παρεκάλει αὐτόν, ὅπως ἐπιστρέψῃ τὰ εἰσοδήματα τῆς Σικελίας καὶ Καλαβρίας, ὡς καὶ τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὰς ἀφαιρεθείσας ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου (§ 107, 3). ἐν δὲ τῇ πρὸς τὸν Φώτιον ὠνόμαζε μὲν αὐτὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπῆνει διὰ τὴν σοφίαν καὶ ὁμολογίαν τῆς πίστεως, κατέκρινεν ὁμως διὰ τὴν ἀπὸ λαϊκοῦ χειροτονίαν (βλ. τὰς ἐπιστολὰς ταύτας ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ψευδογδόης συνόδου παρὰ Harduini, Τόμ. 5, σελ. 119 καὶ 126). Οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάππα ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ κατιδόντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων ἐκοινώνησαν τῷ ἱερῷ Φωτίῳ καὶ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν κατὰ τὸ 861 συγκροτηθεῖσαν πρωτοδευτέραν σύνοδον, ἣτις καταδικάσασα τὸν ἱερὸν Ἰγνάτιον, προσεπικύρωσε τὸν θρόνον τῷ Φωτίῳ, ἐκράτυνε τὰ ἐν Νικαίᾳ περὶ εἰκόνων θεσπισθέντα καὶ ἐξέδωκε κανόνας τινάς (πρβλ. Παφλαγ. σελ. 522.—Ζωναρ. βιβλ. 16, σελ. 25 καὶ Σύνταγ. Καν. Ῥάλ. καὶ Ποτλ. τόμ. 2, σελ. 647). Οὕτω περπατωθείσης τῆς συνόδου τὰ πρακτικὰ αὐτῆς ἐστάλησαν εἰς Ῥώμην, τότε δὲ καὶ ὁ ἱερὸς Φώτιος ἔγραψε τὴν πρὸς τὸν Νικόλαον ἀπολογητικὴν αὐτοῦ ἐπιστολὴν (ἐπιστολ. 3), ἐν ἣ ἐγκωμιάζων τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην διεβεβαιούτο τὸν πάππαν ὅτι ἄκων καὶ βίᾳ ἀνήχθη ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἔπειτα κατερράπιζε τοὺς κανόνας καὶ τὰ ψευδοδεκρετάλια αὐτοῦ περὶ τῆς μὴ ἐκ λαϊκῶν χειροτονίας, προσάγων εἰς μαρτυρίαν τὰ παραδείγματα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Νεκταρίου, Ταρασίου, Νικηφόρου, Θαλασσίου καὶ Ἀμβροσίου, ἐξ ὧν τινες μάλιστα ἦσαν καὶ νεόφυτοι, προσετίθει ἀκολουθῶς καὶ τὴν χριστιανικὴν τῆς ἐλευθερίας ἀρχήν, καθ' ἣν αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ ὑποχρεωτικῶς ὀφείλουσι τηρεῖν κυρίως τὰς ἀποφάσεις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα, ὡς ἐν τοῖς ἐθίμοις καὶ ἐτέραις διατάξεσι δύναται νὰ ὑπάρχῃ διαφορὰ ἄνευ βλάβης τῆς ἐνότητος τῆς πίστεως, προσεπέλεγεν

ὅτι χάριν τῆς εἰρήνης συνηυδόκησεν ἐν τῇ συνόδῳ ἵνα τοῦντεῦθεν μηκέτι τις πρὸς τὸ τῆς ἐπισκοπῆς ὕψος ἀθρόως ἀνάγῃται ἐκ λαϊκοῦ ἢ μοναχοῦ καὶ ἐπὶ τέλους περὶ τῶν ἐν Ἰλλυρίᾳ ἐπαρχιῶν ἔλεγεν ὅτι τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πολιτείας, ἐπεὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μάλιστα τὰ περὶ ἐνοριῶν δίκαια συμμεταβάλλεσθαι εἴωθε πρὸς τὰ δίκαια τῶν πολιτειῶν. Ταῦτοχρόνως ὁμοῦ καὶ οἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον ἀπέστειλαν πρὸς τὸν πάπαν λιβελλόν, πολλὰς μὲν κατηγορίας κατὰ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου περιέχοντα, πλείστας δὲ περιποιήσεις καὶ κολακείας πρὸς τὸν Νικόλαον. Ὁ πάπας μαθὼν τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει γινόμενα καὶ ἰδὼν τὰς βουλὰς αὐτοῦ ματαιωθείσας καταπατεῖ τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου καὶ ἀπαντῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν Φώτιον ἀποδέχεται μὲν τὰ περὶ τῶν εἰκόνων κυρωθέντα, ἀποδοκιμάζων ὁμοῦ τὰ περὶ Φωτίου καὶ Ἰγνατίου ἀποφασισθέντα ἄξιον ὅπως ἀμφοτέροι παραστῶσιν ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ κριθῶσι, τὸν δὲ Φώτιον μὴ ὀνομάζων πατριάρχην ἀποκαλεῖ ληστὴν· ἐπίσης ἔγραψε καὶ πρὸς τοὺς πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς διακηρύττων ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία κατ' οὐδένα τρόπον θὰ ἀναγνώρισῃ τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει γινόμενα, ἔτι δὲ ἵνα μείζον κύρος δῶ εἰς τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ συγκαλεῖ τὸ 863 σύνοδον ἐν Ῥώμῃ, ἐν ἣ καταδικάσας τὸν Φώτιον ὡς σχισματικόν, ταραξίζην καὶ ὑβριστὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ θρόνου, ἀναγνωρίζει ὡς κανονικὸν πατριάρχην τὸν Ἰγνάτιον, ἐκ δὲ τῶν πρεσβευτῶν αὐτοῦ καθαιρέσας τὸν Ζαχαρίαν ὡς παραπρεσβεύσαντα, ἀναβάλλει τὴν καθάρεισιν τοῦ Ῥοδοῦ, ὡς ἀπόντος (πρβλ. Schröckh K-G. τόμ. 24, σελ. 141—καὶ Neander ἐν. ἀν. σελ. 383). Ἐν τούτοις ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ λαβὼν γινῶσιν τῶν παρανομιῶν τῆς Ῥώμης γράφει πρὸς τὸν Νικόλαον τοσοῦτον δριμεῖαν ἐπιστολὴν, ὥστε οὗτος ἔλεγεν ὅτι ὁ γράψας αὐτὴν τὸν κάλαμον αὐτοῦ ἔβαψεν εἰς ὄφρα φάρυγγα καὶ ἀντὶ λέξεων δηλητήριον ἐξέχεεν· ἐντεῦθεν συνετιθεὶς πως ὁ Νικόλαος ἀπῆτει παρὰ τοῦ Μιχαὴλ ἐν ἐτέρᾳ ἐπιστολῇ, ὅπως τοῦλάχιστον ἀντιπρόσωποι τοῦ Φωτίου καὶ Ἰγνατίου σταλῶσιν εἰς Ῥώμην μετὰ ἀκριβοῦς ἐκθέσεως τῶν γενομένων· ἀλλὰ τοῦ αὐτοκράτορος μὴ ἀπαντήσαντος, ὁ πάπας ἀποστέλλει πρεσβεῖαν μετὰ 14 ἐπιστολῶν, παρὰ μὲν τοῦ Μιχαὴλ ἀπαιτῶν τὴν ἀνάκλησιν τῆς ἐπι-

στολῆς ἐκεῖνης, διότι ἄλλως θὰ κατέκαιεν αὐτὴν ἐπὶ πασσάλου ἀντηρημένην, ἐν δὲ τῇ πρὸς τὸν Φώτιον ἀποκαλῶν αὐτὸν ἐχιδναν καὶ ὄφιν καὶ πρὸς τὸν Χάμ καὶ Ἰούδαν ἀντιπαραβάλλων· ἀλλ' οἱ πρέσβεις οὗτοι εἰσελθόντες εἰς τὰ σύνορα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ μὴ ὑπογράψαντες τὴν ὁμολογίαν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, μηδὲ ἀναγνωρίσαντες τὸν Φώτιον ἀπεπέμφθησαν, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸ φορτίον τῶν ἐπιστολῶν (Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 145.—καὶ Ἀμφιλοχ. Προλεγ. σελ. 30—).

4. Ὁ ἱερὸς Φώτιος μηδεμίαν διδοὺς προσοχὴν εἰς τὰ ἐκ Ῥώμης ἀναθέματα, κατεγίνετο περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ γράφων κατὰ Μανιχαίων καὶ Μονοφυσιτῶν, ἐκρίζων τὴν αἵρεσιν τῶν εἰκονομάχων καὶ διχιδοῦς τὴν ὀρθοδόξον παρὰ τε τοῖς Ἀρμενίοις καὶ τοῖς Ῥώσοις, ὅτε Βασίλειος ὁ Μακεδών, ὁ ἀοράτως τὸ πῦρ τῶν παθῶν αὐτοῦ ὑπεκκαίων, τὸν ἀπρὸλιον τοῦ 866 φονεύει τὸν φιλόμουσον Βάρδαν καὶ ἀνακηρύσσεται Καῖσαρ. Οὐδόλως ἀπίθανον ὅτι τὴν μεταβολὴν ταύτην τῶν πραγμάτων μεγάλως ἐπεθύμει ὁ Νικόλαος, τοῦλάχιστον σαφῶς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὀνείρου τοῦ Βάρδα (πρὸλ. Ν. Παφλ. σελ. 533, Βαλέττα σελ. 40, Ἀμφιλοχ. σελ. 31, 34 καὶ ἐπιστολ. τῆς Μ. Α. Κ. καὶ Ἀ. Ἐκκλ. σελ. 68)· ὁπωσδήποτε ὅμως βλέπων ὁ Νικόλαος, ὅτι αἱ βουλαι αὐτοῦ δὲν πραγματοποιοῦνται, ἀλλοχοῦ στρέφει τὰς μηχανορραφίας αὐτοῦ. Ἀνωτέρω (§ 104, 2) εἶδομεν, ὅτι διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ὁ Χριστιανισμὸς διεδίδθη ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ὅτι ἡ νεοπαγὴς ἐκεῖνη Ἐκκλησία ὑπέκειτο ὑπὸ τὸν πατριάρχην Κωνστ/πόλεως Ἐν τούτοις ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις, εἶτε ἀφ' ἑαυτοῦ περιελθὼν εἰς τὴν ιδέαν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἰδίας ἐκκλησίας, εἶτε διὰ χθεῖς τοῦτο κατὰ τὸν πόλεμον πρὸς Λουδοβίκον τὸν βασιλέα τῶν Γερμανῶν, πέμπει τὸ 866 πρεσβεῖαν πρὸς τὸν πάπην ζητῶν τὴν ἐπίλυσιν 106 θεολογικῶν ζητημάτων, ἰδίᾳ δὲ ἐρωτῶν ἐὰν ἡ δυνατὸν γὰ διατελῇ ἀνεξάρτητος ἡ τῶν Βουλγάρων ἐκκλησία (Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 149—). Ὁ Νικόλαος ἐξαλλος ἐκ τῆς χαρᾶς πέμπει πρὸς τὸν Βόγοριν ἀπάντησιν μυρία ὅσα ψεύδη καὶ συκοφαντίας κατὰ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως περιέχουσιν (βλ. Hag-

duini τόμ. 5, σελ. 353, Schröckh. ἐν. ἀν. σελ. 152 καὶ Ἀμφιλ. σελ. 32), ἅμα δὲ καὶ πρεσβείαν ἐκ δύο ἐπισκόπων καὶ πολλῶν κληρικῶν καὶ μοναχῶν, οἵτινες, ὡς ὁ Φώτιος λέγει (Ἐγκύκλιος ἐπιστολ. Δ') ἐκ σκοτόους ἀναδύντες, τῆς γὰρ ἐσπερίας μόρας ὑπῆρχον γεννήματα, ὥσπερ κεραυνὸς ἢ σεισμὸς ἢ χαλάζης πληθος, μᾶλλον δ' οἰκειότερον εἰπεῖν ὥσπερ ἄγριος μοιρὶς ἐμπηθήσαντες τὸν ἀμπελῶνα τοῦ κυρίου τὸν ἡγαπημένον καὶ νεόφυτον καὶ ποσὶ καὶ ὁδοῦσιν ἤτοι τρίβοις αἰσχυρὰς πολιτείας καὶ διαφθορὰς δογματῶν κατανεμησάμενοι ἐλυμήναντο· καὶ πρῶτον μὲν αὐτοὺς ἐκθέσμιους εἰς τὴν τῶν σαββάτων νηστείαν μετέστησαν, ἔπειτα δὲ τὴν τῶν νηστειῶν πρώτην ἐβδομάδα τῆς ἄλλης νηστείας περικόψαντες εἰς γαλακτοποισίας καὶ τυροῦ τροφήν καὶ τὴν τῶν ὁμοίων ἀδηφαγίαν καθείλκυσαν· ἐντεῦθεν καὶ τοὺς ἐνθέσμῳ γάμῳ πρεσβυτέρους . . . μυσάττεσθαι καὶ ἀποστρέφεσθαι παρεσκεύασαν . . . καὶ τοὺς ὑπὸ πρεσβυτέρων μύρῳ χρισθέντας ἀναμυρίζειν αὐτοὺς οὐ περρίκασιν . . . καὶ τὸ ἱερὸν καὶ ἅγιον σύμβολον . . . νόθοις λογισμοῖς καὶ παρεγγράπτους λόγοις καὶ θράσους ὑπερβολῇ κωδηλεῦειν ἐπεχείρησαν . . . τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνον ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι καιρολογήσαντες. Τὰ οὕτω κακούργως ἐν Βουλγαρίᾳ διαπραχθέντα διαδραμόντα τὴν Κωνσταντινούπολιν κατετάραξαν ὡς εἰκὸς τοὺς πάντας, διὸ καὶ ἀπερσιίσθη ἵνα συγκροτηθῇ σύνοδος καταδικάζουσα τοὺς νεοδιδακτάλους τῆς Βουλγαρίας· καὶ δὴ ἀρχομένου τοῦ 867 γράφει ὁ Φώτιος τὴν ἐγκύκλιον αὐτοῦ πρὸς τοὺς πατριάρχας ἐπιστολήν, ἐν ἣ ἀπαιτῶν τοποτηρητὰς πρὸς τὴν μελετωμένην σύνοδον, καταριθμεῖ ἅμα καὶ ἀνασκευάζει τὰς ἐν Βουλγαρίᾳ εἰσαχθείσας κεινοτομίας, μηδαμῶς ἀντιφάσκων πρὸς ὅσα ἄλλοτε ἔγραφε τῷ πάπᾳ ἐν τῇ 2 αὐτοῦ ἐπιστολῇ περὶ ἐτερότητας καὶ παραλλαγῆς ἐθίμων ἐκκλησιαστικῶν, μὴ παραβλαπτόντων τὴν ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας, διότι ἡ ἀρχὴ αὐτῆς ἰσχύει ἀναμριδύλως ἐπὶ ἐκάστης ἐκκλησιαστικῆς ἐπ' ὅσον καθ' ἑαυτὴν καὶ δι' ἑαυτὴν διατηρεῖ τὰ ἴδια αὐτῆς ἐθίμα, οὐχὶ ὅμως καὶ ὅταν ἐκκλησία τις ἐπιβέλλῃ τὰς ἐτερότητας καὶ παραλλαγὰς αὐτῆς ἐπὶ ἄλλης ἐκκλησίας καὶ μάλιστα ἐπὶ δυσφύμῃ αὐτῆς

καὶ βλάβῃ τῆς ὀρθῆς πίστεως (πρβλ. Schröckh ἐν ἀν. σελ. 160.— Neander ἐν. ἀν. σελ. 289 καὶ Παπαρ. ἐν. ἀν. σελ. 826). Συνεπεία τῆς Ἐγκυκλίου ταύτης συνήλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 867 μεγάλη σύνοδος ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, ἣτις λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὰς ἐν Βουλγαρίᾳ ἐνεργείας τοῦ Νικολάου ἀνεθεμάτισεν αὐτόν τε καὶ τοὺς ὁμόρρονας αὐτῷ, τὰ δὲ πρακτικὰ αὐτῆς χιλίας φέροντα ὑπογραφὰς ἐστάλησαν εἰς Ῥώμην. Ὁ πάπας λαβὼν πρότερον γνῶσιν τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Φωτίου καὶ ἀναγνούς τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου κατεπαράχθη ἀληθῶς καὶ διὰ τοῦτο στραφεὶς πρὸς διαφόρους λογίους τῆς φραγκικῆς Ἐκκλησίας, ὡς *Ἰγκιμαρον* τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ῥήμων, *Αἰρείαν* τὸν Παρισίων, *Ὁθωνα* τὸν Beauvais καὶ τὸν μοναχὸν *Ρύτραμνον* παρεκελεύετο αὐτοὺς ὅπως ἀναιρέσωσι τὰ κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας λεγόμενα· ἀλλὰ τὰς ἀντιρρητικὰς τῶν θεολόγων τούτων πραγματείας δὲν ἐπέζησε νὰ ἴδῃ ὁ Νικόλαος, ἀποθανὼν τῇ 13 νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 867.

§ 111.

ΕΚΘΡΟΝΙΣΙΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΦΩΤΙΟΥ,
ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΞΙΟΠΑΘΗΜΑΤΑ ΑΥΤΟΥ.

1. Ἐν τούτοις τὰ μέχρι τοῦδε ἐν Κωνσταντινουπόλει γενόμενα ἀνενδράπησαν ὑπὸ γεγονότος, μεγάλην ἐπιρροὴν ἐξασκήσαντος ἐπὶ τῆς μεταβολῆς τῶν πραγμάτων· Βασίλειος δηλ. ὁ Μακεδὼν μετὰ τὴν σφαγὴν τοῦ Βάρδα ἰδὼν τὸν καιρὸν κατάλληλον ποιεῖται ἐκποδῶν τὸν προστάτην καὶ θετὸν αὐτοῦ πατέρα Μιχαὴλ τὸν σεπτέμβριον τοῦ 867 καὶ γίνεται ἐγκρατὴς τοῦ θρόνου, οὕτω δὲ καθημαγμένης ἔχων τὰς χεῖρας προσέρχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον, ἀλλ' ἀπωθεῖται ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, ὡς ἀνάξιος τῶν μυστηρίων· ὁ Βασίλειος τότε, τὸ μὲν ὅπως ἐξευμενίσῃ τοὺς περὶ τὸν Ἰγνάτιον καὶ τὸν Πάπαν, τὸ δὲ ὅπως στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ κλονουμένου θρόνου, ἀποδιώκει τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον καὶ ἀναβιβάζει τὸν Ἰγνάτιον (πρβλ. Νικητ. Παφλ. σελ. 540.—Ζωναρ. βιβλ. 16, σελ. 37. καὶ Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 161—) ἀναγγέλλει δὲ τὰ γενόμενα τῷ

πάπα. Ἐπὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ θρόνου ἐκάθητο τότε ὁ Ἀδριανὸς Β', κατὰ πάντα ὁμότροπος τῷ προκατόχῳ αὐτοῦ, ὅστις συγκαλέσας σύνοδον ἀναθέματι παραδίδωσι τὰ κατὰ Νικολάου γενόμενα, καταναλίσκει πυρὶ τὰ πρακτικὰ τῆς ἐπὶ Φωτίου συνόδου καὶ ἀπαντῶν τῷ Βασιλεῖ ὀνομάζει αὐτὸν *τέκνον ἐπιεικέστατον καὶ ὀρθοδοξότατον καὶ ἀπαιτεῖ τὴν συγκρότησιν οὐκ εὐαριθμητὸν συνόδου* (πρβλ. Haerduini τόμ. 5, σελ. 862—). Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Φώτιος ἐξορίζεται εἰς μοναστήριόν τι *Σκέτην*, ἀφαιροῦνται ἀπ' αὐτοῦ 7 σάκκοι πλήρεις διαφόρων ἐγγράφων καὶ οἱ συκοφανταί αὐτοῦ ἄρχονται κατηγγρεῖν αὐτοῦ, ὡς διδάσκοντας τοὺς σεισμοὺς γίνεσθαι ἐκ πλησμονῆς ὑδάτων καὶ οὐκ ἐκ πλήθους ἁμαρτιῶν, ἕκαστον ἄνθρωπον ἔχειν δύο ψυχάς, ὧν ἡ μὲν ἁμαρτάνει ἡ δ' οὐ, μὴ κοινοῦναι τῆς εὐχαριστίας ρήσεις, περὶ αὐτοῦ δὲ τούτου διεφήμεζον, ὅτι *λειουργῶν οὐδέποτε εὐχὴν ἔλεγεν, ἀλλ' ἐψιθύριζε ῥήματα τῶν θύραθεν ποιητῶν· οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ μὴ ἄρκούμενοι εἰς ταῦτα, διάφορα γεγυνότα ὡς θεοσημείας διεκήρυττον καὶ θαύματα τοῦ ἱεροῦ Ἰγνατίου ἐπλαττον* (πρβλ. Νικήτ. Παφλ. σελ. 548-555 καὶ Συμεὼν Μάγιστρον σελ. 671—ἐκδ. Βόννης), αὐτὸς δ' ὁ Μακεδὼν πολλὰς καταστροφὰς διεπράξατο, βεβηλώσας βιβλίᾳ, σκεύη καὶ ναοὺς ὑπὸ τοῦ Φωτίου καθιερωθέντας (ἐπιστολ. Φωτ. 97, 101 καὶ 174). Ἐν τούτοις ἀφικομένων τῶν ἀποκρισιαρίων τοῦ Ἀδριανοῦ συγκαλεῖται ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀπαιτηθεῖσα οἰκουμενικὴ σύνοδος (869), δώδεκα μόνον ἐπισκόπους κατ' ἀρχὰς ἀριθμοῦσα, διότι οἱ τοῦ πάπα τοποτηρεῖται πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας καθήμενοι ἀπήτουν παρὰ τῶν εἰσερχομένων ὅπως ἀναθεματίζωσι τὸν Φώτιον καὶ ἀνακηρύξωσι τὸν πάπαν εὐαγγελικὸν ἄκρον ἀρχιερέα καὶ πληροῦσμον πάπαν· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὑποσχεθέντος τοῦ Βασιλείου τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ὑπογραφῶν προσήλθον καὶ ἕτεροι, ὡς καὶ *Σαρακηνοί*, ἀντιπρόσωποι τῶν πατριαρχικῶν θρόνων καὶ οὕτω συνεκροτήθη ἡ σύνοδος. Κατὰ τὴν πέμπτην αὐτῆς συνεδρίᾳσιν προσκληθεὶς καὶ ὁ Φώτιος ἀπελύθη, ἵνα κάλλιον σκεφθῇ, ὅτε μετὰ τινὰς ἡμέρας παρουσιασθεὶς αὐθις μετὰ τινων ἀρχιερέων καὶ ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ γελωτοποιοῦ Βαάνου, εἰ ἐδέχετο τὸν λίβελλον καὶ τὰς ἀποφάσεις τῆς ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ὑπέγραφε, ἀπεκρίθη, ὁ Θεὸς

φυλάξαι εἰς πολλὰ ἔτη τὸν βασιλέα ἡμῶν· εἰς τοὺς τοποτηρητὰς ἀπολογίαν οὐ παρέχομεν· εἰ εἶπον ἐπὶ ἰδίᾳ μετανοία τὸν προδιορισμόν, ὃν ἔθεσαν χάριν ἡμῶν, δι' ἔργων ἐπιδειξάτωσαν καὶ μετανοησάτωσαν αὐτοὶ ἐφ' οἷς ἐπλημμέλησαν· οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἀρχιερεῖς μεγαλοφώνως ἀνεβόησαν, τοὺς τοποτηρητὰς κριτὰς οὐ δεχόμεθα, τοῖς παραλόγως πραττομένοις οὐ συναινοῦμεν· ὁ ἀναθεματίζων τὸν ἀρχιερέα αὐτοῦ ἀνάθεμα ἔστω· ἐπὶ τούτοις ἡ σύνοδος κατακαύσασα τὰ πρακτικὰ τῆς ἐπὶ Φωτίου συνόδου (867) ἐξεφώνησε κατ' αὐτοῦ τὸ ἀνάθεμα, ὡς βουλευτικοῦ καὶ ἐπιβήτορος, ρεοφύτου καὶ τυράννου, σχισματικοῦ καὶ κατακεκριμένου, τέκτονος τῶν ψευσμάτων, μοιχοῦ καὶ πατροκτόνου, νέου Διοσκόρου καὶ νέου Ἰούδα, οἱ δὲ πατέρες αὐτῆς ὑπέγραψαν αὐτὸ ἐν αὐτῷ τοῦ Σωτήρος τῷ αἵματι βάπτοντες τὸν κάλαμιον (Νικήτ. Παφλ. σελ. 545). Οὕτως ἀπεπερατώθη ἡ σύνοδος αὕτη, ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων ὡς ὀγδόῃ οἰκουμενικῇ ἀνακηρυχθεῖσα, τρεῖς ἡμέρας δὲ μετὰ ταῦτα συνελθόντος ἰδιαιτέρου συμβουλίου ἐν τῷ βασιλικῷ παλατίῳ καὶ συσχεψαμένου περὶ τῆς Βουλγαρίας, ὡς διαιτηταὶ παρουσιάσθησαν οἱ Σαρακηνοὶ τοποτηρηταὶ καὶ ἀπεφάνησαν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία αὕτη ἀνήκει κανονικῶς τῷ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρήσεις τῶν Ῥωμαίων (πρὸς. Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 173—), ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ὁποίων μάλιστα ὁ Βασίλειος κατῴρθησε νὰ ἀποσπάσῃ τὸν τε λίβελλον καὶ τὰ πρακτικὰ, φέροντα τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐπισκόπων· ὁ Μακεδὼν μετ' ὀλίγον δυσωπηθεὶς ὑπὸ τῶν πρεσβευτῶν Λουδοβίκου τοῦ Β', ἐπέστρεψε ταῦτα τοῖς Ῥωμαίοις, ἀλλὰ παραπλέοντας τούτους τὸ Δυρράχιον συνέλαβον σλαῦοι πειραταὶ καὶ ἀφήρεσαν πᾶν ὅ,τι μεθ' ἑαυτῶν ἔφερον· ἔνεκα τῶν περιστάσεων τούτων ἀργὰ λίαν ἔμαθεν ὁ Ἀδριανὸς τὰ κατὰ τὴν σύνοδον, ἐνῷ ὁ Ἰγνάτιος ἀποστείλας εἰς Βουλγαρίαν ἐπίσκοπον καὶ κληρικοὺς ἀποκατέστησε τὴν προτέραν τάξιν, δι' ὅπερ ὁ Ἀδριανὸς ἔγραψεν αὐτῷ δεινολογούμενος καὶ πως ἀπειλῶν.

2. Μετὰ τὸ παράνομον τοῦτο συνέδριον ὁ ἱερὸς Φῶτιος ἀπάγεται τὸ δεύτερον εἰς τὴν Σκέπην, ὅπου εἰς πολλὰς καὶ πικρὰς κακουχίας ὑποβάλλεται· περιρρουεῖται ὑπὸ στρατιωτικοῦ λόχου, κωλύοντος τὴν

τῶν συγγενῶν καὶ φίλων εἰσοδόν, ἐπὶ 30 ἡμέρας παλαίει κατὰ νόσου βαρείας ἀνευ ἰατροῦ καὶ φαρμάκων καὶ ἐπὶ τέλους στερεῖται χάρτου καὶ μέλανος καὶ βιβλίου· ἀλλ' ὅτι καὶ βιβλίων ἐστερήθημεν καινὸν τοῦτο καὶ παράδοξον καὶ νέα καθ' ἡμῶν ἐπιτενοημένη τιμωρία· ἵνα τί γένηται; ἵνα μὴ ἀκούωμεν μηδὲ λόγον Κυρίου . . . οὐδεὶς τοῦτο τῶν ὀρθοδόξων, οὐδ' ὑπὸ τῶν ἑτεροδοξούντων πέπονθεν . . . καθ' ἡμῶν δέ, οἴμοι, πάντα καινὰ καὶ τραγωδίας ἐπέκεινα. Οὕτω διετραγῶδει ὁ πολύτλας Φώτιος τὴν κατάστασιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Βασιλεῖον (ἐπιστολ. 218) μηδαμῶς κολακεύων αὐτόν, μήτε εἰς Ῥώμην πρεσβείας πέμπων, ἀλλὰ διαφυλάττων τὸ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὀφειλόμενον σέβας, ὡς περὶ τούτου καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ συνεβούλεψε (πρὸλ. ἐπιστολ. 140, 141, 174 καὶ 186)· ἔχων δὲ καθαρὰν τὴν μαρτυρίαν τοῦ συνειδότος αὐτοῦ, μετὰ παρρησίας ἐξετίθει τὰ πρὸς αὐτόν ἀδικήματα, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνεμύνησκει τὴν ἀρευκτον τοῦ Θεοῦ κρίσιν· μνήσθη·ι, ἔλεγε, ὅτι ἄνθρωπος εἰ, κἀν βασιλεύης· μνήσθη·ι ὅτι σάρκα περικειμεθα τὴν αὐτὴν καὶ βασιλεὺς καὶ ἰδιώται καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνοῦμεν φύσεως· μνήσθη·ι ὅτι κοινὸν δεσπότιν ἔχομεν καὶ πλάστην καὶ κριτὴν . . . Σκόπητον ὦ βασιλεῦ ταῦτα κατὰ σεαυτὸν· καὶ εἰ μὲν ἄθωει σε τὸ σὸν συνειδὸς πρῶσθε καὶ ἔτι· καὶ ἡμῶν, ἂν ἄρα τι καὶ παραλέλειπται, εἰ δὲ καταδικάζει μὴ ἀναμείνης τὴν ἐκείθεν καταδίκην, ὅτε καὶ ἡ μεταμέλεια ἄχρηστος (ἐν. ἀν. 218). Ἐπὶ τέλους μετὰ τρία ἔτη Βασιλεὺς ὁ Μακεδὼν στριγχεὶς πλέον ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ μήτε τῶν εὐλογιῶν τοῦ πάπα μήτε τῶν θαυμάτων τοῦ Ἱγνατίου χρῆζων, ἔχων δὲ μεγάλην ἀνάγκην τῆς ἰκνότητος τοῦ ἱεροῦ Φωτίου ἀνακαλεῖται αὐτόν ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ καθίστησι σύμβουλον ἐν τε τῇ διοικήσει τοῦ κράτους καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων (μετὰ Θεοφ. σελ. 276 πρὸλ. καὶ Νικήτ. Παρλ. σελ. 565). Οὕτως ὁ ἱερὸς Φώτιος ἐπανεληθὼν, συνδιελλάγη μετὰ τοῦ Ἱγνατίου, συνιδόντος τὴν ἀλωσύτητα αὐτοῦ, περιποιεῖτο καὶ ὑπεβάσταζεν αὐτόν ὡς πατέρα γηραιόν, ἐποίει χειροτονίας καὶ κατεγίνετο περὶ τὴν ἐπισκευασίαν τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν νόμων, ὁ δὲ ἱερὸς Ἱγνάτιος ἔχων παρ' ἑαυτῷ τοιοῦτον σύμβουλον καὶ χειροτονίας ἐκ λαϊκῶν ἐπιχειρεῖ καὶ μηδεμίαν

διδούς προσοχήν εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀδριανοῦ, Ἰωάννου τοῦ Η', ἀπαιτοῦντος τὴν Βουλγαρίαν (πρβλ. ἐπιστολ. τοῦ Ἰωάννου 22, 23, 75 καὶ 88 παρὰ Harduini τόμ. 6) μήτε ἀντέγραφεν αὐτῷ καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ τὴν ὀρθοδοξίαν ἐκήρυσσεν· ἐπὶ τέλους τὸ 878 ἀσθενήσας, προσεκάλεσε παρ' ἐαυτῷ τὸν ἱερὸν Φώτιον, ὅστις οὐχ ἅπαξ καὶ δις ἀλλὰ καὶ πολλαῖς ἐπισκεψάμενος αὐτόν, τὰ πρὸς ὑγείαν αὐτοῦ ὅσον ἠδύνατο ἐπρόντισε καὶ διὰ λόγου αὐτὸν παρεμυθίσατο καὶ τοσαύτην ἀγάπην αὐτῷ ἐπεδείξατο, ὥστε ὁ ἱερὸς Ἰγνατίος ἀποθνήσκων εἰς χεῖρας αὐτοῦ παρέθετο τὴν κηδεμονίαν καὶ προστασίαν τῶν οἰκειοτάτων αὐτῷ (πρβλ. Πρακτικὰ τῆς Η' συνόδου, πράξιν 6' παρὰ Μήλια τόμ. 2, σελ. 929—)· καὶ ὁμως οἱ ἐχθροὶ τοῦ Φωτίου καὶ φρονεῖα αὐτόν τοῦ Ἰγνατίου ἀπετόλμησαν νὰ ἀποκαλέσωσι (πρβλ. Βαλέττα σελ. 69).

§ 112.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΦΩΤΙΟΥ.

1. Ἀποθανόντος τοῦ ἱεροῦ Ἰγνατίου τῇ 23 ὁκτωβρίου 878, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνάγεται τὸ δεύτερον ὁ ἱερὸς Φώτιος, ὅστις τὰ περὶ τῆς εἰρήνης τῆς Ἐκκλησίας φροντίζων καὶ δὴ βαρέως φέρων τὴν ἐκ τῆς Δύσεως προκύψασαν πλάνην καὶ ἐκ τοῦ Ῥίου πείθει τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συγκροτήσεως μεγάλης συνόδου, πράγματι δ' οὗτος ἀποστείλας τῷ πάπᾳ πρέσβεις τὴν τε ἀνάβασιν τοῦ Φωτίου ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνήγγελλε καὶ τοποτηρητὰς αὐτοῦ ἐζήτει. Ὁ πάπας Ἰωάννης φρονιμώτερός πως τῶν προεκτόχων αὐτοῦ, ἐλπίζων δέ, τὸ μὲν βοήθειάν τινα κατὰ τῶν Σαρακηνῶν, τὸ δὲ εὐνοϊκὴν λύσιν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος ἀποστέλλει· τὸν καρδινάλιον Πέτρον μετὰ ἐπιστολῶν πρὸς τε τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν Φώτιον, ἐν αἷς ἐξωστράχιζε τὰς κατ' αὐτοῦ συνόδους καὶ ἔλυε τοῦ ἀναθέματος, δυνάμει τοῦ παρὰ τοῦ Σωτήρος χορηγηθέντος αὐτῷ δικαιώματος (!), πρὸς δὲ καὶ μετὰ ἀρχιερατικῆς στολῆς πρὸς τὸν πατριάρχην (πρβλ. Harduine τόμ. 6 καὶ Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 187—). Οὕτω δὲ τὸν νοέμβριον τοῦ 879, συνελθόντες 383 πατέρες, ἐν οἷς καὶ τοποτηρηταὶ τῶν πατριαρχείων τῆς Ἀνα-

τολῆς, ἐκτὸς δὲ τοῦ Πέτρου καὶ δύο ἕτεροι ῥωμαῖοι, ἀπετέλεσαν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἱεροῦ Φωτίου τὴν μεγάλην ταύτην σύνοδον. Ἐν τῇ συνόδῳ ἀναστὰς ὁ Χαλκηδόνης Ζαχαρίας ἀνέγνω λόγον ἐναρκτήριον, ἐν ᾧ καταδείξας ὅτι τὸ αἰτιον τῆς διαταραχθείσης εἰρήνης ἦν ὁ κατὰ τοῦ Φωτίου φθόνος, ἀπετάθη εἰτα πρὸς τοὺς ῥωμαίους, ὑπὲρ ἡμῶν, λέγων, ἡ σύνοδος αὕτη συν-εκλήθη καὶ τῆς τῶν ῥωμαίων Ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας τιμῆς, ἵνα μὴ παρὰ τῶν σχισματικῶν διασύρησθε ὡς ἀρχηγοὶ τῶν στάσεων καὶ τῶν ταραχῶν, οὐχὶ δὲ πρὸς διόρθωσιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, μὴ ἐπιδεομένης οὐδεμιᾶς διορθώσεως (πρβλ. Μήλια τόμ. 2, σελ. 932). τοὺς λόγους τούτους ἐπεβεβαίωτε καὶ ἡ σύνοδος, οἱ δὲ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα ἠναγκάσθησαν τότε νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι καὶ ὁ πάπας ὁμοφρονεῖ τῷ Φωτίῳ. Οὕτως ἀρξαμένης τῆς συνόδου ἐν ταῖς ἐπομέναις τρισὶ συνεδριάσεσιν ἀνεγνώσθησαν τὸ μὲν τὰ γράμματα τοῦ Ἰωάννου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν Φώτιον (πρβλ. Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 190. Neander ἐν. ἀν. σελ. 400 καὶ Ἀμφιλογ. προλ. σελ. 41), ὡς καὶ τὸ ἐνταλτήριον αὐτοῦ γράμμα (commonitorium), τὸ δὲ αἱ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν πρὸς τὸν Φώτιον, ἐν αἷς ὠνομάζετο οὗτος φωτῶννυμιος καὶ φωτοποιὸς καὶ σοφώτατος· ἐν ἀπάσαις ταῖς συνεδριάσεσι ταύταις κατερραπίσθησαν αἱ ἀξιώσεις τῶν ῥωμαίων περὶ Βουλγαρίας καὶ ἀνυψώσεως τοῦ Φωτίου εἰς τὸν θρόνον πρὸ τῆς ἀφίξεως αὐτῶν, ὅτε δὲ ἀνεγνώσθη, ἐκτὸς τῶν λοιπῶν κεφαλαίων τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸ λέγον, τὴν γενομένην σύνοδον κατὰ Φωτίου τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀρίζομεν παντελῶς ἐξωστρακισμένην καὶ ἀποκεκηρυγμένην εἶναι, οἱ πατέρες ἀνεβόησαν, ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ τοῦ ἀγιωτάτου πάπα Ἰωάννου τῶν ἁλλῶν ἀπάντων μᾶλλον εὐφράνθημεν· εἰτα δὲ ἐγγιζούσης τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως προτάσει τῶν τοποτηρητῶν τοῦ πάπα πάντες συνελειτούργησαν. Μετὰ τὰς συνεδριάσεις ταύτας τῇ 26 ἰανουαρίου τοῦ 880 συνῆλθεν ἡ πέμπτη τῆς συνόδου συνεδρίασις, ἐν ἣ καταταχθείσης τῆς ε' ἐν Νικαίᾳ ἐν τῷ χορῷ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, συνετάχθησαν καὶ κανόνες τινές, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος διεκελεύετο, ἵνα τὰ

πρεσβεῖα τοῦ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως μείνωσιν ἀπαρασά-
 λευτα· ἀκολούθως δὲ συνελθούτης τῆς συνόδου ἐν τῷ Χρυσοτρικλί-
 νῳ τοῦ παλατίου, παρόντος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς βασιλικῆς
 οἰκογενείας ἀνεγνώσθη τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, μεθ' ὃ πάντες
 ἀνεζώνησαν· οὕτω πιστεύομεν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ὁμολογίᾳ ἐδα-
 πτίσθημεν καὶ τοῦ ἱερατικοῦ βαθμοῦ ἡξιώθημεν· ὁ δὲ ἀπο-
 θρασυνόμενος ἢ ἀφαιρεῖν ἢ προσθεῖναι, ἀτελῇ τὴν εἰς τὴν ἀγίαν
 καὶ ὁμοούσιον καὶ ἀδιαίρετον Τριάδα μέχρι τῆς σήμερον ἀνέκα-
 θεν ἐπικρατοῦσαν ὁμολογίαν δεικνυσι καὶ διὰ τοῦτο ἀνάθεμα
 ἔστω· τῇ δὲ 13 μαρτίου συνελθοῦσα ἡ σύνοδος τὸ τελευταῖον ἐν τῷ
 ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὑπέγραψε τὰ πρακτικὰ τῶν προηγουμένων
 συνεδριάσεων καὶ ἀνεθεμάτισε πάντας τοὺς τυχόν τολμήσοντας νὰ
 νοθεύσωσι τὴν ἱεράν ταύτην παρακαταθήκην.

2. Οὕτως ἐπερατώθη ἡ θεόλεκτος αὕτη σύνοδος, ἐν ἣ καὶ τὰ
 πρεσβεῖα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας ἡνωθῶθησαν καὶ ἡ
 ἐβδόμη ἐν Νίκαιᾳ ὡς οἰκουμενικὴ ἀνεκηρύχθη καὶ τὸ δὴ μέγιστον,
 ἄθικτον καὶ ἀναλλοίωτον τὸ σύμβολον τῆς πίστεως κατεκυρώθη,
 διὸ καὶ οὐκ ἀτόπως πολλοὶ ὡς οἰκουμενικὴν αὐτὴν θεωροῦσι, καί-
 τοι οἱ Ῥωμαῖοι διαφόρους περὶ αὐτῆς ἐξήνεγκαν κρίσεις (πρβλ. Παπιστ.
 Ἑλέγχ. σελ. 79.—Ἀλήθ. Οἰκουμ. Ἐκκλ. σελ. 286.—Ἀμφιλ. σελ.
 45.—Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 194.—καὶ Gieseler τόμ. 2, 1 σελ.
 380). Ἐν τούτοις ὁ Ἰωάννης πρὸ τῆς ἐπανάδου τῶν τοποτηρητῶν
 αὐτοῦ γράφων τῷ αὐτοκράτορι εὐχαριστεῖ αὐτῷ διὰ τὴν ἀποστα-
 λείσαν τῷ Πέτρῳ ἐπικουρίαν, ὡς καὶ διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς
 Βουλγαρίας, ἀποδέχεται δὲ πάντα τὰ ἐν τῇ συνόδῳ ἀποφασισθέντα,
 εἰάν οἱ τοποτηρηταὶ ἡκολούθησαν τὰς παραγγελίας αὐτοῦ· ὅτε ὁμοῦς
 ἀφικομένων αὐτῶν ἔμαθε τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων, τότε ἀπέ-
 στειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Μαρτίνον, αὐτὸς δὲ κατὰ τινὰς
 ἀναβάς ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἁμβωνος καὶ λαβὼν τὸ εὐαγγέλιον ἀνεζώνησεν·
 ὁ μὴ ἔχων τὸν θεοκρίτως ἀναθεματισθέντα Φώτιον, ὡς ἀφῆκαν
 αὐτὸν Νικόλαος καὶ Ἀδριανὸς οἱ ἀγιώτατοι πάπαι, ἀνάθεμα
 ἔστω (Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 195—καὶ Gieseler ἐν. ἀν. σελ. 381).
 Ἐν τῷ μεταξύ τελευτήσαντα τὸν Ἰωάννην (882) διεδέχθη εἰς τὸν

θρόνον ὁ πρεσβευτὴς αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν *Μαρτίνος ὁ Β'*, ὅστις καθὼς καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ *Ἀδριανὸς ὁ Γ'* ἐξεφώνησε τὸ κατὰ τοῦ Φωτίου ἀνάθεμα. Τοιαῦτα ἐπραττον οἱ πρωθιεράρχαι τῆς Ῥώμης, δακρύων βεβαίως ἄξια, ἐνῶ ὁ ἱερὸς Φώτιος βλέπων τὴν καὶ ἐκ τοῦ Ὑιοῦ πλάνην διαδιδομένην ἐν τῇ Δύτει γράφει τὴν περίπυστον ἐκείνην πρὸς τὸν *Ἀκυλῆας Ἰωάννην* ἐπιστολὴν, ἐν ἣ ἀνασχευάζων τὰς σοφιστείας τῶν Ῥωμαίων, παρήνει αὐτὸν ἵνα ἀναχαίτισθαι τὴν διάδοσιν τῆς κακοδοξίας· τότε συνέγραψε καὶ τὸν πολύτιμον περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μυσταγωγίας λόγον, ἐπεξεργάσθη δὲ καὶ τοὺς πολιτικούς νόμους ἐκδοὺς τὸν πρόχειρον λεγόμενον νόμον καὶ τὴν ἐπαγωγὴν τῶν νόμων εἰς τὰ Βασιλικά, ἔτι δὲ καὶ τὸν *Νομοκάνονα*. Οὕτως ἐνδόξως ἐπὶ 9 ἔτη διεκυβέρνησα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ὅτε ἀποθανόντος τοῦ *Μακεδόνο* *Βασιλείου* (886), ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Λέων ὁ Σοφός*, καίπερ πολλὰ τῷ ἱερῷ Φωτίῳ ὀφείλων (πρὸλ. μ. Θεορ. σελ. 349. — Ζωναρ. 16, 64 καὶ Κεδρην. τόμ. Β', σελ. 593) εἶτε ὅμως διότι ἐθεώρει αὐτὸν συνένοχον Θεοδώρῳ τῷ *Σανταβαρηνῷ*, ἀρχιεπισκόπῳ *Εὐχαίτων*, εἶτε διότι ᾔθελε νὰ ἀναβιδάσῃ ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ *Στέφανον*, καταβιδάζει τὸν ἱερὸν Φώτιον καὶ ἐγκλείει εἰς τὴν μονὴν τῶν *Ἀρμενιανῶν*, πατριάρχην δὲ καθίστησι τὸν ἴδιον ἀδελφόν. Ὁ *Λέων* ἀναγγέλλων ταῦτα τῷ πάπᾳ προσετίθει ὅτι ὁ Φώτιος τὴν ἡσυχαστικὴν ζωὴν αἰρετισάμενος, ἐνυπογράφως παρητήσατο τοῦ θρόνου (*Schröckh* ἐν. ἀν. σελ. 199), ἐνῶ ὁ *Νεοκαισαρείας Στυλιανὸς* διὰ μελανῶν χρωμάτων διεζωγράφει τὰ κατὰ τὸν Φώτιον ἔνεκα τῆς ἀντιφάσεως ταύτης καὶ ὁ πάπας *Στέφανος ὁ Ε'* ἀπέσχε νὰ ἀποφανθῇ, ἐζήτησε δὲ ἀντιπροσώπους ἐξ ἐκατέρων τῶν μερῶν ἵνα ἐξακριβώσῃ τὴν ἀλήθειαν. *Λέων* ὁ σοφὸς μηδαμῶς ἀπαντήσας τῷ πάπᾳ, συγκροτεῖ συμβούλιον, ὅπερ ἠθώωτε τὸν Φωτίον, κατεδίκασεν ὅμως τὸν *Σανταβαρηνὸν* εἰς ἔξορίαν ἐν Ἀθήναις, ὅπου καὶ ἐξετυφλώθη, ἀλλ' ὅθεν ἐπανάκαμψε καταδειχθείσης τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ὁ Φώτιος ἐγκεκλεισμένος ἐν τῇ μονῇ τῶν *Ἀρμενιανῶν* καὶ πλήρης ἡμερῶν γενόμενος ἀπέθανε τῇ 6 φεβρουαρίου 891, πολέμιος ἀναδειχθεὶς τῆς πικτικῆς μοναρχίας, πρόμαχος τῆς διδασκαλίας τῶν οἰκουμενικῶν

συνόδων και ἀγλᾶν πάσης ἐπιστήμης και γνώσεως ἐνδιαίτημα· διὰ τοῦτο και ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τιμᾷσα τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ κατέταξεν εἰς τοὺς ἁγίους Ὁμολογητὰς και ὡς Ἰσαπόστολον γεραίρει, τελοῦσα τὴν μνήμην αὐτοῦ τῇ 6 φεβρουαρίου (πρὸλ. Κωνσταντίνου τοῦ ἀπὸ Σιναίου Κωνσταντινιάδα σελ. 166.—Κ. Τυπάλδου Ἀκρολουθίαν τοῦ ἱεροῦ Φωτίου ἐν Κωνστ/πόλει και Ἀμφιλογ. σελ. 48).

§ 113.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΙΣ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ ΕΠΙ ΜΙΚΑΗΛ ΤΟΥ ΚΗΡΟΥΛΑΡΙΟΥ (1054).

1. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐμφιλοχωρήσασα ψυχρότης ἐξηκολούθει και μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, χωρὶς ὧμως δημοτελῶς και ἐπιστήμως νὰ ἀποκηρύξωσιν ἀλλήλας, καίτοι ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἀντεχομένη τῆς ἐπὶ Φωτίου μεγάλης συνόδου ἀπέκρουε τὰς ἀξιώσεις τῆς Ῥώμης, ἐνῶ ἡ Ῥωμαϊκὴ καθ' ἐκάστην ἐνεπλάτυνε τὴν ὁδὸν τῶν καινοτομιῶν. Ἀφορμὴν εἰς νέαν ἐπαφὴν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν και ἐπομένως εἰς νέας ταραχὰς παρέσχευεν ἡ τετραγαμία Λέοντος τοῦ Σοφοῦ μετὰ τῆς Ζωῆς, ὅτε τὸ 902 ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαος ὁ Μυστικὸς καθελὼν τὸν τελέσαντα τὸν γάμον ἱερέα, ἀπέκλεισε τῆς κοινωνίας τοὺς νεονύμους (πρὸλ. Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. τόμ. 2, σελ. 321 και Schröckh τόμ. 24, σελ. 208). Ὁ Λέων τότε προσφυγὼν εἰς τὸν πάπαν Σέργιον τὸν Γ' (904—911) προκαλεῖ παρ' αὐτοῦ ἀντιπροσώπους και συγκροτεῖ σύνοδον τὸ 906, ἥτις καθαιρέσασα τὸν Νικόλαον ἀνεγνώρισε τὸν τέταρτον γάμον· ἀντὶ τοῦ Μυστικοῦ ἀνυψώθη τότε ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ σύγκελλος αὐτοῦ Εὐθύμιος, ὅστις συνεχώρησε μὲν τὸν Λέοντα, δὲν ἀνεγνώρισεν ὧμως και τὸν τέταρτον γάμον. Ἐπὶ τέλους ὁ Λέων ἐν τῇ κλίνῃ τοῦ θανάτου ὦν ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Μυστικόν, ὁ διάδοχος μάλιστα αὐτοῦ και ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος ὁ Α' ἀνέβιβασε και ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον (912). Ὁ Νικόλαος ἀναλαβὼν τὸν θρόνον κατεδίκασε τὸν τέταρτον γάμον και δὲν πρόελαβε μὲν νὰ συγκροτήσῃ πρὸς τοῦτο σύνοδον, ἔνεκα τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀνυψώσεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἔγραψεν ὧμως τῷ τε πάπᾳ Ἀναστασίῳ τῷ Β' και Ἰωάννῃ τῷ Γ' διαμαρτυρούμενος

κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν τοποτηρητῶν τοῦ Σεργίου καὶ ἀναγγελλων ὅτι ἄρξεται τοῦ μνημοσύνου τοῦ πάπα. Ὁ Ἰωάννης ἀπέστειλε τότε τὸ 920 πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνταῦθα δὲ συγκροτηθεῖσα σύνοδος κατεδίκασε τὴν κατὰ τὸ 906 γενομένην καὶ ἀνεκήρυξε τὸν τέταρτον γάμον ὡς ἄκυρον (πρβλ. Πρακτικά Μήλια τόμ. Β'. σελ. 975.—μ. Θεοφ. σελ. 364.—Συμεὼν Μάγιστρον σελ. 709. 715.—Λέοντα Γραμματ. σελ. 275.—Μελετ. Ἐκκλ. ἱστορ. τόμ. Β' σελ. 351. 353.—Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 208 καὶ Kurtz Handbuch d. K-G. τόμ. Α'. 3 σελ. 46). Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τελευτώσῃ τῆς Ἰ' ἑκατονταετηρίδος, ὅτε οἱ πάπαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τῆς πορνοκρατίας ἀνυποστόλως διέδιδον τὴν καὶ ἐκ τοῦ Γιοῦ πλάνην, διὰ τοῦτο ὁ μὲν πατριάρχης Σισίνιος († 999) ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς πατριάρχας καθαπτόμενος τῶν καινοτομιῶν τῶν Λατίνων, ὁ δὲ διαδοχὸς αὐτοῦ Σέργιος, ἀνεψιὸς τοῦ Φωτίου συγκροτήσας σύνοδον ἐξήλειψεν ἀπὸ τῶν ἱερῶν διπτύχων τὸ ὄνομα τοῦ πάπα Χριστοφόρου (904), διότι πρῶτος αὐτός, ὡς τότε ἐπιστεύετο, εἰσῆγαγεν ἐν τῷ συμβόλῳ τὴν προσθήκην (πρβλ. Μελετ. ἐν. ἀν. σελ. 372.—Δημητρ. ἐν. ἀν. σελ. 20 καὶ Gieseler τόμ. 2, 1 σελ. 383). Ἐν τούτοις οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες οὐδὲ νὰ διανοηθῶσιν ἤθελον τὴν διάρρηξιν τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ὡς τοῦτο δείκνυται ἐκ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, ὅστις τὸ 968 τοὺς πρέσβεις τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ ΙΓ', θὰ ἔστελλεν εἰς τὸν ἄδην, ἀπλῶς διότι ὠνόμασεν αὐτὸν αὐτοκράτορα τῶν Γραικῶν, ἐνῶ τὸν Ὅθωνα αὐτοκράτορα τῶν Ῥωμαίων, καὶ Βασιλεῖον τοῦ Βουλγαροκτόνου (976—1025), ὅστις βλέπων ὅτι μόνον διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ πάπα ἡδύνατο νὰ στηριχθῇ ἐν Ἰταλίᾳ, ἐπεισε κατὰ τὸν χρονογράφον Ῥαδοῦλφον Γλάβρον, τὸν πατριάρχην Εὐστάθιον, ἵνα διὰ πλουσίων δώρων ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ ΙΘ' (1024—1033) πατριάρχῃς οἰκουμενικὸς τῆς Ἀνατολῆς, ὡς ἦν ἐκεῖνος τῆς Δύσεως· ὁ πάπας ἐδέχθη τοῦτο καὶ αἱ διαπραγματεύσεις προέβαινον, ὅτε φήμη ὑπόκωφος διαδοθεῖσα καὶ Ἰούδαν τὸν πάπαν ἀποκαλοῦσα, διέκοψεν αὐτάς (πρβλ. Kurtz ἐν. ἀν. σελ. 47.—Schröckh τόμ. 17 σελ. 76 καὶ 24, σελ. 210.—ἡμέτε-

ρον Μελέτιον Β' σελ. 389 και Gförrer, Byzant. Gesch. τόμ. 3,99).

2. 'Εν τούτοις ἡ μεταξὺ τῶν δύο 'Εκκλησιῶν γεννηθεῖσα ψυχρότης ἐξηκολούθει, ὅτε τέλος ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως *Μιχαὴλ ὁ Κηρουλάριος*, καταμαθὼν τὰς καθ' ἐκάστην πλεοναζούσας καὶ ἀνερυθριάστως διαδιδόμενας καινοτομίας τῆς 'Ρώμης, ἐκ πνεύματος ἀγάπης ἀπέστειλε τὸ 1053 κοινὴ μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας *Λέοντος* ἐπιστολὴν πρὸς *Ἰωάννην* τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς ἐν 'Απουλίας *Τρανίας*, ἐν ἣ ἰδίᾳ κατεφέρετο κατὰ τῶν ἀζύμων, τῆς νηστείας τῶν Σαββάτων, τῆς βρώσεως τῶν πικριῶν καὶ τῆς μὴ χρήσεως τοῦ ἀλληλουῖα κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν, ἐξέφραζε δὲ τὴν ἐπιθυμίαν ἵνα ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ γνωστῇ καὶ ἄλλοις ἐπισκόποις τῆς Δύσεως καὶ αὐτῶ τῷ πάπᾳ (πρβλ. Will, Acta et scripta quae de controversiis ecclesiae graecae et latinae saeculo undecimo composita extant, Lipsiae 1861.—'Αλήθειαν Οἰκουμ. 'Εκκλ. σελ. 296.—Δημητρ. Ἱστορ. τοῦ Σχίσμ. σελ. 22, καὶ Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 210). Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Κηρουλαρίου ἐπληρώθη, διότι ὁ παρὰ τῷ Τρανίας τότε ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ πάπα *Λέοντος* τοῦ Θ' τελῶν, καρδινάλιος *Οὐμβερτος*, ἀνὴρ φιλόδοξος, ῥαδιοῦργος καὶ τῶν παπικῶν ἀξιώσεων ἄκρος' θιασώτης, μεταγλωττίσας τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πατριάρχου ἀπέστειλε πρὸς τὸν *Λέοντα*, ὅστις ἀπαντῶν τῷ Κηρουλαρίῳ ἐν σχοινοτενεστάτῃ ἐπιστολῇ ἐπέσειε τὸ κράτος τῆς 'Ρώμης, κατηγόρει αὐτοῦ ἀφροσύνην, διότι ἐτόλμησε νὰ καταδικάσῃ τὴν ῥωμαϊκὴν 'Εκκλησίαν, ἣν οὐδεὶς τῶν θνητῶν δύναται κρίναι καὶ ἐπὶ τέλους προὔτρεπετο αὐτὸν εἰς μετάνοιαν, ἵνα μὴ συμπεριληρθῇ εἰς τὴν οὐρὰν τοῦ δράκοντος, τοῦ συγκατασπάσαντος τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ (πρβλ. Schröckh ἐν. ἀν.—'Αλήθειαν οἰκουμ. 'Εκκλ. καὶ Kurtz ἐν. ἀν. σελ. 48). Καὶ μεθ' ὅλον τὸ ἀπότομον τῆς ἐπιστολῆς ὅτε πατριάρχης καὶ ὁ αὐτοκράτωρ *Κωνσταντῖνος ὁ Μορομάχος* (1042—1054) ἀνταπήντησαν τῷ *Λέοντι* ἡπίως, ὁ μὲν Κηρουλάριος εὐχόμενος τὴν ὁμόνοιαν τῶν 'Εκκλησιῶν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ αἰτῶν καὶ πρεσβεῖαν, ἐνεκα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ κινδυνευουσῶν αὐτοῦ κτήσεων ἐκ μέρους τῶν Νορμανδῶν. Πραγματικῶς ὁ πάπας δραξάμενος τῆς εὐκαιρίας ἀποστέλλει πρεσβεῖαν ἐπὶ κεφαλῇς ἔχουσαν τὸν *Οὐμβερτον* καὶ

φέρουσιν γράμματα πρὸς τε τὸν Μονομάχον καὶ τὸν πατριάρχην, ἐν οἷς ἀπαιτῶν τὴν ἐπιστροφὴν τῆς Βουλγαρίας καὶ Ἰλλυρίας κατηγόρει τοῦ Μιχαὴλ ὡς ἀναθεματίσαντος τοὺς χρωμένους τοῖς ἀζύμοις, ὡς βουλομένου ὑποτάξαι ὑφ' ἑαυτὸν τοὺς τῆς Ἀνατολῆς πατριάρχας καὶ ὡς μεταχειριζομένου τὸν τίτλον Οἰκουμενικός. Ὁ Οὐμβερτος ἀφικόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1054 παρέστη ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐκτὸς τοῦ γράμματος τοῦ πάπα ἐνεχείρισεν αὐτῷ καὶ διάλογόν τινα ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντα καὶ ἀναιροῦντα τὰς τῇ ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποδιδόμενας καινοτομίας, ἐμφανισθεὶς δὲ καὶ ἐνώπιον τοῦ Κηρουλαρίου, οὔτε τὴν κεφαλὴν ἔκυψε, οὔτε τὸν συνήθη ἀσπασμὸν ἀπέδωκε, ἀλλ' ἐνεχείρισεν ἀπλῶς τὸ γράμμα τοῦ πάπα. Ὁ πατριάρχης ἀναγνούς ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὅσα ἄλλοτε ἤκουσε παρὰ τοῦ ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ ἑλληνος δουκὸς Ἀργυροῦ, ἰδὼν δὲ τὰς σφραγίδας παραπεποιημένας καὶ τὴν συμπεριφορὰν τῶν πρεσβευτῶν, ἔλαβεν ὑπονοίας ὅτι οὔτε ἡ πρεσβεία, οὔτε τὸ γράμμα εἶναι παρὰ τοῦ πάπα, ἀλλ' ὅτι πάντα ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀργυροῦ καὶ τοῦ Οὐμβέρτου (πρὸλ. Μήλια τόμ. Β' σελ. 978.—Will, ἐν. ἀν.—Ἀλήθειαν οἰκουμ. Ἐκκλ. σελ. 304 καὶ Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 228), διὰ τοῦτο ἡρνήθη τὴν μετ' αὐτῶν κοινωνίαν. Ἐν τούτοις ὁ αὐτοκράτωρ οὐ μόνον λίαν φιλοφρόνως προσεφέρετο τοῖς περὶ τὸν Οὐμβερτον, ἀλλὰ καὶ τὸν διάλογον αὐτοῦ εἰς τὸ ἐλληνικὸν διέταξε νὰ μεταγλωττίσωσι καὶ ὡς ἀναφέρει αὐτὸς ὁ Οὐμβερτος (πρὸλ. Will, ἐν. ἀν. σελ. 136) τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς τῶν Στουδίων *Νικήταν* τὸν *Σιηθάτον* ἠνάγκασε νὰ παραδώσῃ πυρὶ τὰ κατὰ Λατίνων συγγράμματα αὐτοῦ καὶ νὰ κοινωνήσῃ τῷ Οὐμβέρτῳ. Ἀλλ' οἱ Λατῖνοι βλέποντες τὴν συμπεριφορὰν τοῦ Κηρουλαρίου, εἰς τοσοῦτο τόλμης καὶ ἀπονοίας ἀπεθρασύνθησαν, ὥστε εἰσελθόντες τῇ 16 Ἰουλίου 1054 εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας κατέθηκαν ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ πάσης τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν ᾗ κατεδίκαζον καὶ ἀναθεματίζον αὐτοὺς ὡς Σιμωνιακοὺς, Βαλεσίου, Ἀρειανούς, Δορατωτάς, Σεβηριανούς, Νικολαίτας, Πνευματομάχους, Μονιχαλοὺς καὶ Ναζωραίους, ἐκτινάξαντες δὲ τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν ἀνέβόησαν ὁ Κύριος κρινέτω τὰ μεταξὺ ἡμῶν (πρὸλ.

Μήλια ἐν. χν.—'Αλήθ. οἰκουμ. 'Εκκλ. σελ. 298—Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 322—324 καὶ Gföerer ἐν. ἀν. σελ. 216).

3. Εἰς τηλικαύτην παραπρυσύνην καὶ θράσος οὐδέποτε κατήντησαν τῇ ἀληθείᾳ τὰ τέκνα τῆς 'Ρώμης, διότι πᾶσα λεξις ἐν τῷ παραβόλῳ τούτῳ ἐγγράφῳ, τῷ διασωθέντι εἰς ἔλεγχον διηγετῇ τῶν τηλικαῦτα τὸν Θεὸν βλασφημησάντων, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰμὴ ψεῦδος ἢ ἄτοπος παραλογισμός, ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καταπίπτων· ἐὰν ἐξετάσωμεν ἀκριβῶς τὸν ἀφορισμὸν τοῦτον δι' οὐδὲν ἄλλο βλέπομεν καταδικαζομένην τὴν ἀνατολικὴν 'Εκκλησίαν, εἰμὴ διότι δὲν ἐδέχετο τὴν ἄθεσμον προσθήκην καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διότι ἐχρῆτο ἐνζύμῳ ἄρτῳ, διότι εἶχεν ἱερεῖς ἐγγάμους καὶ διότι ἤρνετο καὶ ἀπέκρουε τὴν δεσποτείαν τοῦ πάπα· ἰδοὺ διὰ τί ἀνεθεματίσθη ἡ ἀνατολικὴ 'Εκκλησία ὑπὸ τῆς δυτικῆς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἔκρινε καὶ κρίνει αὐτὴν ἡ ἀδέκαστος Ἰστορία. Ἐν τούτοις Μιχαὴλ ὁ Κηρουλάριος ἅμα τῇ γνώσει τοῦ τολμήματος προσκαλεῖ τὴν ἐνδημοῦσαν σύνοδον καὶ ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπως μεταπέμψῃται τοὺς τοποτηρητάς· ὁ αὐτοκράτωρ ἀπαντῶν τῷ πατριάρχῃ δι' ἐπιστολῆς, λέγει ὅτι ἐρευνήσας τὴν ῥίζαν τοῦ κακοῦ εὗρε γενομένην ἐκ μέρους τοῦ 'Αργυροῦ, τοὺς πρεσβευτάς ὅμως δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκδιάσῃ διὰ τὸ τῆς πρεσβείας ὀφφίκιον· οὕτως ἡ σύνοδος προέβη εἰς τὰς ἐργασίας αὐτῆς καὶ συντάξασα σημεῖωμα, ὑπογραφὴν ἀκολουθῶς καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν τῆς 'Ανατολῆς, καθυπέβαλεν ἀναθέματι τὸν τε ἀφορισμὸν καὶ τοὺς γράψαντας ἢ συναινοῦντας αὐτῷ (πρβλ. Μήλια Β', σελ. 978—). Οὕτως ὁ ἀφορισμὸς οὗτος ἀπέσυρε τὸν πέπλον, τὸν καλύπτοντα τῶς μετὰ τὸ 'Ανατολῆς καὶ Δύσεως χάσμα, ἐνίσχυσε δὲ τὴν πεποιθησιν ὅτι αἱ μέχρι τοῦδε ἀδελφαὶ 'Εκκλησίαι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ θεωρῶνται πλέον ὡς τοιαῦται.

Γ'.

ΕΤΕΡΑΙ ΑΙΡΕΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΣΧΙΣΜΑΤΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ.

§ 114.

ΟΙ ΠΑΥΛΙΚΙΑΝΟΙ.

Πρβλ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ κατὰ Μανιχαίων (Migne, 94).—Φωτίου, περὶ τῆς τῶν Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως (Migne, 102).—Πέτρου Σικελιώτου, ἱστορίαν χρειώδη περὶ τῶν Παυλικιανῶν (Migne, 104).—Κ. Πορφυρογεννήτου, περὶ θεμάτων 1, 31 (ἔκδ. Βόννης).—Κεδρηνόν, τόμ. 1, σελ. 756.—τόμ. 2, σελ. 36 (ἔκδ. Βόννης).—Ζωναρᾶν 16, 16 (Migne).—Γενέσιον σελ. 121-125 (ἔκδ. Βόννης).—μ. Θεοφάνην σελ. 165.—Ἄννης Κομνηνῆς Ἀλεξ. 5, 131.—6, 154.—14, 45 0—456.—Joh. Ozniensis, Oratio c. Paulic. ed. Aucher Ven. 1834.—Tollii, insignia itineris Italici, Holm. 1696.—Schmidii, Hist. Paulicianorum Hafn. 1826.—Gieseler, in Stud. u. Kritiken 1829, 1, 79.—A. Lombard, Pauliciens, Bulgares et Bons-hommes en Orient et Occid. Genève 1879.—Κ. Οἰκονόμου, Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, Βιέννη, 1819. Neander, K-G τόμ. 5, σελ. 313.—Schröckh K-G. τόμ. 20, σελ. 370 καὶ 23 σελ. 319.—Ritter, K-G. τόμ. 1. σελ. 367.—Gföerer K-G. τόμ. 3, 1 σελ. 196. Kurtz, Handb. d. K-G. τόμ. 1, 3 σελ. 73.

1. Καὶ μεθ' ὅλας τὰς δογματικὰς ξρίδας καὶ αἵρέσεις, αἵτινες κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἐτάραξαν τὴν Ἀνατολήν, ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀρμενίᾳ διετηρήθησαν μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ζ' αἰῶνος σπέρματα τοῦ Γνωστικισμοῦ (§ 32. 33. 34) καὶ Μανιχαϊσμοῦ (§ 35), ἅτινα ὁργανωθέντα καὶ συστηματοποιηθέντα ὑπὸ Κωνσταντίνου τινὸς ἐκ Μανανάλεως παρὰ τὰ Σχμβόσατα ἀπετέλεσαν τὴν αἵρεσιν τῶν Παυλικιανῶν (657—1115), καίτοι κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἱστορικοὺς ἡ ἀρχὴ τῆς αἵρέσεως ἀνακτέα μέχρι τοῦ Δ' αἰῶνος εἰς Καλλινίκην τινὰ μανιχαίαν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῆς Παῦλον καὶ Ἰωάννην· ἐπίσης κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς τούτους τὸ ὄνομα αὐτῶν προῆλθεν ἢ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ τῆς Καλλινίκης Παύλου, ἢ ἐξ ἀμφοτέρων τοῦ Παύλου καὶ Ἰωάννου, ἀντὶ δὲ Παυλοῖωάνναι ἐκλήθησαν Παυλικανοὶ καὶ Παυλικισμοί. Ἐν τούτοις οἱ νεώτεροι ὁρμώμενοι, τὸ μὲν ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐμφανίσεως μόνου τοῦ ἐκ Μανανάλεως Κωνσταντίνου, τὸ δὲ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ αἵρεσις αὕτη ἐγγυτέρᾳ ὑπάρχει τοῖς Μαρκιωνίταις ἢ τοῖς Μανιχαίοις, ἀποδέχονται ὅτι ὠνομάσθησαν

κυρίως *Παυλικοὶ* ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου *Παύλου* καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ-
το μετέπεσεν ἀκολούθως εἰς τὸν μεμισημένον τύπον *Παυλικιανοί*.
Κατὰ ταῦτα ὁ Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος λαβὼν παρὰ τινος Σύρου δια-
κόνου κώδικά τινα τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην αὐ-
τοῦ, ἀνήκων δὲ πιθανῶς εἰς μαρκιωνιστικὴν τινα τάσιν ἐξέλαβεν ἑαυ-
τὸν, ὡς κληθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸν Χριστιανισμὸν
καὶ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἀποστολικὴν ἀγνότητα· οὕτω
δὲ κατορθώσας νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν πολλοὺς ὁπαδοὺς, συνέστησε
τὴν αἵρεσιν τῶν *Παυλικιανῶν*, οἵτινες ὀνομαζόντες ἑαυτοὺς *Χριστιαν-
οὺς* καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν *καθολικὴν ἐκκλησίαν*, τοὺς χρι-
στιανοὺς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐκάλουν *ῥωμαίους*, θέλοντες δὲ νὰ
παραστήσωσιν ἑαυτοὺς συνδεομένους ἀμέσως μετὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ
ἀποστόλου Παύλου, οὐ μόνον τοῖς ἀρχηγοῖς αὐτῶν ἀπέδιδον ὀνόματα
τῶν συνεργῶν αὐτοῦ, ὡς π.χ. τῷ Κωνσταντίνῳ τὸ ὄνομα τοῦ *Σιλίου
ανοῦ*, ἀλλὰ καὶ ταῖς κοινότησιν αὐτῶν τὰ ὀνόματα τῶν μερῶν, ἔνθα
ἐνήργησεν ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν, ὡς *Μακεδονία*, *Κόρινθος* κτλ.

2. Ἡ αἵρεσις τῶν Παυλικιανῶν πολλὰ τὰ συγγενῆ ἔχουσα πρὸς
τε τοὺς Γνωστικούς καὶ τοὺς Μανιχαίους, τὴν δογματικὴν αὐτῆς
ἀφετηρίαν εἶχεν ἐν τῷ γνωστικῷ δυασμῷ, ἐκτὸς τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ
παραδεχομένη καὶ θεὸν πονηρόν, ὃν ὠνόμαζε δημιουργόν, κοσμο-
κράτορα, ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου καὶ εἰς τὸν ὅποιον ἀπέδιδε
τὴν δημιουργίαν τοῦ ὅρατοῦ κόσμου, τὴν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ
ἀποκάλυψιν, τὴν ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν ἐξουσίαν καὶ τὴν δια-
φθοράν τοῦ Χριστιανισμοῦ· καίτοι δὲ παρεδέχοντο κατὰ τὸ φαινόμε-
νον τὴν περὶ ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν, ἀνέτρεπον ὅμως τὸ θεμε-
λιῶδες τοῦτο τοῦ Χριστιανισμοῦ δόγμα καὶ ἕτερα ἐνόουν ὑπὸ τὰ
τρία πρόσωπα (πρβλ. Φωτίου 1, 6. Πέτρου Σικελιώτου κεφ. 10). Καθὼς
ὁ κόσμος οὕτω καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ δη-
μιουργοῦ, ἡ ψυχὴ ὅμως αὐτοῦ κατὰγεται ἐξ οὐρανοῦ, καίτοι ἄγνω-
στον πῶς συνηνώθησαν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· παραιτέρω οἱ Παυλικιανοὶ
δὲν ἤρνουντο μὲν τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν, ἐξελάμβανον ὅμως αὐ-
τὴν ὡς τὴν ἀρχὴν τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου (Πέτρ. Σικελ. 39 καὶ
Φωτίου 1, 21)· ἀλλ' ἀφοῦ τὴν ὕλην καὶ τὴν σωματικότητα παρῆγον

ἀπὸ τοῦ πονηροῦ θεοῦ, διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐνσάρκωσιν ἐξελάμβανον δοκητικῶς, διδάσκοντες μὴ γεννηθῆναι ἐκ τῆς Μαρίας τὸν Κύριον, ἀλλ' οὐρανόθεν τὸ σῶμα κατενεγκεῖν καὶ διὰ σωλήνος δι' αὐτῆς διελθῆναι (Πέτρ. Σικ. 10 καὶ Φωτίου 1, 7). Ἐκτὸς τῶν δογματικῶν τούτων ἀποπλάνησεων οἱ Παυλικianoι ἤλεγχον τὴν Ἐκκλησίαν ὡς διαφθείρας τὴν εὐαγγελικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀρνηθεῖσαν τὴν καθολικὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἁγίας Γραφῆς, καὶ ἀπέρριπτον τὴν ἀγιότητα τῶν ἔργων, τὸν πλοῦτον τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν, τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, τῶν λειψάνων καὶ τῶν ἁγίων καὶ τὸν μοναχικὸν βίον. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἡθικὴν αὐτῶν διδασκαλίαν, καίτοι κατ' ἀρχὰς φαίνεται ὅτι ἀντεῖχοντο αὐστηρότητος, ὡς περιπίπτοντες ὅμως εἰς τὸν ἀντινομισμὸν περιήρχοντο εἰς διαφοροὺς ἀκολασίας καὶ ἀνηθικούς πράξεις, εἰς ψευδολογίας, ὑποκρίσεις καὶ τὰ τοιαῦτα (Πέτρ. Σικ. 29. 35. 40.—Φωτίου 1, 10. 19). Ἡ λατρεία τῶν Παυλικianoῦν ἑστειροῦτο παντὸς κόσμου καὶ τελετῆς καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ναὸς ἡ ἱερὸν ἀπέβαλλον, ὀνομάζοντες τὰ συνέδρια αὐτῶν προσευχὰς (Φωτ. 1, 9)· ἐπίσης ἀπέρριπτον τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν, καίτοι πολλάκις πρὸς ἐξαπάτησιν τῶν ὀρθοδόξων μετεῖχον ἀμφοτέρων· ἕνεκα δὲ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν περὶ τῆς καθολικῆς ἱερωσύνης, ἑστεροῦντο ἰδιαιτέρου κλήρου, εἶχον ὅμως ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὅλης αἵρέσεως τὸν ἰδρυτὴν αὐτῆς Κωνσταντῖνον καὶ μετ' αὐτὸν ἑτέρους, οὓς ὠνόμαζον ἀποστόλους· ἐκλιπόντων δὲ τούτων σὺν τῷ Σεργίῳ, τῷ δευτέρῳ τῆς αἵρέσεως ἀναμορφωτῇ, εἶχον τοὺς μαθητάς αὐτῶν συνεκδήμους λεγομένους· ἐκτὸς τούτων εἶχον καὶ τοὺς ἐρμηνευτάς καὶ διδασκάλους αὐτῶν λεγομένους νοταρίους, ποιμένας καὶ διδασκάλους. Ἀπορρίπτοντες δ' ὅλως τὴν παράδοσιν, ὡς κανόνα τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ βίου αὐτῶν ἀνεγνώριζον τὴν ἁγίαν Γραφήν, ἐκτὸς βεβαίως τῆς Π. Δ. ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Κ. παρέδехοντο μόνον 15 ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς πρὸς Λαοδικεῖς καὶ τὰ εὐαγγέλια τοῦ Λουκᾶ καὶ Ἰωάννου· ἐν τῇ ἐξηγήσει τῆς Γραφῆς μετεχειρίζοντο τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν, ὡς αἰθεντικά δὲ τεκμήρια τῆς πίστεως αὐτῶν εἶχον τὰς ἐπιστολάς τοῦ Σεργίου.

3. Ἡ συγκράτησις καὶ ὁ ὀργανισμὸς τῆς αἵρέσεως τῶν Παυλικιανῶν ὀφείλεται, ὡς ἤδη εἰπομεν, εἰς τὸν ἐκ Μανανάλεως Κωνσταντῖνον, ἐπικληθέντα *Σιλουανόν*, ὅστις ὡς κέντρον ἐνεργείας ἐκλεξάμενος τὴν ἐν τῇ Κολωνίᾳ τῆς Ἀρμενίας *Κιβώσσαν*, μετονομασθεῖσαν *Μακεδονίαν*, τοσοῦτον ἐπεξέτεινεν ἐνταῦθα τὴν αἵρεσιν, ὥστε ἤδη *Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος* (668—85) ἀπέστειλε πρὸς περιστολὴν αὐτῆς ἀξιωματικόν τινα *Συμεών*· οὗτος πραγματικῶς ἐκίνησε διωγμὸν κατὰ τῶν Παυλικιανῶν, κατῴρθωσε μάλιστα νὰ λιθοβοληθῇ ὁ Κωνσταντῖνος τὸ 685· ἀλλ' ἡ καρτερία αὐτοῦ τοσοῦτον ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ Συμεών, ὥστε μετ' ὀλίγον βλέπομεν αὐτὸν ὡς ἀρχηγὸν τῆς αἵρέσεως ὑπὸ τὸ ὄνομα *Τίτον*, μέχρι τοῦ διὰ πυρὸς θανάτου αὐτοῦ, συμβάντος ἐπὶ *Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β'* (685—95) (πρὸλ. Φωτίου 1, 17. 18.—Πέτρ. Σικ. 25. 26). Ἐν τούτοις μετ' ὀλίγον *Παῦλος* τις μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν *Γεγναίσου καὶ Θεοδώρου* ἐλθὼν εἰς τὴν πλησίον τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ *Φαναρείας* *Ἐπίσπαριν* συνέστησεν ἑτέραν Παυλικιανῶν κοινότητα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Κόρινθον*, ἣτις ὅμως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ 715 διεσπάσθη μεταξύ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν· ἀλλ' ἡ μερίς τοῦ Γεγναίσου, τοῦ ἐπικληθέντος *Τιμοθέου*, ὑπερίσχυσε καὶ τοσοῦτον ἀπειλητικὰς διαστάσεις ἔλαβεν, ὥστε *Λέων ὁ Ἰσαυρος* προσκαλέσας τὸν Γεγναίσιον εἰς Κωνσταντινούπολιν παρέδωκεν εἰς τὸν πατριάρχην, πιθανῶς τὸν *Ἀναστάσιον* (§ 107, 3)· ἐν τῇ γενομένῃ διαλέξει ὁ Γεγναίσιος, τὸ μὲν ἀρνούμενος τὰς κακοδοξίας αὐτοῦ, τὸ δὲ ὑποκρινόμενος τὸν ὀρθόδοξον ἀπελύθη καὶ ἐλθὼν εἰς *Φανάρειαν* (Φωτ. 1, 19 καὶ Πέτρ. Σικ. 29), κατέφυγεν ἐκεῖθεν εἰς *Μανανάλιν*, τελοῦσαν τότε ὑπὸ τοὺς *Σαρακηνούς*· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γεγναίσου (745) ἡ κοινότης αὐτοῦ ἐπονομαζομένη *Ἀχατα* διεσχίσθη αὐθις μεταξύ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ *Ζαχαρίου* καὶ τινος *Ἰωσήφ Ἐπαφροδίτου*, μέχρις οὗ διωγμός τις τῶν Σαρακηνῶν διέλυσε τὰς ἑρidas ταύτας· ἀλλ' ὑπερίσχύσασα ἡ μερίς τοῦ τελευταίου, τοσοῦτον ἐπεξετάθη ἐπὶ τῆς *Μ. Ἀσίας*, ὥστε ὅτε *Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρῶνυμος* τὸ 752 πολλοὺς τῶν Ἀρμενίων, Σύρων καὶ Μικρασιατῶν μετώκισεν εἰς *Εὐρώπην* μεταξύ αὐτῶν ἦσαν καὶ πολλοὶ Παυλικιανοί. Τὸν *Ἰωσήφ* († 775) διεδέχθη *Βαάνης* τις, ἐπικληθεὶς *ῤυπαρὸς*,

ἐπὶ τοῦ ὁποίου διασχισθείσης τὸ τρίτον τῆς αἵρέσεως, ὡς δεύτερος αὐτῆς ἀναμορφωτῆς ἐνεφανίσθη Σέργιος ὁ *Τυχικός*, ὅστις ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν καὶ ἀπὸ βορρᾶ μέχρι νότου (Φωτ. 1, 21 καὶ Πέτρ. Σικ. 35) μετὰ τοσοῦτου ζήλου ἐκήρυττε τὴν αἵρεσιν, ὥστε κατῴρθωσεν νὰ συγκρατήσῃ αὐτήν· πρὸς τὴν ἀποτελεσματικὴν τοῦ Σεργίου ἐνέργειαν συνετέλεσαν καὶ αἱ τότε πολιτικαὶ περιστάσεις, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος (802—11) πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναχαιτίσῃ αὐτήν· ἐν τούτοις *Μιχαὴλ* ὁ *Ψαγκαβὲ* (811—13) διέταξεν ἔρευναν τῆς αἵρέσεως, *Λέων* δὲ ὁ *Ἀρμένιος* (813—20) διήγειρε καὶ αἰμκτηρὸν κατ' αὐτῆς διωγμὸν, συστήσας πνευματικόν τι δικαστήριον· τότε ὅμως μερὶς τις τῶν Παυλικιανῶν, οἱ λεγόμενοι *Κυνοχωρίται* καὶ *Ἀστατοί*, φονεύσαντες τοὺς δικαστὰς κατέφυγον εἰς τὴν Μελιτινήν, οἱ δὲ Σαρακενοὶ ὥρισαν αὐτοῖς πρὸς κατοικίαν τὴν πόλιν *Ἀργασοῦ*, κληθεῖσαν *Κολοσσαί*· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ Παυλικιανοὶ διοργανοῦντες στρατιωτικὰ σώματα ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, μάλιστα μετὰ τὸν κατὰ τῶν Παυλικιανῶν διωγμὸν ὑπὸ τῆς Θεοδώρας (μ. Θεοφ. σελ. 165), *Καρθέας* τις, υἱὸς ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ φονευθέντος ἐν τῷ διωγμῷ, ἐκδικούμενος τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ συνέλεξε τὸ 844 πεντακισχιλίους ἐνόπλους καὶ κατέφυγεν εἰς *Ἀρχιτῶν*, ὅθεν ἐπετίθετο κατὰ τῶν Βυζαντινῶν· ἀλλ' ἐνεκεν τοῦ πολλοῦ πλήθους τῶν πανταχόθεν συρρεόντων πρὸς αὐτόν, ἔλαβε παρὰ τῶν Σαρακηνῶν τὰς πόλεις *Ἀμάραν* καὶ *Τεφρικὴν* καὶ ἐντεῦθεν μεγάλας προὔξενει ζημίας τῷ βυζαντινῷ κράτει (Φωτ. 1, 27. 28 καὶ Πέτρ. Σικ. 42. 43). Τὸν *Καρθέαν* διεδέχθη εἰς τὸ ἔργον *Χρυσόχειρ* τις (Κεδρ. Α' σελ. 470), ὅστις μάλιστα προήλασε μέχρι τῆς *Ἐφέσου* καὶ τὸν ναὸν Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου μετέτρεψεν εἰς σταῦλον· τότε *Βασίλειος* ὁ *Μακεδὼν* ἀφ' οὗ διὰ διαφόρων εἰρηλικῶν προτάσεων δὲν κατῴρθωσεν νὰ ἀναστείλῃ τὴν ὁρμὴν αὐτῶν, τὸ 870 ἀνέλαβε τὴν κατὰ τῶν Παυλικιανῶν ἐκστρατείαν (Κεδρ. Β' 209 καὶ μ. Θεοφ. 266) καὶ κατερήμωσε τὴν χώραν αὐτῶν, ἐν δευτέρᾳ δ' ἐκστρατείᾳ καταστρέψας τὸν στρατὸν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν ἐκυρίευσε καὶ τὴν *Τεφρικὴν* καὶ οὕτω συνέτριψε τὴν δύναμιν αὐτῶν (871). Ἐν τούτοις οἱ Παυλικιανοὶ δὲν

ἐξηλείφθησαν ὅλως ἐκ τῆς Συρίας καὶ Μ. 'Ασίας, μέχρις οὗ τὸ 970 'Ιωάννης ὁ Τζιμισκῆς τὸ πλεῖστον αὐτῶν μετώπισε παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν· ἐντεῦθεν ὅμως κατεπιέσθη ἐκεῖ ἡ 'Ορθοδοξία, ἐπὶ 'Αλεξίου δὲ τοῦ Κομνηνοῦ (1081—1118) πολλοὶ αὐτῶν ὑπηρετοῦντες τῷ στρατῷ αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ τοῦ Νορμανδοῦ Ροβέρτου Γυσγάρδου πόλεμον κατεπροῦδωκαν αὐτόν· τότε ὁ 'Αλέξιος ἐκίνησε κατ' αὐτῶν διωγμόν, τὸ δὲ 1118 ἔλθων ὁ ἴδιος εἰς Φιλιππούπολιν κατῴρωσε πολλοὺς αὐτῶν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν 'Ορθοδοξίαν, διὰ τούτου δὲ ἔδρυσε τὴν πόλιν 'Αλεξιούπολιν ἢ Νεόκαστρον ('Ανν. Κομ. 'Αλεξ. 5, 131. 6, 154. 14, 450. 456). Ἐκτότε κατεπιέσθησαν μὲν οἱ Παυλικιανοί, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς δὲν ἐξέλιπον, ἀπεναντίας μάλιστα πολλοὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζονται, οἵτινες καίτοι ἐνεκα τῆς ἀμαθείας ἀπέβαλον τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν συνειδησιν, διετήρησαν ὅμως τὸ ὄνομα Παυλικιανοί· πολλὰ χωρία τῶν Παυλικιανῶν τούτων περὶ τὸν Αἶμον ἐπέστρεψεν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ἡ παπικὴ 'Εκκλησία.

§ 115.

ΤΑ ΤΕΚΝΑ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ *Η ΟΙ ΘΟΝΤΡΑΚΙΤΑΙ, ΟΙ ΑΘΙΓΤΑΝΟΙ
ΚΑΙ ΟΙ ΕΥΧΙΤΑΙ.

Πρὸλ. Tschamtschean, Geschichte von Armenien II. σελ. 884.—Neumann, Geschichte d. armenischen Literatur σελ. 127.—Μ. Θεοφάνη σελ. 42 καὶ 52.—Neander K-G. Τόμ. 6 σελ. 415 καὶ 421.—Kurtz, Handb. d. K-G. Τόμ. 1, 3 σελ. 84.—Περὶ δὲ τῶν Εὐχιτῶν, Μιχαὴλ Ψελλοῦ, διάλογον περὶ ἐνεργείας δαιμόνων Migne τόμ. 122.—Engelhardt, kirchengeschichtliche Abhandlungen, Erlangen 1832 σελ. 191—Schnitzer, die Euchiten im 11 Jahrhundert. in Stirms Studien d. evang. Geistlk. Württenb. 11, 1 σελ. 169.—Neander, ἔν. ἀν. Kurtz, ἔν. ἀν. καὶ Gieseler, K-G. Τόμ. 2, 1 σελ. 402.

1. Ἡδὴ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Παυλικιανῶν, ἐν Ἀρμενίᾳ ὑπῆρχεν ἡ αἵρεσις τῶν Ἀγεθουρδῖς ἢ τῶν τέκνων τοῦ Ἥλιου, ὀνομασθέντων οὕτω ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἥλιον προσφερομένης τιμῆς· ἡ αἵρεσις αὕτη ἐκ τῆς ἀναμίξεως στοιχείων ζωροαστρικῶν καὶ χριστιανικῶν προελθούσα, διωργανώθη κυρίως μεταξὺ τοῦ 833 καὶ 854 ὑπὸ τινος Παυλικιανοῦ Σεμβάτ, ὅστις μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἀποκατασταθεὶς ἐν τῇ χώρᾳ Θοντράκ παρέσχεν αὐτοῖς τὸ ὄνομα Θοντρακίται· καίτοι ἡ αἵρεσις αὕτη πολλαχῶς κατεπιέσθη, ἐν τούτοις ἤκμαζε,

μαλιστα διὰ τῆς εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς προσελεύσεως τοῦ ἐπισκόπου Ἀρχ' Ἰακώβου (1002) γιγαντιαίως προὐχώρει· ὁ Ἰακώβος οὗτος περιερχόμενος τὴν χώραν μετὰ τῶν ἱερέων αὐτοῦ ἐκήρυττε μετάνοιαν, ὠμίλει ἐναντίον τῆς θείας εὐχαριστίας, τῶν προσφορῶν, τῶν ἐλεημοσυνῶν καὶ τῆς ἐν τῇ ἀρμενικῇ ἐκκλησίᾳ ἐπικρατούσης ζωοθεσίας καὶ οὕτως εὗρισκε πολλαχοῦ εἰσοδον, μέχρις οὗ ὁ καθολικὸς τῆς Ἀρμενίας συλλαβὼν καὶ στιγματίσας διὰ τοῦ σημείου τῆς ἀλώπεκος ἐφυλάκισεν· μετ' ὀλίγον ἐδραπέτευσεν καὶ ἐφονεύθη, ἡ δὲ αἵρεσις αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς λήθην, καίτοι τὰ τέκνα τοῦ ἡλίου μέχρι σήμερον σωζονται ἐν Μεσοποταμίᾳ, φέροντα τὸ ὄνομα Σεμισιγιέ.— Ἐκτὸς τούτων κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐν Ἀμορίῳ τῆς Φρυγίας ἀνεφάνη ἰουδαϊζούσά τις αἵρεσις φέρουσα τὸ ὄνομα τῶν Ἀθιγγάνων· οὗτοι μετὰ τοῦ βαπτίσματος, ὅπερ ἐθεώρουν ἀναγκαῖον πρὸς σωτηρίαν, παρεδέχοντο καὶ ἅπαντα τὸν μωσαϊκὸν νόμον, πλὴν τῆς περιτομῆς, πιθανῶς δὲ νὰ ἦσαν λείψανα τῶν ἀρχαίων ἰουδαϊζουσῶν αἱρέσεων (§ 31) καὶ ὠνομάσθησαν οὕτω ἐκ τῆς φράσεως μὴ θίγῃς (Κολασ. 2, 21), ἐνεκα τῆς μεγάλης παρατηρήσεως τῶν περὶ τροφῶν νόμων.

2. Ἐτέρα αἵρεσις κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα (1060) ἐν Θράκῃ ἐμφανισθεῖσα εἶναι ἡ τῶν Εὐχιτῶν ἢ Ἐνθουσιαστῶν, ἀναμφιβόλως λειψάνων ὄντων τῶν ἀρχαίων Εὐχιτῶν ἢ Μασσαλιανῶν (§ 77,2)· εἶναι ἀληθὲς ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Εὐχίταις ἔλειπεν ὁ θρασυμῶς, ἀλλ' ἐκ τῆς περὶ διξιμόνων διδασκαλίας ἐκείνων εὐκόλως ἠδύναντο οἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐμφανισθέντες Εὐχίται νὰ ἀναπτύξωσι τὰς δυσστικὰς αὐτῶν ἀρχάς· ἄλλως τε καὶ οἱ ἀρχαῖοι Εὐχίται παρουσιάζονται ὑπὸ τῆς ἐν Ἐρέτῳ Γ' οἰκουμένης συνόδου νοσοῦντες τὰ τῶν Μανιχαίων (Mansi 4, 1477), ὁ δὲ Κεδρηνὸς (1, 514) συνδυάζων ἀμφοτέρους, λέγει ὅτι οἱ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα Εὐχίται διωχθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀντιοχείας Φλαβιανοῦ διεσκορπίσθησαν ἀνὰ τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐκείθεν ἐπλήρωσαν τὸ δυτικὸν τῆς αὐτοκρατορίας μέρος, δηλ. τὴν Θράκην· μετὰ μεγάλης λοιπὸν πιθανότητος συμπεραίνομεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Εὐχίται ὑπὸ τὸν μοναχικὸν μανδύαν καὶ ἐν μοναστηρίοις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαιωόμενοι, (Θεοδωρ. Ἐκκλ. Ἱστορ. 4,10.—Ι. Δαμασκ. περὶ αἱρ. κεφ. 80) διασωθέντες ἐν Μεσοποταμίᾳ, Συρίᾳ καὶ Μ. Ἀσίᾳ, ὑπὸ

τὴν ἐπὶ πρὶν πάντως τοῦ Γνωστικισμοῦ καὶ Μανιχαϊσμοῦ, ἀπώκλ-
σθησαν εἰτα ἐπὶ Κοπρωνύμου τὸ 752 εἰς Θράκην. Οἱ Εὐχῖται οὗτοι
ἤδη ἐπὶ Φωτίου ἦσαν πολυπληθεῖς (Μυριόβ. 52), κατὰ δὲ τὸν ΙΑ'
αἰῶνα ἔλαβον τοσοῦτον ἀπειλητικὰς διαστάσεις, ὥστε ἐστάλη ἐκ
Κωνσταντινουπόλεως βασιλικὸς ἀντιπρόσωπος, πιθανῶς *Μιχαήλ* ὁ
Ψελλὸς πρὸς καταπίεσιν αὐτῶν. Κατὰ τὸν Ψελλὸν οἱ Εὐχῖται ἔλα-
βον μὲν τὰς ἀφορμὰς τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἐκ τῆς τοῦ Μάνεντος,
διέφερον ὅμως αὐτῆς, καθόσον ἐκτὸς τῶν δύο ἀρχῶν τοῦ *Ὁρμίσδα*
καὶ *Ἀριμὰν* παρεδέχοντο καὶ *τρίτην*. Ἐλεγον δηλ. ὅτι ὁ Θεὸς πα-
τὴρ ἀρχῶν ἐπὶ τῶν ὑπερκοσμίων ἔχει δύο υἱοὺς, τὸν πρεσβύτερον
Σαταναήλ ἀρχοντα ἐπὶ τῶν ἐγκοσμίων καὶ τὸν νεώτερον *Χριστὸν*
ἐπὶ τῶν οὐρανίων. Τινὲς τῶν Εὐχιτῶν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς υἱοὺς
ἀπένεμον τὴν σεβασμὸν αὐτῶν, ἐνῶ ἕτεροι ἐτίμων μόνον τὸν *Χριστόν*,
χωρὶς ὅμως νὰ περιυβρίζωσι τὸν *Σαταναήλ*, καὶ ἄλλοι τέλος τὸν τε-
λευταῖον τοῦτον μόνον ἐσέμνυνον ὡς πρωτότοκον· οἱ τελευταῖοι οὗτοι
ἐπίστευον, ὅτι ὁ *Χριστὸς* ἐκ φθόνου πρὸς τὸν *Σαταναήλ* ἐπάγει σει-
σμούς, χαλάζας καὶ λοιμοὺς καὶ διὰ τοῦτο κατηρῶντο αὐτόν. Κατὰ
τὸν Ψελλὸν οἱ Εὐχῖται ἐνησχολοῦντο περὶ μαγείας καὶ θεωργίας,
εἶχον ἀντινομικὰς τάσεις καὶ διέπραττον διάφορα ὄργια· συνευρισκό-
μενοι δηλ. ἐν ταῖς συνάξεσιν αὐτῶν ἀδιακρίτως τῆς συγγενείας παρ-
θένοις καθιερωμέναις τῷ θεῷ ἐτεκνοποιοῦν καὶ τὰ ἐντεῦθεν γεννώμενα
κατασφάζοντες τὴν τρίτην ἡμέραν κατέκαιον καὶ τὴν κόνιν αὐτῶν
κατεμίγνυνον τοῖς ἐδέσμασιν αὐτῶν καὶ ποτοῖς. Οἱ Εὐχῖται πρῶτως
φαίνεται ὅτι εἶχον κανονικὸν κυβερνητικὸν σύστημα, τοῦλάχιστον
κατὰ τὸν Ψελλὸν εἰς τοὺς προεστῶτας αὐτῶν κατέρραπτον τὴν τῶν
ἀποστόλων *προσηγορίαν*, ἐπίσης δὲ φαίνεται ὅτι δὲν ἀπεσβέσθησαν
ὀλοτελῶς, διότι οἱ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἀναφαινόμενοι *Βογόμλοι*
ἦσαν αὐτοῖς συγγενεῖς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Η Τ Ο Ι

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ, ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΒΙΟΥ.

§ 116.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ.

Πρβλ. ἐκτὸς τῆς ἐν § 79 φιλολογίας καὶ Jos. Zhisman die Synoden und Episkopal—Aemter in der morgenländischen Kirche, Wien 1867. — Isidor Silbernagl, Verfassung und gegenwärtiger Zustand sämmtlichen Kirchen d. Orients, Landshut 1865. — Gförer, Byzantinische Geschichten, Graz 1877, τόμ. 2, σελ. 518. 3. σελ. 64—85—197. — Gasquet, de l'autorité imperiale en matière religieuse à Byzance, Paris 1879. — Schröckh, K-G. τόμ. 19, σελ. 408. 423. 20 σελ. 428. 21 σελ. 408 καὶ 22 σελ. 426 καὶ 454. — Gieseler, K-G. 2, 1 σελ. 396 καὶ Kurtz, Handbuch d. K-G. 4, 3 σελ. 103.

1. Καίτοι καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ, ὡς πρότερον (§ 79,1) ἐπεκράτει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ ἀρχή, ὅτι Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία εἶναι δύο σώματα ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων καὶ ὅτι ὀφείλουσι νὰ βοηθῶσιν ἀλλήλοις, οὐδὲν ἦττον ὅμως καὶ νῦν τινες τῶν αὐτοκρατόρων ἐπενέβαινον εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀφορμὴ ταραχῶν καὶ διαπληκτισμῶν ἐγίνοντο· κατὰ τοσοῦτο δὲ μᾶλλον ἡ τάσις αὕτη ἐξηδηλοῦτο, καθόσον πολλοὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἦσαν κάτοχοι θεολογικῆς παιδείας, ἀπεδίδοτο δ' αὐτοῖς καὶ τὸ ὄνομα ἅγιος καὶ ἐν γένει ἀρχιερατικὸς τις χαρακτὴρ, τύπον τοῦ ὁποίου ἐνέβλεπόν τινες ἐν τῷ Μελχισεδέκ· τοιούτους αὐτοκράτορας, ἐπεμβαίνοντας εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας συνηγητήσαμεν ἄνωτέρῳ ἐν τῇ Εἰκονομαχίᾳ (§ 107-) καὶ τῷ Σχίσματι τῶν δύο Ἐκκλησιῶν (§ 111—)· οὐχ ἦττον πολλοὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἐπενέβαινον καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπισκόπων καὶ ἰδίᾳ τῶν πατριαρχῶν, καίτοι ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ 3 κανόνος τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου ἀνενώσε τὸν 4 τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ· οὕτω π. χ. ἐπὶ τε τῆς Εἰκονομαχίας καὶ τοῦ Σχίσματος οἱ αὐτοκράτ.

τορες ἀνεβίβαζον καὶ κατεβίβαζον τοὺς πατριάρχας Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς· ἐπίσης καὶ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς τὸ 931 θέλων νὰ καταβιάσῃ ἀπὸ τοῦ θρόνου τὸν πατριάρχην Τρύφωνα, ἵνα ἀποδώσῃ αὐτὸν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ ἀδελφῷ Θεοφυλάκτῳ, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Καισαρείας Θεοφάνους δολίῳ τῷ τρόπῳ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ (πρβλ. τοὺς μ. Θεοφ. 417. 421.—Κεδρ. τόμ. Β', σελ. 311. — Συμ. Μάγιστρ. σελ. 742 καὶ Γεώργ. μοναχ. σελ. 908 καὶ 911 ἔκδ. Βόννης). Ὁμοίως δὲ καὶ Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς μετὰ τινα χρόνον ἐξέδωκε νόμον ὀρίζοντα, μὴ ἄνευ τῆς αὐτοῦ γνώμης καὶ προτροπῆς ἐπίσκοπον ἢ ψηφρίζεσθαι ἢ προχειρίζεσθαι (Κεδρ. 2, 368), ἢ κατὰ Λέοντα τὸν διάκονον (σελ. 98) μὴ τι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐκτὸς τῆς ἐκείνου ῥοπῆς ἐνεργεῖν· ἀλλὰ τὸ 969 ὁ νόμος οὗτος κατηργήθη ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Τζιμισκῆ (ἐν. ἀν. σελ. 380), τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου μὴ συγκατατιθεμένου ἄλλως νὰ στέψῃ αὐτὸν αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ καίτοι πολλοὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἐπενέβαινον αὐθαιρέτως εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, αὕτη ὅμως πάντοτε διεμαρτύρετο καὶ διὰ τῶν πατέρων αὐτῆς καὶ διδασκάλων ὑπεστήριζε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ὡς π. χ. διὰ τοῦ Γερμανοῦ, Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, τοῦ Φωτίου, Νικολάου τοῦ Μυστικοῦ, τοῦ Πολυεύκτου (πρβλ. περὶ τούτου καὶ Κεδρ. 2, 352) καὶ ἄλλων. Οὐδὲν ἦττον ὅμως ἡ Ἐκκλησία ἀπήλαυε τῆς ἰσχυρᾶς προστασίας τῆς πολιτείας, ὡς καὶ διαφορῶν προνομίων κατὰ διαφοροῦς ἐποχὰς ἀναγνωρισθέντων· οὕτω φέρ' εἰπεῖν τὰ μοναστήρια καὶ αἱ ἐκκλησίαι ἦσαν ἀτελεῖς πάσης λειτουργίας, μόνον διὰ τῶν ἐπισκόπων ἐν ἀνάγκῃ καλούμεναι εἰς τοιαύτας (Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου, ἐκλογὴν νόμων τίτλ. 9,15)· τὰ ἀκίνητα αὐτῶν κτήματα ἔδει νὰ ὡσι ἀναπαλλοτρίωτα, ἢ δὲ διαχείρισις τῶν προσόδων αὐτῶν ἦν ἔργον τῶν ἐπισκόπων, καίτοι καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς, προφασιζόμενος ὡς λέγει ὁ Ζωναρᾶς (βιβλ. 16, 25) ὅτι ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων οὐκ εἰς θεὸν τὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἀναλλασκονται, βασιλεῖον ἔθετο διάταγμα ἐν ἀκινήτοις τὰς ἐκκλησίας μὴ ἐμπλατύνεσθαι· ὁμοίως ἀρπαγὰς καὶ σφετερισμοῦ; ἐποιήσαντο καὶ οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες· περαιτέρω ἀνεγνωρίζετο τὸ κῦρος τῶν

ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, ἀνώτατον τῶν ὁποίων καὶ ἀνέκκλητον ἦν τὸ τοῦ πατριάρχου κριτήριον, ἐξ οὗ καὶ εἰς ὃ ἀναλύει καὶ ἀναστρέφεται πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κριτήρια (ἐκλογ. νόμ. 10, 6. 11 καὶ ὑπόμνημα Ἀλεξίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως παρὰ Migne τόμ. 119, σελ. 832). Ὁμοίως αἱ ἐκκλησίαι ἐθεωροῦντο ὡς ἄσυλα (ἐκλ. νόμ. 28,1), οἱ κληρικοὶ ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῶν πρὸς τὸ κράτος υποχρεώσεων (Νικολ. Μυστ. ἐπιστ. 150 παρὰ Migne τόμ. 111) καὶ ἐν γένει ἀνεγνωρίζετο τῇ Ἑκκλησίᾳ τὸ δικαίωμα τοῦ προστατεύειν τοὺς ἀδίκως ὑπὸ τῆς πολιτείας πιεζομένους (πρὸβλ. ἐπιστολὰς Φωτίου 157 καὶ 159 καὶ Νικ. Μυστ. ἐπιστολ. 95 καὶ 146).

2. Καθὼς ἄλλοτε οὕτω καὶ νῦν ἡ Ἑκκλησία κυρίως εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποφασίζειν καὶ νομοθετεῖν περὶ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ἔργον δὲ τῆς πολιτείας ἦν τὸ ἐπικυροῦν τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς· τὸ μέσον δι' οὗ ἡ Ἑκκλησία ἐνομοθέτει ἢ ἐπέλυε τὰ ἐμφανιζόμενα ζητήματα ἦν τὸ ἀρχαῖον συνοδικὸν σύστημα, κατὰ τὸ ὅποιον οὐ μόνον συνόδους οἰκουμενικὰς συνεκρότει, ἀλλὰ καὶ ἐπαρχιακάς· αἱ τελευταῖαι αὗται, ὡς καὶ πρότερον ἔπρεπε νὰ συγκαλῶνται δις τοῦ ἐνιαυτοῦ (καν. 6 τῆς Ζ' οἰκουμ. συνόδου), φαίνεται ὅμως ὅτι ἕνεκα τῶν καιρικῶν περιστάσεων συνεκροτοῦντο δυσχερῶς καὶ διὰ τοῦτο ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξιος διεκελεύετο ἐν τῷ ὑπομνήματι αὐτοῦ μὴ τῆς κατὰ τὴν ἐπαρχίαν συνόδου τοὺς ἐπισκόπους ἀπολιμπάνεσθαι, χωρὶς ἀναγκαίας τινὸς καὶ ἀπαραιτήτου αἰτίας (Migne τόμ. 119, σελ. 829). Ἐκτὸς τῶν συνόδων τούτων ἐν μεγάλῃ χρήσει ἦν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημοῦσα σύνοδος, ὀνομαζομένη συνήθως σεβασμία, θεία, ἁγία καὶ ιερά, αἱ ἀποφάσεις δ' αὐτῆς φέρουσαι κατὰ τὰς περιστάσεις τὰ ὀνόματα πρᾶξις, τόμος, σημείωμα, ὑπόμνημα καὶ σιγίλλιον ἐσφραγίζοντο ἐνίοτε καὶ διὰ μολιβδίνης βούλλης (Ἀποφάσεις συνοδ. καὶ ἀρχιερ. παρὰ Migne τόμ. 119, σελ. 726—καὶ σύνταγμα Κανόνων Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ τόμ. 5). Ἐν τοῖς διαφόροις τούτοις ἐγγράφοις κατ' ἀρχὰς κατὰ τὴν 47 νεαράν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκτὸς τῆς Ἰνδικτιῶνος ἐτίθετο καὶ ἡ ἡμέρα καὶ τὸ ἔτος, ἀκολουθῶς περιωρίζοντο μόνον εἰς τὴν Ἰνδικτιῶνα, μέχρις οὗ τὸ 1394 διὰ τινος νεαρᾶς Μανουῆλ τοῦ Κομνηνοῦ διετάχθη ἵνα καταγράφηται

καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ μηνὸς καὶ τὸ ἔτος (*Acta Patriar. Miklosisch 2, 214*). Ἐν τούτοις καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ δὲν ἔλειψαν αὐτοκράτορες, οἵτινες ἐθεώρουν ἑαυτοὺς δικαιουμένους νὰ νομοθετῶσιν ἐπὶ σχέσεων μικτῶν, πολλάκις δὲ καὶ ἐπὶ καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων· τὰς τοιαύτας ἀποφάσεις, ἐφόσον αὐταὶ δὲν παρέδλαπτον τὸ πνεῦμα καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Ἐκκλησίας, αὕτη ἀπεδέχετο, οὕτω δὲ διὰ τῶν βασιλικῶν καὶ συνοδικῶν νόμων ἐπλουτίζετο ὁ νομικὸς τῆς Ἐκκλησίας κῶδιξ· οὕτω π. χ. εἰς τὴν προηγουμένην συλλογὴν τῶν κανόνων (§ 79, 2) προστετέθησαν νῦν οἱ κανόνες τῆς Ζ' οἰκουμ. συνόδου, τῶν δύο ἐπὶ Φωτίου τὸ 867 καὶ 879 καὶ οἱ κανόνες καὶ αἱ ἐπιστολαὶ πατριαρχῶν τινων, ὡς Νικηφόρου, Ταρασιου, Νικολάου Μυστικοῦ, Σιοιρνίου, Ἀλεξίου, Κηρουλαρίου κτλ. ἐπίσης ὑπὸ τῶν βασιλέων Βασιλείου τοῦ Μακεδόνορος καὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ αἱ βασιλικαὶ διατάξεις ἢ τὰ βασιλικά ἐν 60 βιβλίοις, ἅτινα καίτοι ἐν πολλοῖς εἶναι μεταπεφρασμένα ἐκ τοῦ ἰουστινιανέου κώδικος, οὐχ ἥττον περιέχουσι καὶ πολλὰς νέας διατάξεις καὶ ἐν γένει συντελοῦσιν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ὁμοίως καὶ αἱ εἰς τὸν αὐτὸν Λέοντα ἀποδιδόμεναι 115 ἐπαγορθωτικαὶ διατάξεις (*novellæ constitutiones*)· μεγάλως τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῆς περιόδου ταύτης ἐπλούτισε καὶ ὁ περικλεῆς πατριάρχης Φῶτιος, ὅστις κατὰ τὸ παράδειγμα Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ συνέταξε τὸ σύνταγμα τῶν κανόνων καὶ τὸν περίφημον *Νομοκάνονα*, σύγκρισιν ὄντα τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν νόμων καὶ χρησιμεύσαντα ἀκολούθως ὡς ἐγχειρίδιον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου· ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ μνησθῶμεν καὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν νόμων τοῦ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

§ 117.

ΜΟΝΑΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ.

Πρβλ. τὰ σχετικὰ συγγράμματα Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου παρὰ Migne Τόμ. 99.

— Ἀ λ ή θ σ ι α ν ἔτος Α' ἐν Κων/πόλει 1880 φυλ. 9—καὶ Ἐ κ κ λ. Ἀ λ ή θ σ ι α ν φυλ. 4.—J. Silbernagl, *Verfassung und Gegenwärtiger Zustand* κτλ.—

Γ. Griesebach, *Reise durch Rumelien*.—Δουκάγγιον Constantinopolis Christiana βιβλ. 4.—Σκαρλάτον Βυζάντιον Περιγρ. τῆς Κωνσταντινουπόλεως Τόμ.

A' καὶ Β' Ἀθ. 1851-62.—Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Σιναίου, Κωνσταντινάδα, ἐν Κων/πόλει 1844.—J. Ph. Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient.*—Albert Lenoire, *Architecture monastique*, Paris 1852.—K. N. Pischon, *die Mönchsrepublik d. Bergs Athos in hist. Taschb.* 1860.—Gaas, *zur Geschichte d. Athosklöster*, Giessen 1865.—τοῦ αὐτοῦ in *Realencyklopädie von Herzog* ἔκδ. 1 Τόμ. 1 σελ. 534.—V. Langlois, *Le mont Athos*, Paris 1867.—Kurtz, *Hand. d. K-G. Τόμ. 1, 3* σελ. 108.—M. Γεδεών, Ἀθῶνα, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1885.

1. Εἰς τῶν σπουδαιότερων παραγόντων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνεργείας καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην παρίσταται ὁ μοναχικὸς βίος· ἔτι καὶ νῦν τοσοῦτος ἐνθουσιασμός παρατηρεῖται ὑπὲρ τοῦ βίου τούτου, τὸν ὁποῖον Θεόδωρος ὁ Στουδίτης χαρακτηρεῖ ὡς *πολιτεῖαν ἰσαγγελον*, ὡς *παράδεισον φύοντι τὰ καλλικαρπα τῶν ἀμεινῶν δένδρα*, ὡς *ἀγαθὴν ζωὴν καὶ μερίδα τοῦ Κυρίου καὶ ὡς μυστήριον* (Ἐπιστολ. 1, 9. 2, 23. 165), ὥστε πολλοὶ ἐκ τε τῶν ἀνωτέρων τῆς κοινωνίας στρωμάτων καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ βασιλικοῦ γένους εἰς αὐτὸν κατέφευγον. Οἱ μοναχοὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην παριστῶσι μέγα καὶ ἐνδοξον πρῶσωπον· ὅτι πολλάκις δὲν κατώρθω ὁ ἀνώτερος κληρὸς τοῦτο διεξεδίκουν οἱ μοναχοί, οἵτινες πεπροικισμένοι συνήθως διὰ θελήσεως στιβαρῆς καὶ χαρακτῆρος ἀνεξαρτήτου ἀντεπεξῆρχοντο λάθροι κατὰ παντός εἶδους αὐθιαιεσίας· διὰ τοῦτο οὐδαμῶς εἶναι ὑπερβολικὸν εἶναι παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ διατήρησις τῆς ὀρθοδοξίας κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται εἰς τὸν ζῆλον τῶν μοναχῶν. Οὐχ ἥττον σημαντικὴ ἦν ἡ ἐνέργεια αὐτῶν καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας· τὰ μοναστήρια πάντοτε ἦσαν τὰ φυτώρια, ἐν οἷς ἐμορφούντο οἱ πλείστοι τῶν κληρικῶν· τοῦλάχιστον τρηνῶς τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου. Ἐντεῦθεν ἄδικον εἶναι τοὺς μοναχοὺς τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τῶν χρόνων τούτων νὰ χαρακτηρίζωμεν ὡς φανατικούς μόνον καὶ μηδεμίαν πολιτιστικὴν δύναμιν ἐκασκήσαντας· εἰς τοὺς τὰ τοιαῦτα διῆσχυριζομένους ἄριστα ἀπήντησεν ὁ *Lenormant* λέγων, ὅτι ἡ ἱστορία τῶν μοναχῶν τῆς Ἀνατολῆς δὲν εἶναι ἥττον ἐνδοξος τῆς τῶν τῆς Δύσεως καὶ ὅτι τὰ τέκνα τοῦ Μ. Βασιλείου ἀνεδείχθησαν ἐν τῷ πολιτισμῷ ἄξιοι συναγωνισταὶ τῶν τέκνων τοῦ Βενεδίktου (ἰδ. *La Grande Grèce*, τόμ. 2, σελ. 395).

Οὐδὲν ἤττον ὅμως ὀφειλομένον νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ μοναχικὸς βίος, τὸ μὲν ἕνεκα τῶν τρομερῶν διωγμῶν τῆς εἰκονομαχίας (πρὸς Θεοδ. Στουδ. ἐπιστολ. 2, 3. 5. 12. 14), τὸ δὲ ἐξ ἄλλων λόγων περιτλῆθεν εἰς οὐ μικρὰν κατὰπτωσιν· Θεόδωρος ὁ Στουδίτης πολλαχοῦ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ (2, 107. 147. 14. 180) παραπονεῖται διὰ τὴν ἀστάσιαν καὶ ἀχαρκτηρισίαν μοναχῶν τινῶν, διὰ τὰς ἀταξίας αὐτῶν, τὰς λογομαχίας, τὴν πλεονεξίαν καὶ ἄλλα (πρὸς καὶ τῆς Ζ' οἰκουμ. συνόδου καν. 17. 18. 20. 21). Ἐκ τοιούτων καὶ ἄλλων ἀτοπημάτων ὀρμώμενος ὁ μέγας οὗτος ἀντιπρόσωπος τῆς μοναχικῆς πολιτείας τῆς περιόδου ταύτης ἀνέλαβε τὴν ἐπούλωσιν τῶν πληγῶν τούτων, καὶ δὴ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μοναχικοῦ κανόνος Βασιλείου τοῦ Μ. συντάξας διάφορα συγγράμματα πρέσχε τοῖς ὑπ' αὐτὸν μοναχοῖς διαφόρους ὑποτυπώσεις. Κατὰ τὸν Στουδίτην οἱ εἰς τὸν τοιοῦτόν βίον ἀφιερούμενοι δὲν ἔπρεπε νὰ ὦσι νεώτεροι τῶν 16 ἐτῶν, ἔπρεπε νὰ ἀπογυμνῶνται πάντων καὶ τὴν ἀσκητὴν αὐτῶν νὰ διαιρῶσι μετὰ ξὺ προσευχῆς, ἐγκρατείας καὶ ἐργασίας· καὶ ἅπας μὲν ὁ βίος τῶν μοναχῶν ἔπρεπε νὰ ᾖ προσευχή, ἰδίᾳ ὅμως ἔδει αὐτοὺς προτεύχεσθαι κατὰ τὸ *λυχνικόν*, τὸν ὁρθρον, τὰς ὥρας, τὸν ἑσπερινόν καὶ τὸ ἀπόδειπνον (πρὸς καὶ Νικέλ. Μυστικὸν περὶ μοναχικοῦ βίου § 12 Migne 111)· ἐπίσης κοινὴ ἦν καὶ ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ νηστεία, ἀνάλογος μόνον πρὸς τὴν σωματικὴν κατὰστασιν τῶν μοναχῶν· καὶ ἐνταῦθα δὲ πᾶσα ἡμέρα κυρίως ἦν νηστεία, ἰδίως δὲ αἱ τετράδες καὶ παρασκευαὶ (πρὸς Μυστικὸν ἐν. ἀν. § 7) καὶ αἱ λοιπαὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὠρισμέναι ἡμέραι, καθ' ἃς ἐμονοσίτουν καὶ ἐξηγοράγουν· τέλος δὲ ἡ ἐργασία ἐκτὸς τῶν βαναύτων καὶ καλῶν τεχνῶν ἐπεξετείνετο καὶ εἰς τὰ γράμματα. Ὁ Στουδίτης ἵνα παρτρύνη τοὺς μοναχοὺς εἰς τὴν ἀκριβῆ τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἐκτέλεσιν ὥρισεν αὐτὰ ἀκριβῶς, ἐπέβαλε διαφόρους ποινὰς τοῖς παραβάταις καὶ ἐποίησε διαφόρους ἰαμβοὺς εἰς διαφόρους τάξεις καὶ ἔργα τῶν μοναχῶν ἀναφερομένους. Πάντες οἱ μοναχοὶ ἔπρεπε νὰ τελῶσιν ὑπὸ τὸν ἡγούμενον, μετ' ὃν εἴπετο ὁ δευτερεύων, καθὼς καὶ ἄλλη ὑπαλληλία, ὡς οἰκονόμος, ταξiάρχης, ἐπιστημονάρχης, ἀγρυπνιστῆς κτλ. Οὕτω Θεόδωρος ὁ Στουδίτης κατῴρθησε νὰ διαρρυθμίσῃ τὸν

μοναχικὸν βίον διὰ τοῦ μοναχικοῦ αὐτοῦ κανόνος, ὅστις ἄριστος καὶ βασιλικώτατος καὶ τὰς ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις ἐκκλίνων ἐκράτησε πολλῶν ἄλλων διατάξεων, πολλοὺς δὲ καὶ πλουσίους ἀπεκόμισε τοὺς καρπούς.

2. Ἡ μεγάλη τιμὴ καὶ ὑπόληψις ἣ τῷ μοναχικῷ βίῳ προσνεομένη δέικνυται καὶ ἐκ τῆς μεγάλης πληθύος τῶν μοναστηρίων. "Ο,τι ἦν ἄλλοτε ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Συρία (β 80,12) τοῦτο κατέστη νῦν ἡ Κωνσταντινούπολις μετὰ τῶν πέριξ· αἰτία τῆς συρροῆς ταύτης τῶν μοναχῶν ἦτο, τὸ μὲν ἡ πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ τῆς πόλεως σημασία, τὸ δὲ καὶ τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἐτίμων τὸν βίον τοῦτον καὶ πολλαχῶς ὑπεστήριζον· ἐντεῦθεν ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχε πολλὰ καὶ περιφανῆ μοναστήρια, ὡς τὸ τῶν Ἀκουιήτων, τοῦ Στουδίου, τῆς Περιβλέπτου, ἰδρυθὲν ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ, Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν Περίῳ, τῶν Ἀρμενιανῶν, τῆς Αὐγουστής, τῆς Ἰασίας, τοῦ Μυρελαίου, τῆς Ὁδηγητρίας καὶ ἄλλα· πολλὰ ἐπίσης ἀναφέρονται καὶ ἐν τοῖς πέριξ τῆς πόλεως, ὡς τὸ τοῦ Φωκᾶ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, τοῦ Σατύρου ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἰγνατίου ἰδρυθὲν, τῶν Βρύων, τοῦ Βαρδανίου ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ, τοῦ Θεοκορυφώτου ἐν Ἀντιγόνῃ, τῆς Ἀγίας Τριάδος ἐν Χάλκῃ, ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου κατὰ τὴν παράδοσιν ἰδρυθὲν, τῆς Θεοτόκου ἐν Πριγκήπῳ κτλ. Μοναστήρια πολλὰ ὑπῆρχον καὶ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τῆς Βιθυνίας, ἐπὶ τῶν ὄρεων Κυμηνᾶ, Βιραχέων, Λάτρους καὶ ἐπὶ τῆς χρυσοῦς καλουμένης Πέτας (Γεώργ. μοναχ. σελ. 910 ἐκδ. Βόννης.—μ. Θεοφ. σελ. 430 καὶ Κεδρ. 2,337), ὡς καὶ ἐπὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, μεταξὺ ἄλλων ἀναφερομένου κατὰ τοὺς χρόνους Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης τοῦ μοναστηρίου τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, εἰς νέαν ἀκμὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνυψωθέντος. Ἄλλ' ἤδη καὶ τὸ ὅρος τοῦ Ἀθῶνος καθίσταται ἐστία τοῦ μοναχικοῦ βίου· ὅτι βεβαίως καὶ πρότερον ἐν Ἀθῶ ὑπῆρχον ἐρημίται καὶ ἀσκηταί, εἶναι πιθανόν, κυρίως ὅμως μοναστήρια συναντῶμεν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, καίτοι ἡ ἰδρυσις τῆς μονῆς τοῦ Χειμάρρου ἢ Ξηροποτάμου ἀνάγεται μέχρι τῆς Πουλχερίας (Migne τόμ. 113, σελ. 1062). "Οτε κατὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα τὰ ὅπλα Βασιλείου τοῦ Μακε-

δόνος ἐχριστιάνισαν μέρη τινὰ τῆς κυρίως 'Ελλάδος καὶ ἀπήλλαξαν αὐτά, ὡς καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν τοῦ ζυγοῦ τῶν Σλαύων (§ 102,1) τότε Κωνσταντινουπολίτης τις ἡγούμενος 'Ιωάννης Κολοβός ἱδρύσας τὸ πρῶτον ἐν Ἄθῳ πλησίον τῆς 'Ιεριστοῦ λίθινον μοναστήριον, εἰς ὃ ὁ αὐτοκράτωρ ἐδωρήσατο ἅπαν τὸ ὄρος· ἐπίσης τὸ 924 ὁ αὐτοκράτωρ Ῥωμανὸς ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων τὴν μονὴν τοῦ Ξηροποτάμου κτίσας ναὸν μεγαλοπρεπῆ, ξενῶνα, τείχη καὶ προκίσας αὐτὴν διὰ πολυτίμων ἀναθημάτων, ὡς καὶ ἐτησίως εἰσφορᾶς 1800 χρυσῶν· ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, ὡς ἀναφέρει ὁ Κεδρηνός (2,488) ἐκτίσθη καὶ ἡ μονὴ τῶν 'Ιβήρων ὑπὸ τινος Βαρασβατζέ. Ἄλλ' οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἀθωνοῦ ἐπηρεαζόμενοι ὑπὸ τῶν ἐκ Κρήτης προελαυνόντων Σαρακηνῶν ἀπεμακρύνοντο εἰς μέρη ὀρεινότερα, μέχρις οὗ τὸ 960 ἀπαλλαγέντος τοῦ ὄρους, Ἀθανάσιος ὁ Ἀθωνίτης ἱδρύσας τὴν μεγάλην βασιλικὴν μονὴν τῆς Λαύρας. Οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἀθανασίου ἐκτὸς τῆς προσευχῆς καταγινομένοι καὶ περὶ ἄλλα ἔργα ἀπῆρσκον τοῖς ἐρημίταις καὶ διὰ τοῦτο οἱ τελευταῖοι ἤδη τὸ 970 ἀπήτησαν παρὰ 'Ιωάννου τοῦ Τζιμισκῆ τὴν καταστροφὴν τῆς Λαύρας· ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ συνταχθεὶς τῇ μερίδι τῶν πρώτων ἠνάγκασε τοὺς ἐρημίτας νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὸν βίον ἐκεῖνων, οὕτω δὲ οὗτοι ἤρξαντο νὰ διαιτῶνται ἐν ὠρισμένοις κελλίοις· κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνηγέρθη καὶ ἡ μεγάλη μονὴ τοῦ Βασιλοπεδίου, ὡς καὶ ἔπειρα (ἰδ. Γεδεών σελ. 129—). Ἄλλ' αἱ μεταξὺ τῶν μονυχῶν καὶ ἐρημιτῶν ἐριδες ἐξηκολούθουν καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε τὸ 1015 Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος μετὰ τοῦ πατριάρχου Μ. τοῦ Κηροπλάτου ἐξέδωκε τὸ δεύτερον τυπικὸν τοῦ Ἄθῳ, ὅπερ ποιούμενον μνείαν 180 μικρῶν καὶ μεγάλων κατοικιῶν καὶ 700 μοναχῶν, ἐκτὸς τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων ὥριζε καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου· οὕτω π.χ. οὐδὲν θῆλυ ἔδει νὰ διαιτᾶται ἐν τῷ ὄρει, ὁ ἡμίονος ἔπρεπε νὰ ᾔεν χρήσει καὶ τὰ θορυβώδη ἐπαγγέλματα νὰ ἐξορίζωνται. Ἀπὸ τοῦδε καὶ οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἀθῳ διηροῦντο εἰς 4 τάξεις 1) τοὺς ἐρημίτας διαιτωμένους κατὰ μόνας 2) τοὺς ἐρημίτας, συνοικοῦντας ἄλλοις ἐν τοῖς κελλίοις 3) τοὺς ιδιορρυθμους, οἵτινες ἐκτὸς τῆς κοινῆς προσευχῆς, διαιτῶμενοι ἐν ἰδιαιτέροις κελλίοις τῶν μοναστηρίων ἐλάμβανον ἐξ

αὐτῶν τὰ πρὸς διατροπὴν καὶ ἐξέλεγον κατὰ πλειοψηρίαν τοὺς προισταμένους αὐτῶν ἐπὶ ἓν μόνον ἔτος καὶ 4) τοὺς κοινοβιάτας, οἵτινες ὑπὸ ἑνα ἰσθμίων ἡγούμενον καὶ ἀπολύτως κυβερνῶντα τελοῦντες, οὐδὲν εἶχον ἴδιον, ἀλλὰ τὰ πάντα κοινά, ὡς στολὴν ὁμοιόμορφον, τράπεζαν κοινήν, ἀναγινώσκοντος πάντοτε ἑνός, ὡς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς μοναστηρίοις (Μ. Θεωρ. 909) καὶ ἐργασίαν τακτικῶς μεριζομένην. Ἐκτὸς τῶν ἐν ἐκάστῳ μοναστηρίῳ ἀρχῶν, ὑπῆρχε καὶ ἄλλη ἀρχὴ ἐφ' ὧν, ἡ τοῦ Πρώτου (Νικέλ. Μυστ. περὶ μοναχ. βίου). Τὰ μοναστήρια ἐν γένει ὑπέκειντο ἐκκλησιαστικῶς ὑπὸ τοὺς μητροπολίτας καὶ ἐπισκόπους, ἐν ταῖς παροικίαις τῶν ὁποίων εὐρίσκοντο· τοιαῦτα εἶχε καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἅτινα ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ ὠνομάζοντο σταυροπήγια πατριαρχικά, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἰδρυσιν αὐτῶν ἐπήγγυτο σταυρός· ἐντεῦθεν τὰ τοιαῦτα μοναστήρια ὁπουδῆποτε εὐρίσκόμενα ἐμνημόνευον τοῦ ὀνόματος τοῦ πατριάρχου· τῆς ἐπιστείας τοῦ Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμένα καὶ τὰ μοναστήρια τοῦ Ἀθῶνος, μάλιστα καὶ αὐτὸς ὁ Ἱερισσοῦ ἐξήσκει ἐπ' αὐτῶν δικαιοδοσίαν τινὰ σχετικῶς πρὸς τὰς χειροτονίας.

§ 118.

ΙΕΡΟΣ ΚΛΗΡΟΣ.

1. Καθὼς ἐν τῇ προηγουμένῃ (§ 81, 1), οὕτω καὶ ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ἀνεγνωρίζετο ἡ ἐπιστημονικὴ μόρφωσις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ κλήρου, καίτοι δὲ ἡ εἰκονομαχία καὶ αἱ ἐξῶθεν ἐπιδρομαὶ ἐπὶ ἡνεγκον κατὰπτωσίν τινα τῶν γραμμάτων ἐν Ἀνατολῇ, οὐδὲν ἦττον ὅμως ὁ ἱερός κληρὸς προηλείφετο εἰς αὐτὰ ἐκ τῶν ἐνόντων, τὸ μὲν ἐν τοῖς διαφόροις τῆς αὐτοκρατορίας σχολαῖς, τὸ δὲ ἐν τοῖς μοναστηρίοις καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ μεγάλῃ ἀποθήκῃ τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὸν ἱερὸν κληρὸν εἰσήγοντο πάντες οἱ βουλόμενοι ἐκ παντὸς γένους, ἀρκεῖ νὰ εἶχον τὰ ὑπὸ τῶν κανόνων ὀριζόμενα προσόντα (ἀποστολ. καν. 76 καὶ 97), ἔτι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ δοῦλοι ἠδύναντο νὰ ἱερωθῶσι τῇ γνώσει τῶν κυρίων αὐτῶν, ὅτε καὶ ἀπηλευθεροῦντο (ἐκλ. νόμ. Λέοντ. καὶ Κωνστ. Τίτλ. 20, 5. 6), ἐνῶ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἀπεγυμνοῦντο τῆς ἱερωσύνης καὶ ἐπανάρχοντο

εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν (Λέοντ. Σορ. Νεαρ. 9). Ὁ γὰρ
 μοῦς καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἐπετρέπετο τοῖς κληρικοῖς πρὸ τῆς χει-
 ροτονίας, μάλιστα ἐναντίον τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἀπαιτούσης ἵνα
 οἱ μέλλοντες διακόνου ἢ πρεσβυτέρου χειροτονίας ἀξιουσθαι καθομο-
 λογῶσιν ὡς οὐκέτι ταῖς αὐτῶν συνάπτονται γαμεταῖς, ἤδη ἡ ἐν
 Τρούλλῳ σύνοδος ἐθήκε τὸν 13 κανόνα, δι' οὗ ἀπηγόρευε τοῦτο καὶ
 ἀφώριζε μὲν τοὺς λόγῳ εὐλαβείας ἐκβάλλοντας τὰς γυναῖκας αὐτῶν
 πρεσβυτέρους ἢ διακόνους, καθήρει δ' αὐτοὺς ἐπιμένοντας. Μόνον οἱ
 ἐπίσκοποι ἔδει νὰ ὦσιν ἄγαμοι καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο
 προεχειρίζοντο μοναχοὶ καὶ ἄγαμοι ἢ ἐγγαμοὶ μὲν, ἀφοῦ ὅμως ἐκ συμ-
 φώνου μετὰ τῶν γαμετῶν αὐτῶν διέλυσιν τὸν γάμον (καν. 48 τῆς ἐν
 Τρούλ συνόδ.). φαίνεται ὅμως ὅτι τινὲς ἐκώλυνον τοὺς νομίμους παῖδας
 ἔχοντας προάγεσθαι εἰς τὸν τοῦ ἐπισκόπου βαθμόν, ἐκεῖνο ἐπὶ νοῦν
 λαμβάνοντες, ὡς τῇ πρὸς τὰ τέκνα διαθέσει ταῖς ἱεραῖς ὑπάρξεσι λυ-
 μηνεῖται ὁ χειροτονούμενος· τοῦτο ὅμως καταδικάζει Λέων ὁ Σορὸς ἐν
 τῇ 2 Νεαρᾷ, ὡς καὶ ἐκείνους, οἵτινες πρὸ τῆς χειροτονίας δηλοῦντες
 ὅτι εἶχον ἐν νῷ νὰ νυμφευθῶσι, ἔπραττον τοῦτο (νεαρ. 3). Οἱ ἅπαξ εἰς
 τὸν κλῆρον εἰσερχόμενοι δὲν ἐπετρέπετο νὰ μεταβάλλωσι σχῆμα (Νεαρ.
 7), οὐδὲ νὰ γείνωσιν ἐκλήπτορες ἢ ἀπαιτηταὶ δημοσίων συντελειῶν
 ἢ μισθωταὶ τελῶν ἢ ἡλλοτριῶν κτήσεων φροντισταὶ ἢ ἐντολεῖς
 δικῆς καὶ ἐγγυηταὶ (ἐκλογ. νόμ. 9, 3)· καθὼς δὲ τὰ λοιπὰ μυτήρια
 οὕτω καὶ ἡ ἱερωσύνη ἔπρεπε νὰ μεταδίδηται δωρεάν, καθαιρουμένων
 τῶν ἐπὶ χρήμασι χειροτονούντων καὶ χειροτονουμένων· ἐπειδὴ ὅμως,
 ὡς ἀναφέρει Νικόλαος ὁ Μυστικὸς οὐδεὶς στρατεύεται ἰδίῳ ὀφωνίῳ
 καὶ ὁ ποιμὴν ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ποιμένης ἐσθίειν οὐκ ἀποτέτραπται,
 ἐπετρέπετο νὰ παρέχωσιν οἱ χειροτονούμενοι τῷ χειροτονούντι ἐν μὲν
 νόμισμα χρυσοῦν, εἰ ἦσαν ἀναγνώσται, τρία δὲ εἰ διάκονοι καὶ πρε-
 σβύτεροι, τοῦτο δὲ ἐλέγετο *κανονικόν*· περὶ τῆς διατροφῆς δὲ τοῦ
 κλήρου προκειμένου παρατηρητέον, ὅτι πρὸς τοῦτο συνετέλουν τὰ
κανονικά, χρήματα ἢ εἶδη (Migne τόμ. 119 σελ. 861) καὶ τὰ ἀπὸ
 τοῦ νόμου *σιτηρέσια* (Κεδρ. 2, 518). Ὁ ἀριθμὸς τῶν κληρικῶν ἦν
 διάφορος κατὰ τὰς διαφόρους ἐκκλησίας· οὕτω π. χ. ἐν τῇ μεγάλῃ
 Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχον 60 ἱερεῖς,

100 διάκονοι, 40 διακόνισσαι, 90 ὑποδιάκονοι, 110 ἀναγνώσται, 25 ψάλται καὶ 100 πυλωροὶ (Βασιλ. 3, 48).

2. Τὸν ἀνώτερον κληρὸν καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἀπετέλουν οἱ τρεῖς βαθμοὶ τῆς ἱερωσύνης· καὶ οἱ μὲν διάκονοι ἦσαν ὑπηρέται τῶν μυστηρίων Θεοῦ, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἀρχιδιάκονον (Migne τόμ. 119 σελ. 972) καὶ μετ' αὐτὸν τὸν δευτερεύοντα (Νικ. Μυστ. ἐπιστ. 89 παρὰ Migne τόμ. 111), ἔργον τοῦ ὁποῦοι ἦν τὸ ἐπευφημεῖν τοὺς βασιλεῖς καὶ ἀρχιερεῖς μετὰ τὴν εἰσοδὸν, βαστάζειν ἐν ταῖς λιταῖς τὸ Εὐαγγέλιον, ποιεῖν τὰς συνκπτὰς καὶ αἰτήσεις καὶ ἀπόντος τοῦ ἀρχιδιάκονου διδόναι τῷ διακόνῳ καιρὸν ὅπως ἀναβῇ εἰς τὸν ἄμβωνα (Ἰωάν. Κίτρους παρὰ Migne τόμ. 119 σελ. 968)· ὡς δ' ἀνωτέρω εἶδομεν καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν διακονισσῶν δὲν ἀπεσθῆσθαι πανταχοῦ. Οἱ δὲ πρεσβύτεροι ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν ἀρχιεπρεσβύτερον ἢ πρωτοπαπᾶν, εἶχον τὰ αὐτὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα, οἷα καὶ πρότερον, ὡς δ' ἀναφέρει ὁ Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος (παρὰ Migne 87, 3985) εἶχον *στρογγύλην κουράν* ἢ κατὰ τὸν Γερμανὸν (μυστ. θεωρ. Migne 98) ἐξυρρίζοντο γυροειδῶς πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου, ἢ ὁλοτελῶς κατὰ μήνησιν τοῦ Ἰακώβου καὶ Παύλου (§ 87, 3). Τέλος οἱ ἐπίσκοποι, τῶν ὁποίων τὸ ἀξίωμα οὐδεμίαν ὑπέστη μεταβολήν, κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ Ζ' οἰκουμενικὴν σύνοδον (καν. 2) ἐπρεπε τοῦλάχιστον νὰ γινώσκωσι τὸν ψαλτῆρα, νὰ ἀναγινώσκωσιν ἐρευνητικῶς καὶ οὐ παροδευτικῶς καὶ νὰ ἀναστρέφωσιν κατὰ τὰ θεῖα ἐντάλματα, πρὸς ἄρσιν δὲ τῶν φιλονεικιῶν ἡ Πρωτοδευτέρα σύνοδος (καν. 17) ὥρισεν ἵνα μηδεὶς χειροτονῇται ἐπίσκοπος ἄθρόον ἐκ λαϊκῶν ἢ μοναχῶν πρὶν ἢ διέλθῃ τὸν νενομισμένον χρόνον ἐν τοῖς κατωτέροις τῆς ἱερωσύνης βαθμοῖς, ὅπερ ὅμως δὲν ἐτηρεῖτο. Ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐπισκόπων ἐγένετο ὑπὸ τῶν κληρικῶν τῆς πόλεως καὶ τῶν προκρίτων αὐτῆς, ἐκλεγομένων τριῶν ὑποψηφίων, ἐξ ὧν ἐχειροτονεῖτο εἰς διδούς ὁμολογίαν πίστεως (ἐκλ. νόμ. τίτλ. 8, 3. 4 παρὰ Migne τόμ. 113). Ἐν τούτοις ἡ τάξις αὕτη δὲν ἐτηρεῖτο πάντοτε, ἐπεμβαίνοντων τῶν μητροπολιτῶν, πατριαρχῶν καὶ αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας· αὐτὸ τοῦτο συνέβαινε καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ πατριάρχου, ἐνῶ ὡς ἀναφέρει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (Βασιλ. τᾶξ. βιβλ.

2 κεφ. 14 παρὰ Migne τόμ. 112) ἡ ἐκλογή ἐπρεπε νὰ γίνηται ὡς ἐξῆς· χρεύοντος δηλ. τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ βασιλεὺς ἀνήγγελλε τοῦτο τῇ συνόδῳ, ἣτις συνερχομένη ἐν τοῖς κατηχομένοις τῆς μεγάλης ἐκκλησίας προέτεινε τρεῖς ὑποψηφίους, ἐξ ὧν ὁ βασιλεὺς ἐξελέγεν ἕνα, ἡ οἰονδήποτε ἄλλον συγκατατιθεμένων καὶ τῶν μητροπολιτῶν, εἶτα δὲ ἀπερχομένων πάντων εἰς τὴν αἰθουσαν τῆς Μαγναύρας, ὁ βασιλεὺς ἐξήρχετο καὶ ἔλεγε πρὸς τὴν σύγκλητον καὶ τοὺς μητροπολίτας, ἡ θεία χάρις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς βασιλεία ἡμῶν προβάλλεται τὸν εὐλαβέστατον τοῦτον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀκολουθῶς χειροτονεῖτο. Ἐπίσης δὲν ἦτο μόνιμον καὶ τὸ ἔθος τῆς μὴ μεταθέσεως τῶν ἐπισκόπων, ὡς ἀναφέρει ἐγγραφόν τι ἀκωνύμου πατριάρχου (Migne τόμ. 119 σελ. 904). Οἱ ἐπίσκοποι οὐ μόνον ἀπηγορεύετο νὰ ἐπεμβαίνωσιν ἀλλοτρίαις ἐνορίαις καὶ χειροτονῶσιν ὑπερόριον καὶ δέχωνται κληρικὸς ξένους ἄνευ συστατικῶν γραμμάτων (ὑπόμ. Ἀλεξ. πατρ. παρὰ Migne τόμ. 119, σελ. 832) ἀλλὰ καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐρχόμενοι ἐπρεπε νὰ πράττωσι τοῦτο τῇ γνώσει τοῦ πατριάρχου καὶ εἰς αὐτὸν πρῶτον νὰ ἐμφανίζονται καὶ δι' αὐτοῦ τῷ βασιλεῖ (ἐκλ. νόμ. 9, 5). Τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐπισκόπων ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ τῶν κανονικῶν, τὴν δὲ περιουσίαν αὐτῶν μετὰ θάνατον, ἐὰν μὲν ἦν κεκτημένη πρὸ τῆς ἐπισκοπῆς ἠδύναντο νὰ διαθέσωσι κατὰ τὸ δοκοῦν, ἄλλως ὅμως ἐλάμβανεν αὐτὴν ἡ Ἐκκλησία (ἐν. ἀν. 9, 6 καὶ Νεαρ. Λέοντος 12).

3. Καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ, ὡς ἄλλοτε (§ 81, 3) ἐνεκχ διαφόρων ἀναγκῶν ἐγεννήθησαν διάφορα κληρικὰ ἀξιώματα, ὁφθῆναι, κληρικάτα καὶ ἀρχοντίκια λεγόμενα· τὰ ἀξιώματα ταῦτα πολλὰ καὶ διάφορα ὄντα καὶ ἐν διαφόροις τάξεσι διαιρούμενα, ὡς ἐξαρτώμενα τῆς θελήσεως τῶν βασιλέων καὶ τῶν πατριαρχῶν, δὲν εἶναι πῖντοτε τὰ αὐτά, οὐδ' οἱ σωζόμενοι καταλογοὶ ἐν τῇ αὐτῇ τάξει ἀναφέρουσι, διότι συνεχύθη ἡ τούτων τάξις, ὡς λέγει Ἰωάννης ὁ Κίτρους. Τὸ πρῶτον καὶ ἀρχαιότατον εἶναι τὸ τοῦ μεγάλου οἰκονόμου, ὅστις διάκονος ἢ πρεσβύτερος ὦν ἐμερίμνα περὶ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῶν ἐκκλησιῶν καὶ παρεῖχε λόγον τῷ ἀρχιερεῖ· 6') τὸ τοῦ μεγάλου σακελ-

λαρίου ἢ τοῦ ἐπὶ τῆς μεγάλης σακέλλης, ἐποπτεύοντος τὸ θησαυροφυλάκιον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ ἀνδρῶν μοναστήρια· γ') τὸ τοῦ μεγάλου σκευοφύλακος, ἐποπτεύοντος τὸ σκευοφυλάκιον καὶ κατέχοντος τὰ εἰσοδήματα τῶν κληρικῶν μέχρι τῆς διανομῆς αὐτῶν· δ') τὸ τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος, ἐκδιδόντος τὰς ἐκκλησιαστικὰς δικαστικὰς ἀποράσεις καὶ κατέχοντος τὴν πατριαρχικὴν σφραγίδα· ε') τὸ τοῦ ἐπὶ τῆς μικρᾶς σακέλλης ἢ σακελλαρίου, ἐποπτεύοντος τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ γυναικεῖα μοναστήρια καὶ ς') τὸ τοῦ πρωτεκδίκου, ὅστις μετὰ τῶν λοιπῶν ἐκδίκων ἔκρινε τὰς μικροτέρας ὑποθέσεις. Οἱ ὀφφικιάριοι οὗτοι κατ' ἀρχὰς πέντε, τοῦ πρωτεκδίκου προστεθέντος ἐπὶ πατριάρχου Γεωργίου τοῦ Ξιφιλίου ἀπετέλουν τὸ περὶ τὸν πατριάρχην δικαστήριον, παρεκλήθητο καὶ ἐν τῇ συνόδῳ, μάλιστα δεξιόθεν αὐτοῦ καὶ ἐλέγοντο ἐξωκατάκοιλοι. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἄλλοι μὲν γράρουσι διὰ τοῦ οἰ, ἄλλοι δὲ διὰ τοῦ η καὶ ἄλλοι μὲν ὡς μίαν, ἄλλοι δὲ ὡς δύο λέξεις· ἐπίσης δὲν συμφωνοῦσι καὶ ἐν τῇ σημασίᾳ αὐτοῦ, διότι ἄλλοι μὲν ὀνομάζουσιν αὐτοὺς οὕτω, ὡς ἐνεργοῦντας τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις καὶ ἔωντας τὸν πατριάρχην ἀμέριμον (ἐξω—κατακληλεῖν), ἄλλοι ὡς διανυκτερεύοντας ἐκτὸς τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς (ἐξωκατάκοιτοι, ἐξώκοιτοι, ἐξωκατάκελλοι, πρὸς ἀντιδυστολήν τῶν κατακέλλων, τῶν ἐν τῷ πατριαρχείῳ διατελούντων), ἕτεροι διότι ἄλλοτε ἐφημέρευον εἰς τὰς ἐπὶ τῶν λόφων κειμένους ἐκκλησίας, πρὸς ἀντιδυστολήν τῶν κατακοίλων, τῶν κατοικούντων ἐν τῷ ἐν κόλῳ τόπῳ (!) κειμένῳ πατριαρχείῳ καὶ τέλος ἕτεροι, διότι ἐν ταῖς μετὰ τοῦ πατριάρχου συνεδριάσεσιν ἐκάθηντο ἐπὶ ἐδρῶν ἀνωτέρω καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχιερέων (πρβλ. Goari, Eûxολόγιον σελ. 291.—Δουκάγγιον σελ. 409.—Augusti Handbuch d. christ. Archaeologie τόμ. 1, σελ. 206—καὶ Zhismann ἐν. ἀν. σελ. 95—). Μετὰ τοὺς ἐξωκατακόλους εἶποντο πολλὰ ἕτερα ἀξιώματα, ὡς τὸ τοῦ πρωτονοταρίου, τοῦ ὑπομητριογράφου, τοῦ λογοθέτου, γράφοντος λόγους τεχνικοὺς καὶ κατέχοντος τὴν μίαν βούλλαν τοῦ πατριάρχου, ἐνῷ ὁ ἕτερος λογοθέτης ἔγραφεν ἀπλῶς ὑπομνήματα καὶ σημειώματα, τοῦ καστρινσίου, ὅστις ἐτήρει τὰ ἄμφια τοῦ πατριάρχου καὶ προσέφερεν αὐτῷ λειτουργοῦντι, ἐκράτει δὲ καὶ τὸ

θυμιατόν, τοῦ ιερομνήμονος, ὅστις περιέβαλλε τὸν πατριάρχην διὰ τῆς ἀρχιερατικῆς στολῆς μετὰ τοῦ καστρινσίου καὶ ὑπεμίμνησκει αὐτῷ τὰς εὐχάς, τοῦ ῥεφερενδάρλου, διδόντος καὶ κομίζοντος μηνύματα τοῦ πατριάρχου πρὸς τὸν βασιλέα, τοῦ ἐπὶ τῶν γονάτων, παρέχοντος τῷ λειτουργοῦντι πατριάρχῃ τὸ ἐπιγονάτιον, τοῦ ἐπὶ τῆς *Ιερᾶς καταστάσεως*, τηροῦντος τὴν ἐν τῷ *Ιερῷ βῆματι* εὐταξίαν καὶ ὑποδεχομένου τοὺς ἄρχοντας ἐν τοῖς πατριαρχείοις, τοῦ ὑπομνησκοντος, ὅστις ὑπεμίμνησκε τῷ πατριάρχῃ ἢ τῷ ἐπισκόπῳ τὰς ἐμφανιζόμενας ὑποθέσεις, τοῦ ἐπὶ τῶν *σεκρέτων*, τηροῦντος ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δικαστηρίοις τὴν εὐταξίαν, τοῦ ἐπὶ τῶν *κρίσεων*, ἴσως ἀντιπροσωπεύοντος τὴν Ἐκκλησίαν ἐν τοῖς πολιτικοῖς δικαστηρίοις, τοῦ τῶν *τριῶν ὀστιάριων*, ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἴστατο ἐν τῇ θύρᾳ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὰς ψήφους τῶν ἐκλογῶν τῶν ἀρχιερέων, ὁ δὲ δεύτερος ἐκράτει τὸ *δεκανίκιον* καὶ τὸ *μονοβάμπουλον*, τοῦ τῶν *τριῶν ἀρχόντων* τῶν ἐκκλησιῶν, ἐπιτηρούντων τὰς ἐκκλησίας, τοῦ ἐπὶ τῶν *κατηχήσεων*, τοῦ ὀργανοτρόγου, τῶν 4 ἐκδίκων, τοῦ ἄρχοντος τῶν *φώτων*, ὅστις παρεῖχε κηροὺς ἐν τῇ τελετῇ τοῦ βαπτίσματος, τοῦ *νουμμοδότου*, διανέμοντος τοῖς κληρικοῖς ἐλεημοσύνας καὶ τοῦ *περικδευτοῦ*. Ἐκτὸς τούτων ἀναφέρονται καὶ ἄλλα ὀφφίκια, τοῖς ἀναγνώστεις παρεχόμενα, ὡς τὸ τῶν *δομεστικῶν* τοῦ δεξιοῦ καὶ ἀριστεροῦ χοροῦ, τοῦ *λαοσυνάκτου*, τοῦ *πρωτοψάλτου*, ὅστις ἴστατο ἐν τῷ μέσῳ καὶ διηύθυνε τοὺς χοροὺς τῶν ψαλτῶν, τοῦ *πριμικηρίου* τῶν ἀναγνωπτῶν, πρώτου δηλ. αὐτῶν καὶ ψάλλοντος μετὰ τοῦ *πρωτοψάλτου* καὶ τῶν *δομεστικῶν* καὶ ὀνομαζομένου οὕτω, ὡς πρώτου σημειουμένου ἐπὶ τοῦ κηροῦ ἔτσι τῆς κηρωτῆς *σανίδος* ἐντεῦθεν καὶ ἄλλων ἀξιωματῶν ἀναφέρονται προϊστάμενοι *πριμικηριοί*, ὡς τοῦ ἄρχοντος τῶν *κοιτακίων*, ἔχοντος τὴν ἐπιστάσιν τῶν τοιοῦτου εἶδους ἀσμάτων, τοῦ *πρωτοκαπονάρχου* κτλ. τέλος ἀναφέρονται καὶ ἕτερα ὀνόματα, μὴ τασσόμενα ὅμως τοῖς ὀφφίκιοις, ὡς τὸ τῶν *θυρωρῶν*, τῶν *δεπουγιάτων*, ἐκτὸς ἄλλων φερόντων καὶ τὰς *λαμπάδας* ἐν τῷ *ναῷ* καὶ τῶν *καμινάτων* (ἐκ τοῦ *καμίσου*) κομίζόντων *ἄνθρακας* εἰς τὸ *Ιερόν βῆμα* καὶ *παρασκευαζόντων* τὸ

ζέον (πρὸς Ἰωάνν. Κίτρους παρὰ Migne τόμ. 114. — Χρυσάνθου συνταγματίον ἐν Τεργούστῳ 1715—καὶ Zhismann ἐν. ἀν.).

§ 119.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΑΙ.

1. Ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ (§ 82) εἶδομεν πῶς καθωρίσθη καὶ καθηρτίσθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία, καθ' ἣν ἐν ὅλῃ τῇ Ἑκκλησίᾳ πέντε ὑπάρχον πατριάρχαι, ἴσοι πρὸς ἀλλήλους καὶ μόνον λόγῳ τάξεως ἀλλήλων διακρινόμενοι. Τὸ αὐτὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας σύστημα ἐπικρατεῖ καὶ κατὰ τὴν προὔστην περίοδον, ἐπικυρωθὲν μάλιστα διὰ τῆς κατὰ τὸ 879 ἐπὶ Φωτίου συνόδου (καν. 1) μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι ἀποσχισθείσης τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ῥώμης, ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἑκκλησίᾳ ἔμειναν τέσσαρες πατριάρχαι ὁ Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Οἱ πατριάρχαι εἶχον ὑπ' ἑαυτοὺς τοὺς μητροπολίτας καὶ οὗτοι τοὺς ἐπισκόπους, καίτοι δὲ τὸ ὄνομα τῶν ἐξάρχων ἀπώλεσε τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ σημασίαν διατηρεῖται ὅμως ἔτι καὶ ἀποδίδεται πολλοῖς τῶν μητροπολιτῶν ἐπίσης διατηρεῖται καὶ τὸ ὄνομα ἀρχιεπίσκοπος, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ, τὸ μὲν δηλοῦνται ἀπλῶς ἐπίσκοποι μὴ ὑπαγόμενοι ὑπὸ μητροπόλεως, τὸ δὲ αὐτοκέφαλοι ἐπίσκοποι. Οἱ μητροπολίται ἐν ταῖς προκίαις αὐτῶν ἀνεξάρτητοι ὑπέκειντο τῷ πατριάρχῃ, ὑπ' οὗ καὶ τῆς ἐνδημούσης συνόδου ἐξελέγοντο, ἐρχόμενοι δ' εἰς Κωνσταντινουπόλιν μόνον διὰ τοῦ πατριάρχου ἠδύναντο νὰ παραστῶσι τῷ βασιλεῖ (Νικολ. Μυστ. ἐπιστ. 96 παρὰ Migne τόμ. 114). Καὶ οἱ μὲν πατριάρχαι ἐκάλουν αὐτοὺς ἱερωτάτους, τέκνα ἱερά, ἀδελφούς καὶ συλλειτουργούς, οὗτοι δὲ ἀλλήλους μὲν ὠνόμαζον πανιερωτάτους, τοὺς δ' ὑπ' αὐτοὺς ἐπισκόπους θεοφιλεστάτους· καὶ τοὺς πατριάρχας παραγιωτάτους, δεσπότας καὶ μακαριωτάτους, τὸν δὲ Κωνσταντινουπόλεως ἅμα οἰκουμενικὸν πατριάρχην, δεσπότην αὐτῶν καὶ αὐθέντην θεότατον καὶ θεοχαρίτωτον· ἐκτὸς τοῦ τίτλου τοῦ ἱερωτάτου καὶ πανιερωτάτου πολλοὶ τῶν μητροπολιτῶν ἔφερον καὶ τὸν τίτλον τῶν ἐξάρχων καὶ ὑπερεπίμων, μάλιστα ὁ Καισαρείας ἐλέγετο ὑπερέτιμος τῶν ὑπερεπίμων καὶ ἐξάρχος, ὁ δὲ Ἡρα-

κλείας πρόεδρος τῶν ὑπερτίμων (πρβλ. Migne τόμ. 107, σελ. 397.—'Ράλλ. καὶ Ποτλῆ τόμ. 5, σελ. 497 καὶ συνταγματίον Χρυσάνθου σελ. 71).

2. 'Εκ τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν τῆς 'Ανατολῆς ὁ Κωνσταντινουπόλεως κυρίως, φέρων τὸν τίτλον οἰκουμενικὸς πατριάρχης καὶ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως διατελεῖ ἐν ἀκμῇ, ἥτις ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος· διότι οὐ μόνον διατηρεῖ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ τὰς ἀρχαίας διοικήσεις τοῦ Πόντου, τῆς Θράκης καὶ τῆς 'Ασίας, ἀλλ' ἐπεκτείνει αὐτὴν εὐρέως πρὸς βορρᾶν, νότον καὶ δύσιν· οὕτω π. χ. ἐπὶ Λέοντος τοῦ 'Ισαύρου τὸ 732 εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιφέρειαν τοῦ Κωνσταντινουπόλεως προσετέθησαν αἱ ἐπαρχίαι τῆς Καλαβρίας, Σικελίας καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ 'Ιλλυρικοῦ, πιθανῶς δὲ καὶ ἡ Σελεῦχεια Παμφυλίας μετὰ 23 ἐπισκοπῶν (Migne τόμ. 107, σελ. 385)· ὅτε δὲ τὸ 861 οἱ Βουλγαροὶ ἡσπάσθησαν τὸν Χριστιανισμόν, τότε καὶ οὗτοι ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον 'Αχρίδος ἢ 'Ιουστινιανουπόλεως ὑπῆχθησαν ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως καὶ μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρήσεις τῆς 'Ρώμης. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ 'Αχρίδος ἐπὶ τοῦ Συμεῶν (888—927) διεξέδικησε δικαιώματα ἀνεξαρτησίας, ἀλλὰ ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου (976—1025), τὸ πλεῖστον τῆς διοικήσεως αὐτοῦ ὑπεβλήθη τῷ Κωνσταντινουπόλεως καὶ καθωρίσθησαν ἀκριβέστερον τὰ κατ' αὐτὴν ('Ράλλ. καὶ Ποτλ. Ε', σελ. 266). 'Επίσης ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ τὸ 968 τῷ Κωνσταντινουπόλεως προσετέθη καὶ ἡ μητρόπολις 'Υδροῦντος μετὰ τῶν ἐπισκοπῶν 'Αχερουντίας, Τούρνου, Γραβίνης καὶ Ματέρας ἐν 'Απουλῇα· τέλος δὲ κατὰ τὴν ἐκχριστιάνισιν τῶν 'Ρώσων τὸ 988 (§ 105,1) καὶ οὗτοι ὑπεβλήθησαν ἐκκλησιαστικῶς διὰ τοῦ μητροπολίτου Κιέβου. Οὕτω τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως περιελάμβανε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πλείονας μητροπόλεις καὶ ἀρχιεπισκοπὰς ἢ πρότερον καὶ ἐπεξετείνετο ἐκτὸς τῶν τριῶν ἀρχαίων διοικήσεων καὶ τῶν λοιπῶν χωρῶν καὶ ἐπὶ τῆς 'Ρωσσίας, τῶν παραδουναβείων χωρῶν τῆς Μολδοβλαχίας, ἐνθα ἀναφέρεται ἐν ταῖς χρόνις τοῦ Φωτίου ὁ ἐπίσκοπος Σοιζάβας, τῆς Βουλγαρίας, τοῦ ἀνατολικοῦ 'Ιλλυρικοῦ, περιλαμβάνοντος τὴν 'Ελλάδα, Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν κα

Κρήτην, τῶν σημερινῶν χωρῶν τῆς Σερβίας, Μαυροβουνίου, Δαλματίας καὶ Κροατίας, τῶν νοτίων μερῶν τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τίς ὁ ἀριθμὸς τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν τῶν ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως ὑπαγομένων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι δύσκολον νὰ ἐξακριβώσῃ τις, οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ταρχώδους πολιτικῆς καταστάσεως τῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ καὶ διότι πολλάκις πολλὰ τῶν μητροπόλεων κατηργοῦντο, ἀνυψοῦντο δὲ ἐπισκοπαὶ εἰς τοιαύτας· ἐντεῦθεν καὶ οἱ κατάλογοι οἱ μέχρις ἡμῶν διασωθέντες ποικίλλουσι· οὕτω π. γ. κατὰ τὸν ἀρχαιότατον κατάλογον τὸν γραφέντα ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου τὸ 883, ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως ὑπέκειντο 33 μητροπολῖται καὶ 41 λεγόμενοι αὐτοκέφαλοι, ὑπ' αὐτοὺς δ' ἐτέλουν 388 ἐπίσκοποι· καθ' ἕτερον κατάλογον εἰς Λέοντα τὸν Σοφὸν ἀποδιδόμενον ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως ὑπέκειντο 80 μητροπολῖται καὶ 39 ἀρχιεπίσκοποι μετὰ 542 ἐπισκοπῶν· κατὰ δὲ τὸν Λεκυῖνον, τὸν ἐντριβέστατον περὶ τὰ τοιαῦτα ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἐτέλουν 60 μητροπολῖται, ἐξ ὧν τινες ἀρχιεπίσκοποι, ὑπ' αὐτοὺς δὲ 436 ἐπίσκοποι (πρβλ. Migne τόμ. 107, σελ. 330—386.—Πάλλ. καὶ Ποτλῆ τόμ. 5, σελ. 455—486 καὶ Wiltsch Handb. d. K-Geographie τόμ. 1 σελ. 402).

3. Τὰ λοιπὰ πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς ἤδη ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου (§ 82, 3) ῥῆξαντο νὰ παρακμαῶσι, ἢ παρακμῇ δ' αὐτῇ καὶ ἡ κατάπτωσις δυστυχῶς ἐπετείνετο. Οὕτω π. γ. τὸ πατριαρχεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας οὐ μόνον ἐγένετο λεία τῶν ἐκεῖ Ἰακωβιτῶν, ἀπολέσαν τὰς πλουσιωτάτας ἄλλοτε ἐπαρχίας τῆς Αἰγύπτου, Αἰθιοπίας, Νουβίας κτλ., ἀλλὰ καὶ ὀρθοδόξου πατριάρχου πολλάκις ἐστερεῖτο· οὕτω φέρ' εἰπεῖν 80 ἔτη πρὸ τοῦ 726 δὲν ἀναφέρεται τοιοῦτος, ἐπίσης δὲ καὶ μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας· ἕνεκα τῆς τοιαύτης καταστάσεως καὶ ἡ ἄλλοτε ἀκμαία ἐκκλησιαστικὴ περιφέρεια τοῦ Ἀλεξανδρείας περιορίσθη σημαντικῶς· κατὰ τὸν ἀρχαιότατον κατάλογον, οὗτινος ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, τῷ Ἀλεξανδρείας ὑπέκειντο 10 μητροπολῖται, ὑπ' οὓς ὑπῆρχον 99 ἐπίσκοποι, ἐνθ' κατὰ τὸν Λεκυῖνον 7 μητροπολῖται καὶ 27 ἐπίσκοποι. Παρα-

πλησία ἦν καὶ ἡ κατάστασις τοῦ 'Αντιοχείας καὶ 'Ιεροσολύμων· ὁ 'Αντιοχείας οὐ μόνον ἀπώλεσε τὰς πολυκριθμοτάτας ἐπαρχίας, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ ἀκροσφαλοῦς τῆς θέσεως αὐτοῦ οὐδὲ ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ διετέλει, κατοικῶν πολλάκις ἐν Κωνσταντινουπόλει· κατὰ τὸν πρῶτον κατάλογον ὑπ' αὐτὸν ἐτέλουν 12 μητροπολῖται καὶ 154 ἐπίσκοποι, ἐνῷ ὁ Λεκυῖνος μνημονεύει 7 μητροπολιτῶν καὶ 21 ἐπισκόπων· κατὰ τοὺς χρόνους Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου καὶ Πέτρου τοῦ 'Αντιοχείας ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἄνω 'Ιβηρίας ἐγένετο αὐτοκέφαλος (Χρυσάνθ. Συνταγματίον σελ. 87), ἐνῷ ἡ κάτω 'Ιβηρία ὑποκειμένη τῷ Κωνσταντινουπόλεως πρὸ πολλοῦ φαίνεται γενομένη ἀνεξάρτητος (ἐν. ἀν. καὶ Wiltseh τόμ. Α' σελ. 230). Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν 'Ιεροσολύμων, κατὰ τὸν ἀρχαῖον μὲν κατάλογον ὑπέκειντο αὐτῷ 4 μητροπολῖται μετὰ 91 ἐπισκόπων, κατὰ δὲ τὸν Λεκυῖνον 3 μητροπολῖται καὶ 11 ἐπίσκοποι (πρβλ. 'Ράλλη καὶ Ποτλῆ τόμ. 5, σελ. 487—καὶ Wiltseh σελ. 438—).

§ 120.

ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ, ΕΟΡΤΑΙ, ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΜΥΣΤΗΡΙΑ.

1. Ἡ θεία λατρεία τῆς περιόδου ταύτης παραβαλλομένη πρὸς τὴν τῆς προηγουμένης (§ 85—) ὑπολείπεται πραγματικῶς ἐκείνης ἐν πολλοῖς καὶ διατελεῖ ἐν στασιμότητι, αἰτία ὅμως τούτου δὲν εἶναι τὸ ἐτοιμοθάνατον καὶ ὁ μαρασμὸς τῆς ἡμετέρας 'Εκκλησίας, οὐδὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τὸ μεθ' ὑπερβολῆς καὶ φόβου τηροῦν πᾶν ἀρχαῖον ἔστω καὶ ἐπουσιῶδες, ὥς τινες ἀσμενίζουσι, ἀλλὰ μᾶλλον, τὸ μὲν ἢ μέχρις ἐξαντλήσεως γενομένη ἀνάπτυξις ἐν τοῖς προγενεστέροις χρόνοις, τὸ δὲ τὸ παραχῶδες καὶ ἀκατάστατον τῶν περιστάσεων· καὶ ὅμως καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις, ὅπου ἦν ἀναγκαία καὶ δυνατὴ παρουσιάζεται ποιά τις ἀνάπτυξις καὶ διαμόρφωσις· οὕτω π. χ. προκειμένου περὶ τῶν εορτῶν, ἡ 'Εκκλησία διαχαράξασα πρότερον τὸν κύκλον αὐτῶν, εὐρίνει νῦν αὐτὸν κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ ἐν μὲν ταῖς θεομητορικαῖς λεγομέναις ἀπαντῶμεν νῦν πρὸς ταῖς ἄλλαις καὶ τὴν εορτὴν τῶν *Εἰσοδίων*, ἐν δὲ ταῖς τῶν ἀγίων πολὺ πλείονας, τὸ μὲν ἔνεκα τῆς προσθήκης νέων ἀγίων, τὸ δὲ ἔνεκα παλαιωτέρων, τότε πρῶτον

ἀνελθόντων εἰς τὴν συνειδητὴν τῶν χριστιανῶν (πρὸλ. μηνολόγιον Συμεῶν τοῦ Μεταφραστοῦ καὶ Βασιλ. αὐτοκράτ. παρὰ Migne τόμ. 114, 115, 116, 117). ὥς δ' ἄλλοτε, οὕτω καὶ νῦν ἡ Ἐκκλησία ἐώρταζε τὰς ἐορτάς διὰ παννυχίδων καὶ ἡσυχιάων καὶ ἐν γένει ἐπεδείκνυτο χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν ἐπὶ τῶν πρωτοτόκων αὐτῆς τέκνων, προσκαλοῦσα τὰ στρατεύμενα εἰς μίμησιν τῶν θριαμβευστάντων. Ἡ εἰς τοὺς ἁγίους προσνευρομένη τιμὴ καὶ ὁ σεβασμὸς οὐδέποτε ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ κατέστη *λατρεία*, καὶ ἐὰν δέ ποτε παρὰ τῷ λαῷ συνέβαινον καταχρήσεις, οἱ πατέρες καὶ διδάσκαλοι αὐτῆς ὠδήγουν αὐτὸν εἰς τὴν εὐθείαν· πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐξεφωνοῦντο πολλάκις λόγοι ἐγκληματικοί, ἐκτὸς δὲ τούτων ἀναφέρονται καὶ μαρτυρικαὶ βίβλοι, περιέχουσαι τοὺς ἁγῶνας τῶν ἁγίων μαρτύρων (Ταρασίου ἐπιστ. 4 παρὰ Migne τόμ. 98). Καθὼς δὲ τοὺς ἁγίους, οὕτως ἡ Ἐκκλησία ἐτίμα καὶ ἐτέβετο καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῶν *λεῖψανα*, ἡ γνησιότης τῶν ὁποίων ἐπιστοῦτο διὰ βασιλικῶν χρυσοβύλλων, καὶ τὰς εἰκόνας· βεβαίως ἐν τῇ προσκυνήσει τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων συνέβαινον ἐνιαχοῦ καταχρήσεις, ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία ἀπέδιδεν αὐτοῖς πάντοτε προσκύνησιν *σχετικὴν*, τοῦτο δὲ καθώρισε καὶ ἐν τῇ Ζ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ.

2. Καθὼς δ' ἄλλοτε (§ 87) ἐν τῇ περὶ *Μυστηρίων διδασκαλίᾳ* οὔτε ἡ ἔννοια οὔτε ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦν καθωρισμένος, οὕτω καὶ κατὰ τὴν παρῴσαν περίοδον· οὕτω π. γ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὁμιλεῖ κυρίως περὶ δύο μυστηρίων τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς εὐχαριστίας, Θεόδωρος δ' ὁ Στουδίτης ἐκτὸς τούτων ἀναφέρει καὶ τὸ μύρον, τὴν ἱερωσύνην, τὴν μοναχικὴν τελεωσιν καὶ τὴν ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων εὐχήν (ἐπιστολ. 2, 165). καὶ ὅμως ἐν τῇ συνειδήσει καὶ πράξει τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρχον τὰ μέχρις ἡμῶν γνωστὰ ἑπτὰ μυστήρια. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ βάπτισμα ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἔμεινε πιστὴ εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Κυρίου διαταχθέντας τύπους βαπτίζουσα ἐν τρισὶ καταδύσεσι καὶ ἀναδύσεσιν, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· ἐν σχέσει δὲ πρὸς τοὺς αἱρετικούς ἐφύλαττε τὸν 7 κανόνα τῆς Β' οἰκουμενικῆς καὶ τὸν 95 τῆς Πενθέκτης συνόδου, καίτοι δὲ τὸ βάπτισμα ἐτελεῖτο μόνον ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ὑπὸ τοῦ πνεύματος ὅμως

τῆς οἰκονομίας φερομένη ἐδέχετο καὶ τὸ κατ' ἀνάγκην ὑπὸ μοναχῶν ἢ λαϊκῶν ἀπλῶς τελούμενον (Νικηφ. Κων/πόλεως καν. 13. 16 καὶ Θεοδ. Στουδ. ἐπιστ. 2, 24)· κατὰ τὸν Στουδίτην μάλιστα καὶ αὐτὸ τὸ ἐν τῇ ἐρήμῳ δι' ἀμμιώδους ἐπιχύσεως ἢ ἐτέρου μέσου γινόμενον ἐθεωρεῖτο ὡς σωστικόν (ἐπιστ. 2, 157). Τὸ βάπτισμα ἔπρεπε νὰ τελεῖται μόνον ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ (καν. 59 τῆς Ζ' οἴκουμ. συν.) μετ' αὐτοῦ δὲ συνεδέετο καὶ τὸ μυστήριον τοῦ ἱεροῦ μύρου, τὸ ὁποῖον καίτοι ἕκαστος ἐπίσκοπος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τελεῖ, διὰ διαφόρους ὁμῶς λόγους, ἤδη κατὰ τὴν ἡμετέραν περίοδον φαίνεται ὅτι περιωρίσθη εἰς τοὺς πατριάρχας (πρβλ. ἡμετ. διατρ. ἐν τῇ 'Εκκλ. 'Αληθ. ἔτος δεῦτερον φυλλ. 39), οὐχ ἦττον ὁμῶς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔχριον δι' αὐτοῦ τοὺς βαπτιζομένους. 'Επίσης καὶ ἐν τῇ θεῷ εὐχαριστίᾳ ἡ ἡμετέρα 'Εκκλησία ἔμεινε πιστὴ εἰς τὰ ἔρχῃθεν παραδεδομένα, τελοῦσα αὐτὴν οὐχὶ καθὼς οἱ Λατῖνοι, 'Αρμένιοι καὶ 'Ιακωβίται δι' ἀζύμιου, ἀλλὰ δι' ἐνζύμιου ἄρτου ('Ιωάνν. Δαμ. Migne 95) καὶ καθαροῦ οἴνου (καν. 11. 28 τῆς Πενθέκτης), μεταδίδουσα δὲ αὐτὴν εἰς τοὺς πιστοὺς ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη, νήστεις (καν. 29) καὶ ἐπὶ τῆς χειρὸς, ἐν σχήματι σταυροῦ ἀρμοσθείσης καὶ οὐχὶ ἐπὶ χρυσῶν ἢ ἄλλων σκευῶν (καν. 101) ἐνῷ τὸ αἷμα διὰ λαβίδος· ἐναντίον δὲ τῶν εἰκονομάχων θεωρούντων τὸν ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ ἄρτον καὶ οἶνον, ὡς τύπον καὶ ἀνάμνησιν καὶ εἰκόνα τοῦ ζωοποιοῦ σώματος διὰ τῶν πατέρων τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου διεκήρυξεν αὐτά, ὡς τὸ πραγματικὸν σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου, εἰς ὃ μεταβάλλονται καὶ μεταποιεῖνται διὰ τῆς ἐπικλήσεως καὶ ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος (πρβλ. Mansi τόμ. 12, 261. 265. Δαμασκ. 'Εκθ. 'Ορθοδ. πίστ. 4, 14 καὶ Σωφρ. 'Ιερ. παρὰ Migne 87 σελ. 3983). Ἡ θεῷ εὐχαριστία ἐτελεῖτο ἐν τῇ ἡμετέρᾳ 'Εκκλησίᾳ πάντοτε κατὰ τὰς λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ Χρυσοστόμου, καίτοι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀναφέρονται καὶ λειτουργίαι τοῦ Μάρκου, Πέτρου, 'Ιακώβου καὶ 'Επιφανίου· μόνον κατὰ τὴν Μ. Τεσσαρακοστὴν ἐτελεῖτο ἡ λεγομένη λειτουργία τῶν προηγουμένων πρὸς κοινωνίαν τῶν πιστῶν (52 καν. τῆς Πενθ.). ἐν γένει δὲ περὶ τῆς λειτουργίας παρατηροῦμεν ὅτι ἡ αὐτὴ τάξις ἐπεκράτει, ὅλα καὶ

μέχρι τοῦδε, ὡς ἀναφέρουσι τὰ συγγράμματα Σωφρονίου τοῦ Ἱεροσολύμων (Δόγ. περὶ ἐκκλ. ἀκολουθίας παρὰ Migne τόμ. 87) καὶ Γερμανοῦ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως (περὶ μυστικῆς θεωρίας Migne 98), ἐφύλαττε δὲ καὶ τὸν ἀρχαῖον αὐτῆς συμβολικὸν χαρακτήρα. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰ λοιπὰ μυστήρια καὶ ταῦτα ἐτελοῦντο κατὰ τὴν ἀρχαίαν διάταξιν, ὡς π. χ. ἡ ἱερωσύνη, τὸ εὐχέλαιον, ἡ ἐξομολόγησις, τελουμένη διὰ τῶν ἐπὶ τῆς μετανοίας ὠρισμένων πρεσβυτέρων, ἀποκλειομένων τῶν μοναχῶν (Νικηφ. Κων/πόλεως πρὸς τινα μοναχ. παρὰ Migne τόμ. 100) καὶ ὁ γάμος, ἀπαγορευομένου ἀπολύτως τοῦ τετάρτου (§ 114, 1) καὶ ὁρισθέντων τῶν βαθμῶν τῆς συγγενείας (πρόβλ. καν. 53. 54. 72 τῆς Πενθέκτης.—Ἑλληνορωμαϊκὸν δίκαιον παρὰ Migne τόμ. 119 καὶ Ῥάλλ. καὶ Ποτλῆ σύνταγμα τόμ. 5 πολλαχοῦ). Ἐν τέλει σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὡς γενικῶς κρατούσαι ἠστυεῖται εἶναι, αἱ 4 μέχρις ἡμῶν διατηρούμεναι, αἱ τετράδες καὶ παρασκευαί, πλὴν τῶν σαββάτων, ἐν οἷς οὐκ ἐνήστευον διὰ τὴν ὑπὲρ πάντων τῶν προκεκοιμημένων ἀγίων προσφορὰν (Δαμ. περὶ Νηστειῶν Migne 95 § 4), ἡ προνήστιμος ἐβδομάς ἡ τῆς τυραποθέσεως, ἐν ἣ ἀπείχον κρέατος, ἡ παραμονὴ τῶν Θεοφανίων, ἡ 14 Σεπτεμβρίου, ἡ ἀποτομὴ τοῦ Προδρόμου κτλ.

§ 121.

ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ, ΕΚΚΛ. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ,
ΝΑΟΙ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ.

1. Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιόδῳ ἀποτελεῖ τὸ οὐσιωδέστατον στοιχεῖον τῆς θείας λατρείας, γινομένη ἀναμφιβόλως κατὰ περικοπάς, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ὁμιλίας τῶν πατέρων· τοῦλάχιστον ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Ξιφυλλίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (ΙΑ' αἰὼν) εἶναι ἐν χρήσει ἡ μέχρις ἡμῶν συνήθης διαίρεσις τῶν Κυριακῶν καὶ κατ' αὐτὴν ἡ διαίρεσις τῶν περικοπῶν τῶν Εὐαγγελίων (πρόβλ. Migne τόμ. 120)· αὐτὸ τοῦτο συνέβαινε καὶ ἐν τοῖς ἀναγνώσμασιν ἐκ τῆς Π. Δ. ὡς ἔστι τοῦτο εἰκάσαι ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὥρων, τοῦ λυχνικοῦ, τοῦ ὁρθρου κτλ. Καίτοι δὲ ὁ κανὼν τῶν βιβλίων τῆς ἀγ. Γραφῆς περιελάμβανε τὰ γνωστὰ

(ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑ, ΤΟΜ. Β'.)

ἡμῖν βιβλία, φαίνεται ὅμως ὅτι περὶ τινων ἐπεκράτει ἀμφιβολία τις οὕτω π. χ. Νικηφόρος ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τῶν τῆς Π. Δ. ὡς *κανονικὰ* θεωρεῖ μόνον 22, ἐν τοῖς ἀντιλεγόμενοις τάσσων τὰ 3 βιβλ. τῶν Μακκαβαίων, τὴν Σοφίαν Σολομῶντος, Σοφίαν Σεράχ, 'Εσθήρ, 'Ιουδιθ, Σωσάνναν καὶ Τωβίτ, ἐκ δὲ τῆς Καινῆς μόνον 26 ὡς ἀντιλεγόμενον θεωρῶν τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ 'Ιωάννου (Στοιχομετρίαν παρὰ Migne τόμ. 100). Τῇ ἀναγνώσει τῆς ἀγ. Γραφῆς συνεδέετο καὶ τὸ κήρυγμα, ἀνατεθειμένον τῷ κλήρῳ μόνον, ἀποκλειομένων τῶν λαϊκῶν (καν. 64 τῆς Πενθ.). 'Αναγκαῖον συστατικὸν τῆς θείας λατρείας ἦν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἄσμα, τὸ ὁποῖον κυρίως κατὰ τὴν ἡμετέραν περίοδον ἀνεπτύχθη, ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ· ὁ ἱερὸς οὗτος ἀνὴρ ἐκ τῶν τριῶν παρ' Ἑλλήσι γενῶν τῆς μουσικῆς, τοῦ διατονικοῦ, χρωματικοῦ καὶ ἐναρμονίου, παραλαβὼν τὰ δύο πρῶτα, ἀναμφιδόλως καὶ πρότερον ἤδη ἐν χρήσει ὄντα ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ, ὡς ἀνταποκρινόμενα κάλλιον πρὸς ἑκφράσιν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων, ἐξελέξατο ἅμα 8 τρόπους ἢ ἤχους, 4 ὀρθοὺς καὶ 4 πλαγίους, οὕτω δὲ καὶ τὸ μέλος καθόλου ἐρρύθμισε, θείς τέρμα εἰς τὰ ἐπινοήματα τῆς ἐξέζητημένης καὶ ἐκθηλυνούσης μουσικῆς τέχνης καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἤχων τούτων ὥρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν· ἀλλ' ἵνα ὀρίσῃ ἀκριβῶς καὶ τὴν ἔντασιν καὶ ἀνύψωσιν τῆς φωνῆς παρελαβὼν ἀπὸ τῶν ἐλλήνων πιθανῶς διάφορα μουσικὰ σημεῖα καὶ τοιοῦτοτρόπως περιθριγκώσας τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος συνέταξε κατὰ τοὺς 8 ἤχους καὶ διάφορα ἄσματα, τὴν 'Οκτώηχον λεγομένην, καίτοι πάντα τὰ ἐν αὐτῇ δὲν εἶναι τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλων. Τὰ διάφορα ἄσματα τὰ ἐν τῇ 'Οκτώηχῳ περιεχόμενα ὀνομάζονται, τινὰ μὲν *κανόνες*, ὅτι ὠρισμένον καὶ τετυπωμένον τὸ μέτρον τοῦτο ἔστιν ἐν ἐννέα ᾠδαῖς συντελούμενον καὶ ἐννάτης μὴ ὑπερβαίνον, τινὰ δὲ *ᾠδαί*, διότι αἰοῖσαι τινές εἰσι μουσικαί, ὕμνοι καὶ ἄσματα χαριστήρια· αἱ ᾠδαὶ σύγκεινται ἐκ τοῦ εἰρμοῦ, λεγομένου οὕτω διότι κατὰ τάξιν τινὰ καὶ συνθέσει καὶ μελουργίᾳ εἰρόμενος καὶ πλεκόμενος καὶ ἀρμοζόμενος πρόεισι, καὶ τῶν τροπαρίων, τὰ ὁποῖα πρὸς τὸν εἶρμον τέτραπται καὶ νένευκε (πρβλ. Ζωναρ. 18, 313 καὶ Christ, Beitraege z. kirch. Lit. d. Byzantiner, Münch.

1870). Ἐκτὸς τῶν ᾠσμάτων τούτων ὁ ἱερὸς Δαμασκηνὸς συνέταξε καὶ ἄλλα ἢ ἐμελοποίησεν ἀρχαιότερα (πρὸλ. περὶ τούτων Φιλάρετον Τσερνίγοβιτς ἐν Σαββατριάδᾳ ἐπιθεωρήσει, ἔτος 1878 φυλ. 31. 34. 39. 40). Κατὰ τὸ παράδειγμα δὲ τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς καὶ ἄλλοι ὕμνο-γράφοι εἰργάσθησαν ἐπιτυχῶς ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ᾠματογραφίας, ὡς Κοσμάς ὁ Ἱεροσολυμίτης, Θεοφάνης ὁ Νικαίας, Γερμανὸς ὁ Κωνσταντινουπόλεως, Μητροφάνης ὁ Σμύρνης, Θεόδωρος καὶ Ἰωσήφ οἱ Στουδίται, Θεοφάνης ὁ Γραπτός, Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος, Ἰωάννης ὁ Γεωμέτρης, Κοσμάς ὁ Βεσιττωρ, Ἰωάννης ὁ Μαυρόπουρος, ὡς καὶ οἱ αὐτοκράτορες Θεόφιλος, Λέων ὁ Σοφός, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (μ. Θεοφ. 457). Οὕτω κατηρτίσθη καὶ ἀνεπτύχθη τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἡμῶν ᾠσμα, ἐκτὸς τῶν ἄνω μνησθέντων ὕμνων περιέχον καὶ τὰ κοινάκια, ὀνομασθέντα οὕτω ὡς βραχέα, ἢ ὡς προσηρτημένα ἐπὶ κοιτοῦ, τοὺς οἴκους, τὰ θεοτόκια, τὰ ἀπολυτίκια κτλ. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ οὗτοι ὕμνοι, οἱ μὲν ἐν τῷ Τριωδίῳ περιεχόμενοι διὰ τὴν Μ. Τεσσαρακοστὴν (ὑπάρχοντος καὶ τετραωδίου διὰ τὸ Μ. Σάββατον, Κεδρ. 2, 261), οἱ δὲ ἐν τῷ Πεντηκοσταρίῳ διὰ τὰς ἀπὸ τοῦ Πάσχα 50 ἡμέρας, ἄλλοι ἐν τῇ Παρακλητικῇ, ἐπεκτάσει οὕσῃ τῆς Ὀκτωήχου καὶ προωρισμένη διὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ ἄλλοι ἐν τοῖς Μηνολογίοις διὰ τοὺς ἀγίους, διακρίνονται οὐ μόνον ἐπὶ ποιητικῇ τέχνῃ, ἀλλὰ καὶ ἀπλότῃ καὶ καλλιπείᾳ· τὰ ᾠσματα ἔφαλλον οἱ ψάλλται, ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ πρωτοψάλτου ἢ χορολέκτου καὶ χοράρχου (Ζωναρ. 15, 20).

2. Οὐχ ἥττον ἐκαλλιεργοῦντο καὶ αἱ καλαὶ τέχναι, αἵτινες δὲν ἀνεπτύχθησαν μὲν ἰδανικῶς, ἀλλ' οὐδὲ κατέπεσαν ὅλως καὶ ἐξηφανίσθησαν, οὐδὲ μόνον ἀπλὴ ἀντιγραφή τῶν προγενεστέρων ἦσαν καὶ ἐπομένως ἀνευ τεχνικῆς δυνάμεως. Οὕτω π. χ. ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐστηρίζετο βεβαίως ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ (§ 89, 2), ἐποιήσατο θυμῶς οὐ μικρὰς προόδους ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιόδῳ· πρῶτον ἡ βάσις τοῦ ναοῦ ἢ πρότερον συνήθως τετραγωνοί, ἤδη ἀποκλίνει πρὸς τὸ ὀρθογώνιον, ἐνῷ δὲ πρότερον εἰς μόνος θόλος ἐστέγαζε τὴν μέσσην ναῦν, ἤδη ἐπὶ τῶν τεσσαρῶν βάσεων τοῦ μέσου θόλου κατεσκευάζοντο καὶ

ἑτεροι, πολλάκις μάλιστα καὶ ἐπ' ἄλλων μερῶν τοῦ ναοῦ, ὡς τοῦ νάρθηκος κτλ. ἐνῷ δὲ ἄλλοτε οἱ θόλοι ἦσαν ἡμισφαιροειδεῖς, ἀνυψούμενοι ἀμέσως ἀπὸ τῶν τεσσάρων βάσεων, ἤδη ἐπὶ τούτων ἤγειρον κυκλοειδῆ τοίχον ἢ πολύγωνον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐστῆριζον τὸν θόλον· ἐπίσης δὲ νῦν ἵνα ἐλκύωσιν ἐπὶ μᾶλλον τὴν προσοχὴν δὲν ἤρχοντο εἰς τὸ ὁμόχρουν καὶ εὐθύγραμμον τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ, ἀλλ' εἰς τὸ ποικιλόχρουν, τοῦτο δὲ κατῴρθουν διὰ πλίνθων καὶ λίθων ποικίλων καὶ διὰ διαφόρων ἑσοχῶν καὶ ἐξοχῶν (πρβλ. Snase, *Kunst-Geschichte des Mittelalters*, σελ. 169—καὶ Bayet, *L'art Byzantin* σελ. 39—καὶ 130). Ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ τέχναι αἱ συντελοῦσαι εἰς τὸν κόσμον τῶν ἐκκλησιῶν, ὡς ἡ τορευτικὴ, γλυπτικὴ καὶ χρυσοχοικὴ, οὐ μικρὰς ἐποιήσαντο προόδους· ἐσταυρωμένοι ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ ἐλεφαντόδοντος, διάφοροι ἄλλαι εἰκόνες καὶ σύμβολα, ἄρμογαι ἐκ διαφόρων λίθων, ψηφίδων, μαργάρων κτλ. ἦσαν ἐκτεθειμένα πρὸς κόσμον ἐν πολλοῖς ναοῖς, πολλὰ δὲ μέχρι σήμερον σώζονται (πρβλ. Bayet ἐν. ἀν. σελ. 78 καὶ 183) διεγείροντα τὸν θαυμασμόν διὰ τὴν λεπτὴν ἐργασίαν· αἱ πλαστικαὶ αὐταὶ τέχναι ἤκμασαν ἰδίως ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο, ὅστις μέγαν ἐπεδείξατο ζῆλον οὐ μόνον πρὸς διακόσμησιν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πρωτεύουσας καὶ ἰδίᾳ τοῦ ναοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἑλλιοῦ (πρβλ. μ. Θεοφ. σελ. 326 καὶ 330) ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἀνεκαίνισεν ἢ ἐκ βάρβρων ἤγειρε (πρβλ. μ. Θεοφ. 319. 322. 327. 329. 331. 339 καὶ Κεδρην. 2, 238. 239). Ὑπὲρ τῶν τεχνῶν τούτων εἰργάσθη καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος, ὡς ἀναφέρει ὁ Ψελλὸς (παρὰ Σάββα Μ. Βιβλ. τόμ. 4, σελ. 191). Ἐν μεγάλῃ ἀκμῇ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ μεθ' ὅλον τὸν μανιώδη διωγμὸν τῶν εἰκονομάχων διατελεῖ καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἢ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ, ἥτις κυρίως ἀκμαίνει ἀπὸ τοῦ 600—1200, διακρίνεται ἰδίως κατὰ τοῦτο, ὅτι διετήρησε τὸν τύπον τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς παραδόσεως· ἐξωτερικῶς διακρίνεται τῆς ῥωμαϊκῆς κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐπὶ κεχρυσωμένης βάσεως ἐξωγράφει εἰκόνας μακρὰς, ἀρχαιοπρεπεῖς καὶ σεμνότητά ἀποπνεούσας· κυρίως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' ἐδόθη μεγάλη ὥθησις πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης ταύτης, ἥτις ἐνίοτε εἰς τὴν ἐξωτερικὴν λαμπρότητα ἐθυσίαζε τὸ

πνεῦμα· καίτοι δὲ πολλάκις περιέπιπτεν εἰς ἀφυσικούς σχηματισμούς, οὐχ ἤττον ὅμως μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος διετήρησε τὴν κατὰ παράδοσιν τεχνικὴν αὐτῆς τελειότητα καὶ μετεφυτεύθη εἰς τὴν Ἀρμενίαν, Ῥωσσίαν καὶ Ἰταλίαν, ἐν ταῖς διαφόροις πινακοθήκαις καὶ μοναστηρίοις τῆς ὁποίας σῶζονται ἔτι λαμπραὶ βυζαντιναὶ εἰκόνες. Αἱ εἰκόνες ἐζωγραφοῦντο ἐπὶ σανίδων, τοίχων, ἱερῶν σκευῶν καὶ ἐσθήτων, ἰδίᾳ δὲ διεκρίνοντο αἱ ἐκ κηροχύτου χρωματοουργίας καὶ ψηφιδῶν (Ταρασ. ἐπιστ. 1 παρὰ Migne 98)· αἱ τοῦ τελευταίου εἶδους (εἰκόνες διὰ μουσεῖον, μωσαϊκαί, *mosaique*, *opus musivum*) κατεσκευάζοντο ἐκ κεχρωματισμένων τεμαχίων ὑέλων, χρυσομένων καὶ διὰ διαφανοῦς ὕλης περιβαλλομένων, οὕτως ὥστε καὶ λαμπραὶ καὶ διαρκεῖς ἅμα καθίσταντο. Ἡ ζωγραφικὴ ἦν κυρίως ἔργον τῶν μοναχῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία ἀναφέρει πολλὰ ὀνόματα· ἡ συμβολικὴ ἢ ζωγραφικὴ, ἥδη ὑπὸ τῆς Πενθέκτης συνόδου (καν. 82) ἀπηγορεύθη (Ταρασ. ἐπιστολ. 5 πρὸς Kraus, *die Byzantiner* σελ. 47.—Charles Texier et Popplewell Pullan, *Recueils des monuments des premiers temps du Christianisme en Orient*, Londre 1864.—Ernst Aus'm Weerth, *Kunstdenkmäler d. christlichen Mittelalters*, Leip. 1857—60 καὶ Bayet ἑν. ἀν. σελ. 62 καὶ 141).

§ 122.

ΗΘΙΚΟΣ ΒΙΟΣ.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ ἠθικός βίος τῶν Χριστιανῶν τῆς περιόδου ταύτης κατὰ πολὺ ὑπελείπετο τοῦ τῆς προηγουμένης (§ 90)· τὸ πνεῦμα ἐν γένει τῆς ἐποχῆς, αἱ πολλαὶ καὶ ποικίλαι ἐξωτερικαὶ ἐπιδρομαί, τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχόντων καὶ ἕτεροι πολλοὶ λόγοι ἐπήνεγκον ἐκλυσίν τινα καὶ παραλυσίαν εἰς τὰ ἥθη· ἀληθῶς παρὰ πολλοῖς ἡ θρησκεία περιωρίσθη εἰς τύπους ἐξωτερικούς, εἰς τὴν ἀπλὴν μόνον τήρησιν τῶν νόμων τῆς Ἐκκλησίας· ἰδίως πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν αὐτοκρατόρων, ἐνῷ ἦσαν ἀκριβέστατοι περὶ τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα, ἐνῷ πολλάκις παρέμενον εἰς μακροτάτας ἀκολουθίας, ἔψαλλον οἱ ἴδιοι καὶ κατεγίνοντο περὶ θεολογικὰς

ζητήματα, διέπραττον ὁμως ἅμα καὶ τὰς ἀπανθρωποτάτας τῶν πράξεων, ἐκτυφλοῦντες, ἀκρωτηριάζοντες καὶ ἐν γένει σκληρῶς καὶ βαρβάρως φερόμενοι· παρὰ τισι μάλιστα ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις ὅλως ἀπεσβέσθη παρεισδυσίας τῆς θρησκευτικῆς ἐκείνης ἀδιαφορίας, ἥτις ἐξικνεῖτο μέχρις ἐμπαιγμοῦ καὶ καθυδρίσεως τῶν ἱερωτάτων· παράδειγμα ἡ αὐτὴ *Μιχαήλ τοῦ Μεθύσου*, ὅστις παρεσκευάζε καὶ παρῶδει ἐκκλησιαστικὰς τελετάς, μηδ' αὐτῆς τῆς θείας εὐχαριστίας ἐξαιρουμένης· ἀληθῶς καὶ παρὰ τῷ λαῷ καθόλου συνεστιάσθησαν τὰ ἀγνὰ ἐκεῖνα χριστιανικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, παρεισδύσαν δὲ διάφοροι ἐθνικαὶ συνήθειαι· οὕτω π. χ. πολλοὶ ἐώρταζον διαφόρους ἐθνικὰς ἐορτάς (πρὸλ. κανόν. τῆς Πενθ. 62 καὶ 65), ἄλλοι συνῆπτον ἀδιακρίτως γάμους μετὰ αἰρετικῶν, ἄλλοι οὐδὲ τὴν ἐορτὴν τῆς Κυριακῆς ἐφύλαττον (*Λέοντ. Σοφ. Νεαρ. 54*), ἄλλοι, πρᾶγμα ἀσύνηθες τότε, ἔτρωγον αἷμα ἐν ἐντέροις διαλαμβάνοντες (*Νεαρ. 58*) καὶ ἄλλοι μεγάλην χρῆσιν μαγγανειῶν καὶ μαγειῶν ποιούμενοι (*Νεαρ. 65*) ἐσχόλαζον περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἀποκρύφων καὶ μαγικῶν βιβλίων, ὡς βροντολογίων, σεληνοδρομιῶν καὶ καλανδολογίων (*Νικητ. Κωνσταντινουπόλεως καν. 3*)· ἐπίσης εἶναι ἀληθές ὅτι καὶ ἡ ἡθικὴ κατάστασις πολλῶν ἐκ τοῦ κλήρου δὲν ἦτο κρείστων, καθόσον πολλοὶ πλεονεκτικῶς ἐχρηματίζοντο ἐκ τῶν εὐαγῶν μονῶν, ἠχρείου οἴκους ἀγίους καὶ ἱερὰ ἡρῆμουν φροντιστήρια καὶ τὸ δὴ χεῖριστον γυναῖκες πολλάκις ἐπεστάτουν ἀνδρῶν μοναστηρίων καὶ ἄνδρες γυναικείων (*Migne τόμ. 119, σελ. 840*). Ἐν τούτοις καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα εἶναι ἀδίκον νὰ νομίζωμεν ὅτι μόνον μελανὰ σημεῖα ἀπαντῶσιν ἐν τῷ βίῳ τῆς ἐποχῆς, οὐχὶ δὲ καὶ φωτεινὰ· ἐκτὸς τῶν χριστιανικῶν ἐκείνων ἀρετῶν (§ 90,1), τὰς ὁποίας ὁ Χριστιανισμὸς ἅμα τῇ ἐπιφαύσει αὐτοῦ ἐνέσπειρεν εἰς τὰς καρδίας τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ καὶ δι' ὧν διεκρίνοντο τῶν μὴ τοιούτων, πολλὰς ἄλλας ἀρετὰς ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιόδῳ· εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι παρὰ πολλοῖς ἐφλεγε ζωηρὸν τὸ πῦρ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος· ἡ λατρεία καὶ αἱ προσευχαὶ δὲν περιωρίζοντο παρὰ πολλοῖς εἰς τύπους καὶ αὐτὸ δὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐγκρατείας, τὸ ἐν ταῖς νηστεαῖς ἐκδηλούμενον δὲν ἦτο νεκρὸν καὶ τυπικόν, ἀλλὰ ζῶν καὶ ἀληθές. Ἀλλὰ μὴπως εἶναι σπάνια καὶ τὰ

ἔργα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης; πόσοι τῶν ἐπισκόπων καὶ λοιπῶν χριστιανῶν δὲν ἐξηγόραζον τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν ἀδελφοὺς διὰ λύτρωις ἀδρῶν (Νικολ. Μυστικ. ἐπιστ. 145 παρὰ Migne 111); ποσάκις ἡ Ἐκκλησία δὲν κατηνάλισκε τὴν περιουσίαν αὐτῆς εἰς σκοποὺς ἀγαθοεργούς; πόσα ὀρφανοτροφεία, *ξενῶνες*, *γηροκομεία* κτλ. δὲν ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις (Θεοφ. σελ. 756.—Μ. Θεοφ. σελ. 339. 431. 449 καὶ Μιχαὴλ Ψελλοῦ παρὰ Σάθα Βιβλ. τόμ. 4, σελ. 67); Πότε δὲ καθόλου οἱ Χριστιανοὶ ἔπαυσαν νὰ διανέμωσι τὰ λεγόμενα *ψυχικά* ὑπὲρ ἑαυτῶν (Κεδρ. 2,259); Κατὰ πόσον δὲ ὁ χριστιανικὸς βίος ἀπεκόμισε πολυτίμους καρποὺς ἀρετῆς καὶ ἠθικότητος, μαρτυροῦσι τὰ τσαῦτα ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀγωνισθέντων νικηφόρως κατὰ τῶν ποικίλων τοῦ πονήρου πειρασμῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄,

ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.

§ 123.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΘΟΛΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ.

Πρβλ. Heeren, *Geschichte der classischen Literatur seit dem Aufleben d. Wissenschaften*, Gött. 1822. — Gass, *Beiträge, z. kirchlich. Liter. und Dogmengesch. d. griechisch. Mit. Brsl.* 1844. 1847.—Schöll, *Geschichte d. griechisch. Literatur* Berl. 1840.

1. Καίτοι ἡ *Εἰκονομαχία* (§ 107—110) διὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ἐγένετο τρομερὰ θύελλα καὶ καταιγὶς καὶ κατὰ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, καίτοι ἡ ἱστορία ὁμιλεῖ περὶ πολλῶν καταστροφῶν μοναστηρίων, βιβλιοθηκῶν, σχολῶν, βιβλίων καὶ θεραπόντων τῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης (πρβλ. Θεοφ. σελ. 735 καὶ Κεδρην. τόμ. 1, σελ. 454), ἐν τούτοις τὰ γράμματα καὶ ἡ παιδεία δὲν κατέπεσαν ὁλοσχερῶς ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει, μάλιστα ἀπὸ τοῦ 9^{ου} αἰῶνος παρατηρεῖται τοιαύτη ἀνύψωσις καὶ ἀναζωπύρῃσις αὐτῶν, εἰς οἷαν ἤθελέ τις ἐκλάβει ἀνίκανον τὸ βυζαντινὸν πνεῦμα καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν ὅτι ἡ ἀκμὴ αὕτη καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς βίος ἐπὶ 600 ὅλα ἔτη ἀδιάρρηκτως καλλιεργεῖται, ἐνῶ αἱ πολιτικαὶ περιστάσεις ἀπελπι καὶ ἀ-

παισιόδοξον προοιώνιζον τὸ μέλλον. Τὸ χαρακτηρίζον ἰδίως τὴν παιδείαν τῶν χρόνων τούτων εἶναι ἡ ἀναγέννησις τῶν κλασικῶν γραμμάτων, τὰ ὅποια ἀπὸ 'Ιουστινιανοῦ τοῦ Μ. σχεδὸν ἐλησμονήθησαν αἰφνης ἤδη οἱ βυζαντινοὶ στρέφουσι τὸ βλέμμα πρὸς τὴν ἀθάνατον κληρονομίαν τῶν πατέρων αὐτῶν, ἀναζητοῦσιν αὐτὴν ὑπὸ τὸν κοινότοπον τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ καταβάλλουσι θαυμαστὴν ἐπιμέλειαν καὶ ζῆλον· δὲν παράγουσι βεβαίως οὐδὲ δημιουργοῦσι καινόν τι, ἀναπαριστῶσιν ὅμως καὶ διατηροῦσι τὰ ἀρχαῖα, τιθέντες οὕτω τὰς βάσεις τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ἀναζητοῦντες τὰ αἰτία τῆς αἰφνιδίας ταύτης ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων, ὀφειλομέν βεβαίως ἐν πρώτοις νὰ ἀτενίσωμεν πρὸς τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐντεῦθεν διέσωσε τὰ θεμέλια καὶ τὴν βάσιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νεωτέρου κόσμου· δὲν πρέπει ὅμως ἀφ' ἑτέρου νὰ λησμονήσωμεν καὶ δύο ἑτέρας αἰτίας, πρῶτον τὴν πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀμιλλαν, οἵτινες ἰδίως ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Ἀβασσιδῶν ἐκαλλιέργουν ἐπιτυχῶς τὰ γράμματα καὶ δεύτερον τὴν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Θ' αἰῶνος ἀδιάρρηκτον σειρὰν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, οἵτινες μεγάλως προήγαγον τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας. Ἦδη αἱ κλασικαὶ σπουδαὶ ἐθεωρήθησαν ὡς ἔργον ἐθνικόν, πρὸς τοῦτο δὲ συνεκέντρωσε τὸ βυζαντινὸν πνεῦμα τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ὑπερηφάνειαν. Ὁ πρῶτος ἀνυψώσας τὴν κλασικὴν φιλολογίαν καὶ ἀναζωογονήσας τὴν σπουδὴν αὐτῆς εἶναι ὁ Βάρδας, ὅστις ἰδρύσας τὴν κατὰ Μαγναύραν περίφημον φιλοσοφικὴν σχολὴν, προϊστάμενον αὐτῆς κατέστησε τὸν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ διζβόητον Λέοντα τὸν Θεσσαλονίκης τὴν φιλοσοφίαν ἐξηγούμενον, ὡς καθηγητὰς δὲ τῆς μὲν γεωμετρίας τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Θεόδωρον, τῆς δὲ ἀστρονομίας τὸν Θεοδόγιον καὶ τῆς γραμματικῆς τὸν Κομητᾶν (μ. Θεοφ. σελ. 185—192)· τὸν Βάρδαν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο μεγάλως ὑπεστήριξεν ὁ σοφώτατος Φώτιος, μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Βάρδα Βασίλειος ὁ Μακεδὼν (867—886) καίτοι ὁ ἴδιος ἄμοιρος γνώσεων καὶ παιδείας, τιμῶν ὅμως αὐτὴν ὑπεστήριξε καὶ διὰ τῆς σοφῆς ἀγωγῆς, ἣν παρέσχε τοῖς τέκνοις αὐτοῦ διὰ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, ἐγένετο ὁ ἀρχηγὸς τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων, ἥτις τὴν ὑψίστην αὐτῆς δόξαν ἐζήτει ἐν τῇ καλλιιεργείᾳ τῶν γραμμάτων. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ

Λέων ὁ ΣΤ' ὁ *Σοφὸς* (886—911) ἐνθερμὸς ζηλωτὴς τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, αὐτὸς οὗτος ἀνεδείχθη διὰ συγγραφῶν, ὁ δὲ ἔγγονος αὐτοῦ *Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'* ὁ *Πορφυρογέννητος* (911—959) μετὰ τοσοῦτου ἐνθουσιασμοῦ προσέκειτο εἰς τὰ γράμματα, ὥστε παρημέλει τὰ λοιπὰ αὐτοῦ καθήκοντα· οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι μετ' ἐπαίνου χαρακτηρίζουσιν αὐτὸν ὡς ἀποκαταστήσαντα τὰ γράμματα καὶ ὡς ἀναδιοργανώσαντα τὴν φιλοσοφικὴν σχολήν, τὸ μὲν τῶν φιλοσόφων παιδοτριβεῖον παραδόντα εἰς τὸν πρωτοσπαθάριον *Κωνσταντῖνον*, τὸ δὲ τῶν ῥητόρων εἰς *Ἀλέξανδρον τὸν Νικαίας* καὶ τὸ τῶν ἀστρονόμων εἰς *Γρηγόριον τὸν Ἀσηκρίτην* (μ. Θεοφ. σελ. 446, καὶ *Κεδρην*. 2,326). Οὕτως ἀνεπλήχθη καὶ ὑπεστηρίχθη ἡ πρὸς τὰ γράμματα τάσις τῶν Βυζαντινῶν μέχρι τοῦ *ΙΑ'* αἰῶνος, ὅτε τὸ ἔργον τῶν Μακεδόνων ἐσυνέχισεν ἡ δυναστεία τῶν *Κομνηνῶν*.

2. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀναγέννησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν γραμμάτων καθόλου βαίνει καὶ ἡ θεολογία. Ἦδη ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς παρούσης *ἱστορίας* (§ 91, 1) παρατηρήσαμεν ὅτι ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη ἀπὸ τῶν μέσων ἰδίᾳ τοῦ *ΣΤ'* αἰῶνος ἀπώλεσε τὴν δημιουργικὴν αὐτοῖς δύναμιν, τὴν ζωηρότητα καὶ τὸν θεωρητικὸν πλοῦτον· αἱ περιστάσεις τῆς ἐποχῆς αἱ πολέμιοι, ἡ κατὰπτωσις τῶν κλασικῶν σπουδῶν, ἡ ἐξάντλησις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ αὐτὴ ἡ φυσικὴ καὶ ἀμετάθετος πορεία τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐδημιούργησαν τὴν κατὰστασιν ταύτην· καθὼς τὰ ἀνθρώπινα ἐν γένει ἔχουσιν ἀκμὴν καὶ παρακμὴν, καθὼς μετὰ τὴν ἀνατολὴν ἄνθους εὐώδους ἐπέρχεται βλάβη ἀσθενεστέρα, καθὼς μετὰ τὴν παραγωγὴν καρπῶν ἐπέρχεται συγκομιδὴ, οὕτω συνέβη καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ· μετὰ τὴν μεγαλουργίαν ἐκείνην καὶ πρωτότυπον ἐνέργειαν τῶν πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς *Ἐκκλησίας*, ἔργον τῆς νεωτέρας γενεᾶς ἦν νὰ συλλέγῃ τοὺς παραχθέντας καρπούς, νὰ ἐπεξεργάζεται αὐτοὺς καὶ παριστᾷ συστηματικῶς· ὑπῆρχε βεβαίως ἔτι εὐρὺ στάδιον πρὸς παραγωγὴν καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξιν, ἀλλ' οἱ ἄνω ῥηθέντες λόγοι δὲν ἐπέτρεπον τὴν ἐργασίαν ταύτην· ἄλλως τε ἀγνώστου ἔτι ὄντος ἐν πολλοῖς καὶ ὑπὸ τὸν κονιορτὲν τῶν βιβλιοθηκῶν στεναζόντος τοῦ πνευματικοῦ τῶν χρόνων τούτων θησαυροῦ, δὲν δυνάμεθα νὰ

κρίνωμεν ἐπαρκῶς, καθὼς περὶ τῆς βυζαντινῆς καθόλου παιδείας, οὕτω καὶ περὶ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων κρίνοντες, καίτοι δὲν πραττοῦμεν ἐν τῇ θεολογικῇ ἐπιστήμῃ τὴν δημιουργικότητα καὶ ζωηρότητα τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων, οὐδὲ νάρκην ὅμως ἐμβλέπομεν καὶ στεῖρωσιν καὶ μαρασμόν, ὥς πολλοὶ τῶν τῆς Ἑσπερίας ἀπεφάναντο, ἀλλ' ἀρκετὴν ζωὴν, συστηματικότητα καὶ πολυμάθειαν εὐρεῖαν. Ἐν πρώτοις τοῦτο ἐπιμαρτυροῦσιν αἱ δύο θεολογικαὶ τάσεις, ἡ σχολαστικὴ καὶ ἡ μυστικὴ, αἵτινες τὰς ἀρχὰς αὐτῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ ἔχουσιν, ἐξακολουθοῦσι καλλιεργοῦμεν καὶ ἐν ταύτῃ, ἡ μὲν πρώτη δι' Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἰδίᾳ καὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους διασκευάζοντα τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας ἐπιστημονικῶς, χωρὶς νὰ περιέλθῃ εἰς τὰς σχολαστικὰς ἐκεῖνας λεπτολογίας καὶ σοφιστείας τοῦ δυτικοῦ σχολαστικισμοῦ, ἡ δὲ δευτέρα ἐν τοῖς μοναστηρίοις πρὸ πάντων καλλιεργουμένη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συγγραμμάτων Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου (§ 96, 1) καὶ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ (§ 98) ἀνυψοῦται εἰς τὴν ἀρχικὴν πηγὴν τῶν πραγμάτων, κινεῖται ἐν τοῖς συμβόλοις τῆς θείας λατρείας καὶ βυθίζεται εἰς τὰ βάθη τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως. Ἀλλὰ δεύτερον ὑπὲρ τούτου λαλοῦσι καὶ οἱ διάφοροι τῆς θεολογίας κλάδοι ἐπιμελῶς καὶ ὀνητιφόρως καλλιεργούμενοι. Οὕτω π. χ. ὁ ἐξηγητικός, ὅστις καὶ μετ' ὅλην τὴν ἑλλειψιν πρωτοτυπίας καὶ δημιουργικότητος, διὰ τῶν λεγομένων ὅμως ἐρμηνευτικῶν Σειρῶν ἐγένετο ὡφελιμώτατος (περὶ τῶν Σειρῶν πρβλ. Ittig de bibliothecis et catenis Patrum Lp. 1707.—J. C. Wolf, de catenis Patrum Graecorum, Vitb. 1712.—J. A. Noesselt et J. T. S. Augustin, Observations de catenis Graecorum in N.T. Halle 1762 καὶ Fabricii, ἐκδ. Harless τόμ. 8 σελ. 637). ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ διεκρβήσαν ὁ ἱερὸς Φώειος, ὅστις ἐκτὸς τῶν Ἀμφιλοχίων, πλουσιωτάτου θησαυροῦ διὰ τὴν ἐξηγητικὴν ἐγραψε καὶ Ἵπομνήματα εἰς τὰ Εὐαγγέλια καὶ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, Ἀρέθας ὁ Καισαρείας καὶ Λέων ὁ πατρικίος γράψαντες, ὁ μὲν σειρὰν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν, ὁ δὲ εἰς τὴν γένεσιν, ὁ Οἰκουμένιος Τριλικῆς καταλιπὼν ἡμῖν ἐρμηνείαν εἰς τὰς Πράξεις, τὰς ἐπιστολάς τοῦ

Παύλου καὶ τὰς 7 καθολικὰς καὶ ἄλλοι. Ἐπίσης ἐν τῷ συστηματικῷ κλάδῳ ἐγένοντο ἄξιοι λόγου ἐργασίαι· ἐν τῇ δογματικῇ π.χ. ὁ *Δαμασκηνός* κατέλειπεν ἡμῖν τὴν πρώτην συστηματικὴν ἐκθεσιν τῶν δογμάτων τῆς πίστεως, συγκεφαλαιώσας ἐπὶ τῇ βάτει τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας τὰ ἀποτελέσματα τῆς μέχρι αὐτοῦ δογματικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἐκκλησίας· ἐν τῇ πολεμικῇ πολλοὶ ὑπεστήριξαν τὴν ὀρθοδόξιν κατὰ ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων αἵρέσεων, ὡς ὁ *Δαμασκηνός*, γράψας κατὰ *Μαριχαίων*, *Ἰακωβιτῶν*, *Νεστοριανῶν* καὶ *Εἰκονομάχων*, *Θεόδωρος ὁ Στουδίτης* ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων καὶ κατὰ τῶν εἰκονομάχων, ἐπίσης κατὰ τῶν αὐτῶν *Νικηφόρος ὁ Κωνσταντινουπόλεως*, κατὰ *Παυλικιανῶν* καὶ *Λαζίων* ὁ *Φώτιος*, *Πέτρος ὁ Σικελιώτης*, *Νικήτας ὁ Σιθηάτος* καὶ ἄλλοι· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀπολογητικῇ ὑπεραπελογήθησαν τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ ξένων θρησκευμάτων ὁ *Δαμασκηνός*, *Θεόδωρος ὁ Ἀβουκαράς*, *Βαρθολομαῖος ὁ Ἐδεσσηνός*, *Νικήτας ὁ Βυζάντιος*, *Λέων ὁ Σοφός* καὶ ἄλλοι. Ἐν τῷ ἱστορικῷ κλάδῳ δὲν ἔχομεν κυρίως ἱστορικὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔργα, ἀναφέρονται μόνον τὴν *Μυριόβιβλον* τοῦ *Φωτίου*, ἀθόνατον μνήμην καταλιποῦσαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐπιστημῶν, τοὺς *βυζαντινοὺς χρονογράφους* τῆς ἐποχῆς, οἷον *Νικηφόρον* τὸν *Κωνσταντινουπόλεως* (+ 828) μέχρι τοῦ 770 ἐκτίνοντα τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, *Θεοφάνην* (+ 817) μέχρι τοῦ 813, τοὺς μετὰ *Θεοφάνην* μέχρι τοῦ *Ῥωμανοῦ*, *Ἰωσήφ Γενέσιον* ἀπὸ τοῦ 813—867, *Γεώργιον μοναχόν* μέχρι τοῦ 959, *Συμεῶν Λογοθέτην* μέχρι τοῦ 967, *Λέοντα τὸν Γραμματικόν* μέχρι τοῦ 1013 καὶ *Γεώργιον τὸν Κεδρηνόν* (1057), περ' οἷς συνυπάρχειται ἡ ἐκκλησιαστικὴ τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ καὶ τὰ μαρτυρολόγια *Συμεῶν* τοῦ μεταφραστοῦ καὶ *Βασιλείου τοῦ Πορφυρογεννήτου*· ἐν τῷ πρακτικῷ κλάδῳ ἤδη ἀνωτέρω (§ 117,2) εἶδομεν διαφόρους ἐργασίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ἡ διυλητικὴ δὲν εἶναι ἀκαλλιέργητος, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ διάφοροι τῶν πατέρων λόγοι, ὡς καὶ ἡ μυστικὴ θεολογία, εἰς ἣν ἀνακτέα ἡ μυστικὴ θεωρία τοῦ *Κωνσταντινουπόλεως Γερμανοῦ*. Τελευταῖον τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἀνάπτυξιν τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀποδεικνύει

καὶ ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων καὶ συγγραφέων, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν τοὺς ἐπιστημοτέρους.

§ 124.

ΟΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ ΑΚΜΑΣΑΝΤΕΣ ΠΑΤΕΡΕΣ

ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ (700—850).

Καὶ μεθ' ὅλας τὰς καταστροφὰς τῶν Εἰκονομάχων, καὶ μεθ' ὅλον τὸν ἀμειλικτον πόλεμον, τὸν ὅποσον διήγειραν κατὰ τε τῆς θύραθεν καὶ ἔσω παιδείας, ὑπάρχουσιν ὅμως διάφοροι πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες βαστάσαντες τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἐνώπιον ἐθνικῶν καὶ αἰρετικῶν ἐκλείσαν τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ διὰ σπουδαίων συγγραφῶν ἐστήριξαν τὴν ὀρθοδοξίαν. Ἐπιστημότεροι τούτων εἶναι οἱ ἑξῆς. Γερμανὸς ὁ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ὁμολογητής, ἐξ ἐπισήμου οἰκογενείας καταγόμενος καὶ κατ' ἀρχὰς ἐπίσκοπος Κυζικίου, ἀπὸ δὲ τοῦ 725 ἀναβάς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἐν ταῖς ἔμπροσθεν (§ 107,2) εἰδομεν τὸν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ζῆλον αὐτοῦ, ἕνεκα τῆς ὁποίας παρητήθη τοῦ θρόνου τὸ 730 καὶ ἀπέθανεν ἐν γῇ βαθεὶ τὸ 785. Ὁ αἰδίδιμος Γερμανὸς εἶναι ἐπίσημος καὶ ὡς συγγραφεύς, τῷ λόγῳ καθαρὸς τε διειδήs καὶ τὰς ἐν ὀνόμασι τροπὰς εὐστόχως ὑποβαλλόμενος καὶ τὴν φράσιν ἡδύων, οὐχ ὑφελκόμενος δὲ πρὸς ψυχρότητα, γενναῖος μὲν τοῦ ἐπιβαλεῖν τῇ προθέσει, ὅμοιος δὲ διελθεῖν τὰ ἀγωνίσματα (Φωτ. Μυρ. 233)· παρ' αὐτοῦ ἔχομεν τρεῖς ἐπιστολὰς πρὸς Ἰωάννην τὸν Συνάδων, Κωνσταντινον τὸν Νακωλείας καὶ Θωμᾶν τὸν Κλαυδίουπόλεως, τὴν περὶ αἱρέσεων καὶ συνόδων πραγματεῖαν αὐτοῦ, διαφόρους λόγους καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους τὴν μυστικὴν θεωρίαν, ἣν οἱ νεώτεροι ἀνάγουσιν εἰς Γερμανὸν τὸν Β' (1222) (πρβλ. Migne Πατρὸλ. τόμ. 98.—Φαβρικού ἐκδ. Harless τόμ. 11, σελ. 156.—καὶ Cave, *Scriptorium Ecclesiasticorum Historia Literaria*, Genevae 1705 σελ. 408).—Κοσμάς ὁ Ἱεροσολυμίτης ἡ ἀγιοπολίτης ὁ μελωδός, ἕτερος παρὰ τὸν ἐπίσης Ἱεροσολυμίτην καλούμενον μοναχόν, ὅστις ἐξ Ἰταλίας καταγόμενος ἤχημαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν καὶ ἀπηλευθερώθη ἐν Δαμασκῷ ὑπὸ τοῦ πατρὸς

Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ὁ περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος Κοσμάς ἦν νεώτερος ἐκείνου, ἤσκει τὴν μοναχικὴν πολιτείαν ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάββα μετὰ τοῦ φίλου καὶ συμμαθητοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ περὶ τὸ 743 ἐγένετο ἐπίσκοπος Μαίουμᾶ ἐν Παλαιστίνῃ. Ὁ Κοσμάς, τὸν ὅποιον ὁ Σουΐδας ὀνομάζει *εὐφυνέστατον καὶ πνέοντα μουσικὴν ὅλως τὴν ἐναρμόνιον εἶναι ἐπίσημος* διὰ τοὺς ἁσματικούς αὐτοῦ κανόνες, τὰ τριώδια καὶ τὰ ἰδιόμελα (Migne τόμ. 98.—Φαβρ. ἐν. ἀν. σελ. 173.—Cave ἐν. ἀν. σελ. 410 καὶ Schröckh K-Geschichte τόμ. 20, σελ. 136 καὶ 224).—Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς γεννηθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ Ζ' αἰῶνος ἐν Δαμασκῷ, ἐνθα ὁ πατήρ αὐτοῦ Σέργιος ἐτέλει ἐν τῇ πολιτικῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ καλῖφου Ἀβδουλμελίκ. Ὁ Δαμασκηνὸς παιδευθεὶς μετὰ Κοσμά τοῦ Ἱεροσολυμίτου ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Κοσμά, ἀνέλαθεν εἰτα τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ ὅτε Λέων ὁ Ἰσαυρὸς ἐξέδωκε τὰ κατὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων διατάγματα αὐτοῦ, ἐξεσφενδόνισε κατὰ τῶν εἰκονοκλαστῶν τοὺς τρεῖς αὐτοῦ ἀντιρρητικούς καὶ ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα καὶ ἐπὶ τοῦ Κοπρωνύμου (§ 107,2)· μετὰ ταῦτα διὰ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου περιπεσὼν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ καλῖφου, μετέβη εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Σάββα, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 760. Οἱ ὀρθόδοξοι τιμῶντες τὴν μνήμην τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς ἀπέδωκαν αὐτῷ ζῶντι διὰ τὴν εὐγλωττίαν τὸ ὄνομα Χρυσορρόας. Τὰ πολλὰ καὶ σπουδαῖα συγγράμματα τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ ἀνέκαθεν ἦσαν ἐν μεγάλῃ ὑπολήψει παρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ· τὸ ἀπαθανάτισαν αὐτὸν σύγγραμμα εἶναι ἡ *Πηγὴ τῆς γνώσεως* διαιρούμενον 1) εἰς κεφάλαια φιλοσοφικά, ἀποτελοῦντα τὴν διαλεκτικὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν, 2) εἰς τὸ περὶ αἱρέσεων, ὅπερ παρέχει ἱστορίαν τῶν αἱρέσεων καὶ 3) εἰς τὴν ἐκδοσιν ἀκριβοῦς τῆς ὀρθοδόξου πλῆτεως, ἐν ἣ συστηματικῶς ἐκτίθεται ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Γραφῆς, τῆς παραδόσεως καὶ τῶν πατέρων· τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι ἡ πρώτη συστηματικὴ χριστιανικὴ δογματικὴ, συγκεφαλαιοῖ ἅμα καὶ πᾶσαν τὴν μέχρι αὐτοῦ γενομένην ἀνάπτυξιν τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκτὸς τούτων ὁ Δαμασκηνὸς συνέγραψε καὶ πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας

εἰκόνας, διάλογον κατὰ Μανιχαίων, διάλεξιν Σαρακηνοῦ καὶ Χριστιανοῦ, περὶ δρακόντων καὶ στρυγγῶν, περὶ ἀγίας Τριάδος, κατὰ Νεστοριανῶν, Μοροφυσιτῶν καὶ Μοροθελητῶν, τὰ ἱερὰ παράλληλα, καὶ τέλος ὕμνους, ᾠσματα, κανόνας καὶ λόγους (πρβλ. Migne τόμ. 94-96. — Φαβρικ. τόμ. 9, σελ. 682. — Cave σελ. 410. — Schröckh, K-G. τόμ. 20, σελ. 222. — Kurtz, ἐν. ἀν. σελ. 127. — F. A. Perrier, Jean Damasc. sa vie et ses écrits, Strassb. 1862. — F. H. J. Grundlehner, J. Dam. akad. proefschr. Utr. 1876. — Jos. Langen, Johan von Damas. eine patristische Monographie, Gotha 1879). — Ἄξιος μαθητῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι Θεόδωρος ὁ Ἀβουκαράς, ἐπίσκοπος δὴλ. Καράς ἐν Παλαιστίνῃ ἢ Καρρῶν (Χαράν) τῆς Μεσοποταμίας, ἀκμάσας περὶ τὸ 770· ὁ Θεόδωρος οὗτος τρέβων τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας, καὶ ἔμπειρος τῆς ἐλληνικῆς καὶ ἀραβικῆς ἔγραψε διάφορα πολεμικὰ κατὰ Ἰουδαίων, Σαρακηνῶν, Νεστοριανῶν, Ἰακωβιτῶν καὶ ἄλλα (πρβλ. Migne, 97. — Φαβρικίου τόμ. 10, σελ. 364 — καὶ Schröckh K-G. 20, 362). — Νικηφόρος ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐξ ἐπισήμου οἰκογενείας ἔλκων τὸ γένος, μυστικὸσύνεδρος τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου καὶ ἀπὸ τοῦ 806 πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰδομεν τὸν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ζῆλον αὐτοῦ (§ 110,1), ἣν ὁμως ἐπίσημος καὶ ὡς συγγραφεύς, διὰ τοῦτο ὁ ἱερός Φώτιος (Μυριοθ. 66) ἐπαινεῖ αὐτὸν ὡς ἀπέριττον τε καὶ σαφεῖ κατὰ τὸ ὕψος, καλλιλεξία τε καὶ συνθήκη λόγου οὐτε λελυμένη οὐτ' αὐτὴ πάλιν συμπεπιεσμένη περιέργως κεχρημένον, ὡς ῥητορικὸν ἀληθῶς καὶ τέλειον. Ἐπιστημότερα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἶναι ἡ σύντομος ἱστορία ἀπὸ τοῦ 603—770, ἡ χρονογραφία, ἡ στιχομετρία, διάφοροι κανόνες, ἀντιρρητικοὶ κατὰ εἰκονομάχων κτλ. (πρβλ. Migne, 100. — Cave σελ. 434 καὶ Schröckh K-G. τόμ. 19, σελ. 98 καὶ 20 σελ. 195). — Καὶ τέλος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης γεννηθεὶς τὸ 759 ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅστις ὡς ἀνωτέρω εἰδομεν (§ 109,2. 110,1. 2. 118,1) κατέστη λίαν ἐπίσημος οὐ μόνον διὰ τὴν ὑπὲρ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς τηρήσεως τῶν πατρῶν ἀγῶνας· οὐχ ἦττον

ὁ ἱερὸς Στουδίτης εἶναι ἐπίσημος καὶ διὰ τὰ πολλὰ καὶ σπουδαῖα αὐτοῦ συγγράμματ'· ἐπίσημότερα τούτων εἶναι ἀντιρρητικὰ κατὰ εἰκονομάχων, 376 ἐπιστολαί, 134 κατηχήσεις, κανόνες, ὕμνοι, λόγοι, περὶ μοναχικοῦ βίου κτλ. (ἴδ. Migne 100.—Φαβριίου 10, σελ. 434.—καὶ Cave, 436—).

§ 125.

ΟΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΑΚΜΑΣΑΝΤΕΣ
ΠΑΤΕΡΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ (850—1054).

Ἐπίσημότερα τῆς ἐποχῆς τῆς εἰκονομαχίας, εἶναι ἡ τῶν Μακεδόνων ἐν ἣ πρὸς τῇ καθόλου ἀναγεννήσει τῶν γραμμάτων, βλέπομεν ἀνυψουμένην καὶ τὴν θεολογίαν· ἀπὸ τοῦ μεγάλου Φωτίου καὶ ἐξ ἧς ἀναφαίνονται πολλοὶ σημαντικοὶ πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων, καθὼς ἐν γένει καὶ ἐπὶ τῆς κλασικῆς παιδείας καὶ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης μεγάλως ἐπενήργησεν ὁ ἱερὸς ἀνὴρ, καὶ διὰ τοῦτο δικαίως τὴν ἐποχὴν ταύτην πολλοὶ χαρακτηρίζουσιν ὡς ἐποχὴν τοῦ Φωτίου. Τὴν ἐνδοξὸν ταύτην σειρὰν τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἀνοίγει αὐτὸς ὁ Ἰωάννης, τὸ μέγα ὄνομα καὶ πρᾶγμα, ὁ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (891) ἐν μέσῳ ἀγχιιστρόφου τύχης ἀναδειχθεὶς πρᾶγματι γενναῖος καὶ ἀκράδαντος προαπιστοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας, πολέμιος τοῦ παπισμοῦ, ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν, διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας μεγαλορυνότατος καὶ ἀγλαὸν ἐνδιαίτημα πάσης γνώσεως καὶ ἐπιστήμης (§ 111—113). Ὑπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην ὄψιν ὁ ἱερὸς πατήρ, ἦν ἀληθῶς ἔκτακτος νοῦς, μέγας ἀνὴρ, συγκεντρῶν ἐν ἑαυτῷ πάντα τὰ ἔξοχα προτερήματα, τὰ ὁποῖα ποτε ἡ φύσις ἐπιδαψίλευσε θνητῷ, ἀνὴρ καταλιπὼν μνήμην ἀληστον διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων, ἡ ἀποθήκη ἐκείνη, ἐν ἣ συλλήβδην πᾶσα ἀνθρωπίνη γνῶσις ἀποτεταμίζεται, πάμμουτον τέλος τῆς παιδείας ἐνδιαίτημα. Ὁ Φώτιος, λέγει ὁ Cave σελ. 463 ἦν ἀνὴρ ἀπεράντων ἀναγνώσεων, ἐκπληκτικῆς πολυμαθείας, λογιώτατος πάντων οὐ μόνον κατὰ τὸν ἑαυτοῦ ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς αἰῶνας, βιβλιοφαγώτατος, κριτῆς κριτικώτατος· καὶ ὁ ἅπαξ μόνον ἐπισκεπτόμενος τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ κατανοεῖ τὸν ὕπατον

ιστορικόν, τὸν λογιώτατον φιλολόγον, τὸν ὀξυδερκέστατον κριτικόν· τὴν ἐπιμεμελημένην αὐτοῦ ἐν τῷ δικαίῳ ἐμπειρίαν, μαρτυροῦσιν αἱ τόσαι ἀκριβεῖς ἀπαντήσεις πρὸς προταθείσας ἐρωτήσεις, τὴν δὲ πολιτικὴν σύνεσιν ἢ πρὸς τὸν Βουλγαρίας Μιχαὴλ ἐπιστολὴν ἀνάγνωθι τέλος τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ καὶ εὐρήσεις αὐτὸν ἀκριβέστατον φιλολόγον, ἱατρόν, μαθηματικόν, θεολόγον. Ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων αὐτοῦ συγγραμμάτων, ὧν πολλὰ ἔτι κεῖνται ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις ἀνέκδοτα, ἀναφέρομεν τὴν μυριόβιβλον ἢ βιβλιοθήκην, ἐν ἣ κρίνει ἀπταιστως περὶ 279 συγγραμμάτων, γὰς ἐπιστολάς, 293 τὸν ἀριθμόν, τὰ Ἀμφιλόχεια (322), ἐν οἷς παρέχει τὴν λύσιν διαφόρων ζητημάτων, τὴν διήγησιν περὶ τῆς νεοφανοῦς τῶν Μονιχαίων ἀναβλαστήσεως, τὸν λόγον τῆς περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος μυσταγωγίας, τὰς διαφοροὺς ὁμιλίαις, τὸ Σύνταγμα τῶν κανόνων, τὸν Νομοκάνονα κτλ. (πρβλ. ἐκτὸς τῆς ἐν § 111 φιλολογίας καὶ Φαβριίου τόμ. 10 σελ. 670 καὶ 11 σελ. 1.—Κωνστ. Οἰκονόμ. περὶ τῶν Ο' ἐρμην. ἐν Ἀθήναις 1849, τόμ. 4 σελ. 732.—Δημητρ. Ὁρθόδ. Ἑλλ. ἐν Λειψίᾳ 1872, 1.—Ζάνου, Φώτιον τὸν Κωνσταντινουπόλεως, ἐν Κων/πόλει καὶ Ἑκκλ. Ἀλήθειαν ἔτος Β' φυλ. 1. 9. 13. 26 καὶ Γ' φυλ. 2. 7. 11. 21. 33. 34. 43 καὶ 51).—Πέτρος ὁ Σικελιώτης γνωστὸς ἡμῖν ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Παυλικιανῶν, ἣν ἔγραψε μεταδὰς εἰς Τεφρικὴν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο (Migne τόμ. 104).—Νικήτας ὁ Παφλαγὼν ἀκμάσας κατὰ τὸ 880, εἰς τῶν ἀσπονδοτέρων ἐχθρῶν τοῦ ἱεροῦ Φωτίου· παρ' αὐτοῦ ἔχομεν 20 πανηγυρικοὺς, βίον τοῦ ἱεροῦ Ἰγνατίου, ἐξήγησιν τῶν ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ ᾠσματα (Migne 105).—Νικήτας ὁ Βυζάντιος ἀκμάσας ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ υἱοῦ Θεοφίλου· οὗτος ἔγραψε πολλὰ, ἐν οἷς καὶ ἔλεγχον τῆς ἐπιστολῆς τῆς σταλείσης ὑπὸ τοῦ ἀρχόντος τῶν Ἀρμενίων, ἐκθεσίᾳ κατασκευαστικὴν μετ' ἀποδείξεως τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος ἐκ κοινῶν ἐννοιῶν καὶ ἄλλα (ἰδ. Migne τόμ. 105 καὶ Δημητρ. Ὁρθ. Ἑλλ. σελ. 3).—Ἰωσήφ ὁ ὕμνογράφος, ἀκμαῶν περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ γνωστὸς ἡμῖν ἐκ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ κανόνων (Migne τόμ. 105 καὶ Κωνστ. Οἰκονόμ. ἐν ἀν. σελ. 761).—Λέων ὁ Σοφός, υἱὸς

καὶ διάδοχος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης (886-911), ἀποκτήσας μεγάλην φήμην διὰ τὴν ὑπὲρ τῶν γραμμάτων μέριμναν, ὡς καὶ τὰ ἴδια συγγράμματα. Ἐκτὸς τῶν στρατιωτικῶν καὶ νομικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων συνέγραψε καὶ 33 λόγους καὶ ἐγκώμια, ὕμνους καὶ ᾠσματα, στίχους ἱαμβικοὺς καὶ ἐπιγράμματα· εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται καὶ 17 χρησιμοὶ περὶ τῆς τύχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Migne 107).—*Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος*, υἱὸς Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, σοφὸς καὶ αὐτὸς καὶ μεγάλως συντελέσας εἰς τὴν ἀναγεννησιν τῶν γραμμάτων· ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἀναφέρομεν τὴν *ἐκθεσιν* τῆς βασιλείου τάξεως, περὶ θεμάτων, νεαρὰς διατάξεις, ἐξαπομνημόνια κτλ. (Migne 112. 113.—Φαβρίκιου 8, 1).—*Βαρθολομαῖος ὁ Ἐδεσσηνός*, ἀκμάσας πιθανῶς κατὰ τὴν Θ' ἐκατονταετηρίδῃ καὶ γράψας διάφορα κατὰ Σαρακηνῶν (Migne, 104).—*Νικόλαος ὁ Μυστικός*, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως τὸ 892, ἐπίσημος διὰ τὸν κατὰ τῆς τετραρχίας τοῦ Λέοντος πόλεμον (§ 114, 1) καὶ διὰ τὰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας κατέλιπε (Migne, 111).—*Συμεὼν ὁ μεταφραστής*, ἀκμάσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ μέγας *Λογοθέτης*· ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου χρηματίσας, ὅρ' οὐ καὶ πρωτεύοντι εἰς τὴν συγγραφὴν τῶν βίων τῶν ἀγίων· τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Συμεὼν δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἴδια αὐτοῦ ἐργασία, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπεξεργασία καὶ παράφρασις ἀρχαιοτέρων ὑπομνημάτων· κατὰ Λέοντα τὸν Ἀλλάτιον μόνον οἱ 122 βίοι συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ Συμεὼν, οἱ δὲ λοιποὶ 559 ὑπ' ἄλλων· εἰς τὸν αὐτὸν Συμεὼν ἀποδίδονται καὶ 24 ὁμιλίαι, ἃς ἤρξασθη ἐκ τῶν τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐπιστολαὶ τινες, εὐχαὶ καὶ ἡ ἐπιτομὴ τῶν κανόνων (Migne, 114-116).—*Οἰκουμένιος ὁ Τρίκκης*, ἀκμάσας κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα καὶ ἐπίσημος διὰ τὰ ὑπομνήματα αὐτοῦ εἰς τὰς Πράξεις, τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, τὰς καθολικὰς καὶ τὴν ἀποκάλυψιν, καίτοι κυρίως ἀκολουθεῖ τοῖς πρὸ αὐτοῦ ἐρμηνευταῖς (Migne, 118 καὶ 119).—*Μιχαὴλ ὁ Κηρουλάριος*, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ 1043-58, γενναῖος καὶ αἰδύμιος πρόμαχος τῆς Ὁρθοδόξιας (§ 114, 2. 3)· παρ' αὐτοῦ ἔχομεν διαφόρους λόγους, ἐπιστολάς καὶ τὸ κατὰ Λατίνων σημεῖωμα (Mi-

gne, 120 καὶ Δημητρ. Ὁρθ. Ἑλλ. σελ. 5).—*Νικήτας ὁ Στηθάτος*, μοναχὸς καὶ ἡγούμενος ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου καὶ ἐπίστημος πρῶ-
μαχος τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐκτὸς 15 λόγων εἰς τὴν ἑξαήμερον καὶ
πρακτικῶν κεφαλαίων ἑκατοντάδων τριῶν, ἔγραψε καὶ κατὰ τῶν
καινοτομιῶν τῶν Λατίνων περὶ ἀζύμων, τῆς ἐν σάββασιν νηστείας,
τοῦ γάμου τῶν ιερῶν, ὡς καὶ κανόνα εἰς τὸν ἄγιον Νικόλαον,
ιάμβους κτλ. (Migne, 120 καὶ Δημ. ἐν. ἀν. σελ. 7).—*Συμεὼν ὁ*
ῥεός θεολόγος, ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ ἀγίου Μάμαντος ἐν Κων-
σταντινουπόλει, διδάσκαλος τοῦ Στηθάτου καὶ ἐπίστημος διὰ τὰς θεο-
λογικὰς αὐτοῦ γνώσεις καὶ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα· συνέγραψε 33
λόγους περὶ πίστεως καὶ βίους λαϊκῶν καὶ μοναχῶν, κεφάλαια
πρακτικά, θεολογικά καὶ ἠθικά 152, βιβλίον θείων ἐρώτιων ἢ ιε-
ρῶν μελετῶν καὶ διαφόρους ὕμνους (Migne, 120).—*Ἰωάννης ὁ*
Μαυριπους, ἐπίσκοπος *Εὐχαίτων* (1054) ἀνὴρ σοφώτατος· παρ' αὐ-
τοῦ ἔχομεν τὴν εἰς τοὺς τρεῖς ιεράρχας ἀκολουθίαν, λόγους ἐγ-
κωμιαστικοὺς καὶ ὑπομνήματα ἐν στίχοις ἱαμβικοῖς (Migne, 120).
Ἐν τέλει μνημονεύομεν καὶ *Λέοντος τοῦ Ἀχριδῶν* καὶ *Πέτρου τοῦ*
Ἀντιοχείου ἐπιστήμων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Σχίσματος (§ 114), τοῦ μὲν
διὰ τὰ κατὰ Λατίνων συγγράμματα αὐτοῦ, τοῦ δὲ ἐπίσης διὰ ται-
αῦτα, ὡς καὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν Κηρουλάριον ἐπιστολὴν αὐτοῦ (Mi-
gne, 120 καὶ Δημητρ. ἐν. ἀν. σελ. 6-7).

Β'. ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΕΞΑΝΑΘΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ.

§ 126.

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΓΕΡΜΑΝΟΙΣ.

Πρὸλ. Ἐπιστολ. Βονιφατίου παρὰ Migne 89.—Willibaldi, Vita Bonifacii παρὰ Canisii 6, 2 σελ. 339.—Retberg, K-G. Deutschlands Lpz. 1853.—Krafft, K-G. d. germ. Völker Brl. 1854.—Friedrich, K. G. Deutschlands, Bamb. 1867.—Ozanam, Études Germaniques, Paris 1872.—Hiemer, Einführ. d. Christenth. in d. deutsche Lande, Schaf. 1858.—Frantz, die evang. Verkündig. in Deutschland vor Karl. d. Grosse 1870.—Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte.—Nürnberg, in tüb. Quart-schrift 1879, 3.—Pfahler, St-Bonif. αὐτόθι, 1879, 1.—τοῦ αὐτοῦ St-Bonif. und seine Zeit, Regs. 1880.—Seiters, Bonif. d. Apost. d. Deutsch. Mainz 1845.—Werner, Bonif. d. Ap. d. Deut. und die Romanisirung v. Mittel. Lpz. 1875.—Walter, Einf. d. Christenth. in Westf. Münst. 1830.—Funk, in Schlossers Archiv. 4.—Schaumann, Geschichte d. niedersächs. Völker, Götting. 1839.—Böttger, Einf. d. Christ. in Sachsen, Hann. 1859.—Fischer Bon. d. Ap. d. Deutsch. Lpz. 1881.—Ebrard, Bonifa. d. Zerstörer d. columb. Kirchenthums, Gütersl. 1882.—Neander K-G. τόμ. 5 σελ. 58.—Gieseler, K-G. τόμ. 2, 1 σελ. 20.—Gförer, K-G. τόμ. 3, 1 σελ. 479.—Kurtz, Handb. d. K-G. τόμ. 2, 1 σελ. 138 καὶ Lehrbuch Lpz. 1885, 2 Theil σελ. 25.—Möbler K-G. τόμ. 2 σελ. 78.—κτλ.

1. Ἦδη ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ (§ 62, 5) εἶδομεν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἔρριψε τὰς ρίζας αὐτοῦ πολλαχοῦ τῆς Γερμανίας, τὸ ἔργον ὅμως τοῦτο κυρίως συνετελέσθη κατὰ τὴν ἡμετέραν καὶ δὴ διὰ τοῦ ἁγίου Βονιφατίου, τοῦ ἀποστόλου τῶν Γερμανῶν. Ὁ Βονιφάτιος κυρίως Βίμφριδ καλούμενος ἦν ἀγγλοσάξων γεννηθεὶς τὸ 680 καὶ μεγάλως ἀναδειχθεὶς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Κιρτῶν τῆς δυτικῆς Σαξονίας (Wessex) ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ ἱκανότητά· κινούμενος ὅμως ὑπὸ τοῦ ζήλου πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

νισμοῦ διήλθε τὸν πορθμὸν καὶ ἦλθεν εἰς τὴν χώραν τῶν Φρείζων τὸ 716, καίτοι ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν ἕνεκα τοῦ πολέμου, εἰς ὃν διετέλει ὁ ἡγεμὼν τῆς χώρας πρὸς Κάρολον τὸν Μαρτέλλον· ἀλλὰ τὸ 718 διέβη πάλιν τὸν πορθμὸν καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν Ῥώμην, ἔλαβε παρὰ Γρηγορίου τοῦ Β' (714-31) τὴν πληρεξουσιότητα εἰς τὸ ἔργον τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου παρὰ τοῖς Γερμανοῖς· ὁ πάπας ὑπέδειξεν αὐτῷ κυρίως τὴν *Θυριγγίαν* καὶ τοὺς *Φράγκους*, ἀλλ' ὁ Βονιφάτιος μετέβη πάλιν παρὰ τοῖς Φρείζοις καὶ ὑπεστήριξεν ἐκεῖ ἐπὶ τρία ἔτη τὸν ἅγιον *Βιλλιπρότ*, ἐκεῖθεν δὲ τὸ 722 ἀπῆλθεν εἰς τὸ ἄνω *Ἑσσην*, ἔνθα ἐντὸς μικροῦ χρόνου ἐπέστρεψεν εἰς Χριστὸν γιλιάρδας. Ὁ Βονιφάτιος ἀναγγέλλας τῷ πάπα τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ προσεκλήθη εἰς Ῥώμην τὸ 723 καὶ ὁμόσας τὸν εἰς τὴν βωμαϊκὴν ἑδρὰν ὄρκον ἐχειροτονήθη τιτουλάριος ἐπίσκοπος τῆς *Γερμανίας* (*episcopus regionarius*) καὶ ἀπεστάλη πρὸς Κάρολον τὸν Μαρτέλλον μετ' ἐπιστολῶν τοῦ πάπα. Οὕτως ὁ Βονιφάτιος ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων μετέβη πάλιν εἰς *Ἑσσην*, ὅπου διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς καταστρέψας ἀρχαίαν τινὰ δρῦν, ἣν ἐλάτρευον οἱ ἐγγχώριοι (724) συγκατέστρεψε καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς καὶ μετέβη εἰς *Θυριγγίαν*, ὅπου ἰδίως ἐπολέμησε τοὺς *Κολιδαίους* (§ 62, 4) καὶ κατώρθωσε νὰ κερδήσῃ τὴν χώραν ὑπὲρ τῆς Ῥώμης· ταῦτα πάντα ἀνήγγειλεν ὁ Βονιφάτιος *Γρηγορίῳ* τῷ Γ' (731-41), ὅστις ἀνταμείβων αὐτὸν διὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἀπέστειλε τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ὠμοφόριον (*pallium*) μετὰ τῆς ἀδείας ὅπως πανταχοῦ τῆς Γερμανίας ἰδρύῃ ἐπισκοπὰς καὶ χειροτονῇ ἐπισκόπους. Οὕτως ἐπὶ 10 ἔτη ἐργασθεὶς ἐπιτυχῶς ἐν *Θυριγγίᾳ*, ἐστράφη εἰς *Βαυαρίαν*, ὅθεν μετὰ διετὴ ἐνέργειαν μετέβη τὸ 737 τὸ τρίτον εἰς Ῥώμην, πιθανῶς ἵνα συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ πάπα περὶ διαρρυθμίσεως τῆς γερμανικῆς ἐκκλησίας· ἐκ Ῥώμης ἐπιστρέψας ὁ Βονιφάτιος, τὸ μὲν πρῶτον μετέβη εἰς *Βυυαρίαν* καὶ διωργάνωσε τὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν εἰς 4 ἐπισκοπὰς, εἴτε δὲ εἰς *Θυριγγίαν*, ἔνθα ἔπραξε τὸ αὐτό. Ἄλλ' ὁ θάνατος Κρόλου τοῦ Μαρτέλλου (741) κατέστησε τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἀποτελεσματικωτέραν, διότι ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν υἱῶν αὐτοῦ *Καρλομάγνου* καὶ *Πιπίνου* μετέβη εἰς

τάς φραγκικὰς ἐκκλησίας, ἀπὴλλαξεν αὐτὰς τῶν Κολιδαίων καὶ ἐπὶ τέλους ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Καρλομάννου, ἡγεμόνος τῆς ἀνατολικῆς Γαλλίας (Austrien) τὸ 742 συγκροτηθεῖσαν γερμανικὴν σύνοδον (*consilium germanicum*), ἐνθα ἀποκατέστη ἡ ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία· μετὰ ἔντος συνεκροτήθη δευτέρᾳ σύνοδος ἐν *Λιπτίναϊς*, ἐπικυρώσασα τὰς ἀποφάσεις τῆς πρώτης, ἀμφοτέρων δὲ τῶν συνόδων τούτων τοὺς κανόνας ὁ Καρλομάννος ἀνύψωσεν εἰς νόμους τοῦ κράτους· κατὰ δὲ τὸ 744 ὁ Βονιφάτιος ἰδρύσας τὸ περίφημον μοναστήριον τῆς Φούλδης κατέστησεν αὐτὸ κέντρον καὶ φυτώριον τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ τῶν γραμμάτων ἐν Γερμανίᾳ. Ἦδη δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις καὶ μετὰ τοῦ Πιπίνου, τοῦ ἡγεμόνος τῆς δυτικῆς Γαλλίας (Neustrien) πρὸς διοργανισμόν τῶν ἐνταῦθα ἐκκλησιῶν, πρὸς τοῦτο δὲ συγκροτηθείσης τῆς ἐν Σουεσσιῶνι (*Soissons*) συνόδου καθωρίσθησαν τρεῖς μητροπολιτικοὶ θρόνοι, κατὰ δὲ τὸ 745 ὑπὸ κοινῆς συνόδου τῶν δύο ἡγεμόνων καθαιρεθέντος τοῦ ἐπισκόπου *Μογουντίας* ἡ *Μογουντιακοῦ* (*Mainz*) ἐξελέγη ὁ Βονιφάτιος. Οὕτως ἐπιτυχῶς εἰργάσθη ὁ Βονιφάτιος ὡς ἀπόστολος τῶν Γερμανῶν καὶ διαρρυθμιστὴς τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν, ἐπὶ τέλους δὲ τὸ 754 ὡς διαδόχον αὐτοῦ ἐκλεξάμενος τὸν μαθητὴν *Λοῦλλοι*, ὁ ἴδιος μετέβη εἰς τὴν χώραν τῶν Φρείζων· ἐνταῦθα ἐνήργησεν ἐπὶ ἔντος, περιώδευσεν τὴν χώραν, ἐδάπτισε πολλοὺς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους προσβληθεὶς ὑπὸ ἀγρίων ἐθνικῶν ἀπέθανεν τὸ 755, γενόμενος μὲν τῇ ἀληθείᾳ μέγας ἀπόστολος τῶν Γερμανῶν, συντελέσας ὅμως εἰς τὴν παρακώλυσιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν βίου καὶ εἰς τὴν ὑπαγωγὴν αὐτῶν ὑπὸ τὸν ῥωμαϊκὸν ζυγόν.

2. Ἐθνικοὶ ἔτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἡμετέρας περιόδου ἦσαν καὶ οἱ *Σάξονες*, κατοικοῦντες ἐν τοῖς βορειοδυτικοῖς τῆς Γερμανίας, καίτοι ἤδη περὶ τὰ τέλη τῆς προηγουμένης περιόδου ἤνεγκον παρ' αὐτοῖς τὸν σπόρον τοῦ Εὐαγγελίου δύο μοναχοὶ *Ἐβαλδ*, κατασφαγέντες οἰκτρῶς τὸ 691. Ὁ Βονιφάτιος εἶχε πάντοτε ὑπ' ὤψιν τὸν λαόν τοῦτον καὶ πρὸς τοῦτο ἴσως ἐν τοῖς ὁρίοις αὐτῶν ἰδρύσει τὸ μοναστήριον *Φούλδα*, δὲν ἐπραξεν ὅμως πλέον τι· ὅτι ὅμως δὲν κατώρθωσεν ὁ Βονιφάτιος, ἐπετεύχθη διὰ τοῦ ξίφους *Καρόλου τοῦ Μεγάλου* (768-

814), ὅστις ὡς πολιτικὴν ἀνάγκην ἐθεώρησε τὴν ὑποταγὴν τῶν Σαξόνων· ἐπειδὴ ὅμως οὔτε ἡ ὑποταγὴ ἐξησφαλλέτο ἄνευ τῆς χριστιανίσεως αὐτῶν, οὔτε αὕτη ἄνευ ἐκείνης, διὰ τοῦτο ἀνέλαβε μακρὸν πρὸς αὐτοὺς πόλεμον (772-804), ἐν ᾧ κυριεύσας τὸ ὄχυρόν αὐτῶν φρούριον *Eresburg* καὶ καταστρέψας τὸ μέγα παρ' αὐτοῖς τιμώμενον εἶδωλον *Erminsul* κατώρθωσε τὴν πολλαχοῦ διάδοσιν τοῦ εὐαγγελίου· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Φράγκων οἱ Σάξονες κατέστρεψαν πᾶσαν αὐτῶν ἐνέργειαν, καίτοι δὲ κατὰ τι πολιτικὸν συμβούλιον τὸ 777 ὑπεχρεώθησαν νὰ μείνωσι πιστοὶ εἰς τὸν Χριστιανισμόν καὶ τοὺς Φράγκους, ἐπαναστατήσαντες ὅμως ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν *Βίτεκιντ* κατέστρεψαν τὸν φραγκικὸν στρατόν, τοὺς ἱερεῖς κατέσφραξαν καὶ τοὺς ναοὺς κατετρήμωσαν· ὁ Κάρολος ἐξεδικήθη αὐτοὺς μετ' ὀλίγον ἀποκεφαλίσας 4,500, ἐξέδωκε δὲ καὶ αὐττηρὰ διατάγματα, ἀπαιτῶν τὴν ὑποταγὴν εἰς τοὺς πολιτικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς νόμους· τότε οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Σαξόνων *Βίτεκιντ* καὶ Ἀλβιὼν βλέποντες τὸ μάταιον τῆς ἀντιτάσεως αὐτῶν ἐδαπίσθησαν τὸ 785· ἐν τούτοις οἱ Σάξονες ἐξηκολούθουν ἐπαναστατοῦντες, μέχρις οὗ ὁ Κάρολος τὸ 804 μετώπισε 10,000 σαξονικὰς οἰκογενείας, διωργάνωσεν ἐν τῇ χώρᾳ 8 ἐπισκοπὰς καὶ οὕτως ἐδρασίωσε παρ' αὐτοῖς τὸν Χριστιανισμόν.

3. Ἐπίσης μετ' ἐπιμονῆς ἀντέτεινον εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ οἱ ἐν τοῖς βορείοις καὶ βορειοανατολικοῖς μέρεσι τῆς Γερμανίας οἰκοῦντες *Βένδοι*, καταγωγῆς σλαυικῆς, διαιρούμενοι εἰς τὰς κυρίως φυλάς τῶν Ὀβοτρίτων (ἐν τῷ σημερινῷ Χόλσταϊν καὶ Μεκλεμβούργῳ), τῶν *Βιλτσων* (μεταξὺ τοῦ Ἀλβίος καὶ Βιάδρου ποταμοῦ), τῶν *Πομμερανῶν* (ἀπὸ τοῦ Βιάδρου μέχρι τοῦ Βιστούλα) καὶ τῶν *Σέρβων* ἢ *Σόρβων* (πρὸς νότον ἐν Σαξονίᾳ). Ἦδη Κάρολος ὁ Μ. κατενίκησε πολλάκις τὰ βενδικὰ ταῦτα φύλα καὶ ὑπεχρέωσεν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, Ἐρρίκος δὲ ὁ Α' (919—36) καὶ Ὁθων ὁ Α' (936—73) ὑπέταξαν αὐτά, μάλιστα ὁ τελευταῖος ἱδρύσε πολλὰχοῦ διαφόρους ἐπισκοπὰς καὶ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τοῦ Μαργδεβούργου (968)· ἀλλὰ τὸ μὲν ἡ ἀπώλεια τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἐλευθερίας, τὸ δὲ αἱ καταπίεσεις τῶν Γερμανῶν ἠνάγκαζον αὐτὰ

νὰ μισῶσι τὴν χριστιανικὴν πίστιν, διὰ τοῦτο πολλάκις ἐπανεστά-
 τουν· ἐπανάστασις τις μάλιστα τῶν Ὀδοτρίτων τὸ 983 κατέστρεψε
 πάντα τὰ χριστιανικὰ ἔργα· ὁ ἔγγονος τοῦ διεγείραντος τὴν ἐπανά-
 στασιν *Γόττσαλκος* ἦν χριστιανὸς καὶ ἀνετράφη ἐν τινι μοναστηρίῳ,
 ἐξερεθισθεὶς ὁμῶς ἐκ τοῦ φόνου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐγκυαταλείπει τὸ
 μοναστήριον τὸ 1032, ἀπαρρίπτει τὸν χριστιανισμὸν καὶ διεγείρει
 τρομερὸν διωγμὸν κατὰ τε τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῶν Γερμανῶν·
 ἀλλὰ μετ'ὀλίγον μετανοήσας ἰδρύει τὸ μέγα *βενδικὸν κράτος* (1045)
 καὶ μετὰ θερμοῦ ζήλου διαδίδει τὸν Χριστιανισμὸν· ἐν τούτοις οἱ ἰθι-
 κοὶ Βένδοι ἐπαναστατήσαντες, αὐτόν τε ἐφόνευσαν, ὡς φίλον τῶν
 Γερμανῶν καὶ τὸ χριστιανικὸν αὐτοῦ ἔργον κατέστρεψαν (1066)
 πρὸς *Giesebrecht*, *Wendische Geschichten*, Brl. 1843.—
Wiggers, *K.-G. Mecklenburgs, Parchim* 1840. — *Winter*,
Zur Geschichte d. Wendenlands Brl. 1865).

4. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην προσηλυτίσθησαν εἰς τὸν Χριστια-
 νισμὸν καὶ οἱ *Καραντανοί*, φυλῆς σλαβικῆς καὶ οἱ Ἄδαροι. Ὁ ἡγε-
 μὼν τῶν *Καραντανῶν Βοροὺθ* πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Ἀθάρων ἐπεκα-
 λέσθη τὸ 748 τὴν βοήθειαν τοῦ δουκὸς τῆς *Βαυαρίας Θεοσέλλου τοῦ*
Β', ὁ δὲ ἀνεψιὸς αὐτοῦ *Σεϊτουμάρ* ἀνατράχεις χριστιανικῶς ἐν *Βαυα-*
ρίᾳ εἰσήγαγε τὸν Χριστιανισμὸν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ
 τὴν πτώσιν τοῦ *Θαττίλου* περιελθούτης τῆς *Καραντανίης* ὑπὸ τὴν
 κυριαρχίαν τῶν *Φράγκων* (788), *Κάρολος* ὁ *Μ.* ἐπέξέτεινε τὰς κατα-
 κτήσεις αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν Ἀθάρων, ὁ δὲ ἐπίσκοπος τῆς *Σαλτσβούρ-*
γης Ἀρνων κατώρθωσε νὰ διαδώτῃ καὶ παρ' αὐτοῖς τὸν Χριστιανι-
 σμὸν· κατὰ τὸ 796 ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀθάρων *Τουδων* μετὰ μεγάλης
 ἀκολουθίας ἦλθεν εἰς Ἀκυτγρανὸν καὶ ἐδέχθη τὸ βάπτισμα, ἀκο-
 λούθως δὲ καὶ πᾶσα ἡ χώρα αὐτοῦ ἐπέστρεψεν εἰς Χριστόν· ἐν τού-
 τοις κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐξαρχνίζονται ἐκ τῆς *Ιστρίας* οἱ Ἄδαροι
 (πρὸς *Zeissberg*, *Arno Erzbischof von Salz.* in d. *Sitzungs-*
bericht. d. wiener Akad. τόμ. 43, σελ. 305).

§ 127.

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΟΙΣ.

Πρβλ. Pondoppidan, *Annales Ecclesiae Daniae*, Hafn. 1741.—Münter, K.-G. von Dänen u. Norwegen Lpz. 1823.—Michelsen, Schleswig-holst. K.-G. Kiel 1873.—Maurer, die Bekehrung d. norweg. Stammes z. Christ. Münch. 1856.—Dehio, Geschichte d. Erzbisth. Hamb-Bremen Brl. 1875.—Dahlmann, Geschichte von Dänen. Hamb. 1840.—Geijer, Gesch. v. Schweden Hamb. 1833.—Βιογραφία τοῦ Ἀνσγάρου ὑπὸ Kruse, Alnona 1813.—Krummacher, Bremen 1828.—Krafft, Hamb. 1840.—Daniel, Halle 1842.—Tapphorn, Münst. 1863.—Lentz, Hamb. 1865.—Foss, d. Anfaenge d. nord. Mission Brl. 1882.—Neander K.-G. 6, σελ. 1.—καὶ τοῦ αὐτοῦ Denkwürdigkeiten 111, 2.—Gförer K.-G. 3, 794—1288.—Gieseler K.-G. τόμ. 2, σελ. 347.—Möhler K.-G. τόμ. 2, σελ. 95.—Kurtz, Lehrbuch 1, 2 σελ. 34.—καὶ 91 κτλ.

1. Ἦδη ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μ. οἱ Φράγκοι ἐπεχείρησαν νὰ διαδώσωσι τὸν Χριστιανισμὸν ἐν τῇ σκανδιναυικῇ χερσονήσῳ, ἀλλ' ἀπέτυχον· ὅτε ὅμως ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς (814) αἱ σχέσεις τῶν Φράγκων πρὸς τοὺς Δανοὺς καὶ δὴ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἰουτλανδίας Ἀράλδον ἐγένοντο φιλικώτεραι, τότε ἀπεστάλη τὸ 823 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ρήμων Ἐδων, ἐπικυρωθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰασχάλη τοῦ Α', ὅστις ἐπιστρέψας εἰς Χριστὸν πολλοὺς ἐπανήλθε μετ' ὀλίγον φέρων καὶ πολλοὺς νέους, ὅπως καταστήσῃ αὐτοὺς διδασκάλους τοῦ λαοῦ αὐτῶν· κατὰ δὲ τὸ 826 ὁ Ἀράλδος ἀποφασίσας νὰ δεχθῇ τὸν Χριστιανισμὸν ἔρχεται εἰς Μογουντίαν, βαπτίζεται καὶ παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ κατὰ σύστασιν τοῦ αὐτοκράτορος Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς τὸν κυρίως ἀπόστολον τοῦ Βορρᾶ Ἀσγαρον. Οὗτος ἐγεννήθη τὸ 801, ἀνατρεφθεὶς δὲ ἐν τοῖς μοναστηρίοις τῆς πηλαιᾶς καὶ νέας Κορβέλας πρωτῶς ἤδη ἐπέδεικνυτο τὸν ὑπὲρ τοῦ εὐαγγελίου ζήλον αὐτοῦ, ἤδη δὲ ἐπιληθθεὶς τῆς εὐκαιρίας ἔρχεται μετὰ τοῦ Ἀράλδου εἰς Ἰουτλανδίαν καὶ ἐν μέσῳ πολλῶν δυσχερειῶν κατὰ τοὺς νὰ ἰδρύσῃ ἐν τῷ σημερινῷ Σλέσβιγ (827) σχολήν, ὅπως τοιοῦτοτρόπως μορφώσῃ διδασκάλους τοῦ λαοῦ· ἀλλὰ δυστυχῶς δι' αὐτὸν ὁ Ἀράλδος ἀπεδιώχθη (828), ὁ δὲ Ἀσγαρος δραχόμενος εὐκαιρίας τινὸς μεταβαίνει εἰς Σουηδίαν (830), ἐνθα ὑπάρχον διάφοροι

χριστιανοὶ ἔμποροι, γίνεται δεκτὸς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς χώρας *Βιέρνου* καὶ κατορθώσας νὰ ἐλκύσῃ εἰς Χριστὸν τὸν ἑπαρχὸν τῆς πόλεως *Βίρκας Ἐριγάρον*, τίθησιν οὕτω τὰ πρῶτα θεμέλια τῆς σουηδικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Ἀνσγαρος πρὸς ἐδραίωσιν τῆς ἐκκλησίας μεταβαίνει τὸ 832 εἰς Γερμανίαν, ὃ δὲ Λουδοβίκος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἰδρύει τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τοῦ Ἀμβούργου καὶ ὡς ἀρχιεπίσκοπον ὀρίζει τὸν Ἀνσγαρον (834). ἔνταυθα οὗτος ἐνέργησεν ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀποθνήσκει τὸ 840 ὁ Λουδοβίκος, ὃ Ἀράλδος ἐκπίπτει τῆς χριστιανικῆς πίστεως, εἰ ἐν Σουηδίᾳ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου ἐκδιώκονται καὶ οἱ Νορμανδοὶ ἐπιτεθέντες κατὰ τοῦ Ἀμβούργου καταστρέφουσι τὸ ἔργον τοῦ Ἀνσγάρου· εἰς ἐπίμετρον τούτων ὁ αὐτοκράτωρ *Κάρολος ὁ Φαλακρὸς* δεικνύται δυσμενὴς πρὸς αὐτόν, ὡς καὶ ὁ ἐπίσκοπος *Βρέμεν* καὶ ὁ Ἀνσγαρος ἐπὶ μακρὸν διετέλει ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει· ἐπὶ τέλους τὸ 846 ὑπὸ Λουδοβίκου τοῦ γερμανοῦ διωρίσθη ἐπίσκοπος *Βρέμεν*, μετὰ τῆς πόλεως δὲ ταύτης μόλις τὸ 864 ὁ πάπας *Νικόλαος ὁ Α΄* συνέδεσε τὰ λείψανα τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Ἀμβούργου καὶ οὕτω κατηρτίσθη μία μητρόπολις διὰ τὸν Βορρᾶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ ἀπόστολος τοῦ Βορρᾶ εἰργάζετο ἀνεκδότως ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐν Δανίᾳ ἤρχε τότε ὁ *Ἐριχ Α΄*, διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ ὁποίου κατώρθωσε νὰ ἰδρύτῃ ἐν *Σλέσβιγ* ἐκκλησίαν· δυστυχῶς ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐφρονέυθη τὸ 854, μετ' αὐτὸν δ' ἤρξεν ἀνόμως *Ἰόβι τις*, ὅστις ἐκίνησε τρομερὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμόν· εὐτυχῶς μετὰ ἓν ἔτος ἔλαβε τὴν ἀρχὴν *Ἐριχ ὁ Β΄* ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Ἀνσγαρος μετ' ἐπιτυχίας ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον αὐτοῦ· ὁμοίως εἰργάσθη καὶ ὑπὲρ τῆς Σουηδίας, ὅπου καταστραφέντος τοῦ προηγουμένου αὐτοῦ ἔργου, μετέδῃ ὁ ἴδιος τὸ 850, ἐκεῖ δὲ κατορθώσας νὰ τύχῃ τῆς εὐνοίας τοῦ βασιλέως *Όλαφ*, ἰδρύσεν ἐκκλησίαν καὶ συστήσας τὴν περὶ τοῦ ἔργου μέμνην εἰς τινα *Ἐριμβέρτον*, ἀνεχώρησεν. Ὁ Ἀνσγαρος ἀπέθανε τὸ 865, χωρὶς νὰ ἐπιζήσῃ τὴν διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπερνίκησιν τοῦ ἐθνισμοῦ.

2. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνσγάρου τὸ ἔργον τῆς χριστιανίσεως τῆς σκανδιναυικῆς χερσονήσου περιωρίζετο ὑπὸ τῶν Νορμανθῶν, οἱ-

τινες κατὰ τὸν Θ' καὶ Ι' αἰῶνα ἐληλάτουν ἀπάσας τὰς παραλίαις οὐδὲν ἤττον ὅμως οἱ Νορμανδοὶ ἀποκαθιστάμενοι εἰς χριστιανικὰς χώρας, ὡς π. χ. τὸ 912 ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀκολούθως ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐδέχοντο ἐνταῦθα τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐπιστρέφοντες μετὰ ταῦτα εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν συνεκόμεζον καὶ τοῦτον. Ἐν Δανίᾳ καίτοι ὁ βασιλεὺς Γόρμ ὁ πρεσβύτερος ἦν διώκτης τοῦ Εὐαγγελίου, ἡττηθεὶς ὅμως τὸ 934 ὑπὸ τοῦ γερμανοῦ βασιλέως Ἑρρίκου τοῦ Α', ἐδέχθη εὖνους τοῖς χριστιανοῖς καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἐπίσκοπος Βρέμεν Οὐρνι ἐπωφελοῦμενος τῆς ἀνεξιθρησκείας ταύτης ἐνήργησε θυμασίως ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁ διάδοχος τοῦ Γόρμ, Ἀράλδος (941-968) ἐξαπτίσθη τὸ 965, ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σδὲν καίτοι ἐπίσης χριστιανὸς ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ ἐρόνευτε τὸ 968· ἤδη ὁ Σδὲν ἐπὶ κεφαλῇς τῆς ἐθνικῆς μερίδος κατεπέεζε τὸν Χριστιανισμὸν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 998 διετέθη εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν καὶ ὑπεστήριξε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ 1014· κυρίως ὅμως ἡ ἐν Δανίᾳ ἐκκλησία ἐστερεώθη ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κνούτου τοῦ Μ. (1014-1035), ὅστις συνενώσας τὴν Δανίαν μετὰ τῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κατακτηθείσης Ἀγγλίας (1013), προστεκάλεσεν ἐκεῖθεν ἱερεῖς, ἰδρύσεν ἐκκλησίας καὶ ἐπισκοπὰς καὶ ἀνεκαίνισε τὰς καταστραφείσας, τὸ δὲ 1026 ἐλθὼν εἰς Ῥώμην συνεδέθη μετὰ τοῦ ἐν τῇ Δύτει χριστιανικοῦ κέντρου· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ Δανία ἡριθμεῖτο ἐν τοῖς χριστιανικοῖς κράτεσιν. Κατ' ἀρχὰς καὶ ἐν Σουηδίᾳ ἐνήργησεν ὁ ἐπίσκοπος Βρέμεν Οὐρνι († 1036) ἄγγλος δέ τις κήρυξ τοῦ Εὐαγγελίου κατώρθωσε νὰ βαπτίσῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς χώρας Ὀλαφ († 1024), ὅστις μετὰ μεγάλου ζήλου ὑπεστήριξε τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ συνέστησε τὴν πρώτην τῆς σουηδικῆς ἐκκλησίας ἐπισκοπὴν ἐν Σκύρα· ἐπίσης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰγγε, καίτοι ἐλιθοβολήθη ὑπὸ τῶν ἐν Οὐψάλη ἐθνικῶν καὶ ἐδιώχθη ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ γαμβροῦ, κατώρθωσεν ὅμως μετὰ τρία ἔτη νὰ ὑπερισχύσῃ καὶ ἀποκαταστήσῃ τὸν Χριστιανισμὸν· κυρίως ὅμως τὸ Εὐαγγέλιον ἐκράτησεν ἐν Σουηδίᾳ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἐρίχου τοῦ ἀγίου († 1160).

3. Καίτοι καὶ πρότερον ἔτι οἱ Νορῳηγοὶ ἔλαβον γνῶσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ χριστιανῶν αἰχμαλώτων, κυρίως ὅμως κατὰ τὸν Ι'

αἰῶνα ἐγένετο ἀπόπειρα τῆς παρ' αὐτοῖς εἰσαγωγῆς τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁ πρῶτος χριστιανὸς ἡγεμὼν τῆς Νορβηγίας ἦν *Χάκων* ὁ ἀγαθὸς (934-61), ὅστις βαπτισθεὶς καὶ ἀνατραφεὶς χριστιανικῶς ἐν Ἀγγλίᾳ, πολλάκις μὲν προέτεινε τῷ λαῷ αὐτοῦ νὰ δεχθῇ τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλ' οὗτος δὲν ἐδέχθη τοῦτο, μάλιστα τὸ 945 ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ λάβῃ μέρος εἰς ἐθνικὴν τινα τελετὴν· χριστιανὸς ἦν καὶ ὁ βασιλεὺς *Όλαφ Τρύγβεζον* (995-1000), ὅστις μέγαν ἐπεδείξατο ζῆλον πρὸς ἐδραίωσιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας· τοῖς ἔχουσιν αὐτοῦ ἠκολούθησε καὶ *Όλαφ* ὁ παχὺς (1014-30), ὅστις πρὸς χριστιάνισιν τῆς χώρας μετεχειρίζετο καὶ βίαια μέσα· ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ συνομόσαντες κατ' αὐτοῦ προτεκάλεσαν τὸν βασιλέα τῶν Δανῶν *Κνοϋτον* καὶ παρέδωκαν αὐτῷ πᾶσαν τὴν χώραν· ἀλλ' ἤδη τὸ 1031 ὁ λαὸς ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ἅγιον, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ *Μίγνος* ὁ ἀγαθὸς ἐπωφελοῦμενος τοῦ ζήλου τούτου ἀπέδωξε τοὺς Δανούς (1035) καὶ οὕτως ἐστερεώθη ἐς αἰεὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία.

4. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Χριστιανισμὸς εἰσέδυσσε καὶ ἐτι βορειότερον εἰς *Ἰσλανδίαν*, ἣτις ἀνακαλυφθεῖσα τὸ 862 ὑπὸ τῶν Νορβηγῶν ἀπωκίσθη ὑπ' αὐτῶν· κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ πρῶτος ἐνεργήτας ἐνταῦθα εἶναι ἰσλανδὸς τις *Θωρβάλδος*, ὅστις βαπτισθεὶς ὑπὸ τινος γερμανοῦ *Φριδερίκου*, ἦλθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἀλλ' αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ δὲν ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας. Κυρίως ὅμως ἐν *Ἰσλανδίᾳ* πρὸς διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου ἐνήργησεν ὁ βασιλεὺς τῆς Νορβηγίας *Όλαφ Τρύγβεζον*, ὅστις ἀποτυχὼν κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ προσηλυτιστικὴν ἐκστρατείαν (996), ἀνέλαβε καὶ δευτέραν (997-99), καθ' ἣν πολλοὺς τῶν κατοίκων ἐπέστρεψεν εἰς Χριστόν, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ἅπαντες οἱ κάτοικοι ἐβαπτίσθησαν, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποβῶσιν ὅλως καὶ τὰς ἐθνικὰς αὐτῶν συνηθείας· τὰ σπέρματα ταῦτα τοῦ ἐθνισμοῦ κατεστράφησαν τελείως ἐπὶ *Όλαφ* τοῦ παχέου. Τὸ Εὐαγγέλιον μετεφτεύθη καὶ ἐν *Γροιλανδίᾳ*, ἣτις ἀνακαλυφθεῖσα τὸ 985 τὸν Χριστιανισμόν αὐτῆς ὀφείλει ἐπίσης εἰς *Όλαφ τὸν Τρύγβεζον*, ἐνεργήσαντα ἐκεῖ διὰ τινος *Λαίφ*. Οἱ κάτοικοι τῆς *Γροιλανδίας* εὐκόλως ἐδέχθησαν τὸ βάπτισμα, περὶ τὰ μέσα δὲ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἀπέστειλεν ἐνταῦθα ἀποστόλους καὶ ὁ ἐπίσκοπος *Ἀμβούργου* Ἀ-

δαλβέρτος, ἡ δὲ χώρα ὑπέκειτο ἐκκλησιαστικῶς εἰς αὐτόν· ἡ ἐκκλησία τῆς Γροιλανδίας ἠχμαζεν ἐπὶ 400 ἔτη, ὅτε δὲ τὸ 1408 ἐπεσκέφθη αὐτὴν ὁ νέος αὐτῆς ἐπίσκοπος εὗρεν αὐτὴν περιβεβλημένην ὑπὸ παγετῶν. Ὁ ἄνω ῥηθεὶς Λαῖρ ἀνεκάλυψε πρὸς δυσμὰς τὴν *Βινλανδίαν*, ἐνθα κατὰ τὸν IB' αἰῶνα ἐκέρυξε τὸ Εὐαγγέλιον γροιλανδός τις ἐπίσκοπος 'Ερίχος (πρὸβλ. K. Maurer, *Island. München* 1874).

§ 128.

Ο ΜΩΑΜΕΘΑΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΤΗ ΔΥΣΕΙ.

Πρὸβλ. R. Dozy, *Les Musulmans d'Espagne*, Leyd. 1861.—Aschbach, *Geschichte d. Ommajjaden in Spanien*, Frkf. 1829.—Lemko, *Geschichte v. Spanien* Hamb. 1831. 44. — Gams, *K-G. von Spanien* Regsb. 1862.—Baudissin, *Eulogius und Alvarus*, Lpz. 1873.—Neander *K-G.* τόμ. 5 σελ. 108. — Ritter *K-G.* τόμ. 1 σελ. 279 καὶ Kurtz *Hand. d. K-G.* τόμ. 1, 2 καὶ 2, 1 κτλ.

1. Ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς παρούσης ἱστορίας (§ 63, 1) εἶδομεν τὰς μεγάλας κατακτήσεις τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ, ἥδη ὅμως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἔθηκε τὸν πόδα αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ Δύσει. Οἱ Ἀραβες δηλ. κυριεύσαντες τὸ 665 τὴν *Βαρβαρίαν*, προσεκλήθησαν τὸ 711 εἰς Ἰσπανίαν ἐνεκα ἑρίδος ἐπισυμβάσης ἐν τῇ βασιλικῇ οἰκογενείᾳ· ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀράβων Μουσά μετὰ 12,000 στρατοῦ καὶ τῆς προσκαλεσάσης αὐτὸν μερίδος κατενίκησε τοὺς Ἰσπανοὺς (90,000) ἐν τῇ παρὰ τὴν *Xeres de la Frontera* μάχῃ (711), ἀκολούθως δὲ ἐπελθὼν μετὰ νέου στρατοῦ κατώρθωσεν ἐντὸς πέντε ἐτῶν νὰ καταστρέψῃ τὴν κυριαρχίαν τῶν Οὐεσιγόθων καὶ νὰ κυριεύσῃ τὴν χώραν, ἣτις προστετέθη εἰς τὸ μέγα καλιφάτον τῶν Ὀρμαγιαδῶν, ἔχον τὴν ἑδρὰν αὐτοῦ ἐν Δαμασκῷ. Ἀλλ' ἤδη τὸ 732 ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀράβων Ἀβδεραχμὰν διηλθε τὰ Πυρηναῖα, ἐνίκησε τὸν δούκα τῆς Ἀκουιτανίας, ἐκυρεύσε τὰ Ποάτειρα καὶ διηρμήνθη πρὸς τὰ Τούρονα· τότε Κάρολος ὁ Μαρτέλλος συγκροτήσας τὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων πόλεων μάχην, ἐνίκησε τὸν Ἀβδεραχμὰν· ἔκτοτε οἱ Ἀραβες περιορίσθησαν ἐν Ἰσπανίᾳ, ὅτε δὲ τὸ 750 κατεστράφη τὸ καλιφάτον τῶν

Ὁμμαγιαδῶν ὑπὸ τῶν Ἀβασσιδῶν, Ἀβδερραχμὰν ὁ Α' ἐλθὼν εἰς Ἰσπανίαν συνέστησε τὸ καλιφάτον τῆς Κορδοῦνης (756), τὸ ὁποῖον μεγάλως ἤχματε κατὰ τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν καλιφῶν Ἀβδερραχμὰν τοῦ Β' (822—52), τοῦ Γ' (912—61) καὶ Χακὲμ τοῦ Β' (961—76). Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Ὁμμαγιαδῶν φέροντες τὸ ὄνομα Μοζάραβες ἢ Μοστάραβες (*Arabi Mostaraba*—νόθοι Ἀραβες, ἐξαραβισθέντες Ἀραβες) πρὸς διάκρισιν τῶν κυρίως Ἀράβων (*Arabi Araba*) ἀπῆλθον θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, πολλοὶ μάλιστα αὐτῶν ἐσπούδαζον τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν, κατελάμβανον διαφόρους πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς θέσεις καὶ συνεβίουν ἐν εἰρήνῃ πρὸς τοὺς Μωαμεθανούς. Τοῦτο ὅμως δὲν ἤρρεσκε πολλοῖς φανατικοῖς, ἐντεῦθεν δὲ προήλθον διαπληκτισμοὶ καὶ διωγμοὶ (850—59). Ὁ τότε καλίφης Ἀβδερραχμὰν ὁ Β' ἀνὴρ συνετός, θέλων νὰ περιορίσῃ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν φανατικῶν, ἀπετάθη πρὸς τὸν μητροπολίτην Σεβίλλης Ρεκαφρίδον προτρέπων αὐτὸν εἰς τοῦτο· ὁ Ρεκαφρίδος ἀμέσως ἐπραξε τοῦτο, μάλιστα τὸ 852 συνεκάλεσε σύνοδον, ἐν ἣ διεκήρυξεν ὡς ἀμαρτάνοντας τοὺς ἐπιζητοῦντας τὸ μαρτύριον· ἄλλοι φανατικοὶ ἐξερεθιζόμενοι ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου Εὐλόγιου καὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀλβάρου, ἀνῆλθαν, μάλιστα τὸ 858 ἐπὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Τολήτου ἀνεδίβασαν τὸν Εὐλόγιον ἐπὶ τέλους ὅμως φονευθέντος τοῦ Εὐλόγιου τούτου, διότι κατεῖχε μακρὴν τινὰ Λεωκριτίαν ἐπιστρέψασαν εἰς Χριστόν, ἐπῆλθεν ἐν τῇ χώρᾳ εἰρήνη καὶ ἡσυχία. Οὕτως ἐξηκολούθουν οἱ Ἀραβες κατέχοντες τὴν Ἰσπανίαν, ἀλλὰ τὸ μὲν διάφοροι πόλεμοι, οὓς διεξήγαγον ἐκ τῶν ὀρέων πολλοὶ μὴ ὑποταχθέντες τοῖς Ἀραβί, τὸ δὲ τρεῖς ἐκστρατεῖαι Καρόλου τοῦ Μ. (778. 800. 801) μέγα μέρος τῆς Ἰσπανίας ἀφῆρσαν ἀπ' αὐτῶν· ἀκολουθῶς τὸ 1031 παραιτηθέντος τοῦ τελευταίου ὀμμαγιαδῶν Ἀβδερραχμὰν τοῦ Δ' ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ ἀραβικὴ κυριαρχία διηρέθη εἰς πολλὰ μικρὰ βασιλεία (Ἐμιράτα), ἀλλὰ τοῦτο ἐξησθένισε τὴν δύναμιν αὐτῶν, διὰ τοῦτο ἡγεμόνες τινὲς τῆς Ἰσπανίας χριστιανοὶ ἀφῆρσαν ἀπὸ τῶν Ἀράβων διαφόρους ἐπαρχίας· τότε (1086) πρὸς βοήθειαν αὐτῶν ἦλθον ἐκ Μαρόκκου οἱ Ἀλμοραβίδαι, ἀλλ' οὗτοι καίτοι ἐνίκησαν τοὺς Ἰσπανούς, ἐντὸς ὅμως 6 ἐτῶν ἐκυρίευσαν τὴν ἀραβι-

κὴν Ἰσπανίαν· ἡ ἐξουσία τῶν Ἀλμοραβιδῶν διήρκεσε μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ Μαρόκκου ὑπὸ τῶν ἐν Βαρβαρίᾳ Ἀλμοχάδων (1146), οἵτινες κατεῖχον τὴν ἀραβικὴν Ἰσπανίαν μέχρι τοῦ 1212· ἐν τούτοις μέρος τῆς ἀραβικῆς κυριαρχίας διετηρήθη ἐν Γραναδᾷ μέχρι τοῦ 1492, καίτοι καὶ μετὰ ταῦτα ὑπῆρχον ἐτι Ἀραβες μέχρι τοῦ Φίλιππου Γ' (1609) ἀποδιώξαντος τοὺς μὴ χριστιανίζοντας (πρβλ. Ro- chan, *die Moriscos in Spanien*, Leip. 1853).

2. Ἐκτὸς τῆς Ἰσπανίας οἱ Ἀραβες ἐθήκαν τὸν πόδα αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς Σικελίας. Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντοῦ τοῦ Β' (668) ὁ ὑπὸ τῶν Σικελῶν ἐκλεγείς αὐτοκράτωρ Μεζιζ φοβούμενος τὴν ἐκδίκησιν Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ τοὺς Ἀραβας, ἀλλ' οὔτεσι ἀφίκοντο ἀργά· δευτέραν φορὰν τὸ 820 προσεκλήθησαν οἱ Ἀραβες ὑπὸ τοῦ ἐπαναστάτου ἐπάρχου τῆς νήσου Ἑλλιπιδίου, ὅτε μάλιστα ἐκυρεύσαν τὴν Πάνορμον· ὅτε δὲ τὸ 827 ὁ ἐπαρχος Εὐφῆμιος ἀρπάσας εὐγενῆ τινα κέρην ἐφοβείτο τὴν βασιλικὴν τιμωρίαν καὶ ἐπαναστατήσας ἐκηρύχθη αὐτοκράτωρ, τότε ἐνίκηθη μὲν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καταφυγὼν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ παραλαβὼν 10,000 Σαρακηνῶν ἐπῆλθε κατὰ τῆς Σικελίας καὶ ἐλεηλάτησεν αὐτήν· μετ' ὀλίγον ἐπῆλθον καὶ ἑτεροὶ ἀραβικοὶ στρατοὶ καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἡ Σικελία περιτλήθεν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ἀράβων μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πάνορμον· μάλιστα συνενωθέντες μετὰ τῶν Λογγοθάρδων ἐπῆρχοντο κατὰ διαφόρων πόλεων τῆς νοτίου καὶ μέτης Ἰταλίας καὶ μέχρι αὐτῆς τῆς Ρώμης· ἡ κατοχὴ τῆς Σικελίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων διήρκεσε μέχρι τῆς κυριαρχίας τῶν Νορμανδῶν, ὅτε ὁ μὲν Ροδόλφος Γυσκάρδος ἐκυρεύετο τὰ λείψανα τῆς κυριαρχίας τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ὡς καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Λογγοθάρδων καὶ ἱδρύσει τὴν νορμανδικὴν ἡγεμονίαν (1059) ἐπὶ τῆς Ἀπουλητίας καὶ Καλαβρίας, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ρογήρος ἀπῆρξεν ἀπὸ τῶν Ἀράβων ἅπαντας τὴν Σικελίαν· ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ρογήρος ὁ Β' (1130) ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ἐπὶ τῶν χωρῶν τῶν προκατόχων αὐτοῦ, εἰς ἃς προστετέθη καὶ ἡ Νεάπολις (1139). Τὸ βασίλειον τοῦτο τῆς Σικελίας καὶ Ἰταλίας κατὰ τὸ 1194 προστετέθη εἰς τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Γερ-

μάνιας τοὺς Χοευστάουφεν, ἔνεκα τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς τοῦ Ῥογήρου Κωνσταντίας μετὰ Ἑρρίκου τοῦ ΣΤ', ἀπὸ τούτων μετέβη τὸ 1266 εἰς Κάρολον τὸν ἐξ Ἀργίου καὶ ἀπὸ τούτου ἔνεκα τοῦ σικελικοῦ ἐσπερινοῦ τὸ 1282 εἰς Πέτρον τὸν Γ' τὸν υἱὸν τοῦ τελευταίου Χοευστάουφεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΙΣΜΑΤΑ.

§ 129.

ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑ ΕΝ Τῇ ΔΥΣΕΙ.

1. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς *Εἰκονομαχίας* (§ 106-109) παρατηρήσαμεν ὅτι καίτοι ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ὑπερήσπισε τὴν Ὀρθοδοξίαν συμμετασχοῦσα εἰς τὸν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀγῶνα, ἐν τῷ φραγκικῷ ὅμως κράτει διὰ πολιτικούς μάλιστα λόγους δὲν συνεφρόνουν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ, διὰ τοῦτο ἤδη ὁ Πάππος ἐπωφελοῦμενος τῆς περιστάσεως τῆς ἀποστολῆς τῶν πρέσβων Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωγίου (§ 107, 2) παρесеύασε τὴν ἐν Γεντιλιᾷκῳ σύνοδον (767), ἥτις ὅμως ἀγνοοῦμεν τί ἀπεφάσισε περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, καθόσον ἀπωλέσθησαν τὰ πρακτικὰ αὐτῆς. Ὅτε ὅμως ἀκολούθως ὁ πάππος Ἀδριανὸς ὁ Α' ἀπέστειλε πρὸς Κάρολον τὸν Μ. τὰ πρακτικὰ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου (§ 108, 2), οὗτος ἐξέδωκε τότε τὸ 790 τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ σωζόμενον σύγγραμμα *Καρόλεια βιβλία*, ἐν οἷς ἀναιρῶν τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου, πολεμεῖ μὲν πᾶν εἶδος προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων ὡς εἰδωλολατρείαν, μὴ ἀποδεχόμενος ὅμως κατὰ πάντα καὶ τὰς θεωρίας τῶν εἰκονοκλαστῶν ἐπιτρέπει τὴν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὑπαρξίν τῶν εἰκόνων πρὸς διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ καὶ διέγερσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ὡς καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων, τῶν λειψάνων καὶ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο λαβὼν ὁ πάππος ἀπήντησε μὲν τῷ Καρόλῳ, ἀλλὰ λίαν ἀσθενῶς καὶ πεφεισμένως, ἀπεναντίας, δὲ ὁ φράγκος ἡγεμὼν ἐναντίον τῆς ἐν Νικαίᾳ Ζ' συνόδου ἀπεφάσισε νὰ ἀντιτάξῃ ἐτέραν σύνοδον, πρὸς

ταῦτο μάλιστα ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Ἀλκουίνος μετέβη εἰς Ἀγγλίαν, ὅπως συμπαράσῃ καὶ τὴν ἐκεῖ ἐκκλησίαν. Πραγματικῶς ἡ μελετωμένη σύνοδος συνεκροτήθη ἐν Φραγκφούρτῃ τὸ 794 καὶ ὑπεστήριξε τὰς ἀρχὰς τῶν καρολείων βιβλίων· ὁ πάππας δὲν ἀπήντησεν εἰς ταῦτα, ὅτε ὁμοῦ τὸ ζήτημα ἀνεκινήθη ὑπὸ Μιχαήλ τοῦ Τραυλοῦ (§ 109, 2) πέμψαντος πρέσβεις πρὸς Λουδοβίκον τὸν Εὐσεβή, οὗτος συνεκρότησε τὸ 825 τὴν ἐν Παρισίοις σύνοδον, ἣτις ἐναντίον τοῦ πάππ᾽ Ἀδριανοῦ καταδικάσασα τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, ἐκύρωσεν ἐκ νέου τὰς ἀρχὰς τῶν καρολείων βιβλίων. Ὁ πάππας Εὐγένιος ἐσίγησεν εἰς ταῦτα, ἡ δὲ φραγκικὴ ἐκκλησία μέχρι τοῦ Ι' αἰῶνος δὲν ἀνεγνώριζε τὴν Ζ' οἰκουμενικὴν σύνοδον.

2. Ἄλλ' ἡ ἐν τῷ φραγκικῷ κράτει ἀναφανεῖσα αὕτη τάσις δὲν ἀπεσβέσθη, ἀπεναντίας μάλιστα ὑπεστηρίχθη μετ' ὀλίγον μετὰ μείζονος ἐπιτάτσεως. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Παρισίοις σύνοδον παρρησιάζοιτο ὁ ἐπίσκοπος Λουγδούνου Ἀγοθάρδος, πολεμῶν ὡς δεισιδαιμονίαν τὴν εἰς τὰς εἰκόνας ἀπονεμομένην τιμὴν· προχωρῶν μάλιστα πορρωτέρω ἢ τὰ καρολεία βιβλία, οὐ μόνον ἀπαιτεῖ ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ τὴν ἀποσκορρίσιν τῶν ἱερῶν εἰκόνων πρὸς ἀποφυγὴν καταχρήσεων, ἀλλ' ἀπορρίπτει καὶ τὴν προσκύνησιν ἐν γένει τῶν ἁγίων, τῶν λειψάνων καὶ τῶν ἀγγέλων, διότι μόνον τῷ Θεῷ, λέγει, πρέπει νὰ θαρρῶμεν καὶ μόνον τὸν Χριστὸν ὡς μεσίτην νὰ τιμῶμεν καὶ ἐπικαλούμεθα· ἐκτὸς τούτων ὁ Ἀγοθάρδος ἀπέβαλλεν ἐκ τῆς θείας λατρείας τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, ἐξώριζε τοὺς μὴ γραφικοὺς ὕμνους καὶ ἐν γένει ἐπολέμει διαφόρους δεισιδαιμονίας τοῦ λαοῦ τῆς Δύσεως. Τὸν Ἀγοθάρδον ἐν ταῖς ιδέαις ταύταις ὑπερηκόντισε Κλαύδιος ὁ ἐπίσκοπος Τουρίνου, ὅστις λαθὼν τὴν ἐπισκοπὴν παρὰ Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς ἐπὶ τῷ ὄρῳ νὰ πολεμήσῃ ἐν τῇ ἐπισκοπῇ αὐτοῦ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, προσέβη εἰς τὸ ἔργον· ἀλλ' ἐνταῦθα τοσοῦτον ἐριζωμένη ἦν ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων, τῶν λειψάνων, τοῦ σταυροῦ καὶ αἱ ἱερὰ ὁδοιπορίαι, ὥστε ὁ λαὸς ἐξηγέρθη ἐναντίον αὐτοῦ καὶ μόνον ἐνεκα τοῦ φόβου τῶν Φράγκων ἐφεισθήσαν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ὁ πάππας Πασχάλης μὲθ' ἡλεγε τὸν Κλαύδιον, ἀλλ' οὗτος ἀπήντησεν αὐτῷ ὅτι τότε μόνον δύναται τις νὰ τιμήσῃ τὸν πάππαν

ὡς ἀποστολικόν, ὅταν πράττῃ τὰ ἔργα τῶν ἀποστόλων, ἄλλως ἐφαρμόζεται αὐτῷ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου (Ματθ. 23, 2. 3). Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων παρέστη καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀνρηλλας Ἰωνᾶς, ἀκολουθήσας ὁμῶς τὴν ὁδὸν τῶν καρολείων βιβλίων (πρβλ. Reuter, Geschichte d. Aufklaerung im MA, Berlin 1875).

§ 130.

Η ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΚΟΔΟΞΙΑ.

Πρβλ. ἐκτὸς τῆς ἐν § 110 φιλολογίας καὶ Α. Ζοιρναχίον, περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, Πετροπολ. 1797.—Ἰωσήφ Βρυένιον, ἔκδ. Εὐγεν. Βουλγ. Λειψίχ 1768, τόμ. 3, σελ. 337.—Παπιστικῶν Ἑλέγχων Προλεγόμενα καὶ τόμ. Β'.—Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. τόμ. 2.—Baur, Dreieinigkeitslehre τόμ. 2.—Thomasius, Dogmengeschichte τόμ. 1.—Hagenbach, Dogmengeschichte.—Schröckh, K-G. τόμ. 20, σελ. 499—καὶ 24, σελ. 117.—Neander, K-G. τόμ. 4, σελ. 108.—Gieseler K-G. τόμ. 2, 1 σελ. 107.—Ritter, K-G. τόμ. 1, σελ. 451.—Langen, die Trinitarische Lehrdifferenz zw. abend. und morgenl. Kirche, Bonn 1876.

1. Κατὰ τὰς ἀρειανὰς ἐρίδας εἰδομεν ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐναντίον τῶν ἀρειανῶν καὶ πνευματομάχων καθώρισε τὴν ὁμοουσιότητα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (65, 3. 68, 2), τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀνακρῦξασα κύριον, ζωοποιὸν καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Ἰδίως οἱ πατέρες τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας διδάσκοντες ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἁγίας Γραφῆς ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ἐδίδασκον ἅμα ὅτι καθὼς ὁ Υἱὸς γεννᾶται ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ὅτι δὲν εἶναι κτίσμα τοῦ Υἱοῦ, ὡς διετείνοντο οἱ ἀρειανοί, ἀλλ' ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ (πρβλ. Ἀθανασ. κατὰ Ἀρειανῶν 3, 24. πρὸς Σεραπ. 1, 15. 20. 3, 1. 20.—Βασιλ. τοῦ Μ. κατὰ Εὐνομ. 2, 34.—Γρηγορ. Νύσσ. λόγ. κατηχ. 3)· πρὸς ἑκφρασιν μάλιστα τῆς ὁμοουσιότητος ταύτης μετεχειρίσθησαν καὶ τὰς φράσεις, Πνεῦμα ἅγιον τὸ ἐξ ἁμφοῖν συνημιμένον (Γρηγ. Ναζ. λόγ. 37), Πνεῦμα ἅγιον ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ (Ἐπιφ. Ἀγκυρ. 8. 9), Πνεῦμα ἅγιον οὐσιωδῶς ἐξ ἁμφοῖν ἐστὶ (Κυριλ. Ἀλεξ. περὶ τῆς ἐν πνεύμ. καὶ ἁλθθ. προσκυνήσεως)· προκειμένου ὁμῶς περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τινὲς μὲν τῶν πατέρων μετεχειρί-

(ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑ, ΤΟΜ. Β'.)

9.

ζοντο ἀπλῶς τὴν γραφικὴν ἔκφρασιν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἄλλοι δὲ τὴν ἔκφρασιν, ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ κατὰ τοὺς πατέρας δηλ. τούτους ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος δὲν ἐγένετο ἀμέσως, μὴ ροουμένου δηλ. μεταξὺ Πατρὸς καὶ Πνεύματος τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἐμμέσως, ροουμένου δηλ. τοῦ Υἱοῦ, ὑπάρχοντος μεταξὺ ἀμφοτέρων, μεσιτεύοντος, δηλ. τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ διὰ τὸν Υἱὸν Πατρὸς (πρβλ. Ζοιρινικάβ. τόμ. 2, σελ. 247 καὶ Ἰωσήφ Βρυέννιον τόμ. 3, σελ. 337. 341. 396). Οὕτω π. χ. τὴν διὰ μετεχειρίσθη ὁ Μ. Βασίλειος (περὶ ἁγ. Πνεύμ. κεφ. 6. 7), Γρηγόριος ὁ Θεολόγος πολλαχοῦ, Γρηγόριος ὁ Νύτσης λέγων, τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμριβόλον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένει, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμριβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ αὐτὸ τὸ μονογενὲς φουλαττούσης καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς σχέσεως πρὸς τὸν Πατέρα μὴ ἀπειργούσης (περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς θεοὺς, τόμ. 2, σελ. 459 ἐκδ. Παρισ.), Ταρασίσιος ὁ Κωνσταντινουπόλεως (ἐπιστολ. 5 παρὰ Migne τόμ. 98), ὁ ἱερὸς Δαμασκηνὸς διδάσκων, Υἱοῦ δὲ Πνεῦμα οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· μόνος γὰρ αἷτιος ὁ Πατήρ (Ἐκδ. ὀρθ. πίστ. 1, 8) κτλ. ὅτι δὲ τὸ δι' Υἱοῦ δὲν ἐταύτιζον τῷ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐπομένως δὲν ἀπέδιδον τὴν σιμασίαν τῆς ὑπάρξεως, οὐ μόνον ἐκ τοῦ ἄνω παρατεθέντος χωρίου τοῦ Δαμασκηνοῦ δείκνυται, ἀλλὰ καὶ ἐκ Θεοδώρου τοῦ Μοφουεστίας, πολεμοῦντος τὴν δόξαν διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν εἰληρὸς (πρβλ. Walch biblioth. symbol σελ. 204), ἐκ τοῦ Θεοδώρητου, παρδεχομένου τὴν ἔκφρασιν τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, τὸ Πνεῦμα ἰδιον τοῦ Υἱοῦ, ἐφόσον δηλοῖ μόνον ὁμοουσιότητα, οὐχὶ δὲ ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ ἔχει τὴν ὑπαρξίν (Κυρίλ. ἀναθεμ. 9) καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Ἰωάννου τοῦ Ἀντιοχείας καὶ τῶν λοιπῶν ἀνατολικῶν πρὸς τὸν Κύριλλον, ἐν ᾗ πρὸς τοὺς ἄλλοις ἔλεγον, καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἁγιον οὐκ ἐξ Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἰδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ ὀνομαζόμενον (πρβλ. Παπιστ. ἐλέγχ. τόμ. 2, σελ. 68).

2. Κατ' ἀρχὰς καὶ ἐν τῇ Δύσει ἡ αὐτὴ ἐπεκράτει περὶ τῆς ἐκ-

πορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεωρία, ὁ Τερτυλλιανὸς μάλιστα μετεχειρίσθη καὶ τὴν ἑκφρασιν *per filium* (ad Praxeam κεφ. 4), ὅτε διὰ τοῦ Αὐγουστίνου παρεισέδυεν ἐτέρα, ἥτις καίτοι μερικὴ γνώμη ἐνὸς πατρὸς, ἐπεκράτησεν ὅμως κατ' ὀλίγον καὶ εἰς αὐτὸ τὸ σύμβολον εἰσεχώρησεν. Ὁ Αὐγουστίνος δηλ. ἐκ τῆς περὶ ὁμοουσιότητος ιδέας τῶν τριῶν προσώπων τῆς θεότητος ὁρμώμενος, ἵνα μὴ ὁ Υἱὸς θεωρηθῇ ὑπολειπόμενος κατὰ τι τοῦ Πατρὸς (!) καὶ κατὰβληθῇ τέλειον ἢ ἀρειανὴ ὑπόταξις (!) ἐδίδασκεν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, *procedit ex patre filioque* (de Trinit. 15, 27. 5, 20), καθόσον μάλιστα λέγεται καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ· ἐν τούτοις ἤρνετο τὴν ἐννοίαν τῆς διαρχίας, ἀποδίδων τὴν ἐκπόρευσιν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ μόνον εἰς τὴν ὁμοουσιότητα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ (*secundum hoc quod unum sunt*) καὶ κυρίως (*principaliter*) θεωρῶν τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς (Tract. 100 in Evang. Iohan.). Ὅπωςδὲποτε ἡ ἀτομικὴ αὕτη θεωρία τοῦ Αὐγουστίνου μετ' ὀλίγον εἰσέδυσεν εἰς τὴν Δύσιν, ἐνθα προσεῖχον αὐτῇ ἕνεκα τοῦ γερμανικοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ μάλιστα ἐν Ἰσπανίᾳ, ὅπου ὁ ἀγὼν διεξήγετο ζωηρός· ἡδὴ δὲ ἡ Α' ἐν Τολήτῳ τῆς Ἰσπανίας σύνοδος (400) καὶ μάλιστα ἡ τρίτη (589) καθιέρωσε ἀθέσμως τὴν προσθήκην ἐν τῷ συμβόλῳ (πρακ. Mansi 9, σελ. 981), ἀκολούθως δὲ ὑπεστηρίχθη ἐν τῇ ὁγδόῃ (653), τῇ δωδεκάτῃ (681) καὶ τῇ ἐν Ἐμεριτανῇ (666), πιθανῶς δὲ τότε συνετάχθη καὶ τὸ λεγόμενον σύμβολον τοῦ Ἀθανασίου, ἐν ᾧ ἐπίσης ἀπαντᾷ ἡ παράνομος προσθήκη καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἐν τούτοις κατ' ὀλίγον τὸ γεγονός ἐγνώσθη καὶ ἐν Ἀνατολῇ, διότι ὡς ἀναφέρει Μίξιμος ὁ ὁμολογητὴς (§ 74, 3. καὶ 98) ἐν τινι ἐπιστολῇ πρὸς πρεσβύτερόν τινα Μαρτίνον, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐσκανδαλίσθησαν μαθόντες ὅτι ἐν συνοδικῇ τινι ἐπιστολῇ τοῦ πάπα Μαρτίνου (650) ὑπῆρχεν ἡ διδασκαλία τῆς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πᾶσα ὅμως ὑπόνοια κατεσιγάσθη διαβεβαιωθέντων τῶν ἡμετέρων, ὅτι οἱ δυτικοὶ τοῦτο λέγοντες οὐ ποιοῦσι τὸν Υἱὸν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἵνα παραστήσωσι τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφύεον αὐτοῦ (ἐπιστολ. 20 παρὰ Migne τόμ. 91 καὶ Ἀναστασίου Βιβλιοθ. epist. ad Iohannem Diaconum). Περὶ τοῦ

ζητήματος τούτου ἐγένετο ἀκολούθως λόγος καὶ ἐν τῇ ἐν Γεντιλιιάκῳ συνόδῳ (767), ὡς καὶ ἐν τῇ ἐν Φόρῳ 'Ιουλίου (Friaul) τὸ 791 ἢ 796, ὅτε ὁ πατριάρχης 'Ακυληίας *Παυλῖνος* ὡμολόγησε μὲν ὅτι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως δεόν νά διατηρῆται ἄθικτον, διίσχυρίσθη ὅμως ὅτι ἡ προσθήκη ἐγένετο ἐναντίον τῶν αἱρετικῶν, ψιθυρίζοντων ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι μόνον τοῦ Πατρὸς (πρὸλ. Μελετ. ἐκκλ. ἱστορ. 2 σελ. 251.—Παπιστ. 'Ελέγγ. πρὸλ. σελ. 48.—Gieseler K-G. 2, 1 σελ. 108). Καίτοι δὲ καὶ ὁ σοφὸς 'Αλκουῖνος ἐρωτηθεὶς περὶ τῆς καὶ ἐκ τοῦ *Υἱοῦ* ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὠνόμασεν αὐτὴν *πλάνην ἰσπανικὴν* (epist. 75 ad fratres Lugdunenses), ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὅμως συγγράμματι αὐτοῦ θεωρεῖ αὐτὴν ὡς ὀρθόδοξον. Οὕτως ἡ καινοτομία ἐνεπολιτεύετο ἐν Γαλλίᾳ καὶ 'Ισπανίᾳ, ἀφ' οὗ χρόνου μάλιστα διὰ πολιτικούς λόγους ἐκτρύχθη ὑπὲρ αὐτῆς καὶ *Κάρολος ὁ Μ.*, ὡς τοῦτο δείκνυται ἐκ τῶν *καρολείων βιβλίων* καὶ ἐπιστολῆς τινος αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐν 'Ισπανίᾳ ἐπισκόπους. Ἀλλὰ καὶ δευτέρον ἡ προσθήκη ἐγένετο ἐν 'Ανατολῇ γνωστῇ, ὅτε οἱ ἡμέτεροι ἤκουσαν ἐπὶ τοῦ ὅρου τῶν 'Ελαιῶν τοὺς Λατίνους ψάλλοντας τὸ σύμβολον μετὰ τῆς προσθήκης· οἱ ἡμέτεροι τότε ἀπεδίωξαν αὐτοὺς λέγοντες, ὅτι μείζων ταύτης αἵρεσις δὲν ὑπάρχει, οἱ δὲ Λατίνοι ἀπετάθησαν πρὸς τὸν *πάπαν Λέοντα τὸν Γ'* (795-816). Ὁ *Κάρολος* μαθὼν τὰ γενόμενα συγκαλεῖ τὴν ἐν 'Ακυισγράνῳ σύνοδον (809) καὶ κατακυροῖ τὴν προσθήκην, ἀπαιτεῖ δὲ τοῦτο καὶ παρὰ τοῦ *πάπα*, ἀλλ' ὁ *Λέων* διαμαρτυρόμενος ἔστησε πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Πέτρου δύο πλάκας ἀργυρᾶς, ἐν αἷς ἐχάραξε τὸ σύμβολον ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ἄθικτον καὶ ἀναλλοίωτον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ταῦτα *Λέων ἐθέμην δι' ἀγάπην καὶ προφυλακὴν τῆς ὀρθοδοξοῦ πίστεως* (*haec Leo posui amore et cautela orthodoxae fidei*). Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ προσθήκη διεδίδετο ἐν τῇ Δύσει εἰσχωρήτασα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν *Ρώμην*, ὅτε δὲ ὁ *πάπας Νικόλαος ὁ Α'* εἰσήλασε παρὰνόμως εἰς Βουλγαρίαν, μεταξὺ ἄλλων παρεχάραξε καὶ τὸ σύμβολον τῆς πίστεως (§ 110, 3)· τότε μέγας ἐξεργράγη ἀγὼν μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου καὶ τινων φράγκων θεολόγων, ἐν ᾧ ὁ μὲν ἡμέτερος πατριάρχης διὰ λογικωτάτων ἐπιχειρημά-

των καὶ ἀποδείξεων τῆς Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων ἀπέκρουε τὴν προσθήκην ὡς ἄλογον καὶ ὡς διθεῖται καὶ διαρχίαν εἰσάγουσαν (ἐπιστ. 4 καὶ 5), οἱ δὲ θεολόγοι τῆς Δύσεως διὰ σοφισμάτων, παρεννόησεων καὶ παραχαράξεως χωρίων τῶν πατέρων ἐζήτουν νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν πλάνην αὐτῶν (πρβλ. Dacherii, Spicilegium τόμ. 1 σελ. 63-112 καὶ 113). Ὁ ἀγὼν ἐλώφησέ πως ὅτε ἡ προσθήκη κατεδικάσθη ἐν τῇ μεγάλῃ ἐπὶ Φωτίου συνόδῳ (879), ἐν ἣ καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἰωάννου Ἡ' ὑπέγραψαν (§ 112, 1), ἀκολούθως ὁμως πάλιν ἀνερριπίσθη, ἡ δὲ προσθήκη οὐ μόνον δὲν ἐξεσυρίχθη, ἀλλ' υἱοθετήθη καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, πρώτου, ὡς λέγεται (Λέον. Ἀλλατ. de consensu perpet. σελ. 606) εἰσαγαγόντος αὐτὴν ἐν τῷ συμβόλῳ αὐτῆς τὸ 904 τοῦ πάπα Χριστοφόρου.

§ 131.

Η ΠΕΡΙ ΥΙΟΘΕΣΙΑΣ ΑΙΡΕΣΙΣ (ADOPTIANISMUS) (785—799).

Πρβλ. J. Bach, die Dogmengeschichte d. MA. vom christolog. Standpunkte, Wien 1873. — Walch, Hist. Adoptianorum Gotting. 1755. — τοῦ αὐτοῦ, Ketzergeschichte IX. — A. Helfferich, der westgothische Arianismus u. d. spanische Ketzergeschichte Brl. 1860. — Hefele, Consiliengeschichte III. — Dorner, Person Christi 2,1. — Baur, Dreieinigkeitslehre II. — Gams, K-G. von Spanien, 2,2. — Schröckh, K-G. τόμ. 20, σελ. 459. — Gieseler, K-G. 2,1, σελ. 111. — Ritter K-G. 1, σελ. 370. — Neander K-G. τόμ. 5, σελ. 195. — Kurtz Hand. d. K-G. 2,1, σελ. 473 καὶ Μελετ. Ἑκκλ. Ἱστορ. 2, 244.

1. Ἐνῷ ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ καταπολεμηθέντος τοῦ Nestorianismou (§ 72) ὑπεστηρίχθη ἡ ἐνότης τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, καταπολεμηθέντων δὲ τοῦ Monophysitismou (§ 73) καὶ Monothelitismou (§ 74) κατεκυρώθη τὸ διπλοῦν τῶν φύσεων καὶ θελήσεων, ἐγένετο δὲ συνεπῶς λόγος περὶ ἐνὸς Χριστοῦ καὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ Δύσει ἐνόμιζόν τινες ὅτι καθὼς ἐν τῷ ἐνιαίῳ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ ἀνεγνωρίζοντο δύο φύσεις καὶ θελήσεις, οὕτως ἔπρεπε νὰ ἀναγνωρισθῶσι καὶ δύο Υἱοί, εἰς κατὰ φύσιν καὶ ἕτερος κατὰ υἱοθεσίαν. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἀνεφάνη κατὰ τὸν Ἡ' αἰῶνα (785), ἀρχηγὸν αὐτῆς ἔχουσα τὸν ἐπίσκοπον Τολιήτου Ἐλπιανδον καὶ τὸν Οὐργέλλης Φήλικα. Ὁ Ἐλπιανδός, καίτοι κατὰ τὴν ἐν Ἰσπανίᾳ

συγκροτηθεῖσαν σύνοδον τοῦ 782 ἐπολέμησε μετὰ ζήλου τὸν σαβελ-
λιανίζοντα Μιγέτιον, ὅστις ταυτίζων τὰ τρία πρόσωπα τῆς θεότη-
τος ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ αὐτὸ θεῖον πρόσωπον ἐνεφανίσθη ἱστορικῶς δια-
φόρως ἐν μὲν τῷ Δαυίδ ὡς Πατὴρ, ἐν δὲ τῷ Χριστῷ ὡς Υἱὸς καὶ ἐν
τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ ὡς Πνεῦμα, περιέπεσεν ὁμῶς εἰς τὴν περὶ Γιό-
θεσίας, *Adoptianismus* αἵρεσιν, διδάσκων μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ
Φήλικος, ὅτι ὁ Χριστὸς μόνον κατὰ τὴν θεότητα αὐτοῦ εἶναι κυ-
ρίως υἱὸς τοῦ Θεοῦ (*filius Dei natura ἢ genere*), ἐνῶ κατὰ τὴν
ἀνθρωπότητα εἶναι υἱὸς τῆς Μαρίας καὶ δοῦλος Θεοῦ, υἱοθετή-
θη ὁμῶς κατὰ θέαν βουλὴν (*filius Dei adoptivus, gratia, be-
neficio, voluntate, assumptione, electione*), καθὼς καὶ ἡμεῖς
υἱοθετούμεθα· κατὰ ταῦτα ὁ Χριστὸς κατὰ μὲν τὴν θεϊαν φύσιν εἶναι
μονογενὴς (*unigenitus*), κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπίνην πρωτογενὴς
(*protogenitus*), ἡ υἱοθεσία δ' αὕτη ἔρξατο ἐν τῇ συλλήψει καὶ ἀπε-
τελέσθη ἐν τῷ βαπτίσματι καὶ τῇ ἀναστάσει· κατὰ ταῦτα καὶ τὴν
Μαρίαν ἐκάλουν Θεοτόκον μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν ἐποψιν, ὡς
γεννήσασαν δηλ. ἄνθρωπον υἱοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐναντίον
τῆς διδασκαλίας ταύτης τοῦ Ἑλιπάνδου καὶ Φήλικος, ἣν ὑπεστήρι-
ζον διὰ παρερμηνευμένων χωρίων τῆς Γραφῆς, ὡς καὶ τῆς ἐν Ἰσπα-
νίᾳ λειτουργίας τῶν Μοζαράβων (§ 128,1), τῆς λεγομένης μοζαρα-
βικῆς, ἐξανέστησαν δύο κληρικοὶ τῆς Ἀστουρίας ὁ πρεσβύτερος Βεά-
τος ὁ ἐκ Λιθάνης καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ὀσμης Αἰθέριος (785)· τοῦτο
μαθὼν ὁ Ἑλιπανδὸς γράφει πρὸς τινὰ ἡγούμενον ἐν Ἀστουρίᾳ Φιδέ-
λιν, ἀπαιτῶν ὅπως πάσῃ δυνάμει περιορίσῃ τὴν αἵρετικὴν διδασκα-
λίαν τοῦ Βεάτου καὶ Αἰθερίου· ἀλλ' οὗτοι μαθόντες ταῦτα γράφουσιν
ἐναντίον τοῦ ἐπισκόπου Τολήτου σύγγραμμα δίτομον ἀναιροῦντες
τὰς πλάνης αὐτοῦ (ιδ. Canisius-Basnage 2,1 σελ. 279). Καὶ
ὁμῶς πολλοὶ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ ἦσαν ὑπὲρ τοῦ Ἑλιπάνδου, διὰ τοῦτο
καὶ οἱ περὶ τὸν Βεάτον ἐζήτησαν συμμαχούς καὶ ἐστράφησαν πρὸς
τὴν Ῥώμην· ὁ πάπας Ἀδριανὸς ὁ Α' ἐξέδωκε τότε τὸ 786 πρὸς πάν-
τας τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἰσπανίας γράμματα, ἐν ᾧ τὴν περὶ υἱοθεσίας
διδασκαλίαν κατεδίδαζεν ὡς αἵρεσιν νεστοριανήν.

2. Ἐν τούτοις ἡ ἔρις αὕτη εἰσῆλθεν εἰς νέον στάδιον διὰ τῆς ἀνα-

μίξεως Καρόλου τοῦ Μ. ὅστις ἐπειδὴ εἰς τῶν πρωτοστατῶν τῆς αἵρέσεως ὁ Φήλιξ ἔζη ἐν τῇ φραγκικῇ Ἰσπανίᾳ, ἀπ' ἐτέρου δὲ ἡ διδασκαλία αὕτη προήλαυνεν ἐπικινδύνως, ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας ὅπως ἐπιδείξῃ τὸν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξιας ζῆλον αὐτοῦ καὶ οὕτω τάμῃ τὴν πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν ἄγουσαν. Ἐν πρώτοις ἡ κατὰ τῆς υιοθεσίας δόξα τῶν περὶ τὸν Κάρολον ἐξεφράσθη ἐν τοῖς *καρολαιοῖς βιβλίοις*, εἶτα δὲ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου συνεκροτήθη καὶ ἡ ἐν Ῥεγενσ-
 βούργῃ σύνοδος τὸ 792· ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ παρῆν καὶ ὁ Φήλιξ, ἡ διδασκαλία αὐτοῦ κατεδικάσθη ὡς αἰρετικὴ καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φήλιξ ἀπέπτυσεν αὐτήν, ἐπίσης δὲ καὶ ὅτε μετέβη εἰς Ῥώμην ἐνώπιον τοῦ Ἀδριανοῦ· ἀλλ' ὁ Φήλιξ ὑπεκρίνετο, διότι ἅμα ἐκφυγὼν τοὺς ἐναντίους ἦλθεν εἰς τὴν ὑπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς Ἰσπανίαν, συγκατηριθμήθη εἰς τὴν φατρίαν τοῦ Ἑλιπάνδου. Ἦδη εἰς τὸν ἀγῶνα κατηλθε καὶ ὁ Ἀλκουῖνος, γράψας φιλοπόρῳως πρὸς τὸν Φήλικα, ὅπως ἀποστῇ τῆς λέξεως *υιοθεσία*, ἐκδούς δ' ἅμα καὶ ἀνασκευὴν τῆς αἵρέσεως, ἀλλὰ τότε καὶ οἱ περὶ τὸν Φήλικα ἔγραψαν τὸ 793 ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Κάρολον καὶ τοὺς γάλλους ἐπισκόπους παρακαλοῦντες, ὅπως παρα-
 κωλύσωσι τὴν διάδοσιν τῆς ἐναντίας διδασκαλίας. Ὁ Κάρολος συνε-
 πεία τῶν ἐπιστολῶν τούτων συνεκάλεσε τὴν ἐν Φραγκφούρτῃ σύνο-
 δον (794), ἐν ἣ καὶ πάλιν κατεδικάσθη ἡ αἵρεσις τοῦ Ἑλιπάνδου καὶ Φήλικος, ἵνα δὲ μὴ νομισθῇ ὅτι ἡ ἀπόφασις τῆς συνόδου στερεῇται κύρους οἰκουμενικοῦ ἀπέστειλεν αὐτήν πρὸς τὸν Ἑλιπάνδον συνοδευο-
 μένην καὶ ὑπὸ 4 ἐπιστολῶν πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Γαλλικίας καὶ Ἰσπανίας, μιᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ Α', δευτέρας τοῦ Ἀκυληῖας Παυλί-
 νου ἐκ μέρους τῆς Ἰταλίας, τρίτης τῶν ἐν Φραγκφούρτῃ ἀντιπροσώ-
 πων τῆς Γερμανίας, Γαλλίας καὶ Βρεταννίας καὶ τετάρτης τοῦ Κα-
 ρόλου. Οὕτως ἐφάνετο ὅτι ἅπαντα ἡ Δύσις κατεδίκαζε τὴν πλάνην, ὁ δὲ Κάρολος παρίστατο ὡς ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ὀρθοδόξιας. Ἐν τούτοις ἡ αἵρεσις διεδίδετο ἐν Ἰσπανίᾳ, ὁ δὲ Ἀλκουῖνος ἔγραψε τότε τὴν πρώτην αὐτοῦ κατὰ τοῦ Φήλικος ἀντίρρησην, ἀλλ' οὗτος ἀπήν-
 τησε μετὰ τσαύτης βαθυνοίας, ὀξυνοίας καὶ διαλεκτικῆς ἱκανότη-
 τος, ὥστε ὁ Ἀλκουῖνος πρὸς ἀνταπάντησιν ἐξητήσατο τὴν συν-
 δρομὴν τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ, τοῦ Παυλίνου Ἀκυληῖας, Ριχβό-

δου Τρεβίρων καὶ Θεοδούλφου τοῦ Ἀύρηλιας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κάρολος ἔστειλεν εἰς Ἰσπανίαν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν ἐπισκόπων Λουγδούνου Λαϊδράδου, καὶ Ναρβώννης Νεφρίδου, οἵτινες κατορθώσαντες νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Φήλικος, συναπέρχονται εἰς Ῥώμην καὶ λαμβάνουσι μέρος εἰς τὴν ἐνταῦθα τὸ 799 συγκροτηθεῖσαν σύνοδον, ὡς καὶ εἰς τὴν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνελευσάν ἐν Ἀκυισγράνῳ· ἐνταῦθα ἐπὶ ἑξ ἡμέρας συνεζήτει ὁ Ἀλκουίνος μετὰ τοῦ Φήλικος, οὗτος δὲ ἐπὶ τέλους διεδήλωσεν ὅτι ἐπέισθη καὶ ἀνακαλῶν τὴν αἵρεσιν ἔγραφε πρὸς τὸν Ἑλπίανδον, ὅτι πράττει τοῦτο ἕνεκα τοῦ κράτους τῆς ἀληθείας καὶ οὐχὶ τῆς βίας· ἐν τούτοις ὁ Φήλιξ παρεδόθη εἰς τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Λουγδούνων Λαϊδράδου, μετ' ὀλίγον δὲ ἐξεδόθησαν καὶ αἱ ἀντιρρήσεις τοῦ Ἀλκουίνου καὶ Παυλίνου, ὁ δὲ Λαϊδράδος καὶ Νεφρίδος ἀποσταλέντες καὶ πάλιν τὸ 800 εἰς Ἰσπανίαν, κατώρθωσαν πολλοὺς νὰ ἀποσπᾶσιν τῆς πλάνης· ἀλλ' εἰς μάτην, διότι οὐ μόνον οἱ Ἰσπανοὶ ἐπίσκοποι καὶ ὁ Ἑλπίανδος ἀντείχοντο ἐμπαθῶς τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Φήλιξ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (818) ἔμενε πιστὸς εἰς τὴν περὶ υἱοθεσίας θεωρίαν, ὡς τοῦτο ἀπεδείχθη ἐκ σημειώματός τινος εὑρεθέντος ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Λαϊδράδου Ἀγοβάρδου· τότε οὗτος ἔγραψεν ἀντίρρῃσιν κατὰ τῆς αἵρέσεως, ἀλλ' αὕτη ἦν καὶ ἡ τελευταία, διότι καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ μετὰ τὸν θάνατον τῶν πρωτοστατῶν αὐτῆς ἐσδέσθη πᾶν ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδιαφέρον.

§ 132.

Η ΠΕΡΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ ΕΠΙΣ (847—868).

Πρβλ. Wiggers, in d. Zeitschrift f. hist. Theol. 1859, 4.—Weizsäcker. in d. Jahrb. f. deutsch. Theol. 1859, 3.—Borrasch, der Mönch Gottschalk von Orb. Thorn. 1868.—Köhler, Rabans Streit mit Gottschalk, in Zeitsch. f. wissensch. Theol. τόμ. 24, 1.—Schröckh, K.-r. τόμ. 24 σελ. 1 —Gi-seler, K.-G. τόμ. 2, 1 σελ. 128.—Neander K.-G. τόμ. 6 σελ. 263.—Kurtz H. d. K.-G. τόμ. 2 σελ. 494.—Ritter, K.-G. τόμ. 1, 460.—καὶ Μελετίου Ἐκκλησ. ιστορ. τόμ. 2 σελ. 284.

1. Καὶ μεθ' ὅλον τὸν μετριασμόν τὸν ἐπενεχθέντα ἐν τῇ διδα-

σκαλίᾳ τοῦ Αὐγουστίνου (§ 75, 4) οὐδὲν ἦττον ἢ περὶ προορισμοῦ ἔρις δὲν κατέπαυσεν ἐν τῇ Δύσει, μάλιστα κατὰ τὴν ἡμετέραν περίοδον ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ τάπητος. Σάξων τις δηλ. Γόττσαλκος, παῖς ἔτι ἀφιερῶθη ὑπὸ τῶν γονέων αὐτοῦ εἰς τὸ περίφημον τότε μοναστήριον τῆς Φούλδης, ἀλλὰ μὴ θεωρῶν τὸν μοναχικὸν βίον ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ ἐζήτησε νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ὑποχρεώσεως· εἰς τοῦτο ἀντίστη ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Ραβάρτος Μαῦρος καὶ μετετέθη εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ὀρθάκου ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Σουεσιόνων (*Orbacum apud Suessiones*). Ἐνταῦθα ὁ Γόττσαλκος ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Φουλγεντίου τοῦ Ρούσπης καὶ παραδεξάμενος τὴν περὶ προορισμοῦ διδασκαλίαν αὐτῶν ὑπερηκόντισε μάλιστα περιπεσῶν εἰς τὸν διπλοῦν προορισμὸν (*duplex, gemina prædestinatio*) δηλ. πρὸς τῷ προορισμῷ πρὸς σωτηρίαν καὶ εἰς προορισμὸν πρὸς καταδίκην. Οἱ ἐν τῇ μονῇ ἐτίμων τὸν μοναχὸν προσαγορεύοντες μάλιστα καὶ Φουλγέντιον, ὁ Γόττσαλκος ὅμως ἐπιθυμῶν νὰ ἐλκύσῃ ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ὁπαδοὺς μετέβη δις (840. 847) εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐν τῇ ἐπιστροφῇ αὐτοῦ ἐν Φόρῳ Ἰουλίου παρὰ τῷ δουκὶ Ἐβερχαρδῷ ἐζήτησε νὰ προσελκύσῃ τὸν ἐπίσκοπον Βερώνης Νότιγγ· οὗτος συναντηθεὶς μετ' ὀλίγον μετὰ τοῦ Ραβάρτου Μαύρου, ἦδη ἀρχιεπισκόπου Μογουντίας, ἀγγέλλει αὐτῷ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γόττσαλκου, ὁ δὲ Μαῦρος πολεμεῖ αὐτὴν ἐν δυσὶν ἐπιστολαῖς πρὸς τὸν Νότιγγ καὶ τὸν Ἐβερχαρδ. Ὁ Γόττσαλκος μετ' ἐκπλήξεως ἔμαθεν ὅτι κατεδικάζετο ὡς αἰρετικὸς ἕνεκα τῆς μετὰ τοῦ Αὐγουστίνου συμφωνίας καὶ διὰ τοῦτο πεποιθῶς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτοῦ μεταβαίνει εἰς Μογουντίαν, ὅπου ὅμως συγκροτηθείσης ὑπὸ τοῦ Μαύρου τὸ 848 συνόδου κατεδικάσθη καὶ παρεδόθη εἰς τὸν μητροπολίτην αὐτοῦ Ἰγκμαρον τὸν Ρήμῳ πρὸς τιμωρίαν· οὗτος συνεχρότησε τότε σύνοδον ἐν Καρισιακῷ (849), κατεδίκασεν ἐκ δευτέρου τὸν μοναχὸν καὶ κατὰ τὸν κανόνα τοῦ ἀγίου Βενεδίκτου παρέδωκεν αὐτὸν εἰς σωματικὰς ποινὰς καὶ εἰς ἰσθδίων εἰρκτὴν ἐν τῷ μοναστηρίῳ Ἀλταλίλλα· ἐνταῦθα ὁ Γόττσαλκος συντάξας δυο ὁμολογίας πίστεως ἀπῆτει ὅπως ἡ ἀλήθεια τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἀποφασισθῇ διὰ θεοδικίας, ἀλλ' ὁ

Ἰγκμαρος θιασώτης ἄλλως τῶν τοιούτων δοκιμαστηρίων, ἀπέρριψε μετ' ἀποστροφῆς τὴν πρότασιν αὐτοῦ.

2. Ἐν τούτοις ἡ ἀπάνθρωπος κατὰ τοῦ Γοττσαλκου καταφορά καὶ ἡ ἀπόρριψις τῆς διδασκαλίας τοῦ Αὐγουστίνου, προκάλεσαν ἐν τῇ φραγκικῇ ἐκκλησίᾳ γενικὴν κατὰ τοῦ Ἰγκμάρου κατακραυγὴν, ὅστις ἀποταθεὶς ἐν πρώτοις πρὸς τὸν ἐπίσκοπον *Τρικάσσης (Troyes) Προυδέντιον*, ἐπειδὴ οὗτος ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ Γοττσαλκου, ἀπετάθη δεύτερον πρὸς τὸν Ῥαβάνον Μαῦρον. οὗτος ἐλέγχων τὸν Ἰγκμαρον διότι ἐπέτρεπε τῷ Γοττσαλκῳ νὰ γράφῃ τοιαύτας βλαφημίας παρέπεμπεν εἰς τὰς πρὸς τὸν Νότιγγ καὶ Ἑβερχαρδ ἐπιστολάς αὐτοῦ· ἀλλὰ τότε καὶ Κάρολος ὁ Φαλακρὸς ἀναμιχθεὶς ἐν τῇ ἔριδι ἐζήτησε τὴν γνώμην τῶν μοναχῶν Ῥατράμνου καὶ Σερβάτου τοῦ Λούπου, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ τοῦ καταδιωκομένου μοναχοῦ. Ὁ Ἰγκμαγος βλέπων τὸ ἐπισφαλὲς τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐζήτητην ὁπαδούς καὶ ὡς τοιούτους εὔρε τὸν ἀρχιεπίσκοπον Λουγδούνων Ἀμόλωνα, τὸν ἐν Μίετταις πρεσβύτερον Ἀμαλάριον καὶ πρὸ πάντων τὸν λογιώτατον τῆς ἐποχῆς ἄνδρα Σκῳτον Ἐριγένην· ἀλλὰ τοῦ τελευταίου ἡ συνδρομὴ ἀπέβη εἰς βλάβην τοῦ Ἰγκμάρου, διότι θιμελιῶν ὁ Σκῳτος τὴν περὶ προορισμοῦ διδασκαλίαν ἐπὶ τῆς θεωρίας, ὅτι τὸ καλὸν εἶναι μὴ ὄν (ἄρνητικὸν δηλ.), ἔλεγεν ὅτι ὡς τοιοῦτο δὲν δύναται νὰ τιμωρηθῇ ὑπὸ τοῦ αἰωνίου καὶ ἀχρόνου Θεοῦ καὶ ὅτι πᾶσα τιμωρία τοῦ Θεοῦ συνίσταται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐνέργειαν τῆς ὑποκειμενικῆς σχέσεως τοῦ πλάσματος πρὸς τὸν πλάστην· ἐντεῦθεν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἰγκμάρου καθίστων αὐτὸν τοῦτον ὑπεύθυνον διὰ τὰς θεωρίας τοῦ Σκῳτου, καὶ ὡς τοιοῦτοι παρέστησαν οὐ μόνον ὁ Προυδέντιος ἀλλὰ καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος *Σενώνων (Sens) Βερύλω*, ὁ διάκονος *Φιλῶρος* καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Ἀμόλωνος *Ῥεμίγιος*. Ὑπὲρ τοῦ Ἰγκμάρου παρουσιάσθη τότε Κάρολος ὁ Φαλακρὸς καὶ διὰ τῆς δευτέρας ἐν *Καρισιακῇ* συνόδου τοῦ 853 ἐν τέσσαρσιν ἄρθροις (*capitula carisiaca*) ὑπεστήριχθη ἡ μεμετριάσμενη διδασκαλία τοῦ Αὐγουστίνου καὶ ἀπερρίφθη ὁ διπλοῦς προορισμός· ἀλλὰ καὶ οἱ ἐναντίοι δὲν ἐσίγων, διότι ὁ μὲν Προυδέντιος ὑπεστήριξεν ἐν τῇ ἐν *Παρισίοις* συνόδῳ τὸν αὐγουστινισμόν, ὁ δὲ Λουγδούνων Ῥεμίγιος συγκροτήσας ἐν

Βαλεντίνῳ σύνοδον (855) κατεδίκασε τὰ κεφάλαια τῆς ἐν Καρισι-
κῇ συνόδου. Οὕτως ἐπῆλθε σχίσμα ἐν τῇ ἑραγικῇ ἐκκλησίᾳ· ἀλλὰ
τότε οἱ τρεῖς ἡγεμόνες Κάρολος ὁ Φαλακρός, βασιλεὺς τῆς Νεοστρίας,
Λωθάριος ὁ Β' τῆς Λοθριγκίας καὶ ὁ Κάρολος τῆς Προβιγκίας συνεκά-
λεσαν κοινὴν τινα σύνοδον ἐν Σαβογιέροις, ἐν ἣ δὲν ἐπῆλθε μὲν ὁμο-
φωνία τις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀπεχωρίσθησαν ὁμῶς πάντες ἐπὶ τῷ σκοπῷ,
ὅπως τὸ περὶ προορισμοῦ ζήτημα λύσωσιν ἐν μελλούσῃ συνόδῳ, ἥτις
οὐδέποτε συνεκροτήθη. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Γόττσαλκος διετέλει ἐν οἰ-
κτρᾷ καταστάσει, δεινωθείσῃ ἔτι μᾶλλον, διότι οὗτος κατηγόρησε
τοῦ Ἰγκμάρου ὡς ἀφελόντος ἐκ τοῦ ὕμνου *Te trina Deitas unaque
proscimus*, τὸ trina deitas καὶ ἀντικαταστήσαντος αὐτὸ διὰ τοῦ
sancta deitas· ὁ Ἰγκμαρος ἀπελογήθη καὶ ἀρθείσης οὕτω πάσης
ὑποψίας περὶ τῆς κατ' αὐτοῦ κατηγορίας ὡς σαβελλιανίζοντος, ἐστρά-
φη πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον τὸν Α' ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διακείμε-
νον· ὁ πάπας διέταξε τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ῥήμων νὰ ἀπολογηθῇ διὰ
τὴν κατὰ τοῦ Γόττσαλκου διαγωγὴν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐν Μέτταις συνό-
δῳ (863), ἀλλ' οὗτος δὲν παρουσίασεν εἰς αὐτὴν καὶ πρὸς εὐτυχίαν
αὐτοῦ ὁ πάπας δὲν ἀνεγνώρισε τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς· ἐν τούτοις ἐπὶ
τέλους ὁ Ἰγκμαρος διὰ μεσιτειῶν κατώρθωσε νὰ καταπραύνη τὸν
πάπαν, οὕτω δὲ ὁ Γόττσαλκος ἀπώλεσε πᾶσαν ἐλπίδα περὶ βελτιώσεως
τῆς τύχης αὐτοῦ. Ἐπὶ 20 ἔτη (848-868) κατετήκετο ἐν τῇ εἰρκτῇ,
ἀλλὰ πάντοτε ἐμμένων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ· κατὰ τὰς τελευ-
ταίας αὐτοῦ στιγμὰς ὁ Ἰγκμαρος προέτεινεν αὐτῷ ὁμολογίαν πί-
στεως κατὰ τοῦ προορισμοῦ, ἀλλ' οὗτος ἀπέρριψεν αὐτὴν μετ' ἀπο-
στροφῆς· μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἰγκμάρου, ἀνευ
τελετῆς ἐκκλησιαστικῆς κατωρύχθη ὁ Γόττσαλκος εἰς τόπον βέβηλον.

§ 133.

Η ΠΕΡΙ ΘΕΙΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ ΕΡΙΣ (844—1079).

Πρ6λ. Ebrard, das Dogma vom Abendmahl, Frankf. 1845.—Kahn, die Lehre
vom Abendmahle Lpz. 1851.—Dieckhoff, die Abendmahlslehre in Refor-
zeitalt. Götting. 1854.—Rückert, die Abendmahlslehre im MA. in Zeit
f. wissenschaft. Theol. 1854, 1.—Köhler, Rabans Streit mit P. Radbertus,
in Zeit. f. wiss. Theol. 1879, 1.—Lessing, Berengarius Turonensis, Brschw,

1770.—Sudendorf, Bereng. Turonensis, Hamb. 1850.—Thomasius, Dogm. geschichte τόμ. 2, σελ. 21.—Schröckh, K-G. τόμ. 23, σελ. 482 καὶ 510.—Ritter, K-G. τόμ. 1, σελ. 471.—Gieseler, K-G. τόμ. 2, 1 σελ. 111.—Neander, K-G. τόμ. 6, σελ. 292 κτλ.

1. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀνεφάνη ἐν τῷ φραγκικῷ κράτει καὶ ἡ περὶ *θείας εὐχαριστίας* ἔρις, παρουσιασθεῖσα κατὰ τε τὸν Θ' καὶ ΙΑ' αἰῶνα, ἀλλ' ὑπὸ διάφορον μορφήν. Ἐν τῷ πρώτῳ σταδίῳ τῆς ἑρίδος δὲν συνεζητεῖτο κυρίως περὶ τῆς *πραγματικῆς παρουσίας* τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου ἢ περὶ *μεταβολῆς* τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου εἰς τὸ σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ τρόπου τῆς παρουσίας καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς. Πασχάσιος τις δηλ. Ραδδέρτος μοναχὸς καὶ ἀπὸ τοῦ 844 ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τῆς *पालαιᾶς Κορβελας* ἔγραψε σύγγραμμά τι περὶ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου, ὅπερ ἀκολούθως ἐπεξεργασθεὶς ἀπέστειλε *Καρόλῳ τῷ Φαλακρῷ*. Ἐν αὐτῷ ὁ Πασχάσιος προϋτίθετο νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ *θεία εὐχαριστία* εἶναι τὸ ἀληθὲς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου, ὅτι καίτοι ἡ μορφή καὶ τὸ εἶδος τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου μένει, μετὰ τὸν ἀγιασμὸν ὅμως ὑπάρχει αὐτὴ ἡ σὰρξ καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι ἡ σὰρξ αὕτη εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς παρθένου γεννηθεῖσα, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ παθοῦσα καὶ ἐκ τοῦ τάφου ἀναστᾶσα, ἐντεῦθεν δὲ συνεπείραινεν ὅτι ὁ Χριστὸς καθ' ἐκάστην οὐσιάζεται μυστηριωδῶς, ὅτι ἡ *θεία εὐχαριστία* εἶναι ἀλήθεια ἅμα καὶ εἰκὼν (*veritas, figura*) καὶ ὅτι δὲν ὑπόκειται εἰς τὰς συνεπείας τῆς πέψεως. Ἡ διδασκαλία αὕτη τοῦ Πασχασίου, καίτοι ἐκτὸς τῶν συνεπειῶν αὐτῆς οὐδὲν εἶχε τὸ ἀσύνηθες καὶ πρωτοφανές, διότι ἀνέκαθεν ἡ Ἐκκλησία (§ 87, 2) ἐδίδασκε τὴν πραγματικὴν παρουσίαν καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν στοιχείων, οὐδὲν ἥττον ὑπὸ τινων νεωτέρων θεωρεῖται ὡς καινοφανές, οὕτω δὲ ὁ Πασχάσιος παρίσταται ὡς ὁ κυρίως ἀρχηγὸς τῆς περὶ *μετουσιώσεως* (*transsubstantiatio*) διδασκαλίας, καίτοι ἡ λέξις ἀνήκει εἰς τὸν ΙΒ' αἰῶνα. Εἶναι ἀληθές ὅτι πολλοὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀρνούμενοι τὴν πραγματικὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἐν τῇ *θείᾳ εὐχαριστίᾳ* ἐπολέμησαν τὸν Πασχάσιον Ραδδέρτον, ὡς π. χ. ὁ *Σκῶτος Ἐριγένης*, μοναχὸς τις *Φροδεγάρδος* καὶ ἄλλοι, ἀλλ' ἐντεῦθεν οὐδαμῶς ἐπεται ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Πασχασίου ἦν νεωτερικὴ. Ὡς

κυρίως πολέμιοι αὐτοῦ προσάγονται συνήθως ὁ Ῥαβάνος Μαῦρος (§ 132,1) καὶ ὁ συνάδελφος τοῦ Πασχασίου Ῥάτις αμνος· καὶ ὁμοῦς οὗτοι κυρίως δὲν πολεμοῦσι τὴν πραγματικὴν παρουσίαν, ἀλλ' ἀπλῶς τὸν τρόπον αὐτῆς καὶ τὴν συνέπειαν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ὅτι δηλ. τὸ ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, εἶναι αὐτὸ τὸ ἐκ τῆς παρθένου γεννηθὲν, παθὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ ἀναστὰν ἐκ τοῦ τάφου· ὁ Ῥάτραμνος μάλιστα ἀρνούμενος ἔτι ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὸ φυσικὸν σῶμα καὶ ἐπομένως ἔχει βαρύτητα, ἔκτασιν κτλ. διίσχυρίζεται ὅτι ἐνταῦθα ὑπάρχει τὸ δοξασθὲν καὶ ἀποθεωθὲν σῶμα καὶ ὅτι ἡμεῖς δὲν τρώγομεν τὸν Χριστὸν μετὰ σαρκὸς καὶ ὅστων φυσικῶς (*naturaliter*) ἀλλὰ μυστηριωδῶς (*sacramentaliter*)· αὐτὸ τοῦτο ῥητέον καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν γραψάντων κατὰ Πασχασίου· ὥστε ἡ πραγματικὴ παρουσία τοῦ Κυρίου ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ δὲν ἐπολεμήθη κυρίως ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις· τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα διὰ τοῦ Βερεγγαρίου.

2. Οὗτος γεννηθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ Ι' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἐν Τυρόνοις ἐσπούδασεν ἐν τῇ *Καρτονησίᾳ* (*Chartres*) σχολῇ παρὰ τῷ σοφῷ ἐπισκόπῳ Ψουλβέρτῳ, ἐξησκήθη ἐν τῇ τότε διὰ τοῦ Σκώτου Ἐριγένους εἰσαχθείσῃ ἐν τῇ Δύσει διαλεκτικῇ μεθόδῳ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ ἐπιστρέψας εἰς Τύρον ἀνέλαβε διάφορα ἀξιώματα, ἐπὶ τέλους διορισθεὶς σχολαστικὸς τῆς σχολῆς τοῦ ἁγίου Μαρτίνου καὶ τὸ 1040 ἀρχιδιάκονος τοῦ ἐπισκόπου τῆς πόλεως Ἀνδεγάου· ὁ Βερεγγάριος ἦν νοῦς διαυγής, διαλεκτικὸς καὶ πρὸς τὴν πρόοδον τείνων, ἀλλὰ παραφερόμενος φαίνεται ὑπὸ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἐριγένους περιήλθεν εἰς τὴν ιδέαν ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐπλανήθη ἐν τῇ περὶ θείας εὐχαριστίας διδασκαλίᾳ· τοιαυτὰ τινα ἔγραψεν ἤδη τὸ 1048 πρὸς τινα φίλον αὐτοῦ Ἀδελμάννον, συνεζήτησε δὲ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Λιγγάνης Οὐγῳρος καὶ ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἔγραψε πρὸς τὸν Λανφράγκον προϊστάμενον τῆς ἐν Βέκ σχολῆς καὶ ἀπὸ τοῦ 1070 ἀρχιεπίσκοπον Καντουαρίας, ἐλέγχων αὐτὸν διότι ἐθεώρει ὡς αἰρετικὸν τὸ περὶ Εὐχαριστίας σύγγραμμα τοῦ Ἐριγένους. Ἡ τελευταία ἐπιστολὴ ἐγένετο

γνωστή ἐν Ῥώμῃ καὶ κατὰ τὸ 1050 σύνοδος συγκροτηθεῖσα ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ πάπᾱ Λέοντος τοῦ Θ' ἠθώωσε μὲν τὸν Λανφράγκον, κατεδίκασε δὲ τὸν Βερεγγάριον ἐρήμην, ἔστις, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιστολῶν ἀποδείκνυται καὶ τῆς μετὰ ταῦτα πορείας τῆς ἐριδος, ἤρνεϊτο τὴν οὐσιώδη καὶ πραγματικὴν μεταβολὴν τοῦ ἄριου καὶ τοῦ οἴνου ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ καὶ παρεδέχετο ἀπλῶς πνευματικὴν τιμὰ ἀπόλανσιν τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου δυνάμει τῆς σωτηριώδους δυνάμεως τοῦ μυστηρίου. Ὁ Βερεγγάριος μαθὼν τὰ ἐν Ῥώμῃ γενόμενα ἐρχεται εἰς Νορμανδίαν καὶ παρουσιάσας εἰς τὴν ἐν Βριόνῃ σύνοδον κατασιγάζεται αὐτὸς καὶ ἡ μερίς αὐτοῦ τότε μετέβη εἰς Παρισίους ὅπως λάβῃ τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἑρρίκου ὅπως παρουσιάσῃ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ πάπᾱ συγκροτηθεῖσαν ἐν Βαρκελλαῖς σύνοδον (1050)· ἐν τούτοις ὁ Ἑρρίκος οὐ μόνον κατεδίκασεν αὐτὸν ἐν τῇ ταῦτοχρόνως συγκροτηθείσῃ ἐν Παρισίοις συνόδῳ, ἀλλὰ καὶ ἐφυλάκισεν· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Βαρκελλαῖς σύνοδος καταδικάσασα τὸ σύγγραμμα τοῦ Σκώτου κατεδίκασαν ὡς αἵρετικὴν καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Βερεγγαρίου. Ἐν τούτοις ἀπελλογιστὴς τῆς φυλακῆς παρουσίασεν ἐν τὴν ἐν Τουρόνοις τὸ 1054 συγκροτηθεῖσῃ συνόδῳ, ἐνθα διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ πάπᾱ, τοῦ μετὰ ταῦτα ἐπισήμου Ἰλδεβράνδου κατώρθωσεν ὁ Βερεγγάριος νὰ ἐξευμενίσῃ τοὺς ἐναντίους ὁμολογήσας μεθ' ἑκαστοῦ ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τῆς θείας εὐχαριστίας μετὰ τὸν ἁγιασμὸν εἶναι σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ. Οὕτως ικανοποιήθη ἡ σύνοδος, ὁ δὲ Βερεγγάριος κατὰ πρότασιν τοῦ Ἰλδεβράνδου ἀπεράσισε νὰ μεταβῇ εἰς Ῥώμην ὅπως ἀπολογηθῇ· καὶ τότε μὲν δὲν ἐπραξέ τοῦτο ἀποθανόντος τοῦ πάπᾱ, ἀλλ' ἐπὶ Νικολάου τοῦ Β' (1059) ἐλθὼν εἰς Ῥώμην ἠναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ ὁμολογίαν πίστεως ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου Οὐμβέρτου (§ 113, 2) συνταχθεῖσαν, ἐν ἣ κατεδίκαζε τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ, ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μετὰ τὸν ἁγιασμὸν εἶναι μόνον τύπος (*sacramentum*) καὶ οὐχὶ τὸ ἀληθὲς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου καὶ παρεδέχετο ὀριστικῶς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὁ Βερεγγάριος μόλις διέβη τὰς Ἀλπεῖς καὶ διεκήρυξεν ὅτι ἐκ φόβου ὑπέγραψε τὴν ὁμολογίαν ἐκείνην, ἐξηκόντισε δὲ πολλὰς ὕβρεις κατὰ τοῦ πάπᾱ καὶ τοῦ Οὐμβέρτου.

Οὕτως ὁ ἀγὼν ἀνεργήσθη, κατὰ τοῦ Βερεγγαρίου ἡγέρθησαν καὶ ἄλλοι ἐχθροί, ὡς ὁ Δουράνδος, ὁ μαθητὴς τοῦ Λανφράγκου Γουιτμουνδος καὶ ἄλλοι καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ κατεδικάσθη καὶ ἐν ταῖς συνόδοις ἐν Αὐδεγάνῳ (1062) καὶ Ποατείροις (1076). Ἐπὶ τέλους ὁ Ἰλδεβράνδος ὡς πάπας προσεκάλεσε τὸν Βερεγγάριον εἰς Ῥώμην τὸ 1078 καὶ ὑπέγραψεν ἐκεῖ ὁμολογίαν πίστεως, ἐν ἣ ὁμολόγει ὅτι ὁ ἄρτος μετὰ τὸν ἁγιασμὸν εἶναι τὸ ἀληθὲς σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ γεννηθὲν ἐκ τῆς παρθένου, τὸ παθὼν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ καθήμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς, ὁ δὲ οἶνος τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ αἷμα, τὸ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ ἐκρεῦσαν· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὁμολογία αὕτη δὲν ἤρесе πᾶσιν, ὑπέγραψε καὶ ἄλλην, ἐν ἣ ἔλεγε, καρδία πιστεύω καὶ στόματι ὁμολογῶ ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τοῦ θυσιαστηρίου διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ιερᾶς εὐχῆς καὶ τῶν λόγων τοῦ σωτῆρος οὐσιωδῶς μεταβάλλονται εἰς τὸ ἀληθὲς καὶ πραγματικὸν καὶ ζωοποιὸν σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὕτως ὁ Βερεγγάριος ἠθωώθη καὶ ἀφῆθη ἐλεύθερος, ἐπειδὴ ὅμως τὸ οὐσιωδῶς (*substantialiter*) ἠρμήνευε σοφιστικῶς διὰ τοῦ, τῇ σωζούσῃ οὐσίᾳ τοῦ ἄρτου (*salva substantia panis*) διὰ τοῦτο κατεδικάσθη ἔτι ἅπαξ ἐν Βορδιγάλαις τὸ 1080· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀπεσύρθη εἰς τὴν νῆσον τοῦ ἁγ. Κοσμά πλησίον τῶν Τουρόνων, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1088. Ἡ διδασκαλία τοῦ Βερεγγαρίου διεφωτίσθη ἰδίως ὅτε ὁ Λέσιγγ ἀνεκάλυψε τὸ κατὰ τοῦ Λανφράγκου σύγραμμα αὐτοῦ ἐν τῇ ἐν *Wolfenbüttel* βιβλιοθήκῃ καὶ ἐξέδωκε τὴν μονογραφίαν αὐτοῦ *Berengarius Turonensis* (1770)· καὶ ὅμως μέχρι σήμερον ὑπάρχει διαφωνία περὶ αὐτῆς, τῶν μὲν Προτεστάντων διίσχυριζομένων ὅτι ὁ Βερεγγάριος ἤρνετο μόνον τὴν μετουσίωσιν οὐχὶ δὲ καὶ τὴν πραγματικὴν παρουσίαν, τῶν δὲ Λατίνων ἀμφοτέρω· ἐνταῦθα σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ ἡμέτερος Μελέτιος ἐπλανήθη, τὴν διδασκαλίαν τοῦ Βερεγγαρίου ταυτίσας πρὸς τὴν τοῦ ἱεροῦ Θεοδώρητου (Ἐκκλ. ἱστ. τόμ. Β' σελ. 403-405).

§ 134.

MANIXAÏKAI TINES AIPESSEIS.

Πρ6λ. Füesslin's Kirchen und Ketzehist. der mittleren Zeit.—Schmid, der Mysticismus d. Mittelalters, Jena 1824.—Hahn, Geschichte der mittelalterlichen Ketzler, Stuttg. 1846.—Schröckh, K-G. τόμ. 23 σελ. 325.—Neander K-G. τόμ. 6 σελ. 121.—Gieseler K-G. τόμ. 2, 1 σελ. 401 καὶ Möhler K G, 2, 280.

Ἐκτὸς τῶν αἱρέσεων τούτων ἐν τῇ δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀνεφάνησαν καὶ ἕτεραι, κατὰ τινας μὲν ἀνάγουσαι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους Πρισκιλλιανιστὰς (§ 76, 2), κατ' ἄλλους δὲ εἰς τοὺς Παυλικιανοὺς καὶ Εὐχίτας (§ 114.-115) καὶ κατ' ἄλλους εἰς τοὺς Μανιχαίους καθόλου. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ αἵρέσεις αὗται ἔχρουσι κοινὰ στοιχεῖα πρὸς πάντας τούτους τοὺς αἰρετικούς καὶ ἰδίᾳ πρὸς τοὺς τελευταίους καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῇ Δύτει εἶναι γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Μανιχαίων. Τοιαύτη τις αἵρεσις ἀνεφάνη ἐν πρώτοις ἐν Ἀκουϊτανίᾳ περὶ τὰ 1010 ἀπορρίπτουσα τὸ βάπτισμα καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἐν Αὐρηλίᾳ τὸ 1022· ἡ τελευταία ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς δύο προΐσταμένους τῆς ἐν Αὐρηλίᾳ ἀκμαζούσης τότε θεολογικῆς σχολῆς, Στέφανον καὶ Λιζόην, εἶχε χαρακτηρὰ μυστικὸν καὶ ὀρθολογιστικόν, διὰ τοῦτο ἀπέρριπτε τὴν ὑπερφυσικὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐθεώρει δοκητικῶς, ἡρνεῖτο τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίαν τοῦ κόσμου, παραδεχομένη αὐτὸν ἀναρχον, ἀπέρριπτε τὸ βάπτισμα ἀποδεχομένη βάπτισμα πνευματικόν, τελούμενον δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν καὶ ἐπὶ τέλους ἀπορρίπτουσα καὶ τὴν θεῖαν εὐχαριστίαν παρεδέχετο εὐχαριστίαν πνευματικὴν· οἱ μετέχοντες τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς εὐχαριστίας ταύτης ἀξιοῦνται ἀγγελικῶν ὀπτασιῶν καὶ θεῶν ἀποκαλύψεων, ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν Θεόν· Οἱ αἰρετικοὶ οὗτοι ἀποκαλυφθέντες μετ' ὀλίγον ἐν τινι ἐν Αὐρηλίᾳ συνόδῳ ἐπεδείξαντο τοιαύτην ἐπιμονήν, ὥστε 13 ἐξ αὐτῶν ἀπέθανον ἐπὶ πυρᾶς. Ὅλγα ἔτη μετὰ ταῦτα τὸ 1025 ὁμοῖα αἵρεσις ἀνεφάνη ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει Ἀτρεβατῶν (Arras) καὶ Λεοδίου ἢ Λυτελχης (Lige), ἥτις ἀπέρριπτε τὸν γάμον, τὸ βάπτισμα, τὴν εὐχαριστίαν, τὰς εἰκόνας, τὴν

Ιερωσύνην καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἄσμα καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἦν διαδεδομένη παρ' ἀνθρώποις τῆς κατωτέρας τάξεως. Ἑτέρα αἵρεσις ἐνεφανίσθη τὸ 1030 παρὰ τὸ Τουρίνον ἐν *Μοντφόρτφ*, ἥτις ὁμοίως ἀπέριπτε τὸν γάμον, τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν, ἀρνούμενη δὲ τὴν πραγματικότητα τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστοῦ δι΄ ἡσυχάζετο, ὅτι ἀληθὴς υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι πᾶσα ἀνθρωπίνη ψυχὴ φωτιζομένη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ ἐκ παρθένου γέννησις καὶ ἐν πνεύματι ἀγίῳ σύλληψις αὐτοῦ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν γέννησιν τοῦ ἐν θεῷ βίου· ἔνεκα τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ μυστικισμοῦ αὐτῶν οἱ αἵρετικοὶ οὗτοι ἐπίστευον, ὅτι εἶχον ἱερέα τινὰ ἐπισκεπτόμενον αὐτοὺς καθ' ἐκάστην, ὅπου γῆς καὶ ἀν εὐρίσκοντο καὶ συγχωροῦντα τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· οἱ πλεῖστοι τῶν αἵρετικῶν τούτων τσαύτην ἐμμονὴν ἐπεδείξαντο ἐν τῇ αἵρεσει αὐτῶν, ὥστε παραστάντες ποτὲ ἐνώπιον πνευματικοῦ τινος δικαστηρίου, παρασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου *Μεδιολάνου* καὶ ἀποφασισθέντος νὰ ἐκλέξωσι μεταξὺ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ σεβασμοῦ τοῦ σταυροῦ προὔτιμήσαν τὸ πρῶτον. Τέλος κατὰ τὸ 1052 ὁμοία αἵρεσις ἀνεφάνη καὶ ἐν *Γόσλαρ*, ἥτις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπηγόρευε καὶ τὴν ἀπόλαυσιν ζωικῶν οὐσιῶν. Κατὰ πάντων τούτων τῶν αἵρετικῶν καὶ μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρήσεις τοῦ ἐπισκόπου *Λυττίχης Βάζωνος*, ἡ τε Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐκίνησε τρομεροὺς διωγμοὺς διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ,

Η Τ Ο Ι

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ, ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΒΙΟΥ.

§ 135.

Ο ΠΑΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΡΟΛΙΔΑΙ.

Πρὸλ. Ph. Müller, die römische Päpste, Wien 1848.—Artaud de Montor, Histoire des Papes.—Baxmann, die Politik d. Päpste von Gregor I bis Greg. VII, Elbf. 1868.—Lanfrey, Histoire politique des Papes.—Gregorovius, Geschichte d. Stadt. Rom im MA. Stuttg. 1859.—Reumont, Geschichte d. St. Rom, Brl. 1867-70.—Waltenbach, Geschichte d. röm. Papstth. Brl. 1870.—Lorenz, Papstwahl u. Kaiserthum Berl. 1874.—Janus, der Papst u. d. Concil. Leip. 1869.—Warnkönig et Gérard, Hist. des Caroling. Paris 1862.—Ellendorf, die Karolinger u. d. Hierarchie ihrer Zeit, Essen 1838.—Jahrbücher d. fränk. Reichs Leip. 1866-76.—Gförrer, Geschichte d. ost- und westfränk. Karoling. Freib. 1858.—Wenck, d. fränk. Reich Lpz. 1851.—Guettée, la Papauté schismatique, Paris 1863.—Neander, K-G. τόμ. 5 σελ. 141 καὶ 6, 98.—Gieseler, K-G. τόμ. 2, 1 σελ. 28.—Möhler, K-G. τόμ. 2 σελ. 138.—Ritter, K-G. τόμ. 1 σελ. 376 καὶ 410 καὶ Kurtz, Lehrb. d. K-G. τόμ. 1, 2 σελ. 38.

1. Ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ (§ 83) παρετηρήσαμεν ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἀπέναντι τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν δι' ἡσυχάζετο πρωτεῖόν τι πνευματικόν, ἀξιοῦσα ὅτι ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὑφ' ἣν πρέπει νὰ ὑποτάσσωνται πάντες. Αἱ ἀξιώσεις αὗται τῶν Ῥωμαίων ἱεραρχῶν καὶ μεθ' ὅλας τὰς ἀντιδράσεις τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐξακολουθοῦσι καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν περίοδον, ἀναπτυσσόμεναι μάλιστα ἐπὶ τὸ κοσμικώτερον ἐκτὸς τῶν λόγων, οὓς ἄλλοτε εἶδομεν συντελέσαντας εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν πρωτεῖον, ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παπισμοῦ πολὺ συνήργησαν αἱ διάφοροι τῶν Παπῶν σχέσεις πρὸς τὰ διάφορα τῆς Εὐρώπης κράτη. Ἐν πρώτοις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῶν Σαρακηνῶν (711), αἱ ἐκκλησῖαι αὐτῆς εἰς

οὐδεμίαν ἢ μικράν διετέλουν σχέσιν πρὸς τὴν Ῥώμην μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος· ἐπίσης ἄσχετοι πρὸς αὐτὴν ἦσαν καὶ αἱ φραγκικαὶ ἐκκλησῖαι ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ μεροβιγχείου οἴκου, ἐνῷ ἀπεναντίας ἡ ἀγγλικὴ ἐκκλησία εἰς στενότερον διετέλει σύνδεσμον πρὸς τὴν Ῥώμην· τὸ παπικὸν ἄξιωμα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἐξηκολούθει πάντοτε θεωρούμενον μέγα, οὐδέποτε ἀποβαλὼν τὴν λαμπτηρόνα αὐτοῦ· μυριάδες προσκυνητῶν καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρων τάξεων ἐπεσκέπτοντο τὴν Ῥώμην, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ποντίφηκες πρὸς περιθαλψίν αὐτῶν καὶ προπαίδειαν τοῦ κλήρου τῆς Ἀγγλίας ἵδρυσαν κατὰ τὸν Η' αἰῶνα τὴν *σαξονικὴν* λεγομένην *σχολήν* (*Schola Saxonica*), πρὸς διατήρησιν τῆς ὁποίας, ὡς καὶ ἄλλων καθιδρυμάτων ἐφεύρον τὸ δηνάριον τοῦ ἁγίου Πέτρου (*Denarius s. Petri*), ἀποτιώμενον κατὰ τὴν 29 Ἰουνίου· ἐντεθεὲν εἰσέρρεεν εἰς τὰ ταμεῖα τῶν παπῶν πολὺς ἀγγλικὸς πλοῦτος καὶ δὴ τοσοῦτος, ὥστε κατὰ τὸν ΙΙ' αἰῶνα τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὴν Ῥώμην χρήματα ὑπερέβαινον τὰ ἔσοδα τῶν βασιλέων τῆς Ἀγγλίας· τὸ δηνάριον τοῦτο πρῶτον Ἐρρίκος ὁ Η' κατώρθωσε νὰ καταργήσῃ τὸ 1532. Ἀλλὰ πολὺ σπουδαιότεραι διὰ τὴν Ῥώμην ἦσαν αἱ κατὰ τὸν Η' αἰῶνα μετὰ τῶν φράγκων ἡγεμόνων συναφθεῖσαι σχέσεις, αἵτινες ἐπὶ τέλους ἐδωροφόρησαν αὐτῇ καὶ τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν. Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων τὸ 568, οἱ Βυζαντινοὶ κατεῖχον μὲν ἤδη ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Μ. (554) τὸ Ἐξαρχάτον, αἱ ἐπαρχαὶ ὅμως αὐτοῦ κατ' ὀλίγον ἐγίνοντο λεία τῶν Λογγοβάρδων, ἡ δὲ ἐπ' αὐτῶν κυριαρχία τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου πολλάκις ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς διαθέσεως τῶν παπῶν· διότι οὐ μόνον οἱ ὀρθόδοξοι Λογγοβάρδοι, καὶ οἱ ἀρειανοὶ ἀνεγνώριζον τὸ κύρος τοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης καὶ ἀπένεμον σεβασμὸν τινα εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Πέτρου, ἀλλὰ καὶ οἱ πάπαι καθόλου ἕνεκα τῶν ἀπειραριθμῶν δωρεῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης, κυρίως γαιῶν ἐν Ἰταλίᾳ, Σικελίᾳ, Δαλματίᾳ, Κύρνω καὶ ἄλλαχού (*Latifundia, Patrimonium Petri*) ἐξήσκουν μεγάλην ἐπιρροήν, πλούσιοι δὲ καὶ ἰσχυροὶ ἠδύναντο ἀλαζονικώτερον καὶ αὐθαδέστερον νὰ προσφέρωνται καὶ νὰ ἀπειλῶσι μάλιστα τὴν βυζαντινὴν αὐλήν, ὡς τοῦτο ἐπραξάν οἱ δύο Γρηγόριοι Β' καὶ Γ' πρὸς Λέοντα τὸν Ἰ-

σαυρον (§ 106, 3), καθόσον μάλιστα ἐν ἀνάγκῃ ἡδύναντο εὐκολώτερον νὰ λάβωσι τὴν ἐπικουρίαν τῶν Φράγκων. Καὶ πραγματικῶς ὅτε Γρηγόριος ὁ Γ' πιεσθεὶς σφοδρῶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Λογγοβάρδων Λουϊτπράνδρου (738), ἔστειλε πρεσβείαν πρὸς Κάρολον τὸν Μαρτέλλον αἰτούμενος βοήθειαν, οὗτος κατώρθωσε διὰ τῆς ἀποστολῆς κληρικῶν τινων νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν εἰρήνην καὶ οὕτως ἐτέθη ἡ πρώτη βάσις τῆς ἀποσχίσεως ἐκ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς προσκλίσεως τῶν παπῶν εἰς τοὺς Φράγκους. Τῷ παραδείγματι τοῦ Γρηγορίου ἐστοίχησε καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ζαχαρίας (741-52), ὅστις διὰ τοῦ ἀποστολικοῦ αὐτοῦ κύρους ἐκποδῶν ποιησάμενος τὸν τελευταῖον γόνον τοῦ μεροδιγχείου οἴκου Χιλδερίχον τὸν Γ' ἀνεκέρυξεν ὡς ἡγεμόνα τῶν Φράγκων Πιπίνον τὸν μικρὸν (752). Ἐν τούτοις ὁ ἡγεμὼν τῶν Λογγοβάρδων Αἰστούλφος ἐκυρίευσεν ἐν τῷ μεταξύ τὴν Ραβέννην καὶ ἤπειλει τὴν Ῥώμην· τότε ὁ πάπας Στέφανος ὁ Γ' ἐπικαλεσθεὶς τὴν βοήθειαν τοῦ Πιπίνου, ἀποστέλλει αὐτῷ ἰδιόχειρόν τινα ἐπιστολὴν τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἐν ἡ ὀνομάζων ὁ Πέτρος τοὺς ἡγεμόνας τῶν Φράγκων υἱοὺς αὐτοῦ προτρέπετο εἰς τὴν διάσωσιν τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐλθὼν κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Πιπίνου εἰς Παρισίους χρεὶ αὐτὸν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ (754), ὁ δὲ Πιπίνος ὡς ἀντάλλαγμα ὑπόσχεται αὐτῷ νὰ κυριεύσῃ ἀπὸ τῶν Λογγοβάρδων τὸ Ἐξαρχάτον καὶ ἀποδώσῃ αὐτῷ τῷ πάπᾳ· καὶ πραγματικῶς τοῦτο ἐγένετο διὰ δύο νικῶν τοῦ Πιπίνου, ὁ δὲ πάπας ἐδωρήσατο αὐτῷ ὡς προστάτῃ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου· ὅτε ταῦτα ἐγνώσθησαν ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἐστάλησαν πρέσβεις τὸ 755 ἐγείροντες ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν κυριευθεισῶν ἐπαρχιῶν, ὁ Πιπίνος ἀπήντησεν ὅτι οἱ Φράγκοι ἔχυσαν τὸ αἷμα αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ἀγίου Πέτρου καὶ οὐχὶ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Οὕτως οἱ πάπαι ἐπέτυχον τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, ἰδρῦθ' οὕτω ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτεία (*Patrimonium Petri*) ὑπὲρ τὰς 20 πόλεις περιλαμβάνουσα καὶ ἐπὶ τούτῳ συνετάχθη δωρητήριον ἑγγραφον, κατατεθὲν ἐν τῷ τάφῳ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου. Ἄλλ' οἱ Λογγοβάρδοι δὲν ἔπαυσαν ἀνησυχοῦντες τοὺς πάπας, ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Αἰστούλφου Δελιδέριος κυριεύσας τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐκκλησια

στικῆς πολιτείας ἐπολιόρκησε καὶ τὴν Ῥώμην τότε ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ τοῦ Α' (772—95) ἔδραμε Κάρολος ὁ Μ. (774), κατέστρεψε τὸ κράτος τῶν Λογγοβάρδων καὶ προσήρτησεν αὐτὸ εἰς τὴν φραγκικὴν αὐτοκρατορίαν, ἐπικυρώσας δὲ τὴν δωρεὰν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπηύξησεν αὐτήν. Τὸν Ἀδριανὸν διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον τοῦ Πέτρου Λέων ὁ Γ' (795—816), ὅστις ἔνεκα σπάσεώς τινος ἐγερθείσης κατ' αὐτοῦ φυγὼν παρὰ Καρόλῳ τῷ Μ. (799) ὑπεστηρίχθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ θρόνῳ καὶ ὅτε οὗτος τῇ 25 δεκεμβρίου τοῦ 800 παρέστη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πάπα αὐτοκράτωρ· οὕτως ἐξηλείφθη πᾶν ἱχνος ἐπιρροῆς τῶν Βυζαντινῶν ἐπὶ τῶν παπῶν· ἀντὶ τούτων ὅμως καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἐν Ἰταλίᾳ κοσμικὴν αὐτῶν ἐξουσίαν οἱ πάπαι εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν τοὺς φράγκους αὐτοκράτορας. Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου εἶχε χαρακτῆρα θεοκρατικόν· ὁ Κάρολος ὡς αὐτοκράτωρ ἴσταται ἐπὶ κεφαλῆς τῆς χριστιανωσύνης· εἶναι μὲν ὁ εὐλαβέστατος καὶ ἀφωσιωμένος υἱὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἅμα καὶ ὁ ὕψιστος αὐτῆς κύριος καὶ ἀρχηγός· Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία εἶναι μὲν δύο ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων σωματεῖα ἀλληλοδοηθούμενα καὶ συμπληρούμενα ἀμοιβαίως, τὴν ἐνότητα ὅμως αὐτῶν εὐρίσκουσιν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ αὐτοκράτορος, διὰ τοῦτο ὁ Κάρολος ἐπεμβαίνει καὶ εἰς τὸ πολίτευμα καὶ εἰς τὴν λατρείαν καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας· ναι μὲν συγκροτεῖ συνόδους καὶ ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν αὐτῶν, αὐτὸς ὅμως ἐπικυροῖ, συμπληροῖ καὶ μεταβάλλει κατὰ τὸ δοκοῦν τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν· ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ πάπα τιμᾷ τὸν διάδοχον τοῦ Πέτρου καὶ τὴν πνευματικὴν κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ ἴσταται ὑπὲρ αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, διὰ τοῦτο ἀρχει καὶ ἐπὶ τοῦ πάπα· ὁ πάπας ὁ στέφας τὸν Κάρολον αὐτοκράτορα δὲν ἐπραξε τοῦτο δυνάμει τῆς ἐν τῷ παπισμῷ ἐνοικούσης δυνάμεως, ἀλλὰ κατὰ θεῖαν βουλὴν, ἐντεῦθεν τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶναι κληρονομικὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καρόλου καὶ μόνον ὁ αὐτοκράτωρ δύναται ἐπομένως νὰ ἀναγορεύῃ νέον αὐτοκράτορα. Οὕτως ὁ πάπας ἐτέθη ὑπὸ ἐξουσίαν δεσποτικωτέραν τῆς τῶν Βυζαντινῶν, διότι κατὰ τὰς θεωρίας ταύτας ὁ πάπας κυρίως ἦν ὑπἄλληλος τοῦ αὐτοκράτορος· ὁ πά-

πας καὶ οἱ ῥωμαῖοι καθόλου ὤφειλον νὰ ὁμνύωσιν ὄρκον πίστεως, ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτῶν πολιτεία ἦν μόνον ἀτελής, καίτοι δὲ οἱ πάπαι εἶχον ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτῶν τὰ κατώτερα δικαστικὰ ἔργα καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπαλλήλων, ἀλλὰ καὶ ταῦτα διετέλουν ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐπίβλεψιν, στελλομένων ἐπὶ τούτῳ αὐτοκρατορικῶν ἀπεσταλμένων (*Missi dominici*) (πρβλ. Sugenheim, *Gesch. d. Entstehung u. Ausbildung d. Kirchenstaates*, Lpz. 1851.—Hasse, *die Vereinigung d. geistlichen u. weltlichen Obergewalt im Kst.* Harl. 1852.—Scharpf, *Entsteh. d. Kst.* Freib. 1860.—Mock, *de donatione Car. M.* Monast. 1861.—Uhrig, *Bedenkg. gegen d. Echtheit d. Sage von der Entthronung d. Meroving. durch Papst.* Zach. Leipz. 1875.—Dippold, *Leben Kaisers Karls d. Grossen*, Tübing. 1810.—Gaillard, *Hist. de Charlemagne* Paris 1819.—Gapefigue, *Charlemagne* Paris 1842.—Döllinger, *das Kaiserthum Karls d. Grossen in münch. hist. Jahrb.* 1865 κτλ.).

2. Ἀπέναντι τῶν τοιούτων θεωριῶν οἱ πάπαι ἔπρεπε βεβαίως νὰ ἀντενεργήσωσι καὶ διὰ τοῦτο πρὸ τῆς στέψεως ἤδη τοῦ Καρόλου τὸ 777 ὁ πάπας Ἀδριανὸς ὁ Α' ἀπηύθυνε πρὸς αὐτὸν ἐγγράφον τι, ἐν ᾧ ἐνεκωμιάζεν αὐτὸν ὡς δεύτερον Κωνσταντῖνον, οὐ μόνον διότι ἀποκατέστησε τῷ παπικῷ θρόνῳ τὴν ἐπὶ τῶν ἐσπερίων τούτων μερῶν δύναμιν, ἣν Κωνσταντῖνος ὁ Μ. παρέσχε τῷ θρόνῳ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ τὰς μετὰ ταῦτα γενομένας αὐτῷ δωρεάς, ἃς ἀπέσπασε τὸ ἀσεβὲς τῶν Λογγοβάρδων γένος. Ἐνταῦθα συναντῶμεν τὸ πρῶτον ἀσφαλὲς ἶχνος τῆς μετὰ ταῦτα ἐπισήμου καταστάσεως δωρεᾶς τοῦ Κωνσταντίνου (*Donatio Constantini*) καὶ περιληφθεῖστος ἐν τῷ κώδικι τοῦ ψευδοισιδώρου· τὸ ἐγγράφον τοῦτο πιθανῶς συνταχθὲν κατὰ τὸ 754, ἔλεγεν ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἀφοῦ ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Σιλδέστρου, εὐχαριστῶν αὐτῷ διὰ τὴν ἀπὸ τῆς λέπρας θεραπείαν παραχωρεῖ τῷ θρόνῳ τοῦ Πέτρου τὸ ὑπὲρ πάντας τοὺς πατριάρχας πρωτεῖον καθὼς καὶ δύναμιν, τιμὴν καὶ ἀξίαν βασιλικήν, ἅμια δὲ τὸ ἐν Λατερανῷ αὐτοκρατορικὸν παλάτιον καὶ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Ρώμης καὶ ἀπασῶν τῶν ἰτα-

λικῶν ἤτοι δουτικῶν ἐπαρχιῶν, χωρῶν καὶ πολιτειῶν, αὐτοὺς δὲ μετατίθησι τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὸ Βυζάντιον, διότι δὲν εἶναι δίκαιον ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἔχῃ τὴν ἐπίγειον αὐτοῦ ἐξουσίαν, ἐκεῖ ὅπου ὑπὸ τοῦ οὐρανίου βασιλείως ἰδρύθη ἡ ιερατικὴ ἐξουσία καὶ ἡ κεφαλὴ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας· οὕτω διὰ τῆς πλαστογραφίας ταύτης, ἣτις σημειούσθω ἐν παρόδῳ πρῶτον ἐπολεμήθη τὸ 999 ὑπὸ Ὁθωνοῦ τοῦ Γ', ἀκολούθως τὸ 1152 ὑπὸ τοῦ ἀρνολδιστοῦ Βέτσελ καὶ τέλος θανασίμως ὑπὸ τοῦ Λαυρεντίου Βάλλα († 1457), ἐσκόπουν οἱ πάπαι οὐ μόνον πλείους ὠφελείας νὰ ἀρυσθῶσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ καταδείξωσιν εἰς τοὺς Φράγκους, ὅτι αἱ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Πέτρου ὡρεαὶ αὐτῶν εἶναι ὀφειλομένη ἀποκατάστασις δικαίων πρὸ πολλοῦ μὲν κεκτημένων, ἀλλ' ἀφαιρεθέντων καὶ οὕτως ἀνυψώσωσι τὸ ἀξίωμα αὐτῶν· ἐν τούτοις οὐδὲν κατωρθώθη, διότι καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν διαδόχων τοῦ Καρόλου, τῶν ὁποίων τὴν ἀσθένειαν ἀλλίστα ἐγίνωσκον οἱ πάπαι νὰ ἐκμεταλλεύωνται ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς τὴν πολιτείαν διετέλουν σχέσει. Λουδοβίκος ὁ Εὐσεβὴς (814-46) καίτοι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐν τούτοις οὐδαμῶς ἐνόει νὰ ἀποστῇ τῆς ἐπὶ τῶν παπῶν κυριαρχίας· ὅ,τι ἰδίως τούτοις ἐφαίνετο βαρὺ, ἦν ἡ πρὸ τῆς χειροτονίας αὐτῶν ἀναγνώρισις ὑπὸ τῆς πολιτείας· εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ τε Στέφανος ὁ Δ' (816-17) καὶ Πασχάλης ὁ Α' (817-24) ἀπέσχον τοῦ ζητῆσαι τὴν κύρωσιν τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπὶ τοῦ τελευταίου μάλιστα ἐνεφανίσθη ἐγγραφόν τι, δι' οὗ ἐδωροῦντο τῷ Πέτρῳ ἐκτὸς τῆς Ῥώμης καὶ τῶν ἰταλικῶν πόλεων καὶ αἱ νῆσοι Κύρνος, Σαρδῶ καὶ Σικελία, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτῶν Εὐγενίου Β' (824-27) τὰ ἐπὶ τῶν παπῶν αὐτοκρατορικὰ δίκαια καθωρίσθησαν καὶ διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς λεγομένης συμβάσεως (*constitutio Romana*) ἡ ἐκλογὴ τοῦ πάπα ἀνετίθετο μὲν εἰς τὸν κληρὸν καὶ τοὺς εὐγενεῖς, ἔδει ὅμως πρὸ τῆς χειροτονίας νὰ ζητηθῇ ἡ κύρωσις καὶ ἀναγνώρισις τοῦ αὐτοκράτορος (824). Γρηγόριος ὁ Δ' (827-44) εὗρέθη εἰς τὴν δυσχέρειαν νὰ ὑποκύβῃ ὑπὸ τὸν νόμον τοῦτον, ἀλλὰ τότε ἐπωφελούμενος τῶν ἐρίδων τῶν ἀναφυσιστῶν μεταξὺ Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Καρόλου τοῦ Φαλακροῦ ἀφ' ἐνός καὶ τῶν δύο ἄλλων, Λωθαρίου Α' καὶ Λουδο-

δίκου τοῦ Γερμανοῦ ἀφ' ἐτέρου, προσεπάθησε νὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας· οὐδενὸς ὅμως ἐντεῦθεν ἐπέτυχε, διότι καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ φραγκικὸν κράτος διηρέθη διὰ τῆς ἐν Βερούνῳ (*Verdun*) συνθήκης τὸ 843 ἐξηκολούθουν τὴν ἀρχαίαν πολιτικὴν· μάλιστα ὁ Λωθάριος Α', ὁ φέρων καὶ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἄρχων ἐπὶ τῆς Ἰταλίας ἠνάγκασε Σέργιον τὸν Β' (844-47) καὶ τοὺς ῥωμαίους νὰ παράσχωσιν αὐτῷ τὸν ὀφειλόμενον ὄρκον καὶ νὰ ὑποσχεθῶσιν, ὅτι δὲν θὰ προβαίνωσιν εἰς τὸ ἐξῆς εἰς τὴν χειροτονίαν τοῦ πάπα πρὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐπικυρώσεως· ἐν τούτοις οὔτε ὁ διάδοχος τοῦ Σεργίου Λέων Δ' (847-55) οὔτε ὁ μετ' αὐτοῦ Βενέδικτος ὁ Γ' (855-58) ἐτήρησαν τὴν ὑπόσχεσιν αὐτῶν. Τὸν Λωθάριον Α' ἀποθανόντα τὸ 855 διεδέχθησαν οἱ τρεῖς αὐτοῦ υἱοὶ Λουδοβίκος Β' φέρων τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος, Λωθάριος Β' καὶ Κάρολος, μετὰ τὸν θάνατον δὲ τῶν δύο τελευταίων (869) διὰ τῆς ἐν Μέρσερ συνθήκης (870) ἀπετελέσθη ἡ διαίρεσις τῆς φραγκικῆς αὐτοκρατορίας εἰς τρία συμπλέγματα ὁμογενῆ κατὰ τὴν γλώσσαν καὶ τὴν ἐθνικότητα, τὴν Γερμανίαν, ἐφ' ἧς ἤρχε Λουδοβίκος ὁ Γερμανός, τὴν Γαλλίαν ὑπὸ Κάρολον τὸν Φαλακρὸν καὶ τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα Λουδοβίκον τὸν Β' (πρβλ. Münch. die Schenkung Konstant. d. Grossen, in sein. vermischten Schriften 2. Ludwigsb, 1828.—Döllinger, die Papstfabeln d. MA. München 1863.—Funk, Ludwig d. Fromme, Frankf. 1832.—Dümmeler, Geschichte d. ostfränkischen Reichs Brl. 1862). Μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων παπῶν Λέοντος τοῦ Δ' καὶ Βενεδίκτου τοῦ Γ' λέγεται ὅτι πίπτει καὶ ἡ πάπισσα Ἰωάννα· κατὰ τινα δηλ. παράδοσιν νεάνις τις γερμανὶς ἐκ Μογουντίας ἐν ἀνδρικῇ στολῇ μετέβη εἰς Ἀθήνας μετὰ τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς, ὅπου σπουδάσασα μετ' ἐπιτυχίας ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννης Ἀγγλικὸς καὶ τοσαύτην ὑπόληψιν ἐκτήσατο διὰ τὴν σοφίαν αὐτῆς, ὥστε ἀνέβη καὶ τὸν παπικὸν θρόνον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννης Η' καὶ ἐπάπευσε 2 ἔτη, 5 μῆνας καὶ 4 ἡμέρας· ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν ἐγκυμονήσασα ἔτεκε κατὰ τινα μεγαλοπρεπῆ λιτανείαν καὶ ἀπέθανεν. Ασφαλῆ ἔχνη τοῦ γεγονότος τούτου ἀπαντῶσι πρῶτον παρὰ Στε-

φάνῳ τῷ Βουρβώνῳ περὶ τὸ 1230, μάλιστα ἡ πάπισσα Ἰωάννα τιθεῖται ὑπ' αὐτοῦ τὸ 1100, τὸ ὄνομα αὐτῆς ἀγνοεῖται καὶ τὰ περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς χρονικοῖς λεγόμενα (*ut dicitur in chronicis*) εἶναι διάφορα τῶν μετὰ ταῦτα γνωστῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ χρονογράφου Μαρτίνου Πολωνοῦ († 1278) πάντες οἱ κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἀναφέρουσι τὰ περὶ τῆς παπίσσης ἐκτενῶς· τινὲς μάλιστα ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Ἰωάννης Κ' (1276) χάριν δικαιοσύνης ὠνόμασεν ἑαυτὸν ΚΑ' συγκαταριθμήσας καὶ τὴν Ἰωάνναν, ὅτι ἐν Λατερανῷ ἐσώζετο μαρμαρίνη τις ἔδρα (*stella stercoraria*) τετρυπημένη καὶ ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν παπῶν πρὸς ἀποφυγὴν ὁμοίων σκανδάλων καὶ ὅτι ἐν Ῥώμῃ ἐσώζετο ἄγαλμά τι παριστῶν γυναῖκα μετὰ παιδὸς ἐν ἀγκάλῃ καὶ φέρον 6 ρ ἐξηγούμενα διὰ τοῦ *Parce pater patrum rapissæ prodere partum* ἢ διὰ τοῦ *Papa pater patrum peperit rapissa papellum*. Ἐν τούτοις ταῦτα πάντα ὑπὸ τῶν κριτικῶν θεωροῦνται ὡς μῦθος, οὐ μόνον διότι οὐδὲν περὶ παπίσσης ἀπαντᾷ εἰς τὰ ἄριστα χειρόγραφα Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ Ἕλληνες οὐδὲν γινώσκουσι περὶ αὐτῆς, μνημονεύοντες ἄλλως τε τοσούτων ἄλλων σκανδάλων τῆς Ῥώμης καὶ τρίτον διότι μετὰ πιθανότητος συμπεραίνεται ὅτι ἡ διήγησις αὕτη εἶναι σάτυρα τῆς αἰσχρότητος καὶ ἀκολασίας τῶν παπῶν τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ μάλιστα τοῦ Ἰωάννου Ι', ΙΑ' καὶ ΙΒ'. ἐκτὸς τούτων καὶ ὁ λόγος, ὅτι Βενέδικτος ὁ Γ' διεδέχθη Λέοντα τὸν Δ' κατ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ (855), δὲν ἐπιτρέπει τὴν μεταξὺ ἀμφοτέρων παρεῖσθυσιν τῆς Ἰωάννας (πρβλ. Smets, d. Märchen v. d. Päpst. Joh. Köln 1829.—Döllinger, die Papstfabeln d. MA. München 1863).

3. Μεγάλως ἀνυψώθη ὁ παπισμὸς ἐπὶ τοῦ πάπα Νικολάου τοῦ Α' (858—67), τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις ἐπὶ τῇ βίᾳ τῶν ψευδοσιδωρείων διατάξεων μετ' ἐνεργητικότητος ὑπεστήριξε τὰς παπικὰς ἀξιώσεις, ἔσχε μάλιστα τὴν εὐτυχίαν νὰ παρουσιασθῇ καὶ ὡς ὑπερασπιστῆς τοῦ δικαίου καὶ θεωρηθῇ ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ὡς δεύτερος Ἡλίας· τοῦ τελευταίου τούτου ἐπέτυχε κυρίως ἐν τῇ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Λοθριγκίας Λωθάριον τὸν Β' ἐριδι αὐτοῦ· οὗτος δηλ. χάριν τῆς παλλακῆς αὐτοῦ Βαλδράδης ἀποπέμψας τὴν νόμιμον σύ-

ζυγον *Θιτβέργην*, κατώρθωσε διά τών επισκόπων *Κολωνίας* και *Τρεβίρων* εν τῇ εν *Άκυτγράνφ* συνόδφ (860) νά διαζευχθῇ αὐτήν και στεφθῇ τὴν *Βαλδράδην* ὑπὲρ τῆς *Θιτβέργης* παρουσιάσθη τότε ὁ ἐπίσκοπος *Ρήμων* *Ίγκμαρος*, ὁ δὲ πάπας *Νικόλαος* ἀποστείλας ἀντιπροσώπους συγκροτεῖ τὴν εν *Μογουντιακῷ* σύνοδον (863). ἀλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα ὠρροδοκηθέντες ἀποφαίνονται ὑπὲρ τῆς ἀποφάσεως τῆς εν *Άκυτγράνφ* συνόδου· ὁ *Νικόλαος* μαθὼν τὰ γενόμενα ἀκυροῖ αὐτὰ και καθαιρεῖ τοὺς δύο ἐκείνους μητροπολίτας, ἀλλ' οὗτοι διεγείρουσι κατ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν τοῦ *Λωθαρίου Λουδοβίκου* τὸν *Β'*. Ἐν τούτοις ὁ *Λωθάριος* μισούμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ και ἀπειλούμενος ὑπὸ τῶν θείων αὐτοῦ καταφεύγει εἰς τὴν προστασίαν τοῦ πάπα, οὗτος δὲ διά τινος ἀπεσταλμένου αὐτοῦ ἀναγκάζει αὐτὸν νά ἀποβάλῃ τὴν παλλακὴν και συζευχθῇ τὴν *Θιτβέργην*. Ἐπίσης νικητῆς ἐξῆλθεν ὁ *Νικόλαος* και ἐκ τοῦ κατὰ τοῦ *Ίγκμαρου* πολέμου, οὐδὲν ἄλλως κατώρθωσεν ἐκ τοῦ κατὰ τοῦ ἱεροῦ *Φωτίου*, ὡς ἐδείχθη εν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ *Σχίσματος* (§ 110,3). Οὐχί τοσοῦτον εὐτυχῆς εν τῇ πραγματώσει τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων ἦν ὁ διάδοχος τοῦ *Νικολάου* *Άδριανὸς ὁ Β'* (867—72). ὅτε μετὰ τὸν θάνατον *Λωθαρίου* τοῦ *Β'* (869) ὁ θεῖος αὐτοῦ *Κάρολος ὁ Φαλακρὸς* ἤθελε νά κατάρχη παρὰ νόμῳ τὸ κράτος αὐτοῦ περιερχόμενον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν *Λουδοβίκου* τοῦ *Β'*, ὁ δὲ πάπας ἐκτρώχθη ὑπὲρ τοῦ τελευταίου, τότε κατὰ διαταγὴν τοῦ *Καρόλου* ὁ *Ίγκμαρος* ἔγραψεν ἐπιστολὴν τινα περὶ πολιτικῆς και παπικῆς ἐξουσίας, εν ἣ ὁ *Άδριανὸς* ἐδιδάσκετο, ὅτι δὲν πρέπει νά ἀναμιγνύηται εἰς πράγματα, ὑπερβαίνοντα τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ· κατησχυμένους ἐπίσης ἀπεσύρθη ὁ *Άδριανὸς* και ἐξ ἰδιαιτέρου τινὸς ἀγῶνος πρὸς τὸν *Ίγκμαρον*, εν ᾧ ὁ τελευταῖος κατηγορηματικῶς ἀπέριπτε τὸ κύρος τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων. Εὐτυχέστερος τοῦ *Άδριανου* εἰς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ παπισμοῦ και τὴν χειραφέτησιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας ἀπέβη ὁ τούτου διάδοχος *Ιωάννης ὁ Η'* (872—82), ὅστις πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου μετὰ τὸν θάνατον *Λουδοβίκου* τοῦ *Β'* (875) ἀντὶ τοῦ νομίμου διαδόχου *Λουδοβίκου* τοῦ *Γερμανοῦ*, ἵνα δείξῃ τῷ κόσμῳ ὅτι ὁ πάπας κέκτηται τὸ δικαίωμα τοῦ παραχωρεῖν

τὸν αὐτοκρατορικὸν στέφανον ὃν τινι βούλεται, χρεὶ ὡς αὐτοκράτορα *Κάρολον τὸν Φαλακρόν*· ἀλλ' οὗτος λίαν ἀκριβῶς ἐπλήρωσε τὴν δωρεὰν ταύτην τοῦ πάπα, διότι ἀπέστη πασῶν τῶν ἀξιώσεων ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτείας, τὴν ἐκλογὴν τοῦ πάπα ἐν τῷ μέλλοντι ἀφῆκεν ἀπολύτως ἐλευθέραν καὶ μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρήσεις τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἰγκμάρου ἀπεδέχθη παπικὸν ἀπεσταλμένον καὶ ἔξαρχον μητροπολίτην δι' ἅπασαν τὴν Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν· ἐν τούτοις αἱ συμφωνίαι αὗται οὐδένα ὠφέλησαν, διότι ὅτε ὁ Ἰωάννης πιεζόμενος ὑπὸ τῶν ἐν Ῥώμῃ φατριῶν καὶ τῶν προελαυνόντων Σαρακηνῶν ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ Καρόλου, οὗτος καὶ μεθ' ὅλας τὰς ἀντιξόους τοῦ κράτους αὐτοῦ περιστάσεις ἦλθε μὲν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ ὑπὸ νέων ἀναγκῶν τῆς αὐτοκρατορίας πιεζόμενος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ ἐδηλητηριάσθῃ καθ' ὁδὸν (877)· ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης ἔπεσεν ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ δολοφόνου τὸ 882. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου ἄρχεται διὰ τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν παπισμὸν ἐποχὴ οἰκτρά καὶ ἐλεεινή, οὐ μόνον διὰ τὴν πληθὺν τῶν κακουργημάτων καὶ τὴν ἠθικὴν ἐκλυσιν τῶν παπῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ταπείνωσιν τοῦ παπισμοῦ, εἰς τοῦτο δὲ τὸ τελευταῖον οὐ μικρὸν εὐθύνεται καὶ ὁ Ἰωάννης. Μετὰ τοὺς πάπας *Μαρτίνον*, *Ἀδριανὸν Γ'* καὶ *Στέφανον Ε'* ἢ *ΣΤ'* (882-91) ἐπάπτευσεν ὁ Φόρμωσος (891-96), ὅστις πρὸς κατάπαυσιν τῶν περὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος ἐρίδων ἔσπειρεν αὐτοκράτορα ἀντὶ *Καρόλου τοῦ παχέος* τὸν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἐκλεγέντα *Ἀρνούλφον* (894)· ἀλλ' ἕνεκα τῆς τοιαύτης αὐτοῦ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς προσκλίσεως *Στέφανος ὁ ΣΤ'* (895-97) ἀνώρυσεν ἐκ τοῦ τάφου τὸν Φόρμωσον, κατεδίδικαsen ἐν τινι συνόδῳ ὡς σφετερισθέντα τὸ παπικὸν ἀξίωμα καὶ ἀκρωτηριάσας ἔρριπεν εἰς τὸν Τίβεριν· Ἰωάννης ὁμοῦς ὁ Θ' (898-900) ἀποκατέστησε τὴν τιμὴν τοῦ Φορμόσου, ἵνα τοιοῦτοτρόπως ἐξιλεώσῃ τοὺς Γερμανοὺς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρνούλφου (899), ὡς τοιοῦτος ἐξελέγη ὁ ἐπταετὴς αὐτοῦ υἱὸς Λουδοβίκος ὁ πᾶις, μεθ' οὗ ἀποσθέννυται ἐν Γερμανίᾳ ἡ γενεὰ τῶν Καρολιδῶν (911).

§ 136.

Ο ΠΑΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΣΑΞΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ.

Πρβλ. ἐκτὸς τῆς ἐν § 135 φιλολογίας καὶ Giesebrecht, *Gesch. d. deutsch. Kaiserzeit*, Brschw 1852.—Souachay, *Gesch. d. deutsch. Monarchie*, Frkf. 1861.—Zezschwitz, *das röm. Kaisert. dtsch. Nation*, Lpz. 1877.—Zöpfel, *die Papstwahlen u. ihre Zerem. Gttg.* 1872.—Lorenz, *Papstwahl u. Kaisert.* Brl. 1874.

1. Ἡ μετὰ Ἰωάννην τὸν Η' ἀρχομένη ἐποχὴ τῆς διαφθορᾶς τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ παπισμοῦ, τὴν κορωνίδα αὐτῆς κυρίως εὐρίσκει κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα, τὴν οὕτω δὴ στιγματισθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὡς ἐποχὴν τῆς πορνοκρατίας, καθ' ἣν οἱ πάπαι ὄργανα ὑπάρχοντες τῆς μέγα τότε ἐν Ῥώμῃ ἰσχυροῦσης τοσκανικῆς φατρίας τοῦ Ἀδαλθέρτου, συνδεδεμένου μετὰ τῆς περιβοήτου αὐτοῦ παλλακῆς Θεοδώρας καὶ τῶν θυγατέρων αὐτῆς Μαροκίας καὶ Θεοδώρας, πολλαχῶς ἐκηλίδωσαν καὶ κατερρύπωσαν τὸν παπικὸν θρόνον· ἐπὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα ὁ θρόνος τοῦ Πιέτρου κατείχετο ὑπὸ τῶν αἰσχυρῶν τούτων γυναικῶν, μετὰ τῶν ἑραστῶν αὐτῶν, τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἐγγόνων. Τὴν σειρὰν τῶν παπῶν τούτων, οἵτινες ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ὑπερβάλλωσιν ἀλλήλους κατὰ τὴν αἰσχρότητα καὶ τὰς κακουργίας ἀνοίγει Σέργιος ὁ Γ' (904—11), ὃν διαδέχονται Ἰωάννης ὁ Ι' (914—28) Ἰωάννης ὁ ΙΑ' (931—32), υἱὸς τῆς Μαροκίας καὶ τοῦ Σεργίου καὶ ὁ Ἰωάννης ΙΒ' (955—63), ἑγγονος αὐτῆς, ὅστις 16 ἐτῶν τὴν ἡλικίαν ἀνέβη τὸν παπικὸν θρόνον καὶ ἀπὸ Ὀκταβιανοῦ μετονομασθεὶς Ἰωάννης παρέσχε τὸ πρῶτον παράδειγμα τῆς μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος τῶν παπῶν ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ αὐτῶν· ὁ πάπας οὗτος ὑπὸ τοσαύτης κατείχετο φιλοχρηματίας καὶ θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας, ὥστε δεκαετῇ μὲν παῖδα ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον, ἕτερον δὲ καθιέρωσεν εἰς διάκονον ἐν τῷ σταύλῳ καὶ ἐν τοῖς κυνηγετοῖς αὐτοῦ ἐπεκαλεῖτο τὸ ὄνομα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀφροδίτης. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπισυνέβησαν σπουδαῖα ἐν Γερμανίᾳ γεγονότα, σπουδαῖαν ἐξασκήσαντα ἐπιρροὴν καὶ ἐπὶ τῶν παπῶν. Μετὰ τὸν τελευταῖον δηλ. γόνον τῶν Καρολιδῶν, αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ἀνεκηρύχθη Κονράδος ὁ Α' (911-18) μεθ' ὃν τὰς ἡγίας τοῦ κράτους κατέλαβον ὁ σα-

ξονικὸς βασιλικὸς οἶκος ἐν τῷ προσώπῳ Ἑρρίκου τοῦ Α' (919-36). Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὁθων ὁ Α' (936—73), εἰς τῶν μεγίστων ἡγεμόνων τῆς Δύσεως μετὰ Κάρολον τὸν Μ. προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου εἰς βοήθειαν κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἰταλίας Βερεγγαρίου, ἐρχεται εἰς Ἰταλίαν, κυριεύει αὐτὴν καὶ κατὰ τὸ 962 στέφεται ὑπὸ τοῦ πάπα αὐτοκράτωρ· οὕτως ἰδρύθη τὸ ἅγιον ῥωμαϊκὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, κατὰ δὲ τὰς γενομένας συμβάσεις, ὁ μὲν Ὁθων ὑπεσχέθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰς δωρεὰς τῶν προηγουμένων αὐτοκρατόρων, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποστῇ τῶν κυριαρχικῶν αὐτοῦ δικαίων ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτείας, ὁ δὲ πάπας νὰ μὴ συνταχθῇ τῇ μερίδι τοῦ Ἀδαλβέρτου, υἱοῦ τοῦ Βερεγγαρίου· μόλις ὅμως ἀνεχώρησεν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Ἰωάννης ΙΒ' συνταχθεὶς τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ ἀνοίγει τῷ Ἀδαλβέρτῳ τὰς πύλας τῆς Ῥώμης· ὁ Ὁθων μαθὼν τοῦτο ἐπιστρέφει ἀμέσως εἰς Ῥώμην, συγκροτεῖ σύνοδον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Πέτρου (963) καὶ ἀποδιώκει τοῦ θρόνου τὸν Ἰωάννην ὡς φονέα, ἐπίσκοπον, βλάσφημον καὶ πάσης κακίας ἔργον, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἐκλέγει Λέοντα τὸν Η' (963—65), ἀφοῦ παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἔλαβεν ἑνορχον διαβεβαίωσιν, ὅτι εἰς τὸ μέλλον ὁν θὰ ἐκλέγῃσι πάπαν ἄνευ τῆς θελήσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ εἰρήνη ὁν ἐπρυτανεύθη τῇ Ῥώμῃ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τούτων τοῦ Ὁθωνος, διὰ τοῦτο ὅτε μετ' ὀλίγον ἀνεφύησαν αὐθις διάφοροι ταραχαὶ μετὰ τῶν παπῶν καὶ τῶν ῥωμαίων, ὁ Ὁθων διέρχεται τὸ τρίτον τὰς Ἀλπεῖς, τιμωρεῖ τοὺς ἐνόχους καὶ στέφει τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ὁθωνα τὸν Β' (967). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὁθωνος Α' αἱ ἐν Ῥώμῃ ταραχαὶ ἐπετάθησαν, ὑπερισχύσασα δὲ ἡ φατρία τοῦ Κρησκεντίου, υἱοῦ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Ι' καὶ τῆς νεωτέρας Θεοδώρας ἀπεδίωξε τὸν ὑπὸ τοῦ Ὁθωνος Α' ἐκλεγέντα πάπαν Βερέδικτον τὸν ΣΤ' (972-74) καὶ ἀπέπνιξε καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀνύψωσε Βονιφάτιον τὸν Ζ' ἀλλὰ καὶ οὗτος μὴ δυνάμενος νὰ στηριχθῇ φεύγει μετὰ τῶν θησαυρῶν τοῦ ἁγίου Πέτρου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀναβαίνει τὸν θρόνον Βερέδικτος ὁ Ζ' (974—83). Τὸν πάπαν τοῦτον ὑπεστήριξεν Ὁθων ὁ Β' (973-83) ἐλθὼν εἰς Ἰταλίαν, μετ' αὐτὸν δὲ ἐξέλεξε Ἰωάννην τὸν ΙΔ' (983-84)· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον

τοῦ Ὁθωνος ἐπὶ τῆς κηδεμονίας τῆς μητρὸς τοῦ Ὁθωνος Γ' (983-1002), τῆς βυζαντινῆς ἡγεμονίδος Θεοφανοῦς, ἡ Ῥώμη καὶ ὁ παπισμὸς περιῆλθον αὐτῆς ὑπὸ τὸ κράτος τῆς φατρίας τοῦ νεωτέρου Κρησκεντιου, ἡτις ἀναδιβάζουσα καὶ καταδιβάζουσα τοὺς πάπας κατὰ τὸ δοκοῦν, μετεχειρίζετο αὐτοὺς ὡς πειθήνια ὄργανα τῶν σκοπῶν αὐτῆς (πρβλ. Vehse, Otto d. Grosse u. s. Zeit. Zittau 1835.—Köpke u. Dümmler, Ks. Otto d. Gr. Lpz. 1876.—Sickel, das Privilegium Ottos I, Jnnsb. 1883.—κτλ.).

2. Ἐν τούτοις τὸν παπισμὸν ἠπελπει ταῦτοχρόνως καὶ ἕτερος κίνδυνος ἐκ Γαλλιῶν. Μετὰ τὸν θάνατον Λουδοβίκου τοῦ Ε', τελευταίου γόνου Καρόλου τοῦ Μ. (987) βασιλεὺς ἀνεκηρύχθη ὁ Οὐῶν Καπέτ, ὅστις ἵνα ἐξασθενίσῃ τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ Κάρολον τῆς Λοθριγκίας ἐκλέγει ὡς ἀρχιεπίσκοπον Ῥήμων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀρνούλφον· ἀλλ' οὗτος χαριζόμενος τῇ συγγενείᾳ παραδίδει τὴν πόλιν εἰς τὸν Κάρολον, ὁ δὲ Καπέτ γράφει τῷ πάπᾳ Ἰωάννῃ ΙΕ' (985-96) ἐρωτῶν ἂν ὁ Ἀρνούλφος δεῖν νὰ ᾖ ἀνεκτὸς ὡς προδότης· ἀλλὰ τοῦ πάπα μὴ ἀπαντήσαντος ἀμέσως, ὁ Καπέτ ὀργισθεὶς καὶ στηριζόμενος εἰς τὴν σοφίαν Γερβέρτου τινὸς συγκροτεῖ ἐν Ῥήμοις τὸ 991 σύνοδον, καταδικάζει τὸν προδότην καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς πόλεως ἀναδιβάζει τὸν Γερβέρτον. Ὁ πάπας παραχθεὶς ἐπὶ τοῖς γενομένοις κηρύττει ἄκυρα τὰ γενόμενα, ἀλλ' ὁ Γερβέρτος γράφας διαφόρους ἐπιστολάς πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Γαλλίας πολεμεῖ τὴν παπικὴν ἐξουσίαν, τὴν ἀγαμίαν τοῦ κλήρου καὶ τὰς νηστείας καὶ ἀναγνωρίζει μόνον τὰς 4 οἰκουμενικὰς συνόδους. Ἀπέναντι τούτων ὁ πάπας ἄκυροὶ τὰ γενόμενα ἐν διαφόροις συνόδοις καὶ ἀναγνωρίζει ὡς ἀρχιεπίσκοπον Ῥήμων τὸν Ἀρνούλφον· ἀλλ' ὁ Καπέτ παρέσχεν ἐρρωμένην ἀντίστασιν, μόλις δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ῥοβέρτος ἐνεκα γάμου μετὰ τινος συγγενοῦς ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ τῷ πάπᾳ· ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου ἐκάθητο τότε ὁ πρῶτος γερμανὸς πάπας Γρηγόριος ὁ Ε' (996-99), ὅστις δι' ἀπεσταλμένου αὐτοῦ ἐν τῇ ἐν Ῥήμοις συνόδῳ 996 κατέκρινε τὰ πρότερον γενόμενα, ἔπαυσε τὸν Γερβέρτον καὶ ἀνεγνώρισε τὸν Ἀρνούλφον. Ὁ Γερβέρτος ὅμως ἐκλεγείς μετ' ὀλίγον (988) ἀρχιεπίσκοπος Ῥαβέννης, ἀνῆλθεν εἰτα διὰ τῆς ἐπιτροπῆς Ὁθωνος τοῦ Γ' καὶ ἐπὶ τὸν παπικὸν

θρόνον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σιλβεστρος Β'* (999-1003). ἐν τούτοις ὁ πολέμιος οὗτος τοῦ παπισμοῦ ἤδη παπεύων ἀνεκηρύχθη ὑπέρμαχος τῶν παπικῶν ἀξιώσεων, πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ὁποίων ὑπέτρεφε παρὰ τῷ Ὁθωνι τὴν μωρὰν ιδέαν τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ ἀρχαίου ρωμαϊκοῦ κράτους· ἦν ὁμοῦς κατὰ τὰ ἄλλα ὁ πάπας οὗτος εἰς τῶν σοφωτέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐπολέμησε τὴν σιμωνίαν, τὴν κυριωτέραν πληγὴν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τῆς ἀποστολῆς δακτυλίου καὶ ράβδου ἐξήρτησεν ἀφ' ἑαυτοῦ τοὺς διαφόρους ἐπισκόπους. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σιλβεστροῦ νέαι ταραχαὶ ἐγεννήθησαν ἐν Ῥώμῃ, καθ' ἃς ὑπεριχύσασα ἡ τουσκουλανικὴ φατρία τοσαύτην ἐπιρροὴν ἐξήσκει ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ πάπα, ὥστε ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ ἀξίωμα τοῦτο κατέστη κληρονομία τῆς οἰκογενείας ταύτης· οὕτω π. χ. τὸ 1012 ἐξελέξατο ὡς πάπαν *Βενέδικτον τὸν Η'* (1024), μεθ' οὗ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ *Ἰωάννην τὸν Θ'* (1024-33) καὶ μετὰ τοῦτον τὸν ἐξαδελφον αὐτοῦ *Βενέδικτον τὸν Θ'* (1033-48), νεανίαν δωδεκαετῆ, ἐν κακίαις ἀνατραφέντα καὶ ἐπὶ αἰσχροτάταις πράξεσι διαβόητον· οὕτως ἀνεφάνη πάλιν ὁ Ι' αἰὼν τῆς πορνοκρατίας, διὰ τοῦτο οἱ ῥωμαῖοι ἐκλέγουσιν ὡς πάπαν τὸ 1044 *Σιλβεστρον τὸν Γ'* ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Βενέδικτος ὑποστηρίζομενος ὑπὸ τῶν φίλων αὐτοῦ ἐπανέρχεται εἰς Ῥώμην καὶ καταλαμβάνει τὴν παπικὴν ἐξουσίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ μετ' ὀλίγον εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Βενέδικτου ἐπῆλθεν ἡ ιδέα νὰ νυμφευθῇ ὥραϊαν τινὰ τουσκουλανήν, τοῦτο δὲ ἐπέτρεπεν ὁ πατὴρ αὐτῆς ἐπὶ τῷ ὄρφι μόνον νὰ ἀποστῇ τοῦ παπικοῦ θρόνου, ὁ Βενέδικτος πωλεῖ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ εἰς *Ἰωάννην τὸν Γρατιανόν*, ἐπονομασθέντα *Γρηγόριον ΣΤ'* (1044-46)· μετ' ὀλίγον ὁμοῦς, μὴ ἐπιτευχθέντος τοῦ γάμου αὐτοῦ ἐπανέρχεται ὁ Βενέδικτος, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Σιλβεστρος καὶ οὕτως ἡ Ῥώμη εἶχε ταυτόχρονως τρεῖς πάπας. Ταῦτα πάντα ἐκίνησαν ἐπὶ τέλους τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας *Έρρικον τὸν Γ'* (1039-56) ἵνα ἐπέλθῃ μετὰ στρατοῦ, συγκροτήσας δὲ τὸ 1046 τὴν *Σουτρίαν* σύνοδον καθεῖλε καὶ τοὺς τρεῖς πάπας καὶ ἐξέλεξε *Κλήμεντα τὸν Β'*, ὅστις ἔχρισεν αὐτὸν αὐτοκράτορα· οἱ ῥωμαῖοι τοσοῦτον εὐχαριστήθησαν ἐντεῦθεν, ὥστε παρέσχον αὐτῷ τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου

καὶ ὑπεσχέθησαν νὰ μὴ προβαίνωσι τοῦ λοιποῦ εἰς ἐκλογὴν πάπα ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ αὐτοκράτορος.

3. Μετὰ Κλήμεντος τοῦ Β' (1046-47) ἄρχεται διὰ τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν σειρά σπουδαίων παπῶν γερμανικῆς καταγωγῆς, οἵτινες ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὑποστηριζόμενοι ἐνασχολοῦνται περὶ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων πληγῶν κατατρυχομένης, ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ τῆς σιμωνίας καὶ τοῦ νικολαιτισμοῦ (§ 33), ὑπὸ τὴν τελευταίαν λέξιν ἐννοουμένων τῶν σαρκικῶν ἁμαρτιῶν· ἤδη ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος συνεκρότησεν ὁ Κλήμης σύνοδον ἐν Ρώμῃ (1047) καὶ κατεδίδασκε τὴν σιμωνίαν· ἀλλ' ὁ Κλήμης ἀπέθανε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, μετὰ ὀλιγοήμερον δὲ παπασύνῃν τοῦ *Δαμάσου Β'* τὸν παπικὸν θρόνον ἀνέβη *Λέων ὁ Θ'* (1049-54)· ὅτε οὗτος κατέλαβε τὰς ἡνίας τῆς ἐξουσίας, τὸ παπικὸν θησαυροφυλάκιον ἦν κενόν, ἀλλ' ὁ Λέων ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν *Ιλδεβράνδον* ἐξωκρόνῃσεν τὰς ὑλικὰς αὐτοῦ ἀνάγκας· οὗτος ἐκ ταπεινῶν γονέων καταγόμενος καὶ ἀνατραφεὶς ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Κλουνακοῦ ἤδη προηγουμένως ἐγένετο ἐν Ρώμῃ γνωστός, ὡς φίλος τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' ὃν καὶ ἠκολούθησεν ἐν τῇ ἐξορίᾳ· ἀλλὰ νῦν ἐπὶ τοῦ Λέοντος καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ *Βίκτωρος τοῦ Β'* (1055-57) καὶ *Στεφάνου τοῦ Θ'* (1057-58) τοσοῦτον ἐξυψώθη ὁ *Ιλδεβράνδος* καὶ τοσαύτην ἐπιρροὴν ἐξήσκησεν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ὥστε αὐτὸς κυρίως ἦν ὁ μοχλὸς τῆς ἐνεργείας αὐτῶν· τὸ σχέδιον τοῦ *Ιλδεβράνδου* ἦν ἡ ἀνύψωσις τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς δόξαν καὶ ἀκμὴν διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς σιμωνίας καὶ τῆς ἀνηθικότητος τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας· αἱ ἀρχαὶ αὗται τῆς *Ιλδεβρανδείου* μεταρρυθμίσεως ἐτέθησαν ὑπὸ τῶν ἄνω μνησθέντων παπῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς ἐνέργειαν, ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ *Στεφάνου* ὑψώσασα αὐτὴς κεφαλὴν ἡ τουσκουλανικὴ φατρία ἐξελέξατο πάπαν *Βενέδικτον τὸν Γ'* ὁπαδὸν αὐτῆς. Ὁ *Ιλδεβράνδος* εὕρισκετο τότε ἐν Γερμανίᾳ ὡς πρεσβευτὴς παρὰ τῇ αὐτοκρατορίᾳ *Αγνῇ*, ἀλλ' ἡ δύναμις καὶ ἡ σύνεσις αὐτοῦ ἦν τοσαύτη, ὥστε κατώρθωσε νὰ ματαιώσῃ τὴν προτέραν ἐκλογὴν καὶ ἐκλέξῃ *Νικόλαον τὸν Β'* (1058-61).

ἐπὶ τοῦ πάπα τούτου κυρίως ὁ Ἰλδεβράνδος, ὡς ἀρχιδιάκονος αὐτοῦ ἀνέπτυξε τὰ μεταρρυθμιστικὰ αὐτοῦ σχέδια, πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ὁποίων ἐζήτησε τὴν ὑποστήριξιν τοῦ βασιλέως τῶν Νορμανδῶν Ροβέρτου τοῦ Γυσκάρδου, ὅστις ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τοῦ πάπα Νικολάου ὑποτελὴς αὐτῷ ἡγεμὼν ἐπὶ τῆς Ἀπουλίας, Καλαβρίας καὶ Σικελίας ὑπεχρεώθη νὰ ἀποτίῃ τῇ παπικῇ ἐδρᾷ φόρον καὶ νὰ προστρέχῃ ἐν ἀνάγκῃ πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς. Οὕτως ἐξασφαλισθεὶς ὁ Νικόλαος ἐκδίδει τὸ 1059 διάταγμα, δι' οὗ διετάσσεται νὰ τὸν τεύθῃ ἡ ἐκλογή τῶν παπῶν γίνηται διὰ τῶν καρδιναλίων, ἐνῷ ὁ μὲν λοιπὸς κλῆρος καὶ ὁ λαὸς ἔπρεπε νὰ ὑποκύπτῃ αὐτῇ, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ νὰ συναίνῃ. Ἡ αὐτοκράτειρα τῆς Γερμανίας μαθοῦσα ταῦτα συγκροτεῖ σὺνδον ἐκ γερμανῶν ἐπισκόπων, ἧτις καθελούσα τὸν Νικόλαον ἠκώρωσε καὶ τὸ διάταγμα αὐτοῦ· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀποθνήσκει καὶ ὁ Νικόλαος, ἡ δὲ τουσκουλανικὴ φατρία ἐν συνεννοήσῃ μετὰ τῆς αὐτοκρατείας, ὡς διαδόχον αὐτοῦ ἐκλέγει Ὀνώριον τὸν Β' (1061-72)· ἀλλ' ὁ Ἰλδεβράνδος πρὸ 4 ἡρῆ ἐβδομάδων συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν καρδιναλίων καὶ τῆς δουκίσσης τῆς Κανόσσης Βεατρίκης ἀναβιβάζει εἰς τὸν παπικὸν θρόνον Ἀλέξανδρον τὸν Β' (1061-73), ὅστις ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἰλδεβράνδου ὑποστηριζόμενος, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ ἐλθόντος Γυσκάρδου κατῴρωσεν ἐπὶ τέλους ἐν τῇ ἐν Μαντουῇ συνόδῳ (1064) νὰ ἀναγνωρισθῇ· ὁ Ἀλέξανδρος, καθὼς καὶ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ ἐπολέμησε τὴν σιμωνίαν καὶ τὰς ἄλλας παρανομίας τῶν κληρικῶν, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ὁ Ἰλδεβράνδος τυγῶν πάσης εὐκαιρίας παρεσκεύασεν ἐαυτῷ τὴν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον ἀνάβασιν (πρὸλ. Waitz, das Dekret—Nik. II, in d. Forschung. z. deuts. Gesch. IV.—Hefele, th. Quartsch. 1878, 2.—Scheffer—Boichorst, Strassburg, 1879.—Grauert, Hist. Jahrb. d. Gesch. I κτλ.).

§ 137.

ΠΑΠΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ.

1. Μετὰ τὴν τοιαύτην ἀνάπτυξιν τοῦ παπισμοῦ ἦτο πολὺ φυσικὸν ὅπως μορφωθῇ καὶ ἰδιαιτερόν παπικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον,

(ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑ, ΤΟΜ. Β'.)

11

σκοποῦν τὴν ὑποστήριξιν καὶ τελείαν πραγμάτων τῶν παπικῶν ἀξιώσεων. Κυρίως εἶπεν κατ' ἀρχὰς καὶ ἐν τῇ Δύσει τὰ κύρια ἔργα τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας ἦσαν αἱ σύνοδοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων οὐδεμίαν ἐπιρροὴν ἐξήσκουν οἱ πάπαι, ἀφ' οὗ χρόνου ὅμως οἱ ἡγεμόνες τῶν Φράγκων χριστιανίσαντες ἐπενέβαινον εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, τὸ συνοδικὸν λεγόμενον σύστημα ἐντελῶς ἀπεσθῆσθαι, ἀντικατέστη δὲ διὰ συνόδων μικτῶν (*concilia mixta*), ἐν αἷς ἐκτὸς τῶν ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων παρεκάθηντο καὶ κοσμικοὶ ἄρχοντες· οὕτω δὲ ἀντὶ τῶν συνοδικῶν ἀποφάσεων παρέρχονται εἰς μέσον αἱ ἀποφάσεις τῶν τοιούτων μικτῶν συνόδων, αἵτινες ὡς διαιρούμεναι εἰς κεφάλαια ὠνομάζοντο κεφάλαια (*capitularia*). Πρὸς ταῖς ἀποφάσει ταύταις ἐν ταῖς διαφόροις ἐκκλησίαις τῆς Δύσεως ἴσχυον καὶ ἀρχαιότεραι καὶ νεώτεραι συλλογαὶ κανόνων, ἰδίως ἡ Διονυσίου τοῦ Μικροῦ καὶ ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰσιδώρου τοῦ Σεβίλλης (§ 79, 2). ἐκτὸς ὅμως τούτων ἀνεφάνησαν καὶ ἕτεραι συλλογαί, ὡς ἡ εἰς *Benédiction τὸν Λευτήν* ἀποδιδόμενη, ἡ εἰς τὸν ἡγούμενον *Fontenelles Ἀσέγιν*, διάφοροι ἐπιτομὴ ὑπὸ ἐπισκόπων γεγόμεναι διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς αὐτῶν διοικήσεις ὑπὸ τὸ ὄνομα *Capitula Episcoporum*, καθὼς καὶ τὰ *Capitula* τοῦ Ἀγγιλράμνου ἐπισκόπου Μεδιοματρικοῦ († 791). Ἄλλ' ἤδη περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος, χωρὶς νὰ γινώσκωμεν ἀκριβῶς πόθεν καὶ πῶς ἀναφαίνεται ἐν τῇ Δύσει νέον νομικὸν βιβλίον αἱ ψευδοισιδώρειοι διατάξεις, *Collectio canonum Isidori Mercatoris* (ἢ *Peccatoris*), ὡς βάσιν μὲν ἔχειν τὴν ἀρχαίαν συλλογὴν τοῦ Ἰσιδώρου, πλεῖστα δ' ὅσα γνήσια καὶ νόθα δεκρετάλια περιλαμβάνουσιν. Ἡ νέα αὕτη συλλογὴ περιέχει ἐν πρώτοις 50 ἀποστολικούς κανόνας, εἶτα 59 νόθα δεκρετάλια, ἀποδιδόμενα εἰς τοὺς πάπας ἀπὸ Κλήμεντος μέχρι τοῦ Μιλτιάδου († 314), ἀκολούθως τὴν *δωρεάν* τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (§ 135, 2), διαφόρους κανόνας τῶν συνόδων καὶ τέλος ἕτερα δεκρετάλια ἀπὸ τοῦ Σιλδέστρου διαδόχου τοῦ Μιλτιάδου μέχρι Γρηγορίου τοῦ Β' († 731), ἐν οἷς 35 νόθα· καίτοι δὲ πολλαὶ τῶν ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ διατάξεων εἶναι νόθοι, αἱ ἐν αὐταῖς ὅμως περιεχόμεναι ἐννοιαὶ δὲν εἶναι ὅλως καινοφα-

νεῖς, ἀλλ' ἐκ ποικιλωτάτων πηγῶν συναθροισθεῖσαι ἀναπτύσσονται ἢ μεταβάλλονται συμφώνως τῷ προτιθεμένῳ σκοπῷ.

2. Τὸ περιεχόμενον τῶν ψευδοῖσιδωρείων διατάξεων μεγάλην ἐπιρροὴν ἐξασκῆσαν ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐπεκτείνει κυρίως τὴν ἐξουσίαν τῶν παπῶν ἐπὶ τῶν ἐπαρχιακῶν συνόδων καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθόλου δικαίου. Ἀνωτέρω τῆς βασιλείας (*imperium*) ἵσταται ἡ ιερῶσύνη (*sacerdotium*), ἥτις τὴν ἐνότητά καὶ τὸ κέντρον αὐτῆς ἔχει ἐν τῷ πάπᾳ· οἱ ἐπίσκοποι τοιαύτην σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὸν πάπαν, ὡς οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν Πέτρον· ὁ μητροπολίτης εἶναι πρῶτος μεταξὺ ἰσῶν (*primus inter pares*), μεταξὺ ὅμως τοῦ πάπα καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων ἵστανται οἱ ἀρχιεπίσκοποι (*primati*) καὶ οἱ πατριάρχαι, τὸ ἀξίωμα τῶν ὁποίων εἰς τοιοῦτους μόνον μητροπολίτας δίδεται, οἵτινες ἢ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν ἦσαν πρὸς τοῦτο προωρισμένοι ἢ ἀνυψώθησαν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἕνεκα τῆς πληθύσεως τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἐπισκόπων. Ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ πάπα δὲν πρέπει νὰ συγκροτῶνται ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι, οὐδὲ νὰ καταδικάζωνται οἱ ἐπίσκοποι· ἕκαστος δύναται νὰ ποιῇται ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν, μάλιστα δὲ πᾶσαι αἱ σπουδαῖαι ὑποθέσεις πρέπει νὰ δικάζωνται ἐν Ῥώμῃ· οἱ ἱερεῖς εἶναι οἱ πνευματικοὶ καὶ οἰκειοὶ τῷ Θεῷ (*spirituales, familiares Dei*), ἐνῷ οἱ λαϊκοὶ σαρκικοὶ (*carnales*)· διὰ τοῦτο οὐδεὶς κληρικός, πολλῶν δὲ μᾶλλον ἐπίσκοπος πρέπει νὰ δικάζεται ὑπὸ κοσμικοῦ δ' καστῆρου· οὐδεὶς λαϊκὸς δικαιοῦται νὰ παρουσιάσῃται ὡς κατηγοροῦ τῶν κληρικῶν, ἐὰν δὲ τις ἐπίσκοπος ἐξεδιώχθῃ, ἀνάγκη πρὸ τῆς ἀποδοχῆς τῆς κατηγορίας νὰ ἀποκαταστῇ τελείως (*Exceptio spolii*)· πρὸς ὑποστήριξιν δὲ κατηγορίας τινὸς ἀπαιτοῦνται τοῦλάχιστον 72 μάρτυρες. — Περὶ τῆς πατρίδος τῆς νόθου ταύτης συλλογῆς οὐδεμία πλέον ὑρίστανται σήμερον ἀμφιβολία ὅτι εἶναι ἡ Γαλλία, διίσταντα, ὅμως ἔτι αἱ γινώμαι τῶν νεωτέρων περὶ τοῦ συγγραφέως, διότι ἄλλοι μὲν ἐκλαμβάνουσιν ὡς τοιοῦτον Βενέδικτον τὸν λευτήν, ἄλλοι δὲ Ῥοθάδον τὸν ἐπίσκοπον Σουεσιόνων, ἄλλοι τὸν Ἐβωνα ἀρχιεπίσκοπον Ῥήμων καὶ ἕτεροι τὸν Σερβάτον Λουβρον· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ πλαστογράφος ἀνήκει εἰς τὸν κλῆρον τῆς γαλλικανῆς Ἐκκλησίας, ὅστις

συντάξας τὴν συλλογὴν ταύτην μεταξὺ τοῦ 853-64 προὔτιθετο πρῶτον τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς αὐθαιρεσίας τῆς πολιτείας, δεύτερον τὴν σωτηρίαν τῶν ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῶν μητροπολιτῶν καὶ τρίτον τὴν κατακύρωσιν τοῦ παπικοῦ πρωτείου. Ἡ συλλογὴ αὕτη εὗρε μεγάλην ὑποδοχὴν ἐν τῇ ἀμαθείᾳ τότε Δύσει καὶ ἐπεξετάθη πολλὰ. ἤδη ὅμως ὁ Ἰγκμαρος ἀρχιεπίσκοπος Ῥήμων ἐχαρακτήρισεν αὐτὴν ὡς *secus a quoquam compilata sive conficta*. ἀκολούθως Πέτρος ὁ Κοιμέστωρ ἐξέφρασε περὶ αὐτῆς ἀμφιβολίας, ὡς καὶ ὁ Μαρσίλιος καὶ Νικόλαος ὁ Κουζάνος· ὅτε ὅμως οἱ συγγραφεῖς τῶν μαγδεβουργικῶν ἐκατονταετηρίδων ἀπέδειξαν τὴν νοθεύαν τῶν ψευδοισιδωρείων διατάξεων, τότε καὶ ἄλλοι κατηκολούθησαν αὐτοῖς, ὡς π.χ. Δαυὶδ ὁ Βλονδηλος καὶ ἕτεροι· ἔκτοτε καὶ αὐτοὶ οἱ παπικοὶ συγγραφεῖς καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης θεωροῦσιν αὐτάς ὡς νόμους, ἐξακολουθοῦσιν ὅμως νὰ στηρίζωσιν ἐπ' αὐτῶν τὸ κανονικὸν αὐτῶν δίκαιον (πρβλ. D. Blondel Ps. Isidor. et Turrianus vapulantes, Genev. 1628.—Knust, de fontb. et cons. Ps. Js. Gttg. 1832.—Wasserschleben, Beitr. z. Gesch. d. falsch. Dekr. Brsl. 1844.—Weizsäcker, in hist. Zeitsch. Band 3.—καὶ in Zeit. f. hist. Theol. 1858, 3.—Noorden, in Hist. Zeit. Band 7 καὶ 48—).

§ 138.

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ.

1. Μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ μετεφυτευθῆ εἰς τὰ χριστιανίσαντα τῆς Δύσεως ἔθνη καὶ τὸ ἐπισκοπικὸν καὶ μητροπολιτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ὅμως ἕνεκα τῶν διαφόρων αὐτοῦ σχέσεων πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ τὸν παπισμὸν ἀπώλεσε τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ χαρακτήρα. Ἐξιδιασμένην σημασίαν ἀπέκτησαν πρῶτως οἱ μητροπολιταὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος, ἀπετέλουν ἅμα καὶ τὸ στήριγμα τῆς πολιτικῆς· ἕνεκα τούτου μεγάλην σημασίαν καὶ ἐπικροὴν ἐξήσκουν καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, αὐτοὶ ἐν ταῖς σπουδαίαις ὑποθέσεσιν χρησιμεύοντες, ὡς σύμβουλοι τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ὡς ἡ δεξιὰ αὐτῶν χεὶρ καὶ ἐν γένει ὄντες ἐπίσκο-

ποι ἅμα καὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες. Ἐνεκα τῆς μεγάλης ταύτης τῶν μητροπολιτῶν σημασίας, συνέφερε τῇ πολιτικῇ ἐξουσίᾳ νὰ μὴ ὑπάρχωσι πολλαὶ μητροπολιτικαὶ ἐδραὶ, ἣ ἂν ἀπῆτει τοῦτο ἡ ἀνάγκη τοῦ κράτους, μεταξὺ τῶν διαφόρων μητροπολιτῶν νὰ ἐκλέγηται ὁ σπουδαιότερος καὶ ισχυρότερος καὶ ἀποδίδωται αὐτῷ τὸ ὄνομα τοῦ ἐξάρχου μητροπολίτου (*Primatus*), ὑφ' ὃν ὑπέκειντο οἱ λοιποὶ μητροπολίται· διὰ τοῦ μέσου τούτου πρὸς τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἐνότητι ἐξησφαλλίζετο καὶ ἡ πολιτικὴ· ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο δὲν συνέφερε τῷ παπισμῷ, ὅστις φοβούμενος μὴ οἱ τοιοῦτοι ἐξαρχοὶ περιέλθωσιν εἰς θέσιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Ῥώμης προσεπάθει ὅπως ἐν μεγάλαις χώραις ἀντὶ ἐνὸς διορίζωνται δύο ἢ καὶ τρεῖς ἐξαρχοὶ. Ἐντεῦθεν συχνοὶ διηγήροντο πόλεμοι μεταξὺ τῶν τοιούτων μητροπολιτῶν καὶ τῶν παπῶν, μετὰ μὲν τῶν πρώτων συντασσομένων τῶν πολιτικῶν ἡγεμόνων, μετὰ δὲ τῶν τελευταίων τῶν ἐπισκόπων καὶ τοῦ λοιποῦ κλήρου, οἵτινες ἔνεκα τῆς συμμαχίας ἡγεμόνων καὶ μητροπολιτῶν καὶ τῆς μεγάλης τῶν δευτέρων σημασίας, μεγάλως κατεπιέζοντο καὶ ἔπασχον· διὰ τοῦτο ἤδη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς μεγάλη κατὰ τῶν μητροπολιτῶν ἐξηγέρθη ἀντίδρασις ἐκ μέρους τῶν ἐπισκόπων καὶ τοῦ λοιποῦ κλήρου, ζητούντων ὅπως ἀπαλλαγῶσι τοῦ κύρους καὶ τῆς ἐξουσίας ἐκείνων καὶ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τοὺς πάπας· τοιαῦται δὲ ἀξιιώσεις ἐξεργάσθησαν, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν καὶ ἐν ταῖς ψευδοϊσιδωρείοις διατάξεσιν (§ 158).

2. Τοιοῦτοι πόλεμοι μεταξὺ τῶν παπῶν καὶ τῶν ἐξάρχων διεξήχθησαν πολλαχοῦ τῆς Δύσεως· ἐν Ἀγγλίᾳ π. χ. τοιοῦτος ἐξαρχος ἀπ' ἀρχῆς ἦν ὁ Καντουαρίας, μετὰ πολλοὺς δὲ καὶ ποικίλους ἀγῶνας κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους ἡ Ῥώμη νὰ ἀντιτάξῃ αὐτῷ ὡς ἀντίπαλον τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Ὑόρκης (735)· ἐπίσης ἐν τῇ βορείᾳ Ἰταλίᾳ μεγάλαι μητροπολιτικαὶ ἐδραὶ, ἀξιοῦσαι μάλιστα τὸ αὐτοκέφαλον, ἦσαν ἡ Ῥαβέννη, τὰ Μεδιόλανα καὶ ἡ Ἀκυληῖα (§ 83,3)· ἀλλ' καὶ ἐνταῦθα ἡ δύναμις τοῦ παπισμοῦ ἐξίσχυσεν ἐπὶ τέλους· ὁ μητροπολίτης Ῥαβέννης Σέργιος (760) ἐπὶ μακρὸν ἐνήργει, ὅπως ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ ἐξαρχάτου ἰδρῶσιν ἐκκλησιαστικὴν πολιτείαν ἀνάλογον πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν, τῷ παραδείγματι δ' αὐτοῦ ἐστράχησαν καὶ ἑτε-

ροι, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Ραβέννης Ἰωάννης τελείως κατεπίεσθη καὶ ἐταπεινώθη ὑπὸ τοῦ πάπα Νικολάου τοῦ Α' (861). καίτοι δὲ ἐπὶ τῆς παπυσύνης Ἰωάννου τοῦ Η' ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μεδιολάνου Ἀνσβέρτος ἐτόλμησε νὰ περιφρονήσῃ τὰς παπικὰς ἀπειλὰς, ὁ διάδοχος ὁμοῦς αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνώρισῃ τὸ παπικὸν πρωτεῖον· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀκηλυίας ἐπὶ μακρὸν ἀντεποιεῖτο τῆς ἰδίας ἀνεξαρτησίας, ὡς τοῦτο δείκνυται καὶ ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἱερὸν Φώτιον σχέσεως τοῦ Ἀκυληίας Ἰωάννου. Ἰδίως ὁμοῦς ὁ ἀγὼν οὗτος μεταξὺ τῶν ἐξάρχων καὶ τῶν παπῶν διεξήχθη ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ ἤδη ἡμῖν Ἰγκμάρου Ῥήμων (845—82), ὅστις ἐναντίον τε τῶν ἀξιώσεων τῶν παπῶν καὶ τῆς ἀφηνιάσεως τῶν ἐπισκόπων ὑπεστήριξε τὴν αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν καὶ τὸ κῆρος τοῦ μητροπολίτου. Ὁ Ἰγκμαρος ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἠττήθη μὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ πάπα Νικολάου Α' τὸ 865, ἐξῆλθεν ὁμοῦς νικητὴς τὸ δεῦτερον κατὰ τοῦ Ἀδριανῦ Β', ὅστις μάτην ἤθελε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἰγκμάρου ἀποδιωχθέντα ἐπίσκοπον Λουγδούνου Κλαδάτου Ἰγκμαρον· αἱ ἀρχαὶ τοῦ Ἰγκμάρου ὑπεστηρίζοντο καὶ ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῆς Γαλλίας, ἀλλ' ὅτε Κάρολος ὁ Φαλακρὸς χάριν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στεφάνου ἐθύσασε τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ μητροπολίτου, τότε ὁ Ἰγκμαρος ἐστρεψε καὶ κατ' αὐτοῦ τὰ ὄπλα· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγκμάρου (882) κατέπεσεν ἡ δόξα τῆς γαλλικῆς μητροπόλεως, ἐξίσχυσαν δὲ καὶ ἐνταῦθα αἱ ψευδοσιδωρείαι διατάξεις (πρβλ. Gass, Merkwürdigkeiten aus d. Leben Hinkmars, Gtting. 1806.—Noorden, Hinkm. v. Rheims Bonn 1863.—κτλ.).

3. Ὑπὸ τοὺς μητροπολίτας ὑπέκειντο οἱ ἐπίσκοποι τῶν διοικήσεων, οἵτινες ὡς ἔχοντες δικαίωμα ψήφου ἐν ταῖς ἐπαρχιακαῖς συνόδοις ἐλέγοντο *Suffraganei*· ἡ κανονικὴ ἐκλογή τῶν ἐπισκόπων ἢ διὰ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἄλλοτε γινομένη ἐξέλιπε νῦν, σφετερισθέντων τὸ δικαίωμα τοῦτο τῶν ἡγεμόνων· ναὶ μὲν Λουδοβίκος ὁ Εὐσεβὴς ἐν τῇ ἐν Ἀκυσγράνῳ συνόδῳ διέταξεν ὅπως ἡ ἐκλογή τῶν ἐπισκόπων γίνηται διὰ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, ἐπικυροῦται δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐφηρμόσθη· ἀπεναντίας δὲ τὸ δίκαιον τῆς καθαιρέσεως αὐτῶν εἶχον αἱ ἐπαρχιακαὶ καὶ τοπικαὶ σύνοδοι. Οἱ

ἡγεμόνες εἶχον καὶ τὸ δίκαιον τῆς περιβολῆς τῶν ἐπισκόπων διὰ δακτυλλοῦ καὶ ράβδου, τοῦτο δὲ κατὰ τὸν Θ' ἰδίως αἰῶνα κατέστη ἔθος ἐπικρατοῦν· ἐκτὸς τοῦ δακτυλλοῦ καὶ τῆς ράβδου, ὡς γνώρισμα τῶν ἐπισκόπων ἦν καὶ ἡ *μίτρα* (*mitra* ἢ *infula*) συγκειμένη ἐκ δύο εἰς ὅξυ ληγόντων τεμαχίων μολύβδου ἢ χαρτοῦ, περιβεβλημένων ὑπὸ μεταξίνου ὑφάσματος καὶ κεκοσμημένων ὑπὸ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτίμων. Πιθανῶς ἐκ τῶν ἐπισκόπων τῶν προωρισμένων εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν κήρυγμα (*Episcopi regionarii*) προήλθον οἱ λεγόμενοι *χωρεπίσκοποι*, οἵτινες συνήθως ἐχρησίμευον ὡς βοηθοὶ καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπισκόπων· ἀλλ' ἐνεκα τῶν πολλῶν σκανδαλίων καὶ τῶν δυσκολιῶν, ὧν ἐγίνοντο αὐτοῖς πρόξενοι, ἡ ἐν Παρισίοις σύνοδος τοῦ 849 κατήργησε τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ἐν γένει δὲ περὶ τῶν ἐπισκόπων παρατηρητέον ὅτι ὁ μετὰ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων σύνδεσμος αὐτῶν πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν δικαίων αὐτῶν καὶ τὴν ποικίλην διαφθοράν· οἱ ἐπίσκοποι ἐν γένει δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἐκλαϊκευθέντες· δὲν ἦτο σπάνιον νὰ βλέπη τις αὐτοὺς ἐξερχομένους εἰς πολέμους καὶ θήραν, εὐκολώτερον δ' ἐβλεπέ τις αὐτοὺς περιερχομένους μὲ τὸ ξίφος καὶ τὴν λόγχην εἰς τὴν χεῖρα παρὰ μὲ τὴν Γραφὴν καὶ τὸν σταυρὸν (πρβλ. Staudenmaier, *Gesch. d. Bisch-wahl*, Tübing. 1830.—Sugenheim, *Staatsleben d. Kleriker im MA.* Brl. 1839.—Weizsäcker, *Der Kampf gegen d. Chorepiskopat*, Tübing. 1859.—κτλ.).

§ 139.

Ο ΚΛΗΡΟΣ.

1. Καθὼς ἄλλοτε, οὕτω καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἐνεκα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παπισμοῦ καὶ τῶν διαφορῶν ἀναγκῶν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας προεκλήθησαν διάφορα νέα κληρικὰ ἀξιώματα ἢ ἀνεφάνησαν παλαιὰ ὑπὸ νέα ὀνόματα. Τὴν πρώτην θέσιν ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἀξιώμασιν, ἤδη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην κατέχουσιν οἱ *Καρδινάλιοι* (*Cardinales*), καίτοι ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις αὐτῶν ἀνήκει εἰς τὴν ἐπομένην. Καρδινάλιοι κυρίως ἐλέγοντο οἱ ἐν ὀρισμέναις ἐκκλησίαις ἐγκατεστημένοι κληρικοί, ἀφοῦ ὅμως Λέων ὁ Θ' διωρ-

γάνωσε τὸν ῥωμαϊκὸν κλῆρον, Νικόλαος δὲ ὁ Β' τὸ 1059 τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ πάπα παρέσχεν εἰς τοὺς 7 καρδινάλιους ἐπισκόπους τῆς ῥωμαϊκῆς μητροπολιτικῆς διοικήσεως, δηλ. τὸν Ὅστιας, Πόρτου, Ρουφίνης, Ἀλβης, Σαβίνης, Τουσκούλων καὶ Πραινέστης, ὡς καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους τῶν μεγάλων ἐκκλησιῶν τῆς Ῥώμης, ὁ τίτλος τοῦ καρδινάλιου περιωρίσθη ἀποκλειστικῶς εἰς τούτους, πρῶτον δὲ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα κατέστη ἔθος, ὅπως καὶ ἑξωτερικοὶ καὶ ἄλλων χωρῶν ιεράρχαι ὀνομάζωνται οὕτω. Οἱ Καρδινάλιοι ἀπετελοῦν τὴν αὐλὴν τοῦ πάπα, εἰς τοὺς ὁποίους ἐνεπιστεύετο οὗτος τὰς σπουδαιοτέρας ἐκκλησιαστικὰς καὶ πολιτικὰς ὑποθέσεις, ἐπομένως διεχειρίζοντο τὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτείας. Βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον διάφοροι πάπαι ἐδωρήσαντο αὐτοῖς διάφορα προνόμια· οὕτω π. χ. Ἰννοκέντιος ὁ Δ' παρέχωρσεν αὐτοῖς τὸ 1245 τὸ δικαίωμα τοῦ φέρειν ἐρυθρὸν πῖλον, Βονιφάτιος ὁ Η' τὸ 1297 πορφυρὰν τήβεννον, Παῦλος ὁ Β' τὸ 1464 ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νὰ ἔχωσι λευκοὺς κέλητας μετὰ ἐρυθροῦ ἐπιστάγματος καὶ χρυσῶν χαλινῶν καὶ τέλος Οὐρβανὸς ὁ Η' παρέσχεν αὐτοῖς τὸ 1630 τὸν τίτλον τοῦ Ὑψηλοτάτου. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Καρδινάλιων ὑπὸ Σίξτου τοῦ Ε' ὠρίσθη τὸ 1586 εἰς 70, ἐν τούτοις οἱ πάπαι πολλὰς τῶν θέσεων τούτων διετήρουν πολλάκις κενάς, ἵνα παρέχωσιν αὐτάς ὡς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρετούντων τὰ συμφέροντα τοῦ ῥωμαϊκοῦ θρόνου· ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν ἦν ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῶν παπῶν, γινομένη διὰ τῆς ἐγχειρίσεως τοῦ ἐρυθροῦ πῖλου καὶ τῆς τελετῆς τοῦ κλείειν καὶ ἀνοίγειν τὸ στόμα· ἀπὸ Εὐγενίου τοῦ Δ' (1431) τὸ συνέδριον τῶν καρδινάλιων ἐξώρκιζε τὸν πάπαν εἰς τὴν τήρησιν τῶν δικαίων καὶ προνομίων αὐτῶν.—Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ὑφίστανταί ἔτι καὶ τὰ ἀξιώματα τοῦ ἀρχιεπισβυτέρου καὶ ἀρχidiaκόνου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρῶτος εἶχε τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῆς ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ ἐνεργείας τοῦ κλήρου, ὁ δὲ δεύτερος τὴν διεξαγωγὴν τῶν διαφορῶν ὑποθέσεων τοῦ ἐπισκόπου· κυρίως ὅμως οἱ ἀρχidiaκonoι ἀπέκτειναν μεγάλην σημασίαν, καταστάντες ἐπίφοβοι τοῖς τε ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις· διότι ἀντιπρόσωποι συνήθως τῶν ἐπισκόπων ὄντες, περιήρχοντο τὰς ἐπαρχίας, ἐξέλεγον ἱερεῖς, ἐπέβαλλον ἀργίαν καὶ ἀπο-

ρισμὸν καὶ ἐν γένει διεξήγον τὰ πάντα αὐθαιρέτως. Ἐνεκα τῶν πολλῶν κτημάτων τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν ὑπάρχον καὶ οἱ οἰκονόμοι, οἵτινες ὁμῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς ἀγριότητος ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ τῶν λεγομένων ἐπιτρόπων (*advocati Ecclesiae*), λαϊκῶν κυρίως ὄντων. Ἐν τοῖς κληρικοῖς ἀξιώμασι δύνανται νὰ καταλεχθῶσι καὶ οἱ ἱερεῖς τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, καπελλάνοι λεγόμενοι ἀπὸ τῶν ναϊδρίων *capella*, ὀνομασθέντων οὕτω ἀπὸ τοῦ μανδύου (*capra*) τοῦ ἀγίου Μαρτίνου· ἐπὶ τῶν τοιούτων ἱερέων ἴστατο ὁ ἀρχικαπελλάνος· καπελλάνοι ἐπίσης ὠνομάζοντο καὶ οἱ ἱερεῖς τῶν προσευκτηρίων, τῶν ἐν τοῖς ἐπισκοπικοῖς οἰκοῖς καὶ τοῖς φρουροῖς τῶν ἡγεμόνων.

2. Οἱ λοιποὶ κληρικοὶ ἐγκατεστημένοι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων ἐλέγοντο *Intitulati, Incardinati, Cardinales*, ἐπειδὴ αἱ ἐκκλησίαι ἐν αἷς ἱεράτευον οὗτοι τιτλοφορούμεναι ἐκ τινος ἀγίου, εἰς ὃν ἦσαν καθιερωμένοι ἐλέγοντο *tituli*· οὕτως ἐμορφώθη ἡ ἔννοια τῆς παροικίας (*parochia*), ὃ δὲ ἐν αὐτῇ ἐφτμέριος ἐκ τῆς παροικίας μὲν ἐλέγετο *parochus*, ἐκ τῆς μερίμνης δὲ περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν *curetus (cure)*· ἐπὶ δέκα τοιούτων παροικιῶν ἴστατο ὁ ἀρχιεπισκοπικός ἢ δεκάρχος (*decanus*)· ἐπειδὴ δὲ οὗτος κυρίως εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ βαπτίσματος, διὰ τοῦτο ἡ μὲν ἐκκλησία αὐτοῦ ἐλέγετο *Ecclesia baptismalis*, ἡ δὲ παροικία αὐτοῦ *Christianitas* ἢ *Plebs* καὶ αὐτὸς *Plebanus*. Καίτοι δὲ καὶ ἐν τῇ Δύσει ἐπεκράτει ἡ ἀρχὴ νὰ μὴ τελῶνται ἀπόλυτοι χειροτονίαι, ἐν τούτοις πολλάκις ἄνθρωποι ἀνάξιοι, ἄνευ ὠρισμῆνης ἐφημερίας χειροτονούμενοι ὑπὸ ἰδιοτελῶν ἐπισκόπων περιήρχοντο πόλεις καὶ χώρας τελοῦντες διαφόρους τελετάς· οὗτοι ἐλέγοντο *clerici vagi*. Αἱ κακίαι τῶν τοιούτων κληρικῶν εἶναι ἀπερίγραπτοι· ἀλλὰ καὶ ἐν γένει ἡ κατάστασις τοῦ κλήρου δὲν ἦτο κρίσιμων· ὁ κατώτερος κληρὸς λαμβανόμενος συνήθως ἐκ δούλων, δουλικῶς ἐξηρτάτο τοῦ ἐπισκόπου καὶ ἑσπερείτο καὶ τῆς στοιχειωδυστάτης ἀναπτύξεως· πλαστογραφία, σιμωνία, κυνηγέσις, μέθη, ἐκστρατεία, ἀσέλγεια καὶ ἄλλα ἦσαν τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐνασχολήσεως αὐτοῦ· ἡ ἀγαμία ἐπεβάλλετο γενικῶς εἰς τὸν κλῆρον, πολλοὶ ὁμῶς ἐκ τοῦ κατωτέρου ἦσαν ἐγγαμοὶ καὶ

εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐν τῇ χειροτονίᾳ αὐτῶν παρῆχον τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ διαζευχθῆναι τὰς γαμετάς αὐτῶν, ὀλίγοι ὁμῶς ἐφύλαττον αὐτήν, ἀλλὰ καὶ οἱ τηροῦντες αὐτήν παρεδίδοντο εἰς πορνείας, μοιχείας καὶ ἀφυσίλους ἡδονάς. Ἐντεῦθεν πρὸς ἀκριβῆ ἔρευναν καὶ διόρθωσιν τοῦ κλήρου καθωρίσθησαν ἀπὸ τοῦ 747 αἱ τακτικαὶ περιοδεῖαι, ἐν Γαλλίᾳ δὲ συνεκροτοῦντο κατ' ἔτος καὶ ἰδιαίτερα πνευματικὰ δικαστήρια ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, λεγόμενα *Seiden*.

3. Ἄλλ' ὁ ἀνὴρ, ὅστις σπουδαίως εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τοῦ κλήρου εἶναι ὁ ἐπίσκοπος Μεδιοματρικοῦ Χροδεγάγγος († 766). οὗτος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μοναχικοῦ κανόνος τοῦ ἀγίου Βενεδίκτου (§ 80, 4), ἐξαίρουμένης μόνον τῆς εὐχῆς τῆς πτωχείας, συνέταξε διὰ τοὺς κληρικούς τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ *κανόνα* τινά, ὑπὸ τὸν ὅποιον οὗτοι ὑποβαλλόμενοι ἐλέγοντο *κανονικοὶ* καὶ ὁ βίος *κανονικὸς* (*vita canonica*). οὗτοι κατῴκουν ἐν οἴκῳ τινὶ καλουμένῳ *domus* ἢ *monasterium*, συνέτρωγον, συνεκοιμῶντο, συμπροσηύχοντο ἐν τακταῖς ὥραις (*horae canonicae*) καὶ μετὰ τὴν ἑωθινὴν προσευχὴν ἠκροῶντο κεφάλαιόν τι τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἢ τοῦ κανόνος αὐτῶν καὶ τῶν Πατέρων, ἀναγινωσκόμενον ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου ἢ τοῦ ἀρχidiaκόνου, ὅστις ὡς ἀντιπροσωπεύων αὐτὸν καὶ ἐν γένει ἐποπτεύων τὸ καθήκρυμα τοῦτο ἐλέγετο *praepositus*. Ἐκ τοῦ ἀναγινωσκόμενου ἐκείνου κεφαλαίου (*capitulum*) καὶ αἱ συνεδριάσεις αὐτῶν ἐλέγοντο *capitula* ἢ *domcapitula*, αὐτοὶ δὲ *capitulares*. Ὁ κανὼν οὗτος τοῦ Χροδεγάγγου κατὰ μέγα μέρος ἐπικυρωθεὶς ὑπὸ Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς, ἀνεγνωρίσθη μετὰ τινων μεταβολῶν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀκυῖσγράφῳ συνόδου (817) καὶ εἰσῆχθη ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ φραγκικοῦ κράτους (πρὸς. Migne τόμ. 89), μετ' ὀλίγον δὲ εὗρεν εἰσοδὸν καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ ἐξῆς τὸ σύστημα τοῦτο ἤρξατο νὰ διαρθεῖρηται· πολλοὶ εἰσῆρχοντο εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ βίου ἵνα ἀπαλλαγῶσι τῆς ἐξουσίας τῶν ἐπισκόπων, ἄλλοι δὲ ἀπέβλεπον μόνον πρὸς τὰ ἐντεῦθεν ἀπορρέοντα δικαιώματα ἀδιαφοροῦντες περὶ τῶν καθηκόντων· ἐντεῦθεν εἰσῆλασε παρ' αὐτοῖς ἀνισότης, πλεονεξία, φθόνος, τάσις πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰ τοιαῦτα· οὕτω κατηργήθη πολλαχοῦ ὁ κανονικὸς βίος καὶ μεθ' ὅλην δὲ τὴν σπουδὴν ἐπι-

σκόπων τινῶν πρὸς περιορισμὸν τῆς διαφθορᾶς, τὸ κακὸν ἐδαίνεν ἀκατασχέτως.

§ 140.

ΜΟΝΑΧ'ΚΟΣ ΒΙΟΣ.

1. Ἐν τῇ προηγουμένῃ ἤδη περιόδῳ (§ 80,4) παρατηρήσαμεν, ὅτι τὸ πνεῦμα καθόλου τοῦ μοναχικοῦ βίου τῆς Δύσεως ἦν διάφορον ἢ ἐν Ἀνατολῇ· τὸ πρακτικὸν καὶ ἐνεργητικὸν ἐν γένει τῶν Δυτικῶν πνεύμα, τὸ ἀποφεῦγον τὰς θεωρίας καὶ τὰς σκέψεις, παρατηρεῖται καὶ παρὰ τοῖς μοναχοῖς, οἵτινες ἀνετώτερον καὶ φυσικώτερον βίον ἄγοντες καὶ πρακτικῶς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν κόσμον ζητοῦντες νὰ ἐξυπηρετήσωσι, παρέσχον τῇ ἀληθείᾳ πολλὰς καὶ μεγάλας τὰς ὠφελείας. Τὰ μοναστήρια ἐν τῇ Δύσει ἦσαν τὰ σχολεῖα τοῦ κλήρου, ἐξ αὐτῶν δὲ προήλθον οἱ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου, οἵτινες οὐ μόνον τὰς ἀγρίας καὶ χέρσους τῆς Εὐρώπης χώρας ἐκαλλιέργησαν, ἀλλὰ καὶ τὸν πνευματικὸν βίον τῶν ἀγρίων ἐκείνων ὁρῶν ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς προήγαγον· οὐ μόνον πολλοὶ ἐκ τοῦ κλήρου, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιστημότεροι τῶν ἐπισκόπων καὶ παπῶν ἦσαν μοναχοί· τὰ μοναστήρια ἦσαν περαιτέρω τὰ ἄσυλα τῶν δυστυχῶν καὶ αἱ πύλαι αὐτῶν ἦσαν ἀνεωγμέναι εἰς τὰς συντετριμμένας καρδίας· οὐ μόνον δὲ ἐκ τοῦ λαοῦ συνέντρεχον πολλοὶ εἰς αὐτά, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἡγεμόνων καὶ μάλιστα γυναῖκες. Παράλληλως πρὸς τὴν δύναμιν καὶ ἐπιρροὴν τῶν μοναστηρίων ἐβαίνει καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν αὐξοῦσα βαθμυδόν, τὸ μὲν διὰ διαφόρων δωρεῶν καὶ ἀπiewμάτων, τὸ δὲ διὰ τῆς φιλεργίας τῶν μοναχῶν. Τὰ μοναστήρια ἐξηρτῶντο κυρίως τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἐπισκόπων, ἀλλ' ἡ ἰδιοτέλεια καὶ πλεονεξία αὐτῶν ἐκίνητε πολλοὺς τῶν παπῶν καὶ αὐτοκρατόρων εἰς τὸ νὰ ἀπαλλάξωσι πολλὰ τῶν μοναστηρίων τῆς ἐπισκοπικῆς διοικήσεως καὶ ἐξαρτήσωσιν ἀμέσως ἀπὸ τοῦ παπικοῦ θρόνου· οὕτως οἱ πάπαι προσλαβόντες ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν τοὺς μοναχοὺς, κατεῖχον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἕνα τῶν ἰσχυροτέρων παραγόντων τῆς ἐνεργείας αὐτῶν.

2. Ἀλλ' ὁ μοναχικὸς βίος ἰδίως κατὰ τὸν Θ' καὶ Ι' αἰῶνα περιτλήθεν εἰς τὴν ἐσχάτην κατὰπτωσιν, ὥς ἡ ἱεραρχία ἐν γένει καὶ ὁ κληρὸς οἱ μοναχοὶ κατέστησαν ἐρμαιον λαϊκῶν διεφθαρμένων, πολλὰ

μοναστήρια ἐδωρήθησαν πρὸς ἐπικαρπίαν λαϊκοῖς ἡγουμένοις (*Abbat-comites*), ἄλλα ἡρπάγησαν, ἄλλα ἐξελαϊκεύθησαν καὶ ἄλλα τέλεον κατερειπώθησαν. Ἀπέναντι τῆς διαφθορᾶς ταύτης Κάρολος ὁ Μ. ἀπήλλαξέ τινα μοναστήρια τῆς αὐθαιρεσίας τῶν λαϊκῶν καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς αὐστηρὰν δίαιταν, Λουδοβίκος δὲ ὁ Εὐσεβὴς ἀνέθηκε *Βενεδίκτω* τῷ ἐξ Ἀνιανοῦ, τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ μοναχικοῦ κανόνος, οὗτος δὲ πραγματικῶς συνέταξε τὸ 817 νέον κώδικα κανόνων (*Codex regularum*, ἔκδ. Holstein) ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαιοτέρων. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βενεδίκτου (821) τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως ἀνεκόπη· τὰ μοναστήρια περιήλθον καὶ αὖθις εἰς τὴν αὐτὴν καὶ μείζονα ἀνωμαλίαν, λαϊκοὶ ἡγούμενοι κατεῖχον αὐτά, δοῦκες καὶ ἱππῶται διητῶντο ἐν αὐτοῖς μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτῶν καὶ τῶν παίδων, οἱ Νορμανδοὶ ἐλεηλάτουν καὶ κατέστρεφον αὐτά, οἱ δὲ μοναχοί, τὸ μὲν ἀποδιωκόμενοι τῶν καταφυγίων αὐτῶν, τὸ δὲ παρασυρόμενοι ὑπὸ τῶν θελγήτρων τοῦ κόσμου, ἄστεγοι καὶ πτωχοὶ περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς ἐπικαλούμενοι τὸ ἔλεος τῶν προστυχόντων. Ἀποροῦμεν, λέγει σύνοδός τις κατὰ τὸ 909, τί γὰρ εἰπωμεν περὶ τῶν μοναστηρίων· τινὰ αὐτῶν ἐπυρπολήθησαν καὶ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, ἄλλων αἱ περιουσίαι διηρπάγησαν καὶ ὡς τινες διατηροῦνται ἔτι, ἐξέλιπον αἱ μοναχικαὶ διατάξεις, μὴ ὑπαρχόντων ἡγουμένων· ἐντεῦθεν τὰ ἥθη αὐτῶν διεφθάρησαν, τὰ φρονήματα μετεβλήθησαν, πολλοὶ παρεδόθησαν εἰς κοσμικὰς ἐνασχολήσεις καὶ ἄλλοι ἐγκατέλιπον τὰ μοναστήρια· ἐν αὐτοῖς κατοικοῦσι νῦν λαϊκοὶ ἡγούμενοι μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτῶν καὶ τῶν παίδων, τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν καὶ τῶν κυνῶν (πρβλ. Nikolai, d. heilige Bened. v. Aniane, Köln 1866).

3. Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν μοναστηρίων ἐξηκολούθησε μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος, ὅτε Βέρνων τις ἐκ Βουργουνδίας συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ μεταρρυθμίσαι τὰ μοναστήρια, τὰ ἀκολουθοῦντα τὸν κανόνα τοῦ ἀγίου Βενεδίκτου καὶ ἱδρυσεν ἐν Βουργουνδίᾳ τὸ περίφημον μοναστήριον τοῦ Κλουνιακοῦ (910)· εἰς τὴν ἡγουμένην τοῦ Κλουνιακοῦ διεδέχθη τὸν Βέρωνα ὁ Ὁθων καὶ μετ' αὐτὸν ἕτεροι, οἵτινες πάντες ζηλοῦντες ὑπὲρ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀνέδειξαν τὸ μονα-

στήριον τοῦτο καὶ κατέστησαν ἀληθὲς θησαυροφυλάκιον τῆς χριστιανωσύνης (*reipublicae christianae aerarium*)· καὶ ἀληθῶς τὸ Κλουνιακὸν ἦν τὸ πρότυπον σχολεῖον τοῦ μοναχικοῦ βίου, τὸ φυτώριον, ἐξ οὗ μετεφυτεύοντο μοναχοὶ καὶ ἕτερα μοναστήρια, τὸ κέντρον τῆς παιδείας καὶ ἀναπτύξεως, ὑπερβαλὼν καὶ αὐτὸ τὸ μητρικὸν μοναστήριον τοῦ *Monte Cassino*. Πρὸς τὸ Κλουνιακὸν ἐρρύθμισαν τὸν βίον αὐτῶν βαθμηδὸν καὶ ἕτερα μοναστήρια, ταῦτα δὲ πάντα συνδεδεμένα πρὸς ἀλλήλα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Κλουνιακοῦ ἀπετέλεσαν τὸν σύνδεσμον τοῦ Κλουνιακοῦ (*Congregatio Cluniacensis*). Κατὰ μέμησιν τοῦ μοναχικοῦ τούτου συνδέσμου ἐμωρρώθησαν καὶ ἄλλοι· οὕτω π. χ. Ρομουάλδος τις τὸ 1018 ἱδρύσκει τὸ μοναστήριον *Καμαλδόλι* (ἐν *Campus Maldoli* ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων) καὶ ἐντεθεὶς προήλθεν ὁ σύνδεσμος τοῦ τάγματος τῶν *Καμαλδολιῶν* (*Congregatio Camaldolensis*)· ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα *Γουαλδέριος* τις ἱδρύσκει ἐπὶ σκιερᾶς τινοῦ κοιλάδος τῶν Ἀπεννίνων (*Vallis umbrosa*) τὸ μοναστήριον *Βαλλομπρόζα*, θὲν ἐγεννήθη ἡ *Congregatio Vallomprosanis* (1038). Ἐπίσης ἐν Γερμανίᾳ ἐμορφώθη ὁ σύνδεσμος τοῦ ἐν *Χιρσαγγία* (*Hirschau*) μοναστηρίου (1069), ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίας *Dunstan* († 988) κατώρθωσε νὰ ἀναζωπυρήσῃ τὰ ἀρχαῖα μοναστήρια καὶ καθύλου τὸν μοναχικὸν βίον. Οὕτω πανταχοῦ τῆς Δύσεως ἐπεδιώλετο μεταρρύθμισις τις τοῦ μοναχικοῦ βίου σκοποῦσα τὴν αὐστηρότητα τῶν ἡθῶν· ἡ πείρα ὅμως ἀπέδειξεν ὅτι ἡ αὐστηρότης τῶν μοναχικῶν κανόνων ἦν παροδική, διότι ἡ ἰσχὺς τῆς συνηθείας ἦν τοσαύτη, ὥστε μετ' ὀλίγον τὴν αὐστηρότητα διεδέχθη χαλάρωσις καὶ παραλυσία (πρὸς Lorain, *Essai hist. sur l'abbaye de Cluny*, Dijon 1839.—Pelargus, *Gesch. d. Abtei Cluny*, Tübing. 1858.—Greeven, *die Wirksamkeit d. Cluniacenser*, Nesel 1870).

§ 141.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΑΓΑΘΑ.

Ἦδη ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου αἱ διάφοροι τῆς Δύσεως ἐκκλησίαι εἶχον σημαντικὰς περιουσίας καὶ ἐν ἄλλοις μὲν εἶδεσιν, ἰδίως

ὁμως ἐν κτήμασι καὶ γαίαις, ἡ ἀξία τῶν ὁποίων ἐπολλαπλασιάζετο ἕνεκα τῆς ἀτελείας αὐτῶν· ἐκτὸς τῶν κοσμικῶν ἡγεμόνων, οἵτινες διὰ πλουσίων δωρεῶν καὶ ἀνθημάτων ἐπροικοδότουσαν τὰς ἐκκλησίας καὶ πολλοὶ ἐκ τοῦ λαοῦ ἡμιλλῶντο πρὸς ἐκείνους· ἕτερον εἶδος ἀφιερωμάτων ἦσαν τὰ λεγόμενα *Precaria*, ἐν οἷς ὁ δωρητὴς ἐπεσυλάττετο ἑαυτῷ ἐφ' ὅρου ζωῆς τὸ δικαίωμα τῆς ἐπικαρπίας· περαιτέρω σημαντικῶς ᾤξανεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία διὰ τῶν ἰδιωτικῶν κτήσεων τῶν κληρικῶν καὶ τῶν μοναχῶν, αἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τῶν πρώτων καὶ τὴν ἐπιστροφὴν (*conversio*) τῶν δευτέρων ἐκληρονομοῦντο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας· ἀλλ' ἐκτὸς τούτων τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀγαθὰ ᾤξανον, τὸ μὲν διὰ τῶν εἰσοδημάτων, τὰ ὅποια παρήχον, τὸ δὲ διὰ τοῦ δεκάτου (*decimae clericales*), τὸ ὅποιον ἐλάμβανεν ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τοῦ κέρδους καὶ τῶν εἰσοδημάτων τῶν κληρικῶν καὶ τὸ ὅποιον ἐθεωρεῖτο ὡς *θεῖον δικαίον*. Οὕτω διὰ τῶν μέσων τούτων αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ μοναστήρια τῆς Δύσεως ἀπέκτησαν κολοσσιαίας περιουσίας, ὅτε διὰ *Καρόλου τοῦ Μαρτέλλου* καὶ τῶν μετὰ ταῦτα βασιλέων ἐπῆλθεν ἡ ἐκλαίκευσις αὐτῶν· Ὁ *Κάρολος* δηλ. βλέπων τὸ κράτος ἀπογυμνωθὲν τῶν κτημάτων καὶ τῶν γαιῶν, διότι ἐκτὸς τῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας ἀφιερωμάτων ἐδωρήθησαν πολλὰ καὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς πολιτείας ἀγωνισαμένοις, πιεζόμενος δὲ τὸ μὲν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, τὸ δὲ ὑπὸ πολλῶν μικρῶν ἡγεμόνων, ἐπήνεγκε μεταβολὴν τινα εἰς τὰ πράγματα καὶ ἐγένετο οὕτω ὁ ἰδρυτὴς τοῦ *φρουδαλικοῦ* συστήματος· ἀντὶ δηλ. νὰ δωρῆται τοῖς ἄρχουσιν αὐτοῦ καὶ στρατιώταις κτήματα καὶ γαίας κληρονομικῶς, ἡμεῖθεν αὐτοὺς (*beneficium*) μόνον διὰ τῆς ἐφ' ὅρου ζωῆς ἐπικαρπίας αὐτῶν, ἐκεῖνοι δὲ ἀπέναντι τῆς χάριτος ταύτης ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχωσιν αὐτῷ ἀνάλογον στρατιωτικὴν βοήθειαν· ἐπειδὴ ὁμως τὸ κράτος ἐστερεῖτο πλέον ἐτέρων γαιῶν καὶ ἀγαθῶν, διὰ τοῦτο ἔβαλε χεῖρα εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀγαθὰ καὶ ἐξελαίκευσεν αὐτά· Ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Καρλομάγνος* ναὶ μὲν ἠναγκάσθη τὸ 742 νὰ ἀποδώσῃ τῇ Ἑκκλησίᾳ τὰ ἀφαιρεθέντα αὐτῆς ἀγαθὰ, ἀνεγνώρισεν ὁμως μετ' ὀλίγον τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ὑποσχέσεως αὐτοῦ· διὰ τοῦτο τὸ 743 ἀποδοὺς τὰ ἀγαθὰ τῶν πασχόντων μόνον μοναστηρίων καὶ ἐκκλησιῶν, τὴν κατὰ

σχέσιν τῶν λοιπῶν διεκήρυξεν ὡς παροδικήν καὶ διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τὰ κτητορικὰ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων δίκαια, διέταξε τοὺς τιμαριώτας ἐκτὸς ἐγγράφων ἐπικαρπίας νὰ παρέχωσιν αὐτοῖς κατ' ἔτος καὶ δέκατον ἐξ ἑνὸς σολδίου δι' ἐκάστην οἰκίαν· αὐτὰ ταῦτα ὑπεσχέθη καὶ ὁ ἕτερος ἡγεμὼν τῆς Γαλλίας *Πιπίνος* ὁ μικρὸς, χωρὶς ὅμως νὰ τρηῇ τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ, μάλιστα δὲ διὰ τῆς κατὰ τὸ 751 γενομένης περιγραφῆς καὶ διαιρέσεως (*descriptio et divisio*) τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀγαθῶν, πολλὰ τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἀπώλεσαν ἀμετακλήτως τὸ ἥμισυ ἢ τὸ τρίτον τῆς περιουσίας αὐτῶν. Καὶ οἱ μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορες *Κάρολος* ὁ *Μ.* καὶ *Λουδοβίκος* ὁ *Εὐσεβής*, καίτοι ἐπεθύμουν τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, δὲν ἐπραξαν τοῦτο ὑπὸ τῶν περιστάσεων βιαζόμενοι, μόνον δὲ ὁ πρῶτος ἀντὶ τοῦ πρότερον παρεχομένου δεκάτου διέταξε νὰ δίδωται εἰς τοὺς κτήτορας τὸ *ἑννατον* (*Nonae*). Ἐπὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἀπογόνων τοῦ *Πιπίνου* ἐγένοντο μερικαὶ τινες ἀποκαταστάσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀγαθῶν, συνεπάγουσαι ὅμως καὶ τὰς φεουδαλικὰς ὑποχρεώσεις (πρβλ. *Roth, Ges. d. Benef-wesens, Erl. 1850.*—τοῦ αὐτοῦ, *die Säkularisation d. Karol. Hist. Taschenb. 1865.*—*Daniels, Handb. d. deuts. R. und St-gesch. Tübing. 1863.*—*Waitz, Deutsch. Verfassungsgesch. καὶ Anfänge d. Lehnswesens, Hist. Zeitsch. 1865, 1*).

§ 142.

ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ.

1. Ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ παρετηρήσαμεν ὅτι ἡ λειτουργία *Γρηγορίου τοῦ Μ.* (§ 88, 4) κατὰ μικρὸν ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Δύσει, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα· μέχρι τοῦ *Ι'* αἰῶνος οἱ *Μοραβοὶ* καὶ οἱ *Βοημοὶ* ἀντεῖχοντο τῆς ἰδίας σλαωνικῆς λειτουργίας καὶ γλώσσης, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀπεδέχθησαν τὴν ῥωμαϊκὴν· ἐπίσης καὶ ἐν Γαλλίαις ἀντὶ τῆς ἐγγχωρίου λειτουργίας, ἐπὶ τέλους καὶ δὴ διὰ τοῦ *Πιπίνου* καὶ *Καρόλου τοῦ Μ.* ἐπεβλήθη ἡ ῥωμαϊκὴ. Καὶ ὅμως ἐν τισιν ἔτι μέρεσι τῆς Δύσεως ὑπῆρχον καὶ ἕτεραι λειτουργίαι, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐκκλίνουσιν τῆς ῥωμαϊκῆς· λαὸς καὶ

κλῆρος π. χ. ἐν Μεδιολάνῳ καὶ μεθ' ὅλας τὰς ἀντενεργείας Καρόλου τοῦ Μ. εἶχοντο ἰσχυρῶς τῆς λειτουργίας τοῦ Ἀμβροσίου, ἣν διατηροῦσι μέχρι τῆς σήμερον· οὐχ ἥττον ἐνεργητικῶς ἀντεῖχοντο καὶ οἱ Ἰσπανοὶ τῆς ἰδίας λειτουργίας, τῆς λεγομένης μοζαραβικῆς (§ 128, 1)· ἡ λειτουργία αὕτη μεγάλην ἔχουσα ὁμοιότητα πρὸς τὰς ἀνατολικὰς ἀνεπτύχθη πλουσιώτερον διὰ τῶν ἐπισκόπων Σεβλλῆς Λεάνδρου καὶ Ἰσιδώρου καὶ διὰ τῆς ἐν Τολήτῳ συνόδου τοῦ 633 ἐπεδλήθη εἰς ἅπασαν τὴν Ἰσπανίαν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ λόγου καὶ πάντοτε μὲν ἡ χρῆσις αὐτοῦ δὲν ἦτο μεγάλη ἐν τῇ δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ, μεγάλως ὅμως περιορίσθη νῦν, ἐνεκα τῆς ἀμαθείας τοῦ κλήρου· τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνδιαφέρον διηγεῖρόν πως οἱ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχον πάντοτε τὰ κατὰλληλα πρὸς σωπα, διὰ τοῦτο Κάρολος ὁ Μ. διέταξε *Πιῦλον τὸν διάκονον* ἵνα ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας συντάξῃ ὁμιλίαν τι ἐφ' ὅλων τῶν Κυριακῶν καὶ ἑορτῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὅπερ ἐμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κανὼν μὲν τοῖς δυναμένοις συντάσσειν λόγους, ὡς ἀνάγνωτις δὲ τῶν ἀνικάνων (780). Τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ λόγου ἐξύψωτάν πως οἱ μοναχοὶ τοῦ Κλουνακοῦ, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον πάλιν κατέπεσεν· συνήθως τοῦτο ἐγένετο ἐν τῇ λατινικῇ, ἀλλ' ὅπου αὕτη ἦν ἀκατανόητος, ἐκεῖ ἐκήρυττον καὶ ἐν τῇ ἐγγχωρίῳ γλώσσῃ (πρβλ. Marbach, *Gesch. d. deutsch. Predigt vor Luther*, Brl. 1873.—Cruel, *Gesch. d. deutsch. Pred. im MA*, Detm. 1879).

2. Τὸ γρηγοριανὸν ᾠσμα (*cantus firmus* ἢ *choralis*), ἐπεκράτησεν ἤδη ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου (§ 88, 3) ἐφ' ὅλης τῆς Δύσεως, μάλιστα ὁ μὲν Πιπῖνος τὸ 754 διέταξεν ἵνα τοῦτο μόνον ἡ ἐν χρήσει, ὁ δὲ Κάρολος ὁ Μ. κατὰστρέψας πᾶν ἱχνοῦ τοῦ ἀμβροσιανοῦ, συνέστησε τὰς περιφήμους μουσικὰς σχολὰς ἐν Μεδιοματρικῇ, Σουεσσίωνι, Αὐρηλίᾳ, Παρισίοις καὶ Λουγδούνῳ, προσεκάλεσε ψάλτας ἐκ Ῥώμης καὶ ἐν ἅπασι τοῖς σχολείοις εἰσήγαγε τὴν μουσικὴν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου τὸ γρηγοριανὸν ᾠσμα παρήκμασε, τὸ μὲν ἐνεκα τῆς σπανιότητος τῶν ἀντιφωναρίων καὶ τῆς δυσκολίας τῆς μουσικῆς γραφῆς, τὸ δὲ ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως καλῶν ψαλτῶν· ἐντεῦθεν διὰ τῶν ἀντιγραφῶν συνέβαινον νοθεύσεις καὶ αὐθαίρετοι προσ-

θῆκαι καὶ διακοσμήσεις τοῦ ἀρχικοῦ ἄσματος. Οὕτως ἀπέναντι τοῦ *cantus firmus* ἐμορφώθη τὸ *cantus discantus* ἢ *figuratus* (ἄσμα διακεκοσμημένον) καὶ ἐκ τῆς μονοφωνίας προήλθεν ἡ πολυφωνία· μετ' ὀλίγον ἐμόρφωσαν κανόνας περὶ ἁρμονίας καὶ διαστημάτων, ἰδίως ὁ μοναχὸς Χουκβάλδος (900) καὶ ὁ Ρήγινος (920), Γουίδων δὲ ὁ ἐξ Ἀρετίου (*Arezzo*) (1000-50) ἐφεῦρε καὶ τὰ μέχρι τοῦδε ἐν χρήσει σηματοδῶννα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐγένετο καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ ὀργάνου ἐν τῇ θείᾳ λατρίᾳ· τὸ ὄργανον κατὰ πρῶτον ἐκομίσθη εἰς τὴν Δύτιν ὡς δῶρον Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου εἰς τὸν Πιπίνον (757) καὶ ἀκολούθως εἰς Κάρλον τὸν Μ. (787) ὡς δῶρον Μιχαήλ τοῦ Α', εἰσῆχθη δὲ κατὰ πρῶτον ἐν τῇ θείᾳ λατρίᾳ τὸ 822 διὰ Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς καὶ ἔκτοτε ἐπεκρίτησεν, ἀφοῦ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐτελειοποιήθη. Τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἄσμα περιοριζέτο πάντοτε εἰς τὸν κλῆρον, τοῦ λαοῦ λαμβάνοντος μέρος μόνον εἰς τὸ Κύριε ἐλέησον. Σπουδαῖοι δὲ ὕμνογράφοι τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀναφαίνονται πολλοὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὡς Παῦλος ὁ Βαρνεγκρίδος, Θεόδουλφος ὁ Αὐρηλίας, ὁ Ἀλκουινος, Ραβάρρος ὁ Μαῦρος κτλ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην σπουδαίως ἐπλουτίσθη ἡ λατινικὴ ὕμνογραφία διὰ τῶν ὕμνων τῶν λεγομένων *Sequentiae* καὶ *Leisen*· πρότερον δηλ. μετὰ τοῦ ἀλληλούϊα τῆς λειτουργίας εἰθίζετο νὰ συνδέσῃ σειράς τῶν, ἄνευ ὅμως λέξεων καὶ κειμένων· νῦν ὅμως προσετίθουν καὶ κατὰλληλα κείμενα, τὰ ὅποια ὡς ἐπόμενα τῷ ἀλληλούϊα ἐκλήθησαν *Sequentiae*· ἀρχηγὸς τῶν τοιούτων ὕμνων εἶναι Ρότκερος ὁ Τρανλὸς († 912)· ὅσον δὲ διὰ τὰ *Leisen*, οἱ ὕμνοι οὗτοι ὠνομάσθησαν οὕτω, διότι ψάλλοντες τὸ Κύριε ἐλέησον ἢ Χριστὲ ἐλέησον συνῆπτον καὶ καταλλήλους στίχους, οὕτως ὥστε ἐκάστη στροφή ἐπεραιούτο διὰ τοῦ Κύριε ἐλέησον (πρβλ. Kehrein, Lat. Sequenzen d. MA, Mainz 1873.—Bartsch, die lat. Sequ. d. MA, Rost. 1868.—Wackernagel, das deutsch. Kirchenlied, Lpz. 1867.—Schubiger, die Sängerschule St. Gallens, Einsied. 1859.—Chrysander, Hist. Nachricht von Kirchenorgeln, Rint. 1755.—Antony, Gesch. Darstellung d. Entstehung u. Vervollk. d. Orgel, Münster 1832.—Wangemann, Gesch. d. Orgel, Demmin 1881).

3. Ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων ἐν μεγάλῃ χρήσει οὖσα ἐν τῇ δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, εὐρίσκει εἰσοδὸν καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς· ἰδίως ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ σεβασμῷ ἦν ἡ Θεοτόκος· ὁ ἀριθμὸς τῶν ἁγίων αὐξάνει, παραλλήλως δὲ τούτοις βαίνουσι καὶ αἱ ἑορταὶ αὐτῶν· οὕτω κατὰ τὴν περίοδον ταύτην προστετέθησαν αἱ ἑορταὶ τοῦ ἁγίου Ῥεμίγιου, *Μαρτίνου*, Ἀνδρέου, τῶν ἁγίων *Πάντων*, τῶν *ψυχῶν*, ὡς καὶ διαφόρων κατὰ τόπους μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν· ἐνῷ δὲ πρότερον ἡ ἐγκατάταξις αὐτῶν ἐν τῷ χορῷ τῶν ἁγίων (*canonisatio*) ἐγένετο ὑπὸ τῶν συνόδων, νῦν ὑπὸ τῶν παπῶν· τὸ πρῶτον τοιοῦτον παράδειγμα ἀναφέρεται κατὰ τὸ 993. Πρὸς τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων δὲν ἔβαινε παραλλήλως ἡ προσκύνησις τῶν *ιερῶν εἰκόνων*, μάλιστα ἐν τῷ φραγκικῷ κράτει διεμαρτυρήθησαν ἐπισήμως κατ' αὐτῆς (§ 129)· τότε μὲν ὅμως ἦν ὁ ζήλος καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ τῶν *ιερῶν λειψάνων*, ὧν ἔβριθεν ἡ Δύσις καὶ μάλιστα ἡ *Ῥώμη*· ἰδίως μεγάλῃ ἦν ἡ τιμὴ τῶν *λειψάνων* ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν *Καρολιδῶν* καὶ *Ὀθώων*· ἡ κτήσις *ιεροῦ λειψάνου* ἦν μέγα εὐτύχημα διὰ τὴν χώραν καὶ διὰ τοῦτο οὐχὶ σπανίως μετεχειρίζοντο πρὸς τοῦτο οἱ κήρυκες τοῦ *Εὐαγγελίου* δόλον, ἀπάτην καὶ βίαν· πάντοτε οὗτοι ἐκόμιζον μεθ' ἑαυτῶν *λείψανα ἁγίων*, κατὰ *χιλιάδας* δὲ προσέτρεχον τὰ πλήθη προκειμένου περὶ μετακομιδῆς καὶ προσκυνήσεως αὐτῶν. Πολλὰ τῆς Δύσεως μοναστήρια ἠδύναντο νὰ ἐκθέσωσιν εἰς προσκύνησιν πληθὺν *λειψάνων*, πολλὰ τῶν ὁποίων *βεβαίως* ἦσαν γνήσια, πλείστα ὅμως *ψευδῆ*· οὕτω π. χ. *παρεῖχον* τὰ *δάκρυα* τοῦ *Χριστοῦ*, τὸ *λέντιον*, δι' οὗ ἐσπόγγισε τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, τὸν *ἄρραφον* αὐτοῦ *χιτῶνα*, τὴν *σινδύνα*, τὸ *γάλα* τῆς *Θεοτόκου*, τὸ *γένειον* τοῦ ἀποστόλου *Πέτρου* καὶ τοῦ *Νῶε*, τὸ *ὀράριον* τοῦ *Παύλου*, τὰ *ξύλα*, δι' ὧν ὁ *Πέτρος* ἤθελε νὰ στήσῃ ἐπὶ τοῦ *Θαβῶρ* τὰς *τρεῖς σκηνάς* κτλ. ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ἐδείκνυν *τὸν τάφον* τῶν *ἁθῶν* ἐν *Βηθλεὲμ βρεφῶν*. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι μὲλλον ἀπάτη καὶ κατὰχρησις συνέβαινεν εἰς τὰ ὅσα τῶν ἁγίων, τὴν γνησιότητα τῶν ὁποίων διεπίστουν διὰ πυρός. Μετὰ τῆς προσκυνήσεως τῶν *ιερῶν λειψάνων* στενῶς συνδέονται αἱ *ιεραὶ ὁδοιπορίαι*, τὰς ὁποίας συνήθως *εὐλαβεῖς χριστιανοὶ* καὶ μάλιστα *Γερμανοὶ* καὶ *Ἀγγλοὶ* ἀνελάμ-

θανον ἢ πρὸς ἐπέρρωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν αἰσθήματος ἢ πρὸς μετάνοιαν· τὰ μέρη τὰ ὅποια συνήθως οἱ προσκυνηταὶ οὗτοι ἐπεσκέπτοντο ἦσαν τὰ *Κροσόλυμα*, ἡ *Ῥώμη* διὰ τὸν ἐν αὐτῇ τάφον τῶν κορυφαίων ἀποστόλων, τὰ *Τούρονα* διὰ τὸν ἐνταῦθα τάφον τοῦ *Μαρτίνου* καὶ ἡ *Κομποστέλλα* ἐν *Ἰσπανίᾳ* διὰ τὸν τάφον *Ἰακώβου* τοῦ *Ζεβεδαίου*. Οὕτως ἐξεδηλοῦτο τὸ θρησκευτικὸν τῶν Δυτικῶν αἰσθημα, χωρὶς ὅμως νὰ μὴ στιγματίζωνται καὶ αἱ διάφοροι αὐτοῦ καταχρήσεις, αἱ παρὰ τῷ λαῷ καὶ τῷ κλήρῳ ἀπαυτῶσαι, ὡς τοῦτο διὰ διαφόρων συγγραμμάτων ἐπραξαν ὁ *Λουγδούνου Ἀγοδάρδος*, ὁ *Τουρνού Κλαύδιος* καὶ ὁ *Αὔρηλιος Ἰωνᾶς*.

4. Μεγάλην καλαισθησίαν ἐπεδείξατο ἡ Δύσις κατὰ τὸν μεσαιῶνα πρὸς τὰς ὥραιας τέχνας καὶ μάλιστα οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Γάλλοι. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, αἴτιη κατ' ἀρχὰς περιωρίζετο εἰς τὸν ἀρχαῖον ρυθμὸν τῶν *Βασιλικῶν* (§ 89,1), ἐν *Ῥαβέννη* ὅμως, τῷ *Βυζαντίῳ* τῆς *Ἰταλίας*, ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν *Γότθων* ἰδρύθησαν μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίαι τοῦ *βυζαντινοῦ* ρυθμοῦ, ἐντεῦθεν δὲ αἱ τοιοῦτου εἵδους οἰκοδομαὶ εἰσῆχθησαν καὶ ἀλλαχοῦ· οὕτω π. χ. ἐπὶ *Καρόλου* τοῦ *Μ.* ἰδρύθη ἡ ἐν *Ἀκυισγράνῳ* καθεδρική ἐκκλησία. Καίτοι δὲ ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἀγριότης τοῦ *Ι'* αἰῶνος περιώρισαν ἐπαισθητῶς τὴν πρὸς τὰς οἰκοδομὰς τάσιν, περὶ τὰς ἀρχὰς ὅμως τοῦ *ΙΑ'* αἰῶνος παρῆλθεν εἰς μέσον νέος ρυθμὸς ἀρχιτεκτονικῆς, ὁ *Ῥωμανικὸς*, προκληθεὶς κυρίως ἐκ τῆς τάσεως τοῦ διαρρυθμίσαι τοὺς ναοὺς πρὸς τὸ γερμανικὸν πνεῦμα· ὁ ρυθμὸς οὗτος δὲν ἀνεπτύχθη ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ πολλῶν χρόνων καὶ διὰ τοῦτο ἀπαντᾷ παρ' αὐτῷ ποικιλία τις· ἐν τοῦτοις πανταχοῦ ὑπάρχει κοινός τις θεμελιώδης χαρακτήρ· ἡ βᾶσις τοῦ *Ῥωμανικοῦ* ρυθμοῦ εἶναι ἡ τῶν *Βασιλικῶν*, νεωτερισμὸς δὲ ἡ εἰσαγωγή τῶν θόλων καὶ μάλιστα τῶν σταυροειδῶν, τῶν στρογγύλων ἀψίδων, τῆς πλουσίας διακοσμήσεως καὶ τῶν ὀξέων πύργων, ἀνεγειρομένων ἐπὶ τῆς μέσης εἰσόδου καὶ τῶν ἄκρων, ἢ ἐπὶ τοῦ τετραγώνου, ἐνθα διατέμνεται ἡ μέση ναὺς διὰ τῶν πλαγιῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποῦο τετραγώνου ὑφούτο πολλάκις καὶ θόλος. Τοιοῦτου ρυθμοῦ ἐκκλησίαι ἐπίσημοι ἦσαν ἡ τοῦ *Μογουντιακοῦ*, τῆς *Βαμβέργης* καὶ ἄλλαι. Αἱ οἰουδήποτε ρυθμοῦ ἐκκλησίαι ἀνέκαθεν εἶχον ἐν *θυσιαστήριον*, ἐνεκα

ὅμως τῆς πληθύσεως τῶν λειψάνων καὶ τῶν λειτουργιῶν ἐγένετο ἀνάγκη πλειόνων, καίτοι Κάρλος ὁ Μ. προσεπάθησε νὰ ἐλαττώσῃ αὐτά. Οἱ κώδωνες γνωστοὶ ἐν τῇ Δύσει ἤδη ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην κρέμονται ἀπὸ τῶν πύργων, καίτοι δὲ Κάρλος ὁ Μ. ἐπεχείρησε νὰ κωλύσῃ τὸ ἔθιμον τοῦ βαπτίζειν αὐτοὺς δι' ἐλαίου, μύρου καὶ ὕδατος καὶ ἀφιερῶν εἰς τινα ἅγιον, ἐν τούτοις ἐπικρατεῖ μέχρι τῆς σήμερον. Καθὼς ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, οὕτω καὶ αἱ πλαστικαὶ τέχναι ἀρκούντως ἐκαλλιεργοῦντο ἐν τῇ Δύσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην· εἰς τοῦτο πλουσίας ἀφορμὰς παρῆχεν ἡ Ἐκκλησία, καθόσον αὕτη ἐχρηζέσθην διὰ τὰ ἱερὰ λείψανα, ἐσταυρωμένων, λύχνων, κιβωρίων, θυμιατηρίων, καλυμμάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, θυρῶν, ἐπισκοπικῶν ἐδρῶν, ἀναλογίων, κολυμβηθρῶν καὶ τῶν τοιούτων. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ζωγραφικὴν μεταξὺ τῶν δυτικῶν χωρῶν ἐξέχει κυρίως ἡ Ἰρλανδία, ἐνθα ἐκαλλιεργεῖτο ἡ μικρογραφικὴ ζωγραφικὴ, χρήσιμος ἐν τῇ ἀντιγραφῇ ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων· τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ζωγραφικῆς μετεφυτεύθη καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἐνθα ὑπὸ Καρόλου τοῦ Μ. ἰδρύθη ἡ ζωγραφικὴ σχολὴ τοῦ Ἀκυισγράνου, ἐν Ἐλβετίᾳ καὶ τῇ ἀνω Ἰταλίᾳ, ἐνθα διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἀλκουίνου παρήχθη τὸ φραγκικὸν λεγόμενον ὕφος, περιορισθὲν μόνον ἐν ταῖς μικρογραφίαις, ἐνῷ ἄλλαχού ἐπέξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν ψηφιδωτῶν, τῆς ἐκλογγραφίας καὶ τῆς ἐγκαύστου γραφῆς· ἡ ἀνάμιξις τοῦ βυζαντινοῦ ὕφους μετὰ τοῦ φραγκικοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου κλασικοῦ παρήγαγε τὸ ρωμανικὸν ὕφος τῆς ζωγραφικῆς (πρβλ. Förster, Gesch. d. deutsch. Kunst, Lpz. 1851-55.—Otte, Gesch. d. deutsch. Baukunst, Lpz. 1874—κτλ.).

§ 143.

ΗΘΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΥΤΑΣΙΑ.

1. Ὁ ἠθικὸς βίος τῶν ἐν τῇ Δύσει Χριστιανῶν πρὸ πολλοῦ κατέπεσεν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ὅμως περιόδῳ, ἐν ἣ ἀντὶ τοῦ γνησίου χριστιανικοῦ πνεύματος κρατεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ὕλης, ἐν ἣ οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ πολιτικοὶ τε καὶ ἐκκλησιαστικοὶ δουλεύουσι τῇ αὐθαρεσίᾳ μᾶλλον καὶ δολιότητι, τῇ αἰσθητικότητι καὶ ταῖς λοιπαῖς

ἡδοναῖς ἢ τῷ Χριστῷ, ἐν ᾗ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστιανισμὸς πολλῶν δὲν εἶναι ἀληθὴς καὶ ἐνδόμυχος, ἢ κατὰστασις αὐτοῦ εἶναι οἰκτρά. Ἦδη τὰ πλεῖστα τῆς Δύσεως ἔθνη εἶχον ἀσπασθῆ τὸν Χριστιανισμόν, τελεία ὅμως ἀναγέννησις καὶ ἀνακαίνισις τοῦ ἔθνισμοῦ αὐτῶν δὲν εἶχεν ἐπέλθει, διὰ τοῦτο βλέπομεν αὐτὸν ἐκδηλούμενον πολλὰ-χού· ἀναμφιβόλως εἰς τοῦτο οὐ μικρὸν συνετέλεσεν ἡ Ἐκκλησία, ἥτις ἀντὶ νὰ ἐκρίζωσῃ τελείως τὰ εἰδωλολατρικά τῶν λαῶν ἐκείνων φρονήματα, προσεπάθει μόνον νὰ χρωματίσῃ αὐτὰ χριστιανικῶς· ἐντεῦθεν αἱ δεισιδαιμονίαι ἐπετείνοντο, εὐρίσκουσαι μάλιστα πλουσίαν τροφήν εἰς τὸ ποιητικὸν καὶ εἰς τὰ μυστηριώδη τεῖνον πνεῦμα τῶν Γερμανῶν, ἐντεῦθεν αἱ πολλαὶ παρ' αὐτοῖς περὶ δαιμόνων διηγήσεις, οἱ μάγοι καὶ αἱ μάγισσαι, ἐντεῦθεν ἡ τυπικὴ μόνον τήρησις τῶν ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων, ἡ περιφρόνησις τῶν βαθμῶν τῆς συγγενείας ἐν τῷ γάμῳ, ἡ ὑποστήριξις τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος, ἡ σκληρότης, ἡ ἀπανθρωπία κτλ. Ἐξετάζοντες τὸν ἠθικὸν βίον τῶν λαῶν τούτων καὶ μάλιστα τῶν Γερμανῶν καὶ παραβάλλοντες πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Τακίτου περιγραφόμενον, ἀναμφιβόλως θὰ ἴδωμεν ὅτι οὗτος ὑπερτερεῖ ἐκείνου· δὲν ἔπεται ὅμως ἐντεῦθεν ὅτι αἰτία τούτου εἶναι ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἐπομένως ὅτι ἀληθεύει ὁ συλλογισμὸς, *post hoc ergo propter hoc*. Ἡ ἠθικὴ αὕτη διαφθορά τὴν αἰτίαν αὐτῆς κυρίως ἔχει ἐν τῇ διεφθαρμένῃ Δύσει, ἐν ᾗ ἐγκατεστάθησαν οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, ἐν τῇ γενικῇ ἀκαταστασίᾳ, ἐν τοῖς πολέμοις, ἐν ταῖς πολλαῖς εὐτυχίαις καὶ ταῖς ἀγαθοῖς, ὧν ἐπληρώθησαν, ἐν τῇ ὀλιγωρίᾳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῷ πονηρῷ παραδείγματι τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων. Ἀνωτέρω εἶδομεν ἐν ὀλίγοις τὴν ἠθικὴν κατὰστασιν τῶν παπῶν, τῶν ἐπισκόπων καὶ τοῦ κλήρου ἐν γένει· ἀλλὰ δὲν ἦτο κρείσσων καὶ ὁ ἠθικὸς βίος τῶν εὐγενῶν· ἰδίως φοδερὰν παρέχει εἰκόνα ἡ Γαλλία ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ Καπέτ· ἐκεῖ ἐπεκράτει τότε ὁ ὀλικώτερος ἔθνισμός καὶ μάλιστα μετὰ σκοπίμου καὶ συνειδητῆς περιφρονήσεως παντὸς χριστιανικοῦ· ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως τούτου διεπράττοντο τὰ αἰσχροτέρα ὄργια, πρωτοστατοῦντος αὐτοῦ τούτου· πολλάκις κοσμηκοὶ ἀρχόντες στολὴν ἐπισκόπων καὶ ἱερέων φέροντες διεκωμῶδουν τὰς χριστιανικὰς τελετάς. Τοιαῦτα καὶ ἕτερα παραπλήσια ἐπιβλα-

ὥς μόνον ἠδύναντο νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ὅστις πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ ἐν παχυλεῖ ἀμαθείᾳ διατελῶν δὲν ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ τὰς ἀρετάς ἐκείνας, ἐφ' αἷς ἐκαυχᾶτο ἄλλοτε ἡ Δύσις. Βεβαίως καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀναφαίνονται ποικίλα ἄνθη τοῦ χριστιανικοῦ βίου· οὕτω π. χ. ἡ γυνὴ διατελεῖ ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ ὑπολήψει· πολλαχοῦ συναντῶμεν ἔργα ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας, οὐχὶ δὲ σπανίως βλέπομεν καὶ ἀληθεῖς χριστιανικὰς καρδίας, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρευούσας τὸ θεῖον. Καθόλου ὅμως ὁ ἠθικὸς βίος θεωρούμενος ἦν ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει· ὁ χριστιανισμὸς τῶν δυτικῶν ἔχει πολλὰς τὰς ἐθνικὰς κηλίδας, ἡ λατρεῖα εἶναι καθαρῶς τυπικὴ, μεγάλη εἶναι ἡ δύναμις τῆς κοσμικότητος καὶ τῆς ὕλης, τῆς ἀρπαγῆς καὶ τῆς βίας καὶ ἐν γένει ὀλίγοι φαίνονται ἀπηλλαγμένοι ποικίλων δεισιδαιμονιῶν (πρὸλ. Meyer, d. Aberglauben d. MA. Basel 1884).

2. Τὴν ἠθικὴν τῆς ἐποχῆς κατάστασιν καὶ μάλιστα τὸ κράτος τῆς δεισιδαιμονίας ἐκτὸς ἄλλων μαρτυροῦσι καὶ αἱ λεγόμεναι θεοδικαίαι (*ordale*=κρίσις). Πρὸς κατάπαυσιν ἐν γένει τῶν ἐρίδων καὶ τὴν λύσιν διαφόρων ζητημάτων ἦσαν ἐν χρήσει ὁ δορκος καὶ ὁ κληρορος· ἐν τῇ συνειδήσει ὅμως τοῦ λαοῦ ὑπῆρχεν ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς ὁ ὑπερασπιστὴς τοῦ δικαίου δύναται νὰ ἀποκαλύπτῃ τὴν βέλῃσιν αὐτοῦ καὶ διὰ θαυμάτων, ἐν ἐκείναις ἰδίως ταῖς περιστάσεσιν, ἐν αἷς ἐκρύπτετο ἡ δικαιοσύνη, ἐκινδύνευε δὲ νὰ πάθῃ ὁ δίκαιος ὡς ἀδίκος. Οὕτω προῆλθον αἱ θεοδικαίαι, ἐκτελούμεναι διὰ τῶν ἐξῆς μέσων· α') τῆς μονομαχίας, εἰς τὴν ἐδικαιοῦντο μόνον οἱ ἐλεῦθεροι ἄνδρες καὶ οἱ εὐγενεῖς, ἐνῶ αἱ γυναῖκες, οἱ παῖδες, οἱ γέροντες καὶ οἱ κληρικοὶ ἐμονομάχουν δι' ἀντιπροσώπων αὐτῶν· β') τῆς δι' ὕδατος δοκιμῆς καὶ δὴ ψυχροῦ καὶ ζέοντος· καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ὁ κατηγορούμενος ῥιπτόμενος εἰς τὴν θάλασσαν ἢ τὸν ποταμόν, ἐὰν μὲν ἐβυθίζετο ἦν ἀθῶος, ἐὰν δὲ μὴ, ἔνοχος· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ, τελουμένης τῆς θείας λειτουργίας, εἰς κάδον πλήρη ζέοντος ὕδατος ἐρρίπτετο λίθος ἢ δακτύλιος, ὃν κατηγορούμενος ὤφειλε νὰ λάβῃ διὰ γυμνῆς τῆς χειρὸς· ἐν ἡ περιπτώσει ἡ χεὶρ αὐτοῦ διετέλει ἀβλαβὴς ἦν ἀθῶος· γ') τῆς διὰ πυρός, ὅτε ὁ κατηγορούμενος ὤφειλε νὰ διέλθῃ διὰ πυ-

ρὸς τὴν ζέοντος ἐλαίου ἢ κρατῶν σίδηρον πεφυρακτωμένον νὰ ποιήσῃ 9 βήματα, ἢ νὰ θέσῃ τὴν χεῖρα ἐντὸς πεφυρακτωμένης χειρὶδος καὶ νὰ περιπατήσῃ γυμνὸς ἐπὶ 9-12 πεφυρακτωμένων ἀροτροπέδων· δ') τῆς διὰ σταυροῦ, καθ' ἣν οἱ ἀντίδικοι ἐξέτεινον τὰς χεῖρας σταυροειδῶς καὶ ὁ πρῶτος καταβιβάζων ἐθεωρεῖτο ἐνοχος· ε') τῆς διὰ τῆς θείας εὐχαριστίας, ἐν ἣ ἐπιστεύετο ὅτι ὁ ἐνοχος ἀποθνήσκει ἀμέσως καὶ ς') τῆς διὰ νεκροῦ σώματος, ὅτε ὁ ἐπὶ φόνῳ κατηγορούμενος ἐπειτίθει τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς πληγῆς, καὶ ἂν αὕτη ἐξέπεμπεν αἷμα ἢ τὸ στόμα ἀφρόν, τότε τοῦτο ἦν σημεῖον ἐνοχῆς. Ἐναντίον τῶν θεοδικιῶν ἐξεγέρθησαν διάφοροι, ὡς Νικόλαος ὁ Α', Ἀγοθάρδος ὁ Λουγδούνου καὶ ἄλλοι, ἀλλ' αὗται ἦσαν τοσοῦτον ἐρριζωμένοι ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ, ὥστε διετηροῦντο ἐπὶ μακρόν· ἄλλως τε καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶχεν αὐτὰς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῆς, καθόσον οἱ εἰς αὐτὰς ἐπιβαλλόμενοι παρεσκευάζοντο πρότερον διὰ νηστείας καὶ προσευχῆς, ἔπειτα ἐτελοῦντο ἐν τοῖς ναοῖς καὶ τοῖς προαυλοῖς αὐτῶν καὶ τελευταῖον ἢ περὶ τούτων κρίσις ἀπέκειτο τοῖς ἱερωμένοις (πρβλ. Zwicker, über d. Ordale, Göttig. 1818.— Philipps, über d. Ordalien, München 1847.— Binterim, Denkwürdigkeiten τόμ. 3 σελ. 57 κτλ.).

3. Πρὸς βελτίωσιν τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῶν χριστιανῶν ἀναμφιβόλως ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία μετήλθε διάφορα μέσα, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ταῦτα δὲν ἦσαν πάντοτε κατάλληλα ἢ κακὴ αὐτῶν ἐγένετο χρῆσις. Ἐν πρώτοις μεταβολὴν τινὰ τῶν πραγμάτων ἐπήνεγκεν ἡ τότε ἐπικρατοῦσα ἰδέα, ὅτι μετὰ τοῦ χιλιοστοῦ ἀπὸ Χριστοῦ ἔτους ἐπέρχεται τὸ τέλος τοῦ κόσμου, οὕτω δὲ πολλοὶ τὸ ἀδέκαστον τοῦ Θεοῦ κριτήριον φοβούμενοι κατέλειπον τὰ ἐπὶ γῆς αὐτῶν ἔργα καὶ τὴν περιστολὴν αὐτῶν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ τοῖς μοναστηρίοις ἀφιερῶντες ἐσπούδαζον νὰ ἐξιλεώσωσι τὸ θεῖον διὰ προσευχῶν, νηστειῶν καὶ ἱερῶν ὁδοιποριῶν. Ἐπειτα εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἡθῶν καὶ τὴν κατὰπαυσιν τῶν καθημερινῶν πολέμων καὶ ἐρῶν οὐ μικρὸν συνετέλεσεν ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ (*Treuga Dei*)· ἐν τῇ Δύσει δηλ. ἐκράτει τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, κατὰ τοῦ ὁποῦ οὐδεμία δύναμις πολιτικὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ ἠδύνατο νὰ ἀντιστῇ· ἡ Ἐκκλησία

τότε ἐπωφελουμένη λιμοῦ τινος ἐν Γαλλίᾳ (1034) διέταξεν ἐπὶ ἀπειλῇ ἀναθέματος τὴν κατὰπαυσιν τῶν πολέμων καὶ ἐρίδων καθ' ἑκάστην μὲν ἐβδομάδα ἀπὸ τῆς τετάρτης ἐσπέρας μέχρι τῆς πρωίας τῆς δευτέρας, ἔπειτα δὲ καθ' ὅλην τὴν τεσσαρακοστὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως μέχρι 8 ἡμερῶν μετὰ τὰ Θεοφάνια καὶ τελευταῖον κατὰ τὴν Μ. τεσσαρακοστὴν μέχρι τῆς ὀγδόης ἡμέρας μετὰ τὴν Πεντηκοστήν. Ἐκτὸς τούτων ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἐνῆργει καὶ διὰ τῶν ἐπαρχιακῶν λεγομένων συνόδων, αἵτινες ἅπαξ τοῦλάχιστον τοῦ ἐνιαυτοῦ συγκροτοῦμεναι ἐμερίμων περὶ τῆς ἡθικῆς καταστάσεως τῶν πιστῶν, ὡς καὶ διὰ τῆς ἐπιβολῆς διαφόρων ἐπιτιμῶν εἰς τοὺς ἁμαρτάνοντας. Ἡ δημοσία μετάνοια ἦν κυρίως ἐν χρήσει ἐπὶ μεγάλων ἁμαρτημάτων, ὅτε ὁ ἐνοχος ἀναζητούμενος ὑπὸ τοῦ ἱερέως προσήγετο εἰς τὸν ἀρχιεπισκόπου καὶ ἐξομολογούμενος προετρέπετο ἵνα ἐντὸς 15 ἡμερῶν παραστῇ ἐνώπιον τοῦ ἐπισκόπου καὶ ὑποβληθῇ εἰς τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν· ἐάν δὲν συγκατετίθετο τότε τρεῖς παραινόμενος ἀφωρίζετο τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια ὠρίζοντο κατὰ τὰ ἐξομολογητάρια, βάσις τῶν ὁποίων ἦν τὸ εἰς Θεόδωρον τὸν *Καντουαρίας* ἀποδιδόμενον· ἐπίσης μεγάλης σγμασίας ἀπήλαυνον καὶ τὰ ἐξομολογητάρια *Βέδα* τοῦ *Σεβαστοῦ*, *Ἐγβέρτου* τοῦ *Γόρκης* κτλ. ἀλλὰ τὰ βιβλία ταῦτα πλήρη ἀντιφάσεων καὶ τοῦτο τὸ ἐλάττωμα εἶχον, ὅτι περιώριζον τὴν μετάνοιαν εἰς ἀπλᾶ ἐξωτερικὰ ἔργα, ὡς τὴν ἀποχὴν κρέατος καὶ οἴνου, τὴν στέρησιν καλῶν ἐνδυμάτων, τὸ μὴ ἐπιβῆναι ἀμάξης ἢ ἵππου, τὴν μαστίγωσιν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐπειτα καὶ τὸ σύστημα τῆς ἐξαγοράσεως τῶν ἐπιτιμίων οὐ μικρὸν διέφθειρε τὴν μετάνοιαν· ἐάν τις π. χ. δὲν ἠδύνατο νὰ νηστεύσῃ, εἰ μὲν ἦν πλούσιος ἐπὶ ἑπτὰ ἐβδομάδας ἀπέτιεν 20 σολδία, εἰ δὲ πτωχὸς 3· ἄλλοτε μετέλλασσον τὴν νηστείαν δι' ἀναγνώσεως ψαλμῶν, οὕτω π.χ. ἐνὸς μηνὸς νηστείαν διὰ 1200 ψαλμῶν· πολλάκις δὲ ἐάν οἱ μετανοοῦντες ἦσαν εὐγενεῖς καὶ πλούσιοι, ὑπὸ τὰ ἐπιτίμια αὐτῶν ὑπεβάλλοντο οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ὑπηρεταί. Ἡ ἀποδοχὴ τῶν μετανοούντων ἐγένετο κατὰ τὴν Μ. πέμπτην ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρου. Οὕτω διὰ τῆς οὕτω νοουμένης μετανοίας οὐδὲν ἀγαθὸν ἀποτελεσμα ἠδύνατο νὰ προκύψῃ, καίτοι

ἐναντίον αὐτῆς ἠγέρθησαν ὁ ἐπίσκοπος Βερώνης Ραθέριος, αἱ ἐν Παρισίοις (829) καὶ Μογουντιακῇ (847) σύνοδοι καὶ ἄλλοι (πρὸλ. Waserschleben, d. Bussordnung d. abendl. Kirche, Halle 1851. — Friedberg, aus d. deutsch. Bussbücher Halle 1868. — Hildenbrand, Untersuch. über die german. Pönitentialbücher, Wrzb. 1851. — Schmitz, Die Bussbücher u. d. Bussdisziplin. Mainz 1883. — Kluckhohn, Gesch. d. Gottesfriedens, Lpz. 1857. — Semichon, La paix et la trêve de Dieu, Paris 1857).

4. Οἱ μὴ ὑποβαλλόμενοι εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια εἶπομεν ὅτι ἀφωρίζοντο τοῦ σώματος τῆς Ἑκκλησίας, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς βλέπομεν τὸν ἀγορισμὸν διαιρούμενον εἰς δύο, εἰς τὸν μέγαν καὶ τὸν μικρὸν (*excommunicatio major et minor*)· καὶ ὁ μὲν μικρὸς ἐπέβαλλε κυρίως τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀποχὴν τῆς θείας εὐχαριστίας, ὁ δὲ μέγας, ὁ λεγόμενος καὶ ἀνάθεμα ἐπιβαλλόμενος εἰς τοὺς διαπράττοντας μέγα τι ἔγκλημα καὶ ἐπιμένοντας ἐν τῇ ἀμετανοήσῃ αὐτῶν ἀπέκοπτε τέλεον τὸν τοιοῦτον τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας· ὁ ἀναθεματιζόμενος ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ φυλακισθῇ, εἴτα δὲ ἐκφερομένου τοῦ ἀναθέματος ἔθεωρεῖτο ὡς ἐθνικός, οὐδενὶ ἐπετρέπετο νὰ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν εἰς κοινωνίαν καὶ σχέσιν καὶ ἀποθήσκειν ἑστέρεϊτο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταφῆς. Ἐὰν ὅμως ὁ ἐνοχος ᾖ πρόσωπον ἰσχυρὸν καὶ τὸ ἀνάθεμα δὲν ἐξήσκει τὴν ἐπιτροπὴν αὐτοῦ, τότε ἐπεβάλλετο ἡ λεγομένη ἀπαγόρευσις (*Interdictum*)· τὸ ἐπιτίμιον τοῦτο κανονισθὲν ἐκκλησιαστικῶς τὸ 1031, ὅτε ἡ Ἑκκλησία πολλὰ ἐπασχεν ἐκ μέρους τῶν τυραννικῶν ἱπποτῶν καὶ τῶν αὐθαγῶν ἀρχόντων, ἐχρησίμευε τοῖς πάπαις ὡς μέσον τοῦ περιορίζειν τὰς κακίας αὐτῶν καὶ σεβαστὰς καθιστᾶν αὐτοῖς τὰς διατάξεις τῆς Ἑκκλησίας· ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐπιτιμίου τούτου πολλὰί πολλαὶ ἐγένοντο καταχρήσεις, διότι πολλοὶ τῶν παπῶν μετεχειρίζοντο τοῦτο χάριν τῶν ἰδιοτελῶν αὐτῶν σκοπῶν· ἔπειτα ἐπὶ πολλὰ διαρκοῦν ἔτη καὶ ἐπὶ ὁλοκλήρων χωρῶν ἐπιβαλλόμενον συνετέλει εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν καὶ τὴν πρὸς τὰ θεῖα ψυχρότητα. Ἡ ἀπαγόρευσις

ἐπεβάλλετο ἐπὶ ὁλοκλήρων χωρίων, πόλεων, ἐπαρχιῶν καὶ κρατῶν· διαρκούσης αὐτῆς ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις ἔπρεπε νὰ ἀργῇ ἡ θεία λατρεία, τὰ θυσιαστήρια νὰ ἀπεκδύωνται τὸν κόσμον αὐτῶν καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἅπαξ μόνον τῆς ἡμέρας νὰ τελῇται προσευχὴ πρὸς μετάνοιαν καὶ τοῦτο ἄνευ πομπῆς καὶ ἄσματος καὶ κρούσεως κωδῶνων· τὸ βύπτισμα ἔπρεπε νὰ τελῇται μυστικῶς, οἱ γάμοι νὰ μὴ ἀγιάζωνται, νὰ ἐπικρατῇ γενικὴ ἀποχὴ κρέατος καὶ μόνον οἱ κληρικοί, οἱ ἐπαῖται καὶ τὰ κατώτερα τῶν δύο ἐτῶν παιδιὰ νὰ ἐνταφιάζωνται· μέχρι δὲ τῆς ἄρσεως τῆς ἀπαγορεύσεως οὔτε οἱ λαϊκοὶ οὔτε οἱ κληρικοὶ ἔπρεπε νὰ κείρωσι τὰς τρίχας αὐτῶν. Οὕτως ἡ ἀπαγόρευσις ἦν ἐν ταῖς χερσὶ τῶν παπῶν τρομερὸν τιμωρίας μέσον, καίτοι ἀπετύγχανε τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ (πρβλ. Kober, der Kirchenbann, Tübing. 1857.—Schilling, d. Kirchenbann, Darmst. 1859.—Fessler, d. K-bann und seine Folgen, Nieu 1860).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.

§ 144.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΚΑΙ Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ.

Πρβλ. Heppe, Gesch. d. Schulwesens im M.A. Marburg 1858. — Reuter, Gesch. d. Aufklärung im M.A. Brl. 1875.—Dümmler, in Neum Archiv f. ält. deutsch. Geschichtskunde, 4. 1879.—κτλ.

1. Καίτοι καὶ πρὸ Καρόλου τοῦ Μ. ἐν πολλαῖς τῆς Δύσεως χώραις ἐκαλλιεργοῦντό πως τὰ γράμματα, ὡς π. χ. ἐν Ἀγγλίᾳ συνεπείᾳ τῆς εὐεργετικῆς ἐνεργείας Θεοδώρου τοῦ *Καρτουαρίου* († 690), ἐν Ἰσπανίᾳ *Ισιδώρου* τοῦ *Σεβιλλῆς* († 636), ἐν Γαλλίᾳ *Γρηγορίου* τοῦ *Τουρόνων* († 595) καὶ ἐν Ἰταλίᾳ *Γρηγορίου* τοῦ Μ. κυρίως ὁμως εἶπεν ἡ πρὸ αὐτοῦ ἐποχὴ διατελεῖ ἐν σκότει καὶ ἀμαθείᾳ καὶ τούτου αἰτία ἦν, τὸ μὲν αὖ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων, τὸ δὲ ἡ διαφθορὰ καὶ ἀδιαφορία τοῦ κλήρου καὶ ἐν γένει τὸ ὑλιστικὸν τῆς ἐποχῆς πνεῦμα. Ἀλλ' ἀπὸ Καρόλου τοῦ Μ. (768—814) ἐπέρχεται τροπὴ τῆς ἐν τῇ πνευματικῇ ἀναπτύξει τῆς Δύσεως. Ἡ πρώτη πρὸς τὰ

γράμματι τάσις τοῦ αὐτοκράτορος τούτου χρονολογείται ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ διαμονῆς (774), ὅτε σχετισθεὶς πρὸς τοὺς σοφωτέρους τῆς Δύσεως ἄνδρας Πέτρον τὸν Πισάνον, Παῦλον τὸν Βαρνεφριδον, Πανιλινον τὸν Ἀκυληίας καὶ Θεόδουλφον τὸν Αὐρηλίας ἤγαγε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Γαλλίαν· ἀλλ' ὁ φωτεινὸς ἀστὴρ τῆς αὐλῆς τοῦ Καρόλου ἦν ὁ ἀγγλοσάξων Ἀλκουίνος, τὸν ὅποιον προσκαλέσας ἐπίσης εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ τὸ 782 παρήγαγε μεγάλην κίνησιν καὶ ἐπιστημονικὴν ἐνέργειαν· ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια, ἡ αὐλή, οἱ εὐγενεῖς καὶ αὐτὸς πρὸ πάντων ὁ Κάρολος ἐνησχολοῦντο ἀνεκδότως περὶ τὰ γράμματα· οὕτως ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Καρόλου ἐμορφώθη μία πραγματικὴ σχολή, ἡ γνωστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα *schola palatina*. Οὕτω καταρξάμενος ὁ Κάρολος τῆς καλλιέργειας τῶν γραμμάτων ἐπέστειλε τὸ 787 πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἡγουμένους τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐπιτάσων τὴν ἰδρυσιν σχολείων, πράγματι δὲ ἐν πολλαῖς μητροπόλεσι καὶ μοναστηρίοις ἰδρύθησαν τοιαῦτα. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου ἡ ἀσθενὴς κυβέρνησις Λοιδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς (814—840) ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν γραμμάτων· ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λωθάριος ἐξέδωκε διάταγμα πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῶν σχολείων τῆς Ἰταλίας, οὕτω δὲ κατηρτίσθησαν τοιαῦτα ἐν Παβίᾳ, Τουρίνω, Φλωρεντίᾳ καὶ Βερώνῃ, διὰ δὲ τῆς ἐνεργείας τοῦ πάπα Εὐγενίου τοῦ Β' καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ὡς τὸ τοῦ μοναστηρίου τῆς Φούλδης. Κυρίως ὅμως τὸ παράδειγμα τοῦ Καρόλου ἠκολούθησε Κάρολος ὁ Φαλακρὸς (840—77), ὅστις προσκαλέσας εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ διαφόρους λογίους, ὡς Κλαύδιον τὸν Τουρίνου, τὸν Ἀμαλάριον καὶ τὸν Σκῶτον Ἐριγένην ἀνέζωπύρησε τὴν σχολὴν τοῦ παλατίου καὶ συνέστησε πολλαχοῦ διάφορα ἄλλα σχολεῖα. Ἡ ἐν τοῖς σχολείοις τούτοις παρεχομένη διδασκαλία, ἐκτὸς τῆς Θεολογίας διδασκόμενης ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κασσιόδωρου, Βέδα, Ἀλκουίνου κτλ. συνίστατο εἰς τὴν ἡθικὴν, ἀνταποκρινομένην πρὸς τὸ μετὰ ταῦτα ἐν χρῇσει *Trivium* (δηλ. γραμματικὴ, ῥητορικὴ καὶ διαλεκτικὴ) καὶ τὴν *quadrivium*, ἀναλογοῦσαν πρὸς τὸ *Quadrivium* (δηλ. ἀριθμητικὴ, γεωμετρία, μουσικὴ καὶ ἀστρονομία), τὰ μαθήματα δὲ ταῦτα ἀπετέλουν τὴν ἐλευθέραν παιδευσιν· ἐπίσης

ἐδιδάσκετο πολλαχοῦ πρὸς τῇ λατινικῇ καὶ ἡ ἐλληνικῇ, ἡ δὲ φιλοσοφία ὡς πηγὴν αὐτῆς εἶχε τὰ συγγράμματα τοῦ Βοηθίου, καίτοι δὲν ἦσαν ὅλως ἄγνωστα καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τὰ ὁποῖα τελευταῖα σταλέντα ὡς δῶρον Μιχαήλ τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Λουδοβίκον μετεφράσθησαν εἰς τὸ λατινικὸν ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου τῆς ἐν Παρισίοις μονῆς τοῦ ἁγίου Διονυσίου Ἰλδουίνου καὶ τοῦ Σκώτου Ἐριγένους (πρβλ. Lorentz, Karls d. Gros. Privat und Hofleben, Histo. Taschenb. 1832.—Philipps, Karl d. Gros. in Almanach d. Kais. Akademie, Wien 1856. — Ebert, in Deutsch. Rundschau 77,9. — καὶ L. Maitre, Les écoles episc. et monast. depuis Charlemagne Paris 1866).

2. Ἀπέναντι τῆς μεγάλης ταύτης κινήσεως καὶ καλλιιεργείας τῶν γραμμάτων, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ι' αἰῶνος μέχρι τοῦ ΙΑ' ἐπὶ τοῦ πλείστου μέρους τῆς Δύσεως παραλλήλως τῇ ἡθικῇ διαφθορᾷ ἐπικρατεῖ σκότος καὶ παχυλὴ ἀμάθεια· ἡ ἐποχὴ αὕτη ὑπὸ τῆς ἱστορίας χαρακτηρίζεται ὡς ὁ σκοτεινὸς αἰὼν τῆς Δύσεως (*Saeculum obscurum*). Αἰτία τῆς γενικῆς ταύτης καταπτώσεως τῶν γραμμάτων ἐκτὸς τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων εἶναι ἡ διαφθορὰ τοῦ παπικοῦ θρόνου, ἡ διαφθορὰ καθόλου τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐποχῆς καὶ ἡ γενικῶς ἐπικρατοῦσα τότε πίστις περὶ τῆς ἐγγιζούσης τοῦ Χριστοῦ βασιλείας. Πρῶτον μετὰ τὴν ἀνακτηθεῖσαν εἰρήνην καὶ τάξιν ἐν μὲν τῇ Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ διὰ τῶν σαξόνων ἡγεμόνων, ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ διὰ τοῦ Καπὲτ καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, πρὸς δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀνεγεννήθησαν τὰ γράμματα ἐν τῇ Δύσει· εἰς τοῦτο οὐ μικρὸν συνετέλεσεν, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ σύνδεσμος τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Γερμανίας μετὰ τοῦ Βυζαντίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ ἀνάπτυξις τῶν Ἀράβων, οἵτινες διὰ τῆς ἐν Κορδοῦνι σχολῆς, ὡς καὶ ἄλλων καλλιιεργούντες τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας διήγειρον τὴν προσοχὴν τῆς χριστιανικῆς Δύσεως. Ἐκτὸς τῆς Ἰσπανίας ἀπηλλαγμένη τῆς ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ἐπικρατοῦσης ἀμαθείας ἦν καὶ ἡ Ἀγγλία· καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀρκούντως κατέπεσεν ἡ παιδεία, τὸ μὲν ἕνεκα τῶν αἰώ-

νίων ἐρίδων τῶν ἡγεμόνων αὐτῆς, τὸ δὲ διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ 832 κα-
ταστρεπτικῶν εἰσβολῶν τῶν Νορμανδῶν καὶ Δανῶν· ὅτε ὁμως ἀνέ-
βη τῶν ἡγεμονικῶν θρόνον Ἀλφρέδος ὁ Μ. (871-901) καὶ ἐτα-
πείνωσε τοὺς Δανούς, τότε προσκαλέσας περὶ ἑαυτὸν τοὺς ὀλίγους
λογίους τῆς Ἀγγλίας ἐνήργησεν ἐπωφελέστατα ὑπὲρ τῆς ἀνακαινί-
σεως τῶν γραμμάτων· ὅ,τι ἦτο Κάρολος ὁ Μ. διὰ τὴν Γαλλίαν, τοῦτο
ὁ Ἀλφρέδος διὰ τὴν Ἀγγλίαν· αὐτὸς οὗτος μετὰ πολλοῦ ζήλου ἡσχο-
λεῖτο περὶ τὰς ἐπιστήμας, μετέφραζεν ἐκ τοῦ λατινικοῦ εἰς τὸ ἀγ-
γλοσαξονικὸν διάφορα συγγράμματα, ὡς π. χ. τὴν ἱστορίαν τοῦ Βέδα
καὶ Ὀρωςίου, τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Βοηθίου, τὴν ποιμαντορίαν Γρηγο-
ρίου τοῦ Μ. διαφόρους ψαλμούς κτλ. καὶ ἔδρue πολλαχοῦ τοῦ κρά-
τους αὐτοῦ μοναστήρια καὶ σχολεῖα. Ἡ θέλησις τοῦ Ἀλφρέδου ἦν,
ὅπως πᾶς ἐλεύθερος διδασκῇ τοῦλάχιστον γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν, πέν-
τες δὲ οἱ μέλλοντες νὰ διαχειρισθῶσι πολιτικὸν ἢ ἐκκλησιαστικὸν ἄ-
ξιωμα γινώσκωσι τὴν λατινικὴν. Ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Ἀλφρέδου
τοσοῦτον βαθείας ἐρριψε ρίζας, ὥστε καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ δὲν
ἐξηλείφθη· εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Καντουαρίας
Δούνσταν, ὅστις διαρρυθμίσας τὸν κλῆρον καὶ τὸν μοναχικὸν βίον
ἐστήριξε καὶ τὰ γράμματα καὶ τοῦ Ἐτελβόλδου ἐπισκόπου Βιντονίας
(Winchester), συνεχίσαντος τὸ ἔργον τοῦ Ἀλφρέδου. Μετ' ὀλίγον
ἐπῆλθον αὖθις αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν καὶ σὺν αὐταῖς ἡ κατά-
πτωσις τῆς παιδείας, μέχρις οὗ Γουλιέλμος ὁ κατακτητῆς (1066)
ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν τοιαύτην κατάστασιν (πρβλ. Vogel. Rath. v.
Ver. und. d. 10 Jahrhundert Jena 1854.—Stolberg, Leben
Alfreds, Münst. 1815.—Pauli, König Alf. Brl. 1851.—Weiss,
Gesch. Alf. d. Grossen, Freib. 1852 κτλ.).

3. Παραλλήλως πρὸς τὴν λοιπὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας δὲν
βαίνει ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους θεολογία τῆς Δύσεως. Ἦδη
ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Μ. παρατηρήσαμεν (§ 99) κατάπτωσιν τινα ἐν
τοῖς θεολογικοῖς γράμμασιν, αὐτὸ δὲ παρατηροῦμεν καὶ ἐν τοῖς πρὸ
Καρόλου τοῦ Μ. καὶ μετ' αὐτὸν χρόνοις· ἡ θεολογία τῆς ἐποχῆς ταύ-
της περιοριζομένη ἰδίως εἰς τὰς ἀμέσους ἐκκλησιαστικὰς ἀνάγκας
καὶ ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν προηγουμένων Πατέρων

στηριζομένη, οὐδὲν παράγει ἄξιον λόγου· οὐ μόνον εἰς τὰς ἐννοίας ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς λέξεις τῶν προγενεστέρων θεολόγων προσκεκολλημένοι οἱ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς ταύτης, στεροῦνται ὅλως πνεύματος παραγωγοῦ καὶ δημιουργικοῦ, καίτοι διὰ τῆς μεταρρυθμιστικῆς ἐνεργείας τοῦ Καρόλου καὶ τῶν τῆς ἐποχῆς δογματικῶν ἐρίδων παρουσιάσθησαν αὐτοῖς ἀφορμαὶ πρὸς αὐτοτελεῖ τινα φιλολογικὴν ἐνέργειαν. Τὴν μεγίστην ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν ἔστρεψαν οἱ θεολόγοι τῆς Δύσεως εἰς τὴν ἐξηγητικὴν· ἀντικείμενον τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν ἦν ἡ *Βουλγάτα*, τὴν κριτικὴν τῆς ὁποίας διόρθωσιν ἀνέθηκε Κάρολος ὁ Μ. εἰς τὸν Ἀλκουϊνον, μετεχειρίζοντο δὲ τὴν ἀλληγορικὴν (ἐν σχέσει πρὸς τὰ μυστήρια), τὴν τροπολογικὴν (ἠθικὴν) καὶ ἀναγωγικὴν (ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ αἰσθήματος) μέθοδον· τοιαῦται εἶναι π.χ. αἱ ἐρμηνεῖαι τοῦ Ραβάνου Μαύρου σχεδὸν ἐφ' ὅλων τῶν βιβλίων τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, τοῦ Στράβωνος, ὅστις ἔγραψε *glossa ordinaria*, δηλ. συντόμους σημειώσεις εἰς τὴν Γραφήν, τοῦ Χάϋμο κτλ. πρῶτος ὁ Χριστιανὸς Δούτμαρος (+ 850) μοναχὸς ἐν Κορβείᾳ καὶ ὁ Πασχάσιος Ραδβέρτος ἔστρεψαν τὸ βλέμμα αὐτῶν εἰς τὴν γραμματοϊστορικὴν μέθοδον, ἠκολούθησαν δ' αὐτοῖς μετὰ ταῦτα καὶ ἕτεροι. Ἀσθενεῖ ἦσαν ἐπίσης καὶ τὰ ἔργα τοῦ συστηματικοῦ κλάδου· οὕτως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπολογητικὴν, τὴν ὁποίαν ἠναγκάστησάν τινες νὰ καλλιεργήσωσιν ἕνεκα τῆς ἐπεκτάσεως τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τῆς μεγάλης πληθύος τῶν Ἰουδαίων, ὡς π. χ. Ἀγοβάρδος ὁ Λουγδούνου καὶ ὁ Ραβάνος Μαῦρος· μετὰ μείζονος ἐπιτυχίας εἰργάσθησαν ἐν τῇ πολεμικῇ, ὡς τοῦτο γινώσκομεν ἐκ τῶν δογματικῶν τῆς ἐποχῆς ἐρίδων (§ 129)· πολλῶ μᾶλλον ῥητέον τοῦτο περὶ τῆς ἐκθέσεως τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς, ἐν ᾗ παρατηρεῖται θεωρητικὴ τις μυστικὴ θεολογία, προκληθεῖσα διὰ τῶν συγγραμμάτων Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτῆς ἔχουσα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σκίτου Ἐριγένους. Ἀσήμεντοι εἶναι καὶ αἱ ἐργασίαι τοῦ ιστορικοῦ κλάδου· ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ιστορίᾳ εἰργάσθη ὁ Χάϋμο συνοψίσας τὸν Ρουῖνον, ὡς καὶ Ἀναστάσιος ὁ Βιβλιοθηκᾶριος συντάξας ἱστορίαν ἐκ τοῦ *Συγκέλλου*, Νικηφόρου καὶ Θεοφάνους· μᾶλλον ἐκαλλιεργήθησαν τὰ χρονικά, αἱ βιογρα-

φίαι καὶ τὰ μαρτυρολόγια· ἐνταῦθα ἀνήκει τὸ *Liber pontificalis* Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου, περιέχον τοὺς βίους τῶν παπῶν ἀπὸ τοῦ Πέτρου μέχρι Νικολάου τοῦ Α', ἡ *Historia Mettensium Episcoporum* ὑπὸ Παύλου τοῦ διακόνου κτλ. Τέλος προκειμένου περὶ τοῦ πρακτικοῦ κλάδου καὶ ἐνταῦθα δὲν ἔχομεν σημαντικόν τι· ἐν τῇ ὁμιλητικῇ ἐκτὸς τοῦ ὁμιλιαρίου Παύλου τοῦ διακόνου, ὁμιλίας τινὰς ἔγραψαν ὁ Μαῦρος, ὁ Χάϋμο κτλ. ὡσαύτως ἀναφέρονται καὶ συγγράμματά τινα περὶ ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας καὶ μυσταγωγικά· ἤδη Κάρολος ὁ Μ. ἐθίκεν ὡς διαγώνισμα τὸ περὶ τῆς τελετῆς τοῦ βαπτίσματος, ἐπὶ δὲ Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς παρουσιάσθησαν διάφορα τοῦ εἶδους τούτου συγγράμματα, ὡς τὸ *de actione Missarum* τοῦ Φλώρου, τὸ *expositio Missae* τοῦ Ρεμιγίου κτλ. ἐν δὲ τῷ ἐκκλησιαστικῷ δικαίῳ ἐκτὸς τῶν διαφορῶν πλυστογράφων εἰργάσθησαν ὁ Ἰγκμαρος, ὁ Ἀγοβάρδος καὶ ἄλλοι.

§ 145.

ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗΝ ΤΑΥΤΗΝ ΑΚΜΑΣΑΝΤΕΣ ΘΕΟΛΟΓΟΙ.

1. Καὶ μεθ' ὅλην τὴν διὰ Καρόλου τοῦ Μ. καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ καταβληθεῖσαν μέριμναν πρὸς ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, ἡ κατὰστασις τῆς θεολογίας ὡς ἐσημειώσαμεν δὲν εἶναι εὐάρεστος· εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀναφαίνεται μέγας ἀριθμὸς θεολόγων, ἀλλὰ δὲν εἶναι πάντες καὶ μεγάλοι τὴν ἀξίαν· ἐπιστημότεροι τούτων εἶναι οἱ ἑξῆς· Ἀλκουϊνος ὁ ἀγγλοσάξων, ὁ λαμπρότερος ἀστὴρ τοῦ θεολογικοῦ ὄρζοντος τῆς Δύσεως, ἐγεννήθη ἐν Ὑόρκῃ τὸ 735 καὶ ἀναπτυχθεὶς ἐν τῇ σχολῇ Θεοδώρου τοῦ Καντουαρίας καὶ Βέδα τοῦ Σεβαστοῦ κατέστη κἀτοχος τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καὶ κατενόει καλῶς τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν. Κατὰ τινα ἐν Ῥώμῃ διαμονὴν αὐτοῦ τὸ 781 σχετισθεὶς πρὸς Κάρολον τὸν Μ. ἠκολούθησεν αὐτὸν ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ καὶ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (804) διετέλεσε διδάσκαλος, φίλος καὶ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος ἐν ἅπασι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς καὶ σχολιακοῖς ζητήμασιν. Τὸ 996 ἀναλαβὼν τὴν ἡγουμενείαν τοῦ ἐν Τουρόνοις μοναστηρίου συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἐν αὐτῷ μοναστηρια

κῆς σχολῆς. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀλκουίνου εἶναι πολλὰ καὶ διάφορα, γραμματικά, ῥητορικά, φιλολογικά καὶ θεολογικά. ἐκ τῶν τελευταίων ἐπιστημότερα εἶναι, *de fide sanct. et individuae Trinitate*, *Quaestiones de Trinitate*, *Libellus de processione Spirit. sanct.* καὶ διάφορα ἄλλα κατὰ τῆς περὶ υἰοθεσίας αἰρέσεως (§ 131). κατὰ πόσον μετέσχευεν εἰς τὴν σύνταξιν τῶν *Καρολείων βιβλίων* ἀμφισβητεῖται· τὰ ἐξηγητικά αὐτοῦ συγγράμματα στηρίζονται ἐπὶ τῶν ἀρχαίων Πατέρων (πρβλ. Migne Πατρολ. Σειρ. Λατ. τόμ. 100 καὶ 101.—Lorentz, *Alkuins Leben*, Halle 1829.—Bahrdt, *Alk. d. Lehrer Karls d. Gross.* Lauenb. 1861.—Monnier, *Alcu. et son influence*, Paris, 1853.—τοῦ αὐτοῦ, *Alc. et Charlemagne*, Paris 1864.—Sickel, *Alcuinstudien*, Wien 1875.—Werner, *Alku. und s. Jahrh.* Wien 1881.—κτλ.).—Ἐπίσημος λόγιος συγγραφεὺς παρὰ τῷ Ἀλκουίνῳ ἐμφανίζεται *Παῦλος ὁ Βαρνεφριδος*, ὁ διάκονος, Λογγοβάρδος τὸ γένος καὶ ἐπὶ πολὺ ὑπηρετήσας ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Δεζιδερίου· ἀρῶν Κάρλος ὁ Μ. κατέστρεψε τὸ κράτος τῶν Λογγοβάρδων ὁ Παῦλος μετέβη εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ *Monte-Cassino*, ὅθεν ὁ Κάρλος προσελκυσεν εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ, μεγάλως χρησιμεύσαντα αὐτῷ καὶ θαυμάζομενον οὐ μόνον διὰ τὴν ποικίλην αὐτοῦ παιδείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐλευθεροπροσύνην καὶ εἰλικρίνειαν· ἐπιστημότερα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἶναι *Historia Longobardorum*, *Hist. Romana*, *Hist. Episcoporum Mettensium*, τὸ *Homiliarium* καὶ ἄλλα· ἀπέθανε τὸ 795 ἐν βαθεῖ γῆρα (πρβλ. Migne τόμ. 115.—Bethmann, in *Pertz' Archiv. f. ält. deuts. Geschichtsk.* 10, 1851.—Dahn, *Paul Diak.* Lpz. 1876 κτλ.). *Παυλτρος ὁ Ἀκυλητας*, εἰς τῶν σοφωτέρων καὶ ἐπιστημοτέρων ἐπισκόπων τῆς ἐποχῆς Καρόλου τοῦ Μ. ἀναβάς τὸν θρόνον τῆς Ἀκυλητας τὸ 774, καὶ λαβὼν μέρος ἐν ἅπασιν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ζητήμασι τῶν χρόνων ἐκείνων· περὶ αὐτοῦ, ἀποθανόντος τὸ 804, ἔχομεν τὰ ἐξῆς, *Sacrotyllabus, cont. Elipandum, c. Felicem* καὶ *Liber exhortationis* (παρὰ Migne τόμ. 99). Θεόδουλφος ὁ Ἀύρηλιος μεγάλως τιμώμενος ὑπὸ Καρόλου τοῦ Μ. ἀλλ' ὑπὸ Λουδοβίκου τοῦ Εὐστεβοῦς καθαιρεθεὶς τοῦ θρόνου αὐ-

τοῦ καὶ ἐξορισθεὶς (818)· οὗτος ἦν φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Ἀλκουίνου
 μεγάλως συντελέσας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κλήρου καὶ τὴν δημοτι-
 κὴν παιδευσιν· παρ' αὐτοῦ σώζονται *Capitula ad Presbyteros pa-
 rochie suae, de ordine baptismi, de spiritu sancto* κτλ. (Migne
 105). Ἀγοβάδος ὁ Λουγδούνου ἐπίσκοπος († 840), ὅστις συντα-
 χθεὶς τῇ κατὰ Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς φατρίᾳ ἐξωρίσθη (835), ἀλ-
 λά μετ' ὀλίγον τυχὼν χάριτος ἐπέστρεψεν· οὗτος εἶναι κυρίως ἐπί-
 στημος διὰ τὸν θερμὸν αὐτοῦ ζῆλον κατὰ τῶν δεισιδαιμονιῶν τῆς ἐπο-
 χῆς καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ παιδευσιν, ἔγραψε δὲ πολλὰ καὶ
 διάφορα περὶ μεταρρυθμίσεως τῆς θείας λατρείας, κατὰ Ἰουδαίων,
 περὶ δικαιοματιῶν τοῦ κλήρου κτλ. (Migne 104 καὶ Hundesha-
 gen, Giessen 1831. — Blügel, Halle 1865. — Leist, Stend.
 1867). — Κλαύδιος ὁ Τουρλίνου († 839) ἱσπανὸς τὴν πατρίδα, δια-
 χρινόμενος διὰ τὰς μεταρρυθμιστικὰς αὐτοῦ ιδέας, τὰς ὁποίας ἐγ-
 κατέσπειρεν ἐν τοῖς ἐπὶ πάσης σχεδὸν τῆς Ἀγίας Γραφῆς ὑπομνή-
 μασιν αὐτοῦ καὶ ὑπερήσπισεν ἐν τῷ ἀπολογητικῷ κατὰ τοῦ Θεο-
 δεμίρου· ἐκ τῶν ὑπομνημάτων αὐτοῦ πλήρες ἐστὶ τὸ εἰς τὴν πρὸς
 Γαλάτας ἐπιστολὴν (Migne 104. — Rudelbach, Cl. Taurin. Hafn.
 1824 καὶ Schmidt. Zeit. f. hist. Theol. 1843, 2). — Ἰωάννης
 ὁ Ἀύρηλλας, εἰς τῶν ἐπιστημοτέρων ἱεραρχῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ,
 μεγάλως ἐργασθεὶς ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας τῆς ἰδίας παροι-
 κίας· ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ († 844) ἔχομεν τὸ *de institu-
 tione laicali* (ἐγχειρίδιον ἠθικῆς διὰ τοὺς ἐγγράμιους), *de insti-
 tutione regia* καὶ *de cultu imaginum* (Migne, τόμ. 106). — Ἀμα-
 λάριος ὁ ἐκ Μεδιοματρικῶν, γνωστὸς διὰ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ,
Liber vitæ clericorum καὶ *de ecclesiasticis officiis*, ἐν ᾧ τελευ-
 ταίῳ ἐξηγεῖ τὰς ἱεράς τελετάς, ἀλλὰ μετ' αὐθαιρέτων ἀλληγορικῶν
 ἐρμηνειῶν (Migne τόμ. 106). — Ραβάνος Μαυρος, γεννηθεὶς τὸ 785
 ἐν Μογουντιακῷ, τὰς πρώτας αὐτοῦ σπουδὰς ἐποίησεν ἐν τῇ σχολῇ
 τῆς Φούλδης καὶ εἶτα τῶν Τυρόνων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀλκουί-
 νου· τὸ 803 ἐγένετο διδάσκαλος ἐν τῇ τελευταίᾳ, τὸ 822 ἡγούμε-
 νος ἐν τῇ μονῇ τῆς Φούλδης καὶ τὸ 847 ἀνέβη τὸν ἐπισκοπικὸν θρό-
 νον τοῦ Μογουντιακοῦ († 856). Σημαντικώτερα τῶν συγγραμμάτων

αὐτοῦ εἶναι τὰ ὑπομνήματα ἐφ' ὧν σχεδὸν τῶν βιβλίων τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ἐν οἷς συσσωρεύει μέγαν πλοῦτον ἐκ τῶν ἀρχαίων πατέρων, *de Universo* βιβλ. 12, ἐν ᾧ περιέχεται ἐγκυκλοπαιδικῶς τὸ σύνολον τῶν φιλοσοφικῶν καὶ θεολογικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, *de institutione Clericorum*, ἐν ᾧ παρέχονται ὅσα ἀπαιτοῦνται τῷ κληρικῷ πρὸς πρακτικὴν ἐξάσκησιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, *contra Judaeos* κτλ. (Migne τόμ. 107-112.—Bach, Hrabanus Maurus, Fulda 1853. — Kunstmann, Hrab. Maur. Maintz. 1841. — Spengler, Leben d. h. Rhab. M. Regsb. 1856. — Kähler, Beiträge z. Lebensg. d. Rab. M. Zeitsch. f. hist. Theol. 1874, 2.—Gegenbaur, die Klosterschule z. Fulda, Fuld. 1856 κτλ.) — *Βαλαφριδος Στράβων*, εἰς τῶν σοφωτέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, μαθητῆς χρηματίσας τοῦ Μαύρου ἐν τῇ μοναστηριακῇ σχολῇ τῆς Φούλδης καὶ ἀπὸ τοῦ 842 ἡγούμενος τοῦ ἐν *Reichenau* (*Augia dives*) μοναστηρίου, οὗτινος τὴν σχολὴν μεγάλως ἀνύψωσε († 849)· ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ μεγάλης σημασίας ἀπήλαυον κατὰ τὸν Μεσαιῶνα αἱ *Glossæ ordinariæ*, ἡ *Expositio XX priorum Psalmorum* καὶ τὸ *de exordiis et incrementis rerum ecclesiasticarum*· ἐκτὸς τούτων ἔγραψε καὶ πολλὰ ἱστορικά, ὁμιλητικά κτλ. (Migne τόμ. 113-114).

2. Οὐχ ἥττον σημαντικοὶ θεολόγοι ἐν τῇ Δύτει ἀνεφάνησαν καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς *Καρόλου τοῦ Φαλακροῦ*· τοιοῦτοι εἶναι οἱ ἐξῆς· *Ἰγκμαρος ὁ Ρήμων*, τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὁποῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν μητροπολιτῶν καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τοῦ Πάπα κατεμάθομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (§ 138)· τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀναφέρονται εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν καὶ πολιτικὸν δίκαιον, ὡς καὶ τὴν περὶ προορισμοῦ ἔριν· τοιαῦτα εἶναι *Capitula synodica ad presbyteros parochiæ suæ*, *Coronationes regiæ* καὶ ἄλλα (Migne τόμ. 125-26).—*Πασχάσιος ὁ Ραδδέρτος* μοναχὸς καὶ ἀπὸ τοῦ 844 ἡγούμενος τῆς μονῆς Κορβείας ἐν Γαλλίᾳ, εἰς τῶν ἐπιστημετέρων θεολόγων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ· πιθανῶς ἔνεκα ῥαδιουργιῶν ἐξυφαινομένων κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν μοναχῶν καὶ μάλιστα τοῦ Πατράμνου, παρητήθη τῆς ἡγουμενίας καὶ ἔκτοτε παρεδόθη ἀκωλύτως εἰς τὰς μελέ-

τας αὐτοῦ († 865)· παρ' αὐτοῦ ἔχομεν διάφορα ὑπομνήματα, ἐν οἷς παρατηρεῖται ἀρκετὴ ἀνεξαρτησία, *de corpore et sanguine Domini*, βιογραφίαν τοῦ Ἀδαλχάρδου, πρώτου ἡγουμένου τῆς Κορβείας καὶ ἄλλα (Migne τόμ. 120. — Hausher, der h. Pascha. Radbertus, Mainz. 1862. — Sardemann, der theol. Lehrgeh. d. P. Radb. Marburg 1877). — Ῥάτραμνος, μοναχὸς ἐν Κορβείᾳ καὶ ἀνταγωνιστὴς τοῦ Πασχασίου, εἰς τῶν ἐπισημοτέρων θεολόγων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, διακρινόμενος διὰ τὴν πολυμαθεῖαν αὐτοῦ· παρ' αὐτοῦ ἐσωθῆσαν *de corpore et sanguine Domini, de prædestinatione, de eo quod Christus ex virgine natus est* καὶ *Contra Græcorum opposita Romanam Ecclesiam infamantium* (Migne τόμ. 121). — Χιζμο, φίλος τοῦ Ῥαβάνου, διδάσκαλος ἐν Φουλδῇ καὶ μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπος Χαλβερστάτης († 853)· μεγάλως ἐτιμήθη οὗτος κατὰ τὸν Μεσαιῶνα διὰ τὰς ἐξηγητικὰς αὐτοῦ ἐργασίας· ἐτι παρ' αὐτοῦ σώζεται καὶ ὁμιλίαιόν τι, ὡς καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία μέχρι Θεοδοσίου τοῦ Μ. (Migne τόμ. 116·18). — Ῥεμλγιο, διδάσκαλος ἐν τῇ μοναστηριακῇ σχολῇ τῶν Ῥήμων καὶ εἰτα τῆς ἐν Παρίσιος· ἀνέχε πολλὰ ὑπομνήματα, *Expositio Missæ* καὶ ἄλλα (Migne τόμ. 121). — Σερβάτος Λοῦπος, εἰς τῶν σημαντικωτέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, λαβὼν μέρος εἰς πολλὰς συνόδους καὶ πρεσβείας καὶ μέγαν ἐπιδειξάμενος ζῆλον ὑπὲρ τῶν γραμμάτων· τὸ σημαντικώτερον τῶν συγγράμμάτων αὐτοῦ εἶναι *de tribus questionibus* καὶ αἱ 130 ἐπιστελαὶ (Migne τόμ. 119. — Sprotte, Servat. Lupus, Regsb. 1880). — Ἀναστάσιος ὁ Βιβλιοθηκᾶριος ἡγούμενος μοναστηρίου τινὸς ἐν Ῥώμῃ καὶ βιβλιοθηκᾶριος τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν παπῶν Νικολάου τοῦ Α', Ἀδριανοῦ τοῦ Β' καὶ Ἰωάννου τοῦ Η'. οὗτος κυρίως εἶναι ἐπίσημος διὰ τὰς ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ μεταφράσεις αὐτοῦ, ὡς τῆς *χρονογραφίας* τοῦ Νικηφόρου, τῶν *πρατικῶν* τῆς 6, 7 καὶ 8 συνόδου καὶ τῆς *Historia ecclesiastica tripartita*, ἣν συνέταξεν ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν συγχρόνων ἐλλήνων *χρονογράφων*· ἐν τῷ εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένῳ *Liber pontificalis, sive de vitis Romanorum pontificum* (μέχρι Στεφάνου τοῦ Ε' † 891) δὲν φαίνεται ἐργασθεὶς πολὺ ὁ Ἀναστάσιος· τὸ σύγ-

γραμμα τοῦτο ἀνεπτύχθη κυρίως κατ' ὀλίγον ἐκ διαφόρων πηγῶν, ὃ δὲ βιβλιοθηκᾶριος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συνέγραψε τὸν βίον τοῦ πάπα Νικολάου Α' καὶ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ προκατόχων (Migne τόμ. 127-29. — Abbé Duchesne, *Étude sur le Liber pontif.* Paris 1877 καὶ in *Revue des questions hist.* Paris 1879. — Lipsius, *Chronolog. d. römisch. Bischöfe*, Kiel 1869 καὶ in *Jahrb. f. prot. Theol.* 1879, 3. — καὶ Waitz, in *Hist. Zeitsch.* 1880.) — Τελευταῖος τῆς ἐποχῆς ταύτης συγγραφεὺς εἶναι ὁ Ἰωάννης Σκῶτος Ἐριγένης, τὸ θαῦμα καὶ τὸ αἰνίγμα τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, διακρινόμενος πάντων τῶν συγχρόνων αὐτοῦ κατὰ τὴν παιδείαν, τὴν βαθύνοιαν καὶ τὰς φιλοσοφικὰς γνώσεις· ὁ Ἐριγένης ἦν πιθανῶς Ἰρλανδός, περιπλεχθεὶς δὲ εἰς τὰς περὶ θείας εὐχαριστίας καὶ προσορισμοῦ ἑρίδας μετέβη εἰς Ἀγγλίαν, ὅπου προσεκλήθη ὑπὸ Ἀλφρέδου τοῦ Μ. πρὸς ὑποστήριξιν τῶν γραμμάτων· λέγεται ὅτι διωρίσθη διδάσκαλος ἐν *Malmesbury* καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ μετὰ τὸ 877· περ' αὐτοῦ σώζονται πολλὰ καὶ διάφορα, ὡς μεταφράσεις τῶν συγγραμμάτων Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ τινων Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *de praedestinatione, de egressu et regressu animae ad Deum* καὶ πρὸ πάντων τὸ ἐπιστημότερον αὐτοῦ σύγγραμμα *de divisione naturae*. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ὁ μέγας οὗτος τῆς Δύσεως θεολόγος στηριζόμενος ἐπὶ τῆς γνώσεως τοῦ Ὁριγένους, τοῦ μυστικισμοῦ τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Μαξίμου ἐμόρφωσε τοιοῦτο σύστημα θεωρητικῆς θεολογίας, ὥστε δικαίως προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸν πάντων· σκοπὸς τοῦ Ἐριγένους εἶναι νὰ στηρίξῃ τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀποδείξῃ αὐτὰ διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἀναχωρεῖ δὲ ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι λόγος καὶ ἀποκάλυψις, ἀληθὴς θεολογία καὶ φιλοσοφία κατ' οὐσίαν ταυτίζονται, κατ' εἶδος δὲ μόνον διακρίνονται· ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ, ὡς αὕτη παρίσταται ἐν τῇ Γραφῇ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲν δύναται νὰ ἀντιστρατευθῇ πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς διανοίας, ἀπεναντίας ἡ ἀλήθεια τῆς μιᾶς ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῆς ἀληθείας τῆς ἄλλης· ἡ πρώτη ἀποκάλυψις δηλ. ὁ Χριστιανισμὸς (θεολογία καταφατική, *affirmativa*) περικαλύπτεται ὑπὸ τινος πέπλου, ἐπιπροσθούντος εἰς τὸν

περιορισμένον νοῦν τοῦ ἀνθρώπου· ἔργον νῦν τοῦ λόγου εἶναι νὰ ἀποσύρῃ αὐτὸν (θεολογία ἀποφατική, *negativa*) καὶ διὰ τῆς θεωρίας νὰ ἀναπτύξῃ τὴν πίστιν εἰς γνῶσιν. Περαιτέρω ὁ Ἐριγένης ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ προσπαθεῖ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν οὐσίαν παντὸς ὄντος· κατ' αὐτὸν ἡ φύσις, τὸ σύνολον δηλ. τῶν ὄντων καὶ μὴ ὄντων, διακρίνεται εἰς τέσσαρα εἶδη ὑπάρξεως, α') ὡς *natura creatrix non creata* καὶ τοιοῦτος εἶναι ὁ Θεός, ὁ ἀδημιούργητος δημιουργὸς τῶν πάντων, β') ὡς *natura creatrix creata* καὶ τοιαῦται εἶναι αἱ αἰώνιοι τοῦ Θεοῦ ἰδέαι, ὡς οἱ τύποι τῶν δημιουργημάτων, τῶν ἰδεῶν δὲ τούτων πηγὴ καὶ μεσίτης εἶναι ὁ Λόγος, γ') ὡς *natura creata non creans* καὶ τοιοῦτος εἶναι ὁ κόσμος, ὡς τὸ ἀποτύπωμα τῶν ἰδεῶν καὶ δ') *natura non creata non creans*, καὶ τοιοῦτος εἶναι αὐθις ὁ Θεός, ὡς τὸ τέλος τῆς δημιουργίας, εἰς ὃν διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων ἐπιστρέφει πᾶν δημιουργημα. Τοιοῦτο ἦν τὸ σύστημα τοῦ Ἐριγένους, τὸ ὁποῖον διέτρεχεν ἀναμφιβόλως τὸν κίνδυνον νὰ περιπέσῃ εἰς τὸν πανθεισμόν, ἀλλ' οὗτος κατώρθωσε νὰ διασώσῃ τὰς θεμελιώδεις τοῦλάχιστον ἀληθείας τοῦ χριστιανικοῦ θείσμου. Ἐν τῷ περὶ Τριάδος δόγματι ἀνομολογεῖ μὲν ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τρισὶ προσώποις, ἀνυποστόλως ὁμοῦς ἐκλαμβάνει τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς ἀπλᾶς σχέσεις (*habitudines, relationes*). Ὁ Σκῶτος Ἐριγένης δύναται νὰ παραβληθῇ πως πρὸς τὸν Ὁριγένην, διότι καθὼς ἐν τῷ συστήματι τούτου ὑπάρχον τὰ σπέρματα τῆς ὀρθοδόξιας καὶ ἑτεροδόξιας συμπεφυρμένα ἔτι, οὕτω καὶ παρ' ἐκείνῳ συναντᾷ τις σπερματικῶς τὰς ἀντιθέσεις τῆς μετὰ ταῦτα σχολαστικῆς καὶ μυστικῆς θεολογίας μετὰ τῶν αἵρετικῶν αὐτῶν συνεπειῶν· ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐριγένους δὲν ἐπολεμήθη, διότι ἦτο καὶ ἀκατάληπτος· πρώτη ἡ ἐν Σένωνι (*Sens*) σύνοδος κατεδίκησε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ *de divisione naturae*, ἐπεκύρωσε δὲ τὴν κρίσιν ταύτην Ὁνώριος ὁ Γ' (1225)· οὗτος τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ἐριγένους ἐχαρκτήρισεν ὡς *scatens vermibus haereticarum pravitudinis* (Migne τόμ. 122.—Slaudenmaier, Joh. Sc. Erig. Frankf. 1834.—Réné Taillandier, Scot. Erig. Strassb. 1843.—Möller, Scot. Erig. und s.

Irrth Mainz 1844.—Christlieb, Leben u. Lehre d. Sco. Erig. Gotha 1860.—Huber, Joh. Scot. Erig. Münch. 1861.—Hoffmann, der Gottes und Schöpfungsbegriff d. Scot. Erig. Iena 1876.—Hermens, Leben d. Scot. Erig. Iena 1868).

3. Ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἄρχεται διὰ τὴν δυτικὴν Ἑκκλησίαν ὁ σκοτεινὸς λεγόμενος αἰὼν, ἔνεκα δὲ τούτου παχυλὴ ἐπικρατεῖ ἀμάθεια· μικράν τινα ἐξάίρεσιν ἀποτελοῦσι χῶραι τινες, ἐνθα παρατηρεῖται κίνησις τις καὶ αὕτη ὀφειλομένη τοῖς μοναχοῖς. Οἱ ἐπιστημότεροι τῶν χρόνων τούτων θεολόγοι εἶναι οἱ ἐξῆς. Ὁ Φλοδοάρδος, κανονικὸς ἐν Ῥήμοις († 966) γνωστὸς διὰ τὴν *ιστορίαν τῆς Ἑκκλησίας* τῶν Ῥήμων, τὸ *χρονικὸν* αὐτοῦ (919—966) καὶ τινὰς βίους τῶν παπῶν (Migne τόμ. 135).—Λουίεπράνδος, γεννηθεὶς ἐν Παβίᾳ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ ἀποσταλὲς πρὸς Νικηφόρον τὸν Φωκᾶν ὡς πρέσβυς τὸ 946· οὗτος ἔγραψε τὴν *σύγχρονον ιστορίαν τῆς Εὐρώπης* (891—946) καὶ τὰ κατὰ τὴν πρεσβείαν αὐτοῦ (Migne τόμ. 136).—Ῥαθέριος ὁ ἐπίσκοπος Βερώνης καὶ Λεοδίου (Λυττίχης), ὅστις ἀποδιωχθεὶς ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν ἐπισκοπῶν περιεπλανᾶτο ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ ἀπέθανε τὸ 974· παρ' αὐτοῦ σώζονται πολλὰ συγγράμματα, ἀποδλέποντα εἰς τὴν τήρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καὶ τὴν διόρθωσιν τῶν ἡθῶν (Migne τόμ. 136).—Ῥ. ζβιθη σαξονὶς μοναχῇ († 984) ἔγραψε βίους ἁγίων, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ 6 δράματα κατὰ μέλητιν τοῦ Τερεντίου (Migne τόμ. 137.—Aschbach, Roswitha, Wien 1868.—Köpke, Rosw. Brl. 1869).—Νικαίος ὁ Βαλβιολὸς προϊστάμενος τῆς μοναστηριακῆς σχολῆς ἐν ἀγίῳ Γαλλῳ († 1022), μεταφράσας εἰς τὸ γερμανικὸν τοὺς *ῥήτορας*, τὸ ὅριον τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰ *ἡθικά* Γρηγορίου τοῦ Μ. καὶ πολλὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βοηθίου (Migne τόμ. 131)—Αἰλμουνκὸς ὁ Γρυμμουτικὸς (990) ἐπίσκοπος διὰ τὴν ἀγγλοσαξονικὴν αὐτοῦ γραμματικὴν, τὰς μεταφράσεις αὐτοῦ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης καὶ τὰς ὁμιλίας (πρὸς Dietrich, in Zeit. f. hist. Theo. 1855, 4 καὶ 1856, 2).—Ἀββων ἡγουμένος τοῦ μοναστηρίου Φλωριάκου (*Fleury*) ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ μαθητὴς τοῦ περιφήμου Δυύνσταν· οὗτος ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα ἀστρο-

νομικά, μαθηματικά, γλωσσικά, ιστορικά κτλ. ἐξ ὧν ὀλίγα ἐτυπώθησαν (Migne τόμ. 139).—*Σιλβεστρος ὁ Β'* πάπας Ῥώμης, πρότερον *Γέρберτος* λεγόμενος, ἀνὴρ λίαν πεπαιδευμένος καὶ εὐφυής, κάτοχος τῶν κλασικῶν καὶ τῆς ἀραβικῆς γλώσσης († 1003) καὶ σημαντικὸς ἐν τῇ θεολογίᾳ, τοῖς μαθηματικοῖς, τῇ ἀστρονομίᾳ καὶ ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμῃς, ἕνεκα δὲ τῶν πολλῶν αὐτοῦ γνώσεων ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐθεωρεῖτο ὡς μάγος (πρβλ. Migne τόμ. 139.—Orellis, Paris 1867. — Illgen, in Zeit f. hist. Theol. 1843, 2. — Döllinger, Papstfabeln καὶ Büdinger, Gerberts wissenschaft. und politisch. Stellung, Kass. 1851).—*Βουρκάρδος*, ἀπὸ τοῦ 996 ἐπίσκοπος Βορμυτίας, ἐνθα καὶ ἐπανήγαγε τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνήγαγε τοὺς κανόνας διαφόρων συνόδων καὶ παπῶν (Migne 151).—*Ερμάννος* ὁ λεγόμενος *Contractus*, μοναχὸς βενεδικτινός, διακρινόμενος διὰ τὰς γνώσεις αὐτοῦ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς, τῇ μουσικῇ, τῇ ἐλληνικῇ καὶ ἑβραϊκῇ γλώσσῃ· ἐπίσημον αὐτοῦ ἔργον εἶναι τὸ χρονικὸν ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τοῦ 1054 (Migne τόμ. 153).—*Οὔμβερτος* ὁ καρδινάλιος, γνωστὸς ἡμῖν ἐκ τῆς ιστορίας τοῦ σχίσματος (§ 113), ἐγραψεν ἱστορίαν τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, κατὰ σιμωνιακῶν καὶ ἄλλα (Migne τόμ. 143).—*Πέτρος ὁ Δαμιανὸς* ἀπὸ τοῦ 1058 καρδινάλιος ἐπίσκοπος τῆς Ὀστίας, αὐστηρὸς κήρυξ τῆς ἠθικῆς καὶ θερμὸς ζηλωτὴς κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καταχρήσεων· τὰ πολυάριθμα αὐτοῦ συγγράμματα εἶναι ἐπιστολαί, λόγοι, βιογραφίαι, ἠθικαὶ καὶ δογματικαὶ πραγματεῖαι (Migne 144-45).—*Φούλβερος* ἐπίσκοπος Καρνότου ἀπὸ τοῦ 1007, μαθητὴς τοῦ Γερδέρτου· πρὸ τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ἱδρύσεν ἐν Καρνότῳ θεολογικὴν σχολὴν, τοσαύτη δ' ἦν ἡ φήμη αὐτοῦ, ὥστε πανταχόθεν συνέρρεον αὐτῷ μαθηταί· ἐγραψε διάφορα, ὡς κατὰ Ἰουδαίων, λόγους, ὑπομνήματα κτλ. (Migne τόμ. 141). Τὴν σειρὰν τῶν θεολόγων τῆς περιόδου ταύτης κλείει ὁ *Λανφράγκος*, μοναχὸς καὶ ἐπίσκοπος θεολόγος, γεννηθεὶς ἐν Παδία τὸ 1005, ἡγούμενος τῆς μονῆς *Bec* ἐν Νορμανδίᾳ καὶ ἀπὸ τοῦ 1070 ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίας· οὗτος εἶναι ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων λογίων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, γράψας ἐπιστολάς, ὑπομνήματα καὶ ἰδίως τὸ σημαντικώτερον αὐτοῦ σύγγραμ-

μα *de corpore et sanguine Domini*· ὁ Λανφράγκος ἔτεινε πρὸς τὸ διαλεκτικὸν καὶ θεωρητικὸν τῆς θεολογίας μέρος καὶ οὕτως ἐγένετο πρόδρομος τῆς νέας ἐπιστημονικῆς θεολογικῆς τάσεως, τῆς σχολαστικῆς θεολογίας (Migne τόμ. 150).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΠΙ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΚΗΡΟΥΛΑΡΙΟΥ ΑΠΟΠΕΡΑΤΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΛΑΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤ/ΠΟΛΕΩΣ
(1054—1453).

Α'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

1. ΕΝ ΤΩ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩ ΚΡΑΤΕΙ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

§ 146.

ΑΙ ΠΡΟΣ ΕΝΟΣΙΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ
(1098—1261).

Πρβλ. Schröckh K-G. τόμ. 29, σελ. 372.—Neander K-G. τόμ. 8, σελ. 319.—
Kurtz Handb. d. K-G. τόμ. 1, 3 σελ. 53.—'Αλήθειαν Οἴκουμ. 'Εκκλ σελ.
324.—Α. Δημητρακοπούλου, ἱστορίαν τοῦ Σχίσματος σελ. 29.—H. Krause,
die Eroberung von Kon/l im 13 und 15 Jahrh. Halle 1870 κτλ.

1. Τὸ ἤδη κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἀρξάμενον καὶ συν-
τελεσθὲν σχίσμα τῆς δυτικῆς ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας
(§ 110—) οὐ μόνον ἐξακολουθεῖ καὶ κατὰ τὴν παρούσαν, ἀλλὰ
δυστυχῶς καὶ ἐπιτείνεται, τῆς μὲν ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἀραρότως
ἐχομένης τῶν πατρῶν καὶ μηδὲ κατὰ κεφαλὴν ἐκκλινούσης τῆς
ἀρχαίας τροχιάς, τῆς δὲ ῥωμαϊκῆς εἰς νέας ἐμπιπτούσης καινοτομίας
καὶ ἐμπλατυνούσης οὕτω τὸ μεταξὺ ἀλλήλων χάσμα. Ἐκτὸς τῆς
σχολαστικῆς λεγομένης θεολογίας, ἣτις ἔκφυλος καὶ ξένη τῇ μέχρι
τοῦδε συνήθει τοῦ θεολογεῖν μεθόδῳ, ὥκειοποιεῖτο τὰς καινοτομίας
τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐγκατέτασεν ἐν τῇ συστήματι αὐτῆς,

τὴν μεταξύ τῶν δύο 'Εκκλησιῶν διάστασιν ὑπεστήριξε καὶ ἐπέτεινε, τὸ μὲν ὁ παπῳμός, ὅστις ἰδίᾳ ἀπὸ Γεηροῖου τοῦ Ζ' τοῦ 'Μδεβράνδου εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ ἀνυψωθείς μόνον αὐτοῦ μέλημα εἶχε νὰ ὑποτάξῃ ὑφ' ἑαυτὸν τὴν ἀνατολικὴν 'Εκκλησίαν, μηδαμῶς ὑποχωρῶν καὶ συγκαταβαίνων, τὸ δὲ αἱ Σταυροφορίαι, αἵτινες ἐπὶ δύο αἰῶνας εἰς στενὴν σχέσιν καὶ ἐπαφὴν συγκρατοῦσαι 'Ανατολὴν καὶ Δύσιν ἀνέφλεξαν καὶ ἐπέτειναν τὸ μεταξύ ἀλλήλων μῖσος καὶ διὰ τῆς βαρβαρότητος αὐτῶν καὶ ὠμότητος, τῆς χλεύης καὶ περιφρονήσεως τῶν ἡμετέρων πηγὴ ἐρίδων καὶ δυσπιστίας ἐγένοντο. 'Εντεῦθεν καὶ αἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην γενομένηι ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν 'Εκκλησιῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λήξωσιν εἰς εὐάρεστον ἀποτέλεσμα, καθόσον μάλιστα οὐδέτερος τῶν διαπραγματευομένων ἐνῆργει εἰλικρινῶς, τῶν μὲν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ἀποδιλεπόντων εἰς ἐξωτερικὴν ἐπικουρίαν, τῶν δὲ παπῶν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἐπὶ τῆς 'Ανατολῆς σχεδίων αὐτῶν.

2. Αἱ πρὸς ἔνωσιν ἀπόπειραι ἤρξαντο ἀμέσως ἀπὸ τῶν Σταυροφορίων. Τοὺς ἐν τῇ κάτω δηλ. 'Ιταλίᾳ ὑπὸ τοὺς Νορμανδοὺς διατελοῦντας 'Ελληνας θέλων νὰ προτελκύσῃ ὁ πρωτοεργὸς τῶν Σταυροφορίων πάπας Οὐρβανὸς ὁ Β' (1088-99) παρασκευάζει τὸ 1098 ἐν Βάρῃ τῆς 'Απουλίας μεγάλην σύνοδον ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ παρόντων καὶ 'Ελλήνων τινῶν ἱεραρχῶν, ὁ τότε ἐν 'Ιταλίᾳ φυγὰς 'Ανσελμος ὁ Καντούαριος μετὰ τοσαύτης δεινότητος καὶ ἐπιτυχίας ἀπέδειξε τὴν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Ὑιοῦ διδασκαλίαν τῆς Δύσεως, ὡς ἀναφέρουσιν αἱ λατινικαὶ πηγαί, ὥστε ἐφελκύσατο τὸν θαυμασμὸν τῆς συνόδου, ὁ δὲ πάπας ἀναθεμάτισε πάντα τὸν μὴ παραδεχόμενον τὴν κακοδοξίαν ταύτην, ἐπομένως καὶ τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν (πρβλ. 'Ανσέλμ. Opp. σελ. 49.—Cadmer, hist. novorum L. 2 σελ. 53 καὶ Vita Anselmi σελ. 21 καὶ Malmesbury, de gest. Pontificum Anglorum L. 1). —'Ετέρᾳ πρὸς ἔνωσιν ἀπόπειρα ἐγένετο 15 μετὰ ταῦτα ἔτη, ὅτε ὁ πάπας Πισχάλης ὁ Β' (1099-1118) ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα 'Αλέξιον τὸν Κομνηνὸν (1081-1118) τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνου Πέτρον τὸν Χρυσολάνον, ὅστις ἐνώπιον αὐτοῦ

καὶ τῆς συνόδου ἀπήγγειλε λόγον διεξοδικὸν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς λατινικῆς διδασκαλίας· ἐναντίον τοῦ Χρυσολάνου ἀνέστησαν τότε δύο ἐπίσκομοι τῆς Ἀνατολῆς κληρικοὶ Ἰωάννης ὁ Φουμινῆς καὶ ὁ ῥητορικώτατος τῆς Νικαίας μητροπολίτης Εὐστράτιος, ἔτι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις ἀμύξαις λογισμῶν τὸν ἄνδρα κατέκλυσε, λογίων χρήσεσι συντεινόντων πρὸς τὸ προκειμενόν κατεπύδων αὐτοῦ καὶ ταῦτ' ἀπευθύνων πρὸς τὴν ἀναίρεσιν οὐ περ ἐκεῖνος ἐτίθετο (πρὸλ. Δημητρ. Ἐκκλ. Βιβλ. σελ. 36 καὶ Λ. Ἀλλατ. *Græcia orthodoxa* I, 379 καὶ *perpet. consens.* σελ. 626). Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἀπέτυχε, δὲν ἔλειπεν ὁμως ἡ πρὸς ἔνωσιν ἐπιθυμία· ὅτε τὸ 1135 ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Λωθάριος ὁ Β' ἀπέστειλε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Κομνηνὸν (1118-43) Ἀρσελίμον τὸν μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπον Ἀθεμβέργης, ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ πατριάρχου Λέοντος τοῦ Στυππῆ παρεσκέυασε δημοσίαν διαλέξιν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας· αἱ ἐνταῦθα γενόμεναι διαλέξεις περιστρεφίσαι εἰς τὰ ζητήματα περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, περὶ ἀζύμων καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπᾶ διεξήχθησαν μετὰ τοῦ Ἀντέλιμου καὶ τοῦ σωρωτάτου μητροπολίτου Νικομηδείας Νικήτα μετὰ πολλῆς τῆς φρονήσεως, τῆς μετριότητος καὶ ἀκριβείας, ὡς τοῦτο δείκνυται ἐξ αὐτῆς τῆς ἐκθέσεως τοῦ Ἀντέλιμου, καίτοι οὐχὶ κατὰ πάντα ἀκριβοῦς, ὡς γραφίστης μετὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ κατ' αἵτησιν τοῦ πάπᾶ Εὐχέρωντος τοῦ Γ' (1145-53). Ἀπρὸς ἐπὶ μακρόν ὁ Ἀντέλιμος συνέζητησε μετὰ τοῦ Νικήτα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐπεκκλήσθη τὴν διηγετικὴν ὁρθοδοξίαν τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας, κατηγόρησε δὲ τῆς ἡμετέρας, ὁρῶντι ἐν αὐτῇ ἐγεννηθήσαν ἅπαντα αἱ αἱρέσεις. Ὁ Νικήτας μὴ ἀρνηθεὶς τοῦτο ἐξήγησε τὸ φαινόμενον ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀντολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπιστημονικῆς τάσεως, ὑπέδειξε δ' ἅμα τῷ ἀντιπάλῳ αὐτοῦ ὅτι, εἰ καὶ πᾶσι αἱ αἱρέσεις ἐκ τῶν ἐλλήνων προήλθον, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν ἐπαλειμθήσαν· ἄλλως τε συνεπέραναν, οὐδὲ ἴσο δυνατόν νά γεννηθῶσιν ἐν τῇ Δύτει αἱρέσεις, ἐνεκα τῆς ἐνταῦθα ἀμαθείας καὶ ἐλλείψεως ἐπιστημονικῆς ζωῆς. Μετὰ παρηρησίας καὶ δυνάμειος λόγου ὠμίλησεν ὁ λόγιος τῆς Νικομηδείας μη-

τροπολίτης καὶ κατὰ τῶν μοναρχικῶν ἀξιώσεων τοῦ πάπα· ἐὰν ὁ ῥωμαῖος ποντίφηξ, εἶπεν, ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ θρόνου τῆς μεγαλοπρεπειᾶς αὐτοῦ καθήμενος βροντᾷ καθ' ἡμῶν καὶ οἶονεὶ ἐκσφενδονίζει τὰς διαταγὰς αὐτοῦ· ἐὰν αὐτὸς οὐχὶ μεθ' ἡμῶν βουλευόμενος ἀλλὰ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ θέλῃ νὰ κρίνῃ καὶ διατάσῃ περὶ ἡμῶν καὶ τῶν ἡμετέρων, τότε ποῦ μένει ἡ ἀδελφότης ἡ ἡ πατρότης; τίς ποτε δύναται νὰ ἀνεχθῇ ταῦτα; τότε ἔπρεπε νὰ ὀνομαζώμεθα καὶ ὦμεν ἀληθεῖς δοῦλοι καὶ οὐχὶ τέκνα τῆς 'Εκκλησίας· ἐὰν τοῦτο εἶχεν οὕτως, ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τῶν τραχύλων ἡμῶν ἐπέπρωτο νὰ φέρωμεν τοιοῦτον βαρὺν ζυγόν, τότε ἡ ῥωμαϊκὴ μόνον 'Εκκλησία ἔδει νὰ ἀπολαμβάνῃ ὅσηςδὴποτε ἐβούλετο ἐλευθερίας, πάσαις δὲ ταῖς λοιπαῖς νὰ ἐπιβάλλῃ νόμους, αὐτὴ ἄνομος διατελοῦσα καὶ νὰ ἦναι οὐχὶ ἀγαθὴ μήτηρ τέκνων, ἀλλὰ σκληρὰ καὶ ἐπιτακτικὴ κυρία δούλων. 'Αλλὰ τότε πρὸς τί ἡμῖν ἡ γνῶσις τῶν Γραφῶν; πρὸς τί ἡ παιδεία; πρὸς τί ἡ διδασκαλία τῶν διδασκάλων; πρὸς τί τὰ ἔξοχα πνεύματα τῶν 'Ελλήνων; Πάντα ταῦτα περιττὰ καθίστησι τότε ἡ ὑπερέτερα τῶν ἄλλων, ὡς σὺ λέγεις, παπικὴ ἐξουσία. Τότε ὁ πάπας ἔσται ὁ μόνος ἐπίσκοπος, ὁ μόνος ποιμὴν, ὁ μόνος διδάσκαλος, ὅστις δώσει λόγον τῷ Θεῷ περὶ τοῦ ἐμπιστευθέντος αὐτῷ ποιμνίου! ἀλλ' οὐδὲν σύμβολον διδάσκει ἡμᾶς περὶ ῥωμαϊκῆς, ἀλλὰ περὶ μιᾶς, ὁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς 'Εκκλησίας· ταῦτα λέγων περὶ τῆς ῥωμαϊκῆς 'Εκκλησίας, καίτοι ἄλλως σέβομαι αὐτήν, δὲν πιστεύω ὅμως ὅτι ὑφείλω νὰ ἀκολουθῶ αὐτῇ ἐν πᾶσιν, οὐδ' ὅτι χρεωστοῦμεν νὰ καταλίπωμεν τὰ δόγματα ἡμῶν καὶ νὰ ἀποδεχθῶμεν τὰς τελετὰς αὐτῆς καὶ τὰ ἔθιμα, μὴ δοκιμάζοντες αὐτὰ πρὸς τὸ κῆρος καὶ τὸν νοῦν τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ἀλλὰ τρέχοντες κατόπιν αὐτῆς ὡς τυφλοὶ! οἱ σοφοὶ τῶν ἐλλήνων καὶ λατίνων κρινάτωσαν περὶ τούτου. Μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου ὠμίλησεν ὁ Νικήτας καὶ περὶ ἐτέρων, μόνον δὲ περὶ τῶν ἀζύμων ἐξεφράσθη μετὰ τινος μετριότητος εἰπών, ὅτι τὸ ἐπ' αὐτῷ δὲν σκανδαλίζεται ἂν ἡ εὐχαριστία τελεῖται δι' ἐνζύμου ἢ ἀζύμου ἄρτου, ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ οἱ σκανδαλιζόμενοι ἀνάγκη νὰ ἐπέλθῃ συμφωνία

(πρὸλ. d'Achery Spicilegium I, 164 καὶ Schröckh K-G. τόμ. 29 σελ. 383).

3. Αἱ πρὸς ἔνωσιν ἀπόπειραι ἐπανελήφθησαν καὶ ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ (1143-80) καὶ τοῦ πατριάρχου Κων/πόλεως Μιχαὴλ τοῦ ἀπὸ Ἀρχιάλου (1169-1177), ὅτε ἐλθόντες εἰς Κων/πολιν πρεσβεύται τοῦ πάπα ἀπήτουν παρὰ τῶν ἡμετέρων τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ πρωτείου αὐτοῦ· ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι δυσμενῶς διακείμενοι πρὸς τοὺς λατίνους ἔνεκα τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν Σταυροφόρων καὶ τῶν ὑπερφιάλων τοῦ πάπα ἀξιώσεων, διέκοψαν τὰς μετ' αὐτῶν διαπραγματεύσεις, ὁ δὲ πατριάρχης γράφας διάλογον περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα ἀπέδεικνυεν, ὅτι οὗτος ἐκπεσὼν τῆς ἀρχιερατικῆς εὐκλείας, οὔτε πρῶτος, οὔτε κριτὴς, οὔτε ποιμὴν ὅλως ὑπάρχει. Τὸν Μανουὴλ ἀποθανόντα τὸ 1180 διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξιος ὁ Β', ἀλλ' ἤδη τὸ 1183 Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνὸς θεὸς καὶ κηδεμὼν τοῦ Ἀλεξίου καταβιάζει αὐτὸν τοῦ θρόνου, τοὺς δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυπληθεῖς Λατίνους συνταχθέντας τῇ μερίδι τοῦ Ἀλεξίου καταπιέζει διαφόρως, λαφυραγωγήσας τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν καὶ τὰ μοναστήρια, διαρπάσας τὰς οἰκίας καὶ 4 χιλιάδας αὐτῶν πωλήσας ὡς αἰχμαλώτους. Οἱ Λατίνοι μετ' ὀλίγον ἐλευθερωθέντες πολλὰ δεινὰ ἐπήνεγκον τοῖς ἡμετέροις (πρὸλ. Νικήτα Χωνιάτου Ἱστορ. ἐκδ. Migne τόμον 139, σελ. 604)· κυρίως ἔμως ἐξεδικήθησαν αὐτοὺς ἐμμανῶς τὸ 1185, ὅτε συγγενὴς τις τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ Ἀλέξιος φυγὼν ἐκ Σκυθίας, ἐνθα ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἦλθεν εἰς Σικελίαν παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν Νορμανδῶν Γουλιέλμῳ, πολλὰ αὐτῷ ὑποσχόμενος εἰάν ἐξεστράτευε κατὰ τοῦ ἄρπαγος τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου· ὁ Νορμανδὸς ἐπέισθη καὶ διὰ πεζῆς μὲν στρατιᾶς κατέλαβε τὴν Ἐπίδαμνον, διὰ ναυτικῆς δὲ τὴν Θεσσαλονίκην τὸ 1185. Τὰ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπὸ τῶν Λατίνων τότε κακουργηθέντα εἶναι ἀνώτερα πάσης περιγραφῆς· ἵνα παραλίπωμεν τὰς κλοπὰς, τὰς ὑπερτιμήσεις τῶν τροφίμων, τὰς ἐνέδρας, τὰς σφαγὰς καὶ τὰ τοιαῦτα ἀναφέρωμεν μόνον τὰς βεβηλώσεις τῶν ἱερῶν εἰκόνων, τὰς ἱεροσυλίας, τὴν παρακώλυσιν τῶν ἱερῶν τελετῶν, τὰς ἀρπαγὰς τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ τὸ δυσήκουστον πᾶσι, τὰς διαφοροὺς ἀσχημοσύνας τινῶν, οἵτινες ἀναβάντες ἐπὶ τῆς

ἀγίας τραπέζης καὶ βάρβαρα ἁσμάτια ψάλλοντες ὠρχοῦντο ἐπ' αὐτῆς καὶ ἐνέουρον κύκλῳ κατὰ τὸ ἅγιον ἔδαφος (Νικητὰ Χ. ἐνθ. ἀν. σελ. 654 καὶ Εὐσταθίου Θεσσαλ. παρὰ Migne τόμ. 136, σελ. 101—). Ἀλλὰ πολλῶ πλείονα καὶ φρικωδέστερα ἦσαν τὰ ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τῶν Λατίνων διαπραχθέντα· τὸν Ἀνδρόνικον καταβιβάζει ἀπὸ τοῦ θρόνου τὸ 1185 Ἰσαάκιος ὁ Ἀγγελος, ὅστις κατῴρθωσεν ἅμα νὰ ἀποδιώξῃ τοὺς Λατίνους ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν λοιπῶν μερῶν· ἀλλὰ τὸ 1192 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ρίχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος κυριεύσας μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν Σταυροφόρων τὴν νῆσον Κύπρον, μυρία δε νὰ ἐπάγει τοῖς ἐκεῖ Ἑλλησιν· ἰδίως μανιώδεις ἐφάνησαν οἱ Λατῖνοι κατὰ τῶν μοναχῶν πολλοὺς τῶν ὁποίων φυλακίσαντες καὶ πᾶν εἶδος κολάσεως αὐτοῖς ἐπαγαγόντες, ὕστερον τινὰς μὲν ἔδωσαν ἐν ταῖς οὐραῖς τῶν ἵππων καὶ κατὰ δυσβάτων τόπων σύραντες ἀπέκτειναν, ἄλλους δὲ ἀνάψαντες μεγάλην πυρὰν κατέκαυσαν (πρβλ. Cotelerii, Eccl. graec. Monumenta τόμ. 2, σελ. 458 καὶ Ἀλλατίου de perpet. consen. σελ. 693)· καὶ ὅμως ταῦτα πάντα ἐπιδοκιμάζων ὁ παπολάτρης Λέων ὁ Ἀλλάτιος, ἦτο ἀνάγκη, λέγει, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν ὀρθὸν τοῦν οἱ ἀχαλιναγώγητοι οἱ κατὰ τῆς ἰδίας πίστεως ἀφηνιάσαντες καὶ κατὰ τῆς ἀληθείας ἀνθιστάμενοι οὐχὶ δι' ἐξορίας, ἀλλὰ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου· οἱ αἱρετικοὶ πρέπει νὰ προγράμωνται, νὰ ἐξορίζωνται, νὰ κολάζωνται καὶ οἱ ἰσχυρογνώμονοι νὰ φονεύωνται καὶ καίωνται· οὕτως ἐπιτάσσουσιν οἱ νόμοι, οὕτω παρέδωκεν ἡ ἀρχαιότης! Ὁ Ἰσαάκιος ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ 1195, ὅτε ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀλέξιος ὁ Γ' καταρρίπτει αὐτὸν τοῦ θρόνου καὶ γίνεται κύριος τῆς βασιλείας· ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιος ὁ Δ' ἐκδικούμενος τὸν θεῖον αὐτοῦ καταφεύγει πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον τὸν Γ' καὶ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον ἐξαιτούμενος βοήθειαν κατὰ τοῦ ἄρπαγος ἐπὶ ὑποσχέσει τοῦ βοηθῆσαι τοὺς Σταυροφόρους καὶ μεθαρμόσαι τὴν ἀνατολικὴν πρὸς τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν· ἀκριβῶς τότε πρεσβευάζετο μέγας τῶν Σταυροφόρων στόλος ὑπὸ Βαλδουίνον τὸν κόμητα τῆς Φλάνδρας καὶ τὸν δοῦκα τῆς Ἑνετίας Ἐρρίκον Δάιδουλον, οἱ δὲ Σταυροφόροι δραξάμενοι τῆς

ἀφορμῆς ἀπέπλευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπολιόρχησαν αὐτήν. Ἀλέξιος δ' Γ' μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν φεύγει, ὁ λαὸς ἐκλέγει πάλιν τὸν Ἰσαάκιον καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ', μετ' αὐτοὺς Νικόλαόν τινα Καναβόν, μετ' ὀλίγον δὲ Ἀλέξιος τις Ε' ὁ Μούρτζουφλος πνίξας τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου καὶ φυλακίσας τὸν Καναβὸν καταλαμβάνει τὸν θρόνον. Ὁ Μούρτζουφλος παρέσχε γενναίαν κατὰ τῶν Λατίνων ἀντίστασιν, ἀλλ' οὗτοι ἐπὶ τέλους τῇ 12 ἀπριλίου 1204 ἐγένοντο κύριοι τῆς πόλεως· τὰ κατὰ τῶν ἡμετέρων τότε διαπραχθέντα ἦσαν ἀληθῶς φρικώδη καὶ θηριώδη κατεδαφίσεις εἰκόνων, ἀκοντίσεις λειψάνων κατὰ τόπων ἐναγῶν, διαρπαγαὶ σκευῶν ἱερῶν, βεβηλώσεις τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου, ἰδοὺ τί ἀνωσιουργοὶ οἱ ἐπωμίδιον τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ φέροντες· πολλοὶ ἐκ τῶν Σταυροφόρων εἰσελάσαντες εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας κατετεμάχισαν τὴν ἐκ τιμίων ὑλῶν συντεθειμένην ἁγίαν τράπεζαν, ἵνα δὲ ἐκχομίσωσι τὸν ἀμύθητον τοῦ ναοῦ πλοῦτον εἰσήγαγον εἰς αὐτὸν ἡμιόνους καὶ ὑποζύγια, ὧν ἕνια διολισθαίνοντα ἐξεκέντουν μαχαίραις· γυναικάριον δέ τι σεσωρευμένον ἁμαρτίαις ἀναβὰν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου κεκλασμένον ἀφῆκε μέλος καὶ πολλάκις περιδινηθὲν εἰς ὄρησιν τῷ πόδε παρενεσάλευε (πρὸλ. Νικητ. Χων. ἐν. ἀν. σελ. 956.—Müller, Byzantinische Analekten σελ. 43, Wien 1852 — καὶ Cotelierii Eccles. Graecae Monumenta τόμ. 3, σελ. 513).

4. Οὕτως ἰδρῦθη παρανόμως ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ λατινικὴ αὐτοκρατορία (1206-1261) ὑπ' αὐτοκράτορα τὸν Βαλδουῖνον, ἐνῶ οἱ Ἑνετοὶ κατέσχον τὰς παραλίους πόλεις καὶ τὰς νήσους τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ Αἰγαίου πελάγους. Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος δ' Γ' ἅμα τῷ ἀκούσματι στέλλει εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν καρδινάλιον Βενέδικτον ἵνα διατάξῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, μετ' ὀλίγον δὲ διορίζει πατριάρχην Κων/πόλεως Θωμᾶν τὸν Μωροζῖτην (Χωνιάτ. ἐν. ἀν. σελ. 1041). Περὶ διαπραγματεύσεώς τινος πρὸς ἔνωσιν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οὐδὲν γινώσκουσιν οἱ Ἕλληνες χρονογράφοι, ὁ Ἀλλάτιος ὅμως μνείαν ποιούμενος τοιαύτης τινὸς γενομένης μεταξὺ τοῦ ἄνω μνησθέντος Βενεδίκτου καὶ τῶν ἐπισκόπων Κερκύρας Γεωργίου καὶ Ὑδροῦντος Νικολάου ἐμπαίζει αὐτούς, διότι πρὸς ὑποστήριξιν

δῆθεν τῆς δι' ἐνζύμου ἄρτου τελέσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας ὑπὸ τοῦ Κυρίου παρέπεμψαν οἱ ἡμέτεροι τοὺς Λατίνους εἰς τὸν ἐν τῷ βασιλικῷ θησαυροφυλακίῳ ἐκτὸς ἄλλων τηρούμενον ἄρτον, ὃν ὁ Χριστὸς προσήνεγκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ (de perpet. cons. σελ. 704 καὶ de libris et rebus eccl. Græcorum σελ. 220). ταῦτα λέγει ὁ Ἀλλάτιος ἐπιλαθόμενος ὅλως τῶν περὶ λειψάνων καὶ λοιπῶν καταχρήσεων τῆς παπικῆς ἐκκλησίας. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Βαλδουίνου ἦν ὀχληρὰ τοῖς Ἑλλησι, ἐλώφησεν ὅμως τὸ κακὸν ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἐρρίκου (1205), ὅστις πιεζομένους τοὺς ἡμετέρους ὑπὸ τινος ἀπεσταλμένου τοῦ πάπα Πελαγίου (πρὸλ. Γεωργ. Ἀχροπολίτου σελ. 32 ἐκδ. Βόννης) ἀνεκούρισε σημαντικῶς παρασχὼν αὐτοῖς τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν καὶ πολλοὺς τιμήσας διὰ πολιτικῶν ἀξιοματίων· τὴν αὐτὴν τῆς μετριοπαθείας ὁδὸν ἔτρεμε κατ' ἀρχὰς καὶ ὁ πάπας Ἰννοκέντιος, ὅστις ἤλεγξε τοὺς Σταυροφόρους διὰ τὰ κατὰ τῶν Ἑλλήνων διαπραχθέντα, ἐν δὲ τῇ ἐν Λατερανῷ συνόδῳ (1215) ὥρισεν ἵνα οἱ Ἕλληνες ἀδεῶς κρατῶσι τὰ ἔθιμα αὐτῶν. Ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν σμικρὰ ἀπέναντι τῶν δεινοπαθημάτων τῶν ἡμετέρων, διὰ τοῦτο οὗτοι οὐ μόνον ἀπείχον νὰ τελῶσι τὴν θείαν εὐχαριστίαν ἐπὶ θυσιαστηρίων μιανθέντων ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἀλλὰ καὶ ἀνεβάπτιζον αὐτοὺς καὶ τὴν εὐχαριστίαν αὐτῶν ἐκάλουν θυσίαν προσφερομένην τῷ διαβόλῳ (πρὸλ. 4 καν. τῆς ἐν Λατερανῷ 1215 συνόδου καὶ Canisius Basnage 4 σελ. 50). Οὐδὲν ἤττον ὅμως ἐκατέρωθεν ἕνεκα ἰδιοτελῶν λόγων ὑπῆρχεν ἡ πρὸς ἑνωσιν ἐπιθυμία. Μετὰ τὴν καταλυσιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας τὰ λείψανα αὐτῆς συνεκεντρώθησαν, τὸ μὲν ἐν Νικαίᾳ ὑπὸ Θεόδωρον τὸν Λάσκαριν, τὸ δὲ ἐν Τραπεζοῦντι ὑπὸ Ἀλέξιον τὸν ΣΤ' τὸν Κομνηνόν· μετὰ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας μετηνέχθη εἰς Νίκαιαν καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ, πατριάρχου ἐκλεγέντος Μιχαὴλ τοῦ Αὐτωρειανοῦ, διαδόχου Ἰωάννου τοῦ Καματηροῦ φυγόντος κατὰ τὴν ἄλωσιν εἰς Διδυμότειχον. Τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν, διεδέχθη τὸ 1222 ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτζης (1222-55), ὅστις ἐλπίζων παρὰ τοῦ πάπα βοήθειαν κατὰ τῶν Λατίνων ἠνόνησε τὰς διαπραγματεύσεις, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὸ 1232 ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα ἐλθόντες εἰς Νίκαιαν συνδιελέξαντο μετὰ τοῦ

πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Β'· ἐκ τῆς διαλέξεως ταύτης προέκυψεν ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ πατριάρχου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ πάπα καὶ τῶν καρδινάλιων ἀφ' ἑτέρου. Ὁ Γερμανὸς γράφων πρὸς τὸν πάπαν ἀνακηρύσσει ὡς ἀκρογωνιαῖον λίθον τῆς Ἐκκλησίας τὸν Χριστόν, ἀνομολογεῖ ὅτι ἕνεκα τῶν διαφορῶν δὲν εἶναι ἀδύνατος καὶ ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀπαριθμῶν τὰ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνοσιουργήματα τῶν Λατίνων ἀναφωνεῖ, καλὰ γε ταῦτα ἀγιώτατε καὶ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου διάδοχε! ταῦτα παραγγέλλει ὁ τοῦ πρίου καὶ ταπεινοῦ τῇ καρδίᾳ Χριστοῦ μαθητῆς; καὶ ἐπὶ τέλους προτείνει τῷ πάπᾳ, ὅπως ἐπειδὴ ἀμφοτέραι αἱ Ἐκκλησίαι ἀρνοῦνται ὅτι διατελοῦσιν ἐν τῇ πλάνῃ, ἀποκατοπτρισθῶσιν ἐν τοῖς κατόπτοις τῶν Εὐαγγελίων, τῶν συγγραμμάτων τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Πατέρων (πρὸλ. Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 411. — Neander ἐν. ἀν. σελ. 321. — Ἀλήθ. Οἰκουμ. Ἐκκλ. σελ. 396 καὶ Δημητρ. Σχίσμ. σελ. 49). Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην κομισάμενος ὁ πάπας ἀντιγράφει τῷ Γερμανῷ δύο ἐπιστολάς, ἐν αἷς ὑποδεχόμενος ὡς ἀκρογωνιαῖον λίθον τὸν Χριστόν, τὸν Πέτρον καὶ τὸν διάδοχον αὐτοῦ θεωρεῖ ὡς *secundarium fundamentum*, ἀπαιτεῖ ἵνα τὰ περὶ πίστεως ζητήματα κρίνωνται πρὸ τοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης καὶ ἐλέγχει τὴν ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν, ὡς γενεμένην δούλην τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας· τὰς ἐπιστολάς ταύτας ἐκόμισαν εἰς Νίκαιαν τέσσαρες μοναχοί, μεθ' ὧν διελέξαντο οἱ ἡμέτεροι περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ μάλιστα ὁ φιλόσοφος Δημήτριος ὁ Καρύκης καὶ ὁ περιφανὴς μοναχὸς Νικηφόρος ὁ Βλεμμίδης, ὅστις μεταξὺ ἄλλων προέτεινεν ἵνα ἡ ἔνωσις γένηται ἐπὶ τῇ ῥήτρᾳ, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ (ἰδ. Migne τόμ. 142). Ὁ αὐτοκράτωρ βλέπων ὅτι ἐκ τῶν διαλέξεων οὐδὲν προσγίνεται, προέτεινεν ὅπως οἱ Λατίνοι διατηρήσωσι μὲν τὰ ἄζυμα, ἀποβάλωσιν ὅμως τὴν προσθήκην· ἀλλ' οὗτοι διεβεβαιώσαντο ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία οὐδὲ κεραίαν ἀποβάλλει ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, δὲν ἀπαιτεῖ ὅμως ἵνα καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἀποδεχθῇ αὐτήν. Οὕτως ἔλθον ἄνευ ἀποτελέσματος αἱ διαπραγματεύσεις αὗται, καθὼς καὶ αἱ κατὰ τὸ 1254, ὅτε ὁ πάπας Ἰρροκέντιος ὁ Δ' ἀπέστειλε κληρικούς τινας διαλεχθέντας μετὰ τοῦ Βλεμμίδου

κατὰ τὸ Νύμφαιον συνεπεία τούτου ὁ Βατάτζης ἀπέστειλε τὸ ἐπόμενον ἔτος πρεσβείαν εἰς Ῥώμην ὑποσχόμενος μὲν νὰ μνημονεύηται τὸ ὄνομα τοῦ πάπᾶ ἐν τῇ ἐλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀπαιτῶν ὅμως τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ἀποκατάστασιν τοῦ πατριάρχου· ὁ πάπας ἀπήντησεν εἰς ταῦτα ὅτι περὶ τοῦ ζητήματος τῆς βασιλείας δέον νὰ ἀπορραίσῃ οἰκουμενικὴ σύνοδος, περὶ δὲ τοῦ πατριάρχου, ἐὰν τυχὸν ἡ Κωνσταντινούπολις περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, οὐδόλως θεωρεῖ ἄτοπον ἵνα πρὸς τῷ ἑλληνι πατριάρχῃ ἐδρεύῃ καὶ λατίνος· ἀλλὰ καὶ αἱ διαπραγματεύσεις αὗται εἰς οὐδὲν ἔληξαν, ἀποθιγόντων τοῦ τε πάπα καὶ τοῦ Βατάτζη κατ' αὐτὸ ἐκείνο τὸ ἔτος (πρὸλ. Γ. Παχυμ. ἱστορ. Μιχ. Παλαιολ. σελ. 367, ἐκδ. Βόννης.—Ἀλήθειαν Οἰκουμ. Ἐκκλ. σελ. 337.—Δημητρ. ἱστ. Σχίσμ. σελ. 52—καὶ Schröckh ἐν. ἀν. σελ. 423—).

§ 147.

Αἱ ΠΡΟΣ ΕΝΩΣΙΝ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ ΕΠΙ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ (1274).

Πρὸλ. Γεωργ. Παχυμέρη (Μιχ. Παλαιολ. βιβλ. 5 καὶ 6).—Νικηφ. Γρηγ. Ῥωμ. ἱστορ. βιβλ. 5.—Raynaldi annales.—Mansi τόμ. 24.—Λέοντος Ἀλλατίου, Graecia orthodoxa.—Ἀλήθειαν Οἰκουμ. Ἐκκλ.—Α. Δημητρά. ἱστορ. τοῦ Σχίσμ.—Schröckh τόμ. 29, σελ. 429.—Neander τόμ. 8, σελ. 327.—καὶ Kurtz Handb. ἐν. ἀν. σελ. 59.

1. Θεόδωρος ὁ Β' ὁ Λάσκαρις, ὁ υἱὸς Ἰωάννου τοῦ Βατάτζη ἀποθανὼν τὸ 1259, ὡς ἐπιτρόπους τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰωάννου ἀφῆκε τὸν πατριάρχῃν Ἀρσένιον τὸν Ἀκαπνίου καὶ Γεώργιον τὸν Μουζάλωνα. Μιχαὴλ ὅμως ὁ Η' ὁ Παλαιολόγος παραγκωνίσας τὸν νόμιμον κληρονόμον τοῦ θρόνου καὶ ἀποτυφλώσας καταλαμβάνει τὴν ἐξουσίαν (1259—1282) καὶ τὸ 1261 βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Γενονησίων γίνεται κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ θέσις τοῦ Μιχαὴλ ἦν λίαν δυσχερὴς, οὐ μόνον διότι ὑπὸ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ὡς παρανόμως βασιλεύσας, διὸ καὶ ἀπεκρύνθη τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ὑπὸ τε τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου καὶ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν Γερμανοῦ τοῦ Γ', ἀλλὰ καὶ διότι ἐφοβεῖτο δυτικὸν πόλεμον πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ἀπολεσθέντος, καθόσον μάλιστα Οὐρβανὸς ὁ Δ' (1261—64) ἀνεθεμάτισε τοὺς Γενονησίους. Ἐν

τοιαύτη καταστάσει ὁ Μιχαὴλ γράφει πρὸς τὸν πάπαν ἀναγνωρίζων αὐτὸν ὡς κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς δὲ τὸν διάδοχον αὐτοῦ *Κλήμεντα τὸν Δ'* (1265—68) ἐπιστέλλει καὶ ὁμολογίαν πίστεως· ὁ πάπας μὴ ἀποδεχόμενος αὐτὴν ἀντεπιστέλλει ἐτέραν διαβεβαιούμενος ὅτι ἂν οἱ Ἕλληνες ἀποδεχθῶσιν αὐτὴν ἀσυζητητῇ δύνανται νὰ ἀποστελωσι καὶ πρέσβεις πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐν τούτοις ὁ Μιχαὴλ ἐδείχθη νωθρὸς πρὸς τὰς παπικὰς ἀξιώσεις, ἀλλ' ὅτε μετ' ὀλίγον ἔμαθε τὴν κατ' αὐτοῦ παρασκευαζομένην ἐκστρατεία *Βαλδοίνου τοῦ Β'* τελευταίου λατίνου αὐτοκράτορος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ *Καρύλου* τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, τότε δι' ἀποστολῆς πρεσβείας ἐπεχείρησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν καθ' ἑαυτοῦ ἀγῶνα· ἡ πρεσβεία οὐδὲν κατῴρθησε διὰ τὴν χηρείαν κυρίως τῆς παπικῆς ἑδρας, ἀλλ' εἰς βοήθειαν τοῦ Μιχαὴλ παρουσιάσθη ὁ πάπας *Γρηγόριος δ Γ'* (1271—76), ὅστις ἐκτόπως ὀρεγόμενος τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν (Γ. Παχ. βιβλ. 5, 11), ἀναγγέλλει τοῦτο αὐτῷ, ἀποστέλλει δὲ καὶ πρέσβυν εἰς Κωνσταντινούπολιν *Ἰωάννην τὸν Παράστρονα*. Ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ πάντα πρόθυμον ἑαυτὸν παρασχὼν εἰς τὰ νεύματα τῆς Ῥώμης, ἵνα ἐλκύσῃ καὶ τοὺς ἡμετέρους, προσκαλεῖ παρ' ἑαυτοῦ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς ἐκλεκτοτέρους τῶν κληρικῶν καὶ παραστήσας τὸ ὠφέλιμον τῆς ἐνώσεως προσεπάθει νὰ ἀποδείξῃ αὐτοῖς, ὅτι Ἴταλοι καὶ Ἕλληνες οὐδ' ὅπως τιοῦν διαστέλλονται ἐν τοῖς σπουδαιότητοις ἀντικειμένους τῆς πίστεως, εἰμὴ μόνον ἐν τῇ γλώσσῃ, ὅτι οὐδεμίαν ἀντικανονίαν ἔχει ἢ ἐπ' ἐκκλησίας ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ πάπα, ἀφοῦ δὴ καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι μνημονεύονται καὶ ὅτι τὸ ἐκκλητον τοῦ πάπα οὐδεμίαν ἔξει σημασίαν διὰ τὸ μέγα ἀπ' ἀλλήλων διάστημα (Παχ. 5, 12). Κατὰ διαταγὴν τότε τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ ἔλαβε τὸν λόγον ὁ λόγιος *χαρτογράφος Ἰωάννης Βέκκος* καὶ ἀπέδειξε τοὺς Λατίνους αἰρετικούς, ἀλλ' ἐφέλκυσας διὰ τοῦτο τὴν δυσμένειαν τοῦ αὐτοκράτορος ἐρρήφθη εἰς τὴν φυλακὴν. Ὁ Παλαιολόγος τότε συνδρομῇ τῶν περὶ ἑαυτὸν κληρικῶν συντάσσει τόμον πίστεως, ὑπερασπίζοντα τὴν διδασκαλίαν τῶν Λατίνων καὶ ἀποστέλλει πρὸς τὸν πρῶτον πατριάρχην Ἀρσένιον, λ' οἱ ὀρθόδοξοι συντάξαντες ἀντίτομον διὰ Ἰωβ τοῦ Ἰασίτου καὶ

Γεωργίου τοῦ Παχυμέρη ἀνατρέπουσι τὰς θεωρίας αὐτοῦ (Παχ. 5, 14). ἤδη ὁ Μιχαήλ ἀπεφάσισε νὰ προσοικειωθῇ τὸν Βέκκον, ὅστις ἐξαχθεὶς τῆς φυλακῆς καὶ μελετήσας διαφόρους Πατέρας ἀπεφάνθη ὅτι αἱ διαφοραὶ τῶν Ἐκκλησιῶν δὲν εἶναι τηλικοῦται, ὅσον ἐνομίζοντο καὶ ὅτι αὗται διὰ τῆς ἐκ τοῦ συμβόλου ἀφαιρέσεως τῆς προσθήκης καὶ τῆς συνεννοήσεως ἐπὶ τοῦ τύπου ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ δύνανται νὰ ἐνωθῶσιν. Οὕτως ὁ Βέκκος ὁ πρὶν μάχαιρα διστομος κατὰ Λατίνων ἱστάμενος, πρῦμναν ἤδη κρουσάμενος ἑτεραλκέα τὴν νίκην ποιεῖται (Ν. Γρηγ. 5, 6). ἀλλ' ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ ἐκδίδωσιν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς πιστοὺς, διαβεβαιῶν ὅτι οὐδέποτε συγκατατεθῆσεται εἰς ἔνωσιν ἐναντιουμένην τῇ πατροπαράδοτῃ διδασκαλίᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τούτοις ὁ Μιχαήλ μηδαμῶς προσέχων τούτοις, στέλλει πρεσβεῖαν εἰς Ῥώμην μετὰ πλουσίων δώρων, τὸν δὲ Ἰωσήφ πείθει νὰ ἐγκαταστῇ ἐν τῇ μονῇ τῆς Περιβλέπτου, κατέχων τὰ προνόμια αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ συνθήκῃ νὰ ἐπανεέλθῃ μὲν εἰς τὸν θρόνον ἐὰν ἀποτύχῃ ἡ πρεσβεῖα, ἀποχωρήσῃ δ' ὅλως ἐὰν ἐπιτύχῃ.

2. Ἀλλ' ὁ Μιχαήλ θέλων νὰ προσελκύσῃ καὶ τὴν πολυπληθεῖ μερίδα τὴν ἀνθισταμένην εἰς τὴν ἔνωσιν προσκαλεῖ πολλοὺς τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς ἐν συνεδριάσει καὶ προσπαθεῖ νὰ πείσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ πρωτείου, τοῦ ἐκκληῆτου καὶ τοῦ μνημοσύνου τοῦ πάπα, καθόσον μάλιστα κενοὶ λόγοι εἰσὶ, πότε γὰρ καὶ παρουσιάσας ὁ πάπας προκαθίσει τῶν ἄλλων; πότε δέ τισι καὶ ἐπέλθοι δίκην ἔχουσι θάλασσαν τοσαύτην ταμέσθαι καὶ τόσον ἀισμετρήσαι πέλαγος, ἐφ' ᾧ τῶν νομιζομένων πρωτείων τυχεῖν; τὸ δ' ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ καὶ μόνῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ δευτέρᾳ τῇ καθ' ὑμᾶς καὶ μεγάλη τὸν πάπαν μνημονεύεσθαι τοῦ πατριάρχου λειτουργοῦντος, τί ἂν τῷ ὀρθῷ προσπταίῃ; (Παχ. 5, 18). ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀνθίσταντο, ἄλλοι μὲν ἀποκρούοντες καὶ τὰ τρία κεφάλαια, ἄλλοι δὲ τὸ μνημόσυνον μόνον, ὃ δὲ μέγας οἰκονόμος *Ξιφιλίνος* πεσὼν εἰς τοὺς πόδας τοῦ αὐτοκράτορος παρεκάλει αὐτὸν μὴ ζητεῖν ἀναχαιτίζειν ἀλλότριον πόλεμον ἰδίον καθ' ἡμῶν αὐτῶν προσεπινοοῦντα, μηδὲ γὰρ εἰρηνεύσειν πάντας κἂν ἡμεῖς εἰρηνεύσαιμεν. Ὁ Μιχαήλ βλέπων ὅτι οὐδὲν κατορθοὶ διὰ τῶν λόγων μετέρχεται κατ' αὐτῶν

βίαν, πολλοὶ δὲ τότε τῶν μικροφύχων συνετάχθησαν τῇ ἐνωτικῇ μερδί (Παγ. 5, 20). Ἐνῷ ταῦτα ἐγίνοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ πρεσβευταὶ μετὰ τρομερὸν ναυάγιον ἀφίκοντο τέλος εἰς Ῥώμην κομίζοντες τὸ πρὸς τὸν πάπαν γράμμα τοῦ αὐτοκράτορος, ἐν ᾧ ὠνόμαζεν αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν Χριστιανῶν καὶ οἰκουμενικὸν πατριάρχην καὶ ἐδεβαίου μεθ' ὅρκου τὴν ὁμολογίαν *Κλήμεντος τοῦ Δ'*. ὁ Μιχαὴλ ἐν τῷ γράμματι τούτῳ ἀνεγνώριζε μὲν τὸ παπικὸν πρωτεῖον παρεκάλει ὅμως τὸν πάπαν ἵνα ἐπιτρέψῃ τῇ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν χρῆσιν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως ἄνευ τῆς προσθήκης καὶ τῶν λοιπῶν αὐτῆς τελετῶν· ἐκτὸς τοῦ γράμματος τούτου οἱ πρεσβευταὶ ἐκόμισαν τῷ πάπᾳ καὶ γράμμα τῶν ἐπισκόπων, ἐν ᾧ ὑπογραφόμενοι 35 τὸν ἀριθμὸν μόνον διὰ τοῦ τίτλου τῆς ἐπαρχίας αὐτῶν, ἄνευ τοῦ ὀνόματος ἀνεγνώριζον τὸν πάπαν μέγαν καὶ ἔσχον ἱεράρχην τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας. Ὁ πάπας Γρηγόριος εὐμενῶς ἀποδεξάμενος τοὺς Ἕλληνας ἀπαίρει μετ' αὐτῶν εἰς τὴν ἐν Λουγδούνῳ συγκροτηθεῖσαν οἰκουμενικὴν παρὰ Λατίνοις σύνοδον (1274) καὶ κηρύττει πομπωδῶς τὴν ἐνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, τῶν ἡμετέρων ἀπεσταλμένων πληρωσάντων ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν θέλῃσιν τοῦ πέμψαντος αὐτοῦς. Ἐν τούτοις μετὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ πράγματα μετέβαλον φάσιν· ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ παραιτηθεὶς τοῦ θρόνου, τὸ μὲν πρῶτον ἀπάγεται εἰς τι μοναστήριον, εἶτα δὲ εἰς τὸ ἐν Χηλῇ φρούριον, ἀναβαίνει δ' ἀντ' αὐτοῦ τὸν θρόνον ὁ λατινόφωνος Ἰωάννης Βέκκος· ἤδη δὲ αὐτοκράτωρ καὶ πατριάρχης προέβησαν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐνώσεως, ὁ μὲν διὰ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ, ὁ δὲ διὰ τῶν βιαιῶν μέσων, ἐφαρμόζων αὐτὰ κατὰ πάντων τῶν ἀνθισταμένων, μὴδ' αὐτῶν τῶν συγγενῶν αὐτοῦ ἐξαιρουμένων, μάλιστα δ' ἀμειλικτος ἐδείχθη πρὸς τοὺς μοναχοὺς τοῦ ἁγίου ἔρους (Δημητρ. σελ. 70). Οὕτως ἐπληρώθησαν οἱ λόγοι τοῦ Ξιφιλίνου· πανταχοῦ ἀνεφλέχθη ὁ ἐρεθισμὸς τῶν πιστῶν, πανταχοῦ αἵματα καὶ ἔξορται, πανταχοῦ οἱ πάντες συνεζήτουν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δι' ὕβριστικῶν δὲ λιβέλλων πολλοὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ πατριάρχου· ὁ Βέκκος κατ' ἀρχὰς ἐσίγα, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξερεθισθεὶς ἀνέλαβε τὴν ἑαυτοῦ ἀπολογίαν, ἐκτραχύνας οὕτω τὰ

πράγματα, καίτοι ἄλλως ἐπωφελούμενος τῆς ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιρροῆς πολλοὺς τῶν ἀδίκως καταδικαζομένων ἐσωζεν, μάλιστα ὡς ἀναφέρει ὁ Παχυμέρης μὴ εἰσακουσθεῖς ποτε ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἔρριψε πρὸ αὐτοῦ τὴν πατριαρχικὴν ράβδον καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν μονὴν τῆς Χώρας, ἄλλοτε δὲ ἤρνήθη νὰ παράσχη αὐτῷ ἀντίδωρον, εἰς κρίμα, λέγων, λαμβάνειν εἰ μὴ λείει τῷ διακενῆς λυπουμένῳ τὴν λύπην (5, 24. 25).

3. Σκοπὸς τῆς ἐνώσεως, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, ἦν ἡ ἀποτροπὴ τοῦ κατὰ τῆς βασιλευούσης κινδύνου ἐκ μέρους τῆς Δύσεως· καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐποίησε βήματά τινα πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ὁ Μιχαήλ οὐδόλως ἐντεῦθεν ὠφελήθη, καθόσον καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Γρηγορίου Νικόλαος ὁ Γ' (1271—1280) δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν κίνδυνον· ἐντεῦθεν ὁ αὐτοκράτωρ ψυχρότερος ἐδείκνυτο πρὸς τὴν ἑνωσιν. Ἀλλὰ γενομένου τούτου γνωστοῦ ἐν Ῥώμῃ, ἀποστέλλεται τὸ 1279 πρεσβεία λέγουσα μὴ λόγοις εἶναι τὴν τῶν Ῥωμανῶν εἰρήνην καὶ μόνοις, ἀλλ' ἔργῳ δεικνύντων τῷ καὶ σφᾶς κατ' ἐκείνους τὴν πλῆθυν ὁμιλοῦν καὶ οὕτω πληροφοροῦν τὴν ἑνωσιν (Παχ. 6, 14). Ὁ Μιχαήλ ἅμα τούτῳ προσκαλεῖ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς ἐπισκόπους, ἀνακοινᾷ τὸν σκοπὸν τῆς πρεσβείας καὶ διαβεβαίωσιν ὅτι οὐδὲ κατὰ κεραίαν θὰ παραβλαφθῇ τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ἀποστέλλει τοὺς πρεσβευτὰς εἰς τὰς φυλακὰς, ἵνα ἰδίῳις ἔμψυχοις ἰδῶσι τοὺς ἀνθισταμένους τῇ ἐνώσει, πρὸς μεῖζονα δὲ διαβεβαίωσιν τοῦ πάπα ἐπλάσθη γράμμα μετὰ πολλῶν ὑπογραφῶν μὴτ' ὄντων ἐπισκόπων, μὴτ' ἐπισκοπῶν οὐσῶν (Παχ. 6, 17). Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἀπέτυχον διότι Μαρτῖνος ὁ Δ' (1281) οὐ μόνον ἀπέπεμψε τὴν πρεσβείαν τοῦ Μιχαήλ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τοῦτον ἀφορισμῷ καθυπέβαλε (ἰδ. Δημητρ. σελ. 76)· ὁ αὐτοκράτωρ ταῦτα μαθὼν τοσοῦτον ἐδυσχέρανεν, ὥστε διεκώλυσέ ποτε τὸν διάκονον ἐπ' ἐκκλησίας τοῦ μνημονεῦσαι τοῦ πάπα, καὶ ἰ, λέγων, τῆς ἀγάπης ἐκείνων ἀπόστασθαι, ὥστ' αὐτὸν μὲν ἐκπολεμῶσαι δι' ἐκείνους ἑαυτῷ τοὺς οἰκέλους, ἐκείνους δὲ μὴ ὅπως χάριν ἔχειν, ἀλλὰ καὶ προσαφορίζειν (Παχ. 6, 30). Μετ' ὀλίγον ἀποθανόντα τὸν Μιχαήλ (1282) ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Ἀνδρόνικος ὁ Β' (1283-1328) μὴ τολ-

μήσας νὰ ἐνταριάτῃ βασιλικῶς, ἀναβιβάζει ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Ἰωσήφ καὶ ἀποκαθίστησιν οὕτω τὴν ὀρθοδοξίαν· ὁ Βέκκος παρουσιασθεὶς ἐνώπιον τῆς συνόδου παραιτεῖται τοῦ πατριαρχικοῦ ἀξιώματος καὶ υπογράφει ὀρθόδοξον ὁμολογίαν, ἀλλὰ παρὰ συνείδησιν, διότι ἐξορισθεὶς εἰς Προῦταν διὰ λόγου καὶ γραφῆς ὑπερήσπιζε τὴν ἐνωσιν καὶ ἐζήτηε νὰ ἐξετεισθῶσι τὰ κατ' αὐτὸν ἐν μελλόνι συνόδῳ· πραγματικῶς τὸ 1284 ἐπὶ πατριάρχου Γεωργίου τοῦ Κυπρίου συγχροτηθείσης τοιαύτης συνόδου ἐνεφανίσθη καὶ ὁ Βέκκος καὶ μετὰ τοσαύτης δεινότητος ὑπεστήριξε τὰς θεωρίας αὐτοῦ, ὥστε εἰ μὴ ἀνθίσταντο ὁ πατριάρχης Γεώργιος καὶ ὁ μέγας Λογοθέτης Μουζάλων τάχ' ἂν τὸ ψεῦδος κατὰ τῆς ἀληθείας ἐλάβανε κράτος καὶ τῆς ἀρετῆς ἢ περιεργία τὸ πλέον ἐκτάτο (Νικηρ. Γρηγ. 6,3). Οὕτως ὁ Βέκκος καθαιρεθεὶς περιωρίσθη εἰς φρούριόν τι παρὰ τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον, ἐνθα ἔζητε μέχρι τοῦ 1298 ὑπερασπίζων τὴν ἐνωσιν.

§ 148.

Αἱ ΠΡΟΣ ΕΝΩΣΙΝ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΙΔ' ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ.

Πρόλ. Νικηφόρου Γρηγορᾶ Ῥωμαΐκ. Ἱστορ. βιβλ. 10 καὶ 11. — Καντακουζηνοῦ Ἱστορ. βιβλ. 2. 4. — Raynaldus, Annales ad a. 1339. — Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches τόμ. 1 Pesth 1834. — Schröckh ἐν. ἀν. τόμ. 34. σελ. 372. — Ἀλήθειαν Οἴκουμ. Ἑκκλ. σελ. 352. — Δημητρ. ἐν. ἀν. σελ. 96. — καὶ Kurtz ἐν. ἀν. σελ. 62.

1. Καὶ μεθ' ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε γινόμενα ὁ πρὸς ἐνωσιν τῶν Ἑκκλησιῶν πόθος δὲν ἐξηλείφθη, διότι καὶ οἱ πάπαι ἀντεῖχοντο τῶν μοναρχικῶν αὐτῶν σχεδίων καὶ αἱ πολιτικαὶ περιστάσεις τοῦ Βυζαντίου δὲν ἐβελτιώθησαν· ἡ θέσις μάλιστα τῶν Βυζαντινῶν ἀπὸ τοῦ 1224 κατέστη χρισιμωτέρα, διότι Σάχης τις Σολιμαῖν, ἀρχηγὸς ἀγνώστου τέως τουρκικῆς φυλῆς μετὰ 50,000 φεύγων τοὺς Μογγόλους προσεκολλήθη εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐν Ἰκονίῳ Σουλτάνου τῶν Σελσουικιδῶν· τὸ κράτος τὸ σελτουικὸν κατεστράφη μὲν τὸ 1299 ὑπὸ τῶν Μογγόλων, ἀλλ' ὁ ἐγγονος τοῦ Σολιμαῖν Ὁσμὰν ἢ Ὁθιμὰν ἀνέξαρτος γενόμενος κατώρθωσεν ἐντὸς τριῶν δεκαετηρίδων νὰ ἐπεκταθῇ ἐφ' ὅλης τῆς Μ. Ἀσίας, μάλιστα τὸ 1326 ἐκυρίευσεν καὶ τὴν Προῦταν καὶ ἐξηκολούθει προελαύνων. Ὁ αὐτοκράτωρ

τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρόνικος ὁ Γ' ἡ νεώτερος (1328—41) φοβούμενος τὴν προέλασιν τοῦ Ὁσμὰν ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν (1332), κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ ΚΒ' ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβείαν πρὸς διαπραγματεύειν τῆς ἐνώτεως, αὕτη ὅμως ἐπέστρεψεν ἄπρακτος, διότι ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ὁ Καλέκας καὶ οἱ ἐγκριτώτεροι τῶν ἀρχιερέων πειθόμενοι εἰς τοὺς συνετοὺς λόγους Νικηφόρου τοῦ Γρηγορά (10, 8) εἰς οὐδένα πρὸς τοὺς Λατίνους κατῆλθον λόγον. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος ἄλλως κρίνων τὰ πράγματα τοσοῦτον εὖνους διέκειτο πρὸς τὴν ἑνωσιν, ὥστε συνῆψε καὶ πάλιν διαπραγματεύειν πρὸς τὸν πάπαν, τὸ δὲ 1337 Βενέδικτος ὁ IB' (1334—42) ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν ἐπικρατύων τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ· ὁ Ἀνδρόνικος καὶ μετ' ὅλην τὴν ἀντενέργειαν τῶν ἡμετέρων, ἐπιτήδειον ὄργανον εὐρὼν τὸν ἀρχιμανδρίτην Βαρλαάμ ἀπέστειλε τὸ 1339 εἰς Ἀθηνῶνα, ἔδραν τότε τοῦ πάπα. Οὗτος ἔλθων τὸ γένος ἐκ Καλαβρίας, ἡσκημένος τὴν λατινικὴν δογματικὴν σοφίαν καὶ τῆς θύραθεν τῶν Ἑλλήνων γευσάμενος (Ν. Γρηγ. 11, 10 καὶ Καντακουζ. 2, 39), ἐλθὼν εἰς Ἀθηνῶνα ἐν δυσὶ πρὸς τὸν πάπαν λόγοις ὠμίλησε φρονίμως καὶ εἰλικρινῶς, προτρέψας αὐτὸν ἵνα ἀντὶ τῆς βίας ἀσπασθῇ τὴν πειθῶ ἐν τῇ ἐνώσει τῶν Ἐκκλησιῶν· ἀνάγκη εἶπεν αὐτῷ νὰ συγκροτηθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος, περὶ δὲ τῆς ἐν Λουγδούνῃ οὐδεὶς δέον νὰ γίνηται λόγος, διότι οἱ ἐν αὐτῇ παρουσιάσαντες ἦσαν ἀντιπρόσωποι μόνον τοῦ αὐτοκράτορος· πρὸ τῆς συγκροτήσεως ὅμως τῆς συνόδου ταύτης ἀνάγκη νὰ σταλῇ βοήθεια. Βενέδικτος ὁ IB' εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὅτι ἡ λατινικὴ διδασκαλία ἡ ὑπὸ τοσοῦτων συνόδων κρατυνθεῖσα οὔτε πρόπον οὔτε ὠφέλιμον εἶναι νὰ γείνη ἀντικείμενον συζητήσεως ἐν ἐτέρᾳ συνόδῳ, ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ ἀναγνωρίσωσιν οἱ Ἕλληνας τὰς πλάνας αὐτῶν καὶ τότε γενήσεται ἡ ἑνωσις· ὁ Βαρλαάμ στηριχθεὶς ἐπὶ τοῦ παραδείγματος τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, τῶν συνεληθουσῶν πρὸς διδασκαλίαν τῶν αἰρετικῶν, ἀκολούθως τοσοῦτον προὔχωρησεν ἐν τῇ ῥύμῃ τοῦ λόγου, ὥστε προέτεινεν ἵνα ἑκατέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐμμένῃ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῆς καὶ ἀποδίδῃ τῇ ἐτέρᾳ τὴν προσηκουσαν τιμὴν· ἀλλ' εἰς ταῦτα ὁ πάπας ἀνταπήντησεν ἀπαιτῶν τὴν τελείαν ἀφομοίωσιν τῆς ἀνα-

τολικῆς πρὸς τὴν δυτικὴν Ἑκκλησίαν. Ὁ Βαρλαάμ γινώσκων ὅτι οἱ ἀνατολικοὶ οὐδέποτε συγκατατεθήσονται εἰς τοιαύτην ἔνωσιν ἐπέστρεψεν ἄπρακτος.

2. Ἐν τούτοις αἱ ἀνάγκαι τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἔμελλον νὰ προκαλέσῃσι καὶ ἑτέρας πρὸς ἔνωσιν ἀποπείρας. Ἀνδρόνικος δ' Γ' ἀποθνήσκων ὡς κηδεμόνα τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου (1341—91) ἀφῆκεν Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν, ὅστις ἐπιθυμῶν τὴν βασιλικὴν πορφύραν μετὰ ἑξαετῇ ἐμφύλιον πόλεμον κατῴρθωσε νὰ ἀνακηρυχθῇ συγκυβερνήτης τοῦ νέου αὐτοκράτορος· φοβούμενος ὅμως τοὺς τε ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς συνδέεται μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὁσμάν τοῦ γενναίου Ὁρχάν, δούς αὐτῷ εἰς γάμον τὴν νεωτέραν αὐτοῦ θυγατέρα καὶ τὸ 1347 προκαλέσας παρὰ τοῦ πάπα πρεσβεῖαν μετὰ τοσοῦτου ἐνδιαφέροντος ὠμίλησε περὶ τῆς τῶν Ἑκκλησιῶν ἐνώσεως, ὥστε πρὸς τοὺς ἄλλοις ἔλεγεν, εἰ δεήσειεν αὐτὸν ὑπὲρ τῆς ὁμολογίας ἀποσφαγῆναι οὐ μόνον ἐμπαρέξειεν ἑαυτὸν προθύμως ἀλλὰ καὶ μάχαιραν προσεπιδοῦναι ἢ εἰ δόξειε καυθέντα διὰ τῆς τέφρας τοῦ ἐκείνου σώματος τὴν ἔνωσιν ταῖς ἐκκλησίαις βραβευθῆναι, αὐτὸν ἐπὶ τὴν πυρὰν πρῶτον ἐπιθεῖναι ξύλα, δι' ὧν ἐκτεφρωθῆναι περιέσται (βιβλ. 4, 9). Ὁ πάπας Κλήμης δ' ΣΤ' ἀπεδέξατο μὲν εὐμενῶς τὴν πρότασιν τοῦ Καντακουζηνοῦ, οὐδὲν ὅμως κατῴρθωσε, μάλιστα ὁ Καντακουζηνὸς ἀναγκασθεὶς ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου παρητήθη τοῦ θρόνου καὶ κατέφυγεν εἰς Ἀθῶν (1355). Ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰστασις τοῦ Ἰωάννου δὲν ἦτο κρείστων, διότι οἱ Τοῦρκοι προήλαυνον εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ κατὰ τὸ 1355 ἐγένοντο κύριοι τῆς Καλλιπόλεως· ἐντεῦθεν ὁ αὐτοκράτωρ μηδαμοῦ εὐρίσκων καταφύγιον ἀποτείνεται πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον τὸν ΣΤ' (1352—62) ὑποσχόμενος αὐτῷ τελείαν ὑποταγὴν τῆς ἀνατολικῆς εἰς τὴν δυτικὴν Ἑκκλησίαν καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου, ὡς ἀναφέρουσι λατινικαὶ πηγαί, ἀπέστειλεν αὐτῷ ὡς ἑταῖρον τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μαρουήλ· τότε ὁ Ἰννοκέντιος ὑπεσχέθη αὐτῷ βοήθειαν, διέταξε δὲ τοὺς ἐν Ρόδῳ Ἰωαννίτας, τοὺς Γενουησίους, τοὺς Βενετούς καὶ τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου ἵνα ἐκστρατεύσωσιν· ἄλλ' εἰς μάτην τὰ πάντα, διότι ὁ υἱὸς τοῦ

'Ορχάν († 1359) Μουράτ κυριεύσας πᾶσαν τὴν ἀπὸ τοῦ 'Ελλησπόντου μέχρι τοῦ Αἰμου χώραν, ὡς πρωτεύουσαν τοῦ κράτους αὐτοῦ κατέστησε τὴν Ἀδριανούπολιν (1361)· πρὸς βοήθειαν τότε τοῦ Ἰωάννου ἐκινήθη τὸ 1365 ἢ 1366 ὁ Οὐρβανὸς Ε' ἀπαιτῶν τὴν ὑποταγὴν τῆς ἡμετέρας 'Εκκλησίας, πιθανῶς δὲ τότε πρὸς διαπραγματεύσιν ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν λατίνος τις ἐπίσκοπος Παῦλος, ὡς τοῦτο γίνεται ὀφλόν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φιλοθέου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας (Miklosich Acta τόμ. 1, σελ. 491)· ἀλλ' οὐδὲν καὶ ἐντεῦθεν προήλθεν, ὁ δὲ Ἰωάννης μετέβη πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας, ὅπου ἐπίσης ἀποτυχὼν μετέβη τὸ 1369 προσωπικῶς εἰς τὸν πάπαν, ὅπου κατὰ τὰς λατινικὰς πηγὰς ὡμολόγησεν ἐπισήμως τὰ δόγματα τῆς ρωμαϊκῆς 'Εκκλησίας καὶ ἡσπάσατο τὸν πόδα αὐτοῦ, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ μνημονεύοντες τῆς εἰς Ἰταλίαν μεταβάσεως αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἀναφέρουσιν, εἰμὴ ὅτι κρατηθεὶς ἐν Βενετίᾳ ὑπὸ τῶν δανειστῶν αὐτοῦ ἐλυτρώθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μαρωνήλ (Γ. Φραντζῆ Χρον. σελ. 52 καὶ Χαλκοκονδ. σελ. 50 ἐκδ. Βόννης).

§ 149.

Η ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑΙ ΨΕΥΔΗΣ ΕΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ (1439).

Πρόλ. Σιλδέστρου Συροπούλου ἱστορίαν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ἐκδ. Creyghthon, Hagae-Comitis 1660.—Λέοντος Ἀλλατίου in Creyghthoni Apparatum, Versionem et Notas ad hist. Concil. Flor. Rom. 1665.—Πρακτικὰ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ἐν Ῥώμῃ 1577 καὶ 1864.—Zhisman, die Unionsverhandlungen z. d. orient. und römisch-Kirche Wien 1858.—Hefele, Conciliengesch. 7, 2.—Frommann Kritisch. Beitr. zur Geschichte d. florent. Kirchenvereinigung Halle 1872.—τοῦ αὐτοῦ Zur Kriti. d. florent. Unionsdecrets Lpz. 1870 καὶ ἐν Jahrb. f. deutsch. Theol. 1877, 4.—Εὐαγγελ. κήρυκα Ἀθ. ἔτος 1859 καὶ 1860.—Ἀλήθ. Οἴκουμ. 'Εκκλ. σελ. 358.—Δημητρ. ἱστορ. τοῦ Σχίσμ. σελ. 99.—Schröckh. K-G τόμ. 34 σελ. 385—κτλ.

1. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Ε' τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου κατέλαβεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μαρωνήλ ὁ Β' (1391—1425), ὅστις ἔνεκα τῶν δεινῶν τῆς αὐτοκρατορίας περιστάσεων ἀπετάθη πρὸς τὸν πάπαν Μαρτινον τὸν Ε' (1415—31) ἐκφράζων τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς συγχρότησιν οἰκουμενικῆς συνόδου ἐν Κωνσταν-

τινουπόλει· ὁ πάπας ἀπεδέξατο τὴν αἴτησιν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὸ 1424 ἀπέστειλεν Ἀντώνιον τινὰ Μασσάρην ἵνα συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ· ἀλλ' αἰφνης ἀποθανόντος τοῦ Μανουήλ, ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης Ζ' ὁ Παλαιολόγος (1425—48) ἀπαντᾷ τῷ πάπᾳ μεταξὺ ἄλλων παρακαλῶν νὰ συγκροτηθῇ ἡ σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ τε τοὺς ἐξωτερικοὺς κινδύνους καὶ τὴν ἑλλειψιν ἐξόδων. Ὁ Μαρτίνος ἀποδεξάμενος πρότερον τὴν πρότασιν περὶ συγκροτήσεως τῆς συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπαλινώδησεν ἀκολουθῶς καὶ ἀπήντησε τῷ Ἰωάννῃ τὸ 1426 ὅτι ἀνάγκη τὴν θυγατέρα ἀνατολικὴν Ἑκκλησίαν παραγενέσθαι πρὸς τὴν μητέρα ῥωμαϊκὴν, αὐτὸς δὲ ἀποτίσει τὰ ἀπαιτούμενα ἐξόδα (Συρ. βιβλ. 2, 12). Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ μεθ' ὅλας τὰς ἐνστάσεις τῶν ἡμετέρων ἀποστέλλει τὸ 1430 τὸν στρατοπεδάρχην Ἰάγαριν ἀγγέλλων ὅτι ἀποδέχεται τὴν ἐν Ἰταλίᾳ συγκρότησιν τῆς συνόδου. Τὰ πράγματα ἦλθον κατ'εὐχὴν τοῦ πάπα, διότι ἀκριβῶς τότε συνεκροτεῖτο ἡ μεγάλη ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος σκοποῦσα τὴν μεταρρύθμισιν τῆς δυτικῆς Ἑκκλησίας· ἀλλ' ἀποθανόντος τοῦ Μαρτίνου ὁ διάδοχος αὐτοῦ Εὐγένιος ὁ Δ' (1431—47) διαφωνήσας πρὸς τὴν σύνοδον διαλύει αὐτὴν καὶ κηρύττει τὴν συγκρότησιν ἐτέρας συνόδου ἐν Φερράρᾳ· ἐντεῦθεν ὁ τε πάπας καὶ οἱ ἐκ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου ἡμιλλῶντο νὰ ἐλκύσωσι πρὸς τὴν ἑαυτῶν μερίδα τοὺς ἡμετέρους, ἀμφοτέρω δὲ ἐπεμψαν πλοῖα πρὸς παραλαβὴν αὐτῶν, τὰ ὅποια μικροῦ δεῖν κατεναυμάχουν πρὸς ἄλληλα· οἱ ἡμέτεροι ἐπὶ μακρὸν ἐκυμαίνοντο, ἐπὶ τέλους δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἀποφασίσας νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν πάπαν, ἀπέπεμψε τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου (Συροπ. βιβλ. 2, 18—βιβλ. 3, 14). Οὕτω λοιπὸν τῇ 27 νοεμβρίου τοῦ 1437 ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τοῦ δεσπότου Δημητρίου, διαφόρων ἀρχόντων ἐκ Ῥωσσίας, Ἰσηρίας, Μολδοβλαχίας καὶ Τραπεζοῦντος καὶ πολλῶν ἐπὶ σοφίᾳ διακρινομένων, ἐν οἷς Γεώργιος ὁ Σχολάριος, Γεώργιος ὁ Γεμιστὸς καὶ Γεώργιος ὁ Ἀμνηροῦτζης καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ μετὰ πλεόν ἢ εἴκοσιν ἐπισκόπων, ἐν οἷς ἰδίως διεκρίνοντο Μάρκος ὁ Ἐφρέσου ὁ Εὐγενικός, ὁ Νικαίας Βητσαρίων, ὁ Ἡρακλείας Ἀντώνιος κτλ. μετὰ τῶν ἀρχόντων τῆς Μ. Ἑκκλησίας, ἐν οἷς διέπρεπον Σίλβεστρος

ὁ Σπυρίδωνος, μέγας ἐκκλησιάρχης καὶ δικαιοφύλαξ καὶ ὁ χαρτοφύλαξ Μιχαήλ ὁ Βαλσαμών, πολλῶν ἡγουμένων διαφόρων μοναστηρίων καὶ ἄλλων πολλῶν ἐκ τοῦ κλήρου ἐπιδάντες ἐπὶ τῶν παπικῶν πλοίων, μετὰ πολλὰς κακουχίας καὶ ἀντιπνοίας ἔφθασαν εἰς Βενετίαν τὸν φεβρουάριον τοῦ 1438. Οἱ λοιποὶ τῆς Ἀνατολῆς πατριάρχαι μὴ δυνάμενοι παραστῆναι αὐτοπροσώπως, ἀντεπροσωπεύοντο ὁ μὲν Ἀλεξανδρείας ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείας καὶ τοῦ πνευματικοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Γρηγορίου, ὁ δὲ Ἀντιοχείας ὑπὸ τοῦ Ἐφέσου καὶ τοῦ Ῥωσσίας Ἰσιδώρου καὶ ὁ Ἱεροσολύμων ὑπὸ τοῦ Σάρδεων Διονυσίου (Συροπ. 4, 1-10 καὶ 29). Ἐν τε Βενετία καὶ Φερράρα μεγάλαι τιμαὶ ἐγένοντο τῷ αὐτοκράτορι καὶ τῷ πατριάρχῃ, παρὰ τοῦ τελευταίου ὁμῶς ἀπήτησεν ὁ πάπας τὸν ἀσπασμόν τοῦ ποδὸς αὐτοῦ· ὁ Ἰωσήφ ἐκπληκτος ἐπὶ τῇ μωρᾷ τοῦ πάπα ἀξιώσει, πόθεν, εἶπεν, ἔχει τοῦτο ὁ πάπας; ἡ ποῖα τῶν συνόδων δέδωκεν αὐτῷ τοῦτο; δείξατε πόθεν ἔχει αὐτὸ καὶ ποῦ καταγράφεται· ὁμῶς ὁ πάπας λέγει ὅτι ἐστὶ διάδοχος τοῦ ἁγίου Πέτρου· εἰ οὖν ἐκεῖνός ἐστι τοῦ Πέτρου διάδοχος, ἐσμέν καὶ ἡμεῖς διάδοχοι τῶν λοιπῶν ἀποστόλων· ἡσπάζοντο οὖν οἱ ἀπόστολοι τὸν πόδα τοῦ ἁγίου Πέτρου; εἰ μὴ παραιτήσεται ὁ πάπας καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀρχιερεῖς καὶ εἰς τοὺς ἀρχοντάς μου καὶ εἰς τοὺς σταυροφόρους τὸν τοῦ ποδὸς ἀσπασμόν, ἀδύνατόν ἐστιν ἐκ τοῦ πλοίου με ἐξελθεῖν· δοκεῖ γὰρ μὴ προβαλεῖν κατὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Θεοῦ τὴν παροῦσαν συνάθροισιν καὶ συζήτησιν (Συρ. 4, 21). Ὁ πάπας φοβούμενος τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ πατριάρχου εἰς τὰ ἴδια ἢ τὴν μετάδασιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Βασιλείᾳ σύνοδον, ἐνέδωκεν εἰς τὴν δικαίαν τοῦ Ἰωσήφ ἀξίωσιν, δραξάμενος ὁμῶς τῆς εὐκαιρίας, τὸν μὲν πατριάρχην ἐκάθισεν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν καρδιναλίων ἐπὶ καθίσματος ταπεινοῦ, τοὺς δὲ ἀρχιερεῖς καὶ λοιποὺς ἀφῆκεν ἱσταμένους ὀρθοὺς (4, 22). Παρελθούσης τῆς δυσκολίας ταύτης ἀνεφύη μετ' ὀλίγον ἕτερον ἀκανθώδες ζήτημα· ἀπεφασίσθη δηλ. ὅπως ἐπὶ τετράμηνον ἀναμείνωσι τοὺς ἡγεμόνας καὶ ἐπισκόπους τῆς Δύσεως, ὡς ἐπεθύμει τοῦτο καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο προπαρασκευάζεται ἡ ἐργασία τῆς συνόδου· ὡς τὸπος συνεδριάσεως ὠρίσθη, ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωρ-

γίου· ἀλλ' ἐνταῦθα ἐγεννήθησαν φιλονεικίαι περὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ἐδρῶν, τῶν Λατίνων ἐπιμενόντων, ὅπως ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ στηθῇ ὁ θρόνος τοῦ πάπα, ἐκατέρωθεν δὲ οἱ τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων τέλος μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἀπεφασίσθη ἵνα ἐν τῷ μέσῳ τεθῇ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, δεξιόθεν καθεσθῶσιν οἱ Λατῖνοι καὶ ἀριστερόθεν οἱ Ἕλληνες· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τοσαύτη διάκρισις ἐγένετο ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τοῦ θρόνου τοῦ πάπα, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ ἀγανακτήσας εἶπεν, ὅτι ἡ ζήτησις τοῦ θρόνου καὶ τῆς καθέδρας οὐχὶ διὰ τὴν συνοδικὴν τάξιν, ἀλλὰ δι' ὑπερηφανίαν μᾶλλον καὶ φαντασίαν ἐζητεῖτο κοσμικὴν πόρρω τῆς πνευματικῆς ἡμῶν καταστάσεως (4, 24). Ἐπὶ τέλους μετὰ πολλῆς τῆς δυσκολίας κατώρθωσαν οἱ ἡμέτεροι ὅπως ἀντὶ τῆς καθ' ἡμέραν τροφῆς, παρέχωσιν αὐτοῖς χρήματα, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπόσχεσις αὕτη οὐδέποτε ἐπληρώθη ἀκριβῶς, διότι ἐν τε Φερράρα καὶ Φλωρεντία τὸ σιτηρέσιον τοῦτο ἐχρησίμευεν οὐ μόνον ὡς ἀφορμὴ ἐρίδων καὶ παραπόνων, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸ ἰσχυρότερον μέσον τοῦ ἐξαναγκασμοῦ τῶν ἡμετέρων (πρβλ. καὶ Πρακτικὰ ἐκδ. 1577 σελ. 1-2).

2. Οὕτω τὴν 9 ἀπριλίου 1438 τῇ ἀγίᾳ καὶ Μ. Τετάρτῃ ἐγένετο ἡ ἐναρξὶς τῆς συνόδου πομπώδης καὶ πανηγυρικῆ, ἀπόντος ὁμοῦ τοῦ πατριάρχου δι' ἀσθένειαν, μετὰ δὲ τὰς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα ἀπεφασίσθη ἵνα ἡμέτεροί τε καὶ Λατῖνοι συνερχόμενοι συσκέπτονται περὶ διαφόρων ζητημάτων, μὴ ἀφορόντων εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως δόγμα καὶ δὴ περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς (Συρ. 5, 2-9). Ἐκλεγέντων λοιπὸν δέκα ἐξ ἐκατέρας μερίδος, ἐξ ὧν παρὰ μὲν τοῖς Ἑλλήσι διεκρίνοντο Μάρκος ὁ Ἐφέσου καὶ ὁ Νικαίας Βησσαρίων, παρὰ δὲ τοῖς Λατίνοις ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανὸς καὶ ὁ Ἰσπανὸς Ἰωάννης ὁ φιλόσοφος, ἤρξαντο αἱ συνεδριάσεις διαρκέσασαι μέχρι τοῦ ὀκτωβρίου, ἀλλ' ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος. Ἐν τούτοις ὁ χρόνος παρήρχετο εἰς μάτην, ἡ ἐπιθυμία τοῦ πάπα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος περὶ ἐλεύσεως τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως δὲν ἐπληροῦτο, τοὺς ἐν Φερράρα ἐπεσκέφθη λοιμοὶ τρομεροί, πολλοὺς τῶν ἡμετέρων ἀποστείλας εἰς τὸν ἄδην, οἱ δὲ ἡμέτεροι ἦσαν συγκεκλεισμένοι ἐν Φερράρα μὴ ἔχοντες τὸ δικαίωμα τοῦ ἐξελθεῖν, ἐνῷ ὁ αὐτοκράτωρ ἐκτὸς τῆς πόλεως διατελὼν ἐνη-

σχολεῖτο περὶ κυνηγέσια καὶ ἄλλας διασκεδάσεις (6, 1-3). Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἀπεφασίσθη ἵνα ἀρξῶνται τῶν ἐπισήμων συνεδριάσεων τῆς συνόδου καὶ τῇ 6 ὁκτωβρ. ἐγένετο ἡ πρώτη, ἣ κατηκολούθησαν ἑτεραι δέκα πέντε· ἀφοῦ δὲ κατὰ τὰς δύο πρώτας συνεδριάσεις ἐξεφωνήθησαν διάφοροι λόγοι ὑπὲρ τοῦ μεγάλου τῆς ἐνώσεως ἔργου, Μάρκος ὁ Ἐφέσου κατὰ τὰ προαποφασισθέντα θείας τῆς ζήτημα περὶ τοῦ ἀθεμίτου τῆς προσθήκης ἐν τῷ συμβόλῳ ἐπεκαλέσθη τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὅρων τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, τούτου δὲ ἀποδεκτοῦ γενομένου μετὰ πολλὰς ἀντιστάσεις τῶν Λατίνων, ἤρξατο ἡ ἀνάγνωσις τῶν ὅρων, τοῦ ἱεροῦ Μάρκου ἐν ἀρχῇ τε καὶ τῷ τέλει ἐκάστου ἐπισυνάπτοντος πολλὰ πρὸς σύστασιν τοῦ ἀθεμίτου τῆς προσθήκης· μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὅρου τῆς γ' Οἰκουμενικῆς συνόδου ὁ μέγας τῆς Ὁρθοδοξίας προασπιστὴς Μάρκος δικαιολογήσας τὴν ἐπέκτασιν τοῦ συμβόλου τῆς Νικαίας ὑπὸ τῆς β' οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ διότι αὕτη ἦν οἰκουμενικὴ σύνοδος, καὶ διότι δὲν ὑπῆρχεν ὁρος κωλύων τοῦτο, προσέθηκεν ὅτι, ὅτε οἱ περὶ τὸν Νεστόριον παρὰ πλάττοντες τὸ ἱερὸν σύμβολον ἀλλότρια τῆς Ἐκκλησίας δόγματα ἐδίδασκον, τότε οἱ πατέρες τῆς γ' συνόδου διωρίσαντο, μηκέτι ἐξελθαι μηδενὶ μεταποιεῖν ὁλως τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, καὶ δὴ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἐπεμαρτύησαν· τὴν γὰρ τῆς Θεοτόκου φωνήν, ἣν ἐκύρωσαν τότε τοῖς Νεστορίου ληρημασιν ἐναντίως οὐκ ἐτόλμησαν τῷ συμβόλῳ προσθεῖναι, καὶ ταῦθ' οὕτως ἀναγκασιότατην οὖσαν ἐν τοῖς τῆς οἰκονομίας τοῦ σωτῆρος δόγμασιν (Πρακτ. σελ. 29-30). Μετὰ ταῦτα ἀνεγνώσθησαν καθέξῃς καὶ οἱ τῶν λοιπῶν συνόδων ὅροι, ὅτε δὲ ἀναγνωσθέντος καὶ τοῦ τῆς ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου, οἱ Λατῖνοι προσεκόμισαν βιβλίον, ἐν ᾧ τὸ τῆς πίστεως σύμβολον ἦν μετὰ τῆς προσθήκης, Γεώργιος ὁ Γεμιστὸς εἶπεν: εἴπερ εἶχεν ἡ ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία συνιστᾶν, ὃ λέγετε νῦν ἀπὸ τε βιβλίων καὶ ἀπὸ ἱστορικῶν τοῦ περὶ τούτου συγγραμμένου, περιεργοὶ ἐποιοῦν οἱ γεγραφότες ὑπὲρ Λατίνων, τὸν θωμᾶν φημι καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ, διὰ πλείστων μὲν λόγων καὶ βιβλίων ἀγωνιζόμενοι τὴν προσθήκην ἀποδεικνύειν . . . τὴν δὲ κυριωτέραν ὑπὲρ ὧν προέθεντο λέγειν σύστασιν παριδεῖν, ὡς

μηδὲν ἐκείνοις συμβαλλομένην· ἤρκει γὰρ ἀντὶ πάντων, ὧν ἐφευρόν ἐπιχειρημάτων τε καὶ συλλογισμῶν εἰπεῖν ὅτι προῆν ἡ προσθήκη ἐν τῷ συμβόλῳ καὶ μετὰ τῆς προσθήκης ἀνεγνώσθη καὶ ἐστέρχθη ἐν τῇ ζ' συνόδῳ (Συρ. 6, 19). "Ὅτε ἐτελείωσεν ἡ ἀνάγνωσις τῶν ὄρων καὶ τὰ ὑπὸ ἱεροῦ Μάρκου ἐκάστοτε λεγόμενα, πολλοὶ τῶν Λατίνων μοναχῶν ὡμολόγησαν, ὅτι ἡμεῖς οὔτε οἶδαμεν οὔτε ἠκούσαμεν ποτε τὰ τοιαῦτα, οὔδὲ οἱ διδάσκαλοι ἡμῶν ἐδίδαξαν περὶ τούτων· νῦν δὲ ὁρῶμεν ὅτι οἱ Γραικοὶ λέγουσιν ὀρθότερον ἢ ἡμεῖς καὶ πάντες τὸν Ἐφῆσου ἐθαύμαζον (Συρ. ἐν. ἀν.)· καὶ ταῦτα ἐλέγοντο καὶ ἐγίνοντο, ὡς λέγει ὁ Συρόπολος, ὅτε οἱ ἡμέτεροι ἐστεροῦντο τῶν ἀναγκαίων καὶ οἱ μὲν ἐπίπρασκον, οἱ δὲ ἐνεχυρίζον τὰ ἴδια μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἐνδυμάτων· οὕτω γὰρ ἦν μνήμη τοῦ σιτηρεσίου παρὰ τοῖς ὑπεσχημένοις λιμπρὰς ποιεῖν ἡμῖν τὰς ἐξόδους (ἐν. ἀν.). Οὕτω συνεκροτήθησαν δέκα τέσσαρες ἐν Φερράρᾳ συνεδριάσεις, καθ' ἃς οἱ μὲν Λατίνοι διὰ σοφισμάτων καὶ νενοθυμένων χωρίων ἐζήτουν νὰ στηρίζωσι τὴν πλάνην αὐτῶν, ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ὁ Μάρκος κυρίως δι' ἰσχυρῶν καὶ λογικῶν ἐπιχειρημάτων ἀπεδείκνυε τὸ ἄνομον καὶ ἀθέμιτον τῆς προσθήκης, διότι πολλοὶ ἐκ τῶν λοιπῶν οὐ μόνον ἐσιώπων ἢ συνηγόρουν τοῖς Λατίνοις, ἀλλὰ καὶ κατειρωνεύοντο τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς (Συρ. 5, 16. 17). Ἐπὶ τέλους τῇ 8 δεκεμβρίου κατὰ τὴν δεκάτην πέμπτην συνεδρίᾳσιν προτραπείς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἀληθῶς εὐγενὴς τὴν ψυχὴν Μάρκος ἔλαβε καὶ πάλιν τὸν κατὰ τῆς προσθήκης λόγον καὶ μεταξὺ ἄλλων εἶπε τοῖς Λατίνοις· τοῦτο τὸ σύμβολον ἀπαιτοῦμεν ὑμᾶς, ὦ φίλοι πατέρες, τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῶν ἡμετέρων πατέρων, τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ βασιλίδι πόλει συναθροισθέντων· ἀπόδοτε τοῖνυν τοῦτο καθὼς παρελάετε . . . οὐ δέχεται προσθήκην, οὐ δέχεται μείωσιν, κέκλεισται παρ' αὐτῶν καὶ ἐσφράγισται, καὶ τοὺς τολμῶντας τοῦτο καινοτομεῖν ἀποπέμπονται καὶ τοὺς ἕτερον παρ' αὐτὸ ποιοῦντας εὐθύνας ὑπάγουσιν. Μικρὸν ἔμην ἡ γενομένη τῆς λέξεως προσθήκη εἶναι δοκεῖ καὶ ὀλίγος ὁ περὶ ταύτης λόγος ; οὐκοῦν καὶ ἐξαιρεθεῖσα μικρὸν ἂν βλάβειεν ἢ οὐδέν, μᾶλλον δὲ ὠφελήσει τὰ μέγιστα· συνάψι γὰρ χρι-

στιανοὺς ἅπαντας. Ἀλλὰ μέγα τὸ γεγονός καὶ πολὺς ὁ περὶ τούτου λόγος ; οὐκοῦν οὐδὲ ἡμεῖς ἀμαρτάνομεν πολὺν ποιούμενοι τὸν περὶ τούτου λόγον. Δι' οἰκονομίαν τινὰ προσετέθη ; δι' οἰκονομίαν ἀφαιρεθῆτω πάλιν, ἵνα προσλάβησθε ἀδελφούς σπαρασσομένους καὶ τὴν ἀγάπην οὕτω περὶ πολλοῦ ποιουμένους (Πρακτ. σελ. 94). Οἱ Λατῖνοι βλέποντες ὅτι τὰ παρὰ τῶν ἡμετέρων κατὰ τῆς προσθήκης λεγόμενα ἦσαν ἰσχυρά καὶ ἀναντίρρητα, ἤθελον νὰ μεταστήσωσι τὸ ζήτημα ἀπὸ τῆς προσθήκης εἰς αὐτὴν τὴν δόξαν, ἔχοντες εἰς τοῦτο ὁμοφωνοῦντας τὸν αὐτοκράτορα καὶ τινὰς τῶν ἀνατολικῶν· ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν ἡμετέρων ἀνθίσταντο λέγοντες, ὅτι οἱ Λατῖνοι ὀρῶντες τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἰσχυρὸν ὃν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ μὴ ἔχοντες προσφόρους ἀπολογίας πρὸς τοῦτο, ἀποδέχονται ἐκβαλεῖν ἡμᾶς ἀπὸ τούτου, τὸ ἴδιον συμφέρον πραγματευόμενοι· δεῖ οὖν καὶ ἡμᾶς ἀντέχεσθαι τοῦ ἡμετέρου συμφέροντος καὶ μὴ παραιτήσασθαι τὴν ἡμέτεραν ἰσχὺν (6, 23). Ἐν τούτοις μετ' ὀλίγον ἀπεφασίσθη διὰ πλειοψηφίας ἵνα ἀπὸ τοῦ περὶ προσθήκης μεταβῶσιν εἰς τὸ περὶ δόξης κεφάλαιον· ἤδη ὅμως νέα τοὺς ἡμετέρους κατέλαβε λύπη, τοῦ αὐτοκράτορος ἀγγελιαντος αὐτοῖς, ὅτι ὁ πάπας ἀναγκάζεται νὰ μεταθέσῃ τὴν σύνοδον εἰς Φλωρεντίαν, μέλλει δὲ νὰ παράσχῃ αὐτοῖς 12,000 φλωρίων καὶ βοήθειαν· οἱ ἡμέτεροι δυσχεραίνοντες ἐπὶ τούτοις ἔλεγον· διὰ τί μέλλομεν ἀπελθεῖν ἐκεῖ ; τί γὰρ ἂν οὐδὲν εἴπομεν ὧδε, ἵνα εἴπωμεν αὐτὰ ἐκεῖ ; τί δύνανται οἱ Λατῖνοι ποιῆσαι ἐν Φλωρεντίᾳ, ὃ οὐ δύνανται ὧδε ; ἄρᾳ ἐστὶν ἐλπίς ὅπως ἐκβάλωσι τὴν προσθήκην ἀπὸ τοῦ συμβόλου, ἢ ἡμᾶς βούλονται πείσαι δέξασθαι αὐτὴν ἐν τῷ συμβόλῳ ἡμῶν ; Ταῦτά εἰσιν ἀδύνατα ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι, διὸ οὐ πρέπει ἡμᾶς ἀπελθεῖν ἀλλαχοῦ (Πρακτ. σελ. 95)· καὶ ὅμως τὸ μὲν διὰ τῶν προτροπῶν καὶ ἐκλιπαρήσεων τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ δὲ διὰ παρακλώσεως πρὸς δραπετεύειν καὶ πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς παντελοῦς στερήσεως χρημάτων ἠναγκάσθησαν νὰ ἐνδώσωσι καὶ οὕτω τῇ 10 ἰανουαρίου 1439 συνελθόντων ἐν κοινῇ συνεδριάσει ἀνεκτρύχθη ἐπισήμως ἡ μετάβασις τῆς συνόδου ἀπὸ Φερράρας εἰς Φλωρεντίαν, οὐχὶ κυρίως διὰ τὸν λοιμὸν, ὅστις κατὰ τὸν Συρόπουλον ἔπαυσε πρὸ δύο μηνῶν, ἀλλ' ἵνα διὰ τῶν

στερήσεων καὶ ταλαιπωριῶν ἀναγκάσωσι τοὺς ἡμετέρους νὰ ὑποκύψωσι (7, 14).

3. Οὕτω μετατεθείσης τῆς συνόδου εἰς Φλωρεντίαν, τῇ 26 φεβρουαρίου τῇ πέμπτῃ τῆς δευτέρας ἐβδομάδος τῶν νηστειῶν συνεκροτήθη ἡ πρώτη αὐτῆς συνεδρίασις ἢ ἡ δεκάτῃ ἐβδόμῃ, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἐν Φερράρᾳ, ἐν ᾗ μετὰ λόγους τινὰς ἀμειφθέντας μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ καρδινάλιου Ἰουλιανῶ, ῥῥῆξαντο διάφοροι συζητήσεις ἀνωφελεῖς, τὰς ὁποίας διεδέχοντο ἕτεροι ἀνωφελέστεραι περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μετὰ τὴν συνεδρίαν ταύτην ἐγένοντο καὶ ἕτεροι, καθ' ἀπάσας δὲ ταύτας οἱ Λατῖνοι καὶ μάλιστα ὁ φιλόσοφος Ἰωάννης διὰ σοφιστικῶν καὶ παρερμηνευομένων χωρίων τῶν Πατέρων ἐΐήτουν νὰ ὑποστηρίζωσι τὴν δόξαν τῆς λατινικῆς Ἑκκλησίας· ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος τῆς Ὀρθοδόξου προαπιστῆς Μάρκος δι' ἀκαταγωνίστων ἐπιχειρημάτων ἀνέτρεπε τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου λεγόμενα (πρὸς Πρακτ. σελ. 100)· ἐπὶ τέλους ὁ τῆς Ἐρέσου ἐκάρχης κατὰ τὴν εἰκοστὴν τρίτην συνεδρίαν ἐπιστήσας τὴν προσοχὴν τῶν Λατίνων εἰς αὐτὸ τὸ ὄγδον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως εἶπεν, ἐνταῦθα τὸν σκοπὸν τῶν ἁγίων πατέρων θεωρητέον ἐστίν . . . μνημονυχὴ γὰρ ἡ σύνοδος φησὶν ὅτι συντάσσεται τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, Πατρὶ δὲ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τουτέστιν ὁμοτιμόν τε καὶ ὁμοούσιον· εἰ δὲ καὶ ἐξ ἀμφοῖν αὐτὸ ἐκπορευόμενον ἦδει, τίνος ἕνεκεν μεμνημένῃ καὶ ἀμφοτέρων, οὐ πρότερον μὲν εἴτερ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, ὕστερον δὲ ἐπήγαγε, σὺν αὐτοῖς συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον; τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἦν, εἰ γε τὴν τοιαύτην εἶχε δόξαν· καὶ τοῦτο ποιεῖν εἰώθαμεν ἐν τῇ χρήσει τοῦ λόγου, ὅταν τι πρὸς δύο τινὰ ἀναφέρωμεν καὶ μάλιστα ὅταν τὴν αἰτίαν ἔχειν ἐξ αὐτῶν λέγωμεν, πρότερον ἐκθέμενοι καὶ ἄμφω τὰ αἰτία, τότε καὶ τὸ κοινὸν ἐπάξωμεν ὕστερον (Πρακτ. σελ. 163). Ἐν τῷ μετὰ τοῦ φιλοσόφου Ἰωάννου διακηρύξαντος ὅτι ἡ λατινικὴ Ἑκκλησία οὐ δοξάζει δύο ἀρχάς, οὐδὲ δύο αἰτίας (Πρακτ. σελ. 169), οἱ ἡμετέροι ἐχάρησαν ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐπὶ τοιαύτῃ δηλογίᾳ

προέτειναν ἵνα γένηται ἡ ἔνωσις· ἀλλὰ περιμεινάντων τοῦ πάπα καὶ τοῦ μαγίστρου τῆς Ῥόδου (ἰδ. 'Αλθήθ. Οἰκουμ. 'Εκκλ. σελ. 396) τὰ πράγματα μετεβλήθησαν, οἱ δὲ Λατῖνοι πάλιν διὰ χωρίων τῶν Πατέρων ἐζήτησαν τὴν σύστασιν τῆς κακοδοξίας αὐτῶν· ἐπὶ τέλους ὁ αὐτοκράτωρ βλέπων εἰς μάτην διὰδεχομένης τὰς συζητήσεις διέταξε τὸν Ἐρέτου καὶ Ἡρακλείας νὰ μὴ παρίστανται πλέον ἐν τῇ συνόδῳ, ἠθέλε γὰρ τρόπον ἐνώσεως εὑρεῖν καὶ οὐ φιλονεικίας λόγους (Πρακτ. σελ. 171), ἔχων δὲ ὑπὲρ ἐαυτοῦ τὸν Νικαίας Βησσαρίωνα, τὸν Ῥωσσίας Ἰσιδώρον καὶ τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ Γρηγόριον, μετὰ τὸ τέλος τῶν δημοσίων συνεδριάσεων προσεκάλει τοὺς ἡμετέρους ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ πατριάρχου καὶ προσεπάθει νὰ πείσῃ αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως· ἐν ταῖς συνελεύσεσι ταύταις οἱ μὲν λατινοφρονες διίσχυρίζοντο ὅτι ἡ ἔνωσις εἶναι συμφέρουσα, ὅτι μάλιστα καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνατολικοὶ πατέρες διδάσκουσι τὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν, οἱ δὲ ὀρθόδοξοι καὶ μάλιστα ὁ Εὐγενικός Μάρκος, ἀπέκρουεν αὐτούς, διὸ καὶ ἐξυβρίζετο βαναύσως (Συρ. 9, 6)· μετὰ πολλὰς ματαίας συζητήσεις τὸ περὶ ἐνώσεως ζήτημα ἐτέθη τέλος εἰς ψηφοφορίαν, ἀλλ' οἱ μὴ στέρεξαντες ἦσαν πλείους· μάτην τότε οἱ ἐπιποθοῦντες τὴν ἔνωσιν παρεκάλουν τὸν Μάρκον νὰ συγκαταβῇ μικρόν· ἐκεῖνος ἀπήντα, οὐ συγχωρεῖ συγκατάβασιν εἰς τὰ τῆς πίστεως· προὔταθῃ καὶ δευτέρα ψηφοφορία, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα οἱ ψηφίσαντες κατὰ τῆς ἐνώσεως ἦσαν δέκα ἐπτά, δέκα δὲ μόνον οἱ ὑπὲρ· τέλος τὸ μὲν δι' ὑποσχέσεων, τὸ δὲ δι' ἀπειλῶν καὶ γευμάτων πολυτελῶν κατέπεισαν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν λατινίζοντες τοὺς ἀνατολικούς· εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῇ 2 ἰουνίου πρῶτος ὁ πατριάρχης ἀνέγνω ἐγγράφον τὴν ἐαυτοῦ γνώμην, ἐν ᾗ ταυτίζων τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τῷ δι' Υἱοῦ παρεδέχετο τὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ ἀγίου Πνεύματος, συνωδᾷ δὲ τούτῳ καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχιερεῖς ἐγνωμοδότησαν ἀποδεχόμενοι τὴν λατινικὴν δόξαν καὶ τὴν ἔνωσιν. Ἀλλ' ἐναντίον τῆς λειποταξίας ταύτης διεμαρτυρήθησαν ὁ στεργγὲς τῆς ὀρθοδοξίας στυλοὶ Μάρκος, ὁ Ἡρακλείας, ὁ Μονεμβασίας, ὁ Ἀγχιάλου, ὁ Τραπεζοῦντος, οἱ ἡγούμενοι τῶν μονῶν καὶ οἱ ἐκκλησιαστικὰ ὀρτήκια φέροντες ἄρχοντες, οἵτινες τελευταῖοι μάλιστα καὶ ἀπεκλείσθησαν τῆς

ψηφοφορίας ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐνῷ οἱ βασιλικοὶ ἄρχοντες μέχρι καὶ τοῦ κατωτάτου ἐψηφοφόρησαν· ἐπίσης δὲν ὑπέγραψαν τὴν ἔνωσιν καὶ ὁ Δεσπότης Δημήτριος φυγὼν εἰς Βενετίαν μετὰ τοῦ Γεμιστοῦ καὶ Σχολαρίου, καὶ οἱ ἐπίσκοποι Σουδαῖτης καὶ Ἰθρηίας (Συρ. 9, 1—12).

4. Τούτων οὕτω γενομένων ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ χαρᾶς ἀνήγγειλε τῷ πάπᾳ ὅτι οἱ ἀνατολικοὶ παρεδέξαντο τὸ καὶ ἐκ τοῦ Ἰού, ἀλλὰ μετ' ἐκπλήξεως ἔλαθεν ὡς ἀπάντησιν ὅτι πρὸς ἀποτερμάτισιν τῆς συνόδου ἀνάγκη νὰ διορθωθῶσι καὶ ἕτεραί τινες διαφοραί, αὗται δ' ἦσαν αἱ περὶ ἀζύμιων, καθαρτηρίου πυρὸς καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ πάπα. Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ πατριάρχης δυσχεράναντες ἐπὶ τούτοις μετεμέλοντο διὰ τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν, ὅτε τῇ 10 ἰουνίου 1439 ἀποθνήσκει ὁ πατριάρχης, εἰς τὸν ὅποιον ψευδόμενοι οἱ παπικοὶ ἀποδίδουσιν ὁμολογίαν πίστεως, ἐν ἣ ἀπεδέχετο δῆθεν τὸ ρωμαϊκὸν πρωτεῖον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατριάρχου οἱ Λατῖνοι ἐπισπεύδοντες τὴν ἔνωσιν μετέβαινον παρὰ τῷ αὐτοκράτορι, ὅστις καίτοι πῶς ἐγένετο ἐπιφυλακτικώτερος καὶ ἐπέμεινεν ἵνα οἱ ἡμέτεροι διχτηρήσωσι τὸ σύμβολον ἁθικτον καὶ τὴν περὶ ἀγισμοῦ τῶν δώρων θεωρίαν τῆς Ἑκκλησίας, οὐδὲν ἤττον ἐνέδωκε μετὰ τῶν λατινοφρόνων εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν τεσσάρων ἁρθρῶν δηλ. τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Ἰού, τῶν ἀζύμιων, τοῦ καθαρτηρίου καὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου καὶ οὕτως ἀπεφασίσθη νὰ συνταχθῇ ὁ ὅρος τῆς ἐνώσεως, ἀρῶ καὶ πάλιν μετὰ μεγάλης δυσκολίας ἐνέδωκαν οἱ Λατῖνοι, ὅπως ἐκτὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ πάπα ἐπὶ κεφαλῇ αὐτοῦ τεθῇ καὶ τό, συναινέσει τοῦ αὐτοκράτορος, τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν λοιπῶν παριστανόντων τὴν ἀνατολικὴν Ἑκκλησίαν. Οὕτως ὁ ὅρος συνταχθεὶς ὑπὸ τινος λατίνου μοναχοῦ Ἀμβροσίου καὶ μετενεχθεὶς εἰς τὸ ἑλληνικὸν ὑπὸ τοῦ Βησσαρίωνος ὑπεγράφη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων τῇ 5 ἰουλίου 1439, τῶν μὲν εἰς ἴδια τέλη ἀποβλεπόντων, τῶν δὲ ἀνάγκη πιεζομένων (πρὸς λ. Συρ. 10, 1—8 καὶ Πρακτ. σελ. 171—232). Ἀλλὰ καίτοι οἱ πλείστοι τῶν ἡμετέρων ὑπέγραψαν, ἀντέστη ὅμως καὶ αὐθὺς ὁ ἀδάμας κατὰ τὴν καρτερίαν καὶ σταθερότητα Μάρκος, τοσοῦτο δὲ κῦρος εἶχεν ἡ ὑπογραφή αὐτοῦ, ὥστε

μαθὼν τοῦτο ὁ πάπας ἀνεφώνησε, λοιπὸν ἐποιήσαμεν οὐδὲν (Συρ. 10,9)· ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ 'Ερέσου καὶ ἄλλοι δὲν ὑπέγραψαν, ὡς ὁ Σταυρουπόλειος, Λακεδαιμονίαις, 'Ιβηρίας καὶ ὁ νομορύλαξ τῆς Μ. 'Εκκλησίας 'Ιωάννης ὁ Εὐγενικός. 'Ακολουθῶς ἐτελέσθη λειτουργία πρόντων καὶ τῶν ἡμετέρων καὶ ἀνεγνώσθη ὁ ὅρος ἐλληνιστί καὶ λατινιστί, μετὰ τοῦτο δὲ ἀπαιτήσας ὁ αὐτοκράτωρ ἵνα καὶ οἱ ἡμέτεροι τελέσωσι λειτουργίαν καὶ τῶν Λατίνων ἀρνηθέντων, οὗτος καίτοι ἀρχὴ ἀνεφώνησεν, ἡμεῖς ἐθαρροῦμεν διορθῶσαι πολλὰ σφάλματα τῶν Λατίνων, γὰρ δὲ ὁρῶ ὅτι ἐκεῖνοι οἱ καινοτομήσαντες καὶ ἁμαρτόντες εἰς πολλὰ βούλονται διορθοῦν ἡμᾶς (Συρ. 10, 10-11). 'Αλλὰ τοῦ πάπα μὴ ἀποβαλόντος ὅλως τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ καὶ προτείναντος μετ' ὀλίγον τῷ αὐτοκράτορι τὴν ἄρσιν τῶν διαζυγίων, τὴν ἐκλογὴν πατριάρχου καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ Μάρκου, ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέφυγε μὲν τὰ δύο πρῶτα, ὅσον δ' εἰς τὸ τρίτον προτκαλέσας παρ' αὐτῷ τὸν ἱερὸν ἄνδρα ἀπέστειλε πρὸς τὸν πάπαν. 'Ο Μάρκος ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ καθήσας μηδενὸς διατάξαντος, μεταξὺ ἄλλων ἀπήγγελλε μετὰ παρηρησίας εἰς τὰς ἀπειλὰς τοῦ πάπα· αἱ σύνοδοι, εἶπε, κατεδικάζον τοὺς μὴ πειθομένους τῇ 'Εκκλησίᾳ, ἀλλ' εἰς δόξαν τινὰ ἐναντίαν αὐτῆς ἐνισταμένους καὶ ταύτην κηρύττοντας καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνιζομένους. . . ἐγὼ δὲ οὐ κηρύττω ἰδίαν μου δόξαν, οὐδέ τι ἐκαινοτόμησα, οὐδ' ὑπὲρ ἁλλοτρίου τινὸς δόγματος καὶ νόθου ἐνίσταμαι, ἀλλ' εἰς τὴν ἁκραίφνη δόξαν τηρῶ ἐμάντον, ἣν παρέλαβε καὶ κατέχει ἡ 'Εκκλησία ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ ἐς δεῦρο, ἣν καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ ἀγία 'Εκκλησία πρὸ τοῦ σχίσματος κατεῖχε μετὰ τῆς ἡμετέρας ἀγίας 'Εκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς . . . εἰ ταύτης τοίνυν ἀντιποιοῦμαι καὶ ἐξ αὐτῆς παρεκκλῖναι οὐ βούλομαι, πῶς ἂν κατακριθεῖν δίκην, ἣν οἱ αἰρετικοὶ κατεδικάζοντο ; τίς ἂν ὑγιῶς καὶ εὐσεβῶς φρονῶν τοιοῦτόν τι ποιήσει κατ' ἐμοῦ ; δεῖ γάρ πρῶτον τὴν δόξαν, ἣν δοξάζω κατακριθῆναι· εἰ δὲ αὕτη εὐσεβὴς καὶ ὀρθόδοξος ὁμολογεῖται, πῶς ἐγὼ καταδικῆς ἄξιος ; (Συρ. 10, 15). Οὕτως ὁ τῆς 'Ερέσου ἱεράρχης, ὡς ἄλλη τις δίστομος τῶν νόθων καὶ μοχθηρῶν ζιζανίων μάχαιρα, καταβαλὼν καὶ τὴν ἀξίωσιν ταύτην τοῦ πάπα ἀπῆλ-

θεν ἀκατάκριτος, κατακρίνας ὅμως πάντας τοὺς ὑπογράφαντας τὴν ἔνωσιν. Ἐπὶ τέλους ὁ αὐτοκράτωρ ἀποστείλας τοὺς πλείους τῶν ἀρχιερέων εἰς Βενετίαν καὶ κρατήσας παρ' ἐαυτῷ πρὸς ἀσφάλειαν τὸν Ἐρέσου, λαβὼν δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν τῆς ἀναχωρήσεως στιγμήν τὸ ἀπὸ πέντε καὶ ἡμίσεος μηνῶν ὀρειλόμενον σιτηρέσιον, ἀνεχώρησε καὶ οὗτος εἰς Βενετίαν, ὅθεν μετὰ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους ματαίαν ἀποδημίαν, ἐπιβίβασθεις μετὰ πάντων τῶν ἡμετέρων πενιγρῶς καὶ ἀδόξως ἐπὶ φορτηγῶν πλοίων, ἀφίκετο εἰς βασιλεύουσαν τῇ 1 φεβρουαρίου 1440, οὐδὲν ἕτερον ἀποκομίζων ἀπὸ τοῦ πάπα εἰμὴ τὸν πλήρη κινδύνων τῆς ἐνώσεως ὅρον (Συρ. 10, 16. 11, 10).

§ 150.

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑΪ ΨΕΥΔΟΣΥΝΟΔΟΝ ΠΤΩΣΙΣ
ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ (1453).

Πρβλ. Συροπούλου βιβλ. 11 καὶ 12. — Ἀλήθειαν Οἰκουμ. Ἐκκλ. σελ. 419. — Δοσιθεῖου Δωδεκάβιβλ. βιβλ. 10 καὶ τόμους Χαρᾶς, Ἀγάπης καὶ Καταλαλιᾶς. — Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, τὰ Σωζόμενα τόμ. 1, Ἀθῆν. 1862. — Α. Δημητρ. ἔλ. ἀν. σελ. 155. — Schröckh ἔν. ἀν. σελ. 411. — Kurtz ἔν. ἀν. σελ. 71. — Παπαρρηγοπούλου ἱστορ. τοῦ ἑλλ. ἔθνους τόμ. 5, σελ. 411. — Mordtmann ἄλωσιν Κωνσταντινουπόλεως. — Voigt in Sybels hist. Zeitschrift Band 3 κτλ.

1. Ἐκ τῆς μέγρι τοῦδε ἐξιστορήσεως τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου εὐχολον εἶναι νὰ συμπεράνῃ τις καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς· σύννοδος συγκροτηθεῖσα ἐπὶ σκοποῖς ἰδιοτελέσι, ἐν ᾗ δὲν ὑπῆρχεν ἐλευθερία λόγου, σύννοδος ἀποφασίσασα ὅλως ἐναντίον τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ παραδόσει, τὰς ἀποφάσεις τῆς ὁποίας δὲν ὑπέγραψαν πάντες καὶ τῆς ὁποίας προηῆρθε παπας ὑπὸ τῆς λοιπῆς Δυσσεως ἀποκηρυχθεῖς ὡς σιμωνιακός, σχισματικός, αἰρετικός καὶ ἄσωτος, τοιαυτῇ συνόδῳ οὐδέποτε ἐμελλε νὰ ἐξασκήσῃ κῦρος ἐν Ἀνατολῇ· διὰ τοῦτο ἤδη ἐν Βενετίᾳ αὐτοὶ οἱ ὑπογράφαντες τὸν ὅρον ἤλεγχον τὸν Κυζίκου Μητροπάνην, ὡς τολμήσαντα νὰ μνημονεύσῃ τοῦ πάπα (Συρ. 11, 1), κατὰ δὲ τὸν πλοῦν πολλοὶ τῶν ἐν Κερκύρᾳ καὶ Μεθώνῃ ὀρθοδόξων ἐκάλουν αὐτοὺς ἀνάνδρους λειποτάκτας (11, 6-7)· ὅτε δὲ ἀφίκοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐρωτῶμενοι ὑπὸ τῶν κατόικων πῶς τὰ ὑμέτερα, πῶς τὰ τῆς συνόδου, εἰ ἄρα ἐτύχομεν τὴν νικῶσαν, αὐτοὶ

ἐκεῖνοι ἀπεκρίνοντο πεπράκαμεν τὴν πίστιν ἡμῶν, ἀντηλλάξαμεν τῇ ἀσεβείᾳ τὴν εὐσέβειαν . . . ἡ δεξιὰ αὕτη ὑπέγραψε, κοπεῖτ' ἢ ἡ γλῶσσα ὡμολόγησεν, ἐκριζούσθω (Δρούκα σελ. 215). Οὕτω λοιπὸν πάντες σχεδὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει κληρὸς καὶ λαὸς ἀπεδιοπομποῦντο τὴν ἔνωσιν, πολλοὶ δὲ καὶ τὸ μνημόστυνον ἔτι τοῦ αὐτοκράτορος ἀπεσιώπων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ τρεῖς μῆνας μηδεμίαν προσοχὴν δοὺς εἰς τὰ γινόμενα διὰ τὸν θάνατον τῆς δεσποίνης, ἀπεφάσισε τέλος νὰ πληρώτῃ τὸν χρηζύοντα πατριαρχικὸν θρόνον· ἡ πατριαρχία κατὰ πρῶτον προσηνέχθη εἰς τὸν Ἐρέτου Μάρκον, ἀλλὰ τούτου ἀρνηθέντος, ἡ σύνοδος ἐξέλεξε τρεῖς ὑποψηφίους, ἐν οἷς τὸν Ἡρακλείας καὶ Τραπεζοῦντος· ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἠρνήθησαν, μάλιστα ὁ Ἡρακλείας Ἀντώνιος ἐμφανισθεὶς εἰς τὴν σύνοδον παρηγοῖα ἀπέκῃρυξε τὰ γινόμενα εἰπὼν· τοῖς τοῦ συνειδότης βαλλόμενος κέντροις ἡγιώμην ἔκτοτε καὶ ὡς ὑπὸ μεγίστου φορτίου πιεζόμενος ἐδυσχέraitον καὶ ἐζήτουν πῶς ἂν ἀποσεισάμην αὐτό· νῦν οὖν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὅτι ἡξίωσε με ἰδεῖν ὑμᾶς συνηγμένους καὶ εἰπεῖν ἅπερ ἡβουλόμην καὶ ἐνώπιον ὑμῶν τὸ ἄχθος ἀποτινάξασθαι· ἤδη τοιγαροῦν λέγω ὅτι ἀποβάλλομαι καὶ ἀποστέργω, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἔστερξα τὴν ἔνωσιν καὶ τὸν ὄρον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, ὡς ἀπίδορτα τῇ ἀρχαίᾳ παραδόσει τῆς ἀγίας καθολικῆς Ἐκκλησίας, παρέχω δ' ἑμαυτὸν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπεύθυνον, ὡς ὑπογράφαντα, οὐ οὐκ ἐξῆν (Συρ. 12, 1-2). οὕτως ὁ θρόνος ἐδόθη τῷ Μτροφάνῃ Κυζίκου, ἀποδεχομένῳ τὴν ἔνωσιν καὶ ὑποσχελέντῃ ὅτι οὐκ ἐφαρμόσῃ αὐτήν· ἀλλὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ τοσοῦτον δυσμενῶς ἤκουσαν οἱ ὀρθόδοξοι, ὥστε κατὰ τὴν προβολὴν αὐτοῦ, δεξέσθην ἐχοντες καὶ τὸν λατῖνον πατριάρχην, οἱ μὲν ἀηδῶς ἐδέχοντο τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ, οἱ δὲ καὶ ἑστρεφον αὐτῷ τὰ νῶτα (12, 5), ἀκολούθως δὲ πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων δὲν συνελειτούργησαν αὐτῷ· αὐτὸ τοῦτο συνέβη καὶ κατὰ τὴν ἐρτὴν τῆς Πεντηκοστῆς, ὅτε Μάρκος ὁ Ἐρέτου καὶ ὁ Ἡρακλείας Ἀντώνιος φοβούμενοι μὴ ὑποχρεωθῶσιν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀπέδρασαν εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν, πολλοὶ δὲ ἐκ τῶν ἀρχόντων τῆς Μ. Ἐκκλησίας παρητήθησαν τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν (12, 6-7). Ἐν τούτοις ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐνωτικοὶ παν-

τοιотρόπως ἐσπούδαζον νὰ ἐφαρμόσωσι τὴν ἔνωσιν, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες Βησσαρίωνα τὸν Νικαίαις, ὅστις ἐπὶ τέλους ἀπογνοὺς κατέφυγεν εἰς Ἱταλίαν καὶ γενόμενος καρδινάλιος καὶ ἐπίσκοπος Τουσκούλων μικροῦ δεῖν ἀνῆρχετο δις ἐπὶ τὸν παπικὸν θρόνον († 1472). ἀλλὰ καὶ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἐκάθευδον, ἀλλ' ἀντενῆργουν σπουδαίως· ἤδη τὸ 1443 συνεκροτήθη ἐν Ἱεροσολύμοις σύνοδος, τὸν τε Μητροφάνην καθελοῦσα καὶ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ἔνωσιν, ὡς ἐναγῇ ἀποκηρύξασα· ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ἀπεκήρυξαν αὐτήν, ὡς ἡ ἐν Τραπεζοῦντι, Ῥωσσίᾳ, Μολδοβλαχίᾳ, Σερβίᾳ καὶ Ἰβηρίᾳ, ὡς καὶ δύο μικραὶ τῶν ὀρθοδόξων σύνοδοι ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἐπὶ τέλους ὁ Μητροφάνης μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ λατινισμοῦ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἀποθνήσκει τὸ 1443, ἀντ' αὐτοῦ δ' ἀνέρχεται ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ γνωστὸς ἡμῖν πρωτοσύγκελλος Γρηγόριος ὁ τῆς Μαιμῆς ἐπιλεγόμενος· ἐπὶ τοῦ πατριάρχου τούτου ὁ πάπας μαθὼν τὰ ἐν Ἀνατολῇ ἀποτελέσματα τῆς ἐνώσεως, ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβείαν, ἣτις ὡς ἀναφέρει ὁ Χαλκοκονδύλης (βιβλ. 6, σελ. 296) ἦλθεν εἰς διάλεξιν πρὸς Μάρκον τὸν Ἐρέσου καὶ Γεννάδιον τὸν Σχολάριον καὶ μηδὲν κατορθώσασα ἀπῆλθεν ἄπρακτος.

2. Ἐν τούτοις Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, ἀποστάς περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ τῆς ψευδοῦς ἐνώσεως ἀπέθανε τὸ 1449, ἀντ' αὐτοῦ δ' ἀνέβη τὸν βυζαντινὸν θρόνον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Β', μονάρχης γενναῖος καὶ ἄξιος κρείσσονος ἐποχῆς. Ἐπὶ τούτου τὸ 1450 συνεκροτήθη ἐν τῷ ναῷ τῆς ἀγίας Σοφίας μεγάλη τῶν ὀρθοδόξων σύνοδος, ἣτις καθελοῦσα τὸν πατριάρχην Γρηγόριον καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀνακηρύξασα τὸν εὐτελεῆ καὶ ὀρθόδοξον Ἀθανάσιον τὸν Β' κατεδικάσεν ἅμα καὶ τὸν ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδοσυλλογον, ὡς ἀπατηλὸν καὶ βίαιον καὶ καθήψατο τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ διαφόροις κεφαλαίοις. Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγίνοντο ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Ὀσμάνων ἀναβαίνει τὸ 1451 Μωάμεθ ὁ Β', νέος τὴν ἡλικίαν, συνετός, θορραλέος καὶ ἐπίμονος ἐν ταῖς βουλαῖς αὐτοῦ· ὁ Κωνσταντῖνος κατανοῶν τὸν ἐκ μέρους τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ ἀντιπάλου κίνδυνον, οὐδαμῶθεν δ' ἐλπίζων βοήθειαν στρέφει τὰ ὅρματα πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον τὸν Ε' ὑποσχόμενος τὴν τελείωσιν τῆς ἐν Φλω-

ρεντίξ συνόδου, τὸ μνημόστυνον αὐτοῦ ἐπ' ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε οἱ μὲν Τούρκοι καθ' ἐκάστην ἰσχυρῶς παρεσκευάζοντο εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως, οἱ δὲ ἡμέτεροι ἐκτὸς ἀσχημάντου βοηθείας τῶν Ἑνετῶν καὶ Γενουηνσίων πανταχοῦ ἀπέτυχον, μόλις δὲ τὸν νοέμβριον τοῦ 1452 ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ μέρους τοῦ πάπα μετὰ βοηθείας 200 ἀνδρῶν ὁ ἤδη καρδινάλιος Ἰσιδώρος ὁ Ῥωσσίας. Ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος ἐμόναζε τότε Γεννάδιος ὁ Σχολάριος, ὅστις βλέπων τὴν τεκταινομένην ἔνωσιν προσκολλᾷ εἰς τὴν θύραν τοῦ κελλίου αὐτοῦ γραμματίον, ἐν ᾧ ἤλεγχε τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ, χωρίζομένους ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν περιστάσει, καθ' ἣν μόνον πρὸς αὐτὸν ἔδει νὰ καταφύγωσιν· ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν διαπραγματεύονται μετὰ τοῦ Ἰσιδώρου τὴν ἔνωσιν, στέργουσιν εἰς τὴν ἐν τῇ ἀγίᾳ Σοφίᾳ πάνδημον ἀνάγνωσιν τοῦ ὅρου καὶ τῇ 12 δεκεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους τελεσθείσης λειτουργίας ὑπὸ τε Ἑλλήνων καὶ Λατίνων μνημονεύονται τὰ ὀνόματα τοῦ πάπα καὶ τοῦ πρώην πατριάρχου Γρηγορίου. Ὁ Γεννάδιος μὴ δυνάμενος ἄλλως νὰ ἀντενεργήσῃ καὶ πάλιν ἐλέγχει τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τοῖς γινομένοις, οἱ δὲ ἀνθελωτικοὶ μὴ συναينوῦντες τῇ ἐνώσει, τὴν *Λατίνων*, κραυγάζουσι, οὔτε βοήθειαν οὔτε τὴν ἔνωσιν χρῆζομεν· ἀπέπτω ἀφ' ἡμῶν ἡ τῶν ἀζυμιτῶν *λατρεία*· τοσαύτη δ' ἀντιπίθεια ἐκυρίευσεν τὰς ψυχὰς τῶν ὀρθοδόξων, ὥστε οὐδὲ εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας μετέβαινον ἕνα μὴ μιανθῶσι, οὔτε θυμίαμα καὶ προσφορὰν προσέφερον, καὶ ταῦτα οὐχὶ μόνον ὁ λαός, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἰσχυρῶν μάχιστα Δούκας ὁ Νοταρῆς ἀνεβόα, κρείττερόν ἐστιν ἰδεῖν ἐν μέσῃ τῇ πόλει *φρακιόλιον βασιλεῦσιν Τούρκων ἢ καλύπτραν λατινικήν*. Ἐν τούτοις τῇ 5 ἀπριλίου 1453 ὁ στρατὸς τοῦ Μωάμεθ πολιορκεῖ τὴν Κωνσταντινούπολιν, τῇ δὲ 29 μαίου πίπτει αὕτη καὶ τὸ 1461 καὶ ἡ Τραπεζοῦς, οὕτω δὲ τίθεται τέρμα εἰς τὰς πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀποπειράς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΙΣΜΑΤΑ.

§ 151.

Η ΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΒΟΓΟΜΙΛΩΝ (ΙΒ' αἰών).

Πρόβλ. Εὐθυμίου Ζυγαδηνοῦ Πανοπλία, Δογματ. Τίτλ. 27 παρὰ Migne τόμ. 130 καὶ Στυλιτευτικὰ τόμ. 131. — Ἀννης Κομνηνῆς Ἀλεξιάδα 15 παρὰ Migne τόμ. 131.—Ζωναρῆν βιβλ. 18 σελ. 305 — καὶ κανόνα εἰς τὴν Θεοτόκον παρὰ Migne 131.—Tollii, Insignia itinerarii Italici, παρὰ Gallandi τόμ. 14 σελ. 293.—Schröckh K.G. τόμ. 29 σελ. 462.—Neander, τόμ. 8 σελ. 338.—Kurtz ἔν. ἀν. σελ. 87.—Engelhardt, Kirchengeschichtliche Abhandlungen Erl. 1832 κτλ.

1. Κατὰ τὴν δευτέραν δεκαετηρίδα τοῦ ΙΒ' αἰῶνος διεδόθη ἐν Κωνσταντινουπόλει αἵρεσις τις ἐκ Βουλγαρίας, πολλὰς ποιούσα τὰς κατακτήσεις καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν γυναικῶν οἱ ὁπαδοὶ τῆς αἵρέσεως ταύτης ἐκτὸς τοῦ βουλγαρικοῦ ὀνόματος *Βογόμιλοι* (=ὁ θεόφιλος ἢ ὁ ἐπισπώμενος τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ) ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων καὶ *Εὐχίται* καὶ *Μασσαλιανοὶ*, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς *Εὐχίτης* τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, πρὸς δὲ καὶ *Φουνδαγιάται*, ἐνεκα ὀυλακὸς τινος (*fundu*), ὃν συνήθως ἔφερον, ἐνῷ οἱ ἴδιοι ἐκάλουν ἐαυτοὺς *Χριστοπολίτας*. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἀκούσας περὶ τῆς αἵρέσεως ταύτης καὶ συλλαβὼν τινὰς τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς ἤρεύνησε τὰ κατ' αὐτήν· συλλαβὼν δὲ καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς *Βασίλειον* μοναχὸν ἢ ἱατρόν, κατεσκευλήκοτα τὸ πρόσωπον, τὴν ὑπὴν ἡ ψιλόν, ἐβμήκη τὴν ἡλικίαν καὶ πολυτροπώτατον μεταχειρίσασθαι τὴν ἀσέβειαν προσεπάθει διὰ τῆς διαλεκτικῆς τέχνης νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀποτυχὼν τούτου προσεποιήθη ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ μυηθῇ τὰ μυστήρια τῆς αἵρέσεως καὶ διὰ τοῦτο περιεποιεῖτο αὐτὸν καὶ καθίστα ὁμοτράπεζον· οὕτως ἐμπεσὼν ὁ αἰρεσιάρχης εἰς τὴν παγίδα ἀνέπτυξε τῷ αὐτοκράτορι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ὅτε αἰφνης καταπεσόντος παραπετάσματος τινος εὗρέθη ἐνώπιον τῆς συνόδου, προκαθημένου τοῦ πατριάρχου Νικολάου καὶ τῆς συγκλήτου. Ὁ Βασίλειος μὴ ἀρνούμενος τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ διεκήρυξεν ὅτι

εἶναι ἔτοιμος μυρίους νὰ ὑποστῇ θανάτους, ἐντεῦθεν αὐτός τε καὶ πολλοὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακάς. Μετ' ὀλίγον ὁ αὐτοκράτωρ συνέλαβε καὶ πολλοὺς ἄλλους, ὡς καὶ τοὺς δώδεκα τοῦ αἵρεσιάρχου μαθητάς· ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ ἐβεβαίωσαν ὅτι εἶναι ὀρθόδοξοι, πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ὁ Ἀλέξιος, γινώσκων ἄλλως τὴν ὑπόκρισιν τῶν Βογομίλων καὶ τὴν ἀποστροφὴν αὐτῶν πρὸς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, διακηρύττει ὅτι καταδικάζει πάντας εἰς θάνατον καὶ ὅτι οἱ μὲν βουλούμενοι νὰ ἀποθάνωσιν ὡς ὀρθόδοξοι δέον νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν πυρὰν τὴν φέρουταν σταυρόν, οἱ δὲ μὴ πρὸς τὴν ἑτέραν ἀληθῶς τοῦτο ἐγένετο καὶ οὕτως ἀπαλλαγέντων τῶν ὀρθοδόξων, οἱ αἱρετικοὶ παρεδόθησαν εἰς τὰς φυλακάς· ἐνταῦθα μεταβαίνων ὁ αὐτοκράτωρ ἀνεδίδασκεν αὐτοὺς τὴν ὀρθοδόξαν, πολλοὶ δὲ τῶν Βογομίλων μετέβαλον φρόνημα καὶ ἀπελύθησαν, ἀλλ' ὁ αἵρεσιάρχης ἐπέμεινε εἰς τὴν κακοδοξίαν αὐτοῦ, διὰ τοῦτο ἐπὶ τέλους ὁ Ἀλέξιος κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς τὸν διὰ πυρὸς θάνατον τὸ 1119. Ἐν τούτοις διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου ἡ αἵρεσις πρῶς δὲν περιστάλη, διότι πολλοὶ τῶν Βογομίλων, ὡς ἀναφέρει Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ὑπὸ τὸν μοναχικὸν μανδῦαν καὶ τὸ κουκυλίον διέδιδον τὴν θραερὰν αὐτῶν διδασκαλίαν, τῷ κωδίῳ τὸν *λύκον ἱποκριπτοντες* (Ζυγ. 27, 24)· καίτοι δὲ ἡ αἵρεσις ὑφίστατο μέχρι τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Γ' († 1239), ἐν τούτοις ἡ Βουλγρία ἔμεινε πάντοτε ἡ κυρία αὐτῆς ἐστία, ὅθεν μετωχετεύθη καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

2. Ἡ αἵρεσις τῶν Βογομίλων συγγενὴς οὖσα τῇ τῶν Εὐχιτῶν (§ 77, 2), ὡς θεμελιώδη δογματικὴν βᾶσιν εἶχε τὸν δυσισμόν, ἐκπροσωπούμενον ἐν τοῖς δυσὶν υἱοῖς τοῦ Θεοῦ, τῷ Σαταναήλ καὶ τῷ Χριστῷ. Κατὰ τὸν Ζυγαβηνὸν οἱ Βογόμιλοι σαβελλιανίζοντες ἀπεδίδον εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, οἵτινες δίκην ἀκτίνων ἐξέλαμψαν ἐκ τῶν μηνίγγων αὐτοῦ καὶ μετὰ ταῦτα ἀναλυθῆσονται εἰς αὐτόν, ὅστις κατασταθῆσεται αὐθις μονοπρόσωπος. Ὁ Θεὸς εἶναι μὲν ἀσώματος, ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπόμορφος (Πανοπλ. Δογμ. Τίτλ. 27, 2, 3 — 1)· κατ' ἀρχὰς ἐγέννησε τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ υἱὸν τὸν Σαταναήλ, ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου αὐτοῦ καθήμενον, ἀλλὰ τοῦτον μεθυσθέντα ὑπὸ τῆς δόξης ταύτης καὶ μελε-

τήσαντα κατὰ τοῦ πατρὸς ἐπανάστασιν, οὗτος καταρρίπτει ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ πολλῶν ἀγγέλων· ὁ Σαταναήλ ὅμως μὴ ἀποβαλὼν ὅλως τὴν θεῖαν αὐτοῦ δύναμιν (τὸ *ηλ* τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ) δημιουργεῖ μετὰ τῶν ἰδίων ἀγγέλων τὸν ὁρατὸν τοῦτον οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ ἀκολουθῶς λαβὼν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς πλάττει τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ· ὁ Σαταναήλ ἠθέλησε νὰ ζωοποιήσῃ αὐτὸν καὶ διὰ τοῦτο κατέδωκεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ἀλλ' εἰς μάτην, διότι τὸ ἐμπνευσθὲν ἐκεῖνο πνεῦμα κατέρρευσε διὰ τοῦ μεγάλου δακτύλου τοῦ ποδὸς τοῦ Ἀδάμ καὶ ἐγένετο ὅρις· ἐντεῦθεν ἀπογνοὺς παρακαλεῖ τὸν πατέρα ἵνα ζωοποιήσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἐπὶ τῇ συνθήκῃ ὅπως μέρος τῶν ἀνθρώπων πληρώσῃ τοὺς οὐρανίους χώρους τῶν ἀπορριφθέντων ἀγγέλων· οὕτως ὁ Ἀδάμ ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν, μετ' αὐτὸν δὲ καὶ ἡ Εὐα· ἀλλ' ὁ Σαταναήλ μετανοήσας διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν δοθείσαν ὑπόσχονται εἰσερχεται εἰς τὸν ὅριον, ἀπατᾷ τὴν Εὐαν καὶ γεννᾷ ἐξ αὐτῆς τὸν Κάιν καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Καλωμενά· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀδάμ ζηλοτυπήσας γεννᾷ ἐκ τῆς Εὐας τὸν Ἀβελ, φονευθέντα ὑπὸ τοῦ Κάιν (ἔν. ἀν. 27, 6, 7). Ἐν τούτοις καὶ οἱ ὀπίσθιοι φθονήσαντες τὴν τύχην τῶν υἱῶν τοῦ Ἀδάμ, γεννῶσιν ἐκ τῶν θυγατέρων τῶν ἀνθρώπων τοὺς γίγαντας, ἐπειδὴ ὅμως οὗτοι ἐπαναστατοῦσι κατὰ τοῦ Σαταναήλ, οὗτος ἐπάγει κατ' αὐτῶν τὸν κατακλυσμὸν καὶ καταστρέφει, σώζει δὲ μόνον τὸν Νῶε καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ (27, 9)· ἔκτοτε ὁ Σαταναήλ ἀνενοχλήτως ἐκυβέρνησε τοὺς ἐκ τοῦ Νῶε καταγομένους, ἐξηπάτησεν ὅμως αὐτοὺς πολυτρόπως καὶ ἐτυράννησεν, ὡς διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ ἐπὶ Σινᾷ νόμου (27, 10). Τέλος ὁ πατὴρ εὐσπλαγχνισθεὶς τὸ ὑπὸ τοῦ Σαταναήλ τυραννόμενον γένος τῶν ἀνθρώπων, 5500 μετὰ τὴν δημιουργίαν αὐτῶν γεννᾷ κατ' ἀπόρροϊαν δεῦτερον υἱὸν τῇ λόγῳ, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὅστις μόνον ὅμοιον τῷ ἡμετέρῳ ἔχων σῶμα εἰσερχεται διὰ τοῦ δεξιοῦ ὡτὸς τῆς παρθένου καὶ ἐξέρχεται καὶ ἀναλαβὼν τὸ ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τέλους σταυροῦται κατὰ δόκητιν· μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ συλλαμβάνει τὸν Σαταναήλ, ἀραίρει ἀπ' αὐτοῦ τὴν θεῖαν δύναμιν, καθίστησιν ἀπλῶς *Satanān* καὶ περιβαλὼν κλοιῷ παχεὶ καὶ βαρεὶ ἀνέρεχεται πρὸς τὸν πατέρα καὶ κάθεται· ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ (27, 8)· ἀλλὰ

τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ συμπληροῖ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ παρὰ τοῦ πατρὸς ἀπορρέον καὶ ἐνοικοῦν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν πιστῶν, μετὰ ταῦτα δὲ ὅ,τε υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα ἀναλύονται εἰς τὸν πατέρα καὶ οὕτω γίνεται πάλιν μονοπρόσωπος. — Καθὼς ἡ θεωρητικὴ οὕτω καὶ ἡ πρακτικὴ διδασκαλία τῶν Βογομίλων ἐστηρίζετο ἐπὶ ἀρχαιοτέρων αἱρέσεων· ἐκτὸς τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ τῶν ἐν ταῖς γενεαλογίαις τοῦ Ματθαίου καὶ Λουκᾶ ἀναφερομένων ἀπεδοκίμαζον τοὺς λοιποὺς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας, ἐκ δὲ τῶν αὐτοκρατόρων, ὡς τοιοῦτους ἀνεγνώριζον τοὺς εἰκονομάχους· ἐπίσης ἀπέκρουον τὰς ἱερὰς εἰκόνας, τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ τὰ ἱερὰ λείψανα, τὰ δὲ δι' αὐτῶν τελούμενα θαύματα ἡτιολόγουν ὡς τελούμενα ὑπὸ τῶν δαιμόνων (27, 11—18). Ὁμοίως ἀπορρίπτοντες τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τελούμενον βάπτισμα, παρεδέχοντο δὲθεν πνευματικὸν βάπτισμα, συνιστάμενον εἰς τὴν διὰ μετανόας καὶ ἀγνεύσεως δοκιμασίαν τοῦ προσερχομένου, εἰς τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου καὶ εἰς εὐχαριστήριους ὕμνους (27, 16)· ὀνομάζοντες δὲ καὶ τὴν θεῖαν εὐχαριστίαν θυσίαν δαιμόνων, ὡς ἄρτον ἐθεώρουν τὸ τέταρτον αἷτημα τῆς κυριακῆς προσευχῆς καὶ ὡς οἶνον τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διαθήκην (Λουκ. 22, 21 καὶ Ζυγ. 27, 17)· ἐπίσης ἀπέρριπτον καὶ τὰς προσευχὰς τῆς Ἐκκλησίας ἀποδεχόμενοι μόνον τὴν κυριακὴν, ἣν ἔλεγον ἐπτάκις τῆς ἡμέρας καὶ πεντάκις τῆς νυκτός. Ἀλλ' ἐνῷ τοσούτο δυσμενεῖς ἐδείκνυντο πρὸς τὰ μυστήρια καὶ τὰς τελετὰς τῆς Ἐκκλησίας, ἐπέτεινον ἑμῶς τὴν ἀσκησιν καὶ τὰς νηστείας, νηστεύοντες δευτέραν, τετράδα καὶ παρασκευὴν, καίτοι ἐπιλανθάνομενοι τῆς παραγγελίας ἡσθιον ὡς ἐλέφαντες, ὅσάκις προσεκαλοῦντο εἰς ξένην τράπεζαν (27, 25)· ἐν γένει δὲ μετ' εὐκολίας ἐπετηδεύοντο τὴν καθ' ὑπόκρισιν καὶ προστοίησιν συμμόρφωσιν πρὸς τὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦτο ἵνα ἀποφεύγωσι τοὺς καθ' ἑαυτῶν διωγμούς (27, 20. 21). Τέλος ἀπορρίπτοντες τὰ βιβλία τῆς Π. Δ. ἀπέδεδέχοντο τὰ τῆς Καινῆς, ἐν μεγάλῃ ὑπολήψει ἔχοντες τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον· ἐκτὸς τούτων μετεχειρίζοντο καὶ ἀπόκρυφα, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῶν κατ' αὐτῶν σωζομένων ἀναθεματισμῶν (πρβλ. Tollii ἐν. ἀν. καὶ Jean Besnoit, *Histoire des Albigeois* τόμ. 1).

3. Ἀνωτέρω παρατηρήσαμεν ὅτι πρὸς τοῖς Βογομίλοις καὶ ἕτεροι μὴδὲν κυρίως κοινὸν πρὸς αὐτοὺς ἔχοντες κατεδικάζοντο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας· τοιοῦτοι ἀναφέρονται δύο μοναχοὶ *Κωνσταντῖνος* ὁ *Χρυσόμαλλος* καὶ ὁ *Νήρων*. Περὶ τοῦ πρώτου γινώσκομεν ὅτι διεκρίνετο διὰ τὴν παιδείαν αὐτοῦ καὶ ἀρετὴν καὶ ὅτι συνέταξε διάφορα συγγράμματα, τὰ ὅποια ἐπὶ πατριάρχου *Λέοντος* τοῦ *Στυππῆ* 1140 κατεδίκασεν ἡ Ἐκκλησία. Καίτοι ἡ σύνοδος αὕτη τίθησι τὰ συγγράμματα τοῦ *Χρυσομάλλου* ἐν σχέσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν *Βογομίλων*, ἐκ τοῦ κατ' αὐτοῦ ὅμως συνοδικοῦ σημειώματος κρίνοντες συμπεραίνομεν μᾶλλον ὅτι ὁ μοναχὸς οὗτος ἐκυλίστο εἰς μυστικὴν τινα τάσιν, σκοποῦσιν τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ διεφθαρμένου δῆθεν βίου τῆς Ἐκκλησίας· ἡ βάσις τῆς διδασκαλίας τοῦ *Χρυσομάλλου* ἦν ὅτι πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀνάγκη νὰ συμβῇ ἐν αὐτῷ ἀναστοιχείωσις τις, περιττὰ δ' ὅλως τὸ βάπτισμα, τὰ λοιπὰ μυστήρια, τὰ ἀγαθὰ ἔργα καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῶν *Γραφῶν*· ἡ ἀναστοιχείωσις αὕτη ἐπισυμβαίνει διὰ τῆς πίστεως, ὅτε ὁ τοιοῦτος ροερῶς δέχεται αἰσθῆσιν τοῦ θεοῦ πνεύματος, ὅπερ φυσικῶς καὶ ἀνωδύνως ἐνεργεῖ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἠκίνητον ποιεῖ πρὸς τὸ κακόν· ἐπίσης ἐδίδασκεν οὗτος ὅτι ὁ ἀληθὴς χριστιανὸς δύο ἔχει ψυχάς, τὴν μὲν ἀναμάρτητον, τὴν δὲ ἀμαρτητικὴν· ἡ διδασκαλία τοῦ *Χρυσομάλλου* φαίνεται ὅτι διεδόθη παρὰ πολλοῖς, πάντες δ' οἱ ὅπαδοι αὐτῆς ἀπετέλουν πνευματικόν τινα σύνδεσμον ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τοὺς ἐπισκευαστάς· ἡ εἰς τὴν αἵρεσιν αὐτῶν εἰσαγωγὴ ἐγένετο διὰ τῆς τελεσιουργήσεως καὶ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως τῶν ἐπιστημιόνων, οἰκονόμων τῆς μυστικῆς χάριτος καὶ διὰ τῆς εἰσαγομένης κατηχήσεώς τε καὶ μνήσεως, μύρων τε χρίσεως (πρβλ. *Ῥάλλ.* καὶ *Ποτλῆ* τόμ. 5, σελ. 76.—*Neander* τόμ. 8, σελ. 350 καὶ *Kurtz* σελ. 113). Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν *Νήρωνα*, οὗτος καίπερ παιδείας τῆς ἐγκυκλίου καὶ μαθημάτων οὐδὲ μέχρι πείρας ἐλθὼν (*Ἰωάν. Κίνναμ.* βιβλ. 2, σελ. 64) ἐπέδιδεν ὅμως τοῖς ἱεροῖς λόγοις καὶ διακρινόμενος διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ πρὸς πολλοὺς τῶν ἐπισκόπων τῆς *Καππαδοκίας* ἐτέλει εἰς σχέσεις· οὗτος ἐν πολλαῖς συνόδοις ἐπὶ πατριάρχου *Μιχαήλ* τοῦ *Ὁξείτου* κατεδικάσθη ὡς *Βογόμιλος*, καίτοι ἐκτὸς τῆς ἀποδιδομένης αὐτῷ

διδασκαλίας ὅτι τὸν Ἑβραίων ἀπροσεποιεῖτο θεὸν δὲν φαίνεται τοιοῦτος, διότι οὐ μόνον βάπτισμα ἀπεδέχετο, δι' οὐ ἐβαπτίζοντο οἱ εἰς αὐτὸν προσερχόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὁ Νήφων κατεδικάσθη εἰς ἰσόβιον εἰρκτήν, ὁ πατριάρχης ὁμῶς Κοσμάς οὐ μόνον τῆς καθιρέσεως αὐτὸν ἔλυσε, ἀλλὰ καὶ δημοτράπεζον εἶχε καὶ τὰς ἀρετὰς ἐξεθείλαζεν· ἐντεῦθεν τινες συνεβούλευον τῷ πατριάρχῃ νὰ ἀποστῇ τῆς μετὰ τοιοῦτου λύκου συναναστροφῆς, ἐκείνον δὲ μὴ ἀποδεχόμενον ταῦτα κατεδίκασεν ἡ σύνοδος καὶ καθεῖλε τοῦ θρόνου (Κιννάμου 2, 10 πρβλ. καὶ Ῥάλλ. καὶ Ποτλῆ 5 σελ. 88 καὶ 307 καὶ τοὺς ἐκεῖ σημειουμένους ἱστορικούς).

§ 152.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΠΙΔΕΞ ΤΗΣ ΙΒ' ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ.

1. Ἐφόσον αἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην θεολογικαὶ ἐριδες δὲν εἶχον ὡς ἀντικείμενον αὐτῶν τὰς τότε ἀναφαινομένας αἵρετικὰς δοξασίας, περιστρέφοντο περὶ διάφορα χριστολογικὰ ζητήματα, καὶ τοῦτο οὐ μόνον διότι καὶ μετὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι Δ' οἰκουμενικὴν σύνοδον διετηρήθησαν τάσεις τινὲς πρὸς τὸν μονοφυσιτισμὸν, ὑπεθαλπόμεναι ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν λοιπῶν μονοφυσιτῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἀφορμὴν παρεῖχον πολλάκις πολλοὶ τῶν αὐτοκρατόρων, οἵτινες ὡς ἀναφέρει Νικήτας ὁ Χωνιάτης μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὸ ἄρχειν καὶ χρυσορρεῖν, ἤβελον νὰ φαίνωνται καὶ σοφοὶ ὡς ὁ Σολομὼν καὶ δογματίζονται θεοῦτατοι καὶ κανόνες τῶν κανόνων εἰθέστεροι καὶ ἀπλῶς θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀπροσφαλεῖς γνώμονες (βιβλ. 7, 5.—Ι. Κιννάμου 6, 2 καὶ Παχ. 6, 31). Ἐνεκα τούτων ἐγεννήθησαν διάφοροι συζητήσεις οὐ μικρὸν ταραξάσαι τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτω π. χ. ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (1081—1118) ὁ σοφὸς τῆς Νικαίας μητροπολίτης Εὐστράτιος, πιθανῶς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν μονοφυσιτισμὸν διίσχυριζετο ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη τοῦ Χριστοῦ φύσις ὡς κτιστὴ ἐλάτρευε καὶ λατρεύει τῷ πατρὶ· καὶ πρότερον, ἔλεγε, καὶ νῦν τῷ πατρὶ λατρεύειν τοῦ Κυρίου τὸ πρόσλημμα· ἀλλὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἠναγκάσθη νὰ ἀνακαλέσῃ καὶ νὰ παραδεχθῇ ὅτι ὑψώθη τὸ πρόσλημμα ἀπ' αὐτῆς τῆς προσλήψεως . . . καὶ το-

σοδιον ὥστε πως ταῦτον τῷ κτίσαντι (Tafel, *Annae Comnenae supplementa historiam eccl. graec. saec. 11. 11* καὶ Νικήτα Χων. *Θησαυρ. ὀρθ. πίστ. βιβλ. 23* παρὰ Migne τόμ. 139, σελ. 136). Ἐν τούτοις μοναχὸς τις Νεῖλος ἐξώκειλεν εἰς προφανῆ μονοφυσιτισμόν, διότι ἀγνοῶν τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων καὶ τὸν τρόπον τῆς θεώσεως τοῦ προσλήμματος ἔλεγεν ὅτι τοῦτο φύσει ἐθεώθη· ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτὸν εἰς τὴν εὐθείαν παρέδωκεν εἰς τὴν ἐνδημοῦσαν σύνοδον, ἣτις καθυπέβλεπεν αὐτὸν τῷ ἀναθέματι (Ἄνν. Κομν. Ἀλεξ. 10). Ἐτέρα συζήτησις ἐγεννήθη ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ (1143—1180) ἐκ τοῦ ἐν τῇ λειτουργίᾳ λεγομένου, σὺ εἰ ὁ προσφέρων καὶ ὁ προσφερόμενος· ἐγεννήθη δηλ. τὸ ζήτημα ἂν ὁ Χριστὸς τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίαν προστήνεγκε τῷ Πατρὶ μόνον καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἢ καὶ ἑαυτῷ· πολλοὶ τῶν θεολόγων, ἐν οἷς καὶ ὁ ὑποψήφιος Ἀντιοχείας Σωτήριχος ὁ Παντεῦγενος φοβούμενοι μὴ ὁ Χριστὸς διαίρεθῇ εἰς δύο πρόσωπα διέσχυρζοντο τὸ πρῶτον, ὁ αὐτοκράτωρ ὅμως καὶ ἕτεροι διετείνοντο τὸν σεσαρκωμένον θεὸν προσφέρειν τε ὁμοῦ καὶ προσφέρεισθαι· ἐπὶ τούτῳ συνεκροτήθη τὸ 1156 σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἣτις θεσπίσασα, καὶ κατ' ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ δεσποτικοῦ πάθους τὸν θεάνθρωπον Λόγον τὸ σωτήριον θῆμα προσενεγκεῖν ἰῶ πατρὶ τε καὶ ἑαυτῷ ὡς θεῷ καὶ τῷ πνεύματι. . . καὶ νῦν ὡσαύτως τὰς ἀναιμιάκτους θυσίας τῇ παντελείῳ καὶ τελειοπῶ Τριάδι προσάγεσθαι, τοὺς ἐναντιούμενους τῇ ἀποφάσει αὐτῆς τῷ ἀναθέματι παρέδωκε (Νικήτ. Χων. βιβλ. 7, 5 καὶ *Θησαυρ. ἐν. ἀν.* σελ. 137.—Tafel, *ἐν. ἀν.* σελ. 14 καὶ Ἀγγέλου Μαίτου *Spicilegium Romanum* 10, 1).

2. Δέκα ἔτη μετὰ ταῦτα αὐτοῦ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος ἡ πρὸς τὸ δογματίζειν τὰς παρήγαγεν ἑτέραν συζήτησιν, ἀναφερομένην εἰς τὸ γραφικὸν ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστὶν (Ἰωάνν. 14, 28). Δημητρίου τινὸς δηλ. αὐλικοῦ ἀναγγειλαντος τῷ αὐτοκράτορι ὅτι οἱ Λατίνοι διδάσκουσι τὸν υἱὸν κατώτερον τοῦ πατρὸς καὶ ἅμα ἴσον αὐτῷ, οὗτος ἀπεδέχθη τὴν θεωρίαν ταύτην καὶ στριζόμενος ἐπὶ τοῦ ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστὶν ἀνέφερε μὲν τοῦτο εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύ-

σιν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἕνεκα τῆς προσωπικῆς τῶν δύο φύσεων ἐνώσεως εἰς ὅλον τὸν θεάνθρωπον· ἕτεροι ὅμως ἀνέτερον τὸ χωρίον εἰς τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, ὃν ἐθεώρουν κατώτερον τοῦ πατρὸς, ὡς αἰτίου καὶ γεννήσαντος τὸν Λόγον, ἕτεροι δὲ εἰς τὴν θεότητα μὲν, οὐχ ἀπλῶς ὅμως καὶ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐν τῷ ἐνανθρωπησαί ἄκραν κέρωσιν καὶ ταπεινώσιν· καὶ ἕτεροι εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐντεῦθεν σφοδραὶ συζητήσεις καὶ ἐριδες, μέχρις οὗ τὸ 1166 συνεκλήθη ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημοῦσα σύνοδος, ἣτις λαβούσα ὑπ' ὄψιν τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας χωρὶς νὰ ἀποβάλλῃ τὰς γνώμας αὐτῶν ἐπεκύρωσε τὴν γνώμην τοῦ αὐτοκράτορος· ἦδη πάντες οἱ ἀντιστάμενοι ἐτιμωρήθησαν, ἐξεδόθη μάλιστα, ὡς λέγεται καὶ βασιλικὸν διάταγμα ἀπειλοῦν θάνατον κατὰ τῶν ἐνχτισυμένων· ἡ συνοδικὴ ἀπόφασις χαραχθεῖσα ἐπὶ πλακὸς ἀνγρετήθη ἐν τῇ ἀγίᾳ Σοφίᾳ (I. Κιν. 6, 2.—Νικήτ. X. 7, 5 καὶ Θησαυρ. σελ. 212.—Ἀγγέλου Ματθονα Collectio 4, 1 καὶ Ἐκκλ. Ἀλήθειαν ἔτ. Δ' φύλλ. 32. 33. 41.—Ἐτ. Ε' φύλλ. 5. 6) —Περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ αὐτὸς Μανουὴλ προῦκάλεσε καὶ ἑτέραν ἐριδα. Ἐν τῷ κατηχητικῷ δηλ. πυκτῷ τῆς Μ. Ἐκκλησίας διὰ τοὺς ἐκ τῶν Σαρακηνῶν προσερχομένους ὑπῆρχεν ἀναθεματισμός τις, διὰ τοῦ ὁποίου δὲν προσεδάλλετο κυρίως ὁ Θεός, ἀλλ' ἡ περὶ αὐτοῦ ἰδέα τῶν Σαρακηνῶν, διότι ἡ ἐν αὐτῷ ἀπαντῶσα λέξις ὁλόσφυρος, ἀνάλογοι τῆς ὁποίας παρὰ βυζαντινοῖς εἶναι αἱ λέξεις μουνάξ, σφυρόπηκτος καὶ ὁλόβολος, οὐδὲν ἄλλο σημαίνει εἰμὴ τὸ συμπαγές, τὸ ἐσφυρηλατημένον, τὸ στρογγύλον καὶ πανταχόθεν ταῦτόν, ἀπεδίδετο ἐπομένως τῷ Θεῷ τῶν Σαρακηνῶν κατ' ἀντίθεσιν τῇ περὶ Θεοῦ ἐννοίᾳ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐδηλοῦτο ἐντεῦθεν τὸ μονοπρόσωπον αὐτοῦ ἀπέναντι τοῦ τριαδικοῦ, ὡς τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ἀμέσως ἐπομένου, ὃς οὐκ ἐγέννησεν οὐδὲ ἐγεννήθη· ἀλλ' ὁ Μανουὴλ ἄλλως ἐκλαμβάνων τὸ πρᾶγμα συνεκάλεσε τὸν πατρ' ἀρχὴν καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προέτεινε τὴν ἐξάλειψιν τοῦ ἀναθεματισμοῦ, τούτων δὲ ἀρνούμενων συνεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς σύνοδον εἰς τὰ κατὰ Δάμαλιν παλάτια τὰ λεγόμενα Σκουτάριον· ἐνταῦθα ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ Θεόδωρος ὁ Ματζούκης παρουσίασε δύο ἐγγράφα τοῦ αὐτοκράτορος, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ

τῶν ὁποίων ἀπῆτει καὶ αὐθὺς τὴν ἐξάλειψιν τοῦ ἀναθεματισμοῦ, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἔλεγεν, ἀγνώμων ἂν εἴην καὶ ἀλόγιστος, εἰ μὴ πολλοστὸν ἀντιδοίην μέρος τῷ ἐμῷ βασιλευτῇ καὶ βασιλεὶ τῶν ὄλων θεῷ, ὡν ἐκείθεν κρειττόνως ἔσχηκα, πᾶσαν σπουδὴν εἰσενεγκὼν ὥδε τοῦτον μὴ ἀναθέματι καθυποβάλλεσθαι, ἀληθινὸν ὄντα θεόν· ἀλλ' ἡ σύνοδος καὶ πάλιν ἀντέστη, μάλιστα ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος μετὰ τοσαύτης παρρησίας ἐλάλησεν, ὥστε ἐκίνησε τὴν δυσμένειαν τοῦ Μανουήλ· ἐπὶ τέλους ἡ σύνοδος καταστείλασα τὴν ὀργὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ἐνέδωκεν εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ ἀναθεματισμοῦ (πρὸλ. Νικήτ. Χων. 7, 1.—Εὐθυμ. Ζυγαβ. Πανοπλ. τίτλ. 24.—Gieseler K-G. B' 2 σελ. 669. — Neander K-G. 8 σελ. 316 καὶ Gass, Gennadios und Pletho σελ. 140).

§ 153.

Αἱρετικαὶ τάσεις τῆς IB' καὶ IE' ἑκατονταετηρίδος.

1. Καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπικρατοῦσαν ἐμμονὴν εἰς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, ἡ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν ἀναρριπισθεῖσα σπουδὴ τῶν κλασικῶν παρέσυρε τινὰς εἰς διαφόρους ἐθνικὰς καὶ αἱρετικὰς τάσεις. Ὡς ἀναφέρει Νικόλαος ὁ Μεθώνης πολλοὶ τῶν χριστιανῶν, ἐπειδὴ καὶ τῆς ἐξω παιδείας μετέσχον ἤπου καὶ ἀκροθιγῶς ἤψαντο, ἐπὶ προσθεν τῶν οἰκειῶν ἐτίθεντο τὰ ἀλλότρια . . . ὅθεν αὐτοῖς καὶ τὰ πολλὰ προσκόπτειν συνέβαινε καὶ τῆς ὀρθῆς ἐκτρέπεσθαι πίστεως καὶ ταῖς σεσοφισμέναις πειθανάγκαις ἀπαγομένοις εἰς βλασφημιῶν αἱρέσεις ὑπολισθαίνειν ('Ανάπτυξις θεολογ. στοιχειώσεως Πρόκλου, ἐν ἀρχῇ). Τοιαύτης ἀποπλανήσεως παράδειγμα ἀναφέρουσιν ἡμῖν Νικήτας ὁ Χωνιάτης (Tafel, Supplementa ad Annae Comn. hist. σελ. 2) καὶ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ('Αλεξ. 5) Ἰωάννην τινὰ Ἰταλόν, ὅστις καίτοι ἐχώλαινε περὶ τὴν γραμματικὴν καὶ τοῦ ῥητορικοῦ νέκταρος ἄγευστος ἦν, ἡρμήνευεν ὅμως ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν νεοπλατωνικῶν πρὸς τὸν Ἰταλὸν τοῦτον συνέρρεον πολλοί, ἀλλ' οὔτε ὑγιές τι ἐμάνθανον, οὔτε ἀκριβές, ἀλλ' ἀπεναντίας διεστρέφοντο τὸν νοῦν καὶ

τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν ἐξέκλινον, καθόσον ὁ διδάσκαλος αὐτῶν παρεδέχετο τὴν περὶ μετεμψυχώσεως θεωρίαν, ἡρνεῖτο τὸν εἰς τὰς ἱερὰς εἰκόνας σεβασμὸν καὶ ἄλλα κακοφρόνως ἐφθέγγετο, μάλιστα τινὰς καὶ εἰς ἀνταρσίας ἐκίνει. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος μαθὼν ταῦτα παραδίδωσι τὸν Ἰταλὸν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰσαάκιον τὸν Σεβαστοκράτορα καὶ οὗτος τῷ πατριάρχῃ *Εὐστρατίῳ* τῷ *Γαριδᾷ*, ἀλλ' ὁ πατριάρχης μικροῦ δεῖν ἀπέδέχετο τὰς θεωρίας τοῦ Ἰταλοῦ, ὅτε ὁ λαὸς μαθὼν τοῦτο συρρέει εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, ἐνθα θ' ἐφρνευεν αὐτόν, ἐὰν μὴ κατέφευγεν εἰς τὸν ὄροφον τοῦ ναοῦ· καίτοι δὲ λέγεται ὅτι ὁ Ἰταλὸς μετ' ὀλίγον ἀπέβαλε τὰς πλάνας αὐτοῦ, ὑπῆρχον ὅμως ἔτι ὀπαδοὶ αὐτοῦ, ὡς τις *Σερβίλας*, ὅστις τοσοῦτον ἐνεθουσία ὑπὲρ τοῦ ἐθνισμοῦ, ὥς τε ἔρριπεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν, ἀναβοῶν δέξαι με *Πόσειδον*.— Ὅμοια πρὸς τὸν ἐθνισμὸν τάσις ἀνεφάνη καὶ κατὰ τὴν *ΙΕ'* ἑκατονταετηρίδα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δηλ. ἐκείνην ἐν τῇ μεταξὺ Πλατωνισμοῦ καὶ Ἀριστοτελισμοῦ ἔριδι *Γεώργιος* ὁ *Γεμιστὸς* ἐν τῇ κατὰ τοῦ *Σταγειρίτου* καταφορᾷ αὐτοῦ καὶ τῇ πρὸς τὸν Πλάτωνα ἀγάπῃ τοσοῦτον κατέπεσεν εἰς τὰς ἐθνικὰς θεωρίας, ὥστε οὐ μόνον τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς *Πλήθωνα* μετεποίησεν, ἀλλὰ καὶ παρὰ *Κόσμου* τῷ *Μεδίκῳ* ἐν *Φλωρεντίᾳ* διδάσκων τὴν φιλοσοφίαν ἐξεφράσθη ὅτι ὁ κόσμος ὁμολογήσει ποτὲ *μίαν* *θρησκείαν*, αὕτη δὲ ἐστίν οὔτε ἡ χριστιανικὴ οὔτε ἡ *μωαμεθανικὴ*, ἀλλὰ *τρίτη τις* *συγγενὴς* *τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ*. Καὶ ἀληθῶς ὁ Πλήθων τὰς ιδέας ταύτας κατέστρωσεν ἐν τῷ περὶ *Νόμων* συγγράμματι αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἀνατρέπων τὴν εἰς τὸν τριαδικὸν Θεὸν πίστιν συνίστα τὴν εἰς τοὺς οὐρανίους, ταρταρίους καὶ χθονίους θεούς, παρεδέχετο τὴν μετεμψύχωσιν καὶ τὴν εἰμαρμένην, ἐπέτρεπε τοῖς ἀνδράσι τὴν πολυγαμίαν, ἐλοιδόρει καὶ ἔψεγε πᾶν χριστιανικὸν καὶ ἐπέτασσε θάνατον κατὰ τῶν ἀνθισταμένων εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Εὐτυχῶς αἱ θεωρίαι τοῦ Πλήθωνος δὲν εὑρον ὀπαδούς, τὸ μὲν διὰ τὸ παιδαριῶδες αὐτῶν, τὸ δὲ διὰ τὰς τότε περιστάσεις, ἄλλως τε οὔτε ὁ Πλήθων ἐζήσῃ πολὺ μετὰ τὴν συγγραφὴν τῶν *Νόμων*, οὔτε τὸ σύγγραμμά τοῦτο διεδόθη, παραδοθὲν ὑπὸ *Γενναδίου* τοῦ *Σχολαρίου* εἰς τὸ πῦρ (πρὸλ. *Γενναῖο*. *Σχολ.* παρὰ *Migne* τόμ. 160, σελ. 633. 957 καὶ 793.—*Boisin* ἐν *Memoires de l'Aca-*

démie des Inscriptions τόμ. 2 σελ. 725.—Brunet de Presle et Alexandre Blanchet, Grèce σελ. 320 καὶ Gass, Gennadios und Pletho σελ. 37).

2. Πιθανῶς μετὰ τῆς ἐθνικῆς τάσεως τοῦ IB' αἰῶνος συνεδέοντο καὶ ἐντεῦθεν ἐξηρτῶντο αἱρετικαὶ τινες τάσεις τῶν θρητοψυχιτῶν, χριστολυτιῶν καὶ παρερμηνευτῶν. Κατὰ Νικήταν τὸν Χωνιάτην οἱ μὲν πρῶτοι ἐδίδασκον ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ συγγενὴς τῇ τῶν ζώων συγκαταστρέφεται τῷ σώματι, οἱ δὲ χριστολύται διετείνοντο ὅτι ὁ Χριστὸς καταλιπὼν τὸ ἐμψυχον αὐτοῦ σῶμα ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνελήφθη εἰς οὐρανοὺς μετὰ τῆς θεότητος μόνον· τέλος δὲ οἱ παρερμηνευταὶ ἐπιπολαίως ἐξηγοῦντες καὶ πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν αἰχμαλωτίζοντες διάφορα χωρία τῆς Παλαιᾶς καὶ Κ. Διαθήκης ἐπεκύρουν οὕτω τὰς αἱρετικὰς αὐτῶν δοξασίας (Θησαυρ. ὀρθ. πίστ. παρὰ Migne τόμ. 139 βιβλ. 4, 40. 41. 43). Ἐναντίον τῶν ἀποπλανήσεων τούτων, εἰς αἷς περιέπιπτον πολλοὶ τῶν περὶ τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων ἀσχολουμένων ἐξανέστησάν τινες καὶ δὴ μοναχοί, πόλεμον κηρύττοντες κατὰ πάσης γνώσεως καὶ ἐπιστήμης, ὡς ἀπαγούσης ἀπὸ τῆς εἰς σωτηρίαν ὁδοῦ· τοὺς τοιούτους ὁ Χωνιάτης ὀνομάζει γνωσμάχους (4, 39). Ὁ αὐτὸς τοῖς αἱρετικοῖς τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καταλέγει καὶ τοὺς ἐθνόφρονας, οἵτινες κατὰ τὰ ἄλλα συμφωνοῦντες τοῖς ὀρθόδοξοις ἡσχολοῦντο περὶ ἐθνικὰς δεισιδαιμονίας, ἀπεδέχοντο τοὺς γενεθλιακοὺς ἀστέρας καὶ τὴν εἰμαρμένην, παρετήρουν τὰς ἡμέρας, τοὺς μῆνας, τὰ ἔτη καὶ τοὺς καιροὺς καὶ μετεχειρίζοντο μαντείας καὶ χρησμούς, οἰωνισμοὺς καὶ κληδωνισμοὺς, τερατείας καὶ ἐπωδὰς καὶ τὰ τοιαῦτα (4, 42). Τέλος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἀνεφάνη καὶ εἰκονομαχικὴ τις τάσις παρὰ τινι πρώην Χαλκηδόνος Λέοντι, ὅστις γράφων πρὸς τινὰ Νικόλαον ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἐπολέμει τὴν προσκύνησιν τῶν ἱερῶν εἰκόνων· τότε ὁ αὐτοκράτωρ συνεχάλεσε σύνοδον ἐν τοῖς παλατίοις τῶν Βλαχερνῶν, ἐνθα ἀναγνώσθέντα καὶ ἐπικυρωθέντα τὸν ὅρον τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ὁ ῥηθεὶς Λέων συνωμολόγησεν αὐτὸν ὡς ὀρθόδοξον καὶ ἀπεκήρυξε τὰς ἰδίας ιδέας (Ἰδ. Σημείωμα τῆς συνόδου παρὰ Migne τόμ. 127, σελ. 972).

§ 154.

ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΩΝ ΑΡΣΕΝΙΑΤΩΝ (1262—1312).

Πρ6λ. Ἱστορ. Παχυμέρη καὶ Νικηφόρ. Γρηγορᾶ. — Ἀρσενίου Διαθήκην παρὰ Migne τόμ. 140, σελ. 947. — Engelhardt, die Arsenianer und Hesychasten in Illgen's hist. theol. Zeitsch. 1838, 1. — Schröckh K G. τόμ. 29, σελ. 429. — καὶ Kurtz ἔν. ἀν. σελ. 103.

Ἐν τοῖς ἐμπροσθεν (§ 147, 1) εἶδομεν ὅτι Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις (1255-59) ἀποθνήσκων μεταξὺ τῶν κηδεμόνων τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰωάννου τοῦ Δ' ἢ Καλοῖωάννου ἀφῆκε καὶ τὸν πατριάρχην Ἀρσένιον, ἐκ τῶν παρὰ τὴν Ἀπολλωνιάδα λίμνην ἀσκουμένων, ἀνδρα περιφανῆ τὴν ἀρετὴν ἀλλ' ἀπλοῦν τοὺς τρόπους (Νικηφ. Γρηγ. 3, 1). ἐπειδὴ ὅμως Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος (1259-1282) ἔνεκα τῶν περιστάσεων ἀνακηρυχθεὶς δεσπότης, μετ' ὀλίγον ἀνηγορεύθη καὶ αὐτοκράτωρ ἐν Μαγνησίᾳ, ὁ Ἀρσένιος φοβούμενος μὴ ἐπισυμβῇ κακόν τι τῷ νεαρῷ Ἰωάννῃ στέφει μὲν τὸν Μιχαὴλ αὐτοκράτορα, λαμβάνει ὅμως παρ' αὐτοῦ ἔνορκον ὁμολογίαν, ὅτι ἐν καιρῷ τῷ δέοντι παραχωρήσει τὴν βασιλείαν τῷ νομίμῳ κληρονόμῳ· ἐν τούτοις τὰ σχέδια τοῦ Μιχαὴλ τοῦ ἐκποδῶν ποιῆσαι τὸν νόμιμον κληρονόμον ἐγίνοντο καταδηλότερα, ὁ δὲ φρενακισθεὶς πατριάρχης καταφεύγει εἰς τι παρὰ τὴν Νίκαιαν μοναστήριον (Νικηφ. Γρ. 4, 1—καὶ Παχ. 2, 15). Ὁ αὐτοκράτωρ μὴ δυνηθεὶς τότε νὰ ἐπαναγάγῃ τὸν Ἀρσένιον, ἀνάγει εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Ἐρέσου Νικηφόρον, ἀλλὰ πολὺ μέρος τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου ἀποσχίζεται· μάτην ὁ νέος πατριάρχης μετεχειρίσθη παντοῖα μέτρα πρὸς συνένωσιν, μάτην πολλοὺς τῶν ἐπισκόπων ἀφώρισε (Παχ. 2, 16. 17). τὸ κακὸν ὕψιστα ἐπιτεινόμενον. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντος τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦ Μιχαὴλ κυριεύσαντος τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀρσένιος ἐπανάγεται εἰς τὸν θρόνον καὶ στέφει μάλιστα ἐκ δευτέρου τὸν Μιχαὴλ (Παχ. 3, 1. 2) καὶ οὕτω τὸ σχίσμα καταπαύει, ἀλλὰ τὸν Μιχαὴλ ἐκτυφλώσαντα τὸν Ἰωάννην, ὁ πατριάρχης ἀφορίζει, τὸ μὲν διὰ τὴν παράβασιν τῶν πρὸς αὐτὸν ὄρκων, τὸ δὲ διὰ τὸ διαπραχθὲν κακούργημα (Παχ. 3, 14.—Ν. Γρ. 4, 2. 4). Ὁ αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τυπτόμενος πολλάκις παρεκάλεσε τὸν Ἀρσένιον ἵνα ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τοῦ

ἀφορισμοῦ, ἀλλὰ τοῦτον ἀντιλέγοντα (Παχ. 3. 19) ἐγκαλεῖ διὰ τινος Ἑψητοπούλου εἰς τὴν ἐν τῷ παλατίῳ αὐτοῦ τὸ 1262 συγκροτηθεῖσαν σύνοδον, καὶ καταδικασθέντα ἐξορίζει εἰς Ὁξείαν καὶ εἶτα εἰς Προικόνησον, ἀντ' αὐτοῦ δ' ἀνάγει εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Γερμανὸν τὸν Γ' τὸν ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως (Παχ. 4, 1-12.—Γρ. 4, 4). Ἐν τούτοις διὰ τῆς παύσεως τοῦ Ἀρσενίου τὰ πράγματα ἐδεινώθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, διότι οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ οὐδὲ τὸν νέον πατριάρχην ἀνεγνώριζον· ὁ Γερμανὸς μὴ ἀνεχόμενος τὰς καθ' ἑαυτοῦ ὕβρεις παραιτεῖται, ἀντ' αὐτοῦ δ' ἀνάγεται εἰς τὸν θρόνον ὁ μοναχὸς Ἰωσήφ, ἀνὴρ ἀσκήσει μακρᾷ συζήσας, ἀλλ' ἀγράμματος καὶ τὸν τρόπον ἀπλοῦς (Παχ. 4, 17-22—Γρηγ. 4, 8). Ἐπὶ τοῦ πατριάρχου τούτου προσελθὼν ὁ Μιχαὴλ δημοσίᾳ ὡμολόγησε τὰ ἐγκλήματα αὐτοῦ καὶ ἔλαβε τὴν ἄφεσιν· οὕτως ἦρθη ἐκ τοῦ μέσου τὸ σκάνδαλον τοῦ ἀφορισμοῦ, ἀλλ' οἱ Ἀρσενιάται ἐξηκολούθουν μῆτε τὸν Ἰωσήφ μῆτε τὴν συγχώρησιν νὰ ἀναγνώριζωσιν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Β' (1282-1328), ὅστις ἐπιθυμῶν νὰ διαλλάξῃ τὰ διεστῶτα, προσφέρεται τοῖς Ἀρσενιάταις ἐπιεικῶς καὶ παρέχει αὐτοῖς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Πάντων, ἵνα τελῶσιν ἐν αὐτῇ τὴν θείαν λατρείαν· ἐκ τῆς συγκαταβάσεως ὅμως ταύτης τοῦ αὐτοκράτορος θρασυθέντες ζητοῦσιν ἵνα τὰ κατ' αὐτοὺς ἀποφασίσῃ θεοδικία τις· προέτειναν δηλ. ἵνα ἐπὶ τοῦ λειψάνου τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ τεθῇ τόμος τις περιέχων τὰ κατ' αὐτοὺς καὶ ἐὰν αὐτομάτως μετατεθῇ οὗτος ἀπὸ τῶν ποδῶν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἁγίου, τοῦτο ἔδει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπόδειξις τοῦ δικαίου αὐτῶν· ὁ Ἀνδρόνικος ἀποδεξάμενος κατ' ἀρχὰς τὴν πρότασιν τῶν Ἀρσενιατῶν ὕστερον μετενόησε, λέγων ὅτι πλατυθείσης τῆς χριστιανικῆς πίστεως κατ' ἀνάγκην ἀργοῦσι τὰ θαύματα, ἀφοῦ μάλιστα ἔχομεν τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων, ὅφ' ὧν χειραγωγούμενοι δυνάμεθα νὰ πράττωμεν τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ (Παχ. Βασιλ. Ἀνδρ. 1, 13)· βαίνων ὅμως τὴν μέσσην ὁδὸν ἀνάγει ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Γεώργιον ἢ Γρηγόριον τὸν Κύπριον (1283) ἐλπίζων οὕτω διὰ τῆς μετριότητος τοῦ ἀνδρὸς νὰ καταβάλλῃ τὸ σχίσμα· ἀλλ' οἱ Ἀρσενιάται οὔτε τὸν Γρηγόριον ἀναγνώριζουσιν, ἐπιμένουσι δὲ

εἰς τὴν διὰ θεοδικίας λύσιν τοῦ ζητήματος. Τότε ὁ Ἀνδρόνικος ἐνδίδων διατάσσει νὰ ἐκπυρωθῇ μέγας ἀργυροῦς λέβης, ἐν αὐτῷ δὲ νὰ ριφθῶσι δύο τόμοι ἑκατέρας μερίδος, ἐπὶ τῇ συνθήκῃ ἵνα ἐκεῖνη ἡ μερίς θεωρηθῇ ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ δίκαιον, ἥστινος ὁ τόμος ἤθελε μένει ἀβλαβής, ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν ἀμφότεροι οἱ τόμοι ἐγίνοντο παρανάλωμα τοῦ πυρός, τότε τοῦτο ἔδει νὰ θεωρηθῇ ὡς σημεῖον εἰρηνοποιήσεως· οὕτω τῷ ἁγίῳ καὶ Μ. Σαβδάτῳ ἡ θεοδικία ἐτελέσθη, ἀλλὰ τὸ πῦρ μὴ ἀγνοοῦν τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν κατηνάλωσεν ἀμφοτέρους. Οἱ Ἀρσενιάται διεκήρυξαν ἑαυτοὺς ἐτοίμους νὰ ἀναγκωρῶσι τὸν πατριάρχην καὶ ἐνωθῶσι μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τῇ ἐπομένῃ διέστησαν αὐθις (Παχ. 1, 21. 22), ἀπήτουν δ' ἤδη ἵνα μετακομισθῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ λείψανον τοῦ Ἀρσενίου. Ἐν τούτοις καίτοι καὶ τοῦτο ἐδέχθη ὁ αὐτοκράτωρ, μετὰ πομπῆς δὲ μεγάλης μετηνέχθη τὸ λείψανον τοῦ Ἀρσενίου εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου (Παχ. 1, 31.—Γρηγ. 6, 1) τὸ σχίσμα ὅμως κατέπαυσε μόλις τὸ 1312 ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Νήφωνος, ὅτε κατ' αἰτησιν τῶν Ἀρσενιατῶν τὰ ὅσα τοῦ Ἀρσενίου μετηνέχθησαν αὐθις εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, οἱ κατ' αὐτοῦ κηρυχθέντες κληρικοὶ ὑπεβλήθησαν εἰς ἀργίαν τεσσαρακονθήμερον, ὁ λαὸς ἐκαθάρθη διὰ νηστείας καὶ ὁ πατριάρχης ἀναβάς ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἁμβωνος ἐξεφώνησεν ὡς ἀπὸ μέρους τοῦ Ἀρσενίου συγχώρησιν παντὶ τῷ λαῷ (Νικηφ. Γρ. 7, 9).

§ 155.

Ο ΒΑΡΛΑΑΜ ΚΑΙ ΑΚΙΥΔΥΝΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΗΣΥΧΑΣΤΑΙ (1341—51).

Πρβλ. Ἰωάνν. Καντακουζ. καὶ Νικηφ. Γρηγ. ἱστορ.—Γρηγ. Παλαμᾶν παρὰ Migne τόμ. 120.—Ἀρδοῦνιου Πρακτικὰ τόμ. 11.—Miklosich, Acta Patriarch. τόμ. 1 σελ. 205.—Δοσιθέου τόμ. Ἀγάπης.—Migne τόμ. 151 σελ. 693.—Engelhardt ἐν τῇ προηγουμ. §.—Stein, Studien, über die Hesychasten, Wien 1874.—Gass, die Mystik. des Nik. Kabasilas, Greifsw. 1849.—Schröckh, K-G. τόμ. 34 σελ. 431.—Kurlz, ἐν. ἀν. σελ. 98 κτλ.

1. Τελευταία θεολογικὴ ἔρις τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ τῶν Ἑσυχαστῶν, σπουδαία κυρίως διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ μυστικισμοῦ καὶ τὰς ταραχάς, ὧν πρόξενος ἐγένετο τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐν τοῖς ἐν Ἀθῶ

δὴλ. μοναστηρίοις ὑπῆρχον κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα πολλοὶ μοναχοὶ ἡσυχασταὶ ἢ ἡσυχάζοντες λεγόμενοι, οἵτινες ἐγκλειόμενοι ἐν τοῖς κελίοις καὶ μεταίροντες τὸν νοῦν ἀπὸ παντὸς κοσμικοῦ, ἐστήριζον τὸν πῶγωνα ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν σὺν ὅλῳ τῷ νῷ περὶ τὸν ὁμφαλὸν προσηλοῦντες καὶ τὴν ἀναπνοὴν ὅση δύναμις συνέχοντες ἡρεῦνων καὶ ἀνίχνευον ἐκεῖ τὴν ἔδραν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων· καὶ κατὰ πρῶτον μὲν περιήρχοντο εἰς σκοτοδινίᾳσιν καὶ ἀθυμίαν, εἶτα δ' ἐπιμένοντες καὶ ἐπαναλαμβάνοντες τὴν ἀσκήσιν ταύτην ἐπληροῦντο ἀφράστου εὐφροσύνης καὶ περιηυγάζοντο ὑπὸ φωτός τινος, ὅπερ ἐθεώρουν οὐράνιον, θεῖον καὶ ἀκτιστον. Τὰς περὶ τῆς ἀσκήσεως ταύτης ὁδηγίας ἤδη κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα παρέσχε τοῖς ἐν Ἀθῶ καὶ Κωνσταντινουπόλει μοναχοῖς Συμεὼν τις, ἡγούμενος τῆς ἐν τῇ Βασιλευούσῃ μονῆς τοῦ Μάμαντος (Ἀλλατίου de perpet. Eccl. Occ. et Orient. σελ. 289), ὡς δ' ἀναφέρει Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς (19, 1, 4) αὐτὸς πρῶτος ἀνακαλύψας τὴν ἀσκήσιν ἤλεγξε τοὺς ἀσχοῦντας αὐτήν· καὶ τότε μὲν ὁ Γρηγοράς πειθόμενος τῇ συμβολῇ τινων ἀπέσχε πάσης περαιτέρω ἐνεργείας, ὕστερον δὲ ἀνακαλύψας αὐτήν καὶ ὁ γνωστὸς ἡμῖν Βαρλαάμ ὁ Καλαβρὸς (§ 148) ἐγένετο πρόξενος ταραχῶν καὶ σκανδάλων τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὅτε δὴλ. ὁ Βαρλαάμ ἐπιστρέφων ἐκ Δύσεως ἀπρακτος κατὰ τὴν περὶ ἐνώσεως ἐκείνην ἀπόπειραν διέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Θεσσαλονίκῃ, μαθὼν ἐνταῦθα τὰ περὶ τῶν ἡσυχάζοντων ἢ ἡσυχαστῶν μεταβαίνει εἰς ἅγιον Ὅρος (Καντ. 2, 39.—Γρηγ. 11, 10, 3) καὶ προσκολληθεὶς εἰς ἡσυχάζοντά τινα μοναχόν, ἀπεστερημένον ὅλως λόγου καὶ ὀλίγον διαφέροντα ἀλόγων προσποιεῖται ὅτι θέλει νὰ καταστῇ μαθητὴς αὐτοῦ· ὁ μοναχὸς μὴ συνιδὼν τὸν δόλον τοῦ Καλαβροῦ διδάσκει αὐτὸν τὰ περὶ τῆς ἀσκήσεως, ἀλλ' οὗτος λαβὼν ἐντεῦθεν ἀφορμὴν διακωμῶδει πάντας τοὺς Ἀθωνίτας ἀποκαλῶν αὐτοὺς Ὅμφαλοῦν-χους, Μασσαλιανοὺς καὶ Εὐχίτας. Ἐν Θεσσαλονίκῃ διέτριβε τότε ὁ ἐν ἀγίοις Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὅστις μὴ ἀνεχόμενος ταῦτα διαπρεσβεύεται πρὸς τὸν Βαρλαάμ παρακαλῶν, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀπειρίαν ἐνὸς τὰ ἴσα πάντων καταψηφίζεται, καθόσον μάλιστα δυνατόν ἐστὶ νὰ ἴδῃ τις τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ θεῖον καὶ ἀκτιστον

φῶς, ὡς εἶδον τοῦτο οἱ ἐν Θαβὼρ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου καὶ τοσοῦτοι μάρτυρες κατὰ τοὺς διωγμοὺς (Καντ. Ἐν. ἀν.). ὁ Βαρλαάμ ἀκούσας ὅτι οἱ περὶ τὸν Παλαμᾶν τὸ ἐν Θαβὼρ φῶς ἐκάλουν ἄκτιστον καὶ θεῖον, ἐνῶ αὐτὸς ἐθεώρει τοῦτο φάσμα καὶ κτιστόν, γινόμενον καὶ ἀπογινόμενον, ἐπιτίθεται ἤδη κατὰ τῶν περὶ τὸν Παλαμᾶν, ἀποκαλῶν αὐτοὺς διθεῖτας· ἐντεῦθεν σφοδρὸς ἐγεννήθη διὰ γραφίδος ἀγῶν ἐπὶ τρία σχεδὸν διαρκέσας ἔτη (Γρηγ. 11, 10, 3). Ὁ Βαρλαάμ ὀρμώμενος ἐκ τῆς ιδέας ὅτι πᾶν τὸ ἄκτιστον εἶναι καὶ θεὸς ἢ θεῖα οὐσία κατεγίνωσκε τῶν ἡτυχαστῶν διθεῖαν, διότι ἅμα ἐκτὸς τοῦ ἄκτιστου καὶ ἀπροσίτου θεοῦ παρεδέχοντο καὶ τὸ ἐν Θαβὼρ φῶς ἄκτιστον μὲν ἀλλὰ προσιτόν καὶ μεθεκτόν, εἶπετο κατ' αὐτὸν ὅτι δύο θεοὶ ὑπάρχουσιν, εἰς προσιτὸς καὶ εἰς ἀπρόσιτος (πρβλ. Miklosich τόμ. 1, σελ. 205). Ὁ Παλαμᾶς ὅμως ἀποκρούων τὴν κατηγορίαν ταύτην ἔλεγεν ὅτι οἱ ἅγιοι ἄνδρες ἀξιούμενοι θείας ἐλλάμψεως βλέπουσι μὲν φῶς τι ἄκτιστον καὶ θεῖον, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ· ἡ θεῖα οὐσία εἶναι ἀόρατος καὶ ἀπρόσιτος καὶ ἀμέθεκτος, οὐχὶ ὅμως καὶ αἱ ἐνέργειαι αὐτῆς ἡ θεϊότητες· τοιαῦται δ' εἰσὶ π. χ. τὸ ἐν Θαβὼρ περιλάμψαν τοὺς ἀποστόλους θεῖον φῶς, ἡ βάτος ἡ φλεγομένη, τὸ πύρινον ἄρμα τοῦ Ἡλιοῦ, ἡ ἐν ἐρήμῳ φωτεινὴ στήλη κτλ. (βλ. Παλαμ. διάλογον Θεοφάνην παρὰ Migne). Ἐπὶ τέλους ὁ Βαρλαάμ ἀφείς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰωάννῃ τῷ Καλέκῃ (1341—47), κατηγορεῖ τῶν μοναχῶν διθεῖαν καὶ ζητεῖ τὴν συγκρότησιν συνόδου· ὁ πατριάρχης προσκαλεῖ τὸν Παλαμᾶν καὶ τινες τῶν ἐγκαλουμένων μοναχῶν καὶ ἀφοῦ ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἠδυνήθη νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς διαφορούμενους, συγκροτεῖται τὸ 1341 μεγάλη σύνοδος ἐν ἀγίᾳ Σοφίᾳ· ἐνταῦθα λαβὼν πρῶτος τὸν λόγον ὁ Βαρλαάμ ἐκτίθησι τὰ κατὰ τὴν ἑριδα καὶ ἀναγινώσκει τὸ κατὰ τῶν ἡτυχαστῶν σύγγραμμα αὐτοῦ, εἶτα δὲ ἀπαντήσας αὐτῷ ὁ Παλαμᾶς διεξηγεῖται τὰ τοῦ ἀγῶνος, ἐκτίθησιν ἐπίσης τὴν θεωρίαν αὐτοῦ καὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων καταδείκνυσιν ὅτι τὸ ἐν Θαβὼρ φῶς εἶναι θεῖον, ἄκτιστον καὶ μεθεκτόν· ὁ Βαρλαάμ βλέπων ἑαυτὸν κινδυνεύοντα νὰ καταδικασθῇ ἀνακαλεῖ παρρησίᾳ τὰ πρότερον ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα καὶ γραφέντα

καὶ ὁμολογεῖ ὀρθόδοξον τὴν θεωρίαν τοῦ Παλαμᾶ, ἡ δὲ σύνοδος αὐτὸν μὲν συγχωρεῖ, εἰ ἀληθῶς ἐνδείξεται μετάνοιαν καὶ διορθώσεται, τοῖς δὲ περὶ τὸν Παλαμᾶν ἀπαγορεύει νὰ λέγωσιν ἢ γράψωσι τούτων περὶ τοῦ ζητήματος (Ἰδ. Miklosich ἐν. ἀν. — Καντακ. 2, 40 καὶ Γρηγ. 11, 10, 4).

2. Οὕτως ἐπερατώθη ἡ σύνοδος αὕτη, ὅτε ὁ Βαρλαάμ αἰσχυρόμενος ἐπὶ τῇ ἡττῇ αὐτοῦ καταφεύγει εἰς τὴν Δύσιν καὶ μεταλλάξας ἐκεῖ τὴν ὀρθόδοξίαν χειροτονεῖται ἐπίσκοπος Λοκρῶν (*Gerace*). Ἐν τούτοις ἡ περὶ τοῦ θεοῦ φωτὸς ἔρις δὲν κατέπαυσε, μάλιστα ἐπετάθη ἀναρριπισθεῖσα ὑπὸ μοναχοῦ τινος Γεωργίου Ἀκινδύνου, διὰ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου, οἱ ἐπιτροπικῶς κατέχοντες τὰς ἡμέρας τοῦ κράτους Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς καὶ Ἄννα ἡ μήτηρ τοῦ ἀνγλίκου Ἰωάννου τοῦ Ε' συγκροτοῦσι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1341 δευτέραν ἐν ἀγία Σοφίᾳ σύνοδον, ἥτις ἀνακηρύξασα ὡς ὀρθόδοξον τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παλαμᾶ καὶ καταδικάσασα τὸν Ἀκινδύνον ὡς αἰρετικόν, εἰ ἐπέμενε τῇ κακίᾳ αὐτοῦ, συνέταξε καὶ τόμον πίστεως (Miklosich τόμ. 1, σελ. 202). Ἐπειδὴ ὅμως οἱ περὶ τὸν Παλαμᾶν ἔρξαντο νὰ διασαλπίζωσι τὴν νίκην αὐτῶν, ὁ πατριάρχης Ἰωάννης τὸ μὲν ζηλοτυπῶν τὸν Παλαμᾶν, τὸ δὲ ἐναντία ἔχων πολιτικὰ φρονήματα, διότι ἐκεῖνος μὲν συνετάσσετο τῇ μερίδι τῆς βασιλομήτορος, ὁ δὲ Παλαμᾶς τῇ τοῦ Καντακουζηνοῦ (ἱστορ. Καντ. 3, 20. 98.—Νικηφ. Γρηγ. 13, 2. 15, 9 καὶ Schröckh τόμ. 34, σελ. 441) προσκαλεῖ παρ' ἑαυτῷ ὡς παραβάτην τῆς ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ ἐντολῆς καὶ φυγόντα εἰς Ἡράκλειον κατὰγει διὰ τῆς βασιλίσσης καὶ φυλακίζει (Miklosich ἐν. ἀν σελ. 538). Ἐπὶ τούτοις ὁ Καντακουζηνὸς δι' ἐξαετοῦς ἐμφυλίου πολέμου ἀναγνωρισθεὶς συναυτοκράτωρ, συγκαλεῖ μετὰ τῆς βασιλίσσης τὸ 1347 σύνοδον, ἐν ᾗ καθαιρεῖται μὲν ὡς Βαρλααμίτης καὶ Ἀκινδυνόφρων ὁ πατριάρχης Ἰωάννης, συντάσσεται δὲ ἕτερος τόμος πίστεως ἐπικυρῶν τὸν πρότερον ἐπὶ τῇ καταδίκῃ τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου γραφέντα καὶ ἀθῶων τὸν Παλαμᾶν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν (Miklosich ἐν. σελ. 243 καὶ Καντακουζ. 4, 24). Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν σύνοδον ταύτην ἡ ἔρις ἐξηκολούθει, τῶν μὲν ἀσπαζομένων τὴν κακοδοξίαν τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου,

τῶν δὲ συντασσομένων τῷ Παλαμᾷ, ἤδη ἀρχιεπισκόπῳ Θεσσαλονίκης. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε Καντακουζηνός, ἀφοῦ εἰς μάτην προσεπάθησε νὰ μεταστήσῃ τοὺς περὶ τὸν Ἀκίνδυνον εἰς τὴν ὀρθοδόξian, συναινέσει τοῦ πατριάρχου Καλλίστου συγκαλεῖ ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν τὸ 1351 τετάρτην σύνοδον, ἐν ἣ, ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας διαρκεσάσῃ, ἐκ μὲν τῶν ὀρθοδόξων τὸν λόγον εἶχεν ὁ Παλαμάς, ἐκ δὲ τῶν Ἀκινδυνοφρόνων οἱ μητροπολίται Ἐφέσου καὶ Γάνου καὶ ὁ ἱστορικός Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς. Ἡ σύνοδος, καίτοι ὁ Γρηγοράς (16, 5. 18, 3. 19, 2, 22, 3) διατείνεται ὅτι εἰργάσθη λίαν μεροληπτικῶς, ἀποδεξαμένη ὅτι ἐν τῷ θεῷ διακριτέα ἡ οὐσία τῆς ἐνεργείας, ὅτι ἡ ἐνέργεια εἶναι ἄκτιστος, ὅτι ὁ θεὸς δὲν εἶναι σύνθετος, ὅτι ἡ λέξις θεϊότης δύναται νὰ ἀποδοθῇ οὐ μόνον εἰς τὴν οὐσίαν ἀλλὰ καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν κοινωνοῦσι τῆς οὐσίας ἀλλὰ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, κατεδίκασε περαιτέρω τὸν Ἀκίνδυνον, ὡς φρονούντα τὰ τῆς αἰρέσεως τοῦ Μαρκελλοῦ καὶ Φωτεινοῦ (§ 66, 1. 2), διότι ὡς ἄκτιστον ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ παρεδέχετο μόνον τὸν Ὑῖον καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα (Καντακ. 4, 23 καὶ Ἀρδοῦνου Πρακτ. 11 σελ. 283) καὶ θεωρήσασα τοὺς περὶ τὸν Γρηγοράν, ὡς φρονούντας τὰ τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου, τοὺς μὲν μητροπολίτας Ἐφέσου καὶ Γάνου καθήρесе, τοὺς δὲ λοιποὺς προστιθεμένους μὲν τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ συνεχώρει, μένοντας δὲ ἀδιορθώτους ἀπέκοπτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας. Ἐν τούτοις ἐπειδὴ καὶ μετὰ ταῦτα πολλοὶ τῶν ἀκινδυνοφρόνων ἐξηκολούθουν γράφοντες κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, διὰ τοῦτο καθεῖρχθησαν, ὁ δὲ Γρηγοράς περικρίσθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Χώρας, ὅπου καὶ κατέλυεν· ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν ἐξηκολούθει γράφων, ὅτε πρὸς μεγίστην αὐτοῦ λύπην ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτοῦ ὁ φίλος αὐτοῦ Νικόλαος ὁ Καβάσιλας, μετὰ ταῦτα ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ἐτι δὲ καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς ἐν Ἀθῶν μονῆς τῆς Λαύρας Φιλόθεος, μετὰ ταῦτα μητροπολίτης Ἡρακλείας καὶ ἀπὸ τοῦ 1354 πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ὅτε τὸ 1355 ὁ Καντακουζηνός ἀντήλλαξε τὸν θρόνον διὰ τοῦ Ἀθωνος καὶ ἡ αὐλὴ ἔπαυσεν ἀναμιγνυομένη εἰς τὰς θεολογικὰς συζητήσεις, ἡ ἔρις φαίνεται καταπαύσασα· ἀλλ' ἤδη τὸ 1368 πάλιν ἀνεφάνη

διὰ τινος μοναχοῦ τῆς Λαύρας Προχόρου τοῦ Κτιδώνη· οὗτος ἐπὶ μακρὸν ὑποκρινόμενος τὸν ὀρθόδοξον, ἀκολούθως ἐφωράθη ὑπὸ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ νοσῶν τὰ τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου καὶ καταλαβὼν τὴν Κωνσταντινούπολιν διετέλνετο ὅτι ἐσυκοφαντεῖτο. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος ζητήσας καὶ λαβὼν τὰ συγγράμματα αὐτοῦ καὶ ἀναγνούς, οὐ μόνον τὰ τῶν Βαρλααμιτῶν καὶ Ἀκινδυνοφρόνων εὗρε φρονούντα, ἀλλὰ καὶ πόρρω που χωροῦντα, διότι ὁ Πρόχορος ἀριστοτελικοῖς λογισμοῖς χρώμενος οὐ μόνον τὴν διάκρισιν οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἤρνειτο, οὐ μόνον τὸ ἐν θαβῶρ φῶς κτιστὸν ἔλεγεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Χριστοῦ ἀτελεῖ ὠνόμαζε καὶ οὐκ ἄνευ ἁμαρτήματος· ἐπὶ τούτοις ὁ πατριάρχης συγκαλεῖ τὸ 1368 σύνοδον καὶ τὸν Πρόχορον μὴ ἐμφανισθέντα ἵνα ἀπολογηθῇ, καθαιρεῖ τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος καὶ ἀναθέματι ὑποβάλλει, ἀπεναντίας δὲ ὀρθοδόξους ἀνακηρύσσει τοὺς ἐν Ἀθῶ μοναχοὺς καὶ τὸν Παλαμᾶν Γρηγόριον τῷ χορῷ τῶν ἁγίων συγκαταλέγει (Ἰδ. τὸν Τόμον τῆς συνόδου παρὰ Migne τόμ. 151, σελ. 693 καὶ παρὰ Δοσιθέου Τόμῳ Ἀγάπης). Οὕτως ἐξηλείφθη ἡ περὶ τοῦ θαβωρείου φωτὸς ἔρις, καίτοι Ἰωσήφ ὁ Βρυέννιος περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος θίγει τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ζήτημα ἐν τῷ εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου λόγῳ αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Η Τ Ο Ι

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ, ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΒΙΟΥ,

§ 156.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ.

Πρβλ. τὴν φιλολογίαν ἐν § 116.

1. Καίτοι κατὰ τὰς ἀνέκαθεν κρατούσας ἐν τῇ ἡμετέρᾳ 'Εκκλησίᾳ ἀρχὰς *'Εκκλησία καὶ Πολιτεία* ἐθεωροῦντο ὡς δύο κύκλοι ἐφαπτόμενοι ἀλλήλων, ἐν τούτοις πολλοὶ τῶν αὐτοκρατόρων παραγνώριζοντες τὰς ἀρχὰς ταύτας ἐπενέβαινον αὐθαιρέτως εἰς τὰ τῆς 'Εκκλησίας· ἰδίως οἱ πλεῖστοι τῶν αὐτοκρατόρων τῆς περιόδου ταύτης μέτοχοι θεολογικῆς παιδεύσεως καὶ γαργαλιζόμενοι ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ τιμητικῶν αὐτῶν τίτλων ἐνόμιζον ὅτι ἐδικαιοῦντο νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰ τῆς 'Εκκλησίας καὶ νὰ παριστῶσιν ἑαυτοὺς ὡς ἄλλους Μωϋσεῖς (Ῥάλ. καὶ Ποτλ. Σύνταγ. 5 σελ. 326), ὡς δικαίως δὲ παρατηρεῖ Νικήτας ὁ Χωνιάτης (Μαν. Κομνην. βιβλ. 7, 5) οὐκ ἀνεκτὸν ἦν αὐτοῖς ὁλως ἄρχειν μόνον, καὶ χρυσοφορεῖν καὶ χρῆσθαι τοῖς κοινοῖς ὡς ἰδιοῖς . . . ἀλλ' εἰ μὴ καὶ σοφοὶ δοκοῦεν καὶ θεοεικελοὶ τὴν μορφήν καὶ ἥρωες τὴν ἰσχὺν καὶ ὡς Σολομῶν θεόσοφοι καὶ δογματισταὶ θειότατοι καὶ κανόνες τῶν κανόνων εὐθέστεροι καὶ ἀπλῶς θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀπροσφαλεῖς γνώμονες, δευνὰ οἶονται πάσχειν (πρβλ. καὶ Παχυμ. 6, 31 καὶ Ἰωάν. Κίνν. 6, 2). Ἐντεῦθεν οὐ μόνον εἰς διάφορα θεολογικὰ ζητήματα καὶ ἐρίδας περιεπλέκοντο ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πολλάκις εἰσηγηταὶ νέων δογμάτων ἐγίνοντο καὶ οὕτω πολλῶν δεινῶν πρόξενοι τῇ 'Εκκλησίᾳ καθίσταντο, ὡς μαρτυροῦσιν ἡ ἐπέμβασις τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Βογομίλων (§ 151), Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ εἰς τὰς θεολογικὰς ἐρίδας τοῦ IB' αἰῶνος (§

152), Ἀνδρονίκου τοῦ Β' εἰς τὸ σχίσμα τῶν Ἀρσενιατῶν (§ 154), Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ εἰς τὰς ἡσυχαστικὰς ἐριδας (§ 155) καὶ αἱ ἀπόπειραι τῶν πλείστων αὐτοκρατόρων πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν (§ 146-150). Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐμπνεόμενοι πνεύματος οἱ αὐτοκράτορες οὗτοι ἀνῆγον καὶ κατήγον κατὰ τὸ δοκοῦν τοὺς πατριάρχας Κωνσταντινουπόλεως (Ζωναρ. 18, σελ. 297), μετήλλασσον τὴν τάξιν τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν (Ῥάλ. καὶ Ποτλ. 5, 62.— Miklosich τόμ. 1, σελ. 507), ἐν τῇ περὶ τὸν πατριάρχην συνόδῳ ἤθελον νὰ παρίστανται καὶ ἄρχοντες βασιλικοὶ (ἔν. ἀν. τόμ. 2, σελ. 271), ὡς χριόμενοι δὲ μύρῳ ἀγίῳ ἐδίδασκον πολλάκις τὸν λαόν, ἐθυμίων καὶ ἐσφράγιζον διὰ δικήρου (Βαλσαμ. παρὰ Migne τόμ. 138, σελ. 1017). Ἀπέναντι τῶν αὐθαιρεσιῶν καὶ καταχρήσεων τούτων ἡ Ἐκκλησία διεκήρυττε παρρησίᾳ, ὅτι ἡ μὲν βασιλεῖα τοῖς ἐκτὸς καὶ φαινομένοις νομοθετεῖ, ἡ δὲ Ἐκκλησία τοῖς ἐντὸς καὶ νοουμένοις ἐπιστατεῖ καὶ ἅμφω παρ' ἀλλήλων ἀντιδιδοῦσαι τε καὶ λαμβάνουσαι τὰ προσήκοντα μέγα τι τοῖς ἀρχομένοις καθίσταται χρῆμα καὶ μεγάλης αὐτοῖς ὠφελείας γίνονται πρόξενοι (Miklosich τόμ. 2, σελ. 9), πολλοὶ δὲ τῶν ποιμένων αὐτῆς παρείχον γενναίαν ἀντίδρασιν (ἔν. ἀν. σελ. 543). οὕτω π. χ. ὁ πατριάρχης Νικόλαος ἀντέστη Ἀλεξίῳ τῷ Κομνηνῷ, ζητοῦντι νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τινων μητροπόλεων τὰς ὑπ' αὐτὰς ἐπισκοπὰς· ὁμοίαν ἀντίδρασιν παρέσχεν ἡ Ἐκκλησία τὸ 1367, ὅτε ἡ πολιτεία ἐζήτηι νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας τὰ μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Σηλυβρίας κτήματα αὐτῆς· ἐν γένει δ' εἶπεν ὅτε τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα κατεῖχον χεῖρες στιβαραὶ τοσοῦτον ἥν ισχυρόν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ βιαιότεροι τῶν αὐτοκρατόρων ἠναγκάζοντο νὰ σέβωνται αὐτό. Ἐν ταῖς πρὸς ἔνωσιν ἀποτείrais εἰδομέν μετὰ πόσης σταθερότητος ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ ἀντέστη εἰς τὰ σχέδια τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ (§ 147), ἐν δὲ τῇ ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδοσυνόδῳ πολλάκις εὗρομεν ἀφορμὴν νὰ θαυμάσωμεν Μάρκον τὸν Εὐγενικόν, Ἀντώνιον τὸν Ἡρακλείας καὶ ἄλλους διὰ τὴν παρρησιαστικὴν αὐτῶν γλῶσσαν (§ 149), ἐπίσης δὲ μετὰ θαυμασμοῦ ἐνητενίσσαμεν πρὸς τὴν ἄρρενωπὴν ἀντίστασιν τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου ἐναντίον Μιχαήλ τοῦ Πα-

λαιολόγου (§ 154)· οὕτως ἡ 'Εκκλησία διὰ τῶν ἀξίων αὐτῆς ἱεραρχῶν ἀντεπεξήρχετο κατὰ τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν αὐτοκρατόρων διακατέχουσα τὰ δίκαια αὐτῆς ἀπαράβλαπτα.

2. Ἄλλως τε τὰ δίκαια ταῦτα τῆς 'Εκκλησίας ἦσαν τοσοῦτον φυσικὰ καὶ ἀρχαῖα, ὥστε καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν μᾶλλον αὐθαιρέτων αὐτοκρατόρων ἀνεγνωρίζοντο· οὕτω π. χ. προκειμένου περὶ τοῦ ἀρχαιοτάτου δικαίου τοῦ ἀσύλου, ὅτε κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα πολλοὶ μὴ εὐρίσκοντες φαίνεται ἄσυλον εἰς τὰ ὠρισμένα ἐν ἀγίᾳ Σοφίᾳ καταφύγια προσέφευγον εἰς αὐτὸν τὸν ναόν, Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς ἐξέδωκε τὸ 1343 διάταγμα ἐπικυροῦν τὰ πρότερον περὶ ἀσύλων θεσπισθέντα καὶ διορίζον ὡς ἄσυλα τοὺς τεταγμένους τόπους (Miklosich 1, σελ. 232). Ἐπίσης τὰ κτήματα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν ἀνέκαθεν ἦσαν ἀτελεῖ καὶ ἀναπαλλοτρίωτα· ἐπειδὴ ὅμως πολλὰ τούτων κατεσχέθησαν ὑπὸ τῆς πολιτείας ἢ καθηρηπάγησαν ὑπὸ ἰδιωτῶν, διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς τὸ 1148 καὶ 1153 ἐξέδωκε δύο χρυσόβουλλα, δι' ὧν ταῦτα καὶ εἰς τοὺς προτέρους αὐτῶν κτήτορας ἐπανάγει καὶ παντὸς τέλους ἐλεύθερα θεωρεῖ (Migne τόμ. 133, σελ. 718 καὶ 723)· ὁμοίως ἀτελείας ἀπήλαυν καὶ τὰ κτήματα τῶν ἱερωμένων (ἐν. ἀν. σελ. 707). Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις ἐνεκα τῶν ἀναγκῶν τοῦ κράτους κατεσχέθησαν ὑπὸ τῆς πολιτείας σκευὴ τῶν ἐκκλησιῶν, ὁ Ἀλέξιος τὸ 1182 ἐξέδωκε νεαράν, τὸν ἀπὸ τοῦ θεοῦ δεσμὸν ἐπιτιθεῖσαν καὶ ἐπιτάσσουσαν μηκέτι τολμῆσαι ἀφασθαι ἱερῶν, κὰν πᾶσα ἀνάγκη βιάζηται, μὴ χειρας ἀνάγνους ἐπαφείναι τοῖς ἱεροῖς, μὴ βεβηλῶσαι τὰ θεία κειμήλια διὰ τῆς εἰς δημοσίας ἐξόδους τούτων περιαγωγῆς (Migne τόμ. 127, σελ. 921). Τῆς ἐκκλησίας κυρίως ἔργον ἦν καὶ τὸ νομοθετεῖν ἐπὶ διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ἐντεῦθεν δὲ καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐξέδωκαν οἱ κατὰ καιροὺς πατριάρχαι διαφόρους συνοδικὰς πράξεις, διατάξεις, σημειώματα, ἀποκρίσεις, ἐπιστολάς, ψήφους, ὑπομνήματα κτλ. (ἰδ. 'Ράλλ. καὶ Ποτλῆ τόμ. 5 καὶ Miklosich τόμ. 1 καὶ 2)· ἀλλὰ καὶ οὐκ ὀλίγοι τῶν αὐτοκρατόρων ἐπὶ ὁμοίων ζητημάτων ἐξέδωκαν διαφόρους διατάξεις καὶ χρυσόβουλλα, πολλὰ δὲ τοιαῦτα σώζονται ἐν τῷ συντάγματι τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων

(Ῥάλλ. καὶ Ποτλ. ἔν. ἀν.)· διὰ τῶν νομοθετικῶν τούτων ἐργασιῶν οὐκ ὀλίγον ἐπλουτίσθη ὁ νομικὸς κώδιξ τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως ὅμως σπουδαῖται κανονικαὶ ἐργασίαι εἶναι τὰ ὑπομνήματα Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ (1120), Θεοδώρου τοῦ Βαλσαμῶνος (1170) καὶ τοῦ Ἀριστηνοῦ (1130), αἱ συνόψεις τοῦ Ἀριστηνοῦ, Συμεὼν τοῦ μεταφραστοῦ, τοῦ Ἀρσενίου (1225), τοῦ Ἀρμενοπούλου (1350) καὶ τὸ σύνταγμα Ματθαίου τοῦ Βλαστέρεως (1335)· ἐκτὸς τούτων πολλοὶ τῶν ἄνω μνησθέντων νομομαθῶν ἔγραψαν καὶ διαφόρους ρήτραις καὶ διατριβὰς κανονικάς, ὡς ὁ Βαλσαμών, ὁ Ζωναρᾶς κτλ.

§ 157.

ΜΟΝΑΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ.

Πρβλ. τὴν φιλολογίαν ἐν § 117.

1. Καθὼς ἐν τῇ προηγουμένῃ, οὕτω καὶ ἐν τῇ παρούσῃ περιόδῳ ὁ μοναχικὸς βίος εἶναι εἰς τῶν ἰσχυροτέρων παραγόντων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνεργείας· οἱ μοναχοὶ διακρίνονται οὐ μόνον διὰ τὴν περὶ τὰ γράμματα ἐνασχόλησιν αὐτῶν, οὐ μόνον διὰ τὴν ἠθικότητα τοῦ βίου καὶ τὴν ἐμμονὴν ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν, ἣν μάτην πολλάκις ἀναζητεῖ τις παρ' ἄλλοις· τὰ παραδείγματα Νικηφόρου τοῦ Βλεμμίδου, ἀποκλείσαντος τῆς εἰς τὸ μοναστήριον εἰσόδου τὴν παλλακὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Δούκα (Νικηφ. Γρηγ. 2, 7), τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου καὶ τοσούτων ἄλλων εἶναι τρανὴ τῶν λεγομένων ἀποδείξεις· τοσαύτη δὲ τιμὴ καὶ ὑπόληψις ἀπονέμεται καὶ νῦν πρὸς τὴν μοναχικὴν πολιτείαν, ὥστε οὐ μόνον καὶ ἐκ τῶν εὐγενῶν πολλοὶ εἰς αὐτὴν ἐπὶ τέλους καταφεύγουσιν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν πατριαρχῶν καὶ μητροπολιτῶν ἀπὸ τῶν μοναχῶν παραλαμβάνονται. Ἐν τούτοις ἕνεκα διαφορῶν ἀσχημιῶν ἀπαντωσῶν παρ' ἐνόις τῶν μοναχῶν (πρβλ. Miklosich τόμ. 1, σελ. 442) καὶ ἐξ ὧν ἀναφέρει ὁ ὑπὲρ τοῦ μοναχικοῦ βίου μεγάλως ἐνθουσιῶν Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης ἀφορμώμενοι ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὐ μικρὸν ἐξέπεσεν ἡ ἰσάγγελος αὕτη πολιτεία. Τινὲς τῶν μοναχῶν παρατηρεῖ ὁ ἱεράρχης τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι γεωχαρεῖς, φιλονεικοῦντες ὑπερβῆναι καὶ τοὺς

ἀληθῶς βιωτικούς τὰς κτήσεις (περὶ ἐπισκέψεως μοναχικοῦ βίου § 25 παρὰ Migne τόμ. 135), ἄλλοι ἀπήτουν νὰ θεωρῶνται ὡς ἄγιοι, λόγοι καὶ θαυματουργοί (§ 154), ἕτεροι ἡσχολοῦντο περὶ ἱππασίας καὶ τοξοβολίας (§ 168-169), ἄλλοι διεκρίνοντο μόνον ἐπὶ σεμνότητι προσώπου καὶ ὀφρύων συνδέσει καὶ νεφώσει τοῦ κατ' ὄψιν ἡλίου καὶ βλέμματος ὑπουλότητι καὶ κατακύνει εἰς τὴν γῆν καὶ λαλιᾷ ἐμμελείᾳ καὶ προσχῆματι ταπεινώσεως καὶ τῷ συχνῶ τοῦ εὐλόγησον καὶ βαθεῖ προσκυνήματι καὶ καταστήματι εὐλαβεί (§ 176) καὶ ἄλλοι ἐν ταῖς διαλέξεσιν αὐτῶν περὶ οἶκους καλοὺς ἡσχολοῦντο καὶ ἀμπέλους καὶ ἀγρούς (§ 178). Ἰδίως λάβρος ὁ θεσσαλονίκης ἐπέρχεται κατὰ τῆς ὑποκρίσεως μοναχῶν τινων, οἵτινες οὐ μόνον ἐπίτηδες νήλιποι καὶ ἀνιπτόποδες περιήρχοντο καὶ ῥύπου γέμοντες ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτωθεν, ἀλλὰ καὶ λοιπὴν κάκωσιν ἐτεχνῶντο (περὶ ὑποκρίσεως § 27), οἱ μὲν μαχαιριδίῳ ξέοντες ἡρέμα τὴν ἐπιπολὴν τῆς σαρκός, οἱ δὲ ὀνύχων ὀξύτητα ἀποσούροντες, ἄλλοι δὲ ῥίγη κατακονῶντες ἐπ' ἀλάττοντο τοῖς θεωμένοις πληγὰς ταύτας ἐκ δαιμόνων αὐτοῖς ἐπιθεῖσθαι νύκτωρ εὐχομένοις· ἐπίσης ἕτεροι ἐφιλοτιμοῦντο προφαίνεσθαι φθειρῶν πληθυσμούς καὶ ἄλλοι τὸν θωρακισμόν, δι' οὗ δι' ἡμέρας τεθωρακισμένοι ἦσαν (§ 35). οὐχ ἥττον σφοδρῶς ἀντεπεξέρχεται καὶ κατὰ τῆς ἀμαθείας τινῶν (ἐπίσκεψ. μοναχ. βίου § 127). Βεβαίως αἱ ἀσχημαί αὗται δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσι καθολικαί ἐπὶ πάντων καθόλου τῶν μοναχῶν ἐφαρμοζόμεναι, οὐδὲν ἥττον ὅμως μαρτυροῦσι διαφθοράν τινα τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἐντεῦθεν ὁ Εὐστάθιος θεωρῶν τὸν μοναχὸν ὡς πολιτην τοῦ οὐρα οὐ, ὡς ἄνθρωπον αἰθέριον τὴν πολιτείαν, ὡς ἀεροβάμονα, οἷς τὰ κατὰ γῆν ὑπερπέτεται, γῆς ἀπάσης βασιλέα καὶ ζωγράφον ἀρετῆς ἀπηκριβωμένης (§ 130) τείνει εἰς τὴν κατὰ πνεῦμα βελτίωσιν τοῦ μοναχικοῦ βίου, καθιστῶν αὐτὸν ὠφέλιμον τῇ ἡθικῇ καὶ πνευματικῇ καθόλου ἀναπτύξει. Γράφων πρὸς τινα στυλίτην, καλὸν μὲν, λέγει, καὶ ὁ φοροῦμενος σιδηρὸς καὶ βέλη κατὰ τοῦ πονηροῦ αὐτοῦ πολεμιστοῦ ἐξ αὐτῶν χαλκεύονται, ἀρκεῖ δ' ὅμως οὐδέν, εἰ τὴν ἀποστολικὴν ὁ μοναχὸς ἀπορρίψει σκευήν... ὅς δὴ σιδηρὸς τοῖς μὲν ἐπ' ἀληθεία ἐγκρατευσταῖς οὐκ εἰς βιθίζον

βάρος, ἀλλ' ὡς εἰς ἀγκυραν σωτηριώδη καὶ ἱερὰν ἀποτέτακται, τοῖς δ' ἄλλως ἔχουσιν ὡς μόλυβδος ἐν ὕδατι σφοδρῶ γίνεται ὑποβρυχίους ἐκείνους τιθεῖς (εἰς τινὰ Στυλίτην § 33. 34). Ἐντεῦθεν ἀποτρέπων αὐτὸν τῆς φαινομένης ἀγιότητος καὶ ὑψηλοφροσύνης (§ 38) συμβουλεύει παγκόσμιον ἀναπερηνέναι καλόν . . . ἅπασιν τὰ πάντα γινόμενον, ἵνα κερδήσῃ τοὺς πάντας εἰς δόξαν θεοῦ (§ 66). ἐπὶ τέλους δὲ ἐπιθυμῶν ἵνα τὰ μοναστήρια καταστῶσιν ἐστὶν ἀναπτύξεως καὶ καλλιέργειας τῶν γραμμάτων, κατακρίνει τὴν παρὰ τισι κρατοῦσαν ἀπεμπόλησιν τῶν βιβλίων (§ 128) καὶ προτρέπων εἰς τὴν μελέτην καὶ σπουδὴν, οὐκ ἀρκοῦσι, λέγει, τῷ κυρίως μοναχῷ εἰς ἀρετῆς ἐντέλειαν ἢ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προσκύνησις καὶ τὸ κεῖλλον καὶ ἡ τράπεζα, ἀλλὰ καὶ προσδεῖσθαι αὐτὸν. ἵνα πᾶν καὶ γνώσεως καὶ οὐ λέγω μόνῃς τῆς θειοτάτης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀπὸ ἱστοριῶν καὶ ἑτεροίας δὲ πολυειδοῦς (§ 146). Τοιαύτη ἦν καθόλου ἡ κατάστασις τοῦ μοναχικοῦ βίου (πρβλ. καὶ Νικητ. Γρηγ. 6, 5), εἰς τὴν ὅποιαν ἀναμφιβόλως οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε καὶ ἡ τότε ἐπικρατοῦσα ἕξις τοῦ παρέχειν τὰ μοναστήρια ὡς ἐπικαρπῖαν τοῖς λαϊκοῖς (Ἐπίσκεψ. μοναχ. βίου § 124.—Miklosich A', σελ. 77 καὶ Migne τόμ. 132, σελ. 1140). κατὰ τὰ λοιπὰ ὁ μοναχικὸς βίος ἦν διεργρημισμένος ὡς καὶ πρότερον· ἐκτὸς τῆς εἰς ἰδιορρυθμούς, κοινοδιακοὺς καὶ ἀσκητὰς (Μιχ. Ψελλ. πρὸς Σίχθα Μεσ. βιβλ. 4, σελ. 443) διακρίσεως, κατὰ τὸν Εὐστάθιον διηροῦντο οἱ μοναχοὶ καὶ εἰς τοὺς μεγαλοσχήμονας δηλ. τοὺς τελείους (πρβλ. καὶ Συροπούλου ἱστορ. 11, 1) τοὺς μικροσχήμονας ἢ μαιδύτας καὶ τοὺς εἰσαγωγικούς (Ἐπίσκεψ. μοναχ. βίου § 12). ἑτέρα εἶδη μοναχῶν ὁ αὐτὸς ἀναφέρει τοὺς στυλίτας, γυμνίτας, τοὺς τῶν τριχῶν ἀνεπιστρόφους, τοὺς χαμαιεύνας, τοὺς ἀριπτύποδας, τοὺς ῥυπῶντας, τοὺς σιγῶντας, τοὺς σπηλαιώτας, τοὺς σιδηρομένους, τοὺς δειδρίτας, τοὺς κιονίτας καὶ τοὺς ἐν ἀσκήσει τεθαμμένους, εἰς τρεῖς τάξεις διαφωμένους, τοὺς ἐγκαταχωρηθέντας ὅλους ἑαυτοὺς εἰς τὴν γῆν, τοὺς ἐπείρξαντας ἑαυτοὺς μικρῷ καταλύματι καὶ τοὺς ἐπὶ στύλων, ὡς μετεώρων τάφων διατελοῦντας (εἰς Στυλ. § 48). ἐκτὸς τούτων ἀνωτέρω (§ 155) εἶδομεν καὶ τοὺς ἡσυχαστάς, Νική-

τας δὲ ὁ Χωνιάτης ἀναφέρει καὶ τοὺς *Ἰκέτις*, οἵτινες μετὰ μοναζουσῶν ἐν χοροῖς καὶ ὕμνοις ἐδοξολόγουν τὸν Θεόν, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Μωϋσέως καὶ τῆς Μαριάμ (Θησαυρ. ὀρθ. 4, 38).

2. "Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰ διάφορα μοναστήρια τὰ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰδρυμένα ἢ ἡμετέρα περίοδος εἶναι πλουσιωτάτη. Ἐκτὸς τῶν μοναστηρίων, ἅτινα ἄλλοτε εἶδομεν (§ 117) ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἀναφέρονται ἡ μονὴ τοῦ *Παντοκράτορος*, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρὸς Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (Ζων. 18, 309), ἡ τῆς *Περιβλέπτου* ἀνδρουθεῖσα ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Βωτανειάτου (ἐν. ἀν. 18, 295), ἡ τοῦ *Παρτεπόπτου* ὑπὸ Ἀννης τῆς Δουκαΐνης (Παχ. Μ. Παλ. 4, 28), τοῦ *Φιλανθρώπου* ὑπὸ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, τῆς *Παναχράντου*, τῆς *Πανταράσσης*, τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, (Παχ. Ἀνδρ. Παλ. 1, 31), τοῦ ἁγίου *Βασιλείου* (ἐν. ἀν. 1, 13), τῆς Ἀριστινῆς (ἐν. ἀν. 2, 10), τῆς *Κυριωτίσσης* (Ν. Γρηγ. 8, 2), τῆς *Χώρας*, ἀνακαινισθεῖσα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περιόδῳ (Ν. Γρ. 9, 13) καὶ ἄλλαι. Ἐπίσης ἐκτὸς τῶν περιγκηπονήσων μοναστήρια νεόδμητα ἢ ἀνακαινισθέντα ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς ἁγίας *Γλυκερίας*, τοῦ *Τραγονησίου*, τῆς *Τερεβίνθου*, τοῦ *Τρύφωνος* κτλ. (Migne τόμ. 132, σελ. 729), ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Πόντου καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τῆς *Βιθυνίας* (Μ. Ψέλλου παρὰ Σάθα 4, 438), παρὰ τὴν Ἀπολλωνιάδα λίμνην καὶ ἀλλαγοῦ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (1088) ἰδρῦθη καὶ ἡ περιφανὴς ἐν Πάτμῳ μονὴ τοῦ Θεολόγου ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Χριστοδούλου, ἥτις διὰ χρυσοδούλλου Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἀπηλλάγη πάσης πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, ὡς καὶ παντὸς τέλους (Migne τόμ. 127, σελ. 933 καὶ Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Χριστοδούλου, ἐν Ἀθήναις, 1884, ὑπὸ ἱεροδ. Κυρίλλου Βοΐνη). Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἀναφαίρονται καὶ τὰ ἐπὶ τῶν *Μετεώρων* ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπίσημα μοναστήρια τοῦ *Βαρλαάμ* καὶ τῆς *Μεταμορφώσεως*, τυχόντα ἐπίσης τῆς ὑποστηρίξεως τῶν βυζ. αὐτοκρατόρων καὶ προικισθέντα διαποροτρόπως ἐν τῷ τελευταίῳ τούτων ἐμόνασε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Καντακουζηνὸς μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Ἀθῶ ἀποχώρησιν αὐτοῦ. Ἰδίως ὅμως μεγάλως προάγεται ὁ μοναχικὸς βίος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐπὶ τοῦ ἔρους τοῦ Ἀθῶνος, τῆς ἐστίας ἀληθῶς καὶ τοῦ κέντρου αὐτοῦ.

Ἐκτὸς τῶν διαφόρων μοναστηρίων, τὰ ὅποια συνηντήσαμεν ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ, ἐν τῇ παρούσῃ βλέπομεν ἰδρυόμενα τὸ τοῦ Ξεροφῶντος κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, τοῦ Ποντοκράτορος καὶ Κουτλουμουσίου ἐπὶ Ἀλεξίου καὶ Μανουὴλ τῶν Κομνηνῶν, τοῦ Χιλιανταρίου ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Στεφάνου Α' (1159—95), τοῦ Ῥωσικοῦ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, τοῦ Ἐυφριγμένου, τῆς Σίμωνος Πέτρας (1363) τοῦ Διονυσίου (1375), τοῦ Καλέως, τοῦ Καρακάλα κτλ. (Miklosich Α', σελ. 298 καὶ Γεδεών Ἀθῶνα). Σημαντικῶς ὑπὲρ τοῦ Ἀθῶνος ἐνέργησε πρὸ πάντων Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ἀνακηρύξας αὐτὸν ἀτελεῖ· τὰ ἐνταῦθα μοναστήρια, κυβερνώμενα ὑπὸ τῶν ἰδίων ἡγουμένων καὶ τοῦ Πρώτου μετὰ τῶν γερόντων (Miklosich Α', 249) ὑπέκειντό πως καὶ εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ἱερισσοῦ, μετὰ δὲ τὰς διαφορὰς ἐπιδρομὰς τῶν Λατίνων ὑπήχθησαν ὑπὸ τὸν Κων/πόλεως, ὅστις πρὸς αὐστηροτέραν ἐπιβλέψιν ὑπέβαλεν αὐτὰ ὑπὸ τὴν ἐπισκοπικὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Ἱερισσοῦ, καίτοι δὲ τοῦτο δὲν ἤρρεσκε τῷ Π.ῳτῳ, καὶ διὰ τοῦτο οὗτος ἤδη τὸ 1368 δὲν ἐπέτρεπεν αὐτῷ νὰ μνημονεύηται, νὰ κρατῇ βάρδον καὶ νὰ προκάθηται ἐν τῇ συνελεύσει τῶν Καρεῶν, οὐδὲν ἤττον ὁ πατριάρχης Φιλόθεος ἐπεκύρωσεν αὐτῷ διὰ σιγίλλου τὰ δικαιώματα ταῦτα (Miklosich Α', 555), τὰ ὅποια ἔμως ἀκολούθως κατήργησεν ὁ πατριάρχης Ἀντώνιος διὰ σιγίλλιδους γράμματος (πρβλ. Γεδ. Ἀθῶνα καὶ Ἐκκλησ. Ἀλήθ. ἔτος Ε' φυλ. 18. 20). Κατὰ τὰ λοιπὰ τὰ μοναστήρια τοῦ ἁγίου Ὁρους διέτηρσαν τὰς ἀρχαίας αὐτῶν μοναχικὰς διατάξεις, ἐπρὶκίσθησαν πλουσίως ὑπὸ πολλῶν αὐτοκρατόρων καὶ συνήθως ἐχρησίμευον ὡς τόπος καλλιέργειας τῶν γραμμάτων, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ὀνόματα τοῦ Ζωναρᾶ, τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ πατριάρχου Φιλοθέου, Νικολάου τοῦ Καβάσιλα, Νικηφόρου τοῦ Γρηγορᾶ καὶ ἄλλων.

§ 158.

ΙΕΡΟΣ ΚΛΗΡΟΣ.

1. Καίτοι καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην γενικῶς ἀνεγνωρίζετο ἡ ἀνάγκη τῆς παιδείας τοῦ κλήρου, ἐπὶ Ἀλεξίου ἔμως τοῦ Κομνηνοῦ τοσοῦτον κατέπεσεν αὕτη, ὥστε οὗτος ἐξέδωκε πρὸς τὸν πατριάρχην

καὶ τὴν ἱερὰν σύνοδον νεαράν, ἐν ἣ ἀπήτει ἵνα ἐν ἀπάσῃ τῇ αὐτοκρατορίᾳ μόνον οἱ λόγῳ καὶ ἀρετῇ διακρινόμενοι εἰσέρχωνται εἰς τὸν κληρὸν, ἵνα ἐπὶ τινὰ χρόνον κλεισθῇ ὁ κατάλογος τῶν κληρικῶν καὶ ἵνα ἐκ τῶν ὑπαρχόντων οἱ μὲν γεραίτεροι γένωνται δεκτοί, οἱ δὲ λοιποὶ προτραπῶσιν εἰς διόρθωσιν ('Ραλ. καὶ Ποτλ. 5, 291). Οἱ κληρικοὶ ἦσαν ἑγγαμοὶ καὶ ἄγαμοι, ὡς δ' ἄλλοτε οὕτω καὶ νῦν ἑγγαμοὶ διαζευγνύμενοι τῶν γαμετῶν αὐτῶν προήγοντο εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα, ἐὰν δὲ τοῦτο συνέβαιεν ἀκούσης τῆς συζύγου, τότε ὁ τοιοῦτος ἀπεγυμνοῦτο τοῦ ἀξιώματος (Migne τόμ. 135, σελ. 449). Ἐκ τῶν κληρικῶν οἱ μὲν ἐμβάθιοι εἶχον τὰ σιτηρέσια αὐτῶν καὶ τὰς βόγας, ἐνῷ οἱ ἐν ἐνορίαις τεταγμένοι ἔζων ἐκ τῶν λεγομένων κανονικῶν· ἐπίσης καὶ οἱ ἐπίσκοποι εἶχον τὰ κανονικὰ αὐτῶν, ὀριζόμενα ὑπὸ τοῦ νόμου, ὡς π. χ. ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ ἔχοντος 30 καπνοὺς, ἐν χρυσοῦν, δύο ἀργυρᾶ, ἓνα κριόν, ἐξ μόδια κριθῆς, ἐξ μέτρα οἴνου, ἐξ μόδια ἀλεύρου καὶ 30 ἔρνιθας, ἀνάλογα δὲ ἐκ τῶν λοιπῶν. Ὡσαύτως ἀπὸ μὲν τῆς χειροτονίας τοῦ ἱερέως καὶ διακόνου ἐλάμβανον τρία χρυσᾶ, ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ ἀναγνώστου ἐν, κατὰ δὲ τοὺς γάμους ἀπὸ μὲν τοῦ νυμφίου ἐν χρυσοῦν, ἀπὸ δὲ τῆς νύμφης 12 πήχεις πανίου ('Ραλ. καὶ Ποτλ. 5, 280). Ὅτε ὅμως ἕνεκα τῶν καιρικῶν περιστάσεων αἱ ἐνὶ ἐκάστῳ πεπιστευμέναι ἐπαρχίαι δὲν ἐξήρχουν πρὸς διατροφήν αὐτῶν, τότε οἱ τοιοῦτοι ἢ λόγῳ ἐπιδόσεως καὶ προεδρείας ἐνέμοντο καὶ ἄλλας ἐπαρχίας, ἐν αἷς ἐτέλουν μὲν τὰ ἀρχιερατικὰ αὐτῶν καθήκοντα, ἄνευ μέντοι τῆς τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου ἐγκαθιδρύσεως, ἢ ἐλάμβανον ἐτησίαν βοήθειαν ἐκ τῶν εἰσοδημάτων ἄλλων ἐπαρχιῶν ἢ τὴν ἡγουμενίαν διαφόρων μονῶν (Miklosich Α', 325—327). Ἐνεκα τοῦ λόγου τῆς οἰκονομίας πολλάκις ἡ Ἐκκλησίᾳ τὴν διοίκησιν πολλῶν ἐπαρχιῶν ἀνετίθει εἰς τοὺς πλησιοχώρους ἀρχιερεῖς (ἐνθ. ἀν. σελ. 34—48. 83. 190)· διὰ δὲ τοὺς ἐπιτρίτους τῆς Ἀνατολῆς ὁ Ἀλέξιος διέταξεν ἵνα οἱ τοιοῦτοι διατηρῶσι καὶ τὰς προηγουμένας αὐτῶν θέσεις καὶ τὰ ὀφρῖκια, ἀπολαμβάνωσι δὲ τῶν προσόδων αὐτῶν (Migne τόμ. 127, σελ. 940). Κατ' ἀρχὰς καὶ ὁ πατριαρχικὸς τῆς Κων/πόλεως θρόνος τὰς προσόδους αὐτοῦ εἶχεν ἐκ διαφόρων ἀφιερωμάτων καὶ εἰσοδημάτων, οἶον γαιῶν, οἰκοδομῶν, σταυροπηγιακῶν μονα-

στηρίων κτλ. (Miklosich A', 256. 257. 327), πρὸς συλλογὴν δ' αὐτῶν ὀιωρίζοντο οἱ ἐξαρχοὶ ἢ οἱ κατὰ τόπους ἐπίσκοποι· αἱ πρόσδοι αὗται κατ' ἀρχὰς ἦσαν μεγάλαι, ἐκτὸς τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐκκλησίας ἐπαρκοῦσαι καὶ εἰς τοὺς ἐνδεῶς ἔχοντας· ὅτε ὁμως ἀκολούθως ἕνεκα τῶν ἀνωμάλων περιστάσεων μέχρι τοσοῦτου περιωρίσθησαν, ὥστε τὸ πατριαρχεῖον ἐστερεῖτο τῶν πρὸς περιποίησιν αὐτοῦ καὶ αὐτῶν τῶν πρὸς λυχνοκαίαν ἀπαιτουμένων (Miklosich A', 470), τότε τὸ μὲν 1315 ἀπερασίσθη ὑπὸ τῆς ἱερᾶς συνόδου ἵνα ὁ Κων/λεως Ἰωάννης ὁ ΙΓ' νέμῃται ἐφ' ὅρου ζωῆς τὰ εἰσοδήματα χηρεουσῶν τινων ἐπαρχιῶν (ἐνθ. ἀν. Α', 4), τὸ δὲ 1324 ἐπὶ πατριάρχου Ἡσαίου ὠρίσθη, ἵνα ἕκαστος μητροπολίτης μέχρι βελτιώσεως τῶν πραγμάτων προσφέρῃ ἐτησίως ἀνέλογον χρηματικὴν ἐπικουρίαν, οὕτω π. χ. ὁ Μονεμβασίας 800 ὑπέρπυρα, ὁ Πρηνκλείας, Κυζίκου καὶ Θεσσαλονίκης ἀνὰ 100, ὁ Φιλιππουπόλεως καὶ Τραπεζανουπόλεως ἀνὰ 150 κτλ. (Miklosich A', 127). Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ κατὰστασις τοῦ κλήρου δὲν μετεβλήθη· οὕτω π. χ. ἐδικαζέτο μόνον ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δικαστηρίοις, ἐκτὸς τῶν μικτῶν ὑποθέσεων, ὅτε παρήδρευον καὶ κοσμηκοὶ δικασταί (Migne τόμ. 127, σελ. 926), ἀπηγορεύετο ἡ σιμωνία (Miklosich A', 486), ἐπετρέπετο δὲ πᾶσι τοῖς κληρικοῖς τὸ ποιεῖν διαθήκας (Migne 133, 736).

2. Ἰδιαιτέρην σημασίαν ἐν τῷ κλήρῳ εἶχον οἱ ἐμβαθμοὶ λεγόμενοι ἢ οἱ κατέχοντες τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα ἢ ὀφρῖκια· ταῦτα ἐμορρώθησαν, ὡς ἤδη εἶπομεν (§ 118, 3) ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ, ἐν τῇ παρούσῃ δὲ ταξιθετοῦνται εἰς διαφόρους τάξεις, λεγόμενης πεντάδας· καίτοι καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δυνάμεθα νὰ ἀναγάγωμεν τὴν διαίρεσιν τῶν ἀξιωματῶν εἰς χορὸν δεξὶν καὶ ἐνώρυμιον, ἢ πρῶτον καὶ δεύτερον, ἢ ἀρχοῦντῖα τῆς ὑπερερχοῖσης τάξεως καὶ τῆς δευτέρας τάξεως, κατὰ Γεώργιον ὁμως τὸν Κωδινόν, τὸν Κουροπαλάτην (παρὰ Migne τόμ. 157) τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὀφρῖκια διηρῶντο εἰς 9 πεντάδας· καὶ ἐν μὲν τῇ α') ἀνήκουσιν ὁ Μ. Οἰκονόμος, ὁ Μ. Σακελλάριος, ὁ Μ. Σκευοφύλαξ, ὁ Μ. Χαρτοφύλαξ, ὁ Σακελλίου καὶ ὁ Πρωτέδικος, καίτοι κατὰ τὸν Βαλοσαμῶνα ἡ πρώτη πεντάς περιεῖχε τοὺς πέντε πρῶτους πλὴν

τοῦ Πρωτεκδικίου, ἀντιστοιχοῦσα οὕτω πρὸς τὰς πέντε αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου (Μελέτη περὶ ὀργικῶν πκρά Migne τόμ. 138 σελ. 1044). Οἱ ὀργικαῖοι τῆς πεντάδος ταύτης ἐλέγοντο καὶ ἐξωκατάκοιλοι, ἦσαν διάκονοι φέροντες φελώνια μετὰ ὠρχρίων, ἔφερον σταυροὺς ἐπὶ τῶν σκιαδίων αὐτῶν, διὸ καὶ σταυροφόροι ἐλέγοντο (Συροπούλου Ιστορ. τῆς ἐν Φλωρ. Συνόδου 2, 25. 27, καὶ Συμ. Θεσσαλ. περὶ τῆς ἱερᾶς λειτουργίας κεφ. 166 ἔκδ. Migne τόμ. 155) καὶ ἐν ἐπισκόπου τάξει ὄντες παρεκάθηντο ἐν τῇ ἱερᾷ συνόδῳ, μάλιστα καὶ πρὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ πρὸ τῶν πρεσβυτέρων (Ἰδ. Βζλσαμ. ἐνθ. ἀν. καὶ Zhishman, die Synoden und Episkopal-ämter σελ. 179). Οἱ ὀργικαῖοι οὗτοι τῆς πρώτης πεντάδος ἀναφέρονται καὶ ἐν ἄλλαις ἐκκλησιαστικαῖς, ὡς ἐν Θεσσαλονίκῃ, φέροντες ἐπίσης σταυροὺς (Miklosich A', 258)· ἐν δὲ τῇ β', ὁ πρωτονοτάριος, ὁ λογοθέτης, ὁ κλιστρίνσιορ, ὁ ῥεφερενδάριος καὶ ὁ ὑπομνηματογράφος· ἐν τῇ γ') ὁ ἱερομνήμων, ὁ ἐπὶ τῶν γοτάτων, ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων, ὁ ἐπὶ τῶν σεκρέτων καὶ ὁ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς καταστάσεως· ἐν τῇ δ') ὁ ὑπομνητήσκων, ὁ διδάσκαλος τοῦ εὐαγγελίου, ὁ διδάσκαλος τοῦ ἀποστόλου, ὁ διδάσκαλος τοῦ ψαλτηρίου καὶ ὁ ῥήτωρ· ἐν τῇ ε') ὁ ἀρχων τῶν μοναστηρίων, ὁ ἀρχων τῶν ἐκκλησιῶν, ὁ ἀρχων τοῦ εὐαγγελίου, ὁ ἀρχων τῶν φώτων καὶ ὁ ἀρχων τῶν ἀντιμνησίων· ἐν τῇ ς') ὁ πρωτὸς ὀστιάριος, ὁ δεύτερος ὀστιάριος, ὁ πρωτοπαπᾶς, ὁ δευτερείων τῶν ἱερέων καὶ ὁ δευτερεῦων τῶν διακόνων· ἐν τῇ ζ') ὁ πρωτοψάλτης, οἱ δύο δομιέστικοι, ὁ λαοσυνάκτης, ὁ πριμικήριος τῶν τιθουλάρων καὶ ὁ ἀρχων τῶν κορτακίων· ἐν τῇ η') ὁ πριμικήριος τῶν ἀναγνωπτῶν, ὁ νομικός, ὁ πρωτοκατόναιχος, ὁ ἐξαρχος καὶ ὁ ἐκκλησιάρχῃ καὶ ἐν τῇ θ') οἱ δομιέστικοι τῶν θυρῶν, ὁ χαρτουλάριος, ὁ δεπουτάτος καὶ ὁ ἐπὶ τῆς ποδείας. Ἐκτός τῶν ἀξιωμάτων τούτων ὑπῆρχον καὶ ἕτερα, ὡς τὸ τοῦ κατηχητοῦ, τοῦ μισροδότου, ὁ ρρανοτρόφου κτλ., περὶ ὧν ἴδε Χρυσίνθον περὶ ὀργικῶν καὶ Zhishman ἐνθ. ἀν. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως ἀπαντᾷ καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν διακονισσῶν, ἔργον τῶν ὁποίων ἦν τὸ περιποιεῖσθαι καὶ διορθοῦσθαι τὸν γυναικωνίτην (Migne τόμ. 132, σελ. 988).

§ 159.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΑΙ.

1. Τὸ ἱεραρχικὸν σύστημα τῆς Ἀνατολικῆς Ἑκκλησίας ἔμενεν ἀμετάβλητον καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, κατὰ τοῦτο δὲ ἀναλόγως τῶν πέντε αἰσθήσεων τοῦ ἀνθρώπου ἀνεγνωρίζοντο καὶ πέντε ἀνώτεροι τῆς χριστιανωσύνης ἱεράρχαι ἐλαττωθέντες εἰς τέσσαρας, ἕνεκα τῆς ἀποσχίσεως τοῦ Ῥώμης. Ἐκ τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἦν πρῶτος τῇ τάξει, οὐδεμίαν ἐπιρροὴν ἐξασκῶν ἐπὶ τῶν λοιπῶν, οὐδὲ ἐπεμβαίνων εἰς τὰ τῆς διοικήσεως αὐτῶν (Miklosich A', 412 καὶ B', 273). Ἐνεκα μόνον τῆς ἐξαιρετικῆς θέσεως τοῦ πρώτου καὶ τῆς ὁυτχεροῦς τῶν λοιπῶν, παρεῖχεν αὐτοῖς ὁ Κωνσταντινουπόλεως χεῖρα βοηθείας. Κυρίως ὁ Κωνσταντινουπόλεως μεγάλῃ ἐπιρροὴν ἐξήτει ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων· οὕτω π. χ. προσεκάλει αὐτοὺς κατηγορουμένους (Miklosich A', 16 καὶ 50) καὶ ἔκρινε, διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑκκλησίας προσεκάλει ἵνα παρεδρεύωσι ἐν τῇ ἐνδημούσῃ συνόδῳ (ἐν. ἀν. σελ. 339), ἐνίοτε δὲ πρεσβείαινε καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τοὺς μητροπολίτας ἐπισκοπὰς (ἐνθ. ἀν. σελ. 58). Προκειμένου περὶ ἐκλογῆς ἀρχιερέων διὰ τοὺς χηρεύοντας θρόνους, ὁ πατριάρχης πρὸς πάντας τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει διατελοῦντας ἀρχιερεῖς ἀπέστειλε μηνυτικὰ γράμματα (Migne τόμ. 135, σελ. 445), ἐν οἷς ἀναγγέλλων τὴν χρεῖαν τῆς ἐπαρχίας προέτρεπεν ἵνα ψηφίσωνται περὶ τοῦ διαδόχου, ἐκεῖνοι δὲ συνερχόμενοι εἰς τὸν συνήθη τῶν ψήφων τούτων καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐξέλεγον τρεῖς, ἐξ ὧν ὁ πατριάρχης τὸν ἕνα (Miklosich B', σελ. 346). Ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ πατριάρχου οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχιερεῖς ἐξέλεγον τρεῖς ὑποψηφίους, ἐκ τῶν δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἀνηγόρευε τὸν ἕνα πατριάρχην· ἡ προσβολὴ ἐγένετο ἐν τῷ παλατίῳ, ὅθεν ὁ πατριάρχης παρακολουθούμενος ὑπὸ πολλῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν μετέβαινεν ἐν πομπῇ εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ ἐγκαθιδρύετο (Συροπούλου 2, 4 καὶ 12, 5). Ὡς σημεῖα διακριτικὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Κων/πόλεως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν α') τὴν ἐν Κων/πόλει παρασκευὴν καὶ τὴν ἐντεῦθεν διανο-

μὴν τοῦ ἀγίου Μύρου (Miklosich A', σελ. 441), 6') τὴν πρὸ αὐτοῦ περιφορὰν τοῦ διβαμπούλου ἢ μοινοβαμπούλου, ἐν στεφάνῳ περιεζωσμένου καὶ γ') τὸν σάκκον, τὸ πολυσταύριον καὶ τὸ μετὰ ποταμῶν στοιχάριον (Migne τόμ. 138, σελ. 1018 καὶ 1028). Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος δὲ Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ ὁ πατριάρχης Μ. ὁ Κηρουλάριος ἐπελάβετο κοκκοβυφῇ περιβαλεῖν πέδιλα, ἅτινα ἔφερον οἱ βασιλεῖς, τῆς παλαιᾶς ιερωσύνης φάσκων εἶναι τὸ τοιοῦτον ἔθος καὶ δεῖν τούτοις κἄν τῇ νέᾳ κεχρησθαι τὸν ἀρχιερέα (Ἰωάνν. Κουροπαλ. σελ. 643). Ἐν τούτοις τὰ προνόμια ταῦτα εἶχον καὶ οἱ λοιποὶ πατριάρχαι, ὁ Ἀλεξανδρείας μάλιστα εἶχεν ἀνέκαθεν τὸ δικαίωμα τοῦ φέρειν τὸν χρυσοῦν λῶρον (Θεόδ. Βαλσαμ. παρὰ Migne τόμ. 138, σελ. 1048), ἄλλως τε οἱ τε πατριάρχαι καὶ οἱ αὐτοκράτορες παρεῖχον αὐτὰ καὶ τοῖς μητροπολίταις· οὕτω π. χ. Ἀνδρόνικος ὁ πρεσβύτερος ἐπέτρεψε τῷ Μονεμβασίας τὴν χρῆσιν τοῦ διβαμπούλου, τῆς ἰνδικτιῶνος καὶ τὸν τίτλον τοῦ παναγιωτάτου, ἄλλοι δὲ ἄλλοις τὴν χρῆσιν τῶν σάκκων, τῶν πολυσταυρίων ἢ φελωνίων μετὰ 4 σταυρῶν κτλ. (Migne τόμ. 161 Νεαρ. Μιχ. Παλαιολ. καὶ Χρυσοβोल. 17.— Miklosich A', σελ. 502). Καθὼς δὲ οἱ αὐτοκράτορες ἐδῶρουν τῷ λαῷ δῶρα, οὕτω καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης τῇ μὲν κυριακῇ τῶν Βατῶν βατὰ καὶ θιμίαια, τῇ δὲ Μ. τρίτῃ μόνον θυμίαμα καὶ τῷ Πάσχᾳ νομίσματα λεγόμενα τρικέφαλα (Μελ. Θεοδώρ. Βηλ. παρὰ Migne 138, σελ. 1068). Μετὰ τοὺς πατριάρχας εἶπον· το ἱεραρχικῶς οἱ μητροπολιταὶ καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ ἄνευ ἐπισκόπων ἀρχιεπίσκοποι (ἐν. ἀν. σελ. 1029)· ἀνωτέρω δὲ τούτων ἦσαν αὐτοκέφαλοι τινες ἀρχιεπίσκοποι, ὡς ὁ Κύπρου καὶ οἱ ἡμιανεξάρτητοι Ἀχρίδος καὶ Πεκίου (Miklosich A', σελ. 437. 553 καὶ 562).

2. Ἡ κυρία ἀκμὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τοῦ Κωνσταντινουπόλεως πίπτει κυρίως κατὰ τὴν προηγούμενην περίοδον (§ 119), ἐνῷ ἐν τῇ παρούσῃ καὶ μάλιστα ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἄρχεται περιστολὴ τις αὐτῆς, ἀφαιρουμένων διαφόρων ἐπαρχιῶν, ἰδίως τοῦ Πόντου καὶ τῆς Ἀσίας· ἐν τῷ μεταξύ διάφοροι ἐπαρχίαι προσετέθησαν αὐτῇ τῷ Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλ' ἐπὶ τῶν Σταυροφοριῶν τὸ κακὸν ἐπὶ τοσοῦτον ἐπετάθη, ὥστε ὁ πατριαρχικὸς τῆς

Κωνσταντινουπόλεως θρόνος μετὰ ὀλίγων ἐπαρχιῶν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου περιωρίσθη ἐν Νικαίᾳ· τὸ κακὸν διήρκεσε μέχρι τοῦ 1262, ἀλλὰ καὶ τούντεθεν δὲν ἐξηλείφθη, μέχρι δὲ τῆς ἀλώσεως (1453) παρατηροῦμεν κύμηνσιν τινα ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ περιφερείᾳ τοῦ θρόνου· τούτων ἕνεκα τῶν λόγων εἶναι δύσκολον νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπαρχιῶν τῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπαγομένων τῷ Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὸν Νεῖλον Δοξαπατρῆν γράψαντα τὸν κατάλογον αὐτοῦ τὸ 1143, ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἐτέλουν 65 μητροπόλεις μετὰ ἐπισκοπῶν καὶ 34 ἀρχιεπισκοπαὶ ἄνευ τσιούτων, ἐνῷ κατὰ τὸν Λεκυῖνον ὑπετάσσοντο α') ἡ ἐκκλησιαστικὴ διαίκησις τοῦ Πόντου μετὰ 13 μητροπόλεων καὶ 14 ἐπισκοπῶν, β') ἡ διαίκησις τῆς Ἀσίας μετὰ 18 μητροπόλεων καὶ 19 ἐπισκοπῶν, γ') ἡ διαίκησις τῆς Θράκης μετὰ 7 μητροπόλεων καὶ 23 ἐπισκοπῶν, δ') ἡ διαίκησις τοῦ Ἰλλυρικοῦ μετὰ 15 μητροπόλεων καὶ 17 ἐπισκοπῶν καὶ ε') ἡ μητρόπολις Κιέβου μετὰ τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῆς, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ζικχίας ἡ Μετράχων ἐν τῇ βορειοανατολικῇ ὁχθῇ τοῦ Εὐξείνου, ὁ Βοσπόρου καὶ Χερσῶνος ἐν Κριμαίᾳ καὶ ὁ μητροπολίτης Ἀλανίας (ἴδε Wiltsh K-Geographie τόμ. 2, σελ. 129).—Καὶ ταῦτα μὲν μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἀκολούθως δὲ παραλλασσοῦσι πάλιν οἱ ἀριθμοί· κατὰ τὸν εἰς Ἀνδρόνικον τὸν πρεσβύτερον (1282—1328) ἀποδιδόμενον κατάλογον ὁ Κωνσταντινουπόλεως εἶχεν 109 μητροπόλεις ἐκτὸς τῶν ἐπισκοπῶν (Ῥάλλ. καὶ Ποτλ. 5, σελ. 490), ἐνῷ κατὰ τὸν Λεκυῖνον ἐν τῇ διοικήσει τοῦ Πόντου 16 μητροπόλεις καὶ ἀρχιεπισκοπαὶ ἐκτὸς τῶν ἐπισκοπῶν, ἐν τῇ τῆς Ἀσίας 23, ἐν τῇ τῆς Θράκης 30 περιλαμβανομένης καὶ τῆς κάτω Μοισίας καὶ τῆς Κριμαίας, ἐν τῇ τοῦ Ἰλλυρικοῦ 25 πλὴν τῶν ἐπισκοπῶν, ἐν Μολδοβλαχίᾳ δύο (πρβλ. καὶ Miklosich τόμ. Α', σελ. 383 καὶ 535.—Ἑκκλ. Ἀλήθειαν, ἔτος γ', φυλλ. 46 καὶ 47 καὶ Συροπούλου 2, 4), ἐν Ῥωσίᾳ μίαν καὶ τέλος τὰς μητροπόλεις Ζικχίας, Βοσπόρου, Χερσῶνος καὶ Ἀλανίας (πρβλ. Wiltsh ἐν. ἀν. σελ. 343). Ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ὑπέκειτο καὶ ἡ Βουλγαρία ἐκκλησιαστικῶς (§ 119), καίτοι ὁ Ἀχρίδος ἐθεωρεῖτο ὡς ἡμιανεξάρτητος· αὐτὸ

τοῦτο συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ Τυριόβου, ὅστις ἐπὶ Γερμανοῦ τοῦ Β' καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου τοῦ Ἀσάνη (1234) ὠνομάσθη καὶ πατριάρχης, μὴ συγκαταριθμούμενος ὅμως τοῖς λοιποῖς πατριάρχεις, ἀλλ' ὑποτασσόμενος τῷ Κωνσταντινουπόλεως, μνημονεύων αὐτοῦ καὶ τελῶν αὐτῷ φόρους· ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Καλλιστοῦ (1355) ὁ Τυρνόβου ἀπεπειράθη νὰ ἀποστῇ τῆς διακαιοδοσίας τοῦ Κωνσταντινουπόλεως (Miklosich A', 437—). ἐπίσης καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πεκίου καὶ Σερβίας ἐπὶ Θεοδώρου τοῦ Αλσκάρειως καὶ τοῦ Κράλη τῆς Σερβίας Στεφάνου (1214) ἀπέστη τοῦ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἔρπασε τὰς πέριξ ἐπισκοπάς, ἥδη ὅμως τὸ 1371 ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Φιλοθέου καὶ τοῦ Κράλη Ἰωάννου Οὐγκλεση ἀποκατέστη ἡ εἰρήνη, ἐνωθέντος τοῦ Πεκίου μετὰ τοῦ Κ/πόλεως (ἐν. ἀν. σελ. 553.—Δοσιθ. Δωδεκάβ. 8, 13 καὶ Χρυσάν). συνταγματ. σελ. 88). "Ὅσον δ' ἄφορξ εἰς τὰ λοιπὰ τῆς Ἀνατολῆς πατριαρχεῖα, ἡ κατάστασις αὐτῶν ἦν χείρων. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ π. χ. οἱ Ὁρθόδοξοι ἐπὶ μακρὰ διαστήματα χρόνου ἐστεροῦντο πατριάρχου καὶ ὅτε δὲ εἶχον τοιοῦτον, ἤδρευεν ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἡ ἐκκλησιαστικὴ δὲ περιφέρεια τοῦ Ἀλεξανδρείας τοσοῦτον περιωρίσθη, ὥστε κατὰ Νεῖλον μὲν τὸν Δοξαπατρὴν περιελάμβανε 8 μητροπόλεις μετὰ ἐπισκοπῶν καὶ 5 ἄνευ τοιούτων, κατὰ δὲ τὸν Λεκυῖνον 8 μόνον (ἐνθ. ἀν. σελ. 139 καὶ 356). Ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐπίσης οἱ Ὁρθόδοξοι ἐπὶ μακρὸν ἐστεροῦντο πατριαρχῶν, διχμενόντων ἐν βασιλευσύνῃ, ἡ κατάστασις δὲ αὕτη ἐπαυσε κυρίως ἀπὸ τοῦ 1267, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐξεδίωξαν τοὺς λατίνους· αἱ ὑπὸ τὸν Ἀντιοχείας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑποτασσόμεναι ἐπαρχίαι ἦσαν 13 μητροπόλεις μετὰ 127 ἐπισκοπῶν, 8 μητροπόλεις ἄνευ τοιούτων καὶ 8 ἀρχιεπισκοπαὶ κατὰ τὸν Δοξαπατρὴν (ἐνθ. ἀν.), ἐνῷ κατὰ τὸν Λεκυῖνον 6 μητροπόλεις καὶ 2 ἐπισκοπαὶ (ἐνθ. ἀν. 141 καὶ 357). Τέλος δὲ καὶ ἐν τῷ πατριαρχεῖῳ τῶν Ἱεροσολύμων οἱ ὀρθόδοξοι ἐστεροῦντο πατριάρχου ἐπὶ τῆς λατινοκρατίας μέχρι τοῦ 1142, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς συνεδάλετο μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἱερουσαλὴμ ἵνα οἱ πατριάρχαι Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ἐκλέγωνται ἐν Κωνσταντινουπόλει· τὸ ἔθος τοῦτο ἐπεκράτησε καὶ μετὰ τὴν ἀποδίωξιν τῶν Λατίνων, τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου

ἐπικυροῦντος τοὺς πατριάρχας τῆς ἀγίας πόλεως· κατὰ τὸν Δοξαπα-
τρῆν ὑπὸ τὴν Ἱερουσολύμων ὑπόκειντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους 4
μητροπολιταὶ καὶ 25 ἐπίσκοποι, ἐνῶ κατὰ τὸν Λεκυῖνον μόνον πέντε
ἐπαρχιαί (ἐνθ. ἀν. σελ. 113 καὶ 358).

§ 160.

ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ.

1. Οὔτε ἡ ἐποχὴ ἐπέτρεπεν ἀλλ' οὔτε ἡ *θεία λατρεία* καθ' ἑαυ-
τὴν εἶχεν ἀνάγκην περαιτέρω ἀναπτύξεως καὶ διαρρυθμίσεως, διὰ τοῦ-
το καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ βλέπομεν τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν
ἐμμένονταν εἰς τὰ ἀρχαῖα. Ὅσον ἀρροῶ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν,
καίτοι τινὲς τῶν αὐτοκρατόρων ἐπεδείξαντο μέγαν ζῆλον ἐν τῇ ἀνε-
γέρσει καὶ διακοσμήσει τῶν ναῶν, ἐν τούτοις οὐδὲν ἄξιον λόγου πα-
ρατηροῦμεν ἐν αὐτῇ· ὀλιγώτερον τοῦτο ἰσχύει περὶ τῆς ζωγραφικῆς,
διότι ἐνταῦθα παρατηρεῖται ἔτι κίνησίς τις καὶ ζωὴ οὐ μόνον ἐν τοῖς
μωσαϊκοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς μικρογραφαῖς. Ἰδίως ἐπὶ τοῦ αὐτοκρά-
τορος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ (1143—1180) παρατηρεῖται· τὸ πνεῦ-
μα τοῦτο τῆς ζωῆς καὶ τῆς προόδου, ὡς περὶ τούτου μαρτυροῦσιν αἱ
ἐν τῷ παλατίῳ αὐτοῦ ἐξεργασθεῖσαι διὰ ψηφιδωτοῦ εἰκόνες (Νικητ.
Χωνιάτ. 7, 3) καὶ αἱ ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτοκου ἐν Βηθλεέμ· ἀλλὰ
καὶ Ἰσαάκ ὁ Ἀγγέλως (1185—1195) καὶ ἐν γένει οἱ Παλαιολόγοι
διεκρίθησαν διὰ τὸν ὑπὲρ τῆς ζωγραφικῆς ζῆλον αὐτῶν, τρανὰ δὲ
μαρτύρια τῆς ἀναπτύξεως ταύτης εἶναι διάφοροι μικρογραφικαὶ εἰκό-
νες, σωζόμενα· μέχρι τοῦ νῦν ἐν χειρογράφοις διαφόρων βιβλιοθηκῶν.
Οὕτω π. χ. ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ σώζεται ἡ δογματικὴ
πανοπλία τοῦ Ζυγαβηνοῦ, ἐν ἣ ὑπάρχουσι τρεῖς θαυμασταὶ μικρογρα-
φαὶ περιστῶσαι τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, τὸν αὐτοκράτορα
Ἀλέξ. ὁ τὸν Κομνηνὸν καὶ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· περαιτέρω ἐν εὐαγ-
γελιστάρῳ Ἰωάννῃ τοῦ Κομνηνοῦ, ἐν ᾧ βλέπει τις ἀπείρους μικρο-
γραφίας, ἡ κλίμαξ Ἰωάννου τοῦ τῆς Κλίμακος καὶ ἄλλα· ἐν τῇ ἐν
Παριείοις βιβλιοθήκῃ χειρόγραφόν τι Διονυσίου τοῦ Ἀρεπαγίτου τοῦ
1408, ἐν ᾧ παρίσταται Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος μετὰ τῆς οἰκογε-
νείας αὐτοῦ, καὶ ἕτερον χειρόγραφον τοῦ ἸΔ' αἰῶνος, ἐν ᾧ ζωγραφεῖται

Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς μετὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ τῆς αὐτῆς αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου Ὁρους συναντᾷ τις τοιαύτας μικρογραφίας, ὡς π. χ. ἐν τῇ τοῦ Βατοπεδίου ὑπάρχει ἐν ψαλτήρον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος μετὰ πολλῶν εἰκόνων, ἐν εὐαγγέλιον τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ἐν ᾧ παρίστανται τὰ μᾶλλον σημαντικὰ γεγονότα τοῦ βίου τοῦ Κυρίου διὰ λαμπρῶν μικρογραφιῶν (πρβλ. Schnaase, Geschichte der Kunst des Mittelalters, σελ. 773 καὶ Bayet, L'art byzantin σελ. 170). Ἀλλὰ καὶ εἰκόνες ἐπὶ τῶν ταύχων σώζονται πολλαχοῦ τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἀθωνος ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης, τοιαῦται δὲ θεωρητέαι αἱ τοῦ Πρωτάτου ἐν Καρεαῖς, αἱ ἐν τῷ Νάβηκι τοῦ Βατοπεδίου κτλ. (Bayet σελ. 264). Ἐκτὸς τούτων τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς τέχνης μαρτυρεῖ καὶ ἡ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα καὶ μετὰ ταῦτα ἀκμάζουσα ζωγραφικὴ σχολὴ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅπου ἰδίως ὡς καὶ ἐν ἁγίῳ Ὄρει εἰργάζετο ὁ περιώνυμος Μανουὴλ ὁ Πανσέληνος· μαθητὴς τις τοῦ καλλιτέχνου τούτου μεταγενέστερος κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΔ' ἢ ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ὁ μοναχὸς Διονύσιος ἐπὶ τῇ βράσει τῶν κανόνων τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ ἔγραψε τὴν ἐρμηνείαν τῆς ζωγραφικῆς, οὕτω δὲ διὰ τοῦ ἔργου τούτου ὁδηγοῦμενοι καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ζωγράφοι διετήρησαν τὴν βυζαντινὴν τέχνην (Ἑρμην. τῆς Ζωγ. ἐν Ἀθήναις 1853.—Schnaase ἐνθ. ἀν. σελ. 276 καὶ Bayet σελ. 256). Πρὸς τῇ ζωγραφικῇ ἐν ἀκμῇ διετηρεῖτο καὶ ἡ τορευτικὴ καὶ ποικιλιτικὴ, ὡς τοῦτο δείκνυται ἐκ διαφόρων ἐργασιῶν ἐπὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν ἐξ ἐλεφαντόδοντος, μαργάρων, σύματος, ξύλου καὶ ἄλλων ὕλων (Miklosich τόμ. Β', σελ. 566.—Schnaase ἐνθ. ἀν. σελ. 268 καὶ Bayet σελ. 200).

2. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἄγμα οὐδὲν καινὸν παρατηρεῖται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἐκτὸς τῶν διαφόρων ὕμνων, τοὺς ὁποίους συνέταξαν διάφοροι, ὡς ὁ Ζωναρᾶς, Εὐσταθίος ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις κτλ. Ἐπίσης ἡ θεία λειτουργία ἐτελεῖτο κατὰ τὰς λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ Χρυσοστόμου, ἐν τισι μόνον μέρεσι τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἐν χρήτῃ οὕτων καὶ τῶν λειτουργιῶν τοῦ Μάρκου καὶ Ἰακώβου (Θεοδ. Βαλ. παρὰ Migne 138, 953)· ἡ λειτουργία ἐτελεῖτο ἐπὶ

τραπέζης καθηγιασμένης ἢ ἀντιμνησίου, κατεδικάζετο δὲ ὡς ἀνασταύρωσις τοῦ Χριστοῦ τὸ τελεῖν τὸν αὐτὸν ἱερέα δις τὴν λειτουργίαν ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ (Migne τόμ. 140 σελ. 465)· κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἡ λειτουργία ἐτελείτο κατὰ πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ πλὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἐν ἣ πλὴν Σαββάτων, Κυριακῶν καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἐτελείτο ἡ τῶν προηγιασμένων (Θεοδ. Βλσ. παρὰ Migne 138, 1103) καὶ τῆς Τετράδος καὶ Παρασκευῆς τῆς Τυροφάγου· τὸ μυστήριον ἐτελείτο δι' ἄρτου ἐνζύμου καὶ μετεδίδετο τοῖς πιστοῖς ὑπ' ἀμφοτέρω τὰ εἶδη, πάντες δὲ ἐπίστευον ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου, μεταβαλλομένων, ἢ μεταπαιουμένων καὶ μετουσιουμένων τῶν στοιχείων (N. Μεθ. παρὰ Migne τόμ. 135 σελ. 505). Ἐκτὸς τῆς λειτουργίας καὶ τὰ λοιπὰ τῆς θείας λατρείας, ὡς προσευχαί, ἀναγνώσματα κτλ. ἐτελοῦντο κατὰ τὴν ἀρχαίαν τάξιν· μόνον τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ λόγου φαίνεται πῶς περὶωρισμένον καὶ διὰ τοῦτο Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς προέτρεψε τὸν πατριάρχην ὅπως ληφθῇ ἡ δέουσα φροντίς (Migne τόμ. 127 σελ. 949 καὶ 969)· ὅπως-δήποτε ὁμοῦς δὲν ἔλειπεν ὅλως ἢ ἐπ' ἐκκλησίας διδασκαλία, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι Θεοράνους τοῦ Κεραμέως, Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ κτλ. Περὶ τῶν μυστηρίων ἐν γένει παρατηρητέον ὅτι καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπάρχει ἀοριστία τις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ, ὡς π. χ. Νικόλαος ὁ Καβάσιλας ἀναφέρει τρία, τὸ βάπτισμα, τὸ χρίσμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν· ὡς ὁμοῦς μαρτυρεῖ Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης ἐν τῇ συνειδήτῃ καὶ πράξει τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν ἐν χρήσει τὰ μέχρις ἡμῶν γνωστὰ ἐπτὰ. Τὸ βάπτισμα τελούμενον διὰ τριῶν καταδύσεων καὶ ἀναδύσεων ἦτο συνδεδεμένον μετὰ τοῦ ἁγίου μύρου, διὰ τοῦτο ὅτε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγνώσθη τὸ 1355 ὅτι ἐν Βουλγαρίᾳ ἐτελείτο διὰ μιᾶς καταδύσεως καὶ ῥαντισμοῦ, ἀντὶ δὲ μύρου ἁγίου ἐχρῶντο μύρῳ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἢ τοῦ Βαρβαρου, ἡ Ἐκκλησία κατέδικασε τοῦτο (Miklosich A', σελ. 439). Ἐν τούτοις ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ἀνεγνώριζε πάντοτε τὸ βάπτισμα τῶν Λατίνων καὶ Ἀρμενίων καὶ ἐδέχετο αὐτοὺς εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς διὰ μύρου καὶ λιθέλλου πίστεως (Migne τόμ. 132 σελ. 1155 καὶ

1258.—'Ραλ. καὶ Ποτλ. 5 σελ. 143 καὶ 'Εγκύκλ. Μάρκ. 'Ερέτου ἐν τοῖς Πρακτ. τῆς ἐν Φλωρ. συνόδου σελ. 538, ἐκδ. 'Ρώμης 1864)· τοὺς ἐξ αἱρέσεων ὁμῶς προσερχομένους ἱερεῖς διὰ βραχυσμῆτος ἢ μύρου Θεόδωρος ὁ Βαλσαμῶν θεωρεῖ ἀνιέρους (Migne 138 σελ. 984). 'Η 'Ιερωσύη, ὡς καὶ πάντα τὰ μυστήρια, μετεδίδετο δωρεάν, καταδικαζομένης τῆς σιμωνίας (Miklosich B', σελ. 483, ὁ γὰρ οὗτος ἐτελείτο ἐκδοδόμενων πρότερον βουλλῶν (ἐνθ. ἄν. Α', σελ. 456) μέχρι τῶν ὠρισμένων βλαβῶν τῆς συγγενείας καὶ καταδικαζομένων τῶν ἀνῆρων συνοικεσίων (ἐνθ. ἄν. σελ. 397), ἡ μετείκοια παρὰ τῶν ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων ὀριζομένων πνευματικῶν, καταδικαζομένων τῶν τελούντων αὐτὴν μοναχῶν ἢ μὴ ἐχόντων ἄδειαν ἱερέων καὶ τέλος τὸ εὐχέλαιον ἐτελείτο ὡς καὶ πρότερον, καταδικαζομένων ἅμα τῶν ἱερέων τῶν τελούντων αὐτὸ καὶ ἐπὶ τεθνεώτων (Migne 140 σελ. 806). 'Η 'Εκκλησία ἐπίσης ἐφύλασσε καὶ τὰς ἀνέκαθεν ὀριθείσας τέσσαρας νηστείας, καίτοι παρὰ τισὶ ὑπῆρχον διάφοροι γινῶμαι· οὕτω κατὰ τὸν Βαλσαμῶνα (Migne 138 σελ. 1001) μόνον κατὰ τὴν Μ. Τεσσαρκοστὴν ἔδει νηστεύειν τεσσαράκοντα ἡμέρας, κατὰ δὲ τὰς λοιπὰς ἔρχευν ἐπτά· ἐπίσης τὴν νηστείαν τῆς Θεοτόκου, ἄλλοι μὲν ἐφύλαττον ὅλην, ἄλλοι κατέλυνον τῆς Μεταμορφώσεως καὶ ἄλλοι κατήρχοντο αὐτῆς μετ' αὐτὴν (Migne 127 σελ. 529), κατὰ δὲ τὸ τυπικὸν τῆς αὐτοκρατείας *Εἰρήνης τῆς Δουκαίρης* (1120) αἱ μοναχαὶ ἠδύναντο τρώγειν ἰχθὺς κατὰ τὰ Σάββατα καὶ τὰς Κύριακὰς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τὴν ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ Προδρόμου καὶ τῶν τεσσαράκοντα Μαρτύρων, ἐὰν ἐγίνοντο τοιαῦται προσφοραὶ (Migne 127 § 47), ἀπηγορεύετο ὁμῶς ἡ ἰχθυοφαγία κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ πίπτουσιν κατὰ τὴν ἐβδομάδα τῶν παθῶν. Τέλος περὶ τῶν ἑορτῶν παρατηροῦμεν ὅτι αὗται πληθυνόμεναι ἐκάστοτε ἐωρτάζοντο μετὰ τῆς αὐτῆς μεγαλοπρεπείας καὶ ἀγαλλιάσεως, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν χριστιανῶν καθόλου, ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτείας αὐτῆς (Migne 132 σελ. 758). Σημειωτέον δὲ πρὸς τούτοις ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συναντῶμεν καὶ τὸν *νιπτήρα* (Τυπ. Εἰρ. § 72), τὸν ἐνταφ.ασμὸν τοῦ Μ. Σαββάτου (Miklosich B', 7), τὸν ἀγιασμὸν τῶν ἐργαστηρίων (ἐν. ἄν. σελ. 141) καὶ τὰ μνημόσυνα, λεγόμενα *τρίτα, ἑννατα*

καὶ τεσσαρακοστὰ, διότι ὁ Χριστὸς ἐφανερώσεν ἑαυτὸν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ κατὰ τὴν τρίτην καὶ ἐνάτην ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν, τὴν δὲ τεσσαρακοστὴν ἀνελήφθη (Φιλ. Ἐρμ. τοῦ παρὰ Migne 127 σελ. 877).

§ 161.

ΗΘΙΚΟΣ ΒΙΟΣ.

Δυστυχῶς καὶ κατὰ τὴν περὶ τὴν ταύτην ἐνεκχ διαφόρων λόγων ἐπικρατεῖ ὑπὸ πολλὰς ὑβρεῖς χαλάρωσις τις καὶ κατὰπτωσις τοῦ ἡθικοῦ βίου· ἐνῷ πάντες ἐνεκαυχῶντο ἐπὶ τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ προκειμένης δογματικῆς τινος ἐριδος γενικῇ κατακραυγῇ ἐξεγείρετο κατὰ τῶν ἐτεροφρονούντων, ἐν τούτοις παρὰ πολλοῖς ἡ ὀρθοδοξία ἀπώλεσε τὴν ἀληθινὴν αὐτῆς ἰκμάδα, εἰς τύπους μόνον περιορισθεῖσα καὶ λέξεις κενάς. Ἡ θρησκεία τῶν πλείστων ἀπέβαλε τὸ ζῶν ἐκεῖνο πνεῦμα, τὸ ζωογονοῦν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν διάπραξιν τῆς ἀρετῆς· πά.τες σχεδὸν ὑπετάσσοντο ταῖς ἐπιταγαῖς τῆς Ἐκκλησίας, ἐφοίτων εἰς τοὺς ἁγίους ναοὺς, ἐπεδείκνυντο μέγα ἐνδιαφέρον κατὰ τὰς ἀναφυομένας θρησκευτικὰς ἐριδας, ἀλλὰ πόσων ἡ καρδιά ἐφλέγετο ὑπὸ τῆς ἀληθοῦς θρησκευτικότητος καὶ ἡθικότητος; Δέον, λέγει πατριαρχικὴ τις ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Χριστιανούς, ἐξετάσαι τὴν αἰτίαν τοῦ τοιοῦτου κακοῦ (πολιορκίας τινὸς δηλ.) καὶ ἐπιστρέψαι καὶ κλαῦσαι ἐναντίον Κυρίου καὶ μετανοεῖν καὶ ἐξομολογήσει τὰ πρὶν ἡμαρτημένα διορθώσασθαι, ἡμεῖς τοῖς αὐτοῖς ἢ καὶ μεῖζουσιν ἁμαρτήμασι περιπειρόμεθι, ἀδικοῦντες καὶ ψευδόμενοι καὶ ἐπιποροῦντες καὶ πᾶν εἶδος κακίας ἀπηνυθριασμένως μεταχειριζόμενοι, ταῖς συμφοραῖς τῶν ἀδελφῶν ἐπιτιθέμενοι, τὰ αὐτῶν ἐπιζηλοῦντες πράγματα, ἐτοιμοὶ τῆς μερίδος αὐτῶν ἐπιβαίνειν καὶ καταπατεῖν καὶ κατεσθίειν τοὺς πένητας, φιλονεικοῦντες οἷον ὑπερβάλλεσθαι ἀλλήλους ἐν τῇ κακίᾳ· ὁ ἀνομῶν ἀνομεῖ, ὁ ἀδικῶν ἀδικεῖ, ὁ βλαττηγῶν βλασφημεῖ, πορνεῖται, μοιχεύεται, ἐτιορκεῖται, ἀρπαγὰι, ληστεύεται, φόνοι παρ' ἡμῶν ἀναλθῇ καθ' ἐκάστην τολμῶνται τὴν ἡμέρην, οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ, οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν διόρθωσις μέχρι τοῦ νῦν, οὔτε μετανοίας ἕλκος οὐδ' ὀπίσθιν (Miklo-

sich B', σελ. 464). 'Αλλαχοῦ πάλιν ἀναγινώσκουμεν ὅτι πολλοὶ ἐποίουν τριγαμίας, τετραγαμίας, πολυγαμίας, ἀθεμιτογαμίας καὶ μοιχοζευξίας (ἐν. ἀν. Α', 318), ὅτι ἕτεροι ὕβουν χεῖρα πλεονέκτιδα κατὰ τῶν ἱερῶν, ὅτι ὕβριζον τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ἐφυλάκιζον (ἐνθ. ἀν. 458) καὶ ὅτι τοσοῦτον ἐξέκλιναν, ὥστε προτέκιντο ταῖς μαγείαις καὶ ἄλλοις διαβολικοῖς ἔργοις (ἐνθ. ἀν. 185) καὶ ταῖς θεοδικίαις (Παγ. ἱστ. 'Ανδρ 1, 21. 22). Καὶ τὸ δυσάρεστον ὅτι τὸ κακὸν περὶ τῆς καὶ περὶ τοῖς ἱερομένοις· οὕτω κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀναφέρονται ἱερεῖς καπηλευόμενοι. πλαστογραφοῦντες (Mikl. B', 76 καὶ 89), ἱεροσυλοῦντες (Α', 26), ἀτχολούμενοι περὶ μαγείας καὶ γοητείας, ἔχοντες βιβλίον πλήρες ἐπωδῶν κοιρανίδα λεγόμενον (Miklosich τόμ. Α', σελ. 541) καὶ ἐν γένει βιοῦντες βίον ἀπᾶλλον τῷ ἀξιώματι αὐτῶν. Ἰδίως ζοφερὰν παρίστησι τὴν ἡθικὴν κατὰ πτωσιν τῶν ἱερῶν ἐπιστολὴ τις τοῦ πατριάρχου Καλλίστου, καθ' ἣν οὗτοι ἐλέγχονται ὡς ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὸ ψεῦδος, ὡς φιλάργυροι, οἰνοπόται, πλεονέκται κτλ (ἐνθ. ἀν. Α', σελ. 308). 'Ενεκα τούτων ἡ 'Εκκλησία διώριζεν ἐξάρχους πρὸς ἐπιβλεψιν καὶ διόρθωσιν τῶν ἀσχημονούντων, ἐν γένει δὲ οὐδέποτε ἐπαύσατο μερμινῶσα, διδάσκουσα, ἐκδιδοῦσα ἐπιστολάς καὶ ἐπιβάλλουσα διάφορα ἐπιτίμια (ἐν. ἀν. Α', 173). 'Εντεῦθεν ὁμοῦ οὐδαμῶς δικαιούμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ἐν τῷ ἡθικῷ βίῳ τῆς ἐποχῆς καὶ τὰς φωτεινὰς αὐτοῦ ὕψεις. Ὑπάρχον πολλοὶ ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῶν ἀληθῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς ἡθικῆς, περ' οἷς ἡ θρησκεία ἦν τὸ ζώπυρον τῆς ἐνεργείας αὐτῶν. 'Εν τῇ ἱστορίᾳ τῶν χρόνων τούτων πολλάκις εὗρομεν εὐκαιρίαν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον πολλῶν καὶ τὰ χριστιανικὰ τῆς ἀγάπης ἔργα· ποσάκις ἡ 'Εκκλησία καὶ τὰ τέχνη αὐτῆς δὲν ἤρχοντο εἰς ἐπικουρίαν ἀδελφῶν πασχόντων; ποσάκις ἡ ἀγάπη δὲν ἐξεδηλοῦτο ἐν τοῖς ὁρπανοτροπείοις, τοῖς γυμνασίοις, τοῖς ξενώσι καὶ τοῖς λοιποῖς αὐτῆς καρποῖς; (Ζωναρ. 18, 308.—Σάθ. Μ. βιβλ. 4, 67)· ποσάκις δὲ ἀπέναντι τῶν βδελυγμάτων ἐκείνων δὲν συνηντήσαμεν ἄνδρας, ἀληθεῖς χριστιανοὺς λόγῳ τε καὶ ἔργῳ; ἵνα παραλίπωμεν τὸν 'Αρσένιον, τὸν Ἰωσήφ, τὸν Μάρκον, τὸν Βλεμμίδην κτλ. ἀναφέροντες τὸν Θεσσαλονίκης Εὐστάθιον, ὅστις ἐμπαροῦμενος τοῦ πνεύματος τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς, οὐ μόνον

ἔργῳ παρέστησεν ἑαυτὸν ὡς τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς καθόλου αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ τῶν συγγραμμάτων εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἡθικοῦ βίου τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ (πρὸλ. Neander, Eustathius von Thessalonik in wissensch. Abhand. 1851 σελ. 14).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.

§ 162.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΘΟΛΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ.

Πρὸλ. τὴν § 123.

1. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (§ 123) εἶδομεν διὰ ποίους λόγους ἀνεγεννήθησαν τὰ γράμματα ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων· εὐτυχῶς ἡ ἀνάπτυξις αὕτη διατηρεῖται καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἡ διατήρησις δ' αὐτῆς κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται εἰς δύο βασιλικὰς δυναστείας· ἡ πρώτη τῶν δυναστειῶν τούτων εἶναι ἡ τῶν Κομνηνῶν (1057-1185), ἀποτελέσασα πραγματικῶς ἑνδοξὸν περίοδον τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως τῶν γραμμάτων· ἅπαντες σχεδὸν οἱ αὐτοκράτορες τῆς οἰκογενείας ταύτης ἦσαν λόγιοι καὶ σοφοὶ καὶ γυναῖκες δ' ἔτι διεκρίνοντο διὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν, ὡς ἡ *Εὐδοκία*, ἡ θυγάτηρ Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ ἡ *Ἄννα*, ἡ θυγάτηρ Ἀλεξίου τοῦ Α'. Ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς λέγει Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (Ἀλεξ. Ε', 144) ἀπάσης παιδείας καὶ τέχνης λογικῆς οὐκ ἐνδεὼς εἶχεν· ἐνῶ δὲ οἱ ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογενήτου μέχρι τοῦ Μονομάχου αὐτοκράτορες ἐν παρέργῳ εἶχον τὴν παιδείαν, αὐτοὶ χλιδῶντες καὶ παίζοντες καὶ ὀρτυρίαις καὶ ἄλλοις αἰσχίοις παιγνίοις ἐνασχολούμενοι, ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ τὰ γράμματα ἀνέλαμψαν καὶ διὰ σπουδῆς τοῖς φιλόλογοις ἐγένοντο. Ὅτι τὰ γράμματα μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου περιτλήθον εἰς κατὰπτωσίν τινα καὶ ὅτι ἡ ἐπίσημος ἐν Μαгнаύρᾳ ἀκαδημία οὐκ ἦν ἐν τοῖς ζῶσι, μαρτυρεῖ πολλαχοῦ καὶ Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς

(Σάθ. Μ. Βιβλ. Τόμ. 4, 18. 23. 26. 433 καὶ Pselli Opuscul. ed. Boissonade σελ. 150), ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ καταπτώσει ταύτῃ δὲν ἔλειψαν ὀλοτελῶς οἱ λόγοι, ἐκαλλιεργεῖτο δὲ ἰδίως ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία (ἐνθ. ἀν. 31)· κυρίως ὁμως πρὸ τῶν Κομνηνῶν διὰ τῆς ἐξαιρετικῆς φιλοπονίας καὶ τῆς θαυμαστῆς ὁξυνείας Μιχαήλ τοῦ Ψέλλου, βοηθουμένου εἰς τὸ ἔργον ὑπὸ τοῦ Λειχούδη, Ξιφιλίνου καὶ Μαυρόποδος, ἀνυψώθη ἡ παιδεία εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς περιωπὴν (ἐνθ. ἀν. Σάθα σελ. 119—123) καὶ ἀνιδρύθη ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκαδημία τῶν γραμμιάτων, ἥτις εἰς δύο διαιρουμένη τμήματα, τὸ φιλοσοφικόν, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου ὑπὸ Μ. τὸν Ψέλλον καὶ τὸ νομικόν (διδασκαλεῖον τῶν νομίμων, μουσεῖον νομοθετικῆς, ἐν. ἀν. σελ. 168. 285.—Μιχ. Ἀτταλ. 21, 15) ἐν τῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὑπὸ Ἰωάννην τὸν Ξιφιλῖνον, πολλοὺς ἀπήνεγκε τοὺς καρπούς· εὐτυχῶς οὐ πολὺ μετὰ Κωνσταντῖνον τὸν Μονομάχον ἤρξεν ἡ οἰκογένεια τῶν Κομνηνῶν, ἐπὶ τῆς ἐποῆας καὶ μάλιστα ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ συναντῶμεν τὴν σχολὴν τῶν γραμματικῶν, ἐν ἣ ἐδιδάσκετο ἡ γραμματικὴ, ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ διαλεκτικὴ, ἡρμηνεύοντο δὲ τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Ἰαμβλίου καὶ ἄλλων· ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ ἐδίδασκε καὶ ὁ ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ἡμῖν γνωστὸς Ἰωάννης ὁ Ἰταλὸς (§ 153, 1). Οὕτως ἀνέλαμψεν ἡ παιδεία ἐν Κωνσταντινουπόλει, πρὸς αὐτὴν δ' ἡμιλλᾶτο καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Ἀλλὰ τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει ἠπείλησε νὰ καταστρέψῃ τέλεον ἡ ὠμότης καὶ ἡ ἀγροικία τῶν Σταυροφόρων, οἵτινες τοσαύτην περιφρόνησιν ἐπεδείξαντο πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ὅσῃν ὑπερφάνειαν οἱ βυζαντινοὶ καὶ διὰ τοῦτο ὅσων ἐφείσθησαν αἱ πυρκαϊαὶ καὶ αἱ λεηλασίαι, ταῦτα κατέστρεψαν ἐκεῖνοι. Εὐτυχῶς ἡ λατινοκρατία διήρκεσεν ἐπ' ὀλίγον, ὅτε δ' ἡ δυναστεία τῶν Παλαιολόγων (1259—1453) ἐγένετο τὸ 1261 κυρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνέβαλον αὐθις αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι διαβιώσασαι μέχρι τῆς ἀλώσεως, ὅτι μεταφυτευθεῖσαι εἰς τὴν Δύσιν, ἀνῆψαν τὴν λαμπάδα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

2. Παραλλήλως πρὸς τὴν καθόλου παιδευσιν ἐν τῷ βυζαντινῷ

κράτει ἔβαινε καὶ ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη, φέρουσα καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοὺς χαρακτῆρας τοῦ Σχολαστικισμοῦ καὶ Μυστικισμοῦ. Ἡ πρώτη τάσις, ὡς ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν (§ 123, 2) προῆλθεν ἐκ τῆς ὑπὲρ τὸν Πλάτωνα προτιμήσεως τοῦ Ἀριστοτέλους, καταλληλότερον συντελοῦντος εἰς τὴν διασκευὴν καὶ διάταξιν τῶν θεολογικῶν γνώσεων· ἐν τούτοις οὔτε ὁ Πλάτων, οὔτε τὰ λοιπὰ φιλοσοφήματα ἀπώλεσαν ὅλως τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, μάλιστα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοσούτον εἰτεχώρησεν ὁ πλατωνισμός, ὥστε οἱ προσκείμενοι τῷ Ἀριστοτέλει, ἐθεώρησαν τοῦτο ὡς ἐπικίνδυνον. Ἦδη κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα μεταξὺ Μιχαήλ τοῦ Ψέλλου καὶ Ἰωάννου τοῦ Ξιφιλίνου ἀνεφλέγη ἡ ἔρις αὕτη, καθ' ἣν τοῦ πατριάρχου Ξιφιλίνου ὑποδείξαντος τῷ φίλῳ αὐτοῦ ὅτι οἱ θαυμασταὶ τοῦ Πλάτωνος παύουσιν ἀποτελοῦντες μέρος τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, ὁ Ψέλλος δι-εμαρτυρήθη ἐν τινὶ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ, ὡς καὶ ἐν τῷ ἐπιταφίῳ αὐτοῦ (πρὸλ. Σάθα Μ. βιβλ. 4 προλεγ. σελ. 105 καὶ ἐπιτάρ. 459), ἐνθα καταμωκώμενος τῶν ἀριστοτελικῶν καὶ χαλδαϊκῶν δογμάτων, δι' ὧν ἐπισκοπεῖσιν τινες τὰ χριστιανικὰ ὑπερυψοῖ τὸν Πλάτωνα, ἡ πρὸς τὸν ὁποῖον τάσις ἄλλως τε δὲν συνεπάγει καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀποσκίρτησιν. Κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα βλέπομεν Νικόλαον τὸν Μεθώνης πολεμοῦντα τὸν πλατωνισμόν, ὡς ἀπάγοντα τῆς ὀρθοδόξιας. Ὁ ἀγὼν ἐπανελήφθη δριμύτερος καὶ ἐμπαιθέστερος κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ὅτε ὁ ὑπὲρ τοῦ ἐθνισμοῦ ἐν γένει ἐνθουσιῶν Πλήθων ἐζήτηε νὰ καταρρίψῃ τὸν Ἀριστοτέλην ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀναβιδάσῃ τὸν Πλάτωνα· ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ διηρέθησαν οἱ λόγιοι καὶ οἱ θεολόγοι τοῦ Βυζαντίου, τῶν μὲν Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου καὶ ἄλλων μαχομένων ὑπὲρ τοῦ Ἀριστοτέλους, τῶν δὲ Πλήθωνος, Μιχαήλ Ἀποστόλη κτλ. ὑπὲρ τοῦ Πλάτωνος· ἐν τῇ ἔριδι ταύτῃ ὁ Βησσαρίων καίτοι ἀπέκλινεν εἰς τὸν Πλάτωνα συνεβούλευεν ἀμφοτέραις ταῖς μερίσι μετριοπαθεῖαν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν μυστικισμόν, οὗτος ἐπὶ τῶν αὐτῶν, ὡς καὶ πρότερον βάσεων στηριζόμενος κωλλιεργεῖται καὶ πάλιν ἐν τοῖς μοναστηρίοις, ἐπιστημότερος δ' αὐτοῦ ἀντιπρόσωπος εἶναι Νικόλαος ὁ Καβάσιλας· ὁ μυστικισμὸς τοῦ Καβάσιλα ὀριζόμενος ὑπὸ τοῦ συμβολικοῦ καὶ θεωρητικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἀρεοπαγίτου

καὶ τοῦ πρακτικοῦ τοῦ Μακαρίου ἀσχολεῖται περὶ τὴν διάκρισιν τοῦ παρόντος καὶ μέλλοντος κόσμου· ὁ ἄνθρωπος ἐν σκότει διατελῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ὡς ἐν καταστάσει ἐμβρύου, προώρισται νὰ ὑψωθῇ εἰς τὸ φῶς τοῦ ἑτέρου, τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ τῆς μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἐνώσεως· τὸ πρὸς τοῦτο ὁμῶς μέσον εἶναι ὁ χριστιανικὸς βίος, τελειούμενος διὰ τῶν μυστηρίων τοῦ βαπτίσματος, τοῦ μύρου καὶ τῆς εὐχαριστίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως. Ἐκ τῶν δύο τούτων χαρακτήρων τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης ἀρχοῦντως καταδείκνυται ἡ ζωὴ αὐτῆς καὶ ἡ κίνησις, τοῦτο δὲ συναποδεικνύει καὶ ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀνάπτυξις τῶν διαφόρων τῆς θεολογίας κλάδων. Ἐν πρώτοις ὅσον ἀρροᾷ εἰς τὸν ἐξηγητικόν, καίτοι ἐξέλιπον πλέον παραγωγικαὶ ἐργασίαι, οὐχ ἥττον ὁμῶς ἀναφέρονται διαφοροὶ ἐρμηνευταί, σπουδαῖοι οὐ μόνον διὰ τὴν συλλογὴν καὶ διατήρησιν γνώμων ἀρχαιοτέρων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παραγωγὴν νέων· τοιοῦτοι π.χ. εἶναι *Νικήτας ὁ Σερρών*, ἐπίστροφος διὰ τὰς σειράς αὐτοῦ, *Θεοφύλιτος ὁ Βουλγαρίας*, γράψας ἐρμηνείας εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης, *Εὐθύμιος ὁ Ζυγαβηνός*, *Νικηφόρος ὁ Βλεμμίδης*, *Μιχαῖριος ὁ Χρυσοκέφαλος*, *Θεόδωρος ὁ Πτωχοπρόδρομος* κτλ. ἐνταῦθα ἀνήκουσι καὶ αἱ περιγραφαὶ τῆς Παλαιστίνης ὑπὸ *Ἰωάννου Φωκά*, *Ἐπιφανίου*, *Περδίκου* κτλ. Πτωχὸς καὶ ἀκαλλιέργητος εἶναι ὁ ἱστορικὸς κλάδος, ἐνθα ἐκτὸς τῆς ἱστορίας *Νικηφόρου τοῦ Καλλιπαστου* οὐδὲν ἕτερον ἔχομεν· ἀπέναντι ὁμῶς τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἔχομεν τὴν καθόλου ἱστοριογραφίαν, παραγαγοῦσαν τοὺς δοκιμωτέρους ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου, οἷον *Ἰωάννην τὸν Σκυλιτζήν* (ΙΒ' αἰών), *Ζωναράν* (1118), *Νικήταν τὸν Χωνιάτην* (1117—1206), *Ἀρναῖον τὸν Κομνηνὴν* (1081—1118), *Γεώργιον τὸν Ἀκροπολίτην* (1204—1261), *Γεώργιον τὸν Παχυμέρη* (1258—1308), *Νικηφόρον τὸν Γρηγοράν* (1204—1359), *Ἰωάννην τὸν Καρτακουζηνόν* (1320—1357), *Ἐφραίμιον* (ΙΔ' αἰών), *Μιχαὴλ Γλυκᾶν*, (ΙΕ' αἰών) κτλ. Σπουδαιότεραι ἐργασίαι ἐγένοντο ἐν τῷ συστηματικῷ κλάδῳ καὶ δὴ ἐν τῇ δογματικῇ· τὰ δογματικὰ ἔργα *Εὐθυμίου τοῦ Ζυγαβηνοῦ*, *Νικήτα τοῦ Χωνιάτου*, *Συμεῶν τοῦ Θεσσαλονίκης*, *Κων-*

σταντίνου τοῦ Ἀρμενοποῦλου κτλ. κυρίως φύσεως πολεμικῆς περιορίζονται εἰς τὰ θεολογικά καὶ χριστολογικά ζητήματα, μικρὸν ἀπτόμενα τῶν ἀνθρωπολογικῶν καὶ σωτηριολογικῶν· ἀλλὰ καὶ οἱ μυστικοὶ θεολόγοι οὐ μικρὸν εἰργάσθησαν ἐν τοῖς μυστηρίοις, αἱ δὲ μετὰ τῶν Λατίνων συζητήσεις προὐκάλεσαν καὶ τὴν περὶ ἄλλα ζητήματα ἐνασχόλησιν· ἐν τούτοις αἱ τῶν δογματολόγων τούτων ἀποδείξεις πᾶσαι σχεδὸν παραλαμβάνονται ἐκ τῶν ἀρχαίων πατέρων, ἐν τῷ δογματικῷ δὲ τούτῳ πολέμῳ ἀποτείνονται ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων καὶ κατὰ τῶν νεωτέρων αἰρετικῶν. Ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ ἀκμάζει καὶ ἡ ἀπολογητικὴ, πολλῶν λαβόντων ἀφορμὴν πρὸς τοιοῦτου εἶδους συγγραφὰς ἐκ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, ἰσλαμισμοῦ καὶ ἐθνισμοῦ. Τέλος καὶ ἐν τῷ πρακτικῷ κλάδῳ ἀπαντῶσιν ἔργα τινά, ὡς ἐν τῇ ὁμιλητικῇ διάφοροι λόγοι καὶ ὁμιλίαι καὶ ἐν τῇ λειτουργικῇ διάφοροι ἐξηγήσεις, τῆς λειτουργίας καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθόλου τελουμένων.

§ 163.

ΟΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ ΑΚΜΑΣΑΝΤΕΣ

ΠΑΤΕΡΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ (1054—1250).

Σπουδαιστάτη διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν Κομνηνῶν, χαρακτηριζομένη ἀληθῶς ὡς τὸ ἄθος καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς ἡμετέρας θεολογίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἐπιστημότεροι τῶν πατέρων καὶ συγγραφέων τῶν χρόνων τούτων, ἄληστον τῇ ἀληθείᾳ καταλιπόντες μνῆμην ἐν τοῖς πολλοῦ λόγου ἀξίοις συγγράμμασιν αὐτῶν εἶναι οἱ ἐξ ἡς Μιχαὴλ ὁ Ὑψηλὸς γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὸ 1020 καὶ ἀποθανὼν περὶ τὸ 1106, ἀνὴρ σφωτάτος καὶ τῶν φιλοσόφων ὑπάτος, ἅμα δὲ καὶ πολυγλωσσώτατος, ὁ Φώτιος τῶν χρόνων ἐκείνων. Ζήλου διακκοῦς πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἐμφορούμενος ἐσπούδασεν ἐν Κων/πόλει ὑπὸ διαφόρους διδασκάλους, ἐνασχοληθεὶς ἰδίως περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ῥητορικὴν, πρῶτως δ' ἰδὼν ἐνταῦθα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων ἐν τῷ φιλοσοφικῷ τμήματι τῆς ἀκαδημίας, καὶ ἐξήτκει ἐπὶ τε τούτου καὶ τῶν λοιπῶν αὐτοκρατόρων μεγάλην

ἐπιρροὴν ἐν τοῖς πολιτικοῖς ζητήμασιν· ἀναδειχθεὶς παιδαγωγὸς *Μιχαήλ τοῦ Ζ'* τοσοῦτον ζῆλον ἐνέπνευσεν αὐτῷ πρὸς τὰ γράμματα, ὥστε οὗτος καὶ ἐπὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν ἀναβάς θρόνον ὠλιγῶρει τῶν κυβερνητικῶν αὐτοῦ καθηκόντων· ἀκολουθῶν τῷ φιλῶ αὐτοῦ Ἰωάννῃ τῷ *Ξιφιλίνῳ* μετέβη καὶ ὁ *Ψελλὸς* εἰς τὸν κατὰ *Βιθυνίαν* Ὀλυμπον ὅπως μονάσῃ (1055), ὅθεν ἐπανελθὼν ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ἦδη ἀνωτέρω εἰπομεν (§ 162, 1) ὅτι ὁ *Ψελλὸς* ὑπὸ τὸν τίτλον ὑπατος τῶν φιλοσόφων ἐδίδασκεν ἐν τῷ φιλοσοφικῷ τμήματι τῆς ἀκαδημίας πολλοὺς ἀλωσίμους ποιῶν μαθητάς, Ἑλληνας, Κελτοὺς, Ἀραβας καὶ Βαβυλωνίους (Σάβ. ἐνθ. ἀν. σελ. προλεγ. 54), φαίνεται ὁμως ὅτι καὶ ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἐδίδασκεν, ὅτε ἀποχωρήσαντα εἰς τι μονῆριον διεδέχθη Ἰωάννης ὁ Ἰταλὸς (*Ἀν. Κομν. Ἀλεξ. 5*, σελ. 145). Ὁ *Ψελλὸς* εἶναι κυρίως θαυμαστὸς διὰ τὴν πολυμερῆ αὐτοῦ παιδευσιν· ἦν φιλόσοφος, θεολόγος, ἱστορικός, μαθηματικός, ῥήτωρ καὶ ἰατρός, καὶ ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐπιστήμας ταύταις διεκρίθη ὡς συγγραφεὺς δεξιός· δὲν παρήγαγε μὲν ὁ *Ψελλὸς* νέον τι, οὐδὲ ἔταμε νέαν ὁδὸν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ὥκειοποιήθη ὁμως τὸ ὑπάρχον καὶ κατέστησεν αὐτὸ καρποφόρον. Ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων αὐτοῦ συγγραμμάτων ἐξεδόθησαν διάφορα θεολογικά (ὡς περὶ ἐνεργείας δαιμόνων, χαρακτηῆρες εἰς τοὺς πατέρας, ἐπιλύσεις φυσικῶν ζητημάτων κτλ.), νομικά (σύνοψις τοῦ νομοκάνονος, περὶ ὀνομάτων τῶν δικῶν κτλ.), φιλοσοφικά (περὶ ψυχῆς, εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ Πλάτωνος, περὶ Χαλδαϊκῶν χρησμῶν, περὶ Ἑρμοῦ τοῦ Τρισηγίστου κτλ.) καὶ ἱστορικά (ἐκατονταετηρὶς βυζ. ἱστορίας 976—1077 κτλ.) (πρβλ. Σάβα Μεσ. Βιβλ. τόμ. 4, καὶ 5.—*Migne* τόμ. 122 καὶ Φαβρίκιον τόμ. 10 σελ. 62).—Συμμαθηταὶ καὶ φίλοι τοῦ *Ψελλοῦ* ἦσαν καὶ οἱ ἐν τοῖς γράμμασιν ἐπίσημοι, Ἰωάννης ὁ *Ξιφιλίνος*, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὁποῦ σῶζονται διάφοροι λόγοι (*Migne* 120 καὶ *William Fischer, Studien zur byzantinischen Geschich. Plauen* 1883), Ἰωάννης ὁ *Μυρόπουλος*, ἐπίσκοπος *Εὐχελιδίων* ἐπίσκοπος διὰ τὴν εἰς τοὺς τρεῖς ἱεράρχας ἀκολουθίαν καὶ δι' ἀφόρους ἐγκωμιαστικούς (*Migne* τόμ. 120) καὶ *Κωνσταντῖνος* ὁ *Λευκούδης* πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (*Migne* τόμ. 119)—Περὶ

τὸ 1077 ἤκμασε καὶ *Νικήτας* ὁ *Σερρών*, ἐπίσημος διὰ τὰς σειρὰς αὐτοῦ εἰς τὸν *Ματθαῖον*, τὸν *Ἰωδ* καὶ τὴν *Α'* πρὸς *Κορινθίους* ἐπιστολὴν· ὁ αὐτὸς συνέγραψε καὶ ὑπομνήματα εἰς λόγους τινὰς *Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου* κτλ. (*Migne* τόμ. 127).—*Σημαντικώτερος* τοῦ *Νικήτα* ἦν *Θεοφύλακτος* ὁ *Ἀχρίδης*, ἐπίσημος κυρίως διὰ τὰς ἐξηγητικὰς αὐτοῦ ἐργασίας· ὁ *Θεοφύλακτος* ἦν *Κωνσταντινουπόλιτις* καὶ παιδαγωγὸς *Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ Μιχαήλ τοῦ Ζ'* καὶ ἀπὸ τοῦ 1076 ἀρχιεπίσκοπος *Βουλγαρίας*· συνέγραψεν ὑπομνήματα εἰς τὰ *Εὐαγγέλια*, τὰς *Πράξεις*, τὰς ἐπιστολάς καὶ τοὺς δώδεκα προφῆτας· καίτοι κυρίως τὸν *Χρυσόστομον* εἶχεν ὡς βάσιν, ἔχει ὅμως καὶ ἰδίας ἐρμηνείας μετὰ πνεύματος καὶ δεξιότητος. Ὁ *Θεοφύλακτος* ἐκτὸς τούτων ἔγραψε καὶ τὴν *βασιλικὴν παιδείαν*, ὡς καὶ 130 ἐπιστολάς, ἐν αἷς ἀποδύρεται διὰ τὴν βαρβαρότητα τῶν βουλγάρων (*Migne* τόμ. 123-126 καὶ *B. Γεωργιάδου*, *μνημεῖα ἀνέκδοτα ἐκ τῶν τοῦ Θεοφύλακτου* Ἑκκλ. Ἀλήθ. ἔτος Δ' φυλ. 8. 9. 10).—*Εὐστράτιος* ὁ *Νικαίας*, εἰς τῶν διασημοτέρων θεολόγων τῆς ἐποχῆς Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἀνὴρ τὰ τε θεία σοφὸς καὶ τὰ θύραθεν, αὐχῶν ἐπὶ ταῖς διαλέξεσι μᾶλλον ἢ οἱ περὶ τὴν *Στοὰν* καὶ Ἀκαδημίαν ἐνδιατρίβοντες, ὡς λέγει Ἀννα ἡ Κομνηνή· οὗτος ἔγραψε πολλὰ καὶ διάφορα, τέσσαρας δὲ κατὰ *Λατίνων* λόγους ἐξέδωκεν ὁ ἀοιδιμος *A. Δημητρακόπουλος* ἐν τῷ *A'* τόμ. τῆς Ἑκκλ. Βιβλιοθήκης (πρὸς τοῦ αὐτοῦ Ὁρθ. Ἑλλ. σελ. 12 καὶ *Cave* σελ. 562).—*Εὐθύμιος* ὁ *Ζυγαβηνὸς* ἢ *Ζυγαδηνὸς* (καὶ διὰ τοῦ *ε*) μοναχὸς τῆς *Περιβλέπτου* ἐν *Κωνσταντινουπόλει*, οἰκεῖος τῇ οἰκογενεῖᾳ τῶν Κομνηνῶν καὶ ἀνὴρ γνωστὸς πᾶσι τοῖς τοῦ *Ιερατικοῦ* καταλόγου, γραμματικῆς δὲ εἰς ἄκρον ἐληλίκῳ· καὶ ῥητορικῆς οὐκ ἂν μετέστατος καὶ τὸ δόγμα, ὡς οὐκ ἄλλος τ.ς ἐπιστήμων (*Ἀλεξ.* 15). Κατ' ἐντολὴν Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἔγραψεν ὁ *Ζυγαβηνὸς* τὴν *Δογματικὴν Παροπλίαν* ἐν 28 τίτλοις, σύγγραμμα σπουδαιότατον καὶ ἐπιστημονικόν, καίπερ ἐν ταῖς ἀρχαιοτέραις αἰρέσεσιν στηριζόμενον ἐπὶ τῶν ἀποδείξεων τῶν ἀρχαίων πατέρων· ὁ αὐτὸς εἶναι σημαντικὸς καὶ διὰ τὰς ἐρμηνευτικὰς αὐτοῦ ἐργασίας, οἷον ὑπομνήματα εἰς τὰ *Εὐαγγέλια*, τὰς ἐπιστολάς τοῦ *Παύλου* καὶ τὰς *Καθολικὰς* (τῆς ἐκδόσεως τῶν ὁποίων

ἐπελήφθη ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν Νικηφόρος Καλογεράς· ἐκτὸς τούτων ὁ Εὐθύμιος ἔγραψε καὶ ἄλλα (ἴδε Migne τόμ. 128—131 καὶ Ullmann in Studien und Kritiken 1843 σελ. 647).—Θεόδωρος ὁ Πτωχοπρόδρομος ἀκμάζων περὶ τὸ 1150, ἀνὴρ σοφὸς καὶ πολυμαθὴς καὶ διακρινόμενος ὡς φιλόσοφος, γραμματικὸς, θεολόγος, ιστορικὸς καὶ ποιητής· ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἀνεκδότων ἔτι ἀναφέρομεν τὰ τετράστιχα ἱαμβεῖα καὶ ἡρῶα εἰς τὰ κεφαλαιωδῶς ῥηθέντα ἐν τῇ Γραφῇ, ἱαμβεῖα εἰς τὴν Κ. Δ. κτλ. (Migne τόμ. 133—Cave σελ. 585.—Φαβρίκιον 10, 429.—Κ. Οἶκον. Τετρ. Δ'. σελ. 779 καὶ Δημ. 'Ορ. 'Ελ. 21).—Νικόλαος ὁ Μεθώνης ἀκμάζων περὶ τὸ 1155, εἰς τῶν σπουδαιοτάτων καὶ εὐφρεστάτων θεολόγων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, γράψας τὴν σπουδαιοτάτην ἀπολογίαν τῶν χρόνων τούτων ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀνάπτυξις τῆς θεολογικῆς στοιχειώσεως Πρόκλου τοῦ πλατωνικοῦ· ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ὁ Μεθώνης πολεμῶν τὴν ἐν τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ ἀπόκλισιν πρὸς τὸν ἐθνισμόν, καταδεικνύει τὴν μηδαμινότητα τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τὸ ἔξοχον τοῦ Χριστιανισμοῦ· καίτοι δὲ ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ δὲν παρατηρεῖται αὐτοτέλεια καὶ παραγωγικότης, ἀλλ' ἡ πολεμικὴ αὐτοῦ καὶ ἀπολογητικὴ εἶναι τοσοῦτον εὐρυτῆς καὶ βαθεῖα, ἡ ἔκθεσις τοσοῦτον σαφής, ἀπλή καὶ ἀκριβής καὶ ἡ φιλοσοφικὴ διασκευὴ τοσοῦτον ζωηρά, ὥστε δυσκόλως δύναται τις νὰ παραβάλλῃ αὐτὸν πρὸς ἕτερον σύγχρονον συγγραφέα. Ἐκτὸς τούτου ὁ Νικόλαος συνέταξε καὶ ἕτερον ὁμοίας ὕλης σύγγραμμα, περιέχον ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις, ὡς καὶ τινὰ κατὰ Λατίνων (πρβλ. Migne τόμ. 135.—Voemel ἐκδ. τῶν συγγρ. ἐν Φραγκρούρτῃ 1825 καὶ 1826.—Ullmann ἐνθ. ἀν. σελ. 740.—καὶ Δημ. ἐν. ἀν. σελ. 25).—Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης, ἡ μοῦσα τῶν ἐννοιῶν, ἡ χάρις τῶν λέξεων, ἡ φιλόσοφος Καλλιόπη κατὰ Ψελλόν, ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ μονάσας ἐν τινι μονῇ καὶ χειροτονηθεὶς διάκονος τῆς ἀγίας Σοφίας διωρίσθη εἰς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς. Ὡς κάρπὸς τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ πρόκεινται ἡμῖν τὰ ὑπὸ ποικίλης πολυμαθείας χαρακτηριζόμενα ὑπομνήματα αὐτοῦ εἰς τὴν Ὀδύσειαν καὶ Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου καὶ τὸν Πίνδαρον· ὅτε δὲ κατὰ τὸ 1832 ὑπὸ

τοῦ Tafel ἐξεδέθησαν καὶ τινα τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, τότε ἡ δόξα τοῦ σοφοῦ σχολιαστοῦ ἐδιπλασιάσθη ὑπὸ τῆς ἡθικῆς αὐτοῦ ἀξίας, τῶν εὐγενῶν φρονημάτων, τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας καὶ τοῦ θερμοῦ ζήλου, ἅτινα διαβλέπομεν ἐν αὐτοῖς, ἐπηλύθευσε δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ τοῦ Ἀχομινάτου, μητροπολίτου Ἀθηνῶν λεχθέν, ὅτι ὁ Εὐστάθιος συνέγραψε λόγους λαμπροὺς καὶ δόγμασιν εὐαγγελικοῖς γεφυρωμένους θαυμασίως, ὡς εἰ τις ἄργυρῳ χρυσὸς ἐτιχέετο. Τὸ 1175 ὁ Εὐστάθιος ἀνυψώθη εἰς τὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ μετὰ δραστηριότητος σπανίας ἀνέλαβε τὸ ἔργον αὐτοῦ· καίτοι ὁ ἴδιος ἀληθῆς ἦν μοναχὸς καὶ θαυμαστής τοῦ μοναχικοῦ βίου, λυπούμενος ὅμως διὰ τὴν ἡθικὴν αὐτοῦ κατὰπτωσιν εἰργασθῆ ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως αὐτοῦ, ἐντευθεν δὲ προέκυψαν διαφορα αὐτοῦ συγγράμματα, ὡς ἐπισκεψίς βίου μοναχικοῦ, λόγος πρὸς τινα Στυλίτην καὶ περὶ ὑποκρίσεω. (§ 157)· μετὰ πόσης δ' αὐταπαρνησίας διώκει τὸ πόμυνιον αὐτοῦ δείκνυται ἐκ τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῆς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς διηγέσεως τῆς ὑπὸ τῶν λατίνων ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης (1185)· ἐκτὸς τούτων ὁ Εὐστάθιος συνέγραψε καὶ ἕτερα, ὡς λόγους, ἐπιστολάς, διατριβάς, μαρτυροῦντα τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ (Migne τόμ. 135-136.—Cave σελ. 593.—Neander Eustathius von Thessalonik in wissenschaft. Abhandlungen καὶ K. Οἰκονόμου Τετρ. Δ'. 778).—Θεοφάνης ὁ Κεραμεὺς ἀρχιεπίσκοπος Ταυρομενίου ἐν Σικελίᾳ, ἀκμάζων περὶ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος καὶ ἐπίσημος ὢν ὡς ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ· αἱ 65 αὐτοῦ ὁμιλίαι διακρίνονται διὰ τὴν ἀπλότητα αὐτῶν, τὴν ῥητορικὴν τέχνην καὶ τὴν ἀκριβῆ ἐρμηνείαν· πολλάκις πρὸς τὴν γραμματεϊστορικὴ ἀκολουθεῖ καὶ τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν (Migne τόμ. 132.—Cave σελ. 522 καὶ Οἰκον. ἐνθ. ἀν. σελ. 777).—Θεόδωρος ὁ Βαλουαῖος Κωνσταντινουπόλιτης, διάκονος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, νομοφύλαξ καὶ χαρτοφύλαξ καὶ ἀπὸ τοῦ 1190 πατριάρχης Ἀντιοχείας, ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων λογίων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἀνὴρ ἐρίδων ἐς ἀκριβὲς τῶν νομικῶν καὶ κανονικῶν διανομοθετημάτων καὶ πᾶσιν ἐν τοῖς τοῖς περιφθόμενος κατὰ Ἰωάννην τὸν Κίτρου· περὶ τῆς σημασίας αὐτοῦ μαρτυροῦσι καὶ τὰ κανονικὰ αὐ-

τοῦ συγγράμματα, ὅσον ἡ συλλογὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων, ἡ ἐξηγήσις τῶν ἱερῶν κανόνων, διάφοροι ἀποκρίσεις, μελέται κτλ. (Migne τόμ. 137-138.—Cave σελ. 597.—Δημ. 33 καὶ Οἶκον. 780).—Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἡ Ἀχομινάτος ἐξ ἐπισήμου οἰκογενείας καταγόμενος καὶ ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ παιδείας, διάφορα καταλαβὼν ἀξιώματα, ὡς τὸ τοῦ ἐπὶ τῶν κρίσεων, τοῦ Μ. λογοθέτου, τοῦ κριτοῦ τοῦ Βήλου κτλ. μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔφυγεν εἰς Νίκαιαν, ὅπου καὶ ἀπέθανε μετὰ τὸ 1206· ὁ Νικήτας ἐκτὸς πολυτίμου ἱστορίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, κατέλιπεν ἡμῖν καὶ τὸν *Θησαυρὸν τῆς Ὁρθοδόξιας* ἐξ 27 βιβλίων, ἐξ ὧν μόνον τὰ 5 εἶναι ἐκδεδομένα λατινιστί· τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐγράφη πρὸς διδασκαλίαν φίλου τινὸς αὐτοῦ καὶ περιέχει ἐκθεσιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως μετὰ ἀναιρέσεως τῶν αἰρετικῶν, καίτοι δὲ ἐν αὐτῷ ἀκολουθεῖ ὁ Νικήτας τῇ διατάξει τοῦ Ζυγαβηνοῦ, εἶναι ὅμως πλουσιώτερος ἐκεῖνου, ἐλευθερώτερος καὶ παθητικώτερος· κατὰ τὸν Ἀλλάτιον ἔγραψε καὶ τρία συγγράμματα κατὰ Λατίνων (Migne 139—140.—Ullmann ἐνθ. ἀν. 682.—Cave 620 καὶ Δημ. 37).—Ἐπίσης σημαντικὸς ἦν καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικήτα Μιχαὴλ ὁ Ἀχομινάτος, μητροπολίτης Ἀθηνῶν, γράψας διάφορα (ἰδ. Migne 140.—Σ. Λάμπρου τὰ σωζόμεν. Μιχ. τοῦ Ἀχομινάτου, Ἀθήν. 1879—1880.—καὶ Β. Γεωργιάδου, λόγος Μιχ. Ἀχομ. Ἀθήν. 1882).—Γερμανὸς ὁ Β' ἡ νέος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1222), ἀνὴρ συνετὸς καὶ ἱερετῇ καὶ λόγῳ τὸν βίον κοσμήσας, ἐπιστομὸς ἅμα καὶ διὰ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ὅσον ὁμιλίας, ἐπιστολὰς καὶ διάφορα κατὰ Λατίνων (Migne τόμ. 140.—Οἶκον. ἐνθ. ἀν. 781 καὶ Ἀν. Δημ. ἐν. ἀν. 38).—Ῥωάννης Φωκᾶς μοναχὸς ἐκ Κρήτης, περίφημος διὰ τὴν πεμνηγεγραφήν τῆς ἁγίας Γῆς, ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΒ' αἰῶνος (Migne τόμ. 133).

§ 164.

* ΟΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ ΠΑΤΕΡΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ
(1250—1454).

Οὐχ' ἦττον σημαντικὴ διὰ τὸν πλοῦτον τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων εἶναι καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων· ἐπιστημότεροι τῶν θεολόγων τῶν χρόνων τούτων εἶναι οἱ ἑξῆς· Νικηφόρος ὁ Βλεμμίδης εὐσεβὴς καὶ σοφὸς μοναχὸς γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀκμάσας κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα· κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως φυγὼν εἰς Νίκαιαν ἀπέβαλε τὸν κατὰ τὸ 1255 πρὶς ἐχθέντα αὐτῷ πατριαρχικὸν θρόνον καὶ περιωρίσθη εἰς τὴν μοναχικὴν αὐτοῦ θεωρίαν· κατὰ τὸν Γρηγοῤῃν ὁ Βλεμμίδης ἦν ἀνὴρ περιηριθμισμένος ταῖς ἀρεταῖς καὶ πολλῇ τῇ σοφίᾳ ἐξησκημένος, ὁπόσῃν τε ἐλλήνων ἱμνοῦσι παῖδες καὶ ὁπόσῃν οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας προστάται καὶ ῥήτορες εἰς ἡμετέραν ὠφέλειαν προὔθηκαν· τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ τὰ διάφορα αὐτοῦ συγγράμματα, ὡς περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐρμηνεία εἰς τὸ ψαλτήριον καὶ τὰς 9 ὥδεις, λόγοι, ἐπιστολαί, ἐπιτομὴ λογικῆς καὶ φυσικῆς κτλ. Οἱ Λατίνοι ἠθέλησαν νὰ παραστήσωσι τὸν Βλεμμίδην ὡς λατινοφρονα, ἀλλὰ τὴν συκεφαντίαν ταύτην ἀνεσκεύασαν ὁ Δοσίθεος (ἐν τόμῳ Ἀγάπης πρβλ. καὶ σελ. 494) καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις (3 τόμ. τοῦ Ἰωσήφ Βρ.) (Migne τόμ. 142.—Cave σελ. 635.—Οἰκ. ἐν. ἀν. 782 καὶ Δγμ. 26).—Ἐπίσημος ὡς λόγιος ἀλλὰ δυστυχῶς περιπεσὼν εἰς τὸν λατινισμόν εἶναι Ἰωάννης ὁ Βέκκος χαρτοφύλαξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως † τὸ 1298· τὰ κατὰ τῶν ἀνθενωτικῶν συγγράμματα αὐτοῦ 16 τὸν ἀριθμὸν ἐξέδωκεν ὁ Ἀλλάτιος ἐν τῇ *Græca Orthodoxa* I. II. (πρβλ. καὶ Migne τόμ. 141). Ὁμόφρονες αὐτῷ ἦσαν Κωνσταντῖνος ὁ Μελητινιώτης καὶ Γεώργιος ὁ Μετοχίτης (Migne τόμ. 141).—Γεώργιος ἡ Γρηγόριος ὁ Κύπριος ἀπὸ τοῦ 1283 πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἀνὴρ ἐν λόγοις ἐπισημος, κατὰ Γρηγοῤῃν, θεολόγος δὲ ἄριστος καὶ φιλόσοφος καὶ μαθηματικὸς

καὶ ῥήτωρ ἄκρος κατὰ Σχολάριον. Ἐγραψε πολλὰ καὶ ποικίλα, κατὰ Βέκκου, τὸν κατὰ τῶν Λατίνων συνοδικὸν τόμον κτλ. (Migne 142.—Cave 651 καὶ Δημ. 64).—*Νεῖλος ὁ Καθάσιλας* ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, πολέμιος τῶν Λατίνων καὶ ἀνὴρ σοφός, εἰς ἄκρον παιδείας ἐληλακώς· ἔγραψε πολλὰ, ὡς περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα, περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος κτλ. (Migne τόμ. 149). Ἐπίσης σπουδαῖος θεολόγος καὶ μάλιστα διὰ τὸν μυστικισμὸν αὐτοῦ εἶναι ὁ ἀδελφιδοῦς τοῦ Νεῖλου, *Νικόλιος ὁ Καθάσιλας*· ἀναμφιβόλως οὗτος ἀνήκει εἰς τοὺς εὐγενεστάτους ἀντιπροσώπους τῆς μυστικῆς θεολογίας καὶ διὰ τοῦτο μεγάλως ἐτιμᾶτο παρὰ τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ καὶ μεταγενεστέροις. Ὁ Νικόλαος ἔγραψε τὴν ἐρμηνείαν τῆς λειτουργίας καὶ περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ ἀνέβη τὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης (Migne 150 καὶ Gass Nikolaus Kabasilas, Breslau 1847).—*Λίαν ἐπίσκοπος* διὰ τὸν κατὰ τῶν Λατίνων ζῆλον αὐτοῦ, ὡς καὶ τὴν σοφίαν θεολογικὴν τε καὶ θύραθεν εἶναι καὶ ὁ ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου ἀκμάσας *Μάξιμος ὁ Πλανούδης*· οὗτος συνέγραψε διάφορα, μετέφρασε δὲ εἰς τὸ ἐλληνικὸν καὶ τὸ περὶ Τριάδος σύγγραμμα τοῦ Αὐγουστίνου (Migne 147 καὶ Πέτρου Ἀρκουδίου Opuscula Rom. 1630) — *Κωνσταντῖνος ὁ Ἀρμενοπουλος* ἀκμάζων κατὰ τὸ β' ἡμῖσι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καὶ μεγάλα πολιτικά ἀξιώματα περιβληθείς, ἔγραψε διάφορα κατωικά, περὶ αἰρέσεων κτλ. (Migne τόμ. 150 καὶ Λέοντα Ἀλλ. Græca orthodox. τόμ. I).—*Γρηγόριος ὁ Παλιμᾶς* ὁ ἀήττητος τῆς Ὀρθοδόξου πρόμαχος, ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1296, ἀπορρακισθεὶς δὲ προωρῶς ἤσκησε τὸν μοναχικὸν βίον καὶ τὸ 1347 προεχειρίσθη μητροπολίτης Θεσσαλονίκης. Τοὺς κατὰ τῶν Βαρλααμιτῶν ἀγῶνας αὐτοῦ εἰδομεν ἀνωτέρω (p. 155), ἐντεῦθεν δ' ὀρμώμενος ἔγραψε διάφορα συγγράμματα ὑπὲρ τῶν ἡσυχαστῶν, ἐπὶ δὲ ἀσκητικῇ, ὁμιλίαις, ἐπιστολαῖς καὶ κατὰ Λατίνων (Migne 150-151.—Οἶκον. ἐν. ἀν. 784 καὶ Δημητρ. 80).—*Φιλόθεος ὁ Κωνσταντινουπόλεως* (1354 καὶ 1365) διακρινόμενος ἐπ' ἀρετῇ καὶ σοφίᾳ, πολέμιος τῶν Βαρλααμιτῶν, ἐντεῦθεν δ' ἔγραψε κατ' αὐτῶν καὶ Νικηφόρου τοῦ Γρηγορά· ἐκτὸς τούτων ἔγρα-

ψε καὶ λόγους ἐκκλησιαστικούς, ἔσηματα κτλ. (Migne 154. — Οἶκον. 787 καὶ Δημ. 140). — Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς αὐτοκράτωρ καὶ ἀπὸ τοῦ 1355 μοναχὸς ἐν Ἀθῶ, ἐπίσημος διὰ τε τὴν κυβερνητικὴν καὶ τὴν συγγραφικὴν ἱκανότητά· ἐκτὸς τῆς Ἱστορίας ἔχομεν καὶ ἕτερα συγγράμματα αὐτοῦ κατὰ Σαρακηνῶν καὶ Ἰουδαίων (Migne 153 καὶ Δημητρίου 84). — Μακάριος ὁ Φιλαδελφείας ὁ Χρυσοκέφαλος ἀκμάσας περὶ τὰ 1350, εἶναι ἐπίσημος διὰ τὰς σειρὰς αὐτοῦ εἰς τὴν Γένεσιν, τὸν Ματθαῖον καὶ τὸν Λουκᾶν, ὡς καὶ ἕτερα (Migne 150 καὶ Οἶκον. 788). — Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης ὁ γενναῖος τῆς Ὁρθοδοξίας ὑπέρμαχος, ἀνυψωθείς εἰς τὸν θρόνον τοῦτον μετὰ τὸ 1410, ἦν ζηλωτὴς τοῦ μοναχικοῦ βίου, βαθύς γνώστης τῆς κλασικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ λαμπρὸς ποιμενάρχης· ἔγραψε τὸ κατὰ αἰρέσεων καὶ περὶ τῆς μόνῃ ὀρθῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως κτλ. σύγγραμμα, σπουδαιότατον διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας κατὰ τὸν μεταίωνα· ἐκτὸς τούτου ἔγραψε καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα (Migne 155 καὶ Φαβρίκιον τόμ. 11 σελ. 328). — Ἰωσήφ ὁ Βρυέντιος μοναχὸς τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου ἀκμάσας περὶ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος καὶ διακριθεὶς ὡς συγγραφεὺς σπουδαῖος (Εὐν. τοῦ Βουλγ. ἔκδ. ἐν Λειψία). — Μάρκος ὁ Ἐφέσου ὁ Εὐγενικός, ὁ καλλίνικος καὶ γενναῖος τῆς Ὁρθοδοξίας ὑπέρμαχος ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀνεδέχθη τὴν διεύθυνσιν τοῦ πατριαρχικοῦ φροντιστηρίου· τὸ 1437 χειροτονηθεὶς μητροπολίτης Ἐφέσου μετέβη εἰς τὴν ἐν Φλωρεντία σύνοδον, ἐνθα ἐν μέσῳ πιπτόντων καὶ πιπρασκομένων ἀδελφῶν, ἐν μέσῳ παντοίων θλίψεων καὶ κοκκουχιῶν διετέλεσεν ἀτρόμητος, ἀκράδαντον καὶ φωτεινὴν στήσας τὴν στήλην τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ταύτην ἀλύμαντον παραδούς τοῖς ἐπιγενομένοις· ὁ ἱερὸς Μάρκος ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 23 ἰουλίου 1451 πλείστα καταλιπὼν συγγράμματα, ὧν πολλὰ ἀνέκδοτα· ἐπιστημότερα εἶναι δύο ἐπιστολαὶ πρὸς Ὁρθόδοξους περὶ τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου, κεφάλαια συλλογιστικά, περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὁμολογία πίστεως, ἐξηγήσεις τῆς θέας λειτουργίας κτλ. (Migne τόμ. 160 καὶ Δημ. 100). — Σιλβεστρος ὁ Συρόπουλος, μέγας ἐκκλησιάρχης τῆς Μ. Ἐκκλη-

σίας παρ' ἀρίστων γονέων καὶ διδασκάλων γεννηθεὶς καὶ παιδευθεὶς, ἔλαβε καὶ αὐτὸς μέρος εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ἔκδοσιν καὶ ὑπέγραψεν ἄκων τὸν ὄρον αὐτῆς· ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινουπόλιν παρητήθη τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ καὶ προτραπείς ὑπὸ φίλων ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου, ἣν ὁ ἐκδότης αὐτῆς *Creyghton* ἐπέγραψε ἀληθῆς ἱστορία τῆς ζ' αἰδοῦς ἐρώσεως (*Hagæ Comitilis 1660*). — Γεώργιος ὁ Γεμιστὸς ἢ Πλήθων γεννηθεὶς περὶ τὸ 1370 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ Λακεδαιμόνι, ἀνὴρ λόγιος καὶ θιασώτης τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας· ἐν Φλωρεντίᾳ διατελὼν τσαυτὴν ἀπέκτησεν ὑπόληψιν, ὥστε Κόσμος ὁ Μεδίκος πάντα κατέβαλε λίθον ἵνα δεσμεύσῃ αὐτὸν ἐν Φλωρεντίᾳ· οὕτως ἰδρύσεν ἐνταῦθα τὴν πλατωνικὴν ἀκαδημίαν, εἰς ἣν μετὰ ἐνθουσιασμοῦ συνέρρεον ἐξ ἀπάσης τῆς Εὐρώπης ἵνα ἀκούσωσι τὰς παραδόσεις αὐτοῦ· ἀκολούθως ἐπιστρέψας εἰς Πελοπόννησον κατέστρωσε τὰς περὶ ἐθνισμοῦ ἰδέας αὐτοῦ εἰς τὸ περὶ νόμων σύγγραμμα (§ 153) καὶ τότε ἠγέρθη ὁ μετὰ τοῦ Σχολαρίου πόλεμος αὐτοῦ. Ὁ Γεμιστὸς ἐκτὸς τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ὡς περὶ ἀρετῶν, περὶ εἰμαρμένης, περὶ ἀθανασίας ψυχῆς κτλ. ἔγραψε καὶ θεολογικά περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἀγ. Πνεύματος, ἀντιρρητικὸν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Βησσαρίωνος κτλ. (*Migne 160*). — Δημήτριος ὁ Κυδωνῆς φίλος τῆς μετὰ τῶν Λατίνων ἐνώσεως, ἐπίσημος δὲ διὰ τὰς ἐκ τοῦ λατινικοῦ μεταφράσεις αὐτοῦ, ὡς π.χ. τῆς *Summa* Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου καὶ διαφόρων συγγραμμάτων τοῦ Ἀρσέλιου καὶ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου (*Migne 154*). Φίλοι τῆς ἐνώσεως ἦσαν καὶ ὁ Μεθώνης Ἰωσήφ, γράψας κατὰ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ (*Migne 159*), Ἰωάννης ὁ Ἀργυρόπουλος, διδάξας ἀπὸ τοῦ 1433 ἐν Φλωρεντίᾳ (*Migne 158*) καὶ Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος, ὅστις φυγὼν εἰς Ῥώμην ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ἐλληνικῆς (*Migne 161*)· ἀλλ' ὁ ἐπιστημότερος τῆς μετὰ τῶν Λατίνων ἐνώσεως φίλος ἦν ὁ μητροπολίτης Νικαίας Βησσαρίων, ὅστις ἐπὶ τέλους περιδληθεὶς τὴν καρδινάλικὴν τήβεννον, ἐγένετο ἐπίσκοπος Τουσκούλων καὶ μικροῦ δεῖν ἀνέβαινε δις τὸν παπικὸν θρόνον· ὁ Βησσαρίων ἀπέθανε τὸ 1472 πολλὰ καταλιπὼν συγγράμματα κατὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας (*Migne τόμ. 161*). — Πέτρου Ἀρκουδίου Οἰου-

scula. — Hase in hall. Encykl. — Vast, le card. Bessarion, Par. 1878 καὶ Sadov, Bess. de Nicée St-Petersbourg 1883). — Ἐνταῦθα ἡδυνάμεθα μνημονεῦσαι καὶ ἐτέρων λογίων, ὡς τοῦ Σχολαρίου, Κωνσταντίνου τοῦ Λασκάρως, Δημ. Χαλκοκονδυλῆ, Κωνδινίῃ, Φραιτζῆ κατλ. ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνήκουσι μᾶλλον τῇ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἱστορίᾳ, διὰ τοῦτο τὰ περὶ τούτων ἐκτεθῆναι ἐν τῷ μέρει ἐκεῖνῳ.

2. Εἰς τὴν ῬΩΣΣΙΚΗΝ ΚΡΑΤΕΙ (1054—1453).

§ 165.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ῬΩΣΣΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΝΤΟΣ
ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΑΥΤΗΣ.

Πρὸς τὴν ἐν § 105 φιλολογίαν.

1. Καὶ μεθ' ὅλην τὴν καρποφορίαν τοῦ χριστιανικοῦ σπέρου ἐν Ῥωσσίᾳ διὰ τῆς ἐνεργείας ἰδίως τοῦ Βλαδιμήρου καὶ Ἱεροσλαύου, ἐν τοῖς βορειοανατολικοῖς ὁμοῦς αὐτῆς μέρεσιν ἐπεκράτει ἔτι ὁ ἐθνισμός· εἰς τὴν βραδεῖαν ταύτην τοῦ χριστιανισμοῦ διάδοσιν συνετέλει, τὸ μὲν ὁ ἀρχαῖος τῶν Ῥώσων ἐθνισμός, τὸ δὲ οἱ πολλαχοῦ ἐγκατεσπαρμένοι μάγοι, ἔτι δὲ καὶ διάφορα ἕμμορα τοῖς Ῥώσσοις φύλα, ὡς οἱ Πολόβτσοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Τσοῦδοι, οἱ Βοτγράκοι καὶ ἄλλοι. Καὶ ὁμοῦς κατὰ τῶν διαφόρων τούτων κωλυμάτων ἀντεπεξῆλθον πολλοὶ καὶ μάλιστα μοναχοί· ἰδίως οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ῥοστοβίτζης Ἡσαίας (1089) καὶ Ἀβραάμ (1113—1125) ἐνέργησαν ἐπιτυχῶς πρὸς καταστροφὴν τοῦ ἐθνισμοῦ· περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ὁ χριστιανισμός διεδόθη καὶ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς Βγγάτοις, οὐ μετὰ μικρὸν δὲ καὶ ἐν Μούρωμ· ἐν τῇ τελευταίᾳ ἰδίως ἐνέργησεν ὁ ἡγεμὼν Κωνσταντῖνος ὁ Σβετοσλάβοβιτς. Ἀλλὰ πρὸς καταπίεσιν τοῦ ἐν Ῥωσσίᾳ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΓ' αἰῶνος παρουσιάσθη ἡ μογγολικὴ κυριαρχία (1224—1480) ὑποδουλώσασα ἐκκλησίαν

καὶ πολιτεῖαν. Ἦδη τὸ 1224 ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μογγόλων ὑπεδούλωσε τὴν νότιον Ῥωσσίαν, τὸ δὲ 1236 ὁ ἐγγονος αὐτοῦ *Βάιης* μετὰ 500 χιλ. στρατοῦ ἐπιτεθεὶς κατὰ τῆς Ῥαιζάνης ἐκυρέυσεν αὐτήν, συντελεσάσης μάλιστα εἰς τοῦτο τῆς μεταξὺ τῶν Ῥώσων ἡγεμόνων ἐπικρατούσης ἀντιζηλίας· μετ' ὀλίγον ὁ Βάτης κυριεύσας καὶ τὴν Κολώμνην, Μόσχαν καὶ τὸ Βλαδίμηρον εἰσέλασε μέχρι Νοβογορόδου καὶ τὸ 1240 καταστρέψας καὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ πλουσίαν πόλιν τοῦ Κιέβου ἔδρυσε τὸ βασίλειον τῆς χρυσοῦς ὀρδοῦς τῆς *Καπιτάσκης* ἀπὸ τοῦ Οὐράλη μέχρι τοῦ Δνίπερ ἐκτεινόμενον μὲ πρωτεύουσταν τὸ παρὰ τὸν Βόλγαν *Σεράϊον*. Ἐνταῦθα ἔχων τὴν ἔδραν αὐτοῦ ὁ χάνης τῶν Μογγόλων ἐξέλεγε τὸν τε μέγαν, ὡς καὶ τοὺς λοιποὺς κατὰ τόπους ἡγεμόνας, ἐλάμβανε παρὰ πάντων φόρους καὶ ἑαυτὸν παρίστα ὡς τὸν ὕψιστον κριτὴν καὶ ἄρχοντα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Μογγόλοι οὔτε εἰς τὸν πολιτικὸν οὔτε εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν ὀργανισμόν τῶν Ῥώσων ἐπενέβησαν, μάλιστα εἰς τὰς ἐπιστολάς (*Jarlik*), τὰς ὁποίας οἱ χάναι ἐνεχειρίζον τοῖς Ῥώστοις ἀπηγορεύετο καὶ ἐτιμωρεῖτο θανάτῳ ἢ ἐξύβρισις τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδὲν ἦν τὸν ὅμως ἡ ἐκκλησία ὑπέστη πολλὰ καὶ πικρὰ δεινὰ καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ χάνου Οὐσβέκ (1313). Ἄλλ' ὁ Θεὸς διετήρει τὴν ἐκκλησίαν, πολλοὶ μάλιστα τῶν ἐπισκόπων, ὡς οἱ μητροπολίται Μόσχας Ἀλέξιος καὶ Κυπριανὸς συνετέλεσαν καὶ εἰς τὴν παρὰ τοῖς Μογγόλοις διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ· οὕτω διήνυσεν ἡ ἐν Ῥωσσίᾳ ἐκκλησία τὰ ἔτη ταῦτα τῆς δοκιμασίας, μέχρις οὗ τὸ 1462 Ἰωάννης ὁ Γ', βασιμὴδὸν καὶ κατ' ὀλίγον κατώρρωσε μέχρι τοῦ 1480 νὰ ἀποτινάξῃ τὸν μογγολικὸν ζυγὸν (Φιλαρέτου ἱστορ. τῆς Ῥωσσι. ἐκκλ. μετ. γερ. Blumenthal 1 σελ. 23 καὶ 143, καὶ Καρμυζίνου ἱστορ. τῆς Ῥωσσι. τόμ. 3 σελ. 265).

2. Ἡ ἐν Ῥωσσίᾳ ἐκκλησία, ὡς μέρος τῆς καθόλου ἀνατολικῆς ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐνεπνέετο πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν φρονημάτων, ὑπὸ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἑλληνικὴ θεωροῦσα αὐτήν ὡς καινοτομήσασαν ἐν τῇ πίστει· ἀλλὰ καθὼς ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία οὐδέποτε ἐπαύσατο ἐλπίζουσα νὰ προσελκύσῃ ἑαυτῇ τὴν ἑλληνικὴν, οὕτω συνέβαινε καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ῥωσικὴν· ὥς αἱ ἐνέργειαι τῆς Ῥώμης πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου ἐπέταθήσαν ἐπὶ τῆς ταταροκρατίας. Ἐν πρώτοις περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ

Π' αἰῶνος ἀπὸ μέρους τοῦ πάπα ἐστάλησαν κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς παρὰ τὴν Βαλτικὴν θάλασσαν Λιθλανδοὺς, Λεττοὺς καὶ Ἑσθωνοὺς, ἐπὶ 40 δ' ὅλα ἔτη οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἐδιάζοντο εἰς τὸν λατινισμόν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Μὴ ἀρκουμένη εἰς ταῦτα ἡ Ῥώμη παρασκευάζει σταυροφορίαν κατὰ τῶν ἐθνικῶν δῆθεν Ῥώσσω, πραγματικῶς δὲ τὸ 1240 ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας ἀποστέλλει στρατὸν καὶ ἀπαιτεῖ τὴν προσέλευσιν αὐτῶν· ἀλλὰ τότε ὁ μέγας ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος ἐνέκησεν αὐτοὺς ἐν τῇ παρὰ τὸν Νέβαν μάχῃ, ἐντεῦθεν δ' ἔλαβε καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Νέβσκη. Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος δ' Δ', βλέπων τὴν ἀποτυχίαν τῶν σχεδίων αὐτοῦ γράφει πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον προτρέπων αὐτὸν νὰ λατινίσῃ, ἀλλὰ τούτου ἀρνηθέντος, ἡ Ῥώμη τὸ 1347 προτρέπει τὸν βασιλέα τῆς Σουηδίας Μάγνον ἵνα ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Ῥώσσω· οἱ Σουηδοὶ ἐνεφανίσθησαν ἐνώπιον τοῦ Νοβογορόδου, ἀλλ' οἱ κάτοικοι αὐτοῦ πᾶσαν περὶ ἐνώσεως πρότασιν παρπέμφαντες εἰς τὸν πατριάρχην Κων/πόλεως ἀντεπεξῆλθον κατ' αὐτῶν καὶ ἐνέκησαν αὐτοὺς. Μετὰ μεζονος ἐπιτυχίας ὁ παπισμὸς ἐνέργησεν ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ Ῥωσσίᾳ· ὁ ἡγεμὼν δηλ. τῆς Γαλλικίας Δανιὴλ ἐλπίζων τὴν παπικὴν βοήθειαν ἐφάνη ἐνδίδων εἰς τὰς προτροπὰς τοῦ πάπα, ὁ δὲ Ἰννοκέντιος Δ' τὸ 1246 κατεπλημύρησε τὴν χώραν διὰ δομινικανῶν καὶ φραγκισκανῶν ἀποστόλων· ἀλλ' ὁ Δανιὴλ βλέπων ὅτι οὐδὲν ἐντεῦθεν κατορθοὶ ἀποδιώκει αὐτοὺς· ἐν τούτοις μετ' ὀλίγον οἱ κάτοικοι τῆς Βολυνίας ὑπετάχθησαν ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας Κασμίρ, καίτοι δὲ οὗτος ὑπεσχέθη αὐτοῖς θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, πολλὰ ὅμως δεινὰ προὔξενησεν αὐτοῖς ἐπιλαθόμενος τῆς ὑποσχέσεως, μόλις δὲ ἀπηλλάγησαν αὐτῶν κατὰ τὸ 1350, ὅτε ὁ ἡγεμὼν Λούβαρτ ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ Κασμίρ τὴν χώραν τὰ δεινὰ ἐпанελήφθησαν ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, μάλιστα ἐπὶ τῆς βασιλίσσης Χέδβιγ καὶ τοῦ ἀγρίου αὐτῆς συζύγου Ἰαγελλώ, μάλιστα τὸ 1380 καὶ αὕτῃ ἡ ἱερὰ ἐξέτασις εἰσῆχθη ἐν Γαλλίᾳ· μετ' ὀλίγον τὰ ὅπλα τοῦ Βίτοφτ (1388-1390) καὶ Σβιδιγάιλο (1394) περιώρισάν πως τὸν Ἰαγελλώ, ἀλλ' ὁ Βίτοφτ χάριν πολιτικῶν λόγων ἀποδεχθεὶς τὴν ῥωμαϊκὴν ὁμολογίαν συνήργησεν εἰς τὰ παπικὰ σχέδια, πρὸς τοῦτο δὲ συνετέλεσε καὶ ἡ διαίρεσις τῆς ῥωσ-

σικῆς μητροπόλεως (1414). Ἐν τούτοις τὰ βέλη τοῦ παπισμοῦ ἐξετοξεύθησαν καὶ κατὰ τῆς μεγάλης Ῥωσσίας, ὄργανον δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν σχεδίων ὑπῆρχεν ἐνταῦθα ὁ Ῥωσσίας Ἰσιδωρος. Μετὰ τὸν θάνατον δηλ. τοῦ Φωτίου ἡ ἐν Κων/πόλει αὐλή, οὐχὶ ἀσκόπως, ὡς διάδοχον αὐτοῦ ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Μόσχας ἐξέλεξε τὸν γνωστὸν ἡμῖν (§ 149) Ἰσιδωρον· οὗτος ἅμα ἀποφασισθεὶς τῆς ἐν Φερράρα συνόδου προέτεινε τῷ μεγάλῳ ἡγεμόνι Βασιλεῖω ὅτι ἀνάγκη καὶ ἡ Ῥωσσία νὰ μετάρχη αὐτῆς· ὁ ἡγεμὼν ὑπομνήσας τῷ Ἰσιδώρῳ ὅτι ὀρεῖται νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν πίστιν καθαρὰν καὶ ἀμόλυντον, οἶαν παρ-λαμβάνει, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Δύσιν· ἀλλ' ἤδη ἐν Δορπάτῃ ἀπεκαλύφθη ὁ λατινισμὸς τοῦ Ἰσιδώρου, διότι ὅτε πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ ἐξῆλθον ὀρθόδοξοι καὶ λατίνοι, ὁ μητροπολίτης Ῥωσσίας ἡσπάσθη πρῶτον τὸν λατινικὸν σταυρὸν καὶ εἶτα τὰς εἰκόνας τῶν ὀρθοδόξων· οὕτως ἔφθασεν εἰς Φερράραν, πῶς δὲ ἐνῆργησεν ἐνταῦθά τε καὶ Φλωρεντία γινώσκομεν· ἐπὶ τέλους ὑπογράφας καὶ αὐτὸς τὸν ὅρον καὶ ἀποτυχὼν νὰ ἐκλεχθῇ πατριάρχης, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα ἀποστολικὸς ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Βορρᾶ καὶ ἀνεχώρησεν· ἀλλ' ἤδη ἐν Ὁφεν εὐρίσκόμενος τῇ 5 μαρτίου 1451 ἐξέδωκε ποιμαντικὴν ἐπιστολὴν ἀναγγέλλουσαν τὴν γενομένην ἔνωσιν· τὸ ἔαρ τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἦλθεν εἰς Μόσχαν, ἀλλ' αἱ περὶ αὐτοῦ ὑπόνοιαι τῶν ὀρθοδόξων ἐκραταιώθησαν, πρῶτον ἐκ τοῦ λατινικοῦ σταυροῦ, ὃν ἔφερον ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ καὶ δευτέρον ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ λειτουργίας, καθ' ἣν ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατριάρχου ἐμνημόνευσε τοῦ πάπα, ὁ δὲ διάκονος αὐτοῦ ἀνέγνω τὸν ὅρον τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου· ὁ ἡγεμὼν Βασίλειος τότε περιορίσας τὸν Ἰσιδωρον ἐν τινι μοναστηρίῳ συγκροτεῖ σύνοδον, ἥτις τὸν τε ὅρον καὶ τὸν Ἰσιδωρον καταδικάζει· ἐν τούτοις μετ' ὀλίγον δραπετεύει οὗτος ἐκ Ῥωσσίας, ἔρχεται μετὰ βοήθειας ἐκ μέρους τοῦ πάπα εἰς Κωνσταντινούπολιν, αἰχμαλωτίζεται καὶ ἐξαγοράζεται καὶ ἐπανακάμψας εἰς Ῥώμην ἀποθνήσκει τὸ 1463. Ὁ πάπας δὲν ἀπέστη ἀμέσως τῆς Ῥωσσίας, ἀλλ' ὡς διάδοχον τοῦ Ἰσιδώρου ἀποστέλλει διὰ τὴν μικρὰν Ῥωσσίαν Γρηγόριον τινα βούλγαρον· ἐν τούτοις οἱ ὀρθόδοξοι δὲν ἀνεγνώρισαν αὐτόν, ὁ δὲ ἡγεμὼν Βασίλειος ὡς μητροπολίτην Μόσχας ἐξέλεξατο τὸν ὀρθόδοξον Ἰωνᾶν

καὶ οὕτως ἐματαιώσῃ τὰς κατὰ τῶν Ὀρθοδόξων βιβλιογραφίας τοῦ παπισμοῦ (Φιλ. ἐν. ἀν. σελ. 279 καὶ Kurtz ἐν. ἀν. σελ. 173).

§ 166.

ΑΙΡΕΤΙΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΕΝ ΡΩΣΣΙΑΙ.

Καίτοι ἡ ῥωσικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Εὐαγγελίου διεκρβηθὲ διὰ τὴν ἐμμονὴν αὐτῆς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ ζήλου ἀτέβαλε πᾶσαν ἐκ τῆς Δύσεως προερχομένην καινοτομίαν, οὐδὲν ἥττον ὅμως καὶ ἐν αὐτῇ παρουσιάζονται κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αἰρετικαὶ τινες τάσεις, καίτοι ἀσήμενοι. Ἡδὴ τὸ 1003 ἐνεφανίσθη ἐν Ῥωσσίᾳ μοναχὸς τις Ἀνδρέας, πολεμῶν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν, τὴν προσκύνησιν τῶν ἱερῶν εἰκόνων καὶ ἕτερα δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' εὐτυχῶς ὁ μητροπολίτης Λεόντιος κατώρθωσε νὰ καταπνίξῃ τὴν αἵρεσιν ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτῆς καὶ τὸν αἰρεσιάρχην νὰ μεταστήσῃ εἰς τὴν ὀρθοδόξιν. Ἀπειλητικωτέρα ἦν ἡ τάσις τοῦ ἐπίσης μοναχοῦ Μαρτίνου, ὅστις τὸ 1149 ἐμρανισθεὶς μετὰ τινος συγγράμματος, φέροντος τὸν τίτλον δίκαιον (πράβδα) κατεφέρετο κατὰ τῆς θείας λατρείας, διακηρύττων ὅτι ὁ βαπτιζόμενος πρέπει νὰ περιάγῃται περὶ τὴν κολυμβήθραν ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, ὅτι τὸ ψαλμικὸν ἀλληλούϊα δεὸν νὰ λέγῃται δις καὶ ὅτι τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ πρέπει νὰ τελῇται διὰ δύο μόνον δακτύλων, τοῦ μέσου καὶ τοῦ λιχανοῦ· ὁ μοναχὸς οὗτος διέδιδε τὰς θεωρίας ταύτας ἐπὶ δέκα ἔτη ἀπαρατηρήτως, ὅτε τὸ 1157 συγκροτηθεῖσα κατ' αὐτοῦ σύνοδος τις κατεδίκασεν αὐτὸν καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλ' αἱ θεωρίαι αὐτοῦ δὲν ἐξηλείφθησαν παντελῶς, ἐξηκολούθουν δὲ διαδιδόμεναι, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα ἀναφανείσης αἱρέσεως τῶν *Ῥασκολνίκων*. Πολὺ πλέον διεδόθησαν οἱ κατὰ τὸ 1371 ἀναφανέντες *Στριγόλνικοι* κουρεύς τις δηλ. *Κάρπ Στριγόλνικ* καὶ τινε διάκονος *Νικίτας* καταφερόμενοι κατὰ τῆς ἱεραρχίας καὶ τοῦ κλήρου, κατηγοροῦν τῆς ἐκκλησίας σιμωνίαν, ἐντεῦθεν μὴ λαμβάνοντες αὐτοὶ μέρος εἰς τὴν κοινὴν προσευχὴν, προέτρεπον εἰς τοῦτο καὶ τὸν λαόν, περαιτέρω δὲ

ἤρνοῦντο τὸ βάπτισμα, τὴν εὐχαριστίαν, τὴν ἑξομολόγησιν καὶ τὰς εἰς τοὺς νεκροὺς εὐχάς· οὕτως ἡ αἵρεσις διεδίδετο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, μέχρις οὗ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νοβογορόδου Ἀλέξιος ὑπέβαλεν ἀμφοτέρους τοὺς αἰρεσιάρχας τῷ ἀναθέματι, φανατικοὶ δέ τινες συλλαβόντες αὐτοὺς ἀπέπνιξαν· ἀλλ' ἐντεῦθεν ἡ αἵρεσις ἐπετάθη ἐπὶ μᾶλλον, ὁ δὲ Νοβογορόδου ἀπετάθη τότε πρὸς τὸν Κωνσταντινουπόλεως Νεῖλον· ὁ πατριάρχης ἀπέστειλεν ἐγκύκλιον πρὸς τὸν Σουσδάλης Διονύσιον προτρέπων νὰ ἐνεργήσῃ πρὸς κατὰστροφὴν τῆς αἵρέσεως, πράγματι δ' οὗτος διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ τῆς πράοτητος κατώρθωσε νὰ ἐπιστρέψῃ πολλοὺς· πρὸς καταστολὴν τῆς αἵρέσεως ἐνέργησε καὶ ὁ πατριάρχης Ἀντώνιος, ἀποστείλας τὸ 1394 τῷ Βηθλεὲμ Μιχαήλ ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ ἀνῆρει τὰς κακοδοξίας τῶν αἰρετικῶν· καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ὅμως διάφορα τῆς αἵρέσεως λείψανα διετηρήθησαν, ἀπαντῶντα παρὰ τοῖς Ῥασκολνικοῖς (πρβλ. Φιλαρέτου ἱστορ. τῆς Ῥωσσ. ἐκκλ. τόμ. Α', σελ. 177—Hefele in Beiträge zur K-Geschichte und Archaeologie τόμ. Α', σελ. 312 καὶ Kurtz Handbuch I, 3 σελ. 168).

§ 167.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ.

1. Τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ Ῥωσσιᾷ Ἐκκλησίᾳ διοικητικὸν σύστημα ἦν τὸ *μητροπολιτικόν*, κατὰ τὸ ὁποῖον ἅπανα ἡ χώρα ὑπέκειτο ἐκκλησιαστικῶς ὑπὸ ἓνα *μητροπολίτην*, ἐκλεγόμενον καὶ ἀποστελλόμενον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Νέστωρ, ὡς πρῶτον *μητροπολίτην* ἀναφέρει τὸν Ἕλληνα Θεόπεμpton (1038-49), ἐν τούτοις ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ χρονογράφου, ὡς καὶ ἀλλαχόθεν δείκνυται, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Θεοπέμπτου ὑπῆρχον *μητροπολῖται* ἐν Ῥωσσίᾳ, ὡς πρῶτος δὲ τοιοῦτος θεωρεῖται ὁ ἅγιος Μιχαήλ. Ὁ *μητροπολίτης* τῆς Ῥωσσίας ἀπὸ τοῦ 1035 ὡς ἔδραν αὐτοῦ εἶχε τὸ Κίεβον, ἐθεωρεῖτο καὶ ἦν ἴσος πρὸς τοὺς λοιποὺς ἐπισκόπους, μόνον δὲ ἕνεκα τῶν πρεσβείων τῆς τιμῆς καὶ τοῦ διοικητικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος ἰεωρεῖτο ἀνώτερος αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐδέχετο τὰς κατ' αὐτῶν κατηγορίας, ἡρεῦνα καὶ ἐδίκαζεν αὐ-

τοὺς καὶ ἐν γένει ἐξέλεγε καὶ ἔπαυεν αὐτούς· ἐν σπουδαιοτέροις ὁμως ζητήμασι προσεκαλεῖ πρὸς σύσκεψιν καὶ τοὺς πλησιοχώρους ἐπισκόπους καὶ διὰ τοῦτο ἀπ' ἀρχῆς ἤδη πλησίον τοῦ Κιέβου ὠρίσθησαν αἱ ἐπισκοπαὶ *Γιουργέβ, Περεγιασλάβ καὶ Βελγοράτ*. Ὁ μητροπολίτης ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἦν πάντοτε ὁ διδάσκαλος τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης, ἐντεῦθεν δὲ πολλάκις μεγάλην ἐπ' αὐτῶν ἐξήσκει ἐπιρροήν, τοσαύτης δὲ τιμῆς καὶ σεβασμοῦ ἀπήλαυε παρὰ τῶν ἡγεμόνων, ὥστε οὗτοι τὰ διατάγματα αὐτῶν πολλάκις ἤρχίζον διὰ τῶν λέξεων, *λαβόντες τὴν εὐλογίαν τοῦ πατρὸς ἡμῶν τοῦ μητροπολίτου*. Ἀφ' οὗ δὲ ἡ Ῥωσσία τὸν χριστιανισμόν παρέλαβεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπετέλει μέρος τῆς διοικήσεως τοῦ πατριάρχου, ἦτο φυτικὸν ὁ μητροπολίτης νὰ ἐκλέγῃται καὶ χειροτονῇται ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως· τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τοῦ *Βλαδμήρου*, καίτοι δὲ τὸ 1051 χρεύσαντα τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον ὁ *Ἱεροσλαῦος* ἀνευ τινὸς συνεννοήσεως μετὰ τοῦ πατριάρχου ἐπλήρωσε διὰ τοῦ ῥώστου *Μαρίωνος*, ἐν τούτοις μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ 1071 ἐξελέγη μητροπολίτης ἐν Κωνσταντινουπόλει *Γεώργιος* τις, οὗτω δὲ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξακολουθεῖ ἡ σχέσις αὕτη τῆς ἐξαρτήσεως. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὁ μητροπολίτης τῆς Ῥωσσίας ἦν ἀνεξάρτητος, μόνον δὲ ὁσάκις ἀνεφαίνοντο δύσκολα ζητήματα ἢ ἐρίδες μεταξὺ μητροπολίτου καὶ ἐπισκόπων, ταῦτα ἐλύοντο ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (*Miklosich* τόμ. Α', σελ. 191). Ὁ πατριάρχης τιμῶν τὸν Ῥωσσίας, ὡς τὸν πρῶτον τῆς χώρας πνευματικὸν ποιμένα τὰ πρὸς αὐτὸν γράμματα ἐσφράγιζε διὰ μολυβδοδούλλου, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐθεώρει τὸν πατριάρχην ὡς ἴδιον αὐτοῦ ποιμένα καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτρεπουσῶν τῶν περιστάσεων συμμετεῖχεν εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημοῦσαν σύνοδον. Ἐν τούτοις τὸ παράδειγμα τοῦ Ἱεροσλαύου ἐμιμήθη τὸ 1147 ὁ μέγας ἡγεμὼν *Ἰσασλαῦος*, ὅστις ἐπωφελούμενος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ μεθ' ἑλπὴν τὴν διαμαρτύρησιν τοῦ Νοβογορόδου *Νήφωνος* καὶ τοῦ Σμολένσκης *Μαρουήλ*, ὡς μητροπολίτην ἐξελέξατο τὸν *Κλήμεντα*· ὁ πατριάρχης *Νικόλαος ὁ Μουζάλων* μὴ θέλων νὰ ἐρεθίσῃ τὰ πνεύματα ἀνέμενε κα-

τάλληλον χρόνον, ὅτε δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰσασλαύου τὸ 1154 ὁ διάδοχος αὐτοῦ Γεώργιος ὁ Δολγορούκης ἐζήτησε νέον μητροπολίτην, οὗτος ἀπέστειλεν αὐτῷ *Κωνσταντῖνον τὸν Α'*· οὕτως ἀποκατέστησαν μὲν αἱ μετὰ τοῦ πατριαρχείου σχέσεις, ἀλλ' ἐν Ῥωσσίᾳ ὑπῆρχον ἤδη δύο μητροπολῖται· τότε οἱ ἡγεμόνες τῆς νοτίου Ῥωσσίας ἀπεφάσισαν οὐδένα ἐξ αὐτῶν νὰ ἀναγνωρίσωσι, νὰ ζητήσωσι δὲ ἕτερον παρὰ τοῦ πατριάρχου· τὸ πρᾶγμα ἦλθε κατ' εὐχήν, διότι μετ' ὀλίγον ἀποθανόντος τοῦ Κωνσταντίνου ὁ πατριάρχης ἀπέστειλε τὸ 1160 τὸν Θεόδωρον· οὗτος ἀπέθανε μετὰ τρία ἔτη, ὁ δὲ μέγας ἡγεμὼν Ῥοστισλαυος ἐπιθυμῶν νὰ ἐπαναγάγῃ τὸν Κλήμεντα ἔστειλε πρὸς τοῦτο πρεσβεῖαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ πρὸς μεγάλην αὐτοῦ ἐκπληξιν ὁ πατριάρχης ὡς μητροπολίτην ἀπέστειλεν *Ἰωάννην τὸν Γ'*· ὁ Ῥοστισλαυος ἐδέχθη μὲν τοῦτον ἀλλ' ἀπήτησεν, ἵνα ἐν τῷ μέλλοντι μὴ ἐκλέγῃται ἐν Κωνσταντινουπόλει μητροπολίτης ἄνευ τῆς γνώσεως τοῦ μεγάλου ἡγεμόνος (Φιλ. ἐν. ἀν. σελ. 85.—Schmitt Geschichte der neugriechischen und russischen Kirche σελ. 147 καὶ Kurtz ἐν. ἀν. σελ. 158).

2. Ἀνωτέρω εἶδομεν ὅτι ἔδρα τοῦ μητροπολίτου τῆς Ῥωσσίας ἦν τὸ πλούσιον *Κιέβον*, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τατάρων ὅμως καταστροφὴν αὐτοῦ τὸ 1240, ἐνεκα τῶν ἀναγκῶν τῶν πρὸς βορρᾶν ἐκκλησιῶν ἤδη ὁ μητροπολίτης *Κύριλλος* μετέθηκε τὴν ἔδραν αὐτοῦ εἰς τὸ *Βλαδιμήρον*, τὸ ὅποιον κυρίως ἀπὸ τοῦ 1299 κατέστη μητροπολιτικὴ ἔδρα. Ἀλλὰ καὶ τὸ Βλαδιμήρον δὲν διετήρησεν ἐπὶ μακρὸν τὴν προνομιοῦχον ταύτην θέσιν, διότι τὸ 1325 ὁ μητροπολίτης *Πέτρος* συναινέσει τοῦ μεγάλου ἡγεμόνος *Ἰωάννου Δανιήλοβιτς* μετέθηκε τὴν ἔδραν εἰς τὴν *Μόσχαι*, φέρων τὸν τίτλον μητροπολίτης *Κιέβου-Μόσχας* ἢ ἀπλῶς *Κιέβον*. Τοῦτο ὅμως δυσπρόσθετος τοὺς κατοίκους τῆς νοτίου Ῥωσσίας, οἵτινες ἐπιθυμοῦντες ἴδιον μητροπολίτην καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἀντίστασιν τῆς *Μόσχας*, διὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς *Βολυνίας Βλαδιμήρου*, εἰς ὃν ὑπέκειντο, ἔλαβον παρὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν μητροπολίτην *Πέτρον*, ὡς ἔδραν αὐτοῦ ἔχοντα τὴν *Γαλλιζην*· ἤδη ὅμως τὸ 1347 προσκληθέντος τοῦ *Γαλλιτς* Πέτρου εἰς Κων/πολιν ἵνα δικασθῇ, αἱ ὑπ' αὐτὸν ἐπαρχίαι τῆς

Γαλλιτζης, Βλαδιμήρου, Χόλμιν, Περεμισθ.λιν, Λουιζικοῦ καὶ Τουρόβου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰσιδώρου καὶ τῆς συνόδου ὑποβάλλονται εἰς τὸν Μόσχας, οὗτος δὲ μόνον ἀναγνωρίζεται ὡς μητροπολίτης καὶ ἑξαρχος πάσης Ῥωσσίας (Miklosich A', 261). Ἐν τούτοις τὸ 1352 ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Τουρνόβου ἐν Βουλγαρίᾳ στέλλεται ἀντικανονικῶς εἰς Κιέβον μητροπολίτης τῆς νοτίου Ῥωσσίας Θεοδώρητός τις, ἀλλ' ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος καθαιρεῖ τὸ 1354 τοῦτον (Miklosich A', 350) καὶ ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τοῦ Μόσχας Θεογνώστου, ὡς διάδοχον αὐτοῦ ἐκλέγει τὸν Βλαδιμήρου Ἀλέξιον, δυνάμενον ἕνεκα τῶν περιστάσεων νὰ ἔχῃ τὴν ἔδραν αὐτοῦ ἐν Βλαδιμήρῳ (ἐν. ἀν. 351), ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἵνα τὸν τεύθῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως στέλλωνται οἱ μητροπολίται (ἐνθ. ἀν. σελ. 336). — Οὕτως ἐν Ῥωσσίᾳ ὑπῆρχε πάλιν εἰς μητροπολίτης, τὸ δὲ 1356 ἔλθων ὁ Ἀλέξιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀνεγνωρίσθη ὡς τοιοῦτος ταῦτοχρόνως ὅμως οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῆς νοτίου Ῥωσσίας ὡς μητροπολίτην αὐτῆς ἐκλέγουσι τὸν ἐπίσκοπον Λιτβῶν Ῥωμανόν· ἀλλ' οὗτος μὴ εὐχαριστούμενος εἰς τὰς λαχούσας αὐτῷ ἐπαρχίας διεγείρει ταραχὰς ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ κατ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ Ἀλεξίου, ὅτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος πρὸς εἰρηνopoίησιν στέλλει τὸν σακελλάριον Γεώργιον τὸν Περδικην (ἐν. ἀν. σελ. 425 καὶ 434). Εὐτυχῶς ἡ εἰρήνη ἐπῆλθεν, ἀποθανόντος κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος 1362 τοῦ Ῥωμανοῦ. Ἐν τῷ μεταξὺ ὑπῆρχε πάλιν εἰς μητροπολίτης ἐν Ῥωσσίᾳ ὁ Κιέβου-Μόσχας, διάφορα δὲ γράμματα τοῦ πατριάρχου Φιλοθέου (1362) πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς μητροπολίτας (Miklosich σελ. 516-525) παρακαλεῦνται τὴν ὑπὸ τὸν τελευταῖον ὑποταγὴν καὶ τὴν προσάρτησιν τῆς τῶν Λιτβῶν χώρας εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ. Ἐν τούτοις τὸ 1371 διὰ γραμμάτων τοῦ Κράλη τῆς Πολωνίας καὶ τῆς μικρᾶς Ῥωσσίας Κασμιῖρ καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Λιτβῶν Ὀλιγέρδου (ἐν. ἀν. 577) προτραπεῖς ὁ Φιλόθεος ἀναγορεύει τὸν πρὸς αὐτὸν ἀποσταλέντα Ἀντώνιον μητροπολίτην Γαλλιτζης μετὰ τῶν νοτίων ἐπαρχιῶν, ἀναγγέλλων δὲ τὴν πράξιν ταύτην τῷ Κιέβου-Μόσχας Ἀλεξίῳ ἐδικαιολόγει αὐτὴν διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὑπῆρχε φόβος μὴ αὐτοῦ ἀρ-

νουμένου ὁ ἡγεμὼν ἐκλέξη λατῖνον μητροπολίτην (ἐν. ἀν. 582). Μετὰ τὸν Ἀντώνιον ὁ πατριάρχης ἐξέλεξε τὸ 1376 τὸν σέρβον Κυπριανόν, ἐπὶ τῇ συνθήκῃ ὅμως, ὅπως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξίου αὐτὸς ἀναγνωρισθῇ μητροπολίτης πάσης Ῥωσσίας. Ὁ μέγας ὅμως ἡγεμὼν τῆς Μόσχας Δημήτριος ὁ Δ' δυσαρεστηθεὶς διὰ τὴν συνθήκην ταύτην, ἀποθανόντος τοῦ Ἀλεξίου ὡς διάδοχον αὐτοῦ ἐκλέγει Μιχαήλ τινα καὶ ἀποστέλλει τὸ 1379 εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα χειροτονηθῇ· ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀποθανόντος τοῦ Μιχαήλ, ἀκόλουθός τις αὐτοῦ Ποιμὴν ἱερεμόναχος παρουσιάζεται ὡς Μιχαήλ καὶ χειροτονεῖται ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νελλου τὸ 1380· ἐν τῷ μεταξὺ ὁ μέγας ἡγεμὼν μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ προσκαλεῖ τὸν Κυπριανόν (1381) καὶ ἀναγνωρίζει ὡς μητροπολίτην Μόσχας, τὸν δὲ Ποιμένα ἀποστέλλει εἰς ἐξορίαν· ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς ἡ δυσαρέσκεια τοῦ πατριάρχου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀποστροφή τοῦ ἡγεμόνος πρὸς τὸν Κυπριανόν, ἀναγκάζουσιν αὐτόν, ἵνα τὸν μὲν Κυπριανόν ἀποστείλῃ εἰς τὴν μικρὰν Ῥωσσίαν, τὸν δὲ Ποιμένα ἀναγνωρίσῃ ὡς μητροπολίτην τῆς μεγάλης Ῥωσσίας, μέχρις οὗ ἐπανεῖλθῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἐπίσκοπος Σουσδάλης Διονύσιος, ἀποσταλὴς ἐκεῖ ἵνα ἀναγνωρισθῇ ὡς μητροπολίτης· ὁ Σουσδάλης ἐπιστρέφων μετ' ὀλίγον συλλαμβάνεται ἐν Κιέβῳ καὶ ἀποθνήσκει ἐν τῇ φυλακῇ (1385), ὁ δὲ Ποιμὴν καὶ ὁ Κυπριανὸς προσκαλοῦνται εἰς Κωνσταντινούπολιν· ὁ Ποιμὴν καίτοι κατεδικάσθη δὲν παρεχῶρει ὅμως τῷ Κυπριανῷ τὴν Μόσχαν, διὰ τοῦτο προσκληθεὶς καὶ τὸ 1389 εἰς Κωνσταντινούπολιν καθιρέθη, ὡς μόνος δὲ μητροπολίτης Ῥωσσίας ἀνεγνωρίσθη ὁ Κυπριανὸς (Miklosich τόμ. Β', σελ. 116.—Φιλ. ἐν. ἀν. 201.—Θ. Βαλλιάνου ἱστορ. τῆς Ῥωσσί. ἐκκλ. σελ. 65 καὶ Kurtz ἐν. ἀν. σελ. 158).

3. Οὕτω διὰ πολλῶν ἀγώνων ἐτώθη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυπριανοῦ ἡ ἐνότης τῆς Ῥωσσιτικῆς μητροπόλεως· ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν τῆς Λιθουανίας Βίτοφτ ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ὑπὲρ τῶν σχεδίων αὐτῆς ἐργαζόμενος ἀποστέλλει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυπριανοῦ (1406) εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Πολόιτσης ἐπίσκοπον Θεοδόσιον, ἀπαιτῶν ὅπως ἀναγνωρισθῇ ὡς μητροπολίτης τῆς νοτίου Ῥωσσίας μὲ ἐδραν τὸ Κιέβον, ἥδη ὅμως τὸ 1393 ὁ πατριάρχης

Ἀντώνιος ὡς διάδοχον τοῦ Κυπριανοῦ ἐξελέξατο τὸν πεπαιδευμένον καὶ αὐστηρὸν Φώτιον· ἐντεῦθεν ὁ Κωνσταντινουπόλεως *Ματθαῖος* ἀποκρούσας τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Βίτοφτ ἀποστέλλει τὸν Φώτιον εἰς Κιέβον τὸ 1409· ὁ Βίτοφτ δυσαρεστηθεὶς ἐπὶ τούτῳ, ἀπαιτεῖ ἵνα τοῦλάχιστον ὁ Φώτιος διαμένῃ διαρκῶς ἐν Κιέβῳ, ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο ἦν ἀδύνατον, διότι ὁ Φώτιος ὡς μητροπολίτης ἀπάσης Ῥωσσίας μετέβαινε καὶ εἰς Μόσχαν, ὁ Βίτοφτ συνεκάλεσε τὸ 1414 τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ καὶ ὡς μητροπολίτην τῆς νοτίου Ῥωσσίας ἐξελέξε *Γρηγόριον τὸν Ζέμβλαχ*· ἀλλὰ τοῦ πατριάρχου *Εὐθυμίου* (1410-1416) ἀρνηθέντος νὰ χειροτονήσῃ αὐτόν, ὁ Βίτοφτ ὀργίζεται καὶ τὸ 1416 χειροτονεῖ αὐτὸν διὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς χώρας, οἵτινες δικαιολογούμενοι διὰ τὴν πρᾶξιν αὐτῶν ταύτην προέβαλλον τὸ παράδειγμα τῆς Σερβίας καὶ Βουλγαρίας καὶ τὸν ἀρχαῖον τῆς Ἑκκλησίας κανόνα, τὸν παραχωροῦντα τοῖς ἐπισκόποις τὸ δικαίωμα τοῦ χειροτονεῖν τὸν μητροπολίτην τῆς χώρας· ἐπὶ τούτοις ὁ Φώτιος ἐκ δίδωσιν ἐγκύκλιον καταδικάζων τὴν χειροτονίαν τοῦ Γρηγορίου, μόλις δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (1419) συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Βίτοφτ ὑπήγαγεν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ περιφέρειαν καὶ τὴν μικρὰν Ῥωσσίαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φωτίου (1431) ὁ πατριάρχης ὡς μητροπολίτην τῆς μικρᾶς Ῥωσσίας ἀπέστειλε τὸν *Σμολένσκης Γεράσιμον* (1433), ὁ δὲ μέγας ἡγεμὼν τῆς Μόσχας Βασίλειος ἐκλέξας ὡς μητροπολίτην τῆς μεγάλης Ῥωσσίας τὸν Ἰωνᾶν ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα χειροτονηθῇ· ἀλλ' ἐνταῦθα ὡς τοιοῦτος ἐξελέγη ὁ Ἰσιδώρος, τὰ περὶ τοῦ ὁποῦ εἰδομεν ἀνωτέρω (§ 165)· μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τοῦ Ἰσιδώρου καὶ ἐπταετὴ χρεῖαν τοῦ μητροπολιτικοῦ τῆς Μόσχας θρόνου ὁ ἡγεμὼν Βασίλειος προσεκάλεσε τὸν Ἰωνᾶν, ἀφοῦ ἀνήγγειλε τοῦτο εἰς Κωνσταντινούπολιν, διὰ τὴν μικρὰν δὲ Ῥωσσίαν ὁ πάπας ἐξελέξατο τὸν βούλγαρον *Γρηγόριον*. Οὕτως ἐπῆλθεν ὀριστικῶς ἡ διαίρεσις τῆς μητροπόλεως τῆς Ῥωσσίας ἐπὶ τοῦ Ἰωνᾶ, ὅστις εἶναι ὁ τελευταῖος φέρων τὸν τίτλον μητροπολίτης Κιέβου-Μόσχας, ἐνῷ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 1461 φέρουσι τὸν τίτλον *μητροπολίται Μόσχας καὶ πάσης Ῥωσσίας*, ἀπ' ἐναντίας δὲ ἐν μικρᾷ Ῥωσσίᾳ ἄρχεται μετὰ τὸν Γρηγό-

ριον ἑτέρα σειρά μητροπολιτῶν, τὴν ἐδραν αὐτῶν ἐχόντων ἐν Βλνῃ, Νοβογορόδω καὶ Κιέβῳ. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐξῆς χαλαροῦνται πῶς αἱ πρὸς τὸν Κωνσταντινουπόλεως σχέσεις τῶν μητροπολιτῶν τῆς Ῥωσσίας, χωρὶς ὅμως ὀλετελῶς νὰ παύσῃ ἡ ἀπ' αὐτοῦ ἐξάρτησις αὐτῶν (Φιλαρ. ἐν. ἀν. σελ. 237 καὶ Βαλλιάνου σελ. 82).

§ 168.

Ο ΛΟΙΠΟΣ ΚΛΗΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΟΝΑΧΟΙ.

1. Μετὰ τὸν μητροπολίτην ἀνώτατοι πνευματικοὶ ἄρχοντες ἐν Ῥωσσίᾳ ἦσαν οἱ ἐπίσκοποι, οἵτινες ἀνεξάρτητοι ἐν τῇ ἰσωτερικῇ διοικήσει τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους ἡγεμόνων καὶ ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου· οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν ἴσοι πρὸς ἀλλήλους, μόνον δὲ ὁ Νοβογορόδου κατὰ τὸ 1165 ἐτιμῆθη διὰ τοῦ τίτλου τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὁ δὲ Νοβογορόδου Ἰωάννης ἔλαβε παρὰ τοῦ πατριάρχου τὸ δικαίωμα τοῦ φέρειν τέσσαρας σταυροὺς ἐπὶ τοῦ φελωνίου αὐτοῦ (Miklos. Α', σελ. 522). Καίτοι δὲ ἡ ἐξουσία τῶν ἐπισκόπων ἦν κυρίως πνευματικὴ, ἐξήσκουν ὅμως πολλάκις μεγάλην ἐπιρροὴν καὶ ἐπὶ τῆς πολιτείας, ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν δ' αὐτῶν ἐτέλουν οὐ μόνον οἱ κληρικοὶ ἀλλὰ καὶ αἱ ματαί, αἱ χῆραι, τὰ νοσοκομεῖα, οἱ ἰατροί, οἱ φύλακες καὶ ἡ ἐπὶ τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν ἐποπτεία· οἱ ἐπίσκοποι περαιτέρω, ὡς καὶ ὁ κλῆρος καθόλου ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῶν φόρων καὶ τῆς δεκάτης, τὰ προνόμια δὲ ταῦτα ἐπαυξήθοντα ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βλαδιμίρου διετηρήθησαν καὶ ἐπὶ τῆς Ταταροκρατίας. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν κατώτερον κλῆρον, ἐν αὐτῷ δὲν ἀπαντῶσιν οἱ διάφοροι βαθμοὶ οἱ παρ' ἡμῖν ὑπάρχοντες, σπανίως μόνον βλέπομεν τοὺς πρωθιερεῖς καὶ ἐν τῷ μοναστηριακῷ κλῆρῳ τοὺς ἀχιμανδρίτας. Πρὸς συντήρησιν δὲ τοῦ κλήρου ἤδη ὁ Βλαδίμηρος ὥρισε τὴν δεκάτην, τὴν ὅποιαν ἐκ τῶν διαφόρων εἰδῶν συνέλεγον οἱ ἐπίσκοποι, ἐκτὸς δὲ ταύτης ὁ κλῆρος εἶχε καὶ τὰ κανονικά, ὡς καὶ διαφόρους εἰσφοράς ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ μοναστηριακῶν κτημάτων (Φιλαρ. ἐν. ἀν. σελ. 94. 99 καὶ 215 καὶ Schmitt σελ. 152).

2. Ἀπ' ἀρχῆς ἤδη οἱ Ῥώσσοι ἐπεδείξαντο μέγαν ζήλον ὑπὲρ τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὅστις τῇ ἀληθείᾳ ἐγένετο τὸ σχολεῖον τῆς εὐσεβείας καὶ ἀναπτύξεως καὶ ἡ ἐστία τῆς μορφώσεως κηρύκων τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁ μοναχικὸς βίος τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλησίας διεκρίνετο κυρίως εἰς τὸν ἐρημιτικόν, στυλιτικὸν καὶ κοινοβιακόν, καθόλου δὲ ἀρχηγὸς αὐτοῦ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ Ἀντώνιος, ὅστις ἀπὸ τοῦ ἁγ. Ὁρους λαβὼν τὰς ἀφορμὰς ἔζη ἐν Κιέβῳ ὡς ἐρημίτης, τὸ παράδειγμα δ' αὐτοῦ ἠκολούθησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἕτεροι· ἐκτὸς τούτων ἀναφέρονται καὶ διάφοροι στυλῖται καὶ μάλιστα ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Νικήτας· κυρίως ὅμως σημαντικὸς διὰ τὴν Ῥωσσίαν κατέστη ὁ κοινοβιακός, καὶ πρῶται ἀρχαὶ τοῦ ὁποῦ ἀναφέρονται εἰς τὸν αὐτὸν Ἀντώνιον· ἐν τινι δὴλ. δασώδει μέρει ἐν Κιέβῳ ὁ μετὰ ταῦτα μητροπολίτης Μαρτων ὠρυξε περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος σπήλαιόν τι, εἰς ὃ καὶ ὡς μητροπολίτης ἔτι ἀποσυρόμενος προσήυχετο· παρὰ τὸ σπήλαιον τοῦτο ὀρύξας ὁ Ἀντώνιος καὶ δεύτερον προσεῖλκυσε καὶ ἄλλους μοναχοὺς καὶ ἐκλέξας ἐπ' αὐτῶν ἠγούμενόν τινα Βαρλαάμιν ἀνεχώρησεν· ἀλλ' οἱ μοναχοὶ τοσοῦτον ἐπολλαπλασιάσθησαν, ὥστε ἐγένετο ἀνάγκη ἰδρύσεως μοναστηρίου, τὸ ὅποιον ἤδη ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Θεοδοσίου ἐφθασεν εἰς μεγάλην περικωπήν, ἀριθμοῦν μεταξὺ τῶν μοναχῶν πολλοὺς εὐγενεῖς· ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου τούτου ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Σπητλαίου εἰσῆχθη ὁ μοναχικὸς κανὼν Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, τοσοῦτον δ' ἤρρεσεν οὗτος τοῖς Ῥώστοις, ὥστε καὶ ἄλλα μοναστήρια ἀπεδέχθησαν αὐτόν. Τὸ μοναστήριον τοῦ Σπητλαίου, λαβὼν ἀκολουθῶς καὶ τὸ ὄνομα τῆς Λαύρας κατέστη λίαν σημαντικὸν ἐν Ῥωσσίᾳ, διακρινόμενον ἰδίως διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων. Οὕτω πολλοὶ τῆς Ῥωσσίας ὑπεσττήχθη ὁ μοναχικὸς βίος, τσαυτὰ δὲ μοναστήρια ἰδρύθησαν, ὥστε μόνον τὸ Κίεβον ἠριθμεί δέκα ἐπτά, τὸ δὲ Νοβογόροδον εἰκοσι δύο. Ἐπὶ τῆς Ταρταροκρατίας οὐκ ὀλίγον κατέπεσεν ὁ μοναχικὸς βίος, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη ὁ ἅγιος Σέργιος, ὅστις διὰ τὴν βόρειον Ῥωσσίαν ἐγένετο, ὅ,τι διὰ τὴν νότιον ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Θεοδόσιος· ὁ Σέργιος ἐλκύσας πρὸς ἑαυτὸν πολλοὺς ὀπαδοὺς, ἰδρύσε τὸ 1330 τὸ παρὰ τὴν Μόσχαν μοναστήριον τῆς Λαύρας τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅπερ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις διεκρίθη

οὐ μόνον διὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπιστήμους αὐτοῦ μοναχοὺς. Ἐκτὸς τῶν ἀνδρῶν ὁ μοναχικός βίος πρῶτῳ εὗρεν εἰσοδὸν καὶ παρὰ ταῖς γυναῖξιν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται καὶ πολλαὶ εὐγενεῖς καὶ ἡγεμονίδες. Ἔνεκα δὲ τοῦ παραδείγματος τούτου τῶν εὐγενῶν καὶ ἡγεμόνων καὶ τῶν μεγάλων καὶ πλουσίων αὐτῶν ἀφιερωμάτων τὰ μοναστήρια τῆς Ῥωσσίας ἐκραταιώθησαν καὶ ἐπλούτησαν θαυμασίως (Φιλαρ. ἐν. ἀν. 120-139 καὶ 224).

§ 169.

ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΙΚΟΣ ΒΙΟΣ.

1. Ἡ θεία λατρεία τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλησίας ἦν κατὰ πάντα ἀντιγραφὴ τῆς καθόλου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐντεῦθεν μεταφυτευθεῖσα εἰς ἐκείνην. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ῥώσοις ἦν ἡ βυζαντινὴ, ἔνεκα ὅμως, τὸ μὲν ἐπιπροσῆς ἀσιατικῆς, τὸ δὲ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ιδιοφυίας καὶ τῆς ἐπενεργείας Ἰταλῶν καὶ Γερμανῶν ἀρχιτεκτόνων ἀπαντᾷ διάκρισις τις· αὕτη συνίσταται ἐν τούτῳ ὅτι καὶ μεθ' ὅλην τὴν βυζαντινὴν διαίρεσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ναῶν, τοῦτο εἶναι στενὸν καὶ σκοτεινόν, ἀπέναντι δὲ τῶν ἀπλῶν θόλων, δι' ὧν οἱ βυζαντινοὶ ἐστέγαζον τοὺς διαφόρους τῶν ἐκκλησιῶν χώρους, οἱ Ῥῶσοι μετεχειρίζοντο πυργοειδῆ οἰκοδομήματα, τὸ μὲν εὐρέα, τὸ δὲ μὴ, ἐστεγασμένα ὑπὸ θόλων ἡμισφαιροειδῶν, ὠσειδῶν καὶ ἐν σχήματι ἀπίων (πρὸλ. Kugler Kunstgeschichte σελ. 376). Ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων εἰς τὴν ἰδρυσιν καὶ πλουσίαν διακόσμησιν τῶν ναῶν ἐν Ῥωσσίᾳ διακρ.θεῖς εἶναι ὁ Ἱεροσλαῦος, ὅστις κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἁγίας Σοφίας ἰδρυσεν τὴν ἐν Κιέβῳ. Τῷ παραδείγματι αὐτοῦ ἠκολούθησαν καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ἡγεμόνες, οὕτως ὥστε μόνον ἐν Κιέβῳ ὑπῆρχον 600 ναοί. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωγραφικὴ ἐκ Βυζαντίου καὶ αὕτη παραληφθεῖσα διετῆρει τὸν ἀρχικὸν αὐτῆς τύπον (πρὸλ. Bayet, L'art byzantin, σελ. 274), ὡς καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἄσμα πρὸς ὀργανισμόν τοῦ ὁποῦοι παρελαμβάνοντο ψάλλται ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Βουλγαρίας· ὁμοίως καὶ τὰ ἐκκλησια-

στικά βιβλία καὶ οἱ ὕμνοι κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ βαθμηδὸν μετεφράσθησαν ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἐκκλησίᾳ ἐν χρήσει· οὕτω π. χ. ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου μεταφρασθέντων, ὁ Ἱεροσλαῦος διέταξε νὰ μεταφρασθῶσι καὶ ἕτερα ἐκκλησιαστικά βιβλία, τοιαῦτα δὲ μεταφράσεις ἐγένοντο καὶ κατὰ τὸν ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνα. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τμήμασι τῆς θείας λατρείας ἡ ῥωσικὴ ἐκκλησία ἠκολούθει τῇ μητρὶ αὐτῆς· οὕτω φέρ' εἰπεῖν ἐν τῇ προσκυνήσει τῶν ἱερῶν εἰκόνων, μεταξὺ τῶν ὁπῶν μεγάλης ὑπολήψεως ἀπῆλαυνεν ἡ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σπηλαίου εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ἑτέρα ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ κατὰ τὴν παράδοσιν ζωγραφηθεῖσα κτλ., ἡ προσκύνησις τῶν ἀγίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρὰ τοῖς Ῥώσοις μεγάλως ἐτιμῶντο ὁ ἅγιος Νικόλαος καὶ ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος ὁ Νεῦσκη καὶ τῶν *λειψάνων*, ὧν πολλὰ παρεῖχεν ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς τὸ τῆς ἁγίας Βαρβάρας τὸ 1100. Ἐν τούτοις ἀπὸ τῆς Ταταροκρατίας καὶ ἐξῆς παρατρεῖται κατὰπτωσίς τις τῆς θείας λατρείας, ἕνεκα δὲ τῆς ἐπικρατησάσης ἀμαθείας παρεῖσεδυσαν διάφοροι καταχρήσεις καὶ παρατυπία· οὕτω π. χ. ἕκ τινος ἐν Βλαδιμήρῳ τὸ 1274 συγκροτηθείσης συνόδου μανθάνομεν, ὅτι ἐνταχοῦ τὸ βάπτισμα ἐτελεῖτο διὰ περιχύσεως, ἀντὶ τοῦ ἁγίου μύρου ἐχρῶντο ἀπλῶ ἐλαίῳ, ἡ προσκομιδὴ ἐτελεῖτο ὑπὸ τοῦ διακόνου καὶ τὰ τοιαῦτα· ὁμοίως τὸ 1301 ἕνεκα διαφόρων ἀμφιβολιῶν ἐπικρατουσῶν ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ ὁ Σεραίου Θεόγνωστος ἔγραψε τῷ Κωνσταντινουπόλεως ἐκδεχόμενος τὴν λύσιν αὐτῶν· ἐν ταῖς ἀμφιβολίας ταύταις κατελέγοντο καὶ αἱ ἐξῆς, ἂν ἐλλείψει οἶνου ἐπιτρέπεται ἡ τελετὴ τῆς θείας εὐχαριστίας διὰ σταφίδων, ἂν πρέπει νὰ τελεῖται λειτουργία κατὰ τὴν Μ. Παρασκευὴν καὶ τὴν τετράδα καὶ παρασκευὴν τῆς Τυροφάγου, ἂν ἐπιτρέπεται ἡ παραδοχὴ τῶν Νεστοριανῶν καὶ Ἰακωβιτῶν διὰ τοῦ χρίσματος κτλ. Ἐπίσης καὶ ἕκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ μανθάνομεν διαφόρους καταχρήσεις· ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ προτρέπει ὁ Κυπριανὸς ἡγούμενόν τινα Ἀθανάσιον ἵνα τὴν λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου τελῇ ἀπὸ τῆς Β' Κυριακῆς τῶν Νηστειῶν, ὡς καὶ κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ Πάσχα, τῇ δὲ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδο-

ξίας τὴν τοῦ Χρυσοστόμου, ἀναγινωσκομένου καὶ τοῦ συνοδικοῦ, περὶ δὲ τῆς προσκομιδῆς λέγει ὅτι ἐκτὸς τῆς προσφορᾶς τῆς προωρισμένης διὰ τὸν ἁμὸν, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσι καὶ τέσσαρες ἑτεραι, μία διὰ τὴν Θεοτόκον, ἑτέρα διὰ τοὺς ἁγίους, τρίτη διὰ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς ζῶντας καὶ τετάρτη διὰ τοὺς νεκρούς. Οὕτω διὰ τοιούτων καὶ ἄλλων ἐνεργειῶν ἀποκατέστη ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ τάξις τῆς θείας λατρείας (Φίλαρ. ἐν. ἀν. 55 καὶ 181 καὶ Kurtz σελ. 161).

2. Καίτοι ὁ χριστιανισμὸς ἐπέδρασεν οὐσιωδῶς ἐπὶ τοῦ ἡθικοῦ βίου τῶν 'Ρώσων, τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι καὶ δὲν ἡδυνήθη ἀμέσως νὰ μεταβάλῃ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· ἀλλ' οὐδ' ἦτο δυνατόν ἄλλως γενέσθαι, ἀφοῦ ὁ ἐγκεντριζόμενος ἡθικὸς βίος μετὰ ἀγῶνας καὶ μάχας αὐξάνει καὶ κραταιοῦται· ἐντεῦθεν παρὰ πολλοῖς ἐν 'Ρωσσίᾳ βλέπομεν ἔτι ἐπενεργοῦντα τὸν ἐθνισμόν, πολλοὺς αἰσθανομένους κλίσιν πρὸς τὰς ἀρχαίας αὐτῶν θεότητας καὶ ἄλλους παραδιδόμενους τῇ μέθῃ, ταῖς μαγείαις, τῇ δουλεμπορίᾳ καὶ ἄλλοις κακοῖς. Οὐχ ἥττον τοῦ ἐθνισμοῦ ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ βίου πολλῶν ἐπέδρα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τὸ τείνον πρὸς τὴν καταστροφὴν, τὴν ἀρπαγὴν καὶ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους· οἱ κατὰ μέρος ἡγεμόνες ἐν διηνεχεί διετέλουν πρὸς ἀλλήλους πολέμῳ, μετὰ φρίκης δ' ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ περὶ τῶν ὠμοτήτων τοῦ Σβετοπόλκου, τοῦ 'Ισασλανοῦ καὶ ἄλλων. Ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ἡ ἀπλότης τῶν ἡθῶν τὴν ὁ κόσμος τοῦ ῥωστικοῦ λαοῦ καὶ ὅτι ἐν γένει οἱ ῥῶσσοι διεκρίνοντο διὰ τὴν εὐσέβειαν αὐτῶν, τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην καὶ τὸν πρὸς τὰς ἀρχὰς σεβασμόν· αὐτοὶ οἱ αἰμοχαρεῖς αὐτῶν βασιλεῖς χαρακτηρίζονται καθόλου ὡς εὐσεβεῖς, πολλάκις δὲ βλέπομεν αὐτοὺς διατιθέντας τὴν περιουσίαν αὐτῶν ὑπὲρ πτωχῶν, ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. Λίαν συντελεστικὴ διὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἡθικοῦ βίου παρὰ τοῖς 'Ρώσσοις ἐγένετο ἡ ἐπὶ δύο αἰῶνας διαρκέσασα Ταταροκρατία, ἐν ἣ ἐμβλέποντες τὸ παράδειγμα τῶν Νινευιτῶν ἢ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ δουλείαν τῶν Ἑβραίων, συνηθάνοντο ὅτι βάσιν τοῦ βίου αὐτῶν ἔπρεπε νὰ ἔχωσι τὴν χριστιανικὴν πίστιν· οὐχ ἥττον σωτηριῶδη ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς ἡθικότητος τῶν 'Ρώσων ἐπήνεργε καὶ ὁ κατὰ τὸ 1352 ἀναφανὲς λοιμός, ὅστις ὡς θεία μᾶστιξ ὑπὸ πάντων ἐκλαμβανόμενος

προέτρεπε εἰς ἡθικὴν μεταβολὴν καὶ ἀπέβη πράγματι θεία χάρις, ὡς λέγει χρονογράφος τῆς τῆς ἐποχῆς· ἀλλὰ τέλος ὑπὲρ τῆς ἡθικότητος καθόλου συνετέλει καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία, ἥτις διὰ τῶν διαφόρων κανόνων καὶ νόμων ἐρρυθμίζεν αὐτήν. Βεβαίως καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ συνετάχθησαν διάφοροι κανόνες ἐν ταῖς ἐκεῖ συγκροτηθείσαις συνόδοις, ἀλλὰ κυρίως ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλησίας ἐμορφώθη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐλληνικῆς. Ἐπίσημοι κώδικες νόμων καὶ κανόνων τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλησίας εἶναι α') ὁ νομοκάνων τοῦ Βλαδιμήρου, ὅστις ὅμως ὑπὸ τῶν νεωτέρων δὲν ἀποδίδεται εἰς αὐτόν, τοῦλάχιστον ἐν τῇ σημερινῇ αὐτοῦ μορφῇ, β') ἡ νομοθεσία τοῦ Ἱεροσ.λαΐου (1017) περιλαμβάνουσα καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν νομοθεσίαν, γ') ὁ καιὼν τοῦ μητροπολίτου Ἰωάννου τοῦ ἀγαθοῦ (1080-89), δ') ὁ καιὼν τοῦ Νοβογορόδου Νήφωνος καὶ Ἰωάννου καὶ ε') τὸ *Πηδάλιον*, τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ μεταφρασθὲν φέρει καὶ τινὰς προσθήκας (πρβλ. Φιλάρ. ἐν. ἀν. σελ. 99. 219 καὶ Kurtz σελ. 161 καὶ 166).

§ 170.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.

Ἦδη ὁ Βλαδίμηρος πρὸς ἐδραίωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Κιέβῳ ἰδρύσει μικράν τινα σχολήν, εἰς ἣν προέτρεπε τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ὅπως πέμπωσι τὰ τέκνα αὐτῶν· αὐτὸ τοῦτο ἐπραξε καὶ ὁ Ἱεροσλαῦος ἐν Νοβογορόδῳ (1025) καὶ ἀλλαχοῦ· τὰ σχολεῖα ταῦτα καίτοι στοιχειώδη, συνετέλουν ὅμως εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ χριστιανικοῦ αἰσθηματος, τὴν ἐκρίζωσιν τῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ τὴν παρασκευὴν λειτουργῶν τοῦ ὑψίστου. Ἀλλὰ κυρίως τὰ πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς Ῥωσσίας μέσα προήρχοντο ἐξ Ἀνατολῆς· ἔνεκα τῆς ζωηρᾶς κοινωνίας τῆς ἐλληνικῆς καὶ Ῥωσσικῆς Ἐκκλησίας, ἔνεκα τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ μητροπολίται καὶ πολλοὶ τῶν κληρικῶν τῆς Ῥωσσίας ἦσαν Ἕλληνες καὶ ὁ λαὸς αὐτὸς ἐνόει πως τὴν ἐλληνικὴν, ἔπειτα δὲ οὐδέποτε ἐπαύσαντο ἐν Ῥωσσίᾳ συλλέγοντες καὶ μεταφράζοντες διάφορα συγγράμματα· ἐκτὸς τῶν ἡγεμόνων Ἱεροσλαύου καὶ Σβετοσλαύου, ἐν τούτῳ διε-

κρίθησαν καὶ διάφοροι ἐπίσκοποι, οὕτως ὥστε πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Μογγόλων ἐκτὸς τῶν λειτουργικῶν βιβλίων οἱ Ῥῶσσοι εἶχον μεταπεφρασμένα ἐν τῇ σλαυϊκῇ καὶ πολλὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀθανασίου, Μ. Βασιλείου, Χρυσοστόμου, Γρηγορίου, Δαμασκηνοῦ, Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, Ἐρζαίμ καὶ ἄλλων (Φιλ. ἐν. ἄν. σελ. 35).—Ἐν τοῖς συγγράμμασι τούτοις ἐμφωθήσαν διάφοροι συγγραφεῖς τῆς ῥωσικῆς Ἐκκλησίας, ἐπιστημότεροι τῶν ὁποίων εἶναι οἱ ἑξῆς· Νέιτωρ ὁ Σεβαστός, ὁ ἐπίστροφος χρονογράφος τῆς ῥωσικῆς ἐκκλησίας († 1114), ὅστις ἔχων ὑπὸ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ Ἑλλήνας χρονογράφους καὶ ἐπωφεληθεὶς τὰς περὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ πηγὰς καὶ παρὰδόσεις, ἔγραψε τὸ περίφημον αὐτοῦ χρονικόν, περιλαμβάνον τὴν ἱστορίαν τῆς ῥωσικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ 852-1110. Ἐν ἐκάστη σελίδι τοῦ χρονικοῦ τοῦ Νέστορος διακρίνει τις τὴν φιλαλήθειαν αὐτοῦ, τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα καὶ τὴν φιλοσοφικὴν παρατήρησιν. Κύριλλος ὁ ἐπίσκοπος Τυρόβου, ὁ Χρυσόστομος τῶν Ῥώσων κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα († 1183)· οὗτος ἐξ ἐπισήμου οἰκογενείας καταγόμενος καὶ τὸν στυλιτικὸν βίον ἀσκήσας, ἕνεκα τῆς ἀγιότητος τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ ἄκων ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου· ὁ Κύριλλος εἶναι σημαντικὸς ὡς ἱεροκέρυξ, οἱ λόγοι δ' αὐτοῦ διακρίνονται οὐ μόνον διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ πληθὺν μέριμναν. Σημαντικὸς ἐπίστροφος εἶναι καὶ ὁ ἐπίσκοπος Σουσδάλης καὶ Βλαδιμήρου Σίμων, ὁ μόνος πόθος τοῦ ὁποῦ ἦν νὰ διδάσκη τὸν λαόν, ἐντεῦθεν καὶ οἱ χρονογράφοι ὀνομάζουσιν αὐτὸν διδακτικόν· οὗτος κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων συνέταξε βίους μοναχῶν καὶ ἀγίων ἀνδρῶν. Οὐχ ἥττον σημαντικὸς καὶ μάλιστα διὰ τὰς δογματικὰς αὐτοῦ ἐργασίας ἦν ὁ μητροπολίτης Ἰαρίων († 1067) γράψας ὁμολογίαν τινὰ πίστεως καὶ διαφόρους λόγους. Κατάπτωσιν τῆς ἀρξαμένης ταύτης πνευματικῆς κινήσεως καὶ ζωῆς ἐπήνεγκεν ἡ Ταρταροκρατία, ὅτε οἱ χριστιανοὶ ὀλίγον σκεπτόμενοι περὶ σχολείων, τὴν πίστιν αὐτῶν ἐδιδάσκοντο ἐκ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ἐν οἷς εὕρισκον ἅμα καὶ παρηγορίαν τῶν δεινῶν αὐτῶν· οἱ μοναχοὶ μόνον κατέγινοντο περὶ τὴν ἀνάγκωσιν τῶν Πατέρων, τινὲς δὲ δυνάμενοι κατέ-

φευγον εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἐνθα πρόσεπαθουν νὰ κορέσωσι τὴν φιλομάθειαν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ἑλθὴν τὴν φοβερὰν ἐκείνην δοκιμασίαν δὲν κατέπαυσεν ὀλοτελῶς πᾶσα πνευματικὴ ἐργασία, ὡς τοῦτο δείκνυται ἐκ διαφόρων τῆς ἐποχῆς λογίων, τῶν μὲν μεταφραζόντων ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ διάφορα συγγράμματα, ὡς τοῦ Κυπριανοῦ, Στεφάνου καὶ Ἀνδρέου Κρίτσκη, τῶν δὲ γραφόντων χρονικά, ὡς τῶν χρονογράφων τῆς Σουσδάλης καὶ Βολυντίας καὶ ἄλλων ἀσχολουμένων περὶ ἄλλα· ἰδίως εἰς ἐπικουρίαν τῆς Ῥωσσίας ἦλθον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ ἐν Ἀγίῳ Ὅρει σλαῦοι καὶ ῥῶσσοι μοναχοὶ (Φίλαρ. Α' 166).

3. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΝ ΑΝΑΤΟΛΗΙ ΑΝΕΞΧΙΣΜΕΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ.

§ 171.

NESTORIANOI.

Πρβλ. Jos. Sim. Asseman, de Syris Nestorianis in Biblioth. Orient. Rom. 1728 τόμ. 3 Μέρ. 2.—Jos. Al. Asseman, de Catholicis s. Patriarchis Chaldaeorum et Nestorianorum Comment. hist. chronolog. Rom. 1777.—L. Doucin. hist. du Nestorianisme. Rottd. 1698 κτλ.

1. Ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ (§ 72, 4) τῆς παρούσης ἱστορίας εἰδομεν πῶς ἐμορφώθη ἡ αἵρεσις τῶν Νεστοριανῶν, ἥτις διὰ τοῦ πατριάρχου Σελευκίας Βαβαλου ἀποχωρισθεῖσα τὸ 498 ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς Ὁρθ. Ἐκκλησίας ὑπεστηρίχθη ἐν Περσίᾳ καὶ μάλιστα ἐπεξετάθη μέχρι τῶν Ἰνδιῶν διὰ τοῦ Μάρ-Θωμᾶ. Ἐκτοτε ἡ Περσία κατέστη ἡ ἐστία τῆς νεστοριανικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐπὶ τε τῆς περσικῆς καὶ ἀραβικῆς δυναστείας (636-1220) ἀπῆλαυσε τῆς εὐνοίας τῶν κρατούντων, εἴτε διότι ὡς λέγει ὁ Ἀσσεμάνος ὁ Μωάμεθ ἢ ὁ Ὁμάρ ὑπεσχέθη τοῖς Νεστοριανοῖς ἐλευθερίαν ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας αὐτῶν (πρβλ. Schröckh K-G. τόμ. 19 σελ. 396 καὶ Wiltsh K-Geog. und Statistik τόμ.

(ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑ, ΤΟΜ. Β'.)

20

Α' σελ. 450), εἶτε διότι οἱ Ἀραβες ἐνεκα τῆς ἀναπτύξεως καὶ παιδείας τῶν Νεστοριανῶν παρ' αὐτῶν παρελάμβανον τοὺς ἰατροὺς αὐτῶν, τοὺς γραμματεῖς καὶ διαφόρους πολιτικούς ἄρχοντας. Οὕτως οἱ Νεστοριανοὶ εὐθιμῶς ἐπὶ τῶν Ἀράβων, κατώρθωσαν δὲ νὰ διαδώσωσι πολλαχοῦ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν, ὡς ἐντὸς τῆς Περσίας, εἰς τὴν Σογδιανήν, τὴν Συρίαν, τὴν ἔρημον Ἀραβίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὰς Ἰνδίας καὶ τὴν Κίναν· ἰδίως οἱ Νεστοριανοὶ μετὰ μεγάλης ἐνεργείας εἰργάσθησαν ἐν Κίνα, πολλαχοῦ τῆς ὁποίας ἵδρυσαν χριστιανικὰς ἐκκλησίας. Ὁ πρῶτος νεστοριανός, ὁ ἐνεργήσας ἐν Κίνα τὸ 781 εἶναι Ὀλόπεν τις, τὸν ὅποιον ἀκολούθως ἐμιμήθησαν καὶ ἕτεροι. Κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα οἱ Νεστοριανοὶ εἰλκυσαν ἐνταῦθα εἰς Χριστὸν ταταρικὴν τινα φυλὴν τῶν Κεραϊτῶν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν, κατοικοῦσαν πρὸς νότον τῆς λίμνης Βαϊκάλης· ὁ χριστιανίσας οὗτος ἡγεμὼν τῶν Τατάρων ὠνομάζετο *Ung* ἢ *Owanh-Khan*, τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὰ περὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου λεγόμενα· κατὰ πρῶτον δηλ. τὸ 1144 διεδόθη ἐν Δύσει, ὅτι ἐν τῇ μέσῃ Ἀσίᾳ ὑπάρχει ἰσχυρὸς τις ἡγεμὼν ὑπὸ τὸ ὄνομα πρεσβύτερος Ἰωάννης, εἰκοσι δὲ ἔτη ἀκολούθως παρουσιάσθη ἐν Εὐρώπῃ ἔγγραφόν τι τοῦ βασιλέως τούτου δῆθεν, ἐν ᾧ μετὰ φαντασιώδους μεγαλοπρεπείας περιεγράφετο τὸ βασίλειον αὐτοῦ, μάλιστα ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ὁ Γ' ἀπέστειλε τὸ 1177 ἀπάντησιν πρὸς τὸν ἡγεμόνα τοῦτον· οἱ ἐν Παλαιστίνῃ Σταυροφόροι ἤλπιζον πολλὰ παρὰ τοῦ ἡγεμόνος τούτου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, φερόντων ἐπίσης τὸ ὄνομα πρεσβύτερος Ἰωάννης, ἀλλ' ἠπατήθησαν, ἔγνω δὲ μόνον ὅτι ὁ τέταρτος τῶν χριστιανῶν τούτων Τατάρων ἡγεμόνων ἐφονεύθη καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ ὑπετάχθη ὑπὸ τοῦ Τσιγκις-Χὰν (1202). Ἐν τούτοις ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξίν τοιοῦτου χριστιανοῦ βασιλέως δὲν ἐξηλείφθη παρὰ τοῖς δυτικοῖς, οἱ Πορτογάλλοι μάλιστα ἐνόμισαν ὅτι εὗρον τὸν πρεσβύτερον Ἰωάννην ἐν τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀβυσσινίας· ὅτι ὁ Ὁδὰν-Χὰν ὠνομάσθη πράγματι πρεσβύτερος Ἰωάννης περὶ τούτου μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἰακωβίτης ἱστορικός Βαρεβραῖος, ὠνομάσθη δὲ οὕτω, εἶτε διότι ἐν τῷ βαπτίσματι ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἰωάννης καὶ ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος, ὡς καὶ οἱ πλείστοι τῶν Νεστοριανῶν ἐν τῇ μέσῃ Ἀσίᾳ ἐλάμ-

δανον τὴν χειροτονίαν τοῦ πρεσβυτέρου, εἴτε διότι ἐκ παρεννοήσεως ἐκλήθη οὕτω, τοῦ μὲν ὀνόματος Χὰν ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ χαλδαϊκὸν *Kahana* = ἱερεύς, τοῦ δὲ Ὁδὰν πρὸς τὸ Ἰωάννης (πρὸλ. G. Oppert, der Presbyter Johannes, Brl. 1870.—Schott, in *Erman's Archiv. f. wiss. Kunde von Russland* τόμ. 23 Brl. 1864.—Zarncke, der Priest. Johan. Leipz. 1879). Ὅπως δὲ ποτε οἱ Νεστοριανοὶ καὶ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Τατάρων ἤχμαζον μέχρι οὗ ἀναφανέντος τοῦ ἀγρίου Ταμερλάνου (1369-1405) κατεδιώχθησαν πανταχόθεν καὶ περιωρίσθησαν ἐν Κουρδιστάν.

2. Ἐπὶ τῆς ἀραβικῆς δυναστείας τοσοῦτον ἤχμασεν ἡ αἵρεσις τῶν Νεστοριανῶν, ὥστε ὁ Ἀσσεμάνος ἀριθμεῖ εἴκοσι πέντε αὐτῶν μητροπόλεις, ὑφ' ἃς ὑπέκειντο ἑκατὸν πεντήκοντα ἐπισκοπαί· ὁ πατριάρχης αὐτῶν καθολικὸς λεγόμενος τὴν ἐδραν αὐτοῦ εἶχεν ἐν *Σελευκεία-Κτησιφῶντι*, ὅτε δὲ καταστραφείσης τῆς πόλεως ταύτης, τὸ 762 ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Καλίου Ἀλμανσοῦρ ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἀβδασσιδῶν τὸ Βαγδάτιον, τότε ἐκεῖ μετηνέχθη καὶ ὁ πατριαρχικὸς θρόνος· ὁ καθολικὸς τῶν Νεστοριανῶν διατηρῶν καὶ μετὰ ταῦτα τὸν τίτλον πατριάρχης τῆς *Σελευκείας καὶ Κτησιφῶντος* ἤρχεν ἐπὶ εὐρυτάτης διοικήσεως, ἐκτεινομένης ἀπὸ τῆς Μεσογείου θαλάσσης μέχρι τῆς Κίνας καὶ ἀπὸ τῆς Σχαρκάνδης μέχρι τῆς Ἀραβίας καὶ τῶν Ἰνδιῶν· ὅτε τὸ Βαγδάτιον κατεστράφη τὸ 1258 ὑπὸ τῶν Τατάρων, τότε οἱ καθολικοὶ ἤδρευον ἐν διαφόροις πόλεσιν, ὡς ἐν τῷ παρὰ τὸν Τίγριτα παλατίῳ τοῦ Καλίου, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ *Vicii Tertii*, ἐν *Maraḡā*, Ἀρβήλοις, *Καρμελλοῦ*, Ἀμίδῃ κτλ. Ἐπὶ τῆς ἀραβοκρατίας ἐπίσης οἱ Νεστοριανοὶ διεκρίθησαν καὶ διὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν ἐν τοῖς γράμμασι κίνησιν καὶ δὴ οὐ μόνον ἐν τοῖς θεολογικοῖς ἀλλὰ καὶ τοῖς θύραθεν· ἐν διαφόροις πόλεσιν, ὡς ἐν Νισίβει, Ἐδέσσει, *Σελευκείᾳ*, Βαγδατίῳ κτλ. ἤχμαζον ἐπίσημοι σχολαί, ἐν αἷς ἐκτὸς τῆς χαλδαϊκῆς, τῆς συριακῆς καὶ ἐλληνικῆς ἐδιδάσκοντο ἢ θεολογία, γραμματικὴ, ῥητορικὴ, διαλεκτικὴ, ποίησις, ἀριθμητικὴ, γεωμετρία, μουσικὴ, ἀστρονομία καὶ ἰατρικὴ· τὰ ἔργα τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας πρὸ πολλοῦ ἦσαν μεταπεφρασμένα ἐν τῇ χαλδαϊκῇ, κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην μετεφράσθησαν τοιαῦτα καὶ μάλιστα

φιλοσοφικά καὶ ἰατρικά καὶ ἐν τῇ ἀραβικῇ, οὕτω δὲ διὰ τῶν ἀρά-
 βων οἱ Νεστοριανοὶ ἐγένοντο διδάσκαλοι τῶν δυτικῶν· δυστυχῶς ἡ
 φιλολογία τῶν Νεστοριανῶν δὲν εἶναι ἡμῖν γνωστὴ, αἱ ὀλίγαι δὲ
 περὶ αὐτῆς πληροφορίες ὀφείλονται εἰς τὸν Ἀσσεμάνον· ἐκ τῶν πολ-
 λῶν παρ' αὐτοῖς λογίων ἀναφέρομεν τὸν καθολικὸν αὐτῶν Ἰησουά-
 βιον τὸν ἐκ Γαβάλων, τὸν κατορθώσαντα νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ Μωά-
 μεθ ἡ τοῦ Ὁμάρ τὰ ὑπὲρ τῶν ὁμοθρήσκων αὐτοῦ προνόμια· οὗτος
 ἦν λίαν σοφὸς καὶ ἔγραψε πολλά, ὡς λόγους, ἐπιστολάς, ἐρμηνείαν
 εἰς τοὺς ψαλμοὺς κτλ· ἐπίσης σπουδαῖος ἦν καὶ ὁ καθολικὸς Ἀναν-
 γιέζους ὁ Α' ἡ ὁ χωλός (+699), γράψας συγγράμματα ἠθικά, ἱστο-
 ρικά καὶ ὑπομνήματα εἰς τὰ ἀναλυτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους· ἄξιός
 μνείας εἶναι καὶ ὁ καθολικὸς Τιμόθεος (778), ὅστις ἔγραψεν ἐκκλη-
 σιαστικὰς διατάξεις, περὶ ἀστέρων κτλ· ἀλλ' ἐπισημότατος πάντων
 ἦν ὁ Ἐβεδ-Ἰησοῦς, ἐπονομασθεὶς *Bar Bricho* = *filius benedictus*,
 καὶ ἀποθανὼν τὸ 1318 ὡς μητροπολίτης Νισίβεως· οὗτος ἔγραψε
 πολλά, ἐξ ὧν ἐξεδόθησάν τινα, ὡς ὁ κατάλογος τῶν ἐκκλησιαστικῶν
 συγγραφέων, συλλογὴ κανόνων καὶ περὶ τῆς ἀληθείας τῆς χριστια-
 νικῆς θρησκείας. Κατὰ τὰ ἄλλα οἱ Νεστοριανοὶ ἐνέμενον εἰς τὰς ἀρ-
 χαίας αὐτῶν θεωρίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν, τὴν λατρείαν
 καὶ τὸ πολίτευμα· οὕτω π. χ. ἀπέρριπτον τὴν λέξιν Θεοτόκος, τὴν
 προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, τῶν ἁγίων καὶ τῶν λειψάνων, τὸν δὲ γά-
 μον ἐπέτρεπον πᾶσι τοῖς ἱερωμένοις, μὴδὲ τοῦ καθολικοῦ αὐτῶν ἐξαι-
 ρουμένου. Ἡ ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐπὶ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Δ'
 (1247) ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις περὶ ἐνώσεως μετὰ τοῦ καθολι-
 κοῦ τῶν Νεστοριανῶν *Rabban-Ara*, ἀλλ' ἐν τῇ ἀποσταλείσῃ ὑπ'
 αὐτοῦ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως ἐπέμενεν εἰς τὴν λέξιν Χριστοτόκος·
 ἐπίσης μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ἀνέλαβον οἱ Ῥω-
 μαῖοι διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Νεστοριανῶν, διὰ τίνος μάλιστα
 ἐνωτικοῦ ὅρου τὸ 1445 ἀνεκχύχθη ἡ ἔνωσις μετ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ
 αὕτη ἦν ματαία (πρβλ. Raynaldi Ann. ad. a. 1247 N° 32 καὶ
 Labbei, Concilior. 13 σελ. 1225).

§ 172.

ARMENIKH EKKLHSEIA.

Πρβλ. ἐκτὸς τῆς φιλολογίας ἐν § 61 καὶ 73 καὶ Migne τόμ. 133. — Veyssier la Croze, Histoire du Christianisme d'Éthiopie et d'Arménie, A la Haye 1737. — Γρηγ. Χίου περὶ Ἀρμενίων ἐν Κωνσταντινουπόλει 1871. — Schröckh K.-G. τόμ. 34. — Kurtz ἔν. ἀν. σελ. 178 κτλ.

1. Πῶς ἡ ἄρμενικὴ Ἐκκλησία ἐκ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὸν Νεστοριανισμόν περιέπεσεν εἰς τὸν Μονοφυσιτισμόν καὶ οὕτως ἀπεσπᾶσθη τῆς Ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰδομένη ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς παρούσης ἱστορίας (§ 61 καὶ 73). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ ἄρμενικὴ Ἐκκλησία ἀπεσχισμένη διατελοῦσα τῆς ἡμετέρας διεκρίνετο ἀναμφιβόλως μεταξὺ τῶν μονοφυσιτικῶν ἐκκλησιῶν, εἰς τοῦτο δὲ συνετέλει καὶ τὸ ὅτι ἐπὶ τινὰ χρόνον ὑπέκειτο ὑπὸ ἰθαγενεῖς ἡγεμόνας. Ἡ μεγάλη Ἀρμενία κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀράβων τὸ 632, κατῴρθωσεν ἀκολούθως τὸ 885 ἐπὶ Ἀσχόδ τοῦ Α' τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς δυναστείας τῶν Παγρατιδῶν νὰ ἀνεξαρτηθῇ, μέχρις οὗ τὸ 1242 ὑπέκυψεν ὑπὸ τοὺς Μογγόλους· ἀπεναντίας ἡ μικρὰ Ἀρμενία μέχρι τέλους τοῦ ΙΑ' αἰῶνος τελοῦσα ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ἀπεσπᾶσθη ἀκολούθως ὑπὸ τῆς δυναστείας τῶν Ρουπενιδῶν, μέχρις οὗ τὸ 1374 ὑπετάχθη τῷ Σουλτάνῳ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ ἄρμενικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἀποσχίσεως αὐτῆς καὶ ἐντεῦθεν χαρακτηρίζεται συνήθως ὡς μονοφυσιτικὴ, καίτοι δὲν ἐξεφράσθη παρρησίᾳ τὰς συνεπειὰς τοῦ μονοφυσιτισμοῦ, διότι νομίζουσα ὅτι ἡ ἐν Χαλκηδόνι Δ' οἰκουμένη συνόδος διὰ τῆς παραδοχῆς δύο ἐν Χριστῷ φύσεων καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, περιέπεσεν εἰς τὸν νεστοριανισμόν, ἀντεῖχετο τῆς φράσεως τοῦ Μ. Ἀθανασίου μίᾱ φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη καὶ παρεννοοῦσα αὐτήν, μίᾱν ἐν Χριστῷ ἀπεδέχετο φύσιν· ὅτι πράγματι ἡ ἄρμενικὴ Ἐκκλησία ἐκυλίετο εἰς τὸν μονοφυσιτισμόν δείκνυται οὐ μόνον ἐκ τῶν πρὸς ἔνωσιν διαπραγματεύσεων τοῦ φιλοσόφου θεωριατοῦ μετὰ τοῦ καθολικοῦ Νερση τοῦ Κλαγένσης (πρβλ. Migne 133 σελ. 157. 173 κτλ.), ἔνθεν σαφῶς δείκνυται ὅτι μίᾱν ἐν Χριστῷ φύσιν μετὰ τὴν ἔνωσιν παρεδέχοντο, σύνθετον ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος καὶ ἡρνοῦντο ἐν

αὐτῷ δύο θελήματα, ἀλλὰ καὶ ἐκ τινος συμβόλου τῆς πίστεως, ὅπερ καθ' ἑκάστην ὑπὸ τῶν ἱερέων αὐτῶν ἀναγινώσκεται καὶ ἐν τῷ Χριστῷ μίαν κοινὴν φύσιν ἀναμολογεῖ (Herzog, Real-Encyklopädie ἔκδ. Α' τόμ. Α' σελ. 503). αὐτὸ τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ αἱ μονοφυσιτικαὶ συνέπειαι, τὰς ὁποίας ἀπεδέξαντο, ὡς ἡ χρῆσις τοῦ, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, τὸ μὴ ἀναμιγνύναι τῇ εὐχαριστίᾳ ὕδωρ κτλ. Βεβαίως πολλοὶ τῶν ἀρμενίων καθολικῶν καὶ διδασκάλων κατὰ διαφοροὺς ἐποχὰς ἦσαν ὀρθόδοξοι· οὕτω π. χ. πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ὀρθόδοξοι δὲ καθολικοὶ ἀναφέρονται ὁ Ἐσδρας τὸ 628, Νερσηὺς ὁ Γ' (648), Ἰσαὰκ ὁ Β' (685) κτλ. οὐδαμῶς ὅμως ἐντεθεὶν δικαιοῦμεθα καὶ ἅπασαν τὴν ἀρμενικὴν Ἐκκλησίαν νὰ θεωρῶμεν ὡς τριαύτην καὶ ἐπομένως τὴν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἀπόσχισιν νὰ ἐκλαμβάνωμεν, ὡς στηριζομένην ἐπὶ ῥημάτων καὶ ἐπὶ ἐξωτερικῶν διατυπώσεων καὶ ἐπὶ τῆς στενότητος τῆς γλώσσης καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ περὶ οἰκονομίας ζητήματος, ὡς τὴν ιδέαν ταύτην ἐξέφρασαν οἱ Μεχίταρισται καὶ ἀπὸ τούτων ἔτεροι. Ἀλλὰ καίτοι ἡ ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἀπεσχίσθη τῆς ἀνατολικῆς, πρὸς ἐπικράτησιν δὲ τοῦ σχίσματος τούτου οὐ μόνον ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος πολλάκις ἀνεθεματίσθη, ἀλλὰ καὶ ὁ καθολικὸς Μωϋσῆς ἐν τῇ ἐν Τόβιν συνόδῳ τοῦ 551 κατήργησε τὴν χριστιανικὴν χρονολογίαν εἰσαγαγὼν τὴν ἀπὸ 552, ἐν τούτοις οὔτε παρὰ τοῖς ἀρμενίοις οὔτε παρὰ τοῖς ἡμετέροις ἐσθῆσθη ἡ πρὸς ἔνωσιν ἐπιθυμία, τούτου δὲ ἔνεκα ἀνέκαθεν ἐγένοντο διάφοροι ἀποπειραι. Ἐν πρώτοις ὑπὲρ ἐνώσεως τῶν ἀρμενίων δραστηρίως εἰργάσθη ὁ ἱερὸς Φώτιος, ὅστις τὸ 864 ἀποστείλας πρὸς τὸν καθολικὸν Ζαχαρίαν τὸν Νικαίας Ἰωάννην, πολλοὺς αὐτῶν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν (ἐπιστ. Φωτ. 167 ἔκδ. Βαλέττα), οὗτοι δὲ μετὰ τῶν πρότερον πιστῶν διατελεσάντων τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ εἶναι οἱ λεγόμενοι Ἑλληνοαρμένιοι (Χαίχορουμε). Ἐπειτα μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐπανελήφθησαν αἱ ἀπόπειραι κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα. Τῶν διαπραγματεύσεων τούτων κατήρξατο κυρίως ὁ καθολικὸς Γρηγόριος ὁ Γ', ὅστις τὸ 1148 ἔγραψεν ἐπιστολὴν περὶ ἐνώσεως τῷ Μιουρῇλ Κυμνηνῷ, ἀλλὰ τούτου ἀποθανόντος τὸ 1166 ὁ διάδοχος αὐτοῦ Νερ-

σῆς ὁ Δ' ὁ Κλαγιένσης ἀνέλαβε τὸ ἔργον καὶ ἐν ἐπιστολῇ τινι πρὸς τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἐξέφραζε τὴν ἐπιθυμίαν, ὅτι ἔτοιμος ἐστὶν ἀναδιδασθῆναι τὰ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἁγίας αἰτιώμενα ἀσμένως ὑποδέξασθαι τὸν τούτου λόγον καὶ θεῖναι τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῆς ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας. Ὁ Μανουὴλ εὐχαριστῶν αὐτῷ ἐπὶ τούτοις ἀντιγράφει, πέμπει δ' ἅμα τὸν φιλόσοφον θεωριανὸν μετὰ τινος οἰκελοῦ αὐλικοῦ (Λιζίου) καὶ τὸν Ἀρμένιον μοναχὸν Ἀτμανοῦ· οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ αὐτοκράτορος συνητητήθησαν μετὰ τοῦ Νερσῆ ἐν τῷ κουλᾷ τῶν Ῥωμαίων (Ρούμ-καλέ) καὶ ἤρξαντο τῆς διαλέξεως τὸ 1170, ἀντικείμενον δὲ λόγου ἐγένοντο αἱ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Νερσῆ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὑπάρχουσαι ἰδέαι, ὅτι δηλ. μία ἐν Χριστῷ φύσις καὶ μετὰ τὴν ἐνωσιν, ἐπομένως καὶ ἐν θέλημα, ὅτι τὰ Χριστοῦγεννα ἑορταστέα τῇ ἑκτῇ ἰανουαρίου, ὅτι ἀναγκαῖα ἢ ἐν τῷ τρισαγίῳ προσθήκη, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς καὶ ὅτι τὸ ἅγιον μύρον κατασκευαστέον ἐκ σησαμελαίου. Ἐν τῇ διαλέξει ταύτῃ τὸν λόγον ἐκ μὲν τῶν Ἀρμενίων εἶχεν ὁ Νερσῆς, ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ὁ θεωριανός, ὅστις μετὰ πολλῆς τῆς διαλεκτικότητος καὶ διὰ πολλῶν ἀποδείξεων καταπέισας τὸν Νερσῆν, τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Γρηγόριον καὶ τινα διδάσκαλον Στέφανον περὶ τοῦ ἐσφαλμένου τῶν προτάσεων αὐτῶν, ἀπέδειξεν εἰτα ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ὅρος τῆς Δ' οἰκουμενικῆς συνόδου ἦν κυρίως συντεταγμένος ἐκ τῶν ῥήσεων τῶν Πατέρων καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου· τούτων οὕτω λεγομένων, ὁ μὲν Γρηγόριος πολλάκις ἀνεφώνησεν ὅτι φρονεῖ ὡς οἱ Ῥωμαῖοι, ὁ δὲ Νερσῆς εἶπεν, ἐγὼ οὐδὲν ἐναντίον τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει εὐρίσκω ἐν τούτῳ τῷ ὄρῳ καὶ θαυμάζω πῶς οἱ πρὸ ἡμῶν ἀναιδῶς εἰς συκοφαντίαν ἐχώρησαν κατ' αὐτοῦ. Οὕτως ἀποτελεσθείσης τῆς διαλέξεως, ὁ Νερσῆς ἐδήλωσε τῷ θεωριανῷ ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ συγκληθῶσιν εἰς σύνοδον οἱ ἄρμένιοι ἐπίσκοποι, ἑπειδὴ δὲ κίνδυνος ὑπάρχει νὰ φανῇ αὐτὸς παραδεχόμενος ἐκ τῶν προτέρων τὴν Ὀρθοδόξον, συνεννοήθη μετ' αὐτοῦ ἵνα ἐν τῇ συνόδῳ τῶν ἄρμενίων ἐπισκόπων παραστῇ αὐτὸς ὑποστηρίζων τὸν μονοφυσитισμόν καὶ εἰτα πειθόμενος περὶ τῆς ὀρθοδόξιας τῶν δύο φύσεων· πρὸς τοῦτο μάλιστα ἔδωκεν ὁ Νερσῆς

τῷ Θεωριανῷ δύο ἐπιστολάς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ὁποίων ἀπεδέχετο τὸν ἔρον τῆς Δ' συνόδου, ἐνῷ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπέμενεν εἰς τὴν *μίαν ἐν Χριστῷ φύσιν*. Οἱ Ἕλληνες πρεσβευταὶ ἀνεχώρησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸ δὲ 1172 ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ πρεσβύτερόν τινα Μιχαήλ ἔρχονται εἰς Ἀρμενίαν κομίζοντες τῷ Νερσῇ *μίαν* μυστικὴν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ἐν ἣ ὑπερεπηνεῖτο διὰ τὴν ὀρθοδόξian αὐτοῦ καὶ δύο φανεράς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ πατριάρχου, ἐν αἷς προὔτρεπετο νὰ ἀποστῇ τῆς σκανδαλώδους φράσεως *μία φύσις*. Οὕτω τὸ 1172 συνεκροτήθη ἐν *Ρούμ-καλλέ* ἡ σύνοδος τῶν ἀρμενίων ἐπισκόπων, ἐν ἣ δυστυχῶς ἀποκαλυφθείσης τῆς μυστικῆς συνεννόησεως τοῦ Νερσῇ μετὰ τῶν Βυζαντινῶν οὐδὲν κατωρθώθη· ἐν πρώτοις αὐτοὶ οἱ ἀρμένιοι εἶχον ὑπονοίας περὶ τοῦτου, εἰτα δὲ ὁ ἀρμένιος μοναχὸς Ἀτμανὸς μαθὼν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὰ μυστικῶς γενόμενα δὲν ἐτήρησεν αὐτά, ἀλλ' ὅτε ὁ Νερσῆς παρουσιάσθη ἐν τῇ συνόδῳ ὑπερασπίζων τὸν μονοφυσιτισμόν, ἐγερθεὶς παρετήρησεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη καταλείπων τοὺς λόγους νὰ πράξῃ ὅ,τι ὑπέσχεθη τῷ αὐτοκράτορι μυστικῶς· ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως ταύτης οἱ Ἀρμένιοι ἐταράχθησαν, ὁ δὲ Νερσῆς διαλύσας ἐπὶ τινὰς ἡμέρας τὴν σύνοδον, προέτεινεν εἰτα τῷ Θεωριανῷ ἵνα προτείνῃ τοὺς ἔρους τῆς ἐνώσεως, οὗτος δὲ προέτεινε τοὺς ἑξῆς ὁκτώ· 1) τὴν παραδοχὴν *δύο ἐν Χριστῷ φύσεων*, 2) τὴν ἀφαίρεσιν ἐκ τοῦ τρισαγίου τοῦ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, 3) τὸν συνεορτασμόν τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν, 4) τὴν *χρῆσιν ἐνζύμου ἄρτου* ἐν τῇ *εὐχαριστίᾳ* καὶ οἴνου κεκραμένου ὕδατι, 5) τὴν *τέλεσιν* τοῦ ἁγίου μύρου δι' ἐλαίου ἐξ ἐλαιῶν, 6) τὴν κατὰ τὴν λειτουργίαν *παράστασιν πάντων τῶν Χριστιανῶν* ἐν τῷ καθολικῷ τῆς ἐκκλησίας καὶ οὐχὶ ἐν τῷ νάρθηκι, 7) τὴν ἀποδοχὴν τῶν ἐπὶ οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ 8) τὴν *προβολὴν* τοῦ καθολικοῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Τούτων οὕτω γενομένων οἱ πρεσβευταὶ ἀνεχώρησαν φέροντες ἐπιστολὴν τοῦ Νερσῇ, ἐν ἣ ὑπέσχετο τὴν ἀφαίρεσιν τῆς σκανδαλώδους φράσεως, οὐδὲν ὁμῶς κατωρθώθη, ἀποθανόντος αὐτοῦ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (πρβλ. Migne τόμ. 133 σελ. 120). Ἐν τούτοις ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ δὲν ἀπέβαλε πᾶσαν ἐλπίδα, συνῆψε δὲ νέας δια-

πραγματεύσεις μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Νερσῆ καὶ ἤδη καθολικοῦ Γρηγορίου τοῦ Δ' ἐπὶ τούτῳ τὸ 1179 συνεκροτήθη ἐν Ρούμ-καλὲ σύνοδος, ἣτις ἀπεδεξαμένη τὸν ἔρον τῆς Δ' οἰκουμενικῆς συνόδου, ἀπεφάσισεν ἵνα ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ γένηται ἡ ἔνωσις· εἰς τοιαύτην ἀπόφασιν τῆς συνόδου οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε καὶ ὁ λόγιος ἀρχιεπίσκοπος Ταρσοῦ Νερσῆς ὁ ἐκ Λαμπρῶν, ὅστις ἔπεισε τοὺς Ἀρμενίους διὰ σπουδαίου λόγου (ἴδε αὐτὸν ἐν Illgen's Hist. Zeitschrift 1843 σελ. 123). Ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ πάλιν ἡ ἔνωσις δὲν ἐπετεύχθη, τὸ μὲν διότι οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς συνόδου ἕνεκα ἐκραγείσων παραχῶν δὲν ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ δὲ διότι ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ τὸ 1180 συνέβησαν ἐπίσης ἐν Βυζαντίῳ παραχαί, οἱ δὲ βυζαντινοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ σκεφθῶσι περὶ τῶν Ἀρμενίων. Νέαν ἀλλ' ἐπίσης ματαίαν διαπραγματεύσιν μετὰ τῶν Ἀρμενίων συνῆψε κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ὁ πατριάρχης Γερμανὸς ὁ Β' (Ἀγ. Ματθ. Nova Collectio 6, 314 καὶ Spicilegium 10, 2 σελ. 442), ὡς καὶ ὁ Ἡσαίας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος (Miklosich A', σελ. 158).

2. Καθὼς ἡ ἐλληνικὴ, οὕτω καὶ ἡ λατινικὴ Ἐκκλησία προέβη εἰς ἐνωτικὰς ἀποτείρας μετὰ τῶν Ἀρμενίων, ἀλλ' οὐδὲν ἐντεῦθεν κατωρθώθη, τὸ μὲν διότι οἱ πάπαι δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσωσι τὰς ἀξιώσεις τῶν ἀρμενίων ἡγεμόνων, τὸ δὲ διότι οἱ τελευταῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ καταβάλωσι τὴν πρὸς τὰ ῥωμαϊκὰ δόγματα καὶ τὰς τελετὰς δυσμένειαν τοῦ λαοῦ αὐτῶν. Εἰς τὴν συνάφειαν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν συνετέλεσαν αἱ σταυροφορίαι. Ὁ ἡγεμὼν τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας Λέων ὁ Β' ἵνα λάβῃ παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Ἐρρίκου τοῦ ΣΤ' τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως ὑπέταξε τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ τῷ πάπᾳ καὶ τὸ 1199 ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μεγουντιακοῦ Κογράδου· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ πάπαι ἐθεώρουν τὴν μικρὰν Ἀρμενίαν ὑποτελεῖ ἐκυτοῖς, Γρηγόριος δὲ ὁ Θ' ἀπέστειλε τὸ 1239 τῷ καθολικῷ τῆς Ἀρμενίας τὸ ὠμοφόριον· ἤδη δὲ τὸ 1237 ἐπέστη νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν λατῖνον πατριάρχην τῆς Ἀντιοχείας καὶ ὁ καθολικὸς τοῦ Σίς ἐν Κιλικίᾳ, ἀλλὰ τούτου ἀντιστάντος ὁ πάπας ἐνέδωκεν. Ἐν τούτοις ἡ γενομένη αὕτη ἔνωσις ἦν κενή, τοιαύτη δ' ἀπεδείχθη

καὶ ἡ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος γενομένη ὑπὸ τῶν ἀρμενίων ἡγεμόνων *Χετούμ* καὶ *Λέοντος*, διότι καίτοι ἀνεκηρύχθη αὕτη ἐν τῇ ἐν Σις συνόδῳ τὸ 1292, δὲν εὔρεν ὅμως εἰσοδὸν οὔτε παρὰ τῷ λαῷ οὔτε παρὰ τῷ κλήρῳ· ἐπίσης ἀπεδιώχθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἡ κατὰ τὸ 1318 ἀποσταλίσσα ὑπὸ τοῦ πάπα πρεσβεία τῶν Δομινικανῶν, σκοποῦσα νὰ ἐπενέγκῃ τὸ ὁμοίομορφον τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν τῆς ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν λατινικὴν· ἐπειδὴ ὅμως ὁ πάπας ἐπέμενεν ἐν τοῖς σχεδίοις αὐτοῦ, οἱ κάτοικοι τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας ἠνώθησαν μετὰ τῆς Ῥώμης τὸ 1323· ἀλλὰ καὶ ἡ ἑνωσις αὕτη ἦν φαινομένη, διότι ἤδη τὸ 1341 ὁ πάπας *Βενέδικτος ὁ ΙΒ'* ἐπέστειλε τῷ βασιλεὶ καὶ τῷ καθολικῷ κατηγορῶν τῶν Ἀρμενίων ἐπὶ 117 διαφοραῖς, μετὰ δὲ τῶν ὁποίων ἀναφέρεται ἡ ἄρνησις τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ καθαρτηρίου, ἡ ἄρνησις τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας ἐν τοῖς μετὰ Χριστὸν γεννωμένοις, ἡ παρατήρησις τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, ἡ ἄρνησις τῆς μετουσιώσεως, τοῦ παπικοῦ πρωτείου κτλ. Οἱ Ἀρμένιοι ἵνα καταπραῖνωσι τοὺς Ῥωμαίους συγκροτοῦσι σύνοδον, παρόντων καὶ ἀπεσταλμένων τῆς Ῥώμης καὶ καταδικάζουσι τὰς προσαφθείσας αὐτοῖς πλάνας, ἀλλ' ἤδη τὸ 1350 ἐγνώσθη ἐν Ῥώμῃ ὅτι οἱ Ἀρμένιοι ἐμμένουσιν εἰς τὰς θεωρίας αὐτῶν· τότε *Κλήμης ὁ ΣΤ'* ὀργισθεὶς γράφει αὐτοῖς, ὅτι τότε μόνον θέλει ἀποστελεῖν τὰ ὑποσχεθέντα χρήματα, ὅταν ἡ ἀρμενικὴ Ἐκκλησία κατὰ τε τὸ δόγμα καὶ τὴν λατρίαν μεθαρμοσθῇ πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν. Ἐπὶ τέλους ἡ περὶ ἐνώσεως ἰδέα παρουσιάσθη κατὰ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον, ὅτε προτροπῇ τοῦ πάπα *Εὐγενίου τοῦ Δ'* ἐνεφανίσθησαν τὸ 1439 ἀντιπρόσωποι τῆς ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἐν Φλωρεντίᾳ καὶ μετὰ τινὰς συζητήσεις ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ πάπα· ὁ *Εὐγένιος* διεκήρυξε τότε πανδῆμως τὴν ἑνωσιν, ὁ δὲ ἐκδοθεὶς ὅρος ἐπέβαλλε τοῖς Ἀρμενίοις τὴν παραδοχὴν τῆς προσθήκης, τοῦ ὅρου τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, τῶν ἐπτὰ μυστηρίων, τοῦ καθαρτηρίου καὶ τῆς παπικῆς ἐξουσίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἑνωσις αὕτη ἦν ματαία, τὸ μόνον δὲ ὅπερ κατώρθωσεν ἡ Ῥώμη ἐν ταῖς διαφόροις περὶ ἐνώσεως μετὰ τῶν Ἀρμενίων ἀποτερίαις ἦν ἡ προσέλκυσις τῶν λεγομένων ἀρμενοκαθολικῶν καὶ ἡ ἐν τῇ ἀρμενικῇ Ἐκκλησίᾳ διατήρη-

σις ἐθίμων τινῶν, ὡς τῆς πινοειδοῦς μίτρας, τοῦ δακτυλίου τῶν ἐπισκόπων, τῆς ἐν τῇ αὐτῇ λειτουργίᾳ χειροτονίας πολλῶν ἱερῶν καὶ διακόνων καὶ εἰ τιнос τοιοῦτου (πρβλ. Schröckh K-G. τόμ. 34 σελ. 451.—Kurtz σελ. 181 καὶ Wiltsh τόμ. Β' σελ. 376).

3. Ἀπὸ τοῦ χωρισμοῦ αὐτῆς ἡ ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἠκολούθησεν ἰδίαν ὁδὸν ὡς ἐν τῷ δόγματι, οὕτω καὶ τῷ πολιτεύματι. Ἦδη ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ φωτιστοῦ ἐπὶ τῆς ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἤρχεν εἰς πατριάρχης, καθολικὸς λεγόμενος καὶ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Καισαρείας Καππαδοκίας λαμβάνων· ἡ ἐδρα τοῦ καθολικοῦ μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ε' αἰῶνος ἦν ἡ Βαλαρσαπάτ, περὶ δὲ τὸ 465 μετετέθη εἰς τὴν πόλιν Τόβιν, ὅτε λήγοντος τοῦ ΣΤ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου διηρέθη εἰς δύο· οὕτως ὑπῆρχον δύο καθολικοί, ὁ μὲν τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας ἐδρεύων ἐν Καρὶν ἡ Θεοδοσιουπόλει, ὁ δὲ τῆς μεγάλης ἐν Τόβιν· τὸν καθολικὸν τῆς μεγάλης Ἀρμενίας κατὰ τὸ 726 εὐρίσκομεν ἐν Ἀραμόν, τὸ 738 πάλιν ἐν Τόβιν καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἐν Τσοροβίγγ, Σεβαστείᾳ καὶ Τσάμδαον· ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἀντὶ δύο ἀπαντῶμεν τέσσαρας καθολικούς, ἓνα ἐν Αἰγύπτῳ, ἕτερον ἐν Χονί, τρίτον ἐν Ἀνί καὶ τέταρτον ἐν Μαράς, ἡ κατ' ἄλλους δύο ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τέσσαρας ἐν Ἀρμενίᾳ· ἀλλὰ καὶ οἱ θρόνοι οὗτοι φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν σταθεροί, διότι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΑ' αἰῶνος εὐρίσκομεν πλείονας καθολικούς ὡς ἐν Σὶς τῆς Κιλικίας, ἐν Ἀρδαμάρ, ἐν Ρούμ-καλέ, ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἐν Ἐτςματζίν καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (ἀπὸ τοῦ 1461)· πάντες οὗτοι ἐλέγοντο καθολικοί, ὡς πρῶτον ὅμως αὐτῶν ἀνεγνώριζον τὸν ἐν Ἐτςματζίν. Ὑπὸ τοὺς καθολικούς τούτους ἐτέλουν πολλοὶ ἐπίσκοποι, τὰς ἐδρας αὐτῶν ἔχοντες ἐν Ἀρμενίᾳ, Κιλικίᾳ, μικρᾷ Ἀσίᾳ, Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ· κατὰ τὸν Λευκιῆνον ἀπὸ τοῦ 1216 ἡ ἀρμενικὴ Ἐκκλησία εἶχε τέσσαρας μητροπόλεις, τὴν Καισάρειαν Καππαδοκίας, τὴν Ταρσόν, Σεβάστειαν καὶ Δαρὸν καὶ ἐξήκοντα τέσσαρας ἐπισκοπὰς· ἐκτὸς τῶν μερῶν τούτων Ἀρμένιοι ἀπαντῶσι καὶ ἐν Κύπρῳ, Μακεδονίᾳ, Θράκῃ, Ῥωσσίᾳ καὶ Πολωνίᾳ (πρβλ. Wiltsh Α' σελ. 229 καὶ 467 καὶ Β' 153 καὶ 375). Ἐν τελείᾳ σημειωτέον ὅτι ἡ ἀρμενικὴ Ἐκκλησία οὐ μικρὸν

διεκρίθη καὶ διὰ τὸν ἐπιστημονικὸν αὐτῆς βίον· καθ' ὅλον τὸν μεταίωνα συναντῶμεν ἀδιάρρηκτον σειρὰν σπουδαίων ἀνδρῶν, οὐ μόνον μεταφραζόντων ἐκ τῶν ἀρχαίων κλασικῶν καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ συγγραφόντων ἴδια συγγράμματα· ἰδίως ὁ Η' καὶ μάλιστα ὁ IB' αἰὼν διακρίνεται ἐπὶ τούτῳ, δυνάμενος νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Ε' αἰῶνα τῆς ἀρμενικῆς φιλολογίας. Ἐκ τῶν πολλῶν Ἀρμενίων συγγραφέων ἀναφέρομεν τοὺς ἐπισημοτέρους· 1) Ἰωάννην τὸν ἐξ Ὀιστοῦν, τὸν φιλόσοφον, ἀναβάντα τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸ 718· οὗτος ἀναγνώρισας καὶ ὑπερασπίσας τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ἔγραψε καὶ διάφορα συγγράμματα, ὡς περὶ τῶν καθηκόντων τῶν κληρικῶν, περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων κτλ· 2) Στέφανον ἀρχιεπίσκοπον Συνίκ, σύγχρονον τοῦ προηγουμένου καὶ ἐντρίβεστατον ἐν τῇ ἑλληνικῇ· ἡ κυρία αὐτοῦ ἐνέργεια συνίσταται εἰς τὴν μετάφρασίν τινων Πατέρων, ἔγραψεν ὁμῶς καὶ ἴδια συγγράμματα· 3) Νερσῆν τὸν Κλαγιένσης, τὸν χαρίεντα λεγόμενον διὰ τὸ ὕψος τοῦ λόγου· οὗτος εἶναι πράγματι ὁ κόσμος καὶ τὸ καύχημα τῆς ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ἀποθανὼν ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Ἐπισματζίου τὸ 1173· ἐκτὸς προσευχῶν, ὁμιλιῶν καὶ ἐπιστολῶν ὁ Νερσῆς ἔγραψε καὶ τὸ ποίημα Ἰησοῦς ὁ Υἱὸς ἐξ 8,000 στίχων, ἐν οἷς ἐκτίθησι τὴν θείαν οἰκονομίαν· τὸ ποίημα τοῦτο χαρακτηρίζεται ὡς τὸ ἄνθος τῆς ἀρμενικῆς ποιήσεως· καὶ 4) Νερσῆν τὸν ἐκ Λαμπρῶν ἀνεψιὸν τοῦ προηγουμένου καὶ ἀρχιεπίσκοπον Ταρσοῦ· οὗτος διεκρίνετο διὰ τὴν πολυμαθεὶαν αὐτοῦ καὶ ὀξυδέρκειαν, ὡς καὶ διὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ λόγου καὶ κατέλιπε πολλὰ καὶ διάφορα, ὡς ἐρμηνευτικά, ὁμιλίας καὶ μεταφράσεις· ἐκτὸς τούτων ἀναφέρονται καὶ πολλοὶ ἕτεροὶ ἐπίσμημοι, οἱ μὲν διὰ τὰς χρονογραφίας αὐτῶν, οἱ δὲ δι' ἕτερα συγγράμματα, ὡς ὁ καθολικὸς Ἰωάννης ὁ Δ' (Θ' αἰὼν), Θωμᾶς ὁ Ἀρτσερούνι (Θ' αἰὼν), Χοσρόδιος ὁ μέγας (I' αἰὼν), Ἀριστάκης (II' αἰὼν), Βαρτὰν ὁ μέγας (II' αἰὼν), Σεμβάδ (II' αἰὼν), καὶ ἄλλοι (πρβλ. KURTZ σελ. 179).

§ 173.

ΟΙ ΕΝ ΣΥΡΙΑ ΙΑΚΩΒΙΤΑΙ.

Πρόλ. Βαρσβαρίου, *Chronikon Syriacum* ἔκδ. Abeloos et Lamy, Lov. 1872.—
Assemani, *Bibl. Orient.* τόμ. Β'.—Le Quien, *Oriens christianus* καὶ
Wiltsh, *Kirchl. Geog. und Stat.*

1. Ἡ κυριωτέρα ἔδρα τῶν Μονοφυσιτῶν μετὰ τὴν Ἀρμενίαν ἦν ἡ Συρία μετὰ τῆς Μεσοποταμίας, Μ. Ἀσίας, Κύπρου καὶ Παλαιστίνης, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Ἀβυσσινία. Ἐν τῇ ἐβδομηκοστῇ τρίτῃ β' εἶδομεν πῶς ἡ αἵρεσις τῶν Μονοφυσιτῶν ἐν διαλύσει διατελοῦσα συνεκρατήθη ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ Ζανζάλου καὶ ὅτι πρὸς τιμὴν αὐτοῦ οἱ ἐν Συρίᾳ μονοφυσῖται ὠνομάσθησαν Ἰακωβίται. Οὗτοι καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀπεσχισμένοι ὑπάρχοντες τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀπέρριπτον τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον καὶ ἀπεδέχοντο τὴν ληστρικὴν, παρεδέχοντο μίαν ἐν Χριστῷ φύσιν μετὰ τὴν ἑνωσιν, ἐν τῇ θεῇ εὐχαριστίᾳ μετεχειρίζοντο μὲν ἑνζυμον ἄρτον, ἀνემίγνυσον ὅμως αὐτῷ ἔλαιον καὶ ἄλας, ἐσφραγίζοντο δι' ἐνὸς δακτύλου καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν ἐποίουν διὰ κλήρου. Ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος οἱ σύροι Ἰακωβίται ὑπέκυπτον τὸ μὲν ὑπὸ τοὺς Ἀραβας, τὸ δὲ ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς, ἕνεκα δὲ τῆς πρὸς τοὺς τελευταίους σχέσεως πολλοὶ αὐτῶν προσῆλθον εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν· οὕτω π. χ. τὸ 1072, ἕνεκα ξιφίδος συμβάσεως παρ' αὐτοῖς 16,000 ἐκ τῶν Ἰακωβιτῶν ἐγένοντο Ὀρθόδοξοι (*Schröckh K-G.* τόμ. 23 σελ. 317). ἑκατὸν ἔτη μετὰ ταῦτα φαίνεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ συνῆψε διαπραγματεύσεις περὶ ἐνώσεως μετ' αὐτῶν· ἐν τῇ δευτέρᾳ δηλ. ἀποστολῇ τοῦ Θεωριανοῦ εἰς Ἀρμενίαν ἀναφέρεται ὅτι οὗτος ἐστελεῖν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν καθολικὸν τῶν Ἰακωβιτῶν, οὗτος δὲ ἀπαντῶν τῷ Θεωριανῷ ὡμολόγει μὲν τὴν ὀρθοδόξαν ἐν τοῖς λοιποῖς, ἐπέμενεν ὅμως ἐν τῇ φράσει· ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι μία ὑπόστασις καὶ μία φύσις. Ὁ Θεωριανὸς εὗρίσκετο ἐν Κεσσούνῃ καὶ ἦλθεν εἰς διάλεξιν μετὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ καθολικοῦ Θεοδώρου, ἐπίσης δὲ καὶ μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Κεσσουνίου Ἥλλα (*Migne* 133 σελ. 277), ἀλλ' ἐκ τῆς διαλέξεως οὐδὲν προήλθεν ἀποτελέ-

σμα. Τοὺς Ἑλληνας ἡκολούθησαν ἐν ταῖς μετὰ τῶν Ἰακωβιτῶν περὶ ἐνώσεως ἀποπειραῖς καὶ οἱ Ῥωμαῖοι. Ὁ Ῥαϋνάλδος ἀναφέρει ὅτι τὸ 1247 ὁ καθολικὸς αὐτῶν ἔστειλε τῷ πάπᾳ Ἰννοκεντίῳ τῷ Δ' ἐπιστολὴν μετὰ ὁμολογίας πίστεως, ἐν ἣ παρεδέχετο τὸν Χριστὸν ὡς τέλειον Θεὸν καὶ ἄνθρωπον ἄνευ τινὸς συγχύσεως, ἅπασαν τὴν διδασκαλίαν τὴν συμφωνοῦσαν τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἐθεώρει ὡς κεφαλὴν πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, ἀπῆνται ὅμως ὅπως οἱ Ἰακωβῖται ἐκλέγῃσι τὸν ἑαυτῶν πατριάρχην καὶ μηδαμῶς ὑπόκηνται τῷ λατίνῳ πατριάρχῃ, μὴ τελῶσι φόρους, καὶ μὴ χρίωνται μύρῳ προσερχόμενοι εἰς τὴν Ῥώμην· ἐκτὸς τῆς ὁμολογίας ταύτης ἀναφέρονται καὶ δύο ἕτεραι, ὅμοιαι κατὰ πάντα, ἀλλ' οἱ νεώτεροι ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ ἀληθεῖς ἂν ἦσαν οὐδὲν ἀπεκόμισεν ἡ Ῥώμη (Schröckh 29 σελ. 364), διότι καὶ πάλιν κατὰ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον ἀνέλαβον οἱ Ῥωμαῖοι τὴν μετὰ τῶν Ἰακωβιτῶν ἐνωσιν, τῇ δὲ 30 Σεπτεμβρίου 1444 ἐξέδωκεν ὁ πάπας *Decretum pro Syris*, ὡς μνημεῖον τῆς τελεσθείσης ἐνώσεως· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνωσις αὕτη ἔμεινε μόνον ἐπὶ τοῦ χάριτος. Οὕτως οἱ ἐν Συρίᾳ Ἰακωβῖται ἔμειναν πιστοὶ ταῖς θεωρίαις αὐτῶν, καίτοι ἐν ταῖς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ἔρῃσι ἦσαν ὑπὲρ τῶν πρώτων (Herzog Real-Encyklo. ἔκδ. α' ἐν λέξει Jakobiten).

2. Οἱ Ἰακωβῖται ἦσαν διεσκορπισμένοι ἐν πολλαῖς ἐπαρχίαις τελοῦντες ὑπὸ τὸν πατριάρχην τῆς Ἀντιοχείας, ὡς ἔδρα τοῦ ὁποῦν ἀπὸ τοῦ 700 ἐχρησίμευεν ἡ Κούβα τῆς Μεσοποταμίας, διάφορα μοναστήρια, ἡ παρὰ τὸν Τίγριτα Ἀμιδα καὶ ἀπὸ τοῦ 1176 ἡ Μαρδίνη· περὶ τὰ τέλη ὅμως τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἀντὶ ἐνὸς ἀπαντῶμεν δύο πατριάρχας τῶν Ἰακωβιτῶν, τὸν δεύτερον τὴν ἔδραν αὐτοῦ ἔχοντα ἐν Κιλικίᾳ· ἡ διαίρεσις αὕτη τοῦ θρόνου διήρκεσε μέχρι τοῦ 1216, ὅτε ὅμως τὸ 1293 ἀνεφύη μέγα παρὰ τοῖς Ἰακωβίταις σχίσμα, ἐπὶ δύο διαρκέσαν αἰῶνας, τότε πάλιν ἀντὶ ἐνὸς εὐρίσκομεν δύο, τρεῖς καὶ πολλάκις τέσσαρας πατριάρχας. Μετὰ τὸν πατριάρχην εἶπετο ὁ Μαφριάν, ἐδρεύων ἐν Ταγρίτῃ τῆς Μεσοποταμίας ἢ ἐν Μοζούλη καὶ μετ' αὐτὸν διάφοροι μητροπολίται καὶ ἐπίσκοποι· ὁ Λεκυῖνος μέχρι τοῦ 1073 ἀναφέρει 17 μητροπολίτας καὶ 46 ἐπισκόπους, ἐφε-

ξῆς δὲ 14 μητροπολίτας καὶ 38—45 ἐπισκόπους (πρβλ Wiltseh A' σελ. 225 καὶ 463.—B' σελ. 148 καὶ 367). Καθὼς δὲ παρὰ ταῖς λοιπαῖς αἰρετικαῖς ἐκκλησίαις, οὕτω καὶ παρὰ τῇ των Ἰακωβιτῶν ἀνεπτύχθῃ οὐ μικρὰ φιλολογικὴ κίνησις. Ὁ Ἀσσεμάνος ἀναφέρει 40 σύρους σύγγραφεις, ἐπισήμους διὰ τὴν παιδεῖαν αὐτῶν καὶ τὰ συγγράμματα· ἐπιστημότεροι τούτων εἶναι οἱ ἐξῆς· Θωμᾶς ὁ ἐκ Χάρκελ ὁ διορθώσας τὴν μετάφρασιν τῆς K. Διαθήκης τοῦ Φιλοξένου (§ 73, 3) ἢ μᾶλλον ὡς ἀπέδειξεν ὁ Ἀσσεμάνος, νέαν ποιήσας μετάφρασιν· ὁ πατριάρχης Διονύσιος (775) διακριθεὶς ἰδίως ὡς γράψας δύο χρονικά ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ· Μωϋσῆς Βὰρ-Κηφᾶ γράψας περὶ παραδείσου· Διονύσιος Βὰρ-Σαλιβί, ἐπίσκοπος Ἀμίδης († τὸ 1171)· οὗτος ὑπεμνημάτισεν ὅλην σχεδὸν τὴν ἀγίαν Γραφὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Ἑλλήνων καὶ Σύρων ἐρμηνευτῶν· ἐκτὸς τούτων κατέλιπε καὶ ἕτερα συγγράμματα περὶ Θεοῦ, Τριάδος, κατὰ Ἰουδαίων, Ἑλλήνων, Λατίνων καὶ Νεστοριανῶν καὶ ἐρμηνείαν τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου· ἀλλ' ἐπιστημότερος πάντων τούτων εἶναι ὁ Γρηγόριος Ἀβουφαρατζ ὁ Βαρεβραῖος, ἐπίσκοπος Κούδας καὶ Μαφριὰν ἐν Μοζούλη († 1286)· ἐν τῇ τελευταίᾳ ἀξιωματι ἀνέπτυξε μεγάλην πρακτικὴν καὶ φιλολογικὴν ἐνέργειαν, ἰδίως δὲ μεγάλως ὠφέλησε τοὺς ὁμοπίστους αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Μογγόλων Χουλαχού· ὁ Βαρεβραῖος ἐκοσμεῖτο ὑπὸ σπανίων προτερημάτων καὶ μάλιστα εὐγλωττίας καὶ βαθείας παιδείας, ὡς ὁ κόσμος δὲ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ θεωρούμενος μεγάλως ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, Μωαμεθανῶν καὶ Ἰουδαίων· μεταξὺ τῶν πολλῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων διακρίνονται ἐρμηνεῖαι τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἐκτενῆς τις δογματικὴ, ἐπιτομὴ τῶν κανόνων καὶ τὸ συριακὸν αὐτοῦ χρονικόν (πρβλ. Kurtz ἐν. ἀν. σελ. 183 καὶ Schröckh τόμ. 20 σελ. 379 καὶ 28 σελ. 319).

§ 174.

ΟΙ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤΩ ΚΑΙ ΑΒΥΣΣΙΝΙΑ ΚΟΠΤΑΙ ΚΑΙ ΟΙ ΜΑΡΟΝΙΤΑΙ.

Πρβλ. Jos. Abudacnus, *Hist. Jacobitarum s. Coptorum*, Oxf. 1675. — Trommler, *Abbildungen d. Jakob. oder Koptischen Kirche*, Jena 1749. — Wansleb, *hist. de l'église d'Alexandrie*, Paris 1677. — Dan. de Goes, *fides, religio moresque Aethiopum*, Paris 1541. — Veyssier la Croze, *hist. du christianisme d'Éthiopie et d'Arménie*, à la Haye 1739. — Βαρεβράτου χρονικόν. — Γουλιέλμου τοῦ Τύρου *bellum sacrum* 22, 8. — Eutychii, *Annales*. — Assemani, *bibl. Orient. I.* — Schnurrer, *de ecclesia maronitica*, Tub. 1810. — τοῦ αὐτοῦ *die maronitische Kirche in Stäudlin's und Tzschirner's Kirchenhist. Archiv. I, 1. κτλ.*

1. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (§ 73, 5) εἶδομεν πῶς εἰς τὸν μονοφυσιτισμὸν περιέπεσε καὶ ἡ Αἰγυπτὸς, ὁ ἰθαγενὴς τῆς ὁποίας πληθυσμὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Κόπται (Αἰγύπτιοι) καὶ μεθ' ὕλας τὰς καταπιέσεις καὶ τὰς πρὸς ἑνωσιν ἀποπείρας τῶν Βυζαντινῶν ἐνέμειναν μετὰ πεισμονῆς εἰς τὴν μονοφυσιτικὴν αἵρεσιν καὶ ὡς τοιοῦτος διατηρεῖται· καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ Κόπται ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀράβων, καίτοι πολλῶν δειγμάτων εὐνοίας ἐκ μέρους τῶν κρατούντων ἔτυχον (πρβλ. Schröckh τόμ. 20 σελ. 381 καὶ 35 σελ. 463) διατελοῦσιν ὅμως ἐν οἰκτρᾷ καταπτώσει κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν, τὴν σημασίαν καὶ τὸν ἀριθμὸν. Ὁμοίᾳ εἶναι καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτῶν κατάστασις· ὡς γλῶσσα τῆς θείας λατρείας ἔμεινεν ἡ κοπτικὴ, ἀλλ' ἔνεκα τῆς τρομερᾶς ἀμαθείας οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κλήρου δυσκόλως κατενοεῖτο. Οἱ Κόπται ἐκτὸς τῶν τριῶν πρώτων οἰκουμενικῶν συνόδων οὐδεμίαν ἄλλην παρεδέχοντο, ἐκτὸς δὲ τῶν κανόνων αὐτῶν εἶχον ἐν χρήσει καὶ τοὺς ἀποστολικοὺς κανόνας καὶ τὰς διαταγὰς· ἡ ἐν χρήσει παρ' αὐτοῖς λειτουργία ἀπεδίδετο εἰς τὸν ἱερὸν Κύριλλον, παρεδέχοντο ἑπτὰ μυστήρια, ἀνεγνώριζον τὴν περὶ μετουσιώσεως καὶ θυσίας διδασκαλίαν, ἐχρῶντο ἄρτι ἐνζύμῳ, διέτηρουν ὅμως τὴν περιτομὴν καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ σαββάτου. Περὶ ἰδιαιτέρας θεολογικῆς φιλολογίας οὐδεὶς δύναται νὰ γείνη παρ' αὐτοῖς λόγος· ἐκτὸς λειτουργικῶν τινων συγγραμμάτων ἀπαντῶσι παρ' αὐτοῖς καὶ τινες μεταφράσεις τῶν ἀρχαίων πατέρων. Ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία οὐδεμίαν συνῆψε πρὸς τοὺς Κόπτας περὶ ἐνώσεως διαπραγματεύσιν, ἐνῷ ἡ λατινικὴ, ἔριψε καὶ εἰς αὐτοὺς τὰ προσηλυτιστικὰ αὐτῆς δι-

κτυα, καίτοι οἱ Κόπται τοὺς Λατίνους ἐθεώρουν χείρονας αἵρετικούς ἢ τοὺς Ὀρθοδόξους. Κατὰ τὸ 1441 λέγεται ὅτι ἡγούμενός τις τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου Ἀνδρέας ἐκόμισε τῷ πάπᾳ ἐπιστολὴν τοῦ πατριάρχου αὐτῶν Ἰωάννου, ἐν ἣ οὗτος ἀποκαλῶν ἑαυτὸν *δοῦλον τῶν δούλων τοῦ Χριστοῦ καὶ λειτουργῶν τοῦ θρόνου τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου* ἀνεκρίνου τῷ πάπᾳ τὴν εὐχάριστον ἐντύπωσιν, ἣν αὐτῷ τε καὶ πᾶσι τοῖς Κόπταις ἐνεποίησεν ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ, ἡ περὶ ἐνώσεως διαπραγματευομένη. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην δούς ὁ Ἀνδρέας τῷ πάπᾳ παρουσιάσθη εἰς τὴν ἐν Φλωρεντία σύνοδον, ὡμολόγησε τὸν πάπαν ἐπίγειον θεὸν καὶ ἐπίτροπον τοῦ Χριστοῦ, ἀνεγνώρισε τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν κακοδοξίαν τῶν Ἑλλήνων, Ἀρμενίων καὶ Αἰθιοπῶν καὶ ἐξέφρασε τὴν εὐχὴν, ὅπως καὶ οὗτοι ὁδηγηθῶσιν εἰς τὴν εὐθείαν ὁδόν. Οὕτως ἀπετελέσθη ἡ μετὰ τῶν Κοπτῶν ἔνωσις, τὸ δὲ 1442 ἐξεδόθη ἐν Ῥώμῃ τὸ *Decretum pro Jakobinis*. Ἐν τούτοις ἐν Αἰγύπτῳ οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ πάντων τούτων, ἀναμφίβολον δὲ εἶναι σήμερον ὅτι πάντα ταῦτα καὶ τὰ περὶ τούτων ἔγγραφα ἐπλαστογραφήθησαν ἐν Ῥώμῃ (Schröckh 34 σελ. 459-). Ἐπὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Κοπτῶν ἤρχεν ὁ πατριάρχης αὐτῶν, ἐπεκτείνων τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς Θηβαίδος καὶ Αἰθιοπίας μέχρι τῆς Παλαιστίνης· πόσοι ἦσαν οἱ ὑπ' αὐτὸν μητροπολιταὶ καὶ ἐπίσκοποι ἀγνοοῦμεν, τοῦτο μόνον γινώσκωμεν ὅτι καθὼς ὁ πατριάρχης τῶν ἐν Συρίᾳ Ἰακωβιτῶν ὡς δεύτερον εἶχε τὸν Μαφριάν, οὕτω καὶ ὁ τῶν Κοπτῶν τὸν ἐν Ἀβυσσινίᾳ Ἀββουνᾶ, χειροτονούμενον ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀποστελλόμενον ἐκεῖσε· διότι καὶ ἡ Ἀβυσσινία μετὰ τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας τῆς Αἰγύπτου ἔμεινε πιστὴ εἰς τὸν μονοφυσιτισμόν, διετήρησεν ὅμως τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἀπέναντι τῶν Ἀράβων· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ἀβυσσινίᾳ Ἐκκλησία καὶ μεθ' ἑλθὼν τὴν ἑμμονὴν αὐτῆς εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτῆς παραδόσεις κατέπεσεν εἰς μεγάλην ἀμάθειαν καὶ νάρκωσιν.

2. Ὅτι τὰ λείψανα τοῦ Μονοθελητισμοῦ πανταχόθεν καταδιωκόμενα, ἐπὶ τέλους εὗρον καταφύγιον εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Μάρωνος ἐν Λιδάνῳ καὶ ὅτι ἐνταῦθα καὶ καθ' ὅλην ἐν γένει τὴν ὀρεινὴν χώραν ἐμορφώθη μονοθελητικὴ τις ἐκκλησία, ταῦτα εἰδομεν

ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς παρούσης ἱστορίας (§ 74, 5)· ὅτι δὲ πράγματι οἱ κάτοικοι τοῦ Λιβάνου καὶ Ἀντιλιβάνου, οἱ λαβόντες τὸ ὄνομα *Μαρωνῖται* ἦσαν μονοθελεῖται, περὶ τούτου ἐκτὸς τοῦ *Εὐτυχίου Ἀλεξανδρείας* μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἱερός *Δαμασκηνός* (περὶ ὀρθοῦ φρονήματος κεφ. 8 καὶ περὶ τρισαγίου ὕμνου κεφ. 5), ὡς καὶ παρεμβολή τις ἐν τῷ συγγράμματι *Τιμοθέου τινός, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα*. Τὸ γεγονός τοῦτο ἠθέλησαν νὰ διαμφισθητῇσωσιν ὁ *Ναυρόνος* καὶ Ἀσσεμάνος, διίσχυριζόμενοι ὅτι ἡ πίστις τῶν *Μαρωνιτῶν* πάντοτε συνεφώνει πρὸς τὴν τῆς *Ῥώμης* καὶ ὅτι μόνον ἐν δευτέρῳ λόγῳ ζητήμασιν ὑπῆρχον διαφοραὶ τινες· ἀλλὰ τὸν διίσχυρισμὸν τοῦτον ἀπέκρουσαν ὁ *Λεκυῖνος*, ὁ *Ῥενωδότος* καὶ ἕτεροι. Οἱ *Μαρωνῖται* ἀποδεχόμενοι τὰς μονοθελητικὰς θεωρίας, μέχρι τῶν σταυροφοριῶν διητῶντο ἐπὶ τῶν ὁρέων αὐτῶν, τὴν τε ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν διατηροῦντες ἀπέναντι τῶν *βυζαντινῶν* καὶ τῶν *σαρακηνῶν* καὶ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν, ὅτε διὰ τῶν σταυροφόρων προσήλθον εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς *Ῥώμης*. Κατὰ *Γουλιέλμον* τὸν ἀρχιεπίσκοπον *Τύρου* τὸ 1182, 40,000 *Μαρωνιτῶν* ἐπὶ κεφαλῇς ἔχοντες τὸν πατριάρχην αὐτῶν μετὰ τινων ἐπισκόπων ἠνώθησαν μετὰ τῆς *Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας*, διακηρύξαντες τῷ λατίνῳ πατριάρχῃ *Ἀντιοχείας Αἰμερίχῳ* ὅτι ἀκολουθοῦσι τοῖς παραγγέλμασι τῆς *Ῥώμης*· ὅτι δὲ δὲν προσήλθον πάντες οἱ *Μαρωνῖται* τῇ *Ῥώμῃ*, τοῦτο δείκνυται ἐκ τοῦ ἱακωβίτου *Βαρεβραῖον*, ὁμιλοῦντος περὶ *Μαρωνιτῶν* ἐμμενόντων εἰς τὸν μονοθελητισμὸν (*Schröckh* τόμ. 20 σελ. 452—*Herzog, R-Encyklop.* τόμ. 10 σελ. 176). Ἀλλ' ἡ μετὰ τῆς *Ῥώμης* ἑνωσις ἐπανελήφθη καὶ κατὰ τὴν ἐν *Φλωρεντίᾳ* σύνοδον τὸ 1445, διαρκὲς δὲ θεμέλιον εὗρεν αὐτὴ τὸ 1584, ὅτε *Γρηγόριος ὁ ΙΓ'* ἱδρύσεν ἐν *Ῥώμῃ* τὸ *Κολλέριον τῶν Μαρωνιτῶν*, ὅπου μέχρι σήμερον μορφοῦνται οἱ κληρικοὶ αὐτῶν (*Schröckh* τόμ. 24 σελ. 370). Οὕτως οἱ *Μαρωνῖται* ἠνώθησαν μετὰ τῆς λατινικῆς *Ἐκκλησίας*, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποβάλωσι ἀρχαῖά τινα αὐτῶν ἔθιμα, ὡς τὴν λειτουργίαν, ἀποδιδομένην εἰς *Ἑβραῖμ* τὸν *Σύρον*, τὴν *συριακὴν γλῶσσαν* ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ, τὴν μετὰδοσιν τῆς εὐχαριστίας ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη, τὸν γάμον τῶν ἱερέων καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐν τούτοις κατὰ τὰ λοιπὰ ἀπεδέχθησαν

τάς ἀποφάσεις τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου. Ἐπὶ κεφαλῇ τῶν Μαρωνιτῶν ἴστατο ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Μάρωνος, φέρων τὸν τίτλον τοῦ πατριάρχου τῆς Ἀντιοχείας καὶ πάντοτε τὸ ὄνομα τοῦ Πέτρου· ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτοῦ περιφέρεια δὲν δύναται νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς, κατὰ τὸν Λεκυῖνον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ II' αἰῶνος ὑπ' αὐτὸν ἐτέλουν οἱ μητροπολίται Τύρου, Δαμασκοῦ, Ἀλεππίου, Τριπόλεως καὶ Νικωσίας τῆς Κύπρου καὶ οἱ ἐπίσκοποι Σιδῶνος, Βηρυττοῦ καὶ Ἑδεν, ἀκολούθως δὲ ταῖς ἐπισκοπαῖς ταύταις προσετέθησαν καὶ αἱ τῆς Βύβλου, Βότρυος καὶ Ἀκκούρας· ὑπὸ τὸν μαρωνίτην πατριάρχην ἐτέλουν ἐπίσης καὶ περὶ τὰ διακόσια μοναστήρια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν (Wiltsch τόμ. Α' σελ. 468 καὶ Β' σελ. 155 καὶ 380).

Β'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΒΕΛΛΗΛΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ.

§ 175.

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗ.

1. Καί μεθ' ἄλλην τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνὰ τὴν Εὐρώπην κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, οὐδὲν ἤττον κατὰ τὴν παρούσαν πολλαχοῦ τῶν βορείων αὐτῆς χωρῶν βλέπομεν ἐπιπολάζοντα τὸν ἐθνισμόν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, ὡς καὶ διαφόρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας διὰ διαφόρων μέσων θεμιτῶν καὶ ἀθεμίτων προσπαθοῦντας τὴν χριστιάνισιν αὐτῶν. Ἐν πρώτοις τοῦτο κατορθοῦται παρὰ τοῖς διαφόροις βενδικοῖς λαοῖς· ἤδη δηλ. ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ (§ 126, 3) εἶδομεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἀρκούντως διεδόθη ἐν τῷ βενδικῷ κράτει καὶ ὅτι τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος καὶ μεθ' ὅλας τὰς προσπάθειας τῶν Γερμανῶν κατεστράφη οὗτος ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν Βένδων· ὅτε ὁμως τὸ 1131 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Κνούτος καὶ τὸ βενδικὸν κράτος διηρέθη μεταξὺ πολλῶν ἡγεμόνων, τότε οἱ ἀγῶνες τῶν Γερμανῶν τοῦ διατηρῆσαι τὸν χριστιανισμόν ἐνταῦθα ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας· ἰδίως ἐν τούτῳ διεκρίθη Ἀλδρέχτος ἡ ἄρκτος, ὅστις μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας καὶ ἐπαναστάσεις συντρίψας τὴν δύναμιν τῶν Λουτιζίων (1157) ἱδρύσε τὰς ἐπισκοπὰς *Havelberg* καὶ *Brandenburg* καὶ εἰς τὰς ἐρημωθείσας χώρας ἀπώκισε πολλοὺς Γερμανοὺς· αὐτὸ τοῦτο ἐπραξε καὶ Ἑρρίκος ὁ Λέων (1142-1162) καταστρέψας καὶ τὰ τελευταῖα ἰχνη τοῦ ἐθνισμοῦ τῶν Βένδων· ἐκτὸς τούτων πρὸς ἐδραίωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν βενδικῶν λαῶν εἰργάσθησαν

καὶ ὁ ἐπίσκοπος *Meissen Bérων* († 1107) καὶ ὁ Ὀλδεμβούργου *Bischof* (πρὸλ. Giesebrecht, *Wendische Geschichten* Brl. 1863.—J. Wigger's, K-G. Mecklb. Parchim 1840.—Spieker, *Kirchen und Ref. Geschichte d. Mark Brandenburg*, I, 1839.—Kruse, st. Vicelin, *Altona* 1826 κτλ.). Νομιμώτερον διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς παρὰ τοῖς *Πομμερανοῖς*, τοὺς ὁποίους ὑποτάξας τὸ 1121 ὁ ἡγεμὼν τῶν Πολωνῶν *Βολεσλαῦος ὁ Γ'* ὑπεχρέωσε μὲν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Εὐαγγελίου, δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ χριστιανίσῃ τελείως, διότι μεταξὺ τοῦ κλήρου αὐτῶν δὲν εὑρίσκει καταλληλὰ πρὸς τοῦτο πρόσωπα· τὸ 1122 παρουσιάσθη ἰσπανὸς τις μοναχὸς *Βερνχάρδος*, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀπέτυχε, καταδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν Πομμερανῶν διὰ τὴν ιδιοτέλειαν αὐτοῦ· ὁ Βολεσλαῦος τότε περιῆλθεν εἰς τὴν ιδέαν, ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Πομμερανῶν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ μόνον ἀνὴρ συνενῶν ἐν ἑαυτῷ πιστὶν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὸ ἔργον μετὰ κοσμικῆς λαμπρότητος καὶ μεγαλείου, τοιοῦτος δὲ παρέστη ὁ ἐπίσκοπος *Βαμβέργης Ὁθων*· οὕτω λοιπὸν ὁ Ὁθων ἐν δυτὶ περιοδαῖς (1124 καὶ 1128) συνοδευόμενος ὑπὸ πολλῆς ἀκολουθίας, φέρων πλούσια δῶρα, ἄμφια καὶ σκεύη ἱερά, παρέχων δ' ἑαυτὸν ἔτοιμον καὶ εἰς αὐτὸν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἰδρύσει τὴν ἐν Πομμερανίᾳ Ἐκκλησίαν, παρασχὼν οὕτω μοναδικὸν παράδειγμα εὐγενοῦς καὶ ἀποτελεσματικῆς ἐνεργείας καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα· τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν πανταχοῦ κατεστράφησαν καὶ μάλιστα τοῦ θεοῦ τῶν Πομμερανῶν *Τρίγλοφ*, τὰ ἱερά αὐτῶν ἡρμώθησαν καὶ πανταχοῦ, ἰδίᾳ δὲ ἐν *Στεττίνῃ* καὶ τῇ νήσῳ *Βολλνῇ* ὑψώθησαν χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι· μόνον ἐν τῇ νήσῳ *Ρύγκεν* διετηρήθη ὁ ἐθνισμὸς καὶ τοῦτο μέχρι τοῦ 1168, ὅτε ὁ βασιλεὺς τῶν Δανῶν *Βαλδεμάρκος ὁ Α'* συνενώθει μετὰ τῶν Πομμερανῶν ἐκυρίευσεν τὴν νῆσον καὶ κατέστρεψε τοὺς ἐθνικοὺς αὐτῶν ναοὺς (πρὸλ. Jaffé, *Bibl. rer. Germ.* V.—Kannegiesser, *Bekehrungsgeschichte d. Pomm.* Greifsw. 1824.—Sulzbeck, *Leben d. h. Otto v. Bamb.* Regsb. 1866.—Zimmermann, *der h. Otto v. Bamb.* Freib. 1875.—Barthold, *Gesch. von Rüg. und Pomm.* Hamb. 1839 κτλ.)

2. Ἐκτὸς τῶν χωρῶν τούτων ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μετεφυτεύθη καὶ εἰς τὴν *Φινλανδίαν* καὶ δὴ ἐκ *Σουηδίας* τὸ 1157 ὑπὸ Ἑρρίχου τοῦ ἀρίου· τούτῳ κατηκολούθησεν εἰς τὸ ἔργον καὶ ὁ ἐπίσκοπος Οὐψάλης Ἑρρίκος, ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος εὔρε τον θάνατον αὐτοῦ· ἐν γένει οἱ Φίννοι ἐμίσουν τὸν χριστιανισμόν καὶ τὴν σουηδικὴν κυριαρχίαν, μόλις δὲ *Θόρκελ* ὁ *Κνούτσων* (1293) μετὰ τρεῖς ἐκστρατείας κατάρθωσε νὰ στηρίξῃ ἀμφοτέρω· μετὰ τοὺς Φίννους τὸ 1279 ὑπὸ τὸν σουηδικὸν ζυγὸν ὑπέκυψαν καὶ οἱ *Λαπλανδοί*, τὴν πρώτην δ' ἐκκλησίαν παρ' αὐτοῖς ἐνεκαίνισε τὸ 1335 ἐν *Τορνέα* ὁ ἐπίσκοπος *Οὐψάλη*: *Χέμιγγ* (πρὸλ. F. Rühls *Finnland und s. Bewohner*, Lps. 1809). *Φινλανδικῆς* καταγωγῆς ἦσαν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς *Ἑσθλανδίας*, *Λιβλανδίας* καὶ *Κουρλανδίας*, παρ' οἷς ἐπίσης οἱ *Σουηδοί*, ὡς καὶ οἱ *Δανοί* ἐποιήσαντο τὰς πρώτας ἀποτείρας πρὸς διάδοσιν τοῦ *Εὐαγγελίου*. Ἐν *Κουρλανδίᾳ* ἤδη τὸ 1048 χριστιανοὶ ἔμποροι ἱδρυσαν ἐκκλησίαν, τὸ δὲ 1098 ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ὁ Γ' ὡς ἐπίσκοπον τῆς χώρας ἐπεμψεν αὐτόθι *Φούλκονά* τινα. Κυρίως ὁμοῦ πρὸς χριστιανίσιν τῆς χώρας ἀποτελεσματικῶς ἐνέργησε τὸ γερμανικὸν κήρυγμα καὶ ξίφος· περὶ τὰ μέσα δηλ. τοῦ IB' αἰῶνος γερμανοὶ ἔμποροι συνῆψαν ἐμπορικὰς σχέσεις πρὸς τὰς χώρας ταύτας, ἱερεὺς δέ τις *Μάινχαρτ* ἀκολοθήσας αὐτοὺς τὸ 1186 ἱδρυσεν ἐκκλησίαν ἐν *Ῥέκϋλλη* καὶ ἐγένετο ἐπίσκοπος αὐτῆς· τοῦτον διεδέχθη τὸ 1196 *Βερθόλθος* τις ἐκ τοῦ ἐν Ἀννοβέρῳ μοναστηρίου τοῦ *Λόκκου* καὶ τοῦτον ὁ Ἀλβέρτος, ὅστις μεταθεὶς τὴν ἐπισκοπικὴν ἑδρὰν ἐν *Ῥίγα*, συνέστησε τὸ 1202 πρὸς διάδοσιν τοῦ *Εὐαγγελίου* τὸ τάγμα τῶν ξιφοφόρων, ἐγκατέστησε πολλοχοῦ ἐπισκόπους καὶ σχεδὸν ἐχριστιάνισε τὴν χώραν († 1229). Ἐκτὸς τῶν Γερμανῶν ἐνέργησαν καὶ οἱ *Δανοί* ἐπὶ *Βαλδεμάρου* τοῦ Β', ἀλλὰ μέχρι τοῦ 1227, ὅτε ἠναγκάσθησαν νὰ καταλίπωσι τὴν χώραν· ὁ Χριστιανισμὸς τῶν χωρῶν τούτων κυρίως ἐξερραλίσθη ἀπὸ τοῦ 1253, ὅτε ἡ *Ῥίγα* ἐξυψώθη εἰς μητρόπολιν, τοῦ πάπα *Ἰννοκεντίου* τοῦ Δ' ὡς πρῶτον μητροπολίτην ἀποστείλαντος Ἀλβέρτον τὸν *Σουερεβέρ* (πρὸλ. *Rutenberg, Gesch. d. Ostseeprovinzen Lpz. 1859.*—C. Kröger, *Gesch. Liv-Esth-und Kurland's Pétersb. 1868.*—Papst,

Meinhard, Livland's Apostel, Reval 1847.—Hausmann, Albert von Riga, in die Allg. deutsch. Biograph. I, 196 κτλ.).

3. Τελευταῖοι ἀποδεχθέντες τὸν χριστιανισμὸν κατὰ τὴν περὶ τὴν ταύτην εἶναι οἱ Πρώσσοι καὶ οἱ Λιθουανοί, ἀμφοτέρω: λεττικῆς καταγωγῆς· παρὰ τοῖς Πρώσσοις ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ I' αἰῶνος ἐνήργησεν ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου ὁ ἐπίσκοπος Πράγας Ἀδαλβέρτος, ἀλλ' αὐτός τε καὶ οἱ ἀκολουθήσαντες αὐτῷ εἰς τὸ ἔργον ἀπέθανον τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, οὕτω δὲ ἐπὶ διακόσια ἔτη οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ μεταβῇ εἰς Πρωσσίαν· τὴν αὐτὴν τύχην ἔσχε καὶ ὁ κατὰ τὸ 1207 κηρύξας ἐνταῦθα τὸ Εὐαγγέλιον Γοτδοφριδος· ἀλλ' ἐπιτυχέστερον τούτου εἰργάσθη τὸ 1209 ὁ κυρίως ἀπόστολος τῶν Πρώστων Χριστιανός, ὅστις τὸ 1214 χειροτονηθεὶς καὶ ἐπίσκοπος ἐνήργει μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ τὸ 1244· ὁ Χριστιανὸς ἵνα ἐνισχύσῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ συνέστησε τὸ 1225 τὸ τάγμα τῶν στρατιωτῶν τοῦ Χριστοῦ (*Milites Christi*), προσκαλεσάμενος δ' εἰς βοήθειαν καὶ τὸ τάγμα τῶν Γερμανῶν ἱπποτῶν, ἐπεχείρησε τὴν ἐκκλῆσιν τοῦ ἐν Πρωσσίᾳ ἔθνισμοῦ. Ἐκτὸς τοῦ Χριστιανοῦ ἐν Πρωσσίᾳ ἐνήργησε καὶ τις Γουλιέλμος, διοργανώσας τὴν Ἐκκλησίαν τῆς χώρας εἰς τέσσαρας ἐπισκοπὰς, ὑπαγομένας ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ῥίγας (1243) καὶ ὁ μοναχὸς Ῥάκινθος († 1257 πρὸς Th. Thornwaldt, in Zeitsch. f. hist. Theol. 1853, 2.—Pawlowski, st. Adalb. Ap. d. Preussen Danz. 1868.—Ewald, die Eroberung Preuss. durch d. Deutsch. Halle 1872 κτλ.). Δυσκολώτερον διεδόθη τὸ Εὐαγγέλιον παρὰ τοῖς Λιθουανοῖς· ὅτε τὸ 1230 ἰδρύθη ἡ μεγάλη ἡγεμονία τῆς Λιθουανίας ὑπὸ τοῦ Ρίγγόλδου, τὴν ὅποιον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μινδογ ἐζήτηι νὰ ἐπεκτείνῃ, οἱ Πρώσσοι τοσοῦτον κατεπίεσαν αὐτόν, ὥστε τὸ 1252 ἐδέχθη τὸ βράπτισμα, καίτοι μετ' ὀλίγον (1260) ἀποβαλὼν τὸ προσωπεῖον ἤρξατο νὰ καταδιώκῃ τοὺς χριστιανούς· εὐτυχῶς ὁ υἱὸς αὐτοῦ Β. λστηνικ ἔμεινε πιστὸς εἰς τὸν Χριστιανισμὸν, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ κατεστράφη πᾶν ἱκενος αὐτοῦ (1266)· πρῶτος ὁ ἡγεμὼν Γεδμίν (1315-1340) ἠνέχθη τοὺς χριστιανούς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ, δομινικανοὶ δὲ καὶ ρῶσσοι ἱερεῖς ἡμιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους πρὸς διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου· ὁ

διάδοχος αὐτοῦ Ὀλγέρδος ἐδέχθη παρὰ τῶν Ῥώσων τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ ἀκολούθως ἐξέπεσε, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἰαγγελλῶ ἀσπασθεὶς τὸν Χριστιανισμόν ἐθῆκε τέρμα τῷ ἐθνισμῷ (1386).

§ 176.

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΤΑΙΣ ΛΟΙΠΑΙΣ ΗΠΕΙΡΟΙΣ.

1. Πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία ἐνέργησε καὶ ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης καὶ δὴ πρῶτον ἐν Ἀσίᾳ ἐν τῷ μεγάλῳ κράτει τῶν Μογγόλων. Καίτοι καὶ προηγουμένως μνημονεύονται ἐνέργειαι τινες τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου τοῦ Γ' (1177) πρὸς τινὰ βασιλέα τῶν Τατάρων Ἰωάννην τὸν πρεσβύτερον (§ 171), κυρίως ὅμως ἡ περὶ ἐπιστροφῆς αὐτῶν ἰδέα ἐγεννήθη ἀπὸ τοῦ 1240, ὅτε οἱ Τάταροι κατερημώσαντες τὴν Ῥωσσίαν, Πολωνίαν, Σιλεσίαν, Μοραβίαν καὶ Οὐγγαρίαν, ἠπειλουν καὶ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην· ὁ πάπας τότε Ἰννοκέντιος ὁ Δ' ἀπέστειλε τὸ 1245 δύο πρεσβείας Δομινικανῶν καὶ Φραγκισκανῶν πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῶν Μογγόλων, προτρέπων αὐτοὺς εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Εὐαγγελίου· ἀλλ' αἱ πρεσβεῖαι αὗται ἀπέτυχον, καθὼς καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ ἀγίου τὸ 1249 καὶ 1253 ἀποσταλεῖσαι· ἡ δευτέρα τῶν πρεσβειῶν τούτων ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν φραγκισκανὸν Γουλιέλμιον *de Rabruquis* ἐζήτησε παρὰ τοῦ Χὰν Μαγγοῦ ἐλευθέραν διαμονὴν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ, ἀλλ' οὗτος οὐ μόνον δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀπήτησε τὴν εἰς ἑαυτὸν ὑποταγὴν τοῦ Λουδοβίκου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαγγοῦ τὸ μογγολικὸν κράτος διηρέθη εἰς τὸ ἀνατολικὸν τὴν Κίναν καὶ τὸ δυτικὸν τὴν Περσίαν (1257) καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου ἥρξεν ὁ Χὰν Κουβλάι, ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου ὁ Χὰν Χουλαγού. Οὗτος ἐκ χριστιανῆς μητρὸς καταγόμενος καὶ λαβὼν γυναῖκα χριστιανὴν κατέστρεψε τὸ 1258 τὸ καλιφάτον τῆς Βαγδάτης, ἀλλὰ πιεσθεὶς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου συνέδεσε μακρὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν παπῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ὅπως οὕτω παρασκευάσῃ κοινὴν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ἐκστρατείαν· ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι εἰργάσθησαν καὶ πολλοὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὧν τινες ἦσαν χριστιανοί, ἀλλ' ἄνευ

ἀποτελέσματος, μέχρις οὐ τὸ 1387 ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ὁ Ταμερλάνος ἱδρυσε τὸ νέον αὐτοῦ μογγολικὸν κράτος· ἀλλὰ καὶ τὸ κράτος τοῦτο διετηρήθη μέχρι τοῦ 1405, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης ἐπεκράτησε πάλιν ὁ Ἰσλαμισμὸς. Ἀπεναντίας ἐν Κίνᾳ ἐγένοντο ἀποτελεσματικώτεραι ἐνέργειαι· καίτοι ἐνταῦθα ἤρχεν ὁ Χὰν Κουβλάι, ἀγνὸς τύπος μογγολικοῦ θρησκευτικοῦ κράματος, ὅστις μάλιστα διὰ τοῦ κατὰ τὸ 1260 διορισμοῦ τοῦ πρώτου Δαλάι-Λάμα παρέσχε τῷ Βουδδαισμῷ ἱεραρχικὴν μορφήν καὶ ἐνότητα, ἐν τούτοις Μάρκος τις ἐκ Βενετίας ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Πόλι, μεταβάς αὐτόθι (1269) τοσοῦτον ἀπέκτησε τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ, ὥστε ἀνῆλθε καὶ εἰς διάφορα ἀξιώματα καὶ κατὰ τὸ 1295 ἐπιστρέψας εἰς Εὐρώπην παρέσχε τὰς πρώτας ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἀνατολικῆς Ἀσίας. Κυρίως ὅμως ὑπὲρ τοῦ ἐν Κίνᾳ χριστιανισμοῦ ἐνέργησεν ὁ φραγκισκανὸς Ἰωάννης de Monte Corvino (1291-1328), εἰς τῶν εὐγενεστέρων ἀποστόλων τοῦ μεσαιῶνος· οὗτος διαλύσας τὰς βραδιουργίας τῶν Νεστοριανῶν, ἀπέκτησε τὴν εὐνοίαν τοῦ Χάνου, ἱδρυσεν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αὐτοῦ *Cambalu*, τῷ Πεκίνῳ δύο ἐκκλησίας, ἐθάπτισε περὶ τὰς 6000 Μογγόλων καὶ μετέφρασεν εἰς τὸ μογγολικὸν τὴν Κ. Διαθήκην καὶ τὸν Ψαλτῆρα· τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ μαθὼν ὁ πάπας Κλήμης ὁ Ε' ὠνόμασεν ἐπίσκοπον *Cambalu* καὶ οὕτως ηὔξανεν ἐδραιουμένη ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία τῆς Κίνας. Ἐν τούτοις αἱ μεταξὺ τῶν διαδόχων τοῦ Κουβλάι ἐσωτερικαὶ διχόνοιαι ἐξησθένισαν τὴν δύναμιν τῶν Μογγόλων, ὅτε δὲ τὸ 1368 ὑπερίσχυσεν ἡ ἰθαγενὴς δυναστεία τῶν Μγγ ἀπεδιώχθησαν καὶ οἱ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου καὶ οὕτω κατεστράφη ὁ σπαρεῖς σπόρος (πρβλ. D'Avezac, *Relation des Mongoles ou Tartares*, Paris 1838. — D'Ohsson, *Hist. des Mong. depuis Tschingis-Khan jusqu'à Timur-Lenk*, Paris 1824. — Külb, *Geschichte d. Missionsreisen nach d. Mongolei*, Regsb. 1860.—κτλ.).

2. Ἐκτὸς τῶν Μογγόλων τὸν Χριστιανισμὸν ἐπειράθησαν νὰ δώσωσιν οἱ δυτικοὶ καὶ παρὰ τοῖς Σαρακηνοῖς καὶ δὴ τοῖς ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Ἀφρικῇ· ἤδη τὸ 1219 ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Δαμιέττης ὁ

Φραγκισκος, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν ἀπεπειράθη νὰ προσελκύσῃ εἰς Χριστὸν τὸν Καμέλ, τὸ παράδειγμα δ' αὐτοῦ ἐμιμήθησαν καὶ πολλοὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο διεκρίθησαν καὶ οἱ Δομινικανοὶ καὶ μάλιστα ὁ ἡγούμενος τοῦ τάγματος αὐτῶν *Ραϊμοῦνδος de Penaforti* (+ 1273), ὅστις πρὸς παρασκευὴν ἀποστόλων ἰδρύσει σχολὴν τῶν ἀσιατικῶν γλωσσῶν· σημαντικώτερος τοῦ *Ραϊμοῦνδου* τούτου ἦν ὁ *Ραϊμοῦνδος Λοῦλλος* ἐκ Μαγιόρκας, ὅστις τρεῖς ἐπὶ τούτῳ μετέβη εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικὴν, ἀλλ' ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος. Ἐπίσης μάτην προσεπάθησάν τινες νὰ διαδώσωσι τὸν Χριστιανισμόν καὶ παρὰ τοῖς ἐν τῇ Δύσει διεσπαρμένοις Ἰουδαίοις, διότι οὗτοι ἕνεκα τῶν ποικίλων αὐτῶν καταπιέσεων ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀρχόντων, οὕτω π. χ. ἠναγκάζοντο νὰ κατοικῶσιν ἐν ἰδιαιτέροις τμήμασι τῶν πόλεων, νὰ φέρωσι ἰδιαίτερα σημεῖα ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ ἰδιαίτερον πῖλον, διεδίδετο κατ' αὐτῶν ὅτι ἀρπάζουσιν ἡγιασμένον ἄρτον καὶ τρυπῶσι διὰ βελονῶν, ὅτι σφάττουσι τέκνα χριστιανῶν κατὰ τὸ πάσχα κτλ. ἐσκληρύνοντο ἐπὶ πλέον καὶ ἐὰν δέ ποτε προσήρχοντο εἰς Χριστὸν ἔπραττον τοῦτο κατ' ἀνάγκην· καίτοι δὲ πολλάκις διάφοροι πάπαι ὡς *Γρηγόριος ὁ Ζ'*, *Ἀλέξανδρος ὁ Γ'* καὶ *Ἰννοκέντιος ὁ Γ'* καὶ ἡγεμόνες ἔλαβον αὐτοὺς ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν, οὐδὲν ἤττον ἡ κατάστασις αὐτῶν ἦν πάντοτε οἰκτρά, ἰδίως ἐν Ἰσπανίᾳ, ὅθεν *Φερδινάνδος ὁ Καθολικός* ἀπεδίωξε 400,000 ἐξ αὐτῶν τὸ 1492 καὶ μετὰ ἐν ἔτος 100,000 ἐκ *Σικελίας*· ὁδυνηρὰ ἦν καὶ ἡ κατάστασις τῶν χριστιανισάντων Ἰουδαίων, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἐγένοντο θύματα τῶν βασανιστηρίων τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως (πρβλ. *Stobbe, die Juden in Deutschland im MA.* Brchw. 1866.—*Weber, die Juden in d. K. d. MA.* Nördb. 1861) — Περὶ τὰ τέλη τοῦ μεσαιῶνος ἡ ἀνακάλυψις τῆς δυτικῆς Ἀφρικῆς καὶ ἰδίως τῆς Ἀμερικῆς παρέσχεον εὐρὺ στάδιον εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐνέργειαν, ἀλλ' ἡ πλεονεξία, ὡμότης καὶ διαφθορὰ τῶν Ἰσπανῶν παρεκώλυον τὸ ἔργον· ἐναντίον τούτων ἡγέρθησαν διάφοροι δομινικανοὶ καὶ φραγκισκανοὶ μοναχοὶ κηρύσσοντες φιλανθρωπίαν πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς, μάλιστα εἰς τοῦτο διεκρίθη ὁ Ἰσπανὸς ἐπίσκοπος *Βαρβολο-*

μαίος *de las Casa*, ὅστις ὄλον αὐτοῦ τὸν βίον (1474-1566) ἐθυσίασεν ὑπὲρ τοῦ ἔργου τούτου καὶ διὰ τοῦτο ἐπτάκις μετέβη εἰς Ἀμερικὴν· ἐν τούτοις ἡ κατάστασις τῶν ἰθαγενῶν ἐξηκολούθει οὕσα τοιαύτη, μέχρις οὗ ἐβελτίωσέ πως αὐτὴν Κάρολος ὁ Ε΄ ἐκδούς τὸ 1517 νόμον περὶ τῆς προσωπικῆς αὐτῶν ἐλευθερίας. (πρβλ. Margraf, K. und Sklaverei seit Entdeckung von Amerika, Tübing. 1868.—Baumstark, Barthol. de las Casa, Freib. 1879 κτλ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΙΣΜΑΤΑ.

§ 177.

ΟΙ ΚΑΘΑΡΟΙ.

Πρβλ. καθόλου *Biblioth. Patrum maxima* τόμ. 24 καὶ 25.—D'Achery, *Spicilegium I.*—Ioh. Moneta, *adv. Catharos et Valdenses* ed. Ricchini Rom. 1743.—Martène et Durand, *Thes. nov. anectod.* V.—Ch. Schmidt, *Hist. et doctrine des Catharos et Albigeois* Paris 1849.—Peyrat, *Hist. des Albig.* Paris 1870.—Lombard, *Pauliciens, Bulgares et Bons-hommes en Orient et Occident*, Genève, 1879.—Douais, *Les Albigeois*, Paris 1879.—Steudo, in *Zeitsch. f. K-G.* 5, 1.—κτλ.

1. Ἐφόσον ἡ ἱεραρχία τῆς Δύσεως ἐπιλήσμων τῆς πνευματικῆς αὐτῆς κλήσεως γινομένη εἰς ἀδιακόπους διετέλει ἀγῶνας, ὅπως ὑποτάξῃ ὑφ' αὐτὴν πᾶσαν κοσμικὴν ἐξουσίαν, ἐφόσον ἡ ἀνάπτυξις τῆς διδασκαλίας περιέβαλλε τὸν ἀνθρώπινον λόγον διὰ δεσμῶν στενοτέρων, ἐφόσον τὰ μυστήρια ἐστεροῦντο τοῦ πνευματικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος καὶ τέλος ἐφόσον τὸ πολυποικίλον ἐκκλησιαστικὸν σύστημα τῆς Δύσεως ἀποβάλλον τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ ἰσχύν, διὰ τῆς βίας μόνον ἐζήτει νὰ ἐπιβληθῇ, ἐπὶ τοσοῦτον πάντα ταῦτα διήγειρον συχνὰς καὶ ἰσχυρὰς ἀντιδράσεις, αἵτινες φύσεως πρακτικῆς δυσκόλως ἠδύναντο νὰ καταβληθῶσι καὶ μεθ' ὅλα τὰ αἵματῆρά καὶ βίαια μέσα, τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθη κατ' αὐτῶν ἡ ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία. Αἱ ἀντιδράσεις αὗται κινήθησαν καθ' ὅλου ἐν γένει τοῦ συστήματος τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, μὴ περιορισθεῖσαι δυστυχῶς ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἀληθείας περιέπεσαν εἰς διαφόρους πλάνας,

ἀπορρίψασαι μετὰ τῶν ψευδῶν καὶ πολλὰ ἀληθῆ τῆς Ἑκκλησίας στοιχεῖα καὶ ἐν τῷ φανατικῷ αὐτῶν ἐνθουσιασμῷ ὑποσκάψασαι τὰς κοινωνικὰς σχέσεις καὶ ἀπειλήσασαι Ἑκκλησίαν καὶ πολιτείαν. Αἱ αἵρετικαὶ αὐταὶ τάσεις πολλαὶ καὶ διάφθοροι, ἄλλαι μὲν τὴν γένεσιν αὐτῶν ὀφείλουσιν εἰς τὰς μνησθείσας ἀφορμάς, ἄλλαι δὲ εἰς αἵρετικά στοιχεῖα ἐξ Ἀνατολῆς μεταφυτευθέντα. Πρώτους ἐν τῇ σειρά τῶν αἵρετικῶν τούτων τάσεων ἀναφέρομεν τοὺς *Καθαροὺς* (περὶ τῶν αἱρέσεων καθόλου τῆς περιόδου ταύτης πρβλ. C. Duplessis d'Argentré, *Collectio judicior. de novis errorib. ab initio 12 saeculo usque ad a. 1632.* Paris 1728.—Füsslin, *Unpartei-sche K-und Ketzerhist. d. mittl. Zeit* Leipz. 1770.—Flathe, *Gesch. d. Ketzer im Mittelalter*, Stuttg. 1845.—Neander K-G. τόμ. 8, σελ. 354.—Gieseler K-G. τόμ. 2, σελ. 530 καὶ 3 σελ. 301.—Ritter K-G. τόμ. 1, σελ. 591.—Hagenbach τόμ. 2, σελ. 263 καὶ 325 καὶ Kurtz *Lehrbuch* τόμ. 1,2, σελ. 204—).

2. Ἀπὸ τοῦ ΙΑ' ἡδὴ αἰῶνος πολλαχοῦ τῆς Δύσεως ἐνεφανίσθη παρὰ τῷ λαῷ ἀντίδρασις τις κατὰ τῆς Ἑκκλησίας, ἥτις ἀκολούθως ἐπεξετάθη ὡς αἵρεσις· ἡ ἀντίδρασις αὕτη προελθοῦσα τὸ πρῶτον ἐκ τῆς μὴ ικανοποιήσεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τοῦ λαοῦ ἀπὸ μέρους τῆς Ἑκκλησίας ὑπεστηρίχθη βεβαίως καὶ ἐτράφη ὑπὸ μανιχαϊκῶν καὶ γνωστικῶν στοιχείων ἐκ Βουλγαρίας μεταφυτευθέντων, ὡς περὶ τούτου μαρτυροῦσι καὶ τὰ διάφορα ὀνόματα τοῦ αἵρετικοῦ τούτου συμπλέγματος, οἷον *Καθαροί*, ὡς ἀποτελοῦντες τὴν ἀγνὴν καὶ ἀδιάφθορον Ἑκκλησίαν, *Βούλγαροι* καὶ κατὰ σύντημσιν *Βοῦγγροι*, ὡς ἀπὸ Βουλγαρίας ἔχοντες τὴν ἀρχὴν καὶ *Γάζαροι* εἴτε κατὰ διεφθαρμένην προφορὰν τοῦ *καθαροί* εἴτε ἀντὶ τοῦ *Χάζαροι*· οἱ αἵρετικοὶ οὗτοι ὀνομάζονται ἐπίσης καὶ *Tisserandes*=ὕφάνται, *Boni homines*, *Publicani* κατὰ παραφθορὰν ἴσως ἀπὸ τοῦ *Παυλικιανοί* καὶ *Παταρινοί* ἢ *Πατερινοί*=ἀγύρται εἴτε ἐκ τῆς ἐν Μεδιολάνῳ *Παταρίας* εἴτε ἐκ τοῦ *Pater noster*, οὐ μεγάλην ἐποιοῦντο χρῆσιν. Πάντες οἱ τὰ διάφορα ταῦτα ὀνόματα φέροντες ἔχουσι μὲν κοινὸν τὸν κατὰ τῆς Ἑκκλησίας καὶ ἱεραρχίας πόλεμον, διαφέρουσιν ὅμως ἐν πολλοῖς, τὰ ὅποια δὲν δύνανται νὰ ὁρισθῶσιν. Παρὰ τοῖς *Καθαροῖς*

ἐμβλέπομεν παυλικιανικὰς καὶ βογομιλικὰς τάσεις καὶ πρὸ πάντων ὁσον ἀποδίδει εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς διδασκαλίας αὐτῶν. Ἀπορριπτοὶ ἐκ τίνος δυασμοῦ ἐδίδασκον ὅτι ὁ ἀγαθὸς θεὸς εἶναι ὁ τῆς Κ. Δ. ὅστις δημιουργήσας τὸν οὐράνιον κόσμον κατώκισεν αὐτὸν δι' οὐρανίων ψυχῶν, φερουσῶν αἰθέριον σῶμα· ἀπέναντι τοῦ θεοῦ τοῦτου ὑπάρχει ὁ πονηρὸς, ὁ θεὸς τῆς Π. Δ. ὅστις δημιουργήσας τὸν ὁρατὸν τοῦτον κόσμον ἔρπασε μέρος τῶν οὐρανίων ψυχῶν καὶ ἐνέκλειπεν αὐτάς εἰς γῆνα σώματα· οὐδὲν ἦττον ὅμως αἱ ψυχαὶ αὐταὶ εἶναι ἐπιδεκτικαὶ σωτηρίας καὶ πρὸς τοῦτο ἐστάλη ὁ οὐράνιος ἄνθρωπος, ὁ Ἰησοῦς, ἐν σώματι κατὰ δόκησιν· οἱ Καθαροὶ περαιτέρω ἀπέβαλλον τὴν Π. Διαθήκην καὶ ὑπερετίμων τὴν Κ. ἀπέρριπτον τὸν γάμον, τὸ βάπτισμα, τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὴν ἱερωσύνην, ἤρνουντο τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων, τῶν λειψάνων καὶ τῶν εἰκόνων καὶ ἀπέδιδον μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς νηστείας, τὰς γονυκλισίας καὶ τὰς συνεχεῖς προσευχάς, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸ Πάτερ ἡμῶν. Ἡ κοινότης τῶν Καθαρῶν διηρεῖτο εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς (*perfecti, electi, boni homines*) καὶ τοὺς κατηχουμένους (*credentes*), τῶν ὁποίων τὴν κατωτέραν βαθμίδα ἀπετελοῦν οἱ ἀκροαταὶ (*audientes*)· ἡ μετὰ βασις εἰς τὴν τάξιν τῶν τελείων ἐγένετο διὰ τοῦ πνευματικοῦ βαπτίσματος (*consolamentum*), συνιστάμενου εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου (*Ancia*) ἐπιθεσιν τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ μουυμένου, ἢ τῶν χειρῶν τῶν ἐκλεκτῶν· οἱ τοιοῦτοι ἔδει νὰ ἀπέχωσι τοῦ γάμου, τοῦ κρέατος καὶ τῆς μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων κοινωνίας. Ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῶν οἱ Καθαροὶ εἶχον ἓνα πάναν ἐδρεύοντα ἐν Βουλγαρίᾳ, δώδεκα ἀποστόλους καὶ 72 ἐπισκόπους· ὁ βίος τῶν Καθαρῶν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐναντίων ἐθαυμάζετο ὡς ἠθικώτατος· τὰ μόνα μέσα πρὸς μακαριότητα ἦσαν ἡ προσευχή, ἡ ἐγκράτεια καὶ τὸ πνευματικὸν βάπτισμα, μετὰ ἡρωϊκῆς δὲ γενναιότητος ἀνέβαινον συνήθως τὰς πυράς, εἰς ἃς κατεδικάζοντο. Ἡ αἵρεσις τῶν Καθαρῶν ἦν διαδεδομένη πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, τοσαύτην δ' ἰσχύν ἀπέκτησαν ἐν Γαλλίᾳ, ὥστε τὸ 1167 συνεκρότησαν ἐν Τολώσῃ μεγάλην κατὰ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας σύνοδον· καὶ μετ' ὧν δὲ τοὺς φρικώδεις κατ' αὐτῶν διωγμούς, διετηρήθησαν μέχρι

τοῦ ΙΔ' αἰῶνος. Συγγενής πως τοῖς Καθαροῖς εἶναι καὶ ἡ μικρὰ αἵρεσις τῶν ὀδιτῶν (*Passagier*), ὀνομασθέντων οὕτω πιθανῶς ἐκ τῶν ἱερῶν αὐτῶν ὁδοιποριῶν· οὗτοι κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἀναφερόμενοι ἐν Λομβαρδίᾳ ἐκτὸς τῶν θυσιῶν ἀπεδέχοντο πάντα τὸν λοιπὸν μωσαϊκὸν νόμον, τὴν περιτομὴν συνῆπτον μετὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τὸν Χριστὸν ἐθεώρουν ὡς κτίσμα.

§ 178.

ΠΑΝΘΕΪΣΤΙΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΙΚΑΙ ΑἹΡΕΣΕΙΣ.

1. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐνεφανίσθη ἐν Γαλλίᾳ πανθεϊστική τις τάσις, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα αἵρεσις τοῦ ἀγίου Πνεύματος· ἀρχηγὸς τῆς αἱρέσεως ταύτης παρουσιάζεται Ἀμαλριχὸς τις διδασκαλὸς τῆς φιλοσοφίας ἐν Παρισίοις, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα τὰ σπέρματα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἤρυσθη ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Σκώτου Ἐριγένης. Τὸ ἐν Παρισίοις πανεπιστήμιον καὶ ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν πανθεϊστικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν ὅτι οὐδεὶς σώζεται μὴ πιστεύων ὅτι εἶναι μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Μετὰ τὸν Ἀμαλριχὸν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ διέδιδε ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Δαυίδ, ὡς καὶ τις Σίμων, κυρίως ὅμως αὕτη εὔρε παρὰ τῷ λαῷ εἰσοδόν, ὅτε παρουσιάσθη χρυσοχὸς τις Γουλιέλμος, κηρύσσων τὴν ἑλευσιν τῆς περιόδου τοῦ ἀγίου Πνεύματος· ὁ χρυσοχὸς οὗτος ἐδίδασκεν ὅτι καθὼς ἄλλοτε ὁ Θεὸς ἐνεφανίσθη τῷ Ἀβραάμ ὡς Πατὴρ καὶ ἐν Χριστῷ ἐνεσαρκώθη ὡς Υἱός, οὕτω καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἐνσαρκούται ἐν παντὶ πιστῷ ὡς ἅγιον Πνεῦμα, πᾶς δὲ τοιοῦτος εἶναι κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν Θεός, καθ' ἣν καὶ ὁ Χριστός· καθὼς δὲ ἐν τῇ περιόδῳ τοῦ Υἱοῦ ἀπώλεσε τὴν δύναμιν αὐτοῦ ὁ μωσαϊκὸς νόμος, οὕτως ἐν τῇ τοῦ ἀγίου Πνεύματος τὰ μυστήρια καὶ ἡ θεία λατρεία· ὁ Θεὸς εἶναι τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, ὁ αὐτὸς ὠμίλησε διὰ τοῦ Ὁριδίου, ὡς καὶ διὰ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ αὐτοῦ Χριστοῦ μεταλαμβάνομεν ἀπολαύοντες συνήθους ἄρτου ἢ τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας· περαιτέρω ἐδίδασκεν ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἶναι εἰδωλολατρεία, ὅτι δὲν ὑπάρχει νεκρῶν ἀνάστασις, ὅτι ὁ παράδεισος καὶ ἡ κόλασις ὑπάρχει

ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὅτι ἡ Ῥώμη εἶναι ἡ Βαβυλὼν καὶ ὁ πάπας ὁ Ἀντίχριστος. Συνεπεία τούτων ἡ ἐν Παρισίοις σύνοδος τὸ 1209 τὸν χρυσοχρόν τοῦτον καὶ τινὰς ἐκ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ κατεδίκασεν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς θάνατον, τὰ ὅσα τοῦ Ἀμαλρίχου ἐξώρυξε καὶ ἐκλαβοῦσα ὡς πηγὴν τῆς διδασκαλίας ταύτης τὰ φησικά τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν αὐτῶν· τοῦτο ὁμῶς ἦν ἐσφαλμένον, ὡς ἀνεγνωρίσθη μετὰ ταῦτα, μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ κατὰ τὸ 1225 καταδίκη τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἐριγένους. Ὁμοίᾳ τούτοις ἐδίδασκε καὶ ἡ αἵρεσις τῶν Ὀρτιλβαρίων (ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν *Ortlieb*) καταδικασθεῖσα τὸ 1212 ὑπὸ Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' (πρὸλ. Engelhardt, *K-geschichtlichen Abhandl.* Erlang. 1832.—Krönlein, in *Stud. und Kritik.* 1847, 2.—A. Jundt, *Hist. du pantheisme populaire au moyen âge* Paris 1875.—Preger, *Geschichte d. deutsch. Myst.* I καὶ Reuter, *Geschichte der relig. Aufklärung* II 218—).

2. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐνεφανίσθησαν καὶ ἕτεραι κυρίως μεταρρυθμιστικαὶ αἱρέσεις αἱ ἐξῆς· 1) Οἱ Ἀρνόλδισται, ὁπαδοὶ Ἀρνόλδου τοῦ ἐκ Βρεσκίας· Οὗτος κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἀκμάσας, ἦν μαθητὴς τοῦ Ἀβαιλάρδου, καταληφθεὶς δὲ ὑπὸ ζήλου πρὸς μεταρρυθμίσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐδίδασκεν ὅτι ὁ κληρὸς πρέπει νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὰ πνευματικά, ἀποβάλλων πᾶσαν κτήσιν καὶ ἐξουσίαν. Τὸ 1139 καθαιρεθεὶς διὰ τοῦτο ὑπὸ Ἰννοκεντίου τοῦ Β' ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐν Λατερανῷ συνόδῳ κατέφυγεν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ζυρίχην· ἐπὶ τοῦ πάπα Κελεστίνου τοῦ Β' (1143) ὁ Ἀρνόλδος ἀνέλαβε τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ, ἀλλ' οἱ ἀντικληρικοὶ αὐτοῦ λόγοι τοσοῦτον ἐπέδρασαν, ἕτι δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ, ὥστε οἱ Ῥωμαῖοι ἠρνήθησαν τὴν πρὸς τὸν πάπαν ὑπακοὴν καὶ περιώρισαν τὰς δεκάτας καὶ τὰ ἀφιερώματα· ἐντεῦθεν Ἀδριανὸς ὁ Δ' (1154) κατεδίωξεν αὐτόν, οὗτος δὲ συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φριδερίκου τοῦ Α' παρεδόθη εἰς τὸν πάπαν, ὅστις ἀπηγχόνισεν αὐτόν, τὸ σῶμα αὐτοῦ κατέκαυσε καὶ τὴν κόνιν ἔρριπεν εἰς τὸν Τίβεριν (πρὸλ. H. Franke, *Arnold von Brescia* Zürich 1825.—Clavel, *Ar. de Bres. et les Romains du 12*

siècle Paris 1868.—Guibal, A. de Br. et les Hohenst. Paris 1868.—Giesebrecht, A. de Br. München 1873—)· 2) οἱ *Πετροβρουσιανοὶ* ὀνομασθέντες οὕτω ἀπὸ *Πέτρου von Bruys*· οὗτος ἦν ἱερεὺς ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ καὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1104 παρουσιάσθη ὁμιλῶν κατὰ τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας, θεωρῶν αὐτὴν περιττήν, προέτρεπεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ἐκκλησιῶν, διότι ὁ Θεὸς προσκυνεῖται καὶ ἐν τοῖς σταύλοις, κατέκαιε τοὺς ἐσταυρωμένους καὶ ἐξήλου κατὰ τῆς ἀγαμίας τοῦ κλήρου, τῆς λειτουργίας καὶ τοῦ νηπιοδαπτισμοῦ· ἐπὶ τέλους μετὰ εἰκοσαετῇ ἐνέργειαν ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς πυρᾶς τὸ 1124· εἰς τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ Ἑρρίκος ὁ ἐκ Λωζάνης τεθείς ἐπὶ κεφαλῆς τῆς αἱρέσεως συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν προσέλευσιν ὁπαδῶν, οἵτινες ἀπ' αὐτοῦ ὠνομάσθησαν Ἑρρικιανοί. Ὁ Ἑρρίκος κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς ἐν Πίση συνόδου τὸ 1134 εἰς ἰσόβια δεσμά, ὅθεν διαφυγὼν καὶ αὐθις συνελήφθη καὶ ἀπέθανεν ἐν φυλακῇ τὸ 1149· ἐκ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ πολλοὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν Βερνχάρδος ὁ ἐκ Κλαϊρβῷ. Ἐν τῷ αὐτῷ μεταρρυθμιστικῷ πνεύματι ἐνήργησαν ὁ *Ταγγελίνος* ἐν Κάτω Χώραις περὶ τὸ 1115, ὅστις ἔλεγεν ἑαυτὸν κεχρισμένον ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐπομένως τῆς αὐτῆς ἀξίας τῷ Χριστῷ καὶ ὁ *Κούδων de Stella* (1148) ἐν Βρεταννίᾳ τῆς Γαλλίας, ὅστις ἀρνούμενος τὴν θείαν ἐγκατάστασιν τῆς ἱερωσύνης, ἀπέρριπτεν ὡς ψευδῇ τὴν ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ἡρνεῖτο τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, ἀπέκρουε τὸν γάμον ὡς μυστήριον καὶ ὡς μόνον βάπτισμα ἀνεγνώριζε τὴν δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μετάδοσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· πολλοὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ κατεδικάσθησαν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς θάνατον, ὁ Ἰδιος δὲ ἐκληφθεὶς ὡς παράφρων παρεδόθη εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς χώρας· 3) οἱ Ἀποστολικοὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἐμφανισθέντες κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα· οὗτοι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν διεφθαρμένον κλῆρον ἐμόρφωσαν ἀκτῆμονά τινα σωματεῖα, καὶ ἐπειδὴ οἱ πάπαι ἡρνήθησαν τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν ἐτράπησαν εἰς φανεράν κατὰ τῆς Ρώμης ἀντίδρασιν· ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἀποστολικῶν *Γεράρδος Σεγαρέλλης* συλληφθεὶς ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς πυρᾶς τὸ 1300, τὴν αἵρεσιν ὅμως αὐτοῦ ἐστήριξεν ὁ διάδοχος αὐτοῦ *Δολκίρος*, ἐνθουσιωδῶς κηρύττων καὶ προφητεύων

κατὰ τῆς νέας Βαβέλ. Τὸ 1300 ἀπέστειλεν ἐγκύκλιον πρὸς πάντας τοὺς Χριστιανούς, ἐν ᾗ ἔλεγεν ὅτι μεχρι τοῦ 1303 οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ καταστραφῆσονται καὶ οἱ Χριστιανοὶ ὡς ἀληθῆ Ἐκκλησίαν ἀναγνωρίσουσι τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κοινότητα· κατὰ τὸ 1303 ἐξέδωκε καὶ δευτέραν ἐγκύκλιον, ἐν ᾗ παρεδέχετο τέσσαρας περιόδους τῆς ἀναπτύξεως τοῦ βασιλείου τοῦ Θεοῦ, α') τὴν τῆς Π. Διαθήκης, β') τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἐν οἷς ἦρχεν ἀγνότης καὶ ἀκτημοσύνη, γ') τὴν μέχρις αὐτοῦ Ἐκκλησίαν, πλουτήσασαν μὲν καὶ δοξασθεῖσαν, ἀλλὰ καὶ διαφθαρεῖσαν καὶ δ') τὴν ἀπὸ τοῦ 1304 ἀρχομένην Ἐκκλησίαν τῶν ἀποστολικῶν. Διὰ τῶν διδασκαλιῶν τούτων ὁ Δολκίνος προσελκυσε πλῆθος πολὺ λαοῦ καὶ διὰ τοῦτο, ὅτε τὸ 1305 ἐκινήθη κατ' αὐτοῦ τακτικὴ σταυροφορία, οὗτος μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ ἀντιστῇ ἐπὶ 2 ἔτη, μέχρις οὐ ἐπὶ τέλους ὑποκύψας εἰς τὴν πείναν καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἐναντίων ὑπέστη πολλὰς βασάνους καὶ ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς πυρᾶς τὸ 1307 (πρβλ. Mosheim, *Gesch. der Apostelord. in s. Versuch einer unpart. Ketzer-gesch.* Helmst. 1748.—J. Krone, *Fra Dolcino und die Patariner* I.pz. 1844—). Συγγενεῖς τῇ προφητικῇ τάσει τοῦ Δολκίνου ἦσαν καὶ ἕτεραι κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀντιδράσεις, αἵτινες ἐπίσης διὰ προφητειῶν κατήγγελλον τὴν κατ' αὐτῆς ὀργὴν τοῦ Θεοῦ· αἱ τάσεις αὗται ἀντεπροσωπεύοντο ὑπὸ τῆς ἁγίας Χυλδεγάρδης, εἰς τὰς προφητείας τῆς ὁποίας προσεῖχον καὶ ἑξοχοὶ ἔτι ἄνδρες, τῆς ἁγίας Ἐλισάβετ (+ 1165) καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ ἐκ Καλαβρίας (+ 1202) Ἰωακείμ, ὅστις παρουσιασθεὶς μὲ τὸ αἰώνιον αὐτοῦ εὐαγγέλιον, τρεῖς περιόδους ἐδίδασκεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἀποκαλύψεως, τὴν τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, τὴν τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ Κ. καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀρχομένην, καὶ τὴν μὲν πρώτην ἐχαρακτίζειν ὡς ἐποχὴν τῶν *λαϊκῶν* καὶ παρωμοίαζε πρὸς τὸ φῶς τῶν ἀστέρων, τὴν δὲ δευτέραν ὡς τὴν τῶν *κληρικῶν* καὶ παρέβαλλε πρὸς τὴν σελήνην καὶ τὴν τρίτην ὡς τὴν τῶν *μοναχῶν*, ἀνταποκρινομένην πρὸς τὸν ἥλιον (πρβλ. Hahn in *Stud. und Kritik.* 1849, 2.—Renan in *Revue des deux mondes* τόμ. 64.—Döllinger in *hist. Taschb.* 1871.—Schneider, Joachim

von Floris und die Apokalyptiker d. MA. Dillg. 1873 κτλ.).

3. Συγγενῇ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἀμαλρίχου (§ 178, 1) παρουσιάζονται κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνα ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ πολλὰ σωματεῖα ἀνθρώπων ζηλούντων κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς Ἑκκλησίας καὶ ὀνομαζομένων ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαὶ τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος (*Fratres et Sorores liberi spiritus*)· τὰ σωματεῖα ταῦτα αὐξάνουσι τερατωδῶς, πολλάκις δὲ ἡ ἱερὰ ἐξέτασις ἀντεπεξήλθε κατ' αὐτῶν ὡμῶς, μέχρις οὐ ἐπὶ τέλους κατέστρεψεν· ἡ διδασκαλία αὐτῶν εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἀμαλρίχου. Τούτοις κατατάσσονται οἱ Ἀδαμίται (1312), οἱ Λοικιφεριανοὶ (1336), οἱ Τουρλουπῖνοι (1372) καὶ οἱ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἀναφανέντες *Homines intelligentiae*=ἄνθρωποι τοῦ νοῦ (πρβλ. Jundt καὶ Preger ἐνθ. ἀν. Schmidt, in Zeitschrift f. hist. Theol. 1840, 3). Πρακτικώτερον χαρακτῆρα φέρουσιν ἕτερα σωματεῖα, τὰ ὅποια καίτοι δὲν περιέπεσαν εἰς αἰρετικὰς θεωρίας, κατεδιώκοντο ὅμως ὡς αἰρετικά· τοιαῦτα εἶναι α') οἱ Λολλάρδοι (παρὰ τὸ *lollen*=ἡρέμα ψάλλειν), οἵτινες ἀπὸ τοῦ 1300 ἐμφανισθέντες ἐν Κάτω χώραις ἐπεξετάθησαν καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἔργον αὐτῶν κυρίως εἶχον τὴν περιποίησιν τῶν ἀσθενῶν καὶ τὸν ἐνταφιασμόν τῶν νεκρῶν· οὗτοι ὡς κατοικοῦντες ἐν κελλίοις ὠνομάσθησαν καὶ *κελλιῶται* (*Fratres cellitae*)· β') οἱ μαστιγοῦμενοι (*Flagellantes*), οἵτινες ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐμφανιζόμενοι περιήρχοντο διαφόρους πόλεις καὶ κώμας, ἡμέρας καὶ νυκτὸς καὶ κατὰ τοὺς δριμυτάτους ἔτι χειμῶνας, γυμνοὶ μέχρι τῆς ὀσφύος, κεκαλυμμένοι τὴν κεφαλὴν διὰ μέλανος ἢ λευκοῦ καλύμματος, κλαίοντες καὶ ὀδυρόμενοι ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν, ψάλλοντες διάφορα ᾠσματα καὶ μαστιγοῦντες τὸ σῶμα αὐτῶν. Οἱ μαστιγούμενοι οὗτοι ἐν μεγάλῳ παροξυσμῷ παρουσιάσθησαν κυρίως κατὰ τὸν μέγαν λοιμὸν (1348-50) πολλachaῦ τῆς Εὐρώπης καὶ μάλιστα ἐν Λομβαρδίᾳ, ὅπου ἕνεκα τῆς λευκῆς αὐτῶν ἐνδυμασίας ὠνομάσθησαν *λευκοί*, *Bianchi*, *Albati*. Ἐναντίον τῶν μαστιγούμενων τούτων, τινὲς τῶν ὁποίων περιέπεσαν εἰς αἰρετικὰς θεωρίας, ἀντεπεξήλθον ἡγεμόνες, πάπαι, λόγιοι, πανεπιστήμια καὶ σύνοδοι καὶ πρὸ πάντων ἡ ἱερὰ ἐξέτασις, καὶ ὅμως λείψανα αὐτῶν διετηρήθησαν μέ-

χρι τῆς μεταρρυθμίσεως· καὶ γ') οἱ χορευταὶ (*Chorisantes*), οἵτινες ἡμίγυμνοι καὶ στέφανον ἐκ φύλλων ἐπὶ κεφαλῆς φέροντες περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς χορεύοντες καὶ παρασύροντες εἰς τὸν χορὸν αὐτῶν τοὺς παρερχομένους· οἱ τοιοῦτοι ἐθεωροῦντο ὡς δαιμονῶντες, διότι ἐπιπτον χαμαὶ ἀναίσθητοι καὶ ἀφρίζοντες (πρβλ. Hecker, die Tanzwuth d. MA. Brl. 1832.—Hirsch, die grossen Volkskrankheiten d. MA. Brl. 1865 καὶ Höniger, der schw. Tod in Deutschl. Brl. 1882). Ἐν τέλει ἀναφέρονται καὶ τοὺς κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἐμφανισθέντας φίλους τοῦ Θεοῦ (Ἰωάνν. 15, 15), οἵτινες προσκειμένοι εἰς μυστικὴν τινα καὶ θεωρητικὴν τάσιν δὲν προσέβαλλον μὲν τὴν διδασκαλίαν καὶ λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας, ἐλυποῦντο ὅμως διὰ τὴν διαφθοράν αὐτῆς· ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος παρουσιάζεται ὁ μέγας φίλος τοῦ Θεοῦ, πρόσωπον μυστηριῶδες καὶ ἀνώνυμον, τὸν ὁποῖόν τινες ἐταύτισαν πρὸς Νικόλαον τὸν ἐκ Βασιλείας, ὅστις ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ ΙΑ' ὑπέδειξεν αὐτῷ τὴν ἀθλίαν τῆς Ἐκκλησίας κατάστασιν· κατὰ τὸ 1380 συναθροισθέντες πανταχόθεν οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ ἐν τινι δασώδει μέρει, ἐν τῇ ἐκστάσει αὐτῶν εἶδον βιβλίον πεσὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς τὴν δικαίαν αὐτοῦ ὀργὴν ἐμελλε νὰ ἀναβάλλῃ ἔτι ἐπὶ τρία ἔτη· τότε οὗτοι ὑπεσχέθησαν ἀλλήλοις, ἵνα ὅπως ἀποσοβήσωσι τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἐγκλεισθῶσι καθ' ὅλον αὐτῶν τὸν βίον καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔμεινεν ἄγνωστος ὁ μέγας φίλος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐγκλείστρα αὐτοῦ. Κατὰ τῶν φίλων τούτων τοῦ Θεοῦ ἐξανέστη ἡ ἱερὰ ἐξέτασις, πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καύσασα ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ὡς καὶ Νικόλαον τὸν ἐκ Βασιλείας (πρβλ. Schmidt, die Gottesfreunde im 14 Jahrh. in strassb. Beiträg. f. th. Wiss. V. Jena 1854. — Preger, in Zeit. f. hist. Theol. 1869, 1.—Denifle, in Jahrbuch. f. schweiz. Gesch. I, Zürich. 1876. — Jundt, Les amis de Dieu au 14 siècle, Paris 1879 κτλ.).

§ 179.

ΟΙ ΑΛΒΙΓΙΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΒΑΛΔΙΟΙ.

1. Οἱ Ἀλβίγιοι ἐκλήθησαν οὕτως ἐκ τῆς πόλεως *Albi* ἐν τῷ διαμερίσματι *Albigensis* τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν δὲ ταύτην περιελαμβάνοντο διάφορων εἰδῶν αἱρετικοί, μεγάλην συγγένειαν ἔχοντες πρὸς τοὺς Καθαροὺς (§ 177). οὕτω π. χ. καὶ οὗτοι ἔτρεφον ἄσπονδον μίσος πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ἀποκαλοῦντες αὐτὴν *Βαβυλῶνα* τῆς Ἀποκαλύψεως, τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐξελάμβανον δοκητικῶς, ἀπέρριπτον τὰ μυστήρια, τὴν ὕλην ἐθεώρουν ὡς ἔδραν τοῦ κακοῦ, ἤρνοῦντο τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος, τοὺς ναοὺς ἐθεώρουν περιττοὺς καὶ ὡς μόνον μέσον σωτηρίας εἶχον τὸ πνευματικὸν βάπτισμα (*Consolamentum*). Οἱ Ἀλβίγιοι ἦσαν πολυπληθεῖς ἐν Γαλλίᾳ ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ διαφόρων φεουδαρχῶν καὶ δὴ τοῦ δουκὸς τῆς Τολώτης *Ραϋμούνδου τοῦ ΣΤ'*. Ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἀποτυχὼν νὰ ἐπιστρέψῃ αὐτοὺς, ἀπέστειλε τὸ 1203 πρεσβείαν ἐπὶ κεφαλῇς ἔχουσαν Πέτρον τινὰ μετὰ πλήρους πληρεξουσιότητος κατὰ τῶν αἱρετικῶν· ἀλλ' ὁ τυχαῖος φόνος τοῦ Πέτρου ἀποδοθεὶς εἰς τὸν Ῥαϋμούνδον προὐκάλεσεν αὐστηρὰ κατὰ τῶν Ἀλβιγίων μέτρα· ἐπὶ 20 ὅλα ἔτη ἀπὸ τοῦ 1209 στρατὸς σταυροφόρων μετ' ἀνηκούστου μανίας καὶ φανατισμοῦ ἐπολέμει τοὺς δυστυχεῖς, ἄνευ διακρίσεως ἁθῶν καὶ ἐνόχων, Ἀλβιγίων καὶ ἄλλων χριστιανῶν, ὡς τοῦτο ἰδίως κατεφάνη ἐν τῇ ἀλώσει τῆς πόλεως *Beziers*, ὅτε ὁ παπικὸς ἀπεσταλμένος ἐφώνει πρὸς τοὺς σταυροφόρους, *φρονεῦτε ἀδιακρίτως, ὁ θεὸς διακρίνει τοὺς ἑαυτοῦ!* Ἐκτὸς τούτων ἡ ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἔλαβε καὶ ἄλλα κατ' αὐτῶν μέτρα, ὑποβαλοῦσα εἰς διαφόρους ποινὰς τοὺς φειδομένους τῶν αἱρετικῶν καὶ παρὰ παντὸς χριστιανοῦ ἀπαιτοῦσα νὰ ὀρκίζεται μὲν κατὰ πᾶν δεύτερον ἔτος ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τοῦ παπισμοῦ, νὰ μεταλαμβάνῃ δὲ τῶν μυστηρίων τρίς τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει καὶ οὗτος ἐθεωρεῖτο ὑποπτος ἐπὶ τῇ αἵρεσει. Ἐν τούτοις Γρηγόριος ὁ Θ' παρετήρησεν ἀκολούθως ὅτι τὰ μέσα ταῦτα δὲν ἐπετύγχανον τοῦ σκοποῦ αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο τὰ περὶ τῶν Ἀλβιγίων ἀνέθηκεν εἰς τὴν ἱερὰν ἐξέτασιν (1232). Ὡς Ἀλ-

βίγιοι κατεδιώκοντο ἐν Γερμανίᾳ καὶ οἱ Στετίνγοι, οἵτινες ὑπὸ πνεύματος ἐλευθερίας κινούμενοι ἠγέρθησαν κατὰ τῶν καταπιέσεων τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου καὶ ἠρνήθησαν τὴν πληρωμὴν τῆς δεκάτης καὶ ἄλλων φόρων· καὶ κατὰ τούτων Γρηγόριος ὁ Θ' παρесеκέυασε δύο σταυροφόρας, κατὰ τὴν δευτέραν τῶν ὁποίων (1234) χιλιάδες ἀθῶων χωρικῶν κατεδικάσθησαν ὡς αἱρετικοὶ ἐπὶ τῆς πυρᾶς (πρβλ. Sismonde de Sismondi, *Les croisades contre les Albigeois*, Paris 1828.—Fauriel, *Les crois. c. les Alb.* Paris 1838.—Barrau et Darragon, *Histoire des crois. c. les Alb.* Paris 1843.—Schumacher, *die Stedinger*, Bremen 1865).

2. Ἐπὶ πολὺ ἐπιστεύετο ὅτι ἡ αἵρεσις τῶν Βαλδίων (*Wallenses*) τὴν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ τὸ ὄνομα ὀφείλει εἰς τὰς ἐν Πεδεμοντιῳ κοιλάδας (*Valles*), ἔνθα ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἡ ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῶν ἀποστολικῶν ἔτι χρόνων ἐμορφώθη τάσις τις μεταρρυθμιστικὴ φέρουσα τὸ ὄνομα *Vallenses* ἢ *Valtenses*, ἡ ἰδέα δὲ αὐτῇ ἐστηρξέτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας τῶν Βαλδίων, καθ' ἣν διάφορος παρίσταται ἡ διδασκαλία αὐτῶν τῆς μετὰ ταῦτα. Ἐν τούτοις ἡ νεωτέρα ἱστοριογραφία τὴν διαφορὰν ταύτην ἐξηγοῦσα ἐκ τῶν δύο διαφόρων περιόδων τῆς ἱστορίας αὐτῶν, τοὺς Βαλδίους τοῦ IB' αἰῶνος ἀνάγει εἰς Πέτρον τινὰ Βάλδον, ὅστις πλούσιος κάτοικος τοῦ Λουγδούνου ὑπάρχων, μετέφρασεν εἰς τὴν ἐγγχώριον γλῶσσαν τὴν Κ. Διαθήκην καὶ ἀνθολογίαν τινὰ ἐκ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐλλαμψθεὶς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν βιβλίων τούτων ἐδωρήσατο τὸ 1170 τοῖς πτωχοῖς τὴν περιουσίαν αὐτοῦ καὶ συνέστησε σωματεῖόν τι (*Societas Valdesiana*) πρὸς διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Βάλδου στοιχοῦντες τῇ εὐαγγελικῇ ῥήσει (Λουκ. 10) περιήρχοντο τὰς χώρας ἀνὰ δύο, ἄνευ βάρβδου καὶ πήρας, ξύλινα σανδαλία φέροντες (*sabates, sabots*) καὶ ἐν γένει ἐν ἀποστολικῇ ἀκτημοσύνῃ καὶ ἀπλότῃ· τοὺς τοιοῦτους ὠνόμαζον *Pauperes de Lugduno* (πτωχοὺς τοῦ Λουγδούνου), *Leonistae* (ἐκ τῆς Λυῶν), καὶ *Sabatati* ἕνεκα τῶν πεδίων αὐτῶν. Κατ' ἀρχὰς οὐδαμῶς ἀντεστρατεύοντο πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ὅτε ὁμως ὁ μὲν πάπας Ἀλέξανδρος ὁ Γ' τὸ 1179 δὲν ἐπεκύρωσε τὸ σωματεῖον αὐτῶν, ἐπὶ

δὲ Λουκίου τοῦ Γ' (1184) ἡ ἐν Βερώνῃ σύνοδος ὑπέβαλεν αὐτοὺς τῷ ἀναθέματι, τότε καὶ οἱ Βαλδίοι διέρρηξαν τοὺς πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν δεσμοὺς καὶ παρρησίᾳ κατεφέροντο κατὰ πολλῶν αὐτῆς διδασκαλιῶν· οὕτω π. γ. ὠνόμαζον τὴν Ῥώμην Βαβυλῶνα, τὸν πᾶπαν Ἀντίχριστον, τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰδωλολατρικὴν, ὑβρίζον τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ἀπέρριπτον τὴν περὶ ἱκανοποιήσεως καὶ ἀφέσεως διδασκαλίαν, τὸ καθαρτήριο, τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν μυστικὴν ἐξομολόγησιν. Ὁ Βάλδος ἐνεργῶν κατ' ἀρχὰς ἐν Γαλλίᾳ, μετὰ τὸ ἀνάθεμα τῆς ἐν Βερώνῃ συνόδου μετέβη εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βοημίαν († 1197) πανταχοῦ δὲ προσελκυσσε πολυαριθμούς ὁπαδούς, ὡς ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ, τῇ ἀνατολικῇ Ἰσπανίᾳ, τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ, τῇ νοτίῳ Γερμανίᾳ, ταῖς Κάτω Χώραις καὶ τῇ Ἀγγλίᾳ. Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' κατανοήσας τὴν ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοῦ γενομένην τοῖς Βαλδίοις ἀδικίαν, προσεπάθησε τὸ 1210 νὰ μετατρέψῃ αὐτοὺς εἰς μοναχικόν τι τάγμα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Pauperes catholici*, ἀλλ' ἦν πλέον ἀργά, διότι ἐκεῖνοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συγκατατεθῶσιν εἰς ἔνωσιν μετὰ τῆς Ῥώμης· οὕτως ἤρξαντο κατ' αὐτῶν διάφοροι διωγμοὶ μέχρι οὗ τὰ λείψανα αὐτῶν ἀπесύρθησαν εἰς τὰ ἀπόκεντρα πεδία τοῦ Πεδεμοντίου, ἐνθα μέχρι τῆς σήμερον σώζονται τινες. Κατὰ τινὰς ἡ κοινότης τῶν Βαλδίων διηρεῖτο εἰς τοὺς *perfecti* καὶ *credentes*, εἶχον ὅμως προϊσταμένους ὀνομαζομένους *Barben*—θεῖοι· παρὰ πάντων δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν ἐγκωμιάζεται ἡ καθαρότης τῶν ἡθῶν αὐτῶν καὶ ἡ μεγάλη γνῶσις τῶν ἁγίων Γραφῶν (πρβλ. Perrin, Hist. des Vaudois et des Albigeois, Genève 1618.—Muston, Hist. d. Vaud. Paris 1851.—Monastier, Hist. de l'église Vaud. Laus. 1847.—Hudry-Ménos, ἐν Revue des deux mondes 1867. 68. 69.—Dieckhoff, die Waldenser im MA. Gttg. 1851.—Zezschwitz, die Katechismen der Waldenser und böhmischen Brüder, Erlg. 1863 κτλ.).

3. Μὴ ταυτιζόμενοι πρὸς τοὺς Βαλδίους, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐπηρεασθέντες ὑπὲρ τῶν Ἀρνολδιστῶν (§ 178, 2), τὸ δὲ σχετιζόμενοι μόνον πρὸς τοὺς ἐν Γαλλίᾳ Βαλδίους εἶναι οἱ λεγόμενοι πτωχοὶ ἰτα-

λοι ἢ πτωχοὶ τῷ πνεύματι (*pauperes spiritu*) ἢ ταπεινοὶ (*humiliati*), ἐν Λομβαρδίᾳ κυρίως ἔχοντες τὴν ἑδραν αὐτῶν· οἱ πτωχοὶ οὗτοι ἰταλοὶ εἶχον μὲν κοινὰς τινὰς διδασκαλίας πρὸς τοὺς Βαλδίους, διέφερον ὅμως αὐτῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι τὴν ἐνέργειαν τῶν μυστηρίων διίσχυρίζοντο ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς ἀξίας τῶν τελούντων αὐτὰ καὶ ὅτι συνίστων σωματεῖα ἐργατῶν (*congregationes laborantium*)· ἐντεῦθεν ἕνεκα τῆς πρώτης αὐτῶν διδασκαλίας ἀποτροπιαζόμενοι τοὺς ἱερεῖς τῆς ρωμαϊκῆς 'Εκκλησίας εἶχον ἰδίους λεγομένους *Ministri*, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁπῶν ἴστατο ὁ *Præpositus*. Οἱ πτωχοὶ ἰταλοὶ ἐπέξετάθησαν ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ καὶ μεθ' ὅλους δὲ τοὺς διωγμοὺς τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως διετηρήθησαν ἐν Αὐστρίᾳ, Βοημίᾳ καὶ Μοραβίᾳ μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἐνθα τὰ λείψανα αὐτῶν ἠνώθησαν μετὰ τῶν βοημιῶν ἀδελφῶν (πρβλ. Preger, Beiträge z. Gesch. d. Waldenser im MA. München 1875).

§ 180.

Η ΠΡΟΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΝ ΤΗΣ ΡΩΜ. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΑΣΙΣ.

Πᾶσαν ἐν γένει τὴν περίοδον ταύτην χαρακτηρίζει τάσις τις πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς ρωμαϊκῆς 'Εκκλησίας κατὰ τε τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη αὐτῆς, δυστυχῶς ὅμως ἡ τάσις αὕτη κατέληξεν εἰς τὸ μηδέν, διότι ἡ σκοπούμενη μεταρρύθμισις δὲν ἔτεινεν εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς 'Εκκλησίας, ἀλλ' εἰς τὸ ἐξωτερικὸν φαινόμενον καὶ τὸ γράμμα· ἡ μεταρρυθμιστικὴ αὕτη τάσις δὲν ἐζήτει νὰ ἀποσπᾷ τὴν ῥίζαν τοῦ κακοῦ τῆς ρωμαϊκῆς 'Εκκλησίας, ἀλλὰ τὰς παραφυάδας αὐτῆς, οὕτω π. χ. τὴν αὐθαιρεσίαν τῆς ἱεραρχίας, τὰς καταπίσεις τῶν πικρῶν, τὴν ἀνηθικότητα τοῦ κλήρου καὶ τὰ τοιαῦτα, προκειμένου δὲ περὶ τῆς διδασκαλίας οὐδεὶς ἐγένετο λόγος, μάλιστα οἱ ὁπαδοὶ τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ τούτου πνεύματος ἐνόμιζον, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς 'Εκκλησίας πρέπει νὰ μείνῃ ὡς ἔχει, ἀναπτυσσομένη κατὰ τὰς θεθείας βάσεις· ἐκτὸς τούτων οἱ τοιοῦτοι ἐνεπνέοντο καὶ ὑπὸ τῆς ἰδέας ὅτι δὲν πρέπει νὰ χωρήσωσιν εἰς μεταρρύθμισίν τινα τῆς 'Εκκλησίας, στερουμένης πάπχ. Ἐν τῇ οὕτω νοουμένῃ μεταρρυθμίσει διεκρίθη πρὸ πάντων τὸ πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων

καὶ διάφοροι αὐτοῦ καθηγηταί, ὡς Πέτρος ὁ *d'Ailly (de Alliaco)* καθηγητῆς καὶ καγκελλάριος τοῦ πανεπιστημίου, ἀπὸ τοῦ 1397 ἐπίσκοπος *Καμαράκου (Cambrai)* καὶ ἀπὸ τοῦ 1411 καρδινάλιος († 1425), Ἰωάννης ὁ Γέρσων ἐπίσης καθηγητῆς καὶ καγκελλάριος τοῦ πανεπιστημίου τῶν Παρισίων († 1429), Νικόλαος ὁ *Κλεμάγγ*, πρύτανις τοῦ αὐτοῦ πανεπιστημίου († 1440) καὶ Λονδοδικὸς ὁ *d'Aleman* καρδινάλιος καὶ ἀρχιεπίσκοπος Ἀρελάτης († 1450)· τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ἦσαν καὶ ὁ *Ερρίκος von Langenstein* († 1397), Ἰάκωβος ὁ *Ιούτερβοκ* († 1465) καὶ πρὸ πάντων Νικόλαος ὁ *Κουζάνος*, Φήλιξ ὁ *Μαλλέολος* καὶ *Αινεάς Σίλβιος ὁ Πικκολομύνης* (πρβλ. Tschackert, Peter von d'Ailly Gotha 1877.—Schmidt, Essai sur J.Gerson, Paris 1839.—Schwab, J. Gerson, Wrzb. 1858.—Müntz, Nic. de Clém. Strassb. 1846.—Kellner, Jak. von Jüterbogk in tüb. Quartschr. 1866, 3.—Reber, Fel. Hemmerlin, Zür. 1846 κτλ.). Ἐκτὸς ὅμως τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ τούτου πνεύματος, ἐν Ἀγγλίᾳ, Βοημίᾳ, Κάτω Χώραις καὶ Ἰταλίᾳ ἀνεφάνησαν ἕτεραι μεταρρυθμιστικαὶ τάσεις ἀντιπροσωπευόμεναι ὑπὸ τοῦ *Βίκλεφ*, *Χούς*, *Βέσσελ* καὶ *Σαβοναράλα* καὶ διαφέρουσαι τῶν ἄλλων οὐ μόνον καθ' ὅσον ἔτεινον εἰς τὴν ἀπὸ τῆς βίβλης ἀποκοπὴν τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι ἦσαν διαδεδομέναι καὶ παρὰ τῶ λαῷ καὶ προέβαινον καὶ εἰς τὴν τῆς διδασκαλίας μεταρρύθμισιν, καίτοι ἐν τῇ ὁρμῇ αὐτῶν περιέπεσαν εἰς διαφόρους πλάνας. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν μεταρρυθμιστικῶν τούτων τάσεων ὀνομάζονται συνήθως *πρόδρομοι τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος* οὐ μόνον διὰ τὴν συγγένειαν τῶν ἀρχῶν, ἐξ ὧν ὠρμήθησαν, ἀλλὰ καὶ διότι προωδοποίησαν καὶ παρεσκεύασαν τὸ μέγα σχίσμα τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ αἱ μεταρρυθμιστικαὶ αὗται κινήσεις δὲν ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας, ὅπερ ἐκτὸς ἄλλων ἀποδοτέον καὶ εἰς τὸ ἀκατάλληλον τῶν περιστάσεων (πρβλ. περὶ αὐτῶν καθόλου Neander K-G τόμ. 9, σελ. 169.—Gieseler B', 3, σελ. 321.—4, σελ. 390.—Hagenbach B', σελ. 508-523-561.—Ritter B', σελ. 93 κτλ.).

§ 181.

ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ.

1. Ἦδη κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνα ἀνεφάνησαν ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας διάφοροι ἄνδρες, ὡς Ἰωάννης ὁ ἐκ Σορβιοδούνου (*Salisbury*), Ρόβερτος ὁ Γρόστχιτ, Ρογήρος ὁ Βάκων καὶ ἄλλοι, ὅτε μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' τοῖς ἰχνησιν αὐτῶν ἠκολούθησεν ἄνθρωπος, ὅστις διὰ τῆς ὀξυδερχείας αὐτοῦ καὶ πολυμαθείας ἐμελλε νὰ παραγάγῃ διαρκῆ κίνησιν· ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι ὁ Ἰωάννης Βύκλεφ ἢ Βίκλεφ, ὅστις γεννηθεὶς τὸ 1324, ἐγένετο μέλος τοῦ ἐν Ὁξωνίᾳ σωματείου τῶν καθηγητῶν (*Fellow*) καὶ τὸ 1366 συνετάχθη τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδῳ Γ' ἀρνούμενῳ νὰ καταβάλλῃ τῷ πάπᾳ φόρον· οὕτως ἀποκτήσας τὴν εὐνοίαν τῆς αὐτῆς ἀνηγορεύθη τὸ 1372 διδάκτωρ καὶ καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν Ὁξωνίᾳ καὶ κατὰ τὸ 1374 καταμαθὼν ἐκ τοῦ συνεγγυς τὰς καταχρήσεις καὶ ἡθιουργίας τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτῆς ἐχαρακτήρισεν ἐν ταῖς παραδόσεσιν αὐτοῦ καὶ τοῖς λόγοις τὸν πάπαν ὡς ἀντίχριστον. Τότε Γρηγόριος ὁ Θ' ἐκδίδωσι τρεῖς βούλλας κατὰ τοῦ Βίκλεφ, καταδικάζει 19 θέσεις ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ καὶ ἀπαιτεῖ τὴν φυλάκισιν αὐτοῦ καὶ τὴν δίκην (1377)· ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἔσωσεν αὐτόν, καθὼς καὶ ἀπὸ τῆς κατ' αὐτοῦ τὸ 1378 ἐν Λονδίῳ συγκροτηθείσης συνόδου. Ἐν τούτοις ὁ Βίκλεφ λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ τότε ἐπικρατοῦντος παπικοῦ σχίσματος ἐκδίδωσιν ἰδιαιτέρον περὶ τούτου σύγγραμμα, ὁμιλεῖ ἐλευθερώτερον κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς Ἐκκλησίας καὶ παρέχει τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ χαρακτῆρα μεταρρυθμιστικόν· συνίστησι δηλ. πρὸς διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ ἰδιαιτέρον σωματεῖον καὶ μεταφράζει εἰς τὸ ἀγγλικὸν τὴν ἁγίαν Γραφήν, μὴ ἀρκούμενος δ' εἰς ταῦτα ἀρνείται καὶ τὴν περὶ πραγματικῆς παρουσίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας· ἐντεῦθεν ὅμως οὐ μόνον οἱ ἐχθροὶ ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν φίλων αὐτοῦ ἐξερεθίζονται, διὰ τοῦτο ἐκδιώκεται τοῦ πανεπιστημίου καὶ ἐν τινι ἐν Λονδίῳ συνόδῳ τοῦ 1382 αὐτὸς τε καὶ 24 θέσεις αὐτοῦ καταδικάζονται· ὁ Βίκλεφ τότε μῆδ' αὐτοῦ εὐρίσκων ὑποστήρι-

ξιν καταφεύγει εἰς Λυττερόρτον καὶ ἐκεῖ ἀποθνήσκει τὸ 1384, πλέον δὲ ἢ μετὰ 40 ἔτη τὰ ὅστ' αὐτοῦ ἐξορύττονται καὶ καίονται. Ἄλλ' ἢ κίνησις, τὴν ὁποῖαν διήγειρεν ὁ Βίκλεφ ἦν τοσοῦτον ἰσχυρά, ὥστε καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ διετηρήθη παρὰ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τοῖς *Βικλεφίταις*, οἵτινες καίτοι τρομερῶς ἐπολεμήθησαν ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς Ἑκκλησίης, καίτοι διάφοροι κατ' αὐτῶν ἀποφάσεις ἐξεδόθησαν ὑπὸ τε τῶν ἐν Λονδίῳ συνόδων τοῦ 1396 καὶ 1408 καὶ τῆς βουλῆς τοῦ 1400, καίτοι καὶ αὐτὴ ἡ ἐν Κωνσταντία σύνοδος κατεδίκασεν ὡς αἱρετικὰς 45 θέσεις ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βίκλεφ, διετηρήθησαν ὅμως μέχρι τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ διδασκαλία τοῦ Βίκλεφ περιεχομένη κυρίως ἐν τῷ *τριλόγῳ* αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐξῆς· ὡς ἀρχὴν τῆς θεολογίας καὶ πάσης μεταρρυθμίσεως ἐθεώρει μόνον τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ διὰ τοῦτο ἀπέβαλλε πᾶσαν παράδοσιν, ὡς γνώμην ἀνθρωπίνην· ἐντεῦθεν ἀπέρριπτε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, τῶν λειψάνων καὶ τῶν ἁγίων, τὴν χρῆσιν τῆς λατινικῆς γλώσσης, τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἄσμα, τὴν πληθὺν τῶν ἐορτῶν, τὰς ἰδιωτικὰς λειτουργίας, τὸ εὐχέλαιον καὶ ἐν γένει τὰς τελετάς, τὴν περὶ ἀφέσεων διδασκαλίαν, τὸν ἀφορισμὸν καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν διεκέρυττεν ὡς βλάσφημα, τὴν μυστικὴν ἐξομολόγησιν ὡς ἐξαναγκασμὸν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν ὡς σχετικὴν· ἀπορρίπτων δὲ τὴν πραγματικὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ παρεδέχετο μετὰδοσιν θείας τινὸς δυνάμεως, ἐξαρτωμένην οὐ μόνον ἀπὸ τῆς πίστεως τοῦ κοινωνοῦντος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ ἱερέως· περαιτέρω ὁ Βίκλεφ ἀπέρριπτε τὸ καθαρτήριο, τὸν παπισμὸν ἐθεώρει ὡς ἀντιχριστιανικόν, τὸν πάπαν ἔλεγε λαβόντα τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς πολιτείας, τῇ ἱερωσύνῃ ἠρνεῖτο τὸν ἀνεξάλειπτον αὐτῆς χαρακτῆρα, εἰς πάντα πιστὸν ἀπέδιδε χαρακτῆρα ἱερατικὸν καὶ τὸν μοναχικὸν βίον ἐθεώρει ὡς ἀφύσικον (πρὸλ. Jäger, Joh. Wykleff und s. Bedeutung f. d. Reformation, Halle 1854.—Lechler, J. Wykl. und die Vorgeschichte d. Reformation Lpz. 1872.—Lewald, in Zeitsch. f. hist. Theol. 1846. 47, καὶ Budensieg, Studien zu Wykleff αὐτόθι 1874 καὶ 75).

2. Ἦδη ἕνεκα τῆς ἐλληνικῆς αὐτῆς καταγωγῆς (§ 103, 2) ἡ

βοημικῇ Ἐκκλησίᾳ διετήρησεν ιδιαίτερά τινα ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα, μετὰ πολλῆς δὲ τῆς δυσκολίας καὶ ἀντιστάσεως ὑπήχθη ἐπὶ τέλους εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν πολίτευμα καὶ τὴν λειτουργίαν· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Βοημίᾳ διαμονὴ τοῦ Βάλδου καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ (§ 179, 2) οὐ μικρὸν συνετέλεσεν εἰς τὴν αὐτόθι καλλιέργειαν τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ σπόρου ἐναντίον τῆς ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας· καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι διὰ τῆς κατὰ τὸ 1348 ἰδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου τῆς Πράγας ἡ ῥωμαϊκὴ ἱεραρχία εὗρεν αὐτόθι τὸν ἰσχυρὸν αὐτῆς πρόμαχον καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν αὐτῆς σύστημα τοὺς ζηλωτοτέρους αὐτοῦ ὁπαδοὺς, ἐν τούτοις καὶ πρὸ τοῦ Χοὺς δὲν ἔλειψαν ἐνταῦθα στοιχεῖα μεταρρυθμιστικά, ἀντιπροσωπευόμενα ὑπὸ Κοιράδου τοῦ Βαλεχάουζεν (+ 1369), Ἰωάννου Μιλιτς (+ 1374) καὶ Μαθθία Γλαιωφ (+ 1394), οἵτινες διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας οὐ μικρὸν παρεσκεύασαν. τὸ ἔργον τοῦ Χοὺς (πρβλ. Palacky, Die Vorläufer des Hussitentums in Böhmen, Prag 1869.—Zitte, Lebensbeschreibung der 3 Vorläufer d. J. Huss Prag, 1876 κτλ.). Ἄλλ' ὁ κυρίως μεταρρυθμιστὴς τῶν Βοημῶν εἶναι ὁ Ἰωάννης Χοὺς· οὗτος γεννηθεὶς τὸ 1369 ἐν τῇ κάτω Βοημίᾳ (ἐν *Husinecz*) ἐσπούδασεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Πράγας καὶ διορισθεὶς ἐνταῦθα καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τοῦ 1398, ἀνέλαβε τὸ 1402 καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱεροκήρυκος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Βηθλεέμ· ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ τούτῳ κατανοήσας τὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ καὶ τὴν διαφθορὰν τοῦ κλήρου κατεδίδκαζε τὸ κακὸν μετὰ συνέσεως καὶ θάρρους ὅπου αὐτὸ συνήντα, ἔχων μάλιστα ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς πόλεως Σβύγκο. Ὁ Χοὺς μέχρι τοῦ 1402 δὲν ἐγίνωσκε τὰ συγγράμματα τοῦ Βίκλεφ, ὅτε ὁμῶς κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐπανέκαμψεν ἐξ Ὁξωνίου ὁ ἐνθουσιώδης τοῦ Βίκλεφ ὁπαδὸς καὶ φίλος τοῦ Χοὺς Ἱερώνυμος τότε καὶ ἐκεῖνος διετέθη εὖνους αὐτῷ, ἕνεκα τούτου ὁμῶς ἤδη τὸ 1404 κατηγορήθη ὁ Χοὺς ὡς Βικλεφίτης, καὶ εἰς τοῦτο ἔδωκαν ἀφορμὴν δύο ἄγγλοι θεολόγοι, βικλεφίται, οἵτινες μὴ δυνάμενοι νὰ διδάσκωσι τὰς διδασκαλίας τοῦ Βίκλεφ ἐξέθηκαν εἰς τὸ δημόσιον δύο εἰκόνας, τὴν μὲν παριστάνουσαν τὴν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰσοδὸν τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῶν

μαθητῶν αὐτοῦ ἀνυποδότην, τὴν δὲ τὸν πάπαν εἰσερχόμενον ἐν μεγαλοτρεπείᾳ μετὰ τῶν καρδινάλιων αὐτοῦ εἰς τὴν 'Ρώμην· ἡ ἀντίθεσις αὕτη διήγειρε τὴν προσοχὴν πολλῶν, ὁ δὲ Χοὺς ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὰ βοημικὰ μέλη τοῦ πανεπιστημίου τῆς Πράγας, καίτοι κατεδίδασκε τὴν πρᾶξιν τῶν ἁγγλῶν θεολόγων δὲν ἠδύνατο ὁμῶς καὶ νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἀλήθειαν τῆς παριστανομένης ἀντιθέσεως· ἀλλὰ τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ πανεπιστημίου οἱ Σάξονες, οἱ Βαυαροὶ καὶ οἱ Πολωνοὶ ἔχοντες τρεῖς ψήφους κατέβαλον τοὺς Βοημούς, μίαν μόνον ψήφον ἔχοντας καὶ τὸ 1408 ἐξέδωκαν ἀπόφασιν καταδικάζουσαν 45 θέσεις τοῦ Βίκλεφ. Ἐν τούτοις ὁ Χοὺς διὰ τοῦ ἡγεμόνος Βέντσελ κατώρθωσε τὸ 1409, ὅπως οἱ Βοημοὶ ἔχωσι τρεῖς ψήφους, μίαν δὲ τὰ τρία ἕτερα ἔθνη· ἐντεῦθεν ὁμῶς ἐξερεθισθέντες οἱ ξένοι, συμποσούμενοι εἰς 2 ἢ κατ' ἄλλους 20—30 χιλιάδας μαθητῶν καὶ διδασκάλων ἐγκατέλιπον τὴν Πράγαν καὶ ἰδρύσαν τὸ πανεπιστήμιον τῆς Λειψίας· οὕτως ἐνισχύθη μὲν ἡ μερίς τοῦ Χοὺς, ὅστις μάλιστα διωρίσθη καὶ πρύτανις τοῦ πανεπιστημίου, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐναντίοι δὲν ἔλειψαν νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν ὑποπτον ἐπὶ βικλεφιτικῇ αἵρέσει, μάλιστα ἤδη καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πράγας ἐνεκάλεσεν ἐπὶ τούτῳ τὸν Χοὺς εἰς τὴν 'Ρώμην, ὁ δὲ πάπας Ἀλέξανδρος ὁ Ε' διέταξε τὴν εἰς τὸ πῦρ παράδοσιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βίκλεφ. Ὁ Σδύγκο ἐκτελέσας τὰς διαταγὰς τοῦ πάπα, ἀπαγορεύει ἅμα τὸ 1410 τὸ ἐν ἰδιωτικοῖς ναοῖς κήρυγμα καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀφορίζει τὸν Χοὺς· ἐν τούτοις ὁ βοημὸς μεταρρυθμιστὴς ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν λαὸν καὶ τὸν βασιλέα ἐξακολουθεῖ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ καὶ ἐκκαλεῖ τὸ ζήτημα αὐτοῦ *a rara male imformato ad raram melius imformandum*· τὰ πράγματα τότε ἐτραχύνθησαν, διὰ τῆς ἐπεμβάσεως ὁμῶς τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πανεπιστημίου ἐπὶ τὴν εἰρήνην, ἥτις δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ· ὁ πάπας δηλ. Ἰωάννης ὁ ΚΓ' κηρύξας σταυροφορίαν κατὰ τοῦ Λαδισλαύου τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως ἐξέδωκεν ἅμα καὶ ἀφάσεις, αἵτινες καὶ ἐν Βοημίᾳ ἐπωλοῦντο μετὰ πολλῆς τῆς ἀναιδείας· ἐναντίον τῆς πράξεως ταύτης ἐξανέστη τότε ὁ Χοὺς μετὰ πολλῶν ἐκ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ πάπας ἐξοργισθεὶς ἐκτοξεύει τὸ 1413 κατὰ μὲν τοῦ Χοὺς τὸ ἀνάθημα, κατὰ

παντός δὲ τόπου, ὅπου ἤθελε μεταβῆ πρὸς κατοικίαν τὴν ἀπαγόρευσιν. Ὁ Χοὺς ἐκκαλέσας νῦν τὸ ζήτημα εἰς τὸν μόνον δίκαιον κριτὴν, τὸν Χριστόν, ἐκδίδωσι τὸ περὶ Ἐκκλησίας σύγγραμμα αὐτοῦ καὶ καταλιπὼν τὴν Πράγαν ἔρχεται εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεως αὐτοῦ καὶ ἐξακολουθεῖ ἐκεῖ διδάσκων τὸν λαὸν καὶ συγγράφων. Ἐν τῷ μεταξύ συνεκροτήθη ἡ ἐν Κωνσταντία οἰκουμένη συνόδος (1413), ἣτις ἐμελλε νὰ ἀποφασίσῃ καὶ περὶ τῶν ἐν Βοημία συμβαινόντων· εἰς ταύτην προσκληθεῖς καὶ ὁ Χοὺς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Σιγισμούνδου παρουσιάσθη τὸ 1414, ἀλλὰ μετὰ τὴν πρώτην ἀκρόασιν συλληφθεὶς ἐρρίφθη δέσμιος εἰς τὰς φυλακάς· ἐπὶ ἑπτὰ σχεδὸν μῆνας κατετήκετο ἐνταῦθα ὁ Χοὺς, μέχρις οὗ τὸ 1415 ἐπετρέπη αὐτῷ ἡ πρώτη δημοσία ἀκρόασις, ἣ τινι ἠκολούθησαν δύο ἕτεραι, ἀλλὰ καθ' ἀπάσας περὶ οὐδενὸς ἄλλου προὔκειτο εἰμὴ περὶ ἀνακλήσεως τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ· ἐπὶ τέλους ἀποφασισθέντος τοῦ θανάτου αὐτοῦ τῇ 6 ἰουλίου 1415, ὠδηγήθη ὁ Χοὺς εἰς τὸν καθεδρικὸν ναόν, ἐνθα ἐκφωνηθέντος λόγου τινὸς ἐπὶ τοῦ χωρίου πρὸς Ῥωμ. 6, 6, καὶ ἀναγνωσθεῖσης τῆς καταδίκης αὐτοῦ, ἐνεδύθη τὴν ἱερατικὴν στολὴν καὶ ἐξεδύθη αὐτὴν ἐν μέσῳ ἁρῶν καὶ τέλος τεθέντος ἐπὶ κεφαλῇ αὐτοῦ μακροῦ ἐκ χάρτου πύλου φέροντος ἐζωγραφημένους δαίμονας καὶ φλόγας καὶ τὴν ἐπιγραφὴν αἰρεσιάρχης παρεδόθη εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ ὠδηγήθη εἰς τινα ἐν τῷ Ῥήνῳ νῆσον· ἐνταῦθα παρασκευάσαντες πυρὰν ἀνεΐβασαν ἐπ' αὐτὴν τὸν Χοὺς δεδεμένον τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ πασσάλου καὶ τὸν τράχηλον περιβεβλημένον ἀλύσει καὶ μὴ δυνηθέντες διὰ τελευταίαν φορὰν νὰ κινήσωσιν εἰς παλινωδίαν παρέδωκαν εἰς τὸν θάνατον· ὁ Χοὺς ἔκειτο ἤδη ἐπὶ τῆς πυρᾶς, αἱ φλόγες περιεκύκλουν αὐτὸν καὶ ὁ καπνὸς κατέπνιγε τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ ἐκεῖνος ὕμνει καὶ ἐδοξολογεῖ τὸν Θεόν· κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ στιγμὰς λέγεται εἰπῶν τοὺς εἰς τὸν Λούθηρον ἀναφερομένους λόγους, σήμερον ὁπτάτε χῆνα (Χοὺς=χὴν σλαβιστί), ἀλλ' ἐκ τῆς τέφρας μου ἀναστήσεται κύκνος, ὃν δὲν θὰ δυνηθῆτε νὰ ὁπτήσητε. Ὁ θάνατος τοῦ Χοὺς ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντία μεταρρυθμιστικῆς συνόδου ἀποφασισθεὶς δὲν φαίνεται τοσοῦτον παράδοξος, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ἐξῆς· α') ὅτι ἡ μεταρρυθ-

μισις ἀμφοτέρων ἦν διαφόρου πνεύματος· β') ὅτι ἡ σύνοδος ὡς ὁπαδὸς τοῦ συστήματος τῶν πραγματικῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ τὸν Χοὺς ὡς ὀνομαστικόν, ἐκ τῆς ἀντιθέσεως μάλιστα ταύτης προσήλθεν αὐτῷ καὶ τὴν κατηγορίαν, ὅτι οὗτος παρεδέχετο καὶ τέταρτον πρῶτον ἐν τῇ ἀγίᾳ Τριάδι καὶ ὡς τοιοῦτο ἐθεώρει ἑαυτόν· γ') οὐκ ὀλίγον εἰς τὸν κατὰ τοῦ Χοὺς ἐξερεθισμὸν συνετέλεσε καὶ ἡ ἐκ Πράγας ἀναχώρησις τῶν μὴ βοημικῶν μελῶν τοῦ πανεπιστημίου· ἀλλὰ καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φανῇ κατὰ πάντα εὐαρεστός τῇ συνόδῳ· ὁ Χοὺς ὀρμώμενος ἐκ τῆς περὶ προορισμοῦ διδασκαλίας τοῦ Αὐγουστίνου, ὡς ἀληθῆ Ἑκκλησίαν ἐθεώρει μόνον τοὺς ἀρχῆθεν προωρισμένους, κεφαλὴν δὲ τῆς Ἑκκλησίας οὔτε τὸν Πέτρον, οὔτε τὸν πάπαν ἀνεγνώριζεν, ἀλλὰ τὸν Χριστόν· ὁ πάπας ἔλεγεν οὐδαμῶς διέφερε κατ' ἀρχὰς τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων, πρῶτον δὲ διὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἡ δύναμις αὐτοῦ, ἐπομένως καθὼς ἐν ἀρχῇ οὕτω καὶ μέχρι τέλους δύναται νὰ ὑφίσταται ἡ Ἑκκλησία ἄνευ πάπα· τούτῳ δὲ τότε μόνον ὀφείλει ὁ Χριστιανὸς ὑπακοήν, ὅταν αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ συμφωνῶσι πρὸς τὰς τοῦ Εὐαγγελίου· περαιτέρω ὡς κανόνα πίστεως ἐθεώρει μόνον τὴν ἀγίαν Γραφήν, ἐπομένως ἐθεώρει δυναμένους νὰ πλανηθῶσι τοὺς Πατέρας τῆς Ἑκκλησίας, τὰς συνόδους καὶ τὸν πάπαν· κατὰ τὰ λοιπὰ ὁ Χοὺς δὲν διεφώνει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ῥωμαϊκῆς Ἑκκλησίας· οὕτω π. χ. παρεδέχετο τὴν μετουσίωσιν ἐν τῇ θεῷ εὐχαριστία, τὴν δικαίωσιν ἐξήρτα ἐκ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἔργων, καίτοι δὲ τοσοῦτον αὐστηρῶς ἐπολέμει τὴν διαφθοράν τοῦ κλήρου, δὲν ἐθεώρει ὁμῶς ἀνέρον τὴν ὑπὸ ἀναξίων ἱερέων τέλεσιν τῶν μυστηρίων.—Τὴν αὐτὴν τῷ Χοὺς τύχην ἔσχε καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Ἱερώνυμος ὁ ἐκ Πράγας, ὅστις διαρκούσης τῆς δίκης τοῦ φίλου αὐτοῦ ἐλθὼν αὐτόκλητος εἰς Κωνσταντίαν πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ ἐφυγεν ἐκεῖθεν κρύφα, ἀλλὰ συλληφθεὶς καθ' ὁδὸν ὠδηγήθη ἀλύσει δεδεμένος εἰς Κωνσταντίαν καὶ ἐφυλακίσθη· μετὰ πολλὰς βασάνους καὶ καταπίεσεις ὁ Ἱερώνυμος τῇ 23 Σεπτεμβρίου 1415 κατεδίκασε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χοὺς καὶ Βίκλεφ, ἀλλ' ἀκολούθως μετανοήσας ἐζήτησε δημοσίαν ἀκρόασιν καὶ κατὰ τὸν Μαῖον τοῦ 1416 ἐν μέσῳ πολλοῦ ἀκροατηρίου

ἐν λόγῳ σατυρικῷ ἅμα καὶ ἐμβριθεῖ ὡμολόγησεν ὅτι ἐκ τοῦ πρὸς τὸν θάνατον φόβου ἀνεκάλεσε τὰς ιδέας αὐτοῦ καὶ ὅτι νῦν ἐπιμένει εἰς αὐτάς· οὕτω πλήρης χαρᾶς, θεὶς αὐτὸς ἐπὶ κεφαλῇς τὸν αἰρετικὸν πῖλον καὶ ἄδων ψαλμοὺς ὠδηγήθη εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης καὶ ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς πυρᾶς (πρβλ. Breest, das Wunderblut in Wilsn. Märk. Forschgg. τόμ. 16, Brl. 1881.—Tomek, Geschichte d. prag. Universität, Prag 1864.—Zürn, J. Hus auf d. Concil. z. Kostn. Lpz. 1836.—Berger, J. Hus und Kaiser Sigismund, Ausb. 1872.—Heller, Hierony. v. Prag. Lüb. 1835.—Helfert, Hus u. Hierony, Prag. 1853.—Köhler, J. Hus und s. Zeit Lpz. 1846. — Schindler, J. Huss, Prag 1872. — Friedrich, die Lehre d. J. H. Regsb. 1862. — Loserth, Hus u. Wiclif. Prag 1884).

3. Ἐν τούτοις καὶ μεθ' ὅλον τὸν οἰκτρὸν θάνατον τοῦ Χοῦς, τὸ ἔργον ὅμως αὐτοῦ δὲν συναπέθανεν αὐτῷ, ἀλλὰ διετηρήθη ἐνισχυόμενον καὶ κρατυνόμενον, καίτοι προσλαβὼν ἀκολούθως καὶ ἕτερα στοιχεῖα διελύθη καὶ ἐξησθένησεν. Ἐτι τελοῦντος τοῦ Χοῦς ἐν τῇ φυλακῇ ἐπὶ κεφαλῇς τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ Χουσιτῶν ἐτέθη Ἰάκωβός τις, ὅστις εἰσαγαγὼν ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ τὸ ποτήριον ἐγένετο ἀφορμὴ διαίρεσεων. Συνεπεῖα δὴλ. τούτου σφοδρὸς ἐγεννήθη ἀγὼν μεταξὺ τῶν ἐν Πράγᾳ καὶ Κωνσταντίᾳ θεολόγων, ἡ δὲ σύνοδος ἀπεφάνθη ὅτι αἰρετικὸς ἐστὶν ὅστις ἐναντίον τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας εἰσάγει τὴν χρῆσιν τοῦ ποτηρίου· οἱ Χουσίται ἐξερεθισθέντες ἐντεῦθεν καὶ ἔτι μᾶλλον ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Χοῦς ἠρνήθησαν τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ βασιλέως Σιγισμούνδου ἀδελφοῦ τοῦ Βέντσελ († 1419), οὕτω δὲ ἐξεργάγῃ δεκαεξαετῆς ἐμφύλιος πόλεμος, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ Χουσίται ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῇς μονόφθαλμόν τινα *Τόισκαν* ἀπεδίωξαν πάντας τοὺς κατ' αὐτῶν ἀποσταλέντας στρατοὺς· ἀλλ' ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ στιγμῇ οἱ Χουσίται διηρέθησαν εἰς τοὺς *Καλιξινοὺς* ἢ *Οὔτρακβίτας* (*calix-sub utraque*), οἵτινες παρέσχον ἑαυτοὺς προθύμους νὰ συνενωθῶσι μετὰ τῆς Ῥώμης, ἐὰν αὕτη ἀπεδέχετο τὰ τέσσαρα αὐτῶν ἄρθρα, δὴλ. τὴν εὐχαριστίαν ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη, τὸ κήρυγμα ἐν τῇ ἐγγλωρίῳ γλώσσῃ, αὐστηρὰν εὐταξίαν

τοῦ κλήρου καὶ ἀφαίρουν ἀπ' αὐτοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀγαθῶν καὶ τοὺς θαβωρίζουσι (ἀπὸ τῆς πόλεως Θαβώρ), οἵτινες μηδεμίαν διαλλαγὴν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας στέργοντες πολλῶ μᾶλλον διεκήρυττον ὅτι ἀπορρίπτουσιν ἐκ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς λατρείας ὅσα δὲν ἀποδεικνύονται ἐκ τῆς ἀγ. Γραφῆς· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσίσκα ἐπῆλθεν ἑτέρα διαίρεσις, διότι τινὲς μὴ ἀναγνωρίζοντες ὡς διάδοχον αὐτοῦ Προκόπιον τὸν Μέγα· ἀπεσχίσθησαν τῶν λοιπῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ὁρφανοί. Ἐν τούτοις τὸ 1483 συνήλθεν ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος, ἐνθα παρουσίασαν καὶ περὶ τοὺς 300 ἐκ τῶν Χουσιτῶν· ἡ σύνοδος μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἀπεδέξατο τὰ 4 ἄρθρα τῶν Καλιξτινῶν καὶ οὕτω ἠνώθησαν μετὰ τῆς Ῥώμης, κατ' ὀλίγον δὲ ἐξηφανίσθησαν ἀφομοιωθέντες πρὸς αὐτήν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως οἱ Θαβωρίζαι ἐπέμενον εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῶν, καίτοι δὲ πολλάκις συνετρίβησαν ὑπὸ τῶν Καλιξτινῶν, διετηρήθησαν ὅμως μέχρι τοῦ 1457, ὅτε ἀπετέλεσαν τὴν ἐνότητα τῶν ἀδελφῶν (*Unitas Fratrum*) καὶ ὠνομάσθησαν Βοημοὶ καὶ Μοραβοὶ ἀδελφοί· ἀκολουθῶντες δὲ προσλαβόντες εἰς τὴν κοινότητα αὐτῶν καὶ πολλοὺς Βαλδίους καὶ ἀποκτήσαντες ἴδιον ἐπίσκοπον, τοσοῦτον ἐπολλαπλασιάσθησαν, ὥστε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος εἶχον περὶ τὰς 400 κοινότητας ἐν Βοημίᾳ, Μοραβίᾳ καὶ Πολωνίᾳ. Ὅτε ἐφάνη ὁ Λούθηρος μετὰ χαρὰς ἐστείλαν ἀντιπροσώπους εἰς Βιττεμβέργην, ἀλλ' ἐσκανδαλίσθησαν, διότι ὁ γερμανὸς μεταρρυθμιστὴς δὲν ἐτόνισε τὴν αὐστηρότητα τῶν ἀποστολικῶν χρόνων· ἤδη ὅμως πρὸ τούτου τὸ 1451 συνήψαν διαπραγματεύσεις περὶ ἐνώσεως μετὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, σώζεται δὲ καὶ ἐπιστολὴ τις τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως φέρουσα καὶ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Συροπούλου, ἐν ἣ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγον αὐτοῖς ὅτι ἐξ ὀλίγου χρόνου μᾶλλον ἀναβιώσκειν αὐτοὺς, ἐπληροφόρηθησαν, καὶ πρὸς τὴν κοινὴν τῶν χριστιανῶν ἀληθὴ εὐσέβειαν ἐπαγείναι (Freheri, Script. Bohe-mic. σελ. 235, Hanoviae 1602 καὶ Chytraei oratio de statu Ecclesiarum, Francof. 1583 καὶ Ῥενιέρη, Ἀλέξ. Ε'. Ἀθῆν. 1881)· τὸ ἔργον τοῦτο ἐματαιώθη δυστυχῶς, συνεπείᾳ βεβαίως τῆς ἀλώσεως, καίτοι ἀναφέρεται ἀλλαχοῦ (Δοσιθ. τόμ. Ἀγάπης σελ. 320)

ὅτι ἱερεὺς τις *Κωνσταντινός* ἀπὸ *Βοημίας* ἐλθὼν εἰς *Κωνσταντινούπολιν* καὶ διδασθεὶς τὴν ὀρθοδοξίαν ὑπὸ *Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου* ἐπέστρεψεν εἰς αὐτήν, ἐχάρησαν δ' ἐπὶ τούτῳ πάντες, ὡς καὶ ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ, ὅτι καὶ ἄλλοι ἐν *Βοημίᾳ*, *Ἀγγλίᾳ* καὶ *Οὐγγαρίᾳ* ποθοῦσι τὸ αὐτὸ (πρβλ. *Palacky, Urkundl. Beiträg. z. Gesch. d. Huss. Kriegs, Prag. 1873.—Gründhagen, die H-Kriege Brsl 1872.—Denis, Huss et la guerre des Huss. Paris 1878.—Gindely, Geschichte d. böhmischen Brüder, Prag 1857* κτλ.).

4. Ἐκτὸς τῶν κυρίως λεγομένων προδρόμων τῆς μεταρρυθμίσεως ἀνεφάνησαν ἐν *Κάτω Χώραις* καὶ *Ἰταλίᾳ* καὶ ἔτεροι μεταρρυθμισταί, παρ' οἷς ἐξείχε μαῖλλον ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ῥρεμὸς ἐνέργεια. Τοιοῦτοι εἶναι α') *Ἰωάννης ὁ Βέσσελ* γεννηθεὶς τὸ 1419 καὶ ἐπηρεασθεὶς πολὺ ὑπὸ *Θωμᾶ τοῦ Κέμπης* διακρινόμενος ὁ Βέσσελ διὰ τὴν σχολαστικὴν αὐτοῦ, τὴν διαλεκτικὴν καὶ μυστικὴν βαθύτητα εἶχε μεγάλην κλίσιν καὶ πρὸς τὰ κλασικὰ γράμματα, ἀποῦ δὲ ἐδίδαξε πολλαχοῦ ἐνεφανίσθη καὶ ἐν *Χαϊδελεβέργῃ*, ἐνθα ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐκλήθη *φῶς τοῦ κόσμου*. Τὸ ὕψιστον κύρος ἐν τῇ θεολογίᾳ ἐζήτει ὁ Βέσσελ ἐν τῇ *Γραφῇ*, πρὸς τῇ ὁποίᾳ μεγάλην σημασίαν ἀπέδιδεν εἰς τὴν προσευχὴν, ἣν ἐθεώρει ὡς τὴν πρὸς τὸν θεὸν φέρουσαν κλίμακα· κατὰ τοῦτο ἀπέρριπτε πᾶν ὅ,τι δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὴν *Γραφήν*, διεφιλονέικει τὸ ἀλαίναστον τοῦ πάπα καὶ τῶν συνόδων, τὴν ἐξουσίαν τοῦ πάπα ἐθεώρει μόνον ὡς ἱστορικὴν, ἀπέδεχετο τὴν καθολικὴν ἱερωσύνην, τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν ἀπέδιδε μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ τὰ τοιαῦτα. Τοιαῦτα διδάσκων ὁ Βέσσελ δικαίως ἐθεωρήθη ὡς πρόδρομος τοῦ *Λουθήρου*, ὅστις μάλιστα εἶπε περὶ αὐτοῦ, ἔὰν προηγουμένως ἀνεγίνωσκον τὸν *Βέσσελ*, οἱ ἐχθροὶ μου θὰ διετείλοντο ὅτι παρ' αὐτοῦ ἐδανείσθην τὴν διδασκαλίαν μου. Ἀπὸ τῶν διωγμῶν τῶν ἱεροεξεταστῶν ἔσωσε τὸν Βέσσελ κυρίως ἡ προστασία τῶν φίλων αὐτοῦ, πολλὰ ὅμως τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐξηρανίσθησαν· ἀπέθανε τὸ 1489.—β') *Ἰωάννης ὁ Βέζελ* ἀκμάσας ἐπίσης κατὰ τὸν *ΙΕ'* αἰῶνα· οὗτος ἦν δημοτικώτερος καὶ πρακτικώτερος τοῦ Βέσσελ καὶ δεινὸς κήρυξ, πολεμῶν παρηρησίᾳ τὴν διαφθοράν τῆς *Ἐκκλησίας*· ἡ *Ἐκκλησία* ἡ ἀληθὴς κατ' αὐτὸν εἶναι ἡ κοι-

νωνία τῶν ἁγίων, ἐπολέμει τὰς τελετάς καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῆς, τὰς νηστείας, τὰς ἀφάσεις, τὴν ἱεραρχίαν καὶ ἀντὶ τῆς μετουσιώσεως παρεδέχετο τὸν ἐν ἁρτισμὸν. Οἱ ἐν Μογουντιακῷ Δομίνικανοὶ κατεδίκασαν αὐτὸν ὡς αἱρετικόν, οὗτος δὲ ὑπὸ τοῦ γέγρατος καὶ τῆς ἀσθενείας βιαζόμενος ἐπαλινώδησε (1479) καὶ ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν, ἐνθ' καὶ ἀπέθανε.—γ') Ἰωάννης ὁ Ποῦππερ, ἀνὴρ βαθύς θρησκευτικοῦ αἰσθήματος· καὶ οὗτος μόνον τὴν Γραφὴν θεωρῶν ὡς τὸ ὑψιστον κῦρος, ἐζήλου κατὰ τῆς ἐξωτερικῆς νομιμότητος, τῆς ἐξ ἔργων ἀγιότητος, τῆς ἀξιομισθίας τῶν εὐχῶν καὶ τῶν τοιούτων (+ 1475).—δ') Νικόλαος ὁ Ροῦς ἱερεὺς ἐν Ῥοστοκίῳ, ἐπίσημος διὰ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ περὶ τοῦ ἐν τριπλίῳ σπαριτοῦ (*de triplici funiculo*), ἐν ᾧ ζηλοῖ κατὰ τῆς ἱεραρχίας, τοῦ μοναχικοῦ βίου, τῶν ἀφάσεων, τῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγίων, τῶν λειψάνων καὶ τοιούτων.—ε') καὶ τελευταῖος δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐνταῦθα ὁ ἰταλὸς μεταρρυθμιστὴς Ἰερώνιμος ὁ Σαβοναρόλας, τὸ ἔργον τοῦ ὁποῦο ἐματαιώθη, διότι ἔτεινε πρὸς μεταρρυθμίσιν Ἐκκλησίας ἅμα καὶ Πολιτείας. Γεννηθεὶς ὁ Σαβοναρόλας τὸ 1452 ἐν Φερράρᾳ εἰσῆλθεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Δομινικανῶν, ἐγένετο ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐν Φλωρεντίᾳ καὶ διὰ τῆς μελέτης τῶν ἁγίων Πατέρων ὁδηγηθεὶς εἰς ἰδέας καθαρωτέρας, ἀνέλαβε διὰ τῆς αὐστηρᾶς αὐτοῦ πολιτείας καὶ τοῦ εὐγλώττου λόγου νὰ καταρραπίσῃ τὴν διαφθορὰν τῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας· ὁ λόγος αὐτοῦ ὅμοιος πρὸς χάλαζαν καὶ πρὸς μάχαιραν δύστομον κατεφέρετο κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῶν πλουσίων καὶ τῆς ἐξωτερικότητος τῆς λατρείας· πολεμῶν ἀφ' ἑνὸς τὴν ἀμάθειαν καὶ ἀσωτείαν τῶν ἱερέων, ἐζήτηι ἀφ' ἑτέρου καὶ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς Πολιτείας, ἐπιθυμῶν τὴν ἰδρυσιν δημοκρατίας μετὰ θεοκρατίας. Ἐναντίον τοῦ Σαβοναρόλα ἡγέρθη τότε ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ὁ ΣΤ' ἄλλ' εἰς μάτην, διότι ὁ λαὸς ἦν ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ· ἐν τούτοις ἀφ' ἑτέρου ἐξηρεθίζοντο καὶ ἡῤζανον οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, ὁ δὲ πάπας ἀποτυχὼν νὰ προσελκύσῃ αὐτὸν διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ καρδινάλιου πλίου ἐζήτηι τὴν παράδοσιν αὐτοῦ, καὶ κατ' αὐτοῦ μὲν ἐξεσπενδόνισε τὸ ἀνάθημα, κατὰ δὲ τῆς πόλεως τὴν ἀπαγόρευτιν· ἐπὶ τέλους καὶ ὁ λαὸς ἀποτυχὼν τῶν προσδοκιῶν αὐ-

τοῦ παρέδωκε τὸν Σαβοναρόλαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, οἵτινες καταδικάσαντες ὡς αἰρετικὸν καὶ δημεγέρτην μετὰ πολλὰς βασάνους ἀπηγχόνισαν καὶ ἔκαυσαν μετὰ τῶν πασσάλων· οὕτως ἀπέθανεν ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ 1498 πρόδρομος γενόμενος τοῦ Λουθήρου, περὶ οὗ μάλιστα εἶπε, ταχέως θὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀνακατανοσίς τῆς Ἐκκλησίας! δύνανται δέ τις ἡδὴ γὰρ ἰδεῖν τὸ νέον φῶς. Τὸ ἐπισημότερον τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἶναι ὁ θρίαμβος τοῦ σιανροῦ (πρὸλ. Ullmann, Reformatoren vor der Reformation, Hamb. 1842. — Friedrich, J. Wessel, Regsb. 1862. — Dædes, in theol. Stud. u. Kritik. 1870, 3.—Rudelbach, Hier. Savonarola Hamb. 1835. Hase, neue Propheten Lpz. 1861.—Perrens, Jérôme Sav. Paris 1853.—Sickinger, Savonarola, Wrzb. 1877. Bayonne, Etude sur Jér. Savon. Paris 1879).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Η Τ Ο Ι

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ, ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΒΙΟΥ.

§ 182.

Ο ΠΑΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΕΡΙ ΠΕΡΙΒΟΛΗΣ ΑΓΩΝ (1073—1122).

Περὶ τοῦ παπισμοῦ τῆς περιόδου ταύτης πρὸλ. καθόλου Pontif. Roman. a IX usque ad finem saec. XIII ed. Watterich Lps. 1862.—Hefele, Conciliengesch. τόμ. 4 7.—Giesebrecht Geschich. d. deutsch. Kaiserzeit Brschw. 1852. 1873.—Souchay, Gesch. d. deut. Monarchie Frkf. 1861.—Zezschwitz, das römisch. Kaiserthum deut. Nation. Lpz. 1877.—Zöpfel, die Papstwahlen und ihre Cerem. von 11—14 Jahrh. Götting, 1872.—Lorenz, Papstwahl und Kaiserthum Brl. 1874. — St. Baluze, Vitæ Paparum Avenionens. Par. 1693.—Christophe, Hist. de la Papauté pendant le XIV siècle Paris 1853 καὶ pendant le XV siècle Lyon 1863.—Höfler, die avonion. Päpste Wien 1871.—Dönniger, Gesch. der deut. Kaiserth. in 14 Jahr. Brl. 1841. κτλ.

1. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐξῆς ὁ Παπισμὸς εἰσέρχεται εἰς νέον στάδιον ἀναπτύξεως, μετὰ πολλοὺς καὶ γιγαντιαίους ἀγῶνας

κατὰ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς τῆς ἐποχῆς ἀνυψούμενος εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τὸ μεγαλύνειν. Ὁ ἀνὴρ εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ ὅπου ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα αὕτη καὶ ὁ ὅποιος ἐπραγματοποίησεν αὐτὴν εἶναι Γρηγόριος ὁ Ζ' ὁ Ἰλδεβράνδος, (1073-85), ὁ γνωστὸς ἡμῖν ἐκ τῶν ἐμπροσθεν (§ 132) ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου τοῦ Β'. Ἐτι ἐτελεῖτο ἡ κηδεύα τοῦ πάπα τούτου καὶ ὁ Ἰλδεβράνδος παρὰ νόμους καὶ διὰ δημαγωγικῶν μέσων ἀναβάς τὸν θρόνον τοῦ Πέτρου, ἀναγγέλλει ταπεινωτικῶς τῷ αὐτοκράτῃ τῆς Γερμανίας Ἐρρίκῳ τῷ Δ' (1056-1106) τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ καὶ λαβὼν τὴν ἐπικύρωσιν, ὅλαις δυνάμεσι προβαίνει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων αὐτοῦ βουλῶν. Φύσει σπουδαῖος καὶ δραστήριος, ἐξησκημένος ἐν τῇ μοναστηριακῇ αὐστηρότητι, πείραν μεγάλην λαβὼν τῶν ἠθικῶν κηλίδων τῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἐμφορούμενος δὲ τῆς ἰδέας τῆς καθολικῆς θεοκρατίας, μετὰ σπανίας φρονήσεως καὶ ἐνεργητικότητος ἀναλαμβάνει τὸν ἐπιβληθέντα αὐτῷ ἀγῶνα. Καθ' ἣν ἐποχὴν ἀνέβη ὁ Γρηγόριος τὸν παπικὸν θρόνον· κακῶς εἶχον τὰ πάντα· καλῶς εἶχεν ἡ χριστιανωσύνη, ἡ ζῶσα πίστις ἐψύγη, ἡ Ἐκκλησία κατέστη δούλη τῆς Πολιτείας, ἡ κακία κατωρχεῖτο ἀνευρυθιάστως, οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἡγεμόνες προσέκειντο τῇ ὕλῃ καὶ ὁ λαὸς κατείχετο ὑπὸ σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δεινῶν· ἐν μόνον σωτηρίας ὑπῆρχε μέσον, ἡ πραγματοποίησις τῆς καθολικῆς θεοκρατίας. Κατὰ τὸ ἰδανικὸν τοῦ παπισμοῦ τοῦ Γρηγορίου, ὁ πάπας εἶναι ὁ ἐπὶ γῆς ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ πᾶσαν πνευματικὴν καὶ κοσμικὴν ἐξουσίαν ἰστάμενος, ὁ τοὺς πάντας κρίνων καὶ ὑπ' οὐδενὸς κρινόμενος· ναὶ μὲν πρὸς τῷ πάπᾳ ἀναγνωρίζεται καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ συστάσα βασιλικὴ ἐξουσία, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνότητι τῆς παπικῆς θεοκρατίας πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ πολιτεῖαι συνδεόμεναι ὡς μέλη ἐνὸς σώματος ὑποτάσσονται τῷ πάπᾳ. Οἱ κοσμικοὶ ἡγεμόνες τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν καὶ θεῖαν ἐγκρίσιν λαμβάνουσιν ἀπὸ τῆς πνευματικῆς· εἶναι μὲν τοιοῦτοι θεῖω ἐλέει, ἀλλ' οὐχὶ ἀμέσως, διότι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Θεοῦ ἵσταται ἡ Ἐκκλησία, ὁ πάπας· ἡ βασιλεῖα τοιαύτην ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν παπισμόν, οἷαν ἡ σελήνη πρὸς τὸν ἥλιον· ἀπὸ τούτου λοιπὸν λαμβάνει τὸ φῶς αὐτῆς καὶ τὴν θερμό-

τητα καὶ μόνον ἐν τοιαύτῃ σχέσει εἶναι δυνατόν νὰ ἄρξῃ ἐν τῷ κόσμῳ δικαιοσύνη, ὁμόνοια, εἰρήνη καὶ εὐσέβεια (πρὸλ. Ἐπιστ. Γρηγ. 1, 42. 2, 79. 4, 2. 7, 25. 8, 21 πρὸς Migne τόμ. 148). Τοιαῦται ἦσαν αἱ ιδέαι Γρηγορίου τοῦ Ἰλδεβράνδου, δι' ὧν ἐνόμιζεν ὅτι ἡ δύνατο νὰ σώσῃ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ Πολιτείαν, ιδέαι ἀναμφιβόλως ἀντευαγγελικαὶ καὶ αὐθάδεις, ὅσον καὶ ἂν ᾔθελέ τις νὰ δικαιολογήσῃ αὐτάς ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς· καίτοι δὲ εἰς τὴν πραγματοποίησιν αὐτῶν δὲν ἐκινεῖτο ἐκ λόγων προσωπικῶν, ἀλλὰ τοῦ συμφέροντος τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν δύναται νὰ ἀπαλλαχθῇ τῆς μομφῆς, ὅτι διὰ τῶν ὅπλων τῆς σαρκὸς ἡγωνίζετο τὸν ἀγῶνα τοῦ πνεύματος καὶ ὅτι ὡς βάσις τῶν ιδεῶν αὐτοῦ ὑπέκειντο ἐλατήρια πολιτικά. Ἐν τούτοις εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ιδεῶν τοῦ Ἰλδεβράνδου τρία μεγάλα παρεμβάλλοντο κωλύματα α') ἡ ἐκλογή τῶν ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, γινομένη διὰ περιβολῆς *δακτυλλοῦ καὶ ῥάβδου* (*jus investiturae*), ὅθεν οἱ κληρικοὶ καθίσταντο δοῦλοι τῆς πολιτείας καὶ πολλαχῶς διεφθείροντο, β') ἡ μετ' αὐτῆς στενῶς συνδεομένη *σιμωνία* καὶ γ') ἡ γενικὴ ὀλιγωρία τῶν περὶ ἀγαμίας τοῦ κλήρου νόμων. Πρὸς ἐκρίνωσιν λοιπὸν τῶν ζιζανίων τούτων συγκροτεῖ τὸ 1074 τὴν πρώτην ἐν Ῥώμῃ σύνοδον, ἐν ἣ ἀνανεοῖ τοὺς περὶ ἀγαμίας τοῦ κλήρου κανόνας, καταργεῖ τὴν *σιμωνίαν* καὶ διακηρύττει ὅτι οὐδεὶς κληρικὸς λαβὼν τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ διὰ *σιμωνίας* ἢ ζῶν ἐν *κοινωνίᾳ* γάμου εἶναι ἄξιός τοῦ ἱερουργεῖν. Ὁ κατώτερος κλῆρος, ὅστις κατὰ μέγα μέρος ἦν ἑγγαμος ἀντέταξεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἀλλ' ἡ σιδηρὰ τοῦ Γρηγορίου θέλησις ὑπερίσχυσε, διότι παπικοὶ ἀπεσταλμένοι περιερχόμενοι τὰς χώρας ἐξετέλουν τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ. Μόλις ὁ Ἰλδεβράνδος ἐβεβαιώθη περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτοῦ καὶ συγκροτεῖ τὸ 1075 δευτέραν ἐν Ῥώμῃ σύνοδον, ἐν ἣ κηρύττει τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ συστήματος τῆς διὰ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων περιβολῆς τῶν ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων· πᾶσα περιβολὴ κοσμικὴ ἀπαγορεύεται, πᾶς ὁ λαβὼν ἀξίωμά τι παρὰ κοσμικοῦ ἀρχοντος καθαιρεῖται, ἀφορίζεται δὲ πᾶς ἡγεμὼν ἐξασκῶν τὸ δίκαιον τῆς περιβολῆς· τὰς ἀποφάσεις ταύτας ὁ Γρηγόριος ἐφῆρμοσε παραχρῆμα ἐπὶ πέντε *σιμωνιακῶν* συμβούλων τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου

τοῦ Δ' ἀφορίσας αὐτούς, ἠπειλήσει δὲ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας *Φίλιππον τὸν Α'* ἐὰν δὲν ᾔθελε παράσχει ἀσφάλειαν εἰς τοὺς παπικοὺς ἀπεσταλμένους.

2. Ἑρρίκος ὁ Δ', ἀνὴρ ἀκόλαστος καὶ ἀχαρακτήριστος, δὲν ἤκουσε βεβαίως εὐχαρίστως τὰς ἀποφάσεις τοῦ Γρηγορίου, περιπεπλεγμένος ὅμως εἰς τὸν πρὸς τοὺς Σάξονας πόλεμον ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ καὶ διὰ τοῦτο ἀπέβαλε τοὺς συμβούλους αὐτοῦ· ἀλλὰ μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, παραλαβὼν αὐθις αὐτοὺς μετ' ἐπιτάσεως ἐπαναλαμβάνει τὴν σιμωνίαν, τὴν ἱεροσυλίαν καὶ τὴν λοιπὴν καταπίεσιν. Ὁ πάπας μαθὼν ταῦτα στέλλει τὸ 1076 αὐστηράν πρὸς τὸν Ἑρρίκον ἐπιστολὴν καὶ ἀπεσταλμένους ἀπειλῶν διὰ τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ προσκαλῶν εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ ἀπολογηθῇ· ὁ αὐτοκράτωρ παροξυνθεὶς ἀποδίδει ὕβριστικῶς τοὺς πρέσβεις, συγκαλεῖ σύνοδον ἐν Βορματία καὶ καθαιρεῖ τὸν Γρηγόριον ὡς τυραννικόν, γόητα καὶ μοιχόν. Ὁ Γρηγόριος ἀταράχως κομισάμενος τὴν ἀγγελίαν ταύτην συγκαλεῖ ἐν Ῥώμῃ σύνοδον, ἀποστερεῖ τὸν Ἑρρίκον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ἀπαλλάσσει τὸν λαὸν τοῦ πρὸς αὐτὸν ὅρκου καὶ ἀφορίζει πάντας τοὺς συμμετασχόντας εἰς τὴν ἐν Βορματία σύνοδον. Ὁ ἀφορισμὸς τοῦ πάπα μεγάλως ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας· ἤδη τὸν ὀκτώηριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους οἱ εὐγενεῖς τῆς χώρας συγκροτήσαντες ἐν Τριβούρ συνέδριον τῶν ἡγεμόνων προσεκάλουν τὸν πάπαν ἵνα ἐλθὼν ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ Σάξονες πάλιν ἐπανεστήσαν καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἐν Βορματία συνόδου ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον ἐζήτουν παρὰ τοῦ Γρηγορίου συγχώρησιν· ἡ θέσις λοιπὸν τοῦ Ἑρρίκου ἦν δυσάρεστος, ἀπὸ ταύτης δὲ μόνῃ ἡ ἄφρασις τοῦ πάπα ἠδύνατο νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτόν, ἐπομένως ἀναγκαία ἦν ἡ ταπεινώσις τοῦ αὐτοκράτορος· καὶ πραγματικῶς ὁ ἀχαρακτήριστος Ἑρρίκος ὀλίγον πρὸ τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1076 μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τῶν παίδων καὶ ἀσημάντου ἀκολουθίας ἔρχεται εἰς Ἰταλίαν, ἵνα συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Γρηγορίου. Ὁ πάπας μέλλων νὰ παραστῇ ἐν τῇ συνόδῳ τῶν εὐγενῶν τῆς Γερμανίας εὕρισκετο τότε ἐν Κανόσση παρὰ τῇ ἐνθέρμῳ αὐτοῦ θαυμαστῇ τῇ μαρκησίᾳ *Ματθίλδη*· ἐκεῖ λοιπὸν ἐλθὼν ὁ Ἑρρίκος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας τοῦ ἰανουαρίου τοῦ

1077 ἐν μέσῳ δριμυτάτου χειμῶνος ἵσταται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ πύργου ἀνυπόδητος, νῆστις, ἐν ἐνδύματι μετανοίας καὶ ἄνευ τινὸς σημείου τοῦ βασιλικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος καὶ ἐπὶ τέλους λαμβάνει παρὰ τοῦ Γρηγορίου τὴν ἄφεσιν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ συνθήκῃ νὰ παραιτηθῇ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος, μέχρις οὗ ἐρευνήσῃ καὶ ἀποφασίσῃ τὰ κατ' αὐτὸν ὁ πάπας. Ἐν τούτοις οἱ γερμανοὶ εὐγενεῖς παρόντων καὶ παπικῶν ἀπεσταλμένων ἤδη τὸν μάρτιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐκλέγουσιν αὐτοκράτορα *Ρουδόλφον* τὸν ἡγεμόνα τῶν Σουηθῶν· ὁ Ἑρρίκος τότε μένεα πνέων παραβαίνει τὴν πρὸς τὸν Γρηγόριον ὑπόσχεσιν, συλλέγει στρατὸν καὶ συνενεῖται μετὰ τῶν Λογγοβάρδων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ· ἐν τούτοις ὁ πάπας ἀναγνωρίζει τὸ 1080 τὸν Ῥουδόλφον, κατὰ δὲ τοῦ Ἑρρίκου ἐκσφενδονίζει τὸ ἀνάθεμα· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἑρρίκος τότε συγκροτεῖ ἐν Βριξίᾳ σύνοδον, καθαιρεῖ τὸν Γρηγόριον καὶ ἐκλέγει ἕτερον πάπαν *Κλήμεντα τὸν Γ'* (1080·1100)· ἡ τύχη ἡνιόγησε τὸν Ἑρρίκον, διότι πεσόντος ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Ῥουδόλφου, οὗτος μετὰ τοῦ νέου πάπα εἰσελαύνει εἰς τὴν Ἰταλίαν, πολιορκεῖ καὶ μετὰ τρία ἔτη κυριεύει τὴν Ῥώμην (1084) καὶ στέφεται ἐπισήμως αὐτοκράτωρ· ὁ Γρηγόριος καταφεύγει τότε εἰς Ἑγγελσβούργον καὶ καταπιέζεται ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀπαλλάσσεται, διότι ὁ ἡγεμὼν τῶν Νορμανδῶν *Ροβέρτος Γισκάρδος* κυριεύει τὴν Ῥώμην· ἀλλ' ὁ Γρηγόριος ἤδη κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1085 ἀπέθανε παρὰ τοῖς Νορμανδοῖς ἐν Σαλέρνῳ, ὅπου κατέφυγεν οἰκιοθελῶς.—Καθὼς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, οὕτω καὶ κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, τοῦ ἀκολάστου *Φιλίππου τοῦ Α'* ἐκινήθη ὁ Γρηγόριος ἀπειλῶν αὐτὸν διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως καὶ τῆς στερήσεως τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Ὁ Φίλιππος συνεμορφώθη κατὰ τὸ φαινόμενον πρὸς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα, πράγματι ὅμως ἠκολούθει τὴν προτέραν σιμωνιακὴν αὐτοῦ πορείαν, ὁ δὲ Γρηγόριος δὲν ἔκρινε φρόνιμον νὰ ὠθήσῃ τὰ πράγματα. Ἐπίσης συγκαταβατικὸς ἐδείχθη ὁ Γρηγόριος καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας *Γουλιέλμον τὸν Κατακτητὴν*, ὁμοίως πιέζοντα τὴν Ἐκκλησίαν καὶ προσκείμενον τῇ σιμωνίᾳ· ἐν τῇ συγκαταβάσει αὐτοῦ ταύτῃ ὁ πάπας ἐσκόπει κυρίως νὰ προσελκύσῃ αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἑρρίκου τῆς Γερμανίας· καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος δὲ Καν-

τουαρχίας Λανφράγκος δὲν ἐπεδείξατο μέγαν ζῆλον ὑπὲρ ἐφαρμογῆς τῶν παπικῶν ἀποφάσεων· ναὶ μὲν ἐν τῇ ἐν *Βιντονία* (Βίνσεστερ) συνόδῳ (1076) ἐπεκυρώθη ὁ περὶ ἀγαμίας νόμος, ἀλλὰ μόνον διὰ τοὺς μέλλοντας ἱερωθῆναι· ὅσοι τῶν ἱερέων ἦσαν ἐγγαμοὶ ὤφειλον νὰ διατηρήσωσι τὰς γαμετὰς αὐτῶν (πρβλ. Heyer, Canossa und Benedig Brl. 1877.—Minkwitz, die Busse Heinrichs zu Canossa Lpz. 1875.—Voigt, Hildebrand als Gregor VII, Weim. 1846.—Gförer, Papst Gregor VII, Schaffh. 1859.—Villemain, Hist. de Greg. VII Paris 1872.—Langeron, Greg. VII. et les origines de la doctrine ultramont. Paris 1874.—Meltzer, P. Greg. VII Dresd. 1876 κτλ.).

3. Οὕτως ἤρξατο μετὰξὺ Πολιτείας καὶ 'Εκκλησίας ὁ περὶ περιβολῆς τρομερὲς ἀγών, διαρκέσας ἐπὶ πολὺ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γρηγορίου. Οἱ διάδοχοι αὐτοῦ *Βικτωρ* ὁ Γ' (1085-87) καὶ *Οὐρβανὸς* ὁ Β' (1087-99) τῆς αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἰλδεβράνδου σχολῆς ἠκολούθησαν τοῖς ἰχνεσιν αὐτοῦ· ναὶ μὲν ὁ Οὐρβανὸς ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ πρὸς καιρὸν εἰς τὸν ἀντίπαπαν Κλήμεντα τὸν Γ' καὶ νὰ παραδῶσῃ αὐτῷ τὴν Ῥώμην, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ ἡλεκτρίσαντος τὴν Δύσιν διὰ τῆς πρώτης σταυροφορίας (1095) ἀνυψώθη εἰς ὕψιστον σημεῖον δόξης· στρατὸς σταυροφόρων ἐδίωξεν ἀπὸ τῆς Ῥώμης τὸν Κλήμεντα, ὁ δὲ Οὐρβανὸς κατέστη τοσοῦτον ἰσχυρὸς, ὥστε ἀφώρισε καὶ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον διὰ τὴν μοιχοζευξίαν αὐτοῦ μετὰ τῆς *Βερτρύδης*· ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ Ἑρρίκου ἐπολέμησεν ἐρρωμένως ὁ Οὐρβανὸς ἔχων μεθ' αὐτοῦ τὴν Ματθίλδην, κατορθώσας δὲ νὰ συζεύξῃ αὐτὴν μετὰ τοῦ *Ουἰέλφου*, υἱοῦ τοῦ δουκὸς τῆς Βαυαρίας *Ουἰέλφου* καὶ ἐχθροῦ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐγένετο ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἀνταυτοκρατορικῆς μερίδος τῶν *Ουἰέλφων*· ἐπίσης κατώρθωσε νὰ διεγείρῃ κατ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν αὐτοῦ *Κοιράδον*, ἀλλ' ὁ Ἑρρίκος ἀντ' αὐτοῦ ἐξέλεξε τὸ 1098 τὸν δευτερότοκον Ἑρρίκον τὸν Ε'· πολλῶ πλεον τὸν Οὐρβανὸν ὑπερύψωσεν ἡ ἀγγελία τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλῆμ (1099), ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἀπέθανεν. Διάδοχος τοῦ Οὐρβανοῦ ἐξελέγη *Πασχάλης* ὁ Β' (1099—1118), ὅστις ἐπὶ τέλους κατώρθωσε διὰ τοῦ ἀποστάτου αὐτοῦ υἱοῦ

Ἑρρίκου τοῦ Ε' νὰ καταβάλλῃ τὸν ἐχθρὸν τοῦ παπισμοῦ αὐτοκράτορα· ὁ δυστυχὴς Ἑρρίκος ὁ Δ' συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ παρητήθη τοῦ θρόνου καὶ ἀπέθανεν ἐν ἀθλιότητι τὸ 1106 χωρὶς νὰ ταφῇ μέχρι τοῦ 1111 ὅτε ἤρθη ὁ ἀφορισμός. Ἀλλὰ μόλις Ἑρρίκος ὁ Ε' (1106-1125) ἀνέλαβε τὰς ἡμέρας τοῦ κράτους καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπανέλαβε τὸν περὶ περιβολῆς ἀγῶνα· ὁ Πασχάλης ἀντέστη εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλ' οὗτος μετὰ στρατοῦ εἰσελάσας εἰς Ἰταλίαν ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ ὑπογράψῃ τὴν ἐν Σουτρίῳ συνθήκην (1111), καθ' ἣν ὁ μὲν αὐτοκράτωρ παρητεῖτο τοῦ δικαίου τῆς περιβολῆς, ὁ δὲ πάπας παρέδιδε τῇ πολιτείᾳ πάντα τὰ ἀπὸ Καρόλου τοῦ Μ. δωρηθέντα τῇ Ἑκκλησίᾳ, πλὴν τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πέτρου, ὑπεχρεοῦτο δὲ νὰ στέψῃ τὸν Ἑρρίκον αὐτοκράτορα· οὕτω λοιπὸν τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα πρὸς στέψιν τοῦ Ἑρρίκου, ὅτε διαμκρτύρησί τις γενομένη ἐν τῷ ναῷ διακόπτει τὴν τελετὴν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ὀργισθεὶς συλλαμβάνει τὸν πάπαν καὶ τοὺς καρδιναλίους· ὁ πάπας ἀναγκάζεται τότε νὰ παραχωρήσῃ τῷ αὐτοκράτορι τὸ δίκαιον τῆς διὰ δακτυλίου καὶ ράβδου περιβολῆς, ἀλλ' ἡ μερὶς τοῦ Ἰλδεβράνδου συγκαλέσασα τὸ 1112 σύνοδον ἐν Ῥώμῃ ἀνακηρύττει ἀνίσχυρον τὴν ἀπολογίαν τοῦ πάπα, ὅτι ἡ συνθήκη ἐκείνη ἐγένετο κατ' ἀνάγκην καὶ ἀφορίζει τὸν Ἑρρίκον· ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐπὶ μᾶλλον ἐδεινώθη διὰ τοῦ θανάτου τῆς Ματθαίδης (1115), τὰ κτήματα τῆς ὁποίας ἤξιουν νὰ κατὰσχωσιν ὁ τε αὐτοκράτωρ καὶ ὁ πάπας· ὁ Ἑρρίκος τότε εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἰταλίαν, κυριεύει τὴν Ῥώμην (1117) καὶ ἐξορίζει τὸν πάπαν († 1118)· οὕτως ἐδεινώθη ὁ ἀγών, ὅτε τέλος ἐπὶ τοῦ πάπα Καλιξτοῦ τοῦ Β' (1119-24) ἀφοῦ τὸ ζήτημα διελευκάνθη ὑπὸ τῶν νομομαθῶν καὶ ἐγένοντο ἐκατέρωθεν ὑποχωρήσεις, ἐπεραιώθη ὁ πεντηκονταετής περὶ περιβολῆς ἀγὼν διὰ τῆς ἐν Βορματίᾳ συνθήκης (1122), καθ' ἣν ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων ἔδει γίνεσθαι κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Ἑκκλησίας ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ πνευματικὴ περιβολὴ διὰ δακτυλίου καὶ ράβδου ὑπὸ τοῦ πάπα καὶ ἡ κοσμικὴ ἀπονομή δώρων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, κρατοῦντος τὸ σκήπτρον· ἡ συνθήκη αὕτη ἐπεκυρώθη τὸ 1123 καὶ ὑπὸ τῆς πρώτης ἐν Λυτερανῷ καὶ

ἐννάτης οἰκουμενικῆς συνόδου τῶν λατίνων (πρβλ. Druffel, Kaiser Heinrich IV und s. Söhne, Regsb. 1863.—Gervais, Politisch. Gesch. Deut. unter Heinrich V und Lothar II Lpz. 1841.—Bernheim, Zur Gesch. d. worms. Concordates, Götting, 1878.—Guleke, Deutschlds inner. Kirch-pol. Dolpat 1882.—Peiser, der deutsch. invest. Streit Leip. 1883 κτλ.).

§ 183.

Ο ΠΑΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΥΨΙΣΤΗ ΑΥΤΟΥ ΑΚΜΗ (1112—1216).

1. Τὸν Καλιξτον διεδέχθη ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου Ὁρώριος ὁ Β' (1124-1130), ὅστις ἅμα τῇ ἐκλογῇ αὐτοῦ ἀνεγνώρισε τὸν νέον αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Λωθάριον (1125-37), δὲν κατῴρθωσεν ὅμως νὰ παρακωλύσῃ τὸν δοῦκα τῆς Σικελίας Ρογήρον τὸν Β' τοῦ ιδρύσαι ἰσχυρὸν κράτος ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὀνωρίου δεινὸν σχίσμα ἐπισυνέβη ἐν Ῥώμῃ ἀντὶ ἐνὸς δύο ἐκλεχθέντων παπῶν, Ἀνακλήτου τοῦ Β' (1130-38) καὶ Ἰννοκεντίου τοῦ Β' (1130-43), τοῦ μὲν πρώτου ὑποστηριζομένου ὑπὸ τοῦ Ρογήρου, τοῦ δὲ Ἰννοκεντίου ὑπὸ τῶν δύο ἡγουμένων Πέτρου τοῦ Κλουριακοῦ καὶ Βερνχάρδου τοῦ Κλαιρβώ· ὁ Ἰννοκέντιος κατῴρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ ἀναγνωρισθῇ ὑφ' ἀπάσης τῆς Εὐρώπης πλὴν τῆς Ἰταλίας, προσείλκυσε ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τὸν αὐτοκράτορα Λωθάριον, ὑπὸ τούτου δὲ βοηθούμενος εἰσέρχεται εἰς τὴν Ῥώμην, στέφει αὐτὸν αὐτοκράτορα καὶ συγκροτεῖ τὴν ἐν Λατερανῷ σύνοδον (1139)· ἐν τῇ 10 ταύτῃ οἰκουμενικῇ τῶν Λατίνων συνόδῳ διακηρύξας ὁ πάπας τὴν ἄρσιν τοῦ σχίσματος καὶ τὸν ἀπορισμὸν τοῦ Ρογήρου, ἀνενέωσε καὶ τὸν περὶ σιμωνίας καὶ ἀγαμίας νόμον καὶ κατεδίκασε τὸν γνωστὸν ἡμῖν Ἀρνόλδον τὸν ἐκ Βρεσκίας (§ 178, 2)· ἀλλὰ καίτοι ὁ Ἀρνόλδος κατεδικάσθη, οἱ ἀντιπαπικοὶ ὅμως αὐτοῦ λόγοι εὗρον ἥχώ, οὕτως ὥστε τὸ 1143 οἱ Ρωμαῖοι ἡρνήθησαν τῷ πάπᾳ πολιτικὴν ὑπακοὴν καὶ προσεκάλεσαν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, τὸν πρῶτον Χοενστάουφεν Κορράδον τὸν Γ' (1138-52) νὰ μεταθέσῃ τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην· οὕτως ἐξηκολούθουν αἱ ταραχαὶ μετὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν παπῶν καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰννο-

κεντίου Κελεστίνου τοῦ Β' καὶ Λουκίου τοῦ Β', μέχρι οὗ ὁ πάπας Εὐγένιος ὁ Γ' (1145-53) ὑποστηριζόμενος ὑπὸ Βερνχάρδου τοῦ Κλαιβῶ καὶ ἐξυψωθείς διὰ τῆς ἐ' σταυροφορίας εἰσῆλθε μὲν εἰς τὴν Ῥώμην (1152), δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἐπικρατήσῃ τῆς δημοκρατικῆς μερίδος. Μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Εὐγενίου Ἀδριανοῦ τοῦ Δ' (1154-59) ἄρχεται ὁ ὑπερεκατονταετής ἀγὼν μεταξὺ τῶν παπῶν καὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Γερμανίας, τῶν Χοενστάουφεν, τούτων μὲν ὑποστηριζόμενων ὑπὸ τῆς μερίδος τῶν Γιβελίνων, τῶν δὲ παπῶν ὑπὸ τῆς τῶν Οὐέλφων. Ὁ ἀνεψιὸς δηλ. Κονράδου τοῦ Γ' Φριδερίκος ὁ Α' ὁ Βαρβαρόζας γενόμενος αὐτοκράτωρ (1152-1190) καὶ θέλων νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς πολιτικὰς ἰδέας Καρόλου τοῦ Μ., ἰδίως τὰ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας λησμονηθέντα δίκαια τῶν αὐτοκρατόρων, ἀναλαμβάνει τὴν πρώτην εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατείαν (1154). ὁ Βαρβαρόζας κατέλληλον ἀναμένων χρόνον ὅπως ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν ἀξιώσεων τοῦ πάπα, οὐ μόνον Ἀρνόλδον τὸν ἐκ Βρεσκίας συλλαβὼν παρέδωκε, τὸν ὅποιον ὁ πάπας ἀνεξετάστως καύσας ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἔρριψε τὴν τέρραν αὐτοῦ εἰς τὸν Τίβεριν (1155), ἀλλὰ καὶ τὸν ἀναβολέα τοῦ ἵππου αὐτοῦ ἐκράτησε καὶ στεφθεῖς αὐτοκράτωρ ἐπανεκάμφεν εἰς τὰ ἴδια· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπιταθείσης τῆς μεταξὺ ἀλλήλων δυσαρρεσκείας, ἐνεκεν ἰδίως ἐπιστολῆς τινος τοῦ πάπα καὶ τῆς αὐθαδείας τῶν ἀπεσταλμένων αὐτοῦ, οἵτινες τῷ αὐτοκράτορι καὶ τὴν αὐτοκρατορίαν αὐτὴν παρέστησαν ὡς δῶρον δωρηθὲν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πάπα, ὁ Βαρβαρόζας ἀναλαμβάνει τὴν δευτέραν κατὰ τῆς Ἰταλίας ἐκστρατείαν, ἀναγκάζει τὸν πάπαν νὰ ἀνακαλέσῃ τὰς ἐκφράσεις ἐαυτοῦ τε καὶ τῶν ἀπεσταλμένων καὶ συγκροτήσας μεγάλην σύνοδον τῶν εὐγενῶν ἐπὶ τῶν Ῥογκαλικῶν πεδίων (1158) καθορίζει τὰ αὐτοκρατορικὰ δίκαια· ὁ Ἀδριανὸς τοσοῦτον παρωξύνθη ἐντεῦθεν, ὥστε ἦτο ἐτοιμος νὰ ἀναθεματίσῃ τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλ' ὁ θάνατος ἐπελθὼν ἀνέκοψεν αὐτὸν (1159). Ἀντὶ τοῦ Ἀδριανοῦ ἐξελέγησαν νῦν δύο πάπαι Ἀλέξανδρος ὁ Γ' (1159-81) ἐκ μέρους τῶν καρδινάλιων καὶ Βίκτωρ ὁ Δ' ἐκ μέρους τοῦ Βαρβαρόζα, ὅστις μάλιστα συγκροτήσας τὸ 1160 τὴν ἐν Πάβιᾳ σύνοδον ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βίκτωρος ὁ Φριδε-

ρίκος ἐξέλεξε τὸ 1164 Πασχάλην τὸν Γ' καὶ μετὰ τοῦτον (†1168) Κάλλιτον τὸν Γ', ἀλλ' οὐδέτερος ἠδυνήθη νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀπέναντι τοῦ ισχυροῦ Ἀλεξάνδρου, συνδεδεμένου μετὰ τῶν Λογγοβάρδων, τῶν ἐχθρῶν τοῦ αὐτοκράτορος· τότε οὗτος τὸ 1174 ἐπέρχεται καὶ πάλιν κατὰ τῆς Ἰταλίας ἀλλὰ νικηθεὶς ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων καὶ Ἰταλῶν κατὰ τὴν ἐν Λεγνάνῳ μάχην (1176) ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ ταπεινωτικῶς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ νὰ παραιτηθῇ τῶν ἐπὶ τῆς Ῥώμης καὶ Ἰταλίας ἀξιώσεων αὐτοῦ· ὁ Ἀλέξανδρος τότε (1179) ἵνα ἐπουλώσῃ τὰς πληγὰς τῆς Ἐκκλησίας συγκροτεῖ τὴν γ' ἐν Λατερανῷ σύνοδον (ια' οἰκουμενικὴν) καὶ ἀποφασίζει ὅτι πρὸς τελείαν ἐκλογὴν τοῦ πάπα ἀπαιτοῦνται τὰ δύο τρίτα τῶν ψήφων τῶν καρδιναλίων. Λαμπροτέραν νίκην ἔπρατο πρὸ τῶν γεγονότων τούτων ὁ παπισμὸς ἐν Ἀγγλίᾳ· Ἐρρίκος δὴλ. ὁ Β' (1154-89) σκοπῶν νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς Ῥώμης τὴν ἐπὶ τοῦ κλήρου τῆς Ἀγγλίας ἐπίδρῃσιν καὶ ἐξουσίαν καὶ ὑποτάξῃ αὐτὸν ὑπὸ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ὡς καταλλήλῳ πρὸς τοῦτο ὄργανον μετεχειρίσθη τὸν καγκελλάριον αὐτοῦ Θωμᾶν Βεκέτ καὶ διὰ τοῦτο ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῆς Καντουαρίας ἀλλ' ὁ Βεκέτ ὡς ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας δὲν συνεμερίζετο πλέον τὰ φρονήματα τοῦ βασιλέως· βεβαίως ὑποχρεωθείς ὑπὸ τοῦ Ἐρρίκου ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐν Κλαρενδόνῃ σύνοδον (1164) καὶ ὠρίσθη ὅτι θὰ τηρήσῃ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς, δὴλ. τὴν ἐκλογὴν τῶν μητροπολιτῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, τὴν διαδικασίαν τοῦ κλήρου ἐν τοῖς πολιτικοῖς δικαστηρίοις καὶ τὸ μὴ ἀφορίζειν τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους, ἀλλ' ἐκφράσας τὴν πρὸς τὸν πάπαν μετάνοιαν συνεχωρήθη καὶ φυγὼν εἰς Γαλλίαν ἐξήκολούθει τὸν κατὰ τοῦ Ἐρρίκου πόλεμον· τὸ 1170 ὁ Βεκέτ συνεβιάσθη μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλὰ φονεύεται ὑπὸ τεσσάρων ἵπποτων ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου· ὁ θάνατος ἀπεδόθη εἰς τὸν Ἐρρίκον, ὅστις πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ πάπα ἀνακηρύξαντος τὸν Βεκέτ μάρτυρα, ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀποστατῶν αὐτοῦ υἱῶν ἔρχεται εἰς τὸν τάφον αὐτοῦ 1174 καὶ δέεται τοῦ Βεκέτ ὡς ἀγίου· οὕτως ὁ Ἀλέξανδρος ἀνήχθη εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, καίτοι πολιτικῶς οὐδεμίαν ἐξήσκει σημα-

σίαν οὔτε ἐπὶ τῆς Ῥώμης οὔτε ἐπὶ τοῦ παπικοῦ κράτους, τὰ τελευταῖα μάλιστα ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ διήνυσεν ἐκτὸς τῆς Ῥώμης. Ἐπίσης ἐκτὸς τῆς Ῥώμης διετέλουν καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Λούκιος ὁ Γ' († 1185) Οἰρλάνδος ὁ Γ' († 1187) καὶ Γρηγόριος ὁ Η' († 1187) πρῶτου τοῦ Κλήμεντος Γ' (1187-1191) κατορθώσαντος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ Λατερανόν· ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ πάπα τούτου Φριδερίκος ὁ Βαρβαρόζας ἐκτελῶν τὰς βουλὰς αὐτοῦ κατώρθωσε διὰ τοῦ γάμου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἑρρίκου μετὰ τῆς Κωισιαντίας θυγατρὸς τοῦ Ρογήρου καὶ κληρονόμου τῆς Σικελίας καὶ Ἰταλίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ρογήρου Γουλιέλμου τοῦ Β' († 1194), νὰ ἀνακηρύξῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ βασιλέα τοῦ κράτους τῶν Νορμανδῶν (1186), καὶ νὰ ἀνυψωθῇ οὕτω εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης αὐτοῦ· ἀλλὰ κηρυχθείσης τότε τῆς τρίτης σταυροφορίας μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ Φριδερίκος καὶ δὲν ἐπέστρεψε πλέον († 1190). Τὰς ἡμέρας τῆς αὐτοκρατορίας ἀνέλαβε τότε ὁ ἰσχυρὸς καὶ μεγαλεπήβολος αὐτοῦ υἱὸς Ἑρρίκος ὁ ΣΤ' (1190-97), ὅστις ὑπὸ τῶν αὐτῶν φρονημάτων, ὡς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐμπνεόμενος ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ ἀθηνεῦς καὶ γέροντος Κελεστίνου τοῦ Γ' (1191-98), ἐξέτεινε τὰς κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας ἐφ' ὅλης τῆς Ἰταλίας, ἐκτὸς τῆς Ῥώμης καὶ ἐπ' αὐτῆς δὲ ταύτης ἐξεδίδει τὰ αὐτοκρατορικὰ δίκαια· οὕτως ὁ παπισμὸς ἐφάνετο πνέων τὴν ἐπιθανάτιον πνοήν, ὅτε ἀποθανόντος τοῦ Ἑρρίκου ἀντ' αὐτοῦ ἀνέλαβε τὸν θρόνον ὁ τριετὴς αὐτοῦ υἱὸς Φριδερίκος ὁ Β', μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Κελεστίνου ἐπὶ τὸν παπικὸν θρόνον ἀνυψώθη ὁ μέγιστος τῶν παπῶν Ἰρροχέρτιος ὁ Γ' (1198-1216 πρὸλ. Jaffé, *Gesch. d. deutsch. Reichs unter Lothar*, Brl. 1843.—Bernheim, *Loth. III Strassb.* 1874.—Witte, *Forschungen z. Gesch. d. worms. Concil.* Götting. 1877.—Dettloff, *der erste Römerzug Friedrichs I* Götting. 1877.—Raumer, *Gesch. d. Hohenstaufen* Lpz. 1874.—Zimmermann, *die Hohenst.* Stuttg. 1838.—Cherrier, *Hist. de la lutte des papes et des empereurs de la maison de Souabe*, Paris 1860.—Prutz, *Kaiser Friedrich I* Danz. 1871.—Reuter, *Alexand. III und die Kaiser* s. Zeit. Brl. 1860. —

Buss, d. heilige Thomas v. Cantb. Mainz 1856. — Klemm, der engl. Investiturstreit, Leip. 1880. — Schmitz, d. engl. Inv-streit, Innsb. 1884. — Wolfram, Friedrich I u. d. worms. Konkordat, Marb. 1883. — Töche, Jahrb. d. deut. Reichs unter Heinrich VI Lpz. 1867. — Mücke, Kaiser Heinrich VI Erf. 1876).

2. *Ἰννοκέντιος ὁ Γ'* εἶναι ὁ πάπας ἐκεῖνος, ὅστις ἀνύψωσε τὸν παπισμὸν εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ λαμπηδόνος· μὴ ὑπολειπόμενος Γρηγορίου τοῦ Ζ' κατὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς θελήσεως ὑπερηκόντιζεν αὐτὸν κατὰ τὴν παιδείαν, τὴν ὀξύνοϊαν καὶ ἐπιτηδειότητα, ἡ δὲ ἠθικὴ αὐτοῦ σπουδαιότης, ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ἡ ἀφοσίωσις πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἦσαν βαθύτερα, καθαρώτερα καὶ ζωηρότερα ἢ παρ' ἐκείνῳ· ὁ Ἰννοκέντιος ἦν αὐστηρὸς τιμωρὸς τῆς ἀδικίας, πατὴρ τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν χηρῶν, καίτοι δὲ πτωχὸς καὶ λιτὸς τὸν βίον, συνήθροιζεν ὅμως θησαυροὺς πρὸς βοήθειαν τῶν πασχόντων· ἡ ἱστορία αὐτοῦ εἶναι ἱστορία ὁλοκλήρου τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, διότι πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης μέχρι καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐκτείνεται ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ, ὅπου δὲ ἡ θεοκρατικὴ αὐτοῦ αὐθεντία, ὡς τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Χριστοῦ δὲν ἀναγνωρίζεται, ἐκεῖ λάβρος ἐπέρχεται καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ δυνάμεως κατορθοὶ νὰ ἐπιβληθῇ. Ἡ κυρία ἰδέα τοῦ βίου αὐτοῦ ἦν ἡ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία τοῦ παπικοῦ θρόνου διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τῶν παπῶν, τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἰταλίας ἀπὸ ξένων ζυγῶν καὶ τῆς ἀποσπάσεως τῆς Σικελίας καὶ Νεαπόλεως ἀπὸ τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ ἐντεῦθεν προερχομένη ἀπεριόριστος πνευματικὴ ὑπεροχὴ καὶ ἀρχὴ ἐφ' ὅλων τῶν χριστιανικῶν κρατῶν. Ἀφοῦ ἐν πρώτοις ὁ Ἰννοκέντιος κατῴρρωσε νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν δημοκρατίαν, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ ἐκτὸς τοῦ παπικοῦ κράτους καὶ πανταχόθεν ἐξῆλθε νικητής. Μετὰ τὸν θάνατον Ἑρρίκου τοῦ ΣΤ' τῆς Γερμανίας, ἡ χήρα αὐτοῦ Κωνσταντία ἀποθνήσκουσα τὸν διάδοχον τοῦ θρόνου καὶ βασιλέα τῆς Σικελίας Φριδερίκον τὸν Β' ἔθηκεν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ πάπα· ἀλλ' ἡ Γερμανία ἀπήτει στιβάραν κυβέρνησιν, ἐντεῦθεν δὲ ὁ αὐτοκρατορικὸς στέφανος ἐγένετο

ἀντικείμενον ἔριδος μεταξὺ τοῦ Φιλίππου δουκὸς τῆς Σουηβίας (1198-1208) καὶ Ὁθωνοῦ Δ' τοῦ Βράουενσβαϊγ (1198-1218). ὁ Ἰννοκέντιος ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ τελευταίου, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἐλέω θεοῦ καὶ τοῦ πάπα καὶ ὡς ἀντάλλαγμα ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἀναγνώρισεως τοῦ παπικοῦ κράτους καὶ τῆς μὴ ἐπεμβάσεως τῆς πολιτείας εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπισκόπων· ἀλλ' ὅτε τὸ 1209 δολοφονηθέντος τοῦ Φιλίππου ὁ Ὁθων ἀνεγνώρισθη καὶ ὑπὸ πάσης τῆς Γερμανίας, ἐπιλαθόμενος τῶν πρὸς τὸν πάπαν ὑποσχέσεων, ἄρχεται τῆς ἐξασκήσεως τῶν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας δικαιωμάτων κπὶ περιφρονῶν τὸν καθ' ἑαυτοῦ ἀφορισμὸν τοῦ Ἰννοκεντίου (1210) ἀκατασχέτως χωρεῖ εἰς τὴν κατὰκτησιν τῆς Ἰταλίας· ὁ πάπας τότε ἀναγνώρισας τὰ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας κληρονομικὰ δίκαια Φριδερίκου τοῦ Β' (1215-50) στέφει αὐτοκράτορα ἐν Ἀκυϊσγράνῳ καὶ οὕτω καταβάλλει τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ. Θριαμβευτικώτερον ἐπεδείξατο τὸ κῶρος αὐτοῦ ὁ Ἰννοκέντιος ἐν Ἀγγλίᾳ· χηρεύσαντος τοῦ θρόνου τῆς Καντουαρίας ἐξελέγησαν τὸ 1207 δύο ἀρχιεπίσκοποι, ὅτε ὁ πάπας πρὸς καταστολὴν τῆς γεννηθείσης ἔριδος ἐξελέξατο τρίτον, Στέφανόν τινα· ἡ πράξις αὕτη δὲν ἤρесе τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ διὸ καὶ διεμαρτυρήθη, ὅτε ὁ Ἰννοκέντιος τιμωρεῖ αὐτὸν καὶ τὴν χώραν δι' ἀφορισμοῦ καὶ ἀπαγορεύσεως (1209), τὸ δὲ 1212 ἀποστερεῖ αὐτὸν καὶ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου· ὁ Ἰωάννης ἐκτὸς τοῦ πάπα ἔχων καθ' ἑαυτοῦ τὸν λαόν, τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν κληρὸν ἀναγκάζεται νὰ μετανοήσῃ καὶ οὕτω παραλαμβάνει ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ βασίλειον αὐτοῦ ὡς δῶρον (1213). Ἐκτὸς τούτων καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Ἰννοκέντιος ἐθριάμβευσεν· ἐν Γαλλίᾳ Φιλίππον τὸν Αὐγουστον δι' ἀφορισμοῦ καὶ ἀπαγορεύσεως ἠνάγκασε νὰ προσλάβῃ τὴν ἀπελαθεῖσαν αὐτοῦ σύζυγον (1201), τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας Πέτρον προσκαλέσας εἰς Ῥώμην ἠνάγκασεν εἰς πληρωμὴν φόρου, πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἐνέργει καὶ ἐδίκαζεν ὡς ἀνώτατος ἀρχῶν καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ λατινικοῦ κράτους ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροήν. Οὕτως ὁ Ἰννοκέντιος πανταχοῦ ἐξέτεινε τὴν καθολικὴν αὐτοῦ παντοκρατορίαν, ὅτε ἐπὶ τέλους τὸ 1215 ἐν τῇ ἐν Λατερανῷ Δ' συνόδῳ (15' οἰκουμενικῇ) πλέον ἢ 1500

ἐπίσκοποι, καρδινάλιοι, ἡγούμενοι καὶ ἀντιπρόσωποι πάντων τῶν χριστιανικῶν κρατῶν ἐξέφρασαν τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὸν ἀνώτατον κύριον καὶ δικαστὴν τῶν κοσμικῶν ἡγεμόνων καὶ βασιλέων. Ὁ Ἰννοκέντιος ἀπέθανε τὸ 1216, τὴν μεγάλῃν δ' αὐτοῦ ἐνέργειαν μαρτυροῦσι καὶ τὰ μέχρις ἡμῶν σωζόμενα ἔγγραφα, τὰ ἐπὶ τῆς παπωσύνης αὐτοῦ ἐκδοθέντα, 5316 τὸν ἀριθμὸν (πρβλ. Potthast, Regesta Pontificum.—Hurter, Papst Innoc. III Hamb. 1841.—Deutsch, Innoc. III, Brsl. 1876.—Abel, Kaiser Phil. d. Hohenst. Brl. 1852.—Winkelman, Phil. v. Schwab. und Otto IV, Brl. 1873. —Schwemer, Innoc. III, Strassb. 1882. —Ladenbauer in Zeit. schrift f. Kat. Theol. 1882, 2. 3).

§ 184.

Ο ΠΑΠΙΣΜΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΒΟΝΙΦΑΤΙΟΥ (1216 94).

1. Ἡ δόξα καὶ ἡ ἰσχὺς, εἰς ἣν ἀνύψωτε τὸν παπισμὸν ἡ κυβέρνησις Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' διατηρεῖται ἔτι ἐπὶ τινα χρόνον, μάλιστα ἐξασφαλίζεται αὕτη ἐπὶ τέλους διὰ τῆς νίκης τοῦ παπισμοῦ κατὰ τῶν Χορνεστάουρεν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰννοκεντίου Φριδερίκος ὁ Β' παρουσιάζεται ἐν τῇ κονίστρᾳ τῆς ἱστορίας διεκδικῶν τὰς ἀξιώσεις τῶν προκατόχων αὐτοῦ· ὁ πάπας Ὀνώριος ὁ Γ' (1216-27) ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν ἐνωσιν τῆς Σικελίας μετὰ τῆς Γερμανίας, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρφ τοῦ ἀποδοῦναι αὐτῷ τὰ κτήματα τῆς Ματθλδης καὶ κηρύξαι νέαν σταυροφορίαν· ὁ Φριδερίκος ὑπὸ διαφόρους προφάσεις ἀνέβαλεν αὐτήν, μέχρις οὗ ὁ διάδοχος τοῦ Ὀνωρίου Γρηγόριος ὁ Θ' (1227-41) ἀφώρισεν αὐτόν· τότε ὁ Φριδερίκος ἀνέλαβε τὸ 1228 τὴν ε' σταυροφορίαν καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ συνδιηλλάγη μὲν πρὸς καιρὸν μετὰ τοῦ πάπα, ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἄρξαι ἀπολύτως ἐπὶ τῆς Ἰταλίας προστεκάλεσε καθ' ἑαυτοῦ νέον ἀφορισμὸν τοῦ πάπα καὶ ἀγῶνα μέχρι ζωῆς καὶ θανάτου (1239). ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς διαφόρους ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης καὶ τοὺς καρδινάλιους, ἐν ᾗ ὕβριζε τὸν πάπαν, οὗτος δὲ ἀντεκδικούμενος αὐτὸν γράφει πρὸς τοὺς βασιλεῖς καὶ ἐπισκόπους καθαπτόμενος τοῦ

Φριδερίκου ὡς ἀπίστου καὶ βλασφημίου, ὡς διακηρύξαντος δηλ. τὸν Χριστὸν ὡς ἀπαταιῶνα, ὡς ὀνυμάσαντος μωρίαν τὴν πίστιν εἰς τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν αὐτοῦ καὶ ὡς μόνην ἀληθῆ πίστιν ἀποδεχομένου τὴν σύμφωνον πρὸς τὸν λόγον καὶ τοὺς νόμους τῆς θύσεως. Ἐν τούτοις αἱ ἀντενέργειαι αὐταὶ τοῦ Γρηγορίου εἰς οὐδὲν ἰσχυσαν, ὁ δὲ Φριδερίκος εἰσελάσας εἰς τὴν Ἰταλίαν κυριεύει τὸ παπικὸν κράτος, προελαύνει μέχρι τῆς Ρώμης καὶ κωλύει τὴν κατ' αὐτοῦ συγκλήτην οἰκουμένην συνόδον (1241). τότε ἀπέθανεν ὁ Γρηγόριος καὶ μετὰ δέκα ἑπτὰ ἡμέρας καὶ ὁ διαδοχὸς αὐτοῦ Κελεστίνος ὁ Δ' μετὰ διετῆ δὲ γῆραιαν τὸν θρόνον καταλαμβάνει Ἰννοκέντιος ὁ Δ' (1243 54), ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ Φριδερίκου ὡς πάπας· ὁ Ἰννοκέντιος μὴ καπορθώσας νὰ διαλλαγῇ μετὰ τοῦ Φριδερίκου καταφεύγει εἰς Λούγδουνον καὶ συγκροτήσας τὴν Α' ἐν Λουγδούνῳ καὶ ἱγ' οἰκουμένην σύνοδον (1245) ἀπορρίζει αὐτὸν ὡς βλάστημον καὶ ληστήν τῆς Ἐκκλησίας· ἐντεῦθεν ὁ ἀγὼν ἐπιτείνεται, οὐδετέρου ὑποχωροῦντος, μέχρις οὗ τὸ 1250 ἀποθνήσκει ὁ Φριδερίκος καὶ μετὰ τέσσαρα ἔτη καὶ ὁ Ἰννοκέντιος· ἀλλὰ καὶ ἀποθνήσκοντος τοῦ Ἰννοκεντίου τὸν κατὰ τῶν Χοενστάουφεν ἀγῶνα ἐξηκολούθησαν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Ἀλέξανδρος ὁ Δ' μέχρι τοῦ 1261, Οὐρβανὸς ὁ Δ' μέχρι τοῦ 1264 καὶ Κλήμης ὁ Δ' μέχρι τοῦ 1268, ἕως οὗ ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου πάπα ὁ ὑπὸ τοῦ Οὐρβανου πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἰταλίας προσκληθεὶς Κάρολος ὁ Ἀνδεγάθου (Anjou), ἀδελφὸς Λουδοβίκου τοῦ Θ' τῆς Γαλλίας καὶ βασιλεὺς τῆς Σικελίας (1265-85) ἐνίκησε τὸν ἀδελφὸν τοῦ Φριδερίκου Μάμφρεδ (1266)· ἤδη εἰς μόνος γόνος ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Χοενστάουφεν ὑπελείπετο ὁ ἑγγονος τοῦ Φριδερίκου Κορραδίνος, ἀλλὰ καὶ τούτου νικηθέντος τὸ 1268 καὶ ἀποθνήσκοντος ἐπὶ τοῦ ἱκνιώματος ἐληξεν ὁ μέγας ἀγὼν μεταξὺ τοῦ παπισμοῦ καὶ τῶν Χοενστάουφεν (πρβλ. Reuter, Geschichte der relig. Aufkl. im M. A.—Schirrmacher, Kais. Fried. II Gtlg. 1859.—τοῦ αὐτοῦ, die letzten Hohenst. Gtlg. 1871.—Höfler, Ks-Fried. II Münch. 1844.—Lau, die letzten Hohenst. Hamb. 1856.—Chambrier, die letzten Hohenst. Bas. 1876).

2. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ τῷ ὑπερεκατονταετῇ μεταξὺ τῶν αὐτο-

(ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑ, ΤΟΜ. Β'.)

24

κρατόρων τῆς Γερμανίας καὶ τῶν παπῶν, ἀναμφιβόλως ὁ παπισμὸς ἦρατο τελείαν νίκην, ἀλλ' αὕτη συνεπήγαγεν ὑποπτα δι' αὐτὸν ἀποτελέσματα· διότι καὶ μὲν συνετρίβη ἡ δύναμις τῆς Γερμανίας, περιελθούσης εἰς ἀναρχίαν, ἀλλ' ἀντ' αὐτῆς ὑπερίσχυσεν ἐν Ἰταλίᾳ ἡ Γαλλία, μέγαν ἀπειλοῦσα τῷ παπισμῷ κίνδυνον. Ἦδη τὸ 1269 ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος ὁ Θ' διὰ τῆς πρώτης ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας (*sanctio pragmatica*) ἐβίβη τὰς βάσεις τῆς ἐλευθερίας τῆς γαλλικανῆς Ἐκκλησίας· διὰ τῆς νομοθεσίας ταύτης ἀπηγόρευσε μὲν πᾶν εἶδος σιμωνίας, ἔρεν ὅμως ἅμα πᾶσαν παπικὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων τοῦ κρίτους αὐτοῦ, ἐπεκύρωσε τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν προνόμια καὶ τὰς ἀτελείας καὶ ἀπηγόρευσε πᾶσαν ἑκτακτον φορολογίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀγαθῶν ἐκ μέρους τῆς παπικῆς αὐλῆς. Οὕτως ἀντὶ τῶν Γερμανῶν παρουσιάσθησαν οἱ Γάλλοι, ἄρχοντες ἤδη ἐν Σικελίᾳ καὶ μεγάλην ἐπὶ τῶν παπῶν ἀσχοῦντες ἐπιρροήν· ἐντεῦθεν ὁ πάπας Νικόλαος ὁ Γ' (1277-80) ἐπιθυμῶν τὴν κατὰπτωσιν τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Σικελῶν, ἥτις ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μαρτίνου τοῦ Δ' (1281-85) προὔξενησε τὰ ἀνοσιουργήματα τοῦ σικελικοῦ ἐσπερινοῦ κατὰ τὴν τρίτην τοῦ Πάσχα τοῦ 1282· οὕτω δὲ ἀποσπασθεῖσα ἡ Σικελία ἀπὸ τῆς παπικῆς καὶ γαλλικῆς κυριαρχίας κατεσχέθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγονίας Πέτροι, συζύγου τῆς θυγατρὸς τοῦ Μάγνρεδ Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν παπῶν ἐξήσκουν οἱ Γάλλοι τὴν ἐπιρροήν αὐτῶν· μετὰ τὸν θάνατον Κλήμεντος τοῦ Δ' († 1268) ὁ παπικὸς θρόνος ἐχόρρευεν ἐπὶ τριετίαν ἕνεκα τῆς διαφωνίας τῶν καρδινάλιων· τέλος τὸ 1271 ἐξελέγη Γρηγόριος ὁ Γ' (1271-76), ὅστις πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ ψυχρανθέντος ζήλου τῶν Σταυροφόρων καὶ πρὸς ἑνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς συνεκάλεσε τὴν 6' ἐν Λουγδούνῳ καὶ ιδ' οἰκουμενικὴν σύνοδον (1274), χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ τι, πλὴν τοῦ καθορισμοῦ τῶν περὶ τῆς συνελεύσεως τῶν καρδινάλιων, τῆς λεγομένης *Conclave* πρὸς ἐκλογὴν τῶν παπῶν· κατὰ τὸν ὅρισμόν τοῦτον 10 ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάπα ἐν τῷ τόπῳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ συνέρχωνται οἱ καρδινάλιοι πρὸς ἐκλογὴν διαδόχου καὶ ἐὰν ἐν δια-

στήματι τριῶν ἡμερῶν ἀπετύγχανον τοῦ σκοπομένου ἔπρεπε νὰ συμβῇ τοῦτο κατὰ τὰς ἐξῆς πέντε, ὅτε οἱ καρδινάλιοι ἐτρέποντο μόνον δι' ἄρτου, οἴνου καὶ ὕδατος προσαγομένων ἀπὸ τῆς θυρίδος· ἀλλ' ὁ νόμος οὗτος ἤδη τὸ 1276 περιῆλθεν εἰς ἀχρησίαν καὶ οὕτω πάλιν ἐπύρχοντο πολυετεῖς χρεῖαι τοῦ παπικοῦ θρόνου· ἐπὶ τέλους τὸ 1294 ἐξελέγη εὐσεβὴς τις ἐρημίτης *Κελεστίνος ὁ Ε'*, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐκλογή αὐτοῦ ἀπῆρσεν, ὁ πανοῦργος καρδινάλιος *Καγετὰν* ἀπατήσας αὐτὸν καὶ παραπείτας εἰς τὸ νὰ πραιτηθῇ ἀνῆλθεν αὐτὸς τὸν παπικὸν θρόνον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Βονιφάτιος ὁ Η'* (πρβλ. Scholten, *Geschichte Ludwigs IX*, Münst. 1850.—Wallon, *St. Louis et son temps*, Paris 1866.—Soldan, in *Zeitsch. f. hist. Theol.* 1856, 3,—Funk, in *theol. Quarttschrf.* 1872, 3 κτλ.—Wertsch, *die Beziehungen Rudol. von Halsb. z. römisch. Kurie* Götting. 1880.—Kopp, *Wiederherstellung und Verfall d. h. römisch. Reichs.* ἐξακολουθ. ὑπὸ Busson, Lütolf und Rohrer, Basel 1871-82).

§ 185.

Ο ΠΑΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΠΤΩΣΙΣ ΑΥΤΟΥ (1294—1378).

1. *Βονιφάτιος ὁ Η'* (1294-1303) διεκρίνετο μὲν διὰ τὴν φρόνησιν αὐτοῦ, τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς βουλῆσεως, ἣν ὅμως ἄνευ θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀρχῶν, ἀνὴρ προσκείμενος μᾶλλον εἰς τὴν ἐμπαθῆ αὐτοῦ φιλαρχίαν, παρὰ εἰς τὸ ἀληθὲς τῆς Ἐκκλησίας συμφέρον· ὁ Βονιφάτιος περιεπλάκη εἰς πολλοὺς πολέμους, καίτοι δὲ ἦν εὐτυχὴς εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ δύο καρδινάλιων ἐκ τοῦ οἴκου *Κολλονᾶ*, ἀρνούμενων νὰ ἀποδεχθῶσι τὴν παραίτησιν τοῦ Κελεστίνου καὶ διὰ τοῦτο καθαιρεθέντων καὶ δωχθέντων μεθ' ὅλου τοῦ ἰσχυροῦ οἴκου *Κολλονᾶ*, ἐν τῷ ἀγῶνι ὅμως κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας *Φιλίππου τοῦ Δ'* ἢ *Ἰβραίου* (1285-1314) εὗρεν ἐπικίνδυνον πολέμιον· ἡ σύγκρουσις προῆλθε κυρίως διότι ὁ πάππς ἐν τῷ πολέμῳ τοῦ *Φιλίππου* κατὰ τοῦ *Ἐδουάρδου Δ'* τῆς Ἀγγλίας παρενέβη ὡς διαιτητῆς (1295) δυνάμει τῆς ἱεραρχικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας· ἀμφότεροι τότε οἱ βασιλεῖς ἀποκρούσαντες τὴν παπικὴν διαιτησίαν, ἵνα ἐξακο-

λουθήσῃσι τὸν πόλεμον ἐπέβαλον φόρους ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀγαθῶν, ὁ δὲ Βονιφάτιος τὸ 1296 ἐκδίδωσι τὴν βούλλαν αὐτοῦ *Clericis laicos*, δι' ἧς ἀπειλεῖ ἀνάθεμα κατὰ πάντων τῶν λαϊκῶν τῶν ἐπιβαλλόντων φόρους τῷ κλήρῳ καὶ τῶν κληρικῶν τῶν ἀποτιόντων αὐτούς. Ὁ Φίλιππος ἐκδικούμενος τὸν πάπαν ἀπαγορεύει τότε πᾶσαν ἐκ τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐξιγωγὴν χρημάτων διὰ τὸν πάπαν, οὗτος δὲ πιεζόμενος ὑπὸ χρηματικῶν ἀναγκῶν προέβη μὲν εἰς συνεννόησιν τινα μετ' αὐτοῦ καὶ τὸ 1297 ἀνεκήρυξεν ὡς ἅγιον τὸν πάπον αὐτοῦ *Λουδοβίκον τὸν Θ'*, ἀλλὰ τὸ 1301 ἐπανέλαβε τὸν ἀγῶνα ἕνεκα τοῦ ἀπεσταλμένου αὐτοῦ, ὃν συλλαβὼν ὁ Φίλιππος ἐφυλάκισεν· ἐντεῦθεν σφοδρὸς ἐξεργάγη μεταξὺ Φιλίππου καὶ Βονιφατίου ἀγῶν, καθ' ὃν ὁ μὲν πάπας ἀπεκάλει τὸν βασιλέα αἰρετικόν, οὗτος δὲ τὸν πάπαν μωρόν· ὁ πάπας, ὡς λέγεται ἔγραφε τῷ Φιλίππῳ *scire te volumus, quod in spiritualibus et temporalibus nobis subes aliud credentes haereticos reputamus*, οὗτος δὲ ἀπῆντα τῷ Βονιφάτιῳ· *sciat maxima tua Fatuitas in temporalibus nos alicui non subesse secus credentes fatuos et dementes reputamus*· ἐντεῦθεν ἐξερεθισθεὶς ὁ Βονιφάτιος ἐκδίδωσι τὸ 1302 τὴν βούλλαν αὐτοῦ *Unam sanctam*, ἐν ἣ ὡς δόγμα πίστεως θεωρῶν τὴν θεωρίαν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἀπεριορίστου δυνάμεως τοῦ παπισμοῦ, καταδικάζει ὡς μανιχαϊσμόν (§ 35) τὴν παραδοχὴν δύο ἀνεξαρτήτων δυνάμεων τῆς κοσμικῆς καὶ πνευματικῆς· ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος συγκαλεῖ τὸ 1302 μεγάλην σύνοδον τῶν εὐγενῶν, ἐν ἣ κατηγορεῖ τοῦ πάπα αἵρεσιν καὶ ἐπίθασιν τοῦ παπικοῦ θρόνου καὶ ἐκκαλεῖ τὸ ζήτημα εἰς οἰκουμενικὴν σύνοδον, ὁ δὲ Βονιράτιος συνάψας διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Ἀλβρέχτου προτρέπει αὐτὸν εἰς διάρρηξιν τῆς μετὰ τῆς Γαλλίας συμμαχίας καὶ ὀρίζει τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον, ἔνθα ἐμελλε νὰ ἐκτοξεύσῃ τὸ κατὰ τοῦ Φιλίππου ἀνάθεμα· ἀλλ' οὗτος προλαβὼν στέλλει εἰς Ἀναγνίαν (*Anagni*) τὸν γραμματεῖα αὐτοῦ Γουλιέλμον, ὅστις συνενωθείς μετὰ τινος φυγάδος ἐκ τοῦ οἴκου Κολλονᾶ εἰσελαύνει μετὰ ἐνόπλων ἀνδρῶν καὶ συλλαμβάνει τὸν Βονιφάτιον ἐν τῷ πηλατίῳ αὐτοῦ ἐν ἀρχιερατικῇ στολῇ καὶ ἐπὶ θρόνου καθήμενον. Βεβαίως ὁ λαὸς ἠλευθέρωσε μετ' ὀλίγον τὸν πάπαν, ἀλλ' οὗτος ἀπέ-

θανε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1303) ὑπὸ βαρείας νόσου καταληφθεὶς. Ἐν τούτοις ἡ περὶ αὐτοῦ γνώμη ἐξεγράσθη πρῶτως καὶ δὴ αὐστηρῶς, διότι ὁ μὲν Δάντης κατέταξεν αὐτὸν ἐν τῷ ᾄδι μεταξὺ Νικολάου τοῦ Γ' καὶ Κλήμεντος τοῦ Ε' ὡς σιμωνιακόν, ὁ δὲ λαὸς ἔλεγε περὶ αὐτοῦ ὅτι *εἰσείρπυσεν ὡς ἁλῶπιξ, ἐκυβέρνησεν ὡς λέων καὶ ἀπέθαπεν ὡς κύων*. ὁ Βονιφάτιος εἶναι ὁ θεὸς δεύτερον στέμμα ἐπὶ τῆς παπικῆς τιάρας πρὸς ἐνδειξίν τῆς πνευματικῆς καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας. Ὁ διάδοχος τοῦ Βονιφατίου Βενέδικτος ὁ ΙΑ' (+ 1304) μὴ δυνάμενος νὰ ἐκδικήσῃ τὴν τιμὴν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ, ἠναγκάσθη πολλῶ μᾶλλον νὰ συγχωρήσῃ τὸν Φίλιππον καὶ τὸν οἶκον Κολλονᾶ (πρβλ. Drumann, Gesch. Bonif. VIII Kgsb. 1852.—Boutaric, La France sous Phil. le B. Paris 1861.—Chantrel, Bonif. VIII. Paris 1862.—Gautier, Benoit XI, Paris 1863).

2. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βενεδίκτου ὁ παπικὸς θρόνος ἐχήρηνεν ἐπὶ ἐννεάμηνον, ὅτε ἐπὶ τέλους διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῶν Γάλλων ἐξελέγη ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βορδιγάλων ὑπὸ τὸ ὄνομα Κλήμης Ε' (1305—1314). ὁ πάπας οὗτος ἦν μὲν δημιουργὸς τοῦ Βονιφατίου, προσκείμενος ὅμως εἰς τὰ γαλλικὰ συμφέροντα προετίμησε νὰ ἔχῃ τὴν ἑδρὰν αὐτοῦ πέραν τῶν Ἀλπεων ἐν Ἀθηριῶνι, οὕτω δὲ τὸ 1309 μετατεθείτης εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῆς παπικῆς αὐλῆς ἄρχεται ἡ ἐβδομηκονταετής βαβυλωνιακὴ ἐξορία τῶν παπῶν ἐν Ἀθηριῶνι, (1309-1377). Οἱ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὰς ἡμέρας τοῦ παπικοῦ θρόνου κατέχοντες χαρακτηρίζονται διὰ τὴν χαμερπὴ αὐτῶν ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς Γαλλίας καὶ διὰ τὴν ἱεραρχικὴν αὐτῶν θρασυτητα πρὸς τὰς λοιπὰς χώρας· ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἐπέδρασε πολὺ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν παπῶν καὶ ἐξησφάλισε τῇ γαλλικῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς· ἀρ' ἐτέρου ὅμως ὁ ἐν Ἀθηριῶνι παπισμὸς κατέστη τὸ κέντρον τῆς ἡθικῆς διαφθορᾶς καὶ οὕτως ἀπώλεσε τὸν στέφανον τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὁ Φίλιππος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Ἀλβρέχτου Α' (1308) ἐπεθύμει δι' ἑαυτὸν ἢ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κάρολον τὸν αὐτοκρατορικὸν στέφανον, ἀλλὰ τούτου μὴ κατορθωθέντος, διότι ὁ πάπας ἐκρύχθη ὑπὲρ Ἑρρίκου τοῦ Ζ', ἐκδικούμενος τὸν Κλήμεντα ὑποβάλλει ἐν τῇ ΙΕ' ἐν Βιέννῃ οἰ-

κοιμενικῇ συνόδῳ (1311-12) τὴν ἀναψηλάφησιν τῶν κατὰ τοῦ Βονιφατίου κατηγοριῶν· ὁ Κλήμης ἵνα σώτῃ τὴν μνήμην τοῦ προκατόχου αὐτοῦ συγκατατίθεται εἰς τὴν πλεονεξίαν τοῦ Φιλίππου καὶ καταργεῖ χάριν αὐτοῦ τὸ πλούσιον ἱποτικὸν τάγμα τῶν *Ναϊτῶν*. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλήμεντος (1314) ἐπὶ δύο ὅλα ἔτη ἤριζον πρὸς ἀλλήλους οἱ γάλλοι καὶ ἰταλοὶ καρδινάλιοι, μέχρις οὗ ὑπερίσχυσαν οἱ πρῶτοι καὶ ἐξελέγη *Ἰωάννης ὁ ΚΒ'* (1316-1334)· ἤδη ὅμως τὸ 1314 ἀποθανόντος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας *Ἑρρίκου* τοῦ Ζ' δύο μνηστῆρες τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος παρουσιάσθησαν, *Λουδοβίκος* ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας (1314-47) καὶ *Φριδερίκος* ὁ τῆς Αὐστρίας. Ἐν τῇ ξίρδι ταύτῃ ὁ πάπας διεκήρυξεν ὅτι αὐτὸς ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀποφάσεως, ἀλλ' ὁ Λουδοβίκος νικήσας τὸ 1322 τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ θεωρεῖ ἑαυτὸν ὡς αὐτοκράτορα καὶ ἐναντίον τοῦ πάπα ἐκκαλεῖ τὸ ζήτημα εἰς οἰκουμενικὴν σύνοδον (1324)· ὁ *Ἰωάννης* ἐξετόξευσε μὲν τότε κατὰ τοῦ Λουδοβίκου τὸν ἀφορισμόν, ἀλλ' οὗτος βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ πάπα *Φραγκισκανῶν* καὶ *υπείκων* εἰς τὴν φωνὴν τῆς μερίδος αὐτοῦ εἰσελαύνει τὸ 1327 εἰς *Ἰταλίαν*, γίνεταί δεκτὸς μετὰ ἐνθουσιασμοῦ ἐν *Ρώμῃ*, λαμβάνει τὸν αὐτοκρατορικὸν στέφανον καὶ συγκροτήσας μεγάλην σύνοδον καθαιρεῖ τὸν *Ἰωάννην* καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐκλέγει *Νικόλαον* τὸν *Ε'*, στέψαντα ἐκ δευτέρου τὸν Λουδοβίκον· ἐν τούτοις ὁ *Νικόλαος* δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν, διότι ὅτε τὸ 1329 ἀναγκασθεὶς ὁ Λουδοβίκος ἐπέστρεψεν εἰς Γερμανίαν, ὁ *Νικόλαος* παρεδόθη εἰς τὸν *Ἰωάννην* καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ εἰρκτῇ († 1333), οὗτος δὲ νέους ἀφορισμοὺς ἐξέπεμψε κατὰ τοῦ Λουδοβίκου· ἤδη ὁ αὐτοκράτωρ ἀντὶ πίστεως θυσίας ἦν ἐτοιμος νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ πάπα τὴν εἰρήνην, ἀλλ' οἱ ἐν Γερμανίᾳ εὐγενεῖς ἐξηρεθισμένοι ἕνεκα τῶν παπικῶν ἀξιώσεων ἐκκαλοῦσι τὸ ζήτημα εἰς οἰκουμενικὴν σύνοδον καὶ ἡ ἐκκλησις ἐγένετο ἀποδεκτὴ καὶ ὑπὸ τῶν ἐν *Ἀθηνῶν* καρδινάλιων· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἀπέθανεν ὁ *Ἰωάννης* τὸ 1334. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ *Βενεδίκτου* τοῦ *ΙΒ'* (1334-42) δὲν ἐπετεύχθη ἡ μεταξύ παπισμοῦ καὶ αὐτοκράτορος εἰρήνη, ἐναντίον ὅμως τοῦ παπισμοῦ ἐν τῷ ἐν *Μογουντιακῷ* συμβουλίῳ τῶν ἡγεμόνων (1338) ὥρισθη, ὅτι ἡ ἐκλογὴ τοῦ

ρωμαίου αὐτοκράτορος εἶναι ἔργον τῶν ἐκλεκτόρων ἡγεμόνων, οὐδαμῶς ἀναμιγνυμένου τοῦ πάπα. Ὁ διάδοχος τοῦ Βενεδίκτου *Κλήμης* ὁ *ΣΤ'* (1342-52) ὅλως ἀφωτισμένος εἰς τὰ γαλλικὰ συμφέροντα ἐκπέμπει κατὰ τοῦ Λουδοβίκου νέον ἀφρισμὸν (1346) καὶ ὡς αὐτοκράτωρ ἀναγνωρίζει τὸν βασιλέα τῆς Βοημίας *Κάρολον* τὸν *Δ'*. ἀλλ' οὗτος μόλις τὸ 1349 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουδοβίκου (1347) ἐστέφθη καὶ ἀνεγνωρίσθη, ἀφοῦ μάλιστα ἐπισήμως παρητήθη πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ πάπα· τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην ἐπανέλαβε καὶ ἐπὶ Ἰννοκεντίου τοῦ *ΣΤ'* (1352-62), ὅτε τὸ 1355 καὶ δεύτερον ἐστέφθη αὐτοκράτωρ, καίτοι τὸ 1356 διὰ τῆς χρυσῆς λεγομένης βούλλης ἐξέδωκεν αὐτοκρατορικὸν νόμον, καθ' οὗ τὸν τεύθειεν ἡ ἐκλογή τῶν αὐτοκρατόρων ἔπρεπε νὰ ἐκτελεῖται ὑπὸ τῶν τριῶν πνευματικῶν ἐκλεκτόρων (μητροπολιτῶν δηλ. ἁμὲ καὶ ἡγεμόνων) τοῦ Μογουντιακοῦ, τῆς Κολωνίας καὶ τῶν Τρεβίρων καὶ τῶν τεσσάρων κοσμικῶν τῆς Βοημίας, τοῦ ἐν Ῥήνῳ Παλατινάτου, τῆς Σαξονίας καὶ τοῦ Βραδεμβούργου ἐν Φραγκφούρτῃ. Ἐν τούτοις τὸν διάδοχον τοῦ Ἰννοκεντίου *Οὐρβαίνον* τὸν *Ε'* (1362-70) αἱ ἐν Ἰταλίᾳ ταραχαὶ ἠνάγκαζον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ῥώμην, πράγματι δὲ τὸ 1367 ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπου ὅμως τὸ 1370 ἐπανεκάμφε διότι οἱ πλείστοι τῶν καρδινάλιων δὲν ἠκολούθησαν τῷ παραδείγματι αὐτοῦ· πρῶτος δὲ διάδοχος αὐτοῦ *Γρηγόριος* ὁ *ΙΑ'* (1370-78) εἰκὼν καὶ εἰς τὰς προφητείας τῆς ἁγίας *Βιργίλλου* καὶ *Αἰκατερίνης*, κατάρθωσεν ὀριστικῶς τὸ 1377 νὰ μεταφέρῃ τὸν παπικὸν θρόνον εἰς Ῥώμην (πρβλ. Rabanis, Clem. V et Phil. le B. Paris 1851. — Pöhlmann, der Römerzug Heinrichs d. VII, Nürnberg. 1875. — Jrmmer, die Romfahrt Heinrichs VII, Berlin. 1881. — Bonaini, Acta Heinrichs VII et monum. Flor. 1877. — Wenck, Clem. V und Heinrichs VII, Halle 1882. — Verlaque, Jean XXII, sa vie et ses œuvres Paris 1883. — Riezler, Geschichte Bayerns, Gotha 1880. — Preger, Anfänge d. Kirchl-politisch. Kampf. München 1882. — Müller, der Kampf Ludwigs d. B. mit der römisch. Kurie. Tübing. 1879. — Fridijung, Kaiser Karl IV, Wien 1876. — Werunsky, Kais-Karl IV und s. Zeit, Innsbr.

1880.—Papencordt, Cola di Rienzo und s. Zeit, Gotha 1841.
—κτλ.).

§ 186.

Ο ΠΑΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ (1378—1443).

1. Μετὰ τὸν θάνατον Γρηγορίου τοῦ ΙΑ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐξελέξαντο ὡς πάπαν Οὐρβανὸν τὸν ΣΤ' (1378-89), ἐνῷ οἱ γάλλοι καρδινάλιοι φυγόντες μετὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀποκηρύξαντες αὐτὴν ὡς παράνομον, ἐξελέξαντο ἕτερον πάπαν γάλλον τὸ γένος *Κλήμιεντα* τὸν Ζ' (1378-94) τὴν ἐδραν αὐτοῦ ἔχοντα ἐν Ἀθηνῶνι. Οὕτως ἐγεννήθη τὸ μέγα παπικὸν σχίσμα (1378-1417), τὸ ὁποῖον ἐπιτεινόμενον διὰ τῆς ἐκλογῆς δύο παπῶν (ἐν Ῥώμῃ μετὰ τὸν Οὐρβανὸν ἐπάπυσαν Βονιφάτιος ὁ Θ' 1389-404, Ἰννοκέντιος ὁ Ζ' 1404-6 καὶ Γρηγόριος ὁ ΙΒ' 1406-15, ἐν Ἀθηνῶνι δὲ μετὰ τὸν Κλήμεντα Βενέδικτος ὁ ΙΓ' 1394-1424) διήρесе τὴν χριστιανωσύνην τῆς Δύσεως εἰς δύο στρατόπεδα καὶ ὑπέσκαψε τὸ ὕλικὸν καὶ ἡθικὸν γόητρον τοῦ παπισμοῦ· ἡ παπικὴ δύναμις διαιρεθεῖσα, πᾶσαν καθ' ἑαυτῆς ἀντιθεσιν κατέστησεν ἰσχυροτέραν, μόνον δὲ διὰ τῆς βίας καὶ τῶν καταχρήσεων ἡδύνατο νὰ στηριχθῇ κατὰ τῆς ἀντιθέτου μερίδος. Οἰκτρά καὶ ἀκατονόμαστος εἶναι ἡ εἰσχωρήσασα διαφθορά· ἐπὶ πενταετίαν σχεδὸν ἐστρεφεῖτο ἡ Δύσις κέντρου ἐκκλησιαστικοῦ, ἐβλεπε δέ τις δύο καὶ πολλαῖς πλείονας πάπας ἐκσφενδονίζοντας κατ' ἀλλήλων τὸ ἀνάθεμα καὶ τὸν ἀπορισμὸν. Οὕτως ἡ ἰδέα τοῦ παπισμοῦ ἢ ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Ζ' μετὰ πολλῶν ἀγώνων καὶ μόχλων πραγματωθεῖσα κατεστράφη, πρὸς μεταρρυθμίσιν δὲ καὶ διόρθωσιν τῆς καταστάσεως ταύτης μόνον εἰς τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους ἡδύνατο οἱ ἐν τῇ Δύσει νὰ ἐνατενίσωσιν, ὡς τὸ ὕψιστον κριτήριον. Ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη ἡ Δύσις ἠνείχετο τὴν κατὰ τὰς αἰτίας ταύτην, ἀφοῦ δὲ ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέτυχον διάφοροι προσπάθειαι πρὸς ἄρσιν τοῦ σχίσματος, ἐπὶ τέλους τὸ 1408 ἀπεφασίσθη ὅπως δι' οἰκουμενικῆς συνόδου λυθῇ τὸ ζήτημα καὶ τὸ 1409 συγκροτηθῇ ἡ ἐν Πίττῃ οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἣτις ἐμελλε νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῶν δύο παπῶν, τοῦ ἐν Ῥώμῃ Γρηγορίου τοῦ ΙΒ' καὶ τοῦ ἐν Ἀθηνῶνι Βενεδίκτου τοῦ ΙΓ'. Ἡ

συγκρότησις τῆς συνόδου ἦν κυρίως ἔργον τοῦ τότε καγκελλαρίου τοῦ ἐν Παρισίοις πανεπιστημίου Ἰωάννου τοῦ Γέρσωνος, ὅστις ἐν πολλοῖς συγγράμμασιν ἀνεγνώριζε μὲν τὴν ἀνάγκην ὁρατῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐν Ῥώμῃ, ὑπεστήριζεν ὁμῶς καὶ τὴν ἀνάγκην μεταρρυθμίσεως τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τε τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη αὐτῆς (*Reformatio Ecclesiae in capite et membris*) καὶ διεκήρυττεν ὅτι ὑπὲρ τὸν πάπην ἴστανται αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι. Οὕτω συνεκροτήθη ἡ ἐν Πίσῃ σύνοδος μετὰ πολλῆς τῆς μεγαλοπρεπειας, παρόντων πολλῶν ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων, τῶν ἀρχηγῶν τῶν μοναχικῶν ταγμάτων, ἀντιπροσώπων τῶν δέλα τριῶν πανεπιστημίων, πλέον τῶν τριακοσίων διδασκάλων τῆς θεολογίας καὶ τοῦ κανονικοῦ δικαίου καὶ τῶν πρεσβυτέρων τῶν βασιλέων, ἡγεμόνων καὶ δημοκρατιῶν· ἐν τῇ συνόδῳ ἔπρεπε νὰ παρουσιασθῶσιν οἱ δύο πάπαι καὶ δικασθῶσι, μὴ ἐλθόντες δὲ κατεδικάσθησαν ὡς ἐπίσκοποι, παραξίαι καὶ αἰρετικοί, οὕτω δὲ ἡ σύνοδος προέβη εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Κρητὸς Ἀλεξάνδρου τοῦ Ε' (1409-10), ὅστις διαλύσας τὴν ἐπικίνδυνον σύνοδον, ὑπεσχέθη ὅτι μετὰ τρία ἔτη συγκροτήσει ἐτέραν, ἐπιληφθησομένην τῆς ποθητῆς μεταρρυθμίσεως· οὕτω διελύθη ἡ οἰκουμενικὴ ἐν Πίσῃ σύνοδος (25 μαρτίου—7 αὐγούστου), τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦν, ὅτι νῦν ἀντὶ δύο ἢ Δύσις εἶχε τρεῖς πάπας (πρβλ. Mansi τόμ. 26.—Du Puy, *Histoire du schisme* Paris 1654.—Maimbourg, *Hist. du grand schisme* Paris 1678.—Wessenberg *die grossen K—versaml.* Const. 1819.—Hefele *Concil-geschi* τόμ. 6.—Magnan, *Hist. d'Urb. VI*, Paris 1862. Πενιέρη, *πάπαν Ἀλέξανδρον τὸν Ε' Ἀθῆν.* 1881 κτλ.).

2. Ἀλέξανδρος ὁ Ε' ἀπέθανε μετὰ δεκάμηνον κυδέρνησιν πιθανῶς δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ Βαλτάσαρ Κόσσα, ἀνδρὸς διεφθαρμένου, ὅστις καὶ διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννης ὁ ΚΓ' (1410-15)· ἀναγκωρισθεὶς οὗτος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Σιγισμούνδου (1411-37) καὶ ἄλλων ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, διακηρύττει τὸ 1412 τὴν συγκρότησιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου προταθείσης συνόδου καὶ ὡς τόπον αὐτῆς ὀρίζει τὴν Ῥώμην· ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν αὐτῆς ἦν μικρὸς, τὸ μὲν διότι κατὰ συνεννόησιν τοῦ

πάπα μετὰ τῶν ληστῶν κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν τελευταίων αἱ πρὸς τὴν Ῥώμην ὁδοί, τὸ δὲ διότι ὀλίγοι ἐνεπιστεύοντο εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ· ὅπως δὴ ποτε ἡ σύνοδος κατήρξατο τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, ὅτε δὲ ψαλλομένου τοῦ ὕμνου *Veni creator Spiritus*, μεγάλη γλαυῆ ἐπερᾶν ἔν τῳ ναῷ, τότε πολλοὶ τῶν καρδινάλιων ὑπεψιθύρισαν *Ecce spiritus S. in specie bubonis*. Ἐν τούτοις μετ' ὀλίγον ἡ σύνοδος διελύθη, ὁ δὲ Ἰωάννης ἐπιθυμῶν νὰ ἐλκύσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων, δωρεῖται αὐτῷ διάφορα δῶρα καὶ τὸν καρχελλάριον αὐτοῦ Πέτρον *d'Alliaco (d'Ailly)* ἀναγορεύει καρδινάλιον· ἀλλὰ τὰ πάντα εἰς μάτην, διότι ὁ τε Πέτρος καὶ ὁ Γέρσων ἐν διαφόροις αὐτῶν συγγράμμασι κατέδειξαν τὴν ἀνάγκην ἐλευθέρως ὅλως καὶ ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ πάπα οἰκουμενικῆς συνόδου πρὸς ῥιζικὴν μεταρρυθμίσιν τῆς Ἑκκλησίας, πρὸς τοῦτο δὲ εἶχον μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸν αὐτοκράτορα Σιγισμουῆδον ἐπὶ τέλους ὁ πάπας ἐνέδωκε καὶ συνεκροτήθη ἡ ἐν Κωνσταντινίᾳ οἰκουμενικὴ σύνοδος (1414-18), ἡ μεγαλοπρεπεστέρα καὶ πολυαριθμοτέρα τῶν συνόδων, περὶ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία, διότι ἐν αὐτῇ παρήσαν 18,000 ἱερωμένοι καὶ ἀναριθμητοὶ ἡγέμονες, δοῦκες καὶ ἱππῶται μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν, ἐν συνόλῳ περὶ τὰς 100,000 ξένων, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ φαυλόβιοι γυμναῖκες, ἔμποροι, χειρῶνακτες, ἡθοποιοί, γόητες κτλ. Ὁ Ἰωάννης ἐλπίζων ὅτι ἡ σύνοδος ἔμελλε νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τὰ σχέδια αὐτοῦ προτείνει ὅτι αὕτη ὡς συνέχεια τῆς ἐν Πίσῃ δικαιοῦται νὰ δικάτῃ τοὺς δύο ἐτέρους πάπας, οὐχὶ δὲ καὶ ἑαυτόν· ἀλλ' ὁ Πέτρος ἀπέδειξεν ὅτι ἡ σύνοδος εἶναι ἐλευθέρᾳ ἀπέναντι καὶ τῶν τριῶν παπῶν· περαιτέρω ὁ Ἰωάννης προέτεινεν ἵνα ἡ σύνοδος κυρίως σκεφθῇ ἐπὶ δογματικῶν ζητημάτων, ἐν παρέργῳ δὲ μόνον περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς Ἑκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἡ πρότασις αὕτη κατέπεσε, τοῦ *D'Ailly* ἀποδείξαντος ὅτι τὸ κύριον ἔργον τῆς συνόδου εἶναι ἡ μεταρρυθμίσις τῆς Ἑκκλησίας κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη αὐτῆς· ἔπειτα ὁ πάπας ἐπιζητῶν πλειοψηρίαν προέτεινεν ἵνα μόνον οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἡγούμενοι παρακαθίσωσι καὶ ψηφοφρήσωσιν, ἀλλὰ καὶ ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη, τοῦ δικαιώματος τῆς ψηφοφρείας χορηγηθέντος καὶ εἰς τοὺς διδάκτορας καὶ ἱεροκλήρυκας· τέλος καὶ ἡ ἑτέρα πρότασις τοῦ πά-

πα ἕνα τοῦλάχιστον ἡ ψηφοφορία γένηται κατὰ πρόσωπα ἀπερρίφθη, ἀποδεκτῆς γενομένης τῆς κατὰ ἐθνικότητος, τοιαῦται δὲ ἦσαν αἱ τῶν Γερμανῶν, Ἀγγλῶν, Γάλλων, Ἰταλῶν καὶ Ἰσπανῶν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε τὸν ρεβρουάριον τοῦ 1415 παρουσιάσθη ἐν τῇ συνόδῳ λίβελλος κατὰ τοῦ πάπα, κατηγορῶν αὐτοῦ σιμωνίαν, ἀσέλγειαν, ἀπιστίαν καὶ φόνον· ὁ Ἰωάννης μὴ δυνηθεὶς νὰ παρακωλύσῃ τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τῆς κατ' αὐτοῦ ἀποφάσεως καὶ νὰ διαίρῃ τὴν σύνοδον, ἐγκαταλείπει αὐτὴν νυκτὸς καὶ φεύγει μεταμφιεσθεὶς ὡς ἱπποκόμος. Ἡ σύνοδος τότε παρ' ὀλίγον διελύετο, συνεκρατήθη ὅμως διὰ τοῦ Σιγισμούνδου καὶ τοῦ Γέρτωνος καὶ τῇ 30 μαρτίου τοῦ 1415 ἐπεκύρωσε τὴν ἀρχήν, ὅτι ἡ ἐν *Κωνσταντίνῳ* σύνοδος ὡς ἀντιπροσωπεύουσα τὴν στρατευομένην *Ἐκκλησίαν* ἔχει τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς ἡμέσως ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι πᾶς τις καὶ αὐτὸς ὁ πάπας προκειμένου περὶ πίστεως, περὶ τῆς ἁρσεως τοῦ σχίσματος καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς *Ἐκκλησίας* πρέπει νὰ ἰπακούῃ αὐτῇ. Μετὰ τὴν παραδοχὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης ἡ σύνοδος καθήρεσε τὸν Ἰωάννην, ὁμοίως καὶ τὸν Βενέδικτον κατὰ τὴν τριακοστὴν ἐβδόμην συνεδρίασιν, ἐνῷ ὁ Γρηγόριος παρητήθη ἐκουσίως καὶ ἐγένετο καρδινάλιος ἐπίσκοπος *Πόρτου*· τούτων οὕτω γενομένων ἡ σύνοδος περὶ δύο τινῶν κυρίως εἶχε νὰ σκεφθῇ περὶ ἐκλογῆς· πάπα καὶ περὶ μεταρρυθμίσεως τῆς *Ἐκκλησίας*· ὁ Σιγισμούνδος μετὰ τῶν Γερμανῶν καὶ Ἀγγλῶν ὑπεστήριζεν ὅτι τῆς ἐκλογῆς τοῦ πάπα πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ μεταρρύθμισις τῆς *Ἐκκλησίας*, ἀλλ' ἡ πλειοψηφία τῶν Γάλλων, Ἰταλῶν καὶ Ἰσπανῶν ἐξενίκησε καὶ οὕτω τὸν νοέμβριον τοῦ 1417 ἐξελέγη πάπας *Μιρίνιος* ὁ Ε' (1417-31), ἀλλ' ἐντεῦθεν ἐματαιώθη ἡ σκοπούμενη μεταρρύθμισις, διότι ὁ Μαρτίνος περιέπλεξε τὴν σύνοδον εἰς τὰς πλεχτάνας αὐτοῦ, συνέδεσεν ἰδιαιτέρας συνθήκας μετὰ τῶν διαφύρων ἐθνῶν καὶ διέλυσε τὴν σύνοδον κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν πέμπτην αὐτῆς συνεδρίασιν (22 ἀπρίλ. 1418), διανέμειν πᾶσιν ἀρέσεις ἁμαρτιῶν (πρβλ. Mansi, τόμ. 27 καὶ 28. —Lenfant, Hist. du Conc. de Const. Amst. 1727.—Hübler, die Konst. Reformat. Leip. 1867. —Caro, das Bündn. v. Canterb. eine Episode aus d. Gesch. d. Konst. K. Gotha

1880.—Zürcher, Gerson's Stellung auf d. Conc. zu Konst. Lpz. 1871 κτλ.).

3. Ἡ ἐν Κωνσταντία σύνοδος ἀπεφάσισεν, ἵνα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν συγκροτῶνται οἰκουμενικαὶ σύνοδοι πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς 'Εκκλησίας, ὃ δὲ Μαρτῖνος ὡς τόπον τριαύτης συνόδου ὥρισε τὴν *Παβίαν*· ἤδη ὁμοῦ πρὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτῆς μετέθηκε τὴν σύνοδον εἰς *Σιένην*, τὴν ὁποίαν μετ' ὀλίγον διαλύσας ἕνεκα τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν παρέδρων, ὥρισεν ἵνα μετὰ ἐπτὰ ἔτη συνέλθῃ ἡ σύνοδος ἐν *Βασιλείᾳ*. Ὁ Μαρτῖνος ἀπέθανεν ἐν τῷ μεταξύ, ὃ δὲ διάδοχος αὐτοῦ *Εὐγένιος ὁ Δ'* (1431-47) συνεκάλεσε τὴν σύνοδον ἐν *Βασιλείᾳ* (1431-43) καὶ ὡς ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἀπέστειλεν αὐτόθι τὸν ἐπίσκοπον καρδινάλιον *Ἰουλιανὸν τὸν Καρσάρην*. Ἐν τούτοις ἐπειδὴ ἡ σύνοδος ἐφάνη ἐπικίνδυνος τῷ πάπᾳ, ὡς ἀποδεξαμένη τὴν ἀρχὴν τῆς ἐν Κωνσταντία συνόδου περὶ τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ὁ *Εὐγένιος* προφασιζόμενος ὅτι ἐν *Βασιλείᾳ* διχιδόσθαι ἡ αἵρεσις τοῦ *Χ'υς* καὶ ὅτι εἶναι ἀνάγκη νᾶ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις περὶ ἐνώσεως μετὰ τῶν Ἑλλήνων, μετὰ ἐν καὶ ἥμισυ ἔτος διατάσσει τὴν μεταθέσιν τῆς ἐν *Βασιλείᾳ* συνόδου εἰς *Βολωνίαν*· ἀλλὰ τὴν ἀξίωσιν ταύτην τοῦ πάπα ἐπολέμησαν πάντες, μηδ' αὐτοῦ τοῦ *Καίσαριν* ἐξαιρουμένου καὶ ἡ σύνοδος ἐπαναλαβοῦσα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς περὶ τοῦ ἀπολύτου κύρους τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐπιτάσσει τῷ πάπᾳ ἵνα ἐντὸς 3 μηνῶν προσωπικῶς ἢ δι' ἀπεσταλμένων παρουσιάσῃ εἰς αὐτήν. Ὁ *Εὐγένιος* τότε διέλυεν αὐτὴν τὸ 1433, ἐνῷ αὕτη ἐξηκολούθει τὰς ἐργασίας αὐτῆς, μάλιστα μετ' ὀλίγον ὁ πάπας ἕνεκα ταραχῶν ἐν *Ῥώμῃ* φυγῶν εἰς *Φλωρεντίαν* ἔρχεται εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς ἐν *Βασιλείᾳ* συνόδου καὶ ἀναγνωρίζει αὐτὴν τὸ 1435. Ἐν τούτοις ἐπειδὴ ἡ σύνοδος σπουδαίως ἐπελάβετο τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς 'Εκκλησίας, ὁ πάπας κατηγορεῖ αὐτῆς αὐθαρισίαν καὶ ἐπικαλεσθεὶς τὴν ἀνάγκην τῆς μεταθέσεως ἕνεκα τῆς μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐνώσεως μετατίθῃσιν αὐτὴν εἰς *Φεργράραν* (1438) καὶ ἔπειτα εἰς *Φλωρεντίαν* (1439). Οὐδὲν ἦττον ἡ ἐν *Βασιλείᾳ* σύνοδος καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ *Καίσαριν* καὶ τῶν πλείστων καρδινάλιων ἐξηκολούθει τὰς ἐργασίας αὐτῆς καὶ κατεδίκησε τὸν πάπαν εἰς

ἀργίαν, οὕτω δὲ ὑπάρχον ἀπέναντι ἀλλήλων δύο οἰκουμενικαὶ σύνοδοι. Τὴν προεδρείαν τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου ἀνέλαβεν ἡδὴ ὁ ἐπίσημος καρδινάλιος *Α υδοβίκος d Alemand*, κατὰ δὲ τὴν 34 συνεδρίασιν ὁ πάπας Εὐγένιος καθηρέθη καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐξέλεγη ὁ πρῶτην δούξ τῆς Σαβοΐας Ἀμεδαῖος ὁ Α' ὑπὸ τὸ ὄνομα *Φηλιξ Ε'*. οὗτος ὅμως σχετικῶς ὑπ' ὀλίγων ἀνεγνωρίσθη, ἡ δὲ σύνοδος ἐπὶ μᾶλλον ἀποβάλλουσα τὴν ἰσχὺν αὐτῆς καὶ τὸ κῶρος ἔτεινεν εἰς τὴν διάλυσιν αὐτῆς, καθόσον μάλιστα καὶ τὰ ἐπιστημότερα αὐτῆς μέλη, τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, ὡς π. χ. *Αινείας ὁ Σύλβιος ὁ Πικκολομίνης, Νικόλαος ὁ Κουζάνος* κτλ. προσήλθον εἰς τὴν μερίδα τοῦ πάπα. Οὕτως ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος ἀπὸ τῆς 45 αὐτῆς συνεδριάσεως (1443) ἦν λείξις κενή, καὶ μετετέθη μὲν τὸ 1448 εἰς Λωζάνην, διελύθη ὅμως ἐκεῖ ὀριστικῶς ἀφοῦ τὸ 1449 ἀνεγνώρισε τὸν διάδοχον τοῦ Εὐγενίου *Νικόλαον τὸν Ε'* (1447-55). Ἐκ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου ἐπωφελήθη μόνον ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας *Κάρολος ὁ Ζ'*, ὅστις κατώρθωσε τὸ 1438 νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς γαλλικανῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς δευτέρας ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας (§ 184, 2 πρὸς Mansi τόμ. 29-31 καὶ τοὺς ἄνω σημειωθέντας συγγραφεῖς Wessenberg, Raumer καὶ Hefele).

§ 187.

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΠΑΠΑΙ (1443—1517).

Τὸν Νικόλαον Ε' ἐπίσημον διὰ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἰδρύσιν τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ διεδέχθη *Καλίξτος ὁ Γ'* (1455-58), ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἐγεθθέντες οἱ Γερμανοὶ ἐζήτουν ἐκκλησιαστικὰς ἐλευθερίας, οἷων ἀπήλαυσαν οἱ Γάλλοι, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας *Φριδερίκος ὁ Γ'* (1439-93) παραπεισθεὶς ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου *Αινείου τοῦ Σύλβιου* ἐμάταίωσε τὸ ἔργον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ *Καλίξτου* ἐπὶ τὸν παπικὸν θρόνον ἀνῆλθεν αὐτὸς ὁ *Αινείας Σύλβιος* ὑπὸ τὸ ὄνομα *Πιος ὁ Β'* (1458-64) ἀνὴρ λόγιος, πολὺπειρος καὶ ἐνεργητικὸς· καὶ ὁ πάπας οὗτος ἐμπορούμενος τῆς ἰδέας τῶν σταυροφοριῶν ἐποιήσατο πρὸς τοῦτο διαφόρους ἀπειρίας ἀλλ' εἰς μάτην· ἐμπνεόμενος ὅμως καὶ ὑπὸ τῆς

ιδέας τῆς ἀπεριορίστου παπικῆς μοναρχίας συνεκρότησε τὸ 1459 τὴν ἐν Μαντουῆ οἰκουμένην σύνοδον, ἐν ἣ καταδικάσας ὡς αἵρετικὰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Κωνσταντίᾳ καὶ Βασιλείᾳ συνόδου, τὴν ἀπόρριπτον ἐφήρμοσεν ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μογουντιακοῦ Διεδρίχου καὶ τοῦ κόμητος Σιγισμούνδου, τὸν μὲν πρῶτον στερήσας τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ (1461), τὸν δὲ δεύτερον ἀρρώσας (1460) διότι ἐζήτησε κατὰ τοῦ πάπα ἐκκλητοῦν εἰς οἰκουμένην συνόδον· ὁ πάπας οὗτος διὰ τινος βουλλῆς πρὸς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κολωνίας κατεδίκασε τὰ πρότερον ὑπ' αὐτοῦ γερθέντα ἀντιπαπικὰ συγγράμματα. Οἱ διάδοχοι τοῦ Πίου μέχρι τῆς Μετρρυθμίσεως εἶναι ἐπίσημοι διὰ τὴν ἀτέλγειαν αὐτῶν καὶ τὴν λοιπὴν διαφθοράν. Οὕτω π. γ. Πιῦλος ὁ Β' (1464-71) γνωστὸς διὰ τὴν ματαιότητά αὐτοῦ, τὴν ἀσωτεῖαν καὶ τὴν σπατάλην· ὁμοίως αὐτῷ ἦν Σίξτος ὁ Δ' († 1484) ὁ καθάρσας τὸ περὶ ἀσπίλου συλλήψεως δόγμα (*immaculata conceptio*) καὶ συμμετασχὼν εἰς τὴν μυσταρὰν κατὰ τῶν Μεδίκων συνωμοσίαν ἐν Φλωρεντίᾳ· ὁ Σίξτος εἶναι ὁ πάπας ἐκεῖνος, ὅστις πρῶτος ἐπιβελὼν τὸν ἐπὶ τῶν πορνῶν φόρον ἡύξησε τὰ εἰσοδήματα τῆς παπικῆς αὐλῆς, ἐδώρει ἡγεμονίας καὶ ἄλλα πολλὰ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ καὶ ἐν μιᾷ ἐπιγραφῇ ὠνόμασεν ἑαυτὸν θεόν· Μετ' αὐτὸν τὸν θρόνον τοῦ Πέτρου ἀνῆλθεν Ἰννοκέντιος ὁ Η' († 1492), ὅστις κυρίως εἶναι γνωστὸς διὰ τὴν ἐν Γερμανίᾳ εἰσαγωγὴν τῆς δίκης· κατὰ τῶν γοήτων καὶ διὰ τὴν πρόνοιον διὰ τὰ 16 αὐτοῦ τέκνα, ἕνεκα τῆς ὁποίας ὠνομάσθη πατὴρ τῆς πατρίδος (*Octo Nocens genuit pueros, totidemque puellas, Hunc merito poterit dicere Roma patrem*). Τοσοῦτον ἐπετάθη ἡ ἐν τῇ παπικῇ αὐλῇ διαφθορά, ὥστε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰννοκεντίου διὰ τῆς ἐξαγορᾶς τῶν ψήφων τῶν καρδινάλιων κατέλαβε τὸν παπικὸν θρόνον ὁ καρδινάλιος Βοργίας ὡς Ἀλέξανδρος ΣΤ' (1492-1503) ὁ πάπας δηλ. ἐκεῖνος, ὅστις πρὸς οὐδένα ἕτερον δύναται νὰ παραβληθῇ κατὰ τὴν διαφθοράν· ὅλη αὐτοῦ ἡ κυβέρνησις εἶναι σειρὰ ἀνοσιουργημάτων· ἐν ἀβιμιτουργίαις διατελὼν πρὸς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Λουκριτίαν, πρὸς ἕνα μόνον ἔτεινε νὰ πλουτίσῃ τὰ τέκνα αὐτοῦ καὶ μάλιστα τὸν Βοργίαν καὶ πρὸς τοῦτο οὐδένος ἐφειδετο οὔτε ἀπιστίας οὔτε δηλητηριάσεως πλουσίων καρδινάλιων, οὔτε ἄλ-

λου τινός· ὁ Ἀλέξανδρος οὗτος, εὐρεθείσης τότε τῆς τυπογραφίας εἰσήγαγε τὴν βιβλιοκρισίαν καὶ οὕτω κατώρθωσε νὰ ἀμβλύνῃ τὸ κεντρον τῆς κατ' αὐτοῦ δημότητος γνώμης· ἀπέθανε τὸ 1503 διὰ δεδηλητηριασμένου οἴνου, τὸν ὁποῖον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βοργίας προητοίμασε διὰ πλούσιόν τινα καρδινάλιον. Τὸν διάδοχον αὐτοῦ *Πιον Γ'* κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀποθνήσκοντα διεδέχθη *Ἰούλιος ὁ Β'* († 1513) ἡ κυβέρνησις τοῦ ὁποίου εἶναι μία σειρὰ πολέμων πρὸς ἐπέκτασιν τῆς παπικῆς ἐξουσίας· ὁ πάπας οὗτος ἀπεδίωξε τοὺς Γάλλους ἐκ τῆς βορείου Ἰταλίας, δι' ὅτερ οὗτοι συγκροτήσαντες σύνοδον ἐν Τουρώνοις (1510) ἤρνηθησαν τὴν πρὸς αὐτὸν ὑποταγὴν· ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας *Μαξιμιλιανὸς ὁ Α'* (1493-1519) ἐπιθυμῶν ἐλευθερίας διὰ τὴν γερμανικὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τοῦ λογίου *Βιφιλιγγ* συνέταξεν ἐκκλησιαστικὴν νομοθεσίαν, ἐνωθεὶς μετὰ τῶν Γάλλων συνεκρότησε τὴν ἐν *Πιση* οἰκουμεικὴν σύνοδον (1511), ἣτις ἀνενέωτε τὰς ἀποράσεις τῆς ἐν Βασιλείᾳ καὶ καθήρεσε τὸν πάπαν· ἀλλ' ὁ *Ἰούλιος* ἐπιτεθεὶς μετὰ τῶν Ἑλβετῶν ἀναγκάζει αὐτὴν νὰ μετατεθῇ εἰς *Λούγδουνον*, ὅπου καὶ διελύθη, συγκροτεῖ δὲ ὁ ἴδιος τὴν *Ε'* οἰκουμεικὴν ἐν *Λατερανῶ* σύνοδον (1512-17) ὅπου ἀνεθεμάτισε τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας *Λουδοβικον τὸν Β'* (1498-1515) καὶ ἐσυνθηκολόγησε μετὰ τοῦ *Μαξιμιλιανοῦ*. Τὸν *Ἰούλιον* διεδέχθη *Λέων ὁ Ι'* (1513-21) ἐκ τοῦ εὐγενοῦς οἴκου τῶν *Μεδίκων*, ἀνὴρ μεγάλης παιδείας, ἀλλ' ἄσωτος, σπάταλος καὶ μηδεμίαν αἵσθησιν ἔχων διὰ τὴν τὴν ὀρθοκρίαν καὶ ἐκκλησίαν· ὁ πάπας οὗτος ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ *Λατερανοῦ* (1517) ἑώρτασε τὸν ὀβριμβον τοῦ παπισμοῦ κατὰ τῆς ἐκ κλησιαστικῆς νομοθεσίας τῶν Γάλλων, τὴν ὁποίαν ὁ διάδοχος τοῦ *Λουδοβίκου Φραγκίσκος ὁ Α'* (1515-47) ἐθυσίασεν ἀπέναντι ἄλλων συμφερόντων, καὶ ἀνενέωτε τὴν καταδίκην τῶν ἐν *Κωνσταντίᾳ* καὶ *Βασιλείᾳ* συνόδων· ἀλλ' ἀκριβῶς κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἐβρόντησεν ἡ ἤχηρὰ φωνὴ τοῦ *Λουθήρου*, ἣτις κατώρθωσε κατὰ τοῦ παπισμοῦ ὅ,τι δὲν ἔδυνάθησαν οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως καὶ αἱ σύνοδοι (πρδλ. Hagenbach, *Erinn. an Sylvio*, Basel 1840. — Voigt, *Enea Sylvio*, Bri 1856. — Frantz, *Sixtus IV*, Rgsb. 1880 — Ollivier, *le pape Alex, VI et les Borgias*, Paris 1870. — Clé-

ment, Les Borgia, hist. du pape Alex. VI, Paris 1882.—Gregorovius, Lucretia Borgia, Stuttg. 1876.—Dusmenil, Hist. de Jules II Paris 1873.—Brosch, Pap. Jul. II Gotha 1878.—Röderer, Louis XII et Francois I Paris 1875.—Audin, Hist. de Leo X. κτλ.).

§ 188.

ΑΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ.

Περὶ καθόλου Wilhelm von Tyrus, Geschichte d. Kreuzzüge μετὰφρ. γερμ. τοῦ Kaubler, Stuttg. 1840.—Michaud. Hist. des Croisades.—Maimbourg. Hist. universelle des Croisades Paris 1868.—Wilken, Gesch. d. Kreuz. Leip. 1807.—Röhrich, Beiträge z. Gesch. d. Kr. Brl 1874. 78.—Kugler, Gesch. d. Kreuz. Brl 1880.—Hahn, Ursach. und Folg. d. Kreuz. Gifsw. 1859.—Pritz, Kulturgesch. d. Kreuz. Brl. 1883.—Henne am Rhyn, die Kreuz. und d. Kultur ihr Zeit Lpz. 1883.—Neander K-G. τόμ. 7, σελ. 158.—Hagenbach K-G. τόμ. 2, σελ. 234.—Παπαρηγοπούλου ἱστορ. τοῦ ἑλλ. ἔθνους, τόμ. 4, σελ. 488 κτλ.

1. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ παπισμοῦ ἀνήκουσι καὶ αἱ Σταυροφορίαι, καθόσον αὐταὶ ὑπὸ τῶν παπῶν προκληθεῖται καὶ παρσκευασθεῖται μεγάλως συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνύψωσιν αὐτῶν καὶ τὸ μεγαλεῖον. Ἐξ-τάζοντες τὰ αἷτια τὰ προκαλέσαντα τοὺς θρησκευτικοὺς τούτους πολέμους, τοὺς κινηθέντας ὁρῶμεν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν τόπων καὶ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐπὶ δύο αἰῶνας διαρκέσαντας, δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι παρὰ πολλοῖς σταυροφόροις ὡς τοιαῦτα ἐχρησίμευσεν ὁ εἰλικρινὴς ἐνθουσιασμός καὶ τὸ συμφέρον τῆς χριστιανιστοσύνης· ἀμερολήπτως ὅμως κρίνοντες ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ταῦτα δὲν ἦσαν οὔτε τὰ κύρια οὔτε τὰ μόνα ἐλατήρια. Ἐν πρώτοις δεῖον νὰ ἀποκρούσωμεν τὴν ἰδέαν ὅτι αἱ σταυροφορίαι προεκλήθησαν διττὴν κατ' αἰτησιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλέξιου τοῦ Κομνηνοῦ, οὐ μόνον διότι ἡ κατάστασις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους δὲν ἐχρηζε τῆς βοήθειας τῶν Δυτικῶν, ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἡ ἀνάγκη αὕτη οὐδέποτε ὁ Ἀλέξιος θὰ προσέβαινεν εἰς τοιαύτην αἰτησιν γινώσκων ἐκ πείρας τοὺς Δυτικούς· ἔπειτα εἶναι ἀναμφίβολον, ὡς καὶ τὰ π. ἀγμματα ἐκ τῶν ὑπέρων ἐδειξαν ὅτι αἱ σταυροφορίαι προε-κλήθησαν ὑπὸ τῶν παπῶν χάριν τῶν παπικῶν αὐτῶν συμφερόντων· οἱ πάπαι οἱ τοσάκις ἐπορθαλμιάσαντες τῇ Ἀνατολῇ ἐν τοῖς πολέ-

μεις τούτοις ἐνείδον οὐ μόνον τὸ μέσον τοῦ ἐξάγειν ἐν τῇ Δύτει τὴν κυμαινομένην αὐτῶν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐπικρατῆσαι ἐν Ἀνατολῇ, τούτου δὲ ἀληθῶς ἐπέτυχον πρὸς καιρὸν ὑποτάξαντες πολλὰς τῆς Ἀνατολῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτῶν· ἐὰν δὲ αὐτοὺς καὶ τὰ σταυροφόρα στρατεύματα ἐνέπνεε μόνον ὁ ζῆλος τοῦ Χριστοῦ, τότε οὔτε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς θὰ ὑπέταττον, οὔτε τὰς ὡμὰς ἐκείνας καὶ θηριώδεις βιαιοπραγίας θὰ διέπραττον. Αἱ παρατηρήσεις ἡμῶν αὐταὶ ἐπικυροῦνται καὶ ὑπὸ Γουλιέλμου τοῦ Τυρίου, ὅστις πρῶτος ῥῆθι παρετήρησεν ὅτι οἱ Σταυροφόροι δὲν ἐκινουῦντο πάντες ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐλαττηρίων, διότι οἱ μὲν ἐξεστράτευον ἵνα μὴ ἐγκαταλίπωσι τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν καὶ φίλους, ἄλλοι δὲ ἵνα μὴ κατηγορηθῶσιν ἐπὶ θρησκευτικῇ ἀδιαφορίᾳ, ἄλλοι ἐκ κυρνοῦς καὶ ἄλλοι ἵνα ἀποφύγῃσι τὰ πολιτικά βάρη. Οὕτως ἐκ πάντων τούτων τῶν φαινομένων καὶ κρυπτομένων αἰτίων προῆλθον αἱ Σταυροφορίαι, αἵτινες καίτοι ἐπὶ τέλους ἀπέτυχον τοῦ θρυλουμένου σκοποῦ καὶ πολλὰ τῇ Ἀνατολῇ προξένησαν δεινά, σπουδαῖα ὅμως καὶ σιγμαντικά διὰ τὴν Δύσιν ἔσχον ἀποτελέσματα κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν, τὸν κοινωνικὸν καὶ βιομηχανικὸν βίον, καθόσῃ ἐνεῦθεν νέαι θεωρίαι καὶ τάσεις, νέαι ἀνάγκαι καὶ δυνάμεις ἐγνώθησαν, ταῦτα δὲ πάντα ἐξηγητήσαν τοὺς δυτικούς λαοὺς καὶ παρεσκεύασαν αὐτοὺς τὴν μετὰδρασιν εἰς τὴν νεωτέραν αὐτῶν κατὰστασιν.

2. Ἡδὴ τὸ 999 ὁ πάπας Σιλβέστρος ὁ Β' συνέλαβε τὴν ιδέαν τῶν σταυροφοριῶν, Γρηγόριος δὲ ὁ Ζ' πρότείνει μάλιστα νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ χριστιανικοῦ στρατοῦ ὅ,τι ὅμως δὲν κατώρθωσιν οἱ πάπαι οὗτοι δεξιόγχεον Οὐρβανὸς ὁ Β'· εἰς τοῦτον δηλ. κατὰ τοὺς συγγραφεῖς τῆς Δύσεως ἐμρνισθῆις φαντακός τις μοναχὸς Πέτρος ὁ ἐξ Ἀμβιανῆς διὰ ζωφερῶν χρωμάτων παρέστητε τὴν κατὰστασιν τῶν ἐν Ἀνατολῇ Χριστιανῶν, ἐπιπροσθεὶς ὅτι ἰδὼν κατ' ὄναρ τὸν Χριστὸν διετάχθη ὑπ' αὐτοῦ ἵνα διεγείρῃ τὴν Δύσιν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἱερῶν τόπων· ὁ Οὐρβανὸς ἐπέτρεψεν αὐτῷ τότε νὰ διέλθῃ τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν διεγείρων τὸν ζῆλον τῶν Χριστιανῶν, ὁ ἴδιος δὲ τὸ 1095 ἐν δυτῇ συνόδῳ ἐν Πλακεντίᾳ καὶ Ἀρβέρνῃ (Κρενμόντ) τοσοῦτον ἐνεθουσίασε τὰ πλήρη, ὥστε παρὰ

πάντων ὡς ἀφ' ἐνὸς στόματος ἠκούσθη ἡ ζωνή, τοῦτο εἰ.αι θέ-
λημα τοῦ Θεοῦ, πολλοὶ δὲ προσήλθον ἵνα προσδέσαντες ἐπὶ τῆς
δεξιᾶς χειρὸς τὸν ἐρυθρὸν σταυρὸν ἐκστρατεύωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν.
Ἦδη τὸ ἔαρ τοῦ 1096 ὑπὸ τὸν ἱππότην Βάλιερ τὸν ἀκτιήμιονα
(*Habenichts*) πολλὰ ἄτακτα πλήθη κατήρξαντο τοῦ ἀγῶνος, συνη-
κολούθησε δ' αὐτοῖς καὶ Πέτρος ὁ Ἐρμηλῆτης μετὰ 40,000 ἀνδρῶν·
ἀλλὰ τὰ πλήθη ταῦτα. τὸ μὲν κατεστράφησαν ἐν Βουλγαρίᾳ, τὸ δὲ
ἐνικτήθησαν ἐν Νικαίᾳ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν· ἐπίσης ἐτέρᾳ στρατιᾷ
ἐκ 200,000 ἀτάκτων καὶ διεσπασμένων κατεστράφη ἐν Οὐγγαρίᾳ
τῇ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῆς. Πρῶτον κατὰ τὸν αὐγούστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους
τακτικὸς στρατὸς σταυροφόρων μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅς-
τις ἐξ 600,000 συγκεῖμενος καὶ τελῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐπι-
σημοτέρων τῆς Δύσεως ἡγεμόνων, ὡς Γοδόφριδου τοῦ ἐκ Βοιτι-
λῶνος τοῦ ἀρχιστρατήγου, τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Βαλδουίνου καὶ
Εὐσταθίου, τοῦ Οὐγωνίου, τοῦ Ροδέριου, τοῦ Βιερμόνδου, τοῦ Ταγ-
κρέδου κτλ. ἀρῶν ἐσυνήκολόγησε μετὰ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ περὶ
τῆς ἀποδόσεως τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν, διεπεραιώθη εἰς Χαλκη-
δόνα τὸν μᾶλλον τοῦ 1097. Οἱ σταυροφόροι ἐν συνδέσμῳ μετὰ τῶν
Βυζαντινῶν ἐκυρεύσαν ἐν πρώτοις τὴν Νίκαιαν, οὕτω δὲ διὰ πολλῶν
κακουγιῶν καὶ μόχθων ἀρῶντο πρὸ τῆς Ἀντιόχειας καὶ ἐπολιόρκη-
σαν αὐτήν· ἀλλ' ἤδη διακρήξαντες τὰς πύλεις τοῦ Βυζαντινοῦ συν-
θήκας εἰσῆλθον διὰ δόλου εἰς τὴν Ἐδέεσαν καὶ ἔδρυσαν τὸ πρῶτον
λατινικὸν βασίλειον, τὸ αὐτὸ δὲ μετ' ὀλίγον ἐπράξαν κυριεύσαντες
καὶ τὴν Ἀντιόχειαν· τέλος τὸν ἰούλιον τοῦ 1099 ἐκυρεύσαν καὶ τὴν
Ἱερουσαλήμ, εἰς τὴν εἰσελθόντες μετὰ ψαλμῶν καὶ ὕμνων ἀνηγόρευ-
σαν βασιλέα τὸν Γοδόφριδον καὶ ἔδρυσαν λατινικὸν πατριαρχεῖον με-
τὰ τεσσάρων ὀρχ' ἐπισκοπῶν καὶ πολλῶν ἐπισκοπῶν. Ὁ Γοδόφρι-
δος ἀπέθανε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, τοῦτον διαδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ
Βαλδουίνος (1100-1118) κυριεύσας τὴν Πτολεμαῖδα, Βηρυτὸν καὶ
Σιδῶνα, τοῦτον δὲ Βαλδουίνος ὁ Β' (1118-31) καὶ τοῦτον ὁ Φορβ-
λων, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ μεγάλως ἐπέξετάθη τὸ λατινικὸν κράτος. Ἡ
ἀγγελία τῶν γεγονότων τούτων ἐξήγειρε τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν δυτι-
κῶν, ἥδη δὲ τὸ 1101 διοργανώθησαν ἐν Γερμανίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Ἰτα-

λία τρεῖς μεγάλοι στρατοὶ ἐκ 260,000 ἀνδρῶν πρὸς κατὰληψιν τοῦ Βαγδατίου, ἀλλὰ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων (πρβλ. Sybel, *Gesch. d. ersten Kreuz. Leip* 1881.—Hagenmeyer, Peter d. Eremit. *Lpz.* 1879).

3. Ἡ δευτέρα σταυροφορία (1147) προεκλήθη ὑπὸ τῆς κατὰ τὸ 1146 ἐπελθούσης ἀλώσεως τῆς Ἑδέσσης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ πάπας Εὐγένιος ὁ Γ' προτεκάλεισε τότε τὰ χριστιανικὰ τῆς Δύτειος ἔθνη εἰς τὰ ὅπλα ὑποσχόμενος τοῖς σταυροφόροις οὐ μόνον ἀμαρτιῶν ἄρεσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν πολιτικῶν καθηνόντων, Βερνχάρδος δὲ ὁ Κλαιβώ διὰ τῆς πυρετώδους αὐτοῦ εὐγλωττίας παρῶξυνεν εἰς τὸν ἀγῶνα *Λουδοβίκον τὸν Ζ'* τῆς Γαλλίας καὶ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας *Κονράδον τὸν Γ'*. Οἷτω συνεκεντρώθη μέγας στρατὸς (1,140,000), ὅστις ὁμῶς διαπεραιωθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν, τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ ξίφους τῶν Τούρκων, τὸ δὲ ὑπὸ λιμοῦ καὶ λοιμοῦ καὶ τῆς παρεισδυσάσης ποικίλης διαφθορᾶς κατεστράφη, ὀλίγων μόνον ἐλεεινῶν λειψίων ἐν καταισχύνῃ ἐπιστρεφάντων εἰς τὰς ἐστίαις αὐτῶν (Kugler, *Studien z. Geschichte d. 2 Kreuz. Suttg.* 1866.—Neumann, Bernhard v. Clairv. und d. 2 Kreuz. *Hldb.* 1882).

4. Ἐν τούτοις τὸ βεβαίον τῆς Ἱερουσαλῆμ ἀπὸ πολλοῦ ῥῆθι περιτλήθη εἰς μεγάλην κατὰπτωσιν· ἐσωτερικαὶ διχόνοιαι καὶ ἀντιζηλταὶ μετὰ τῶν κρατούντων, ἀγριότης καὶ διαφθορὰ τοῦ κλήρου, τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ στρατοῦ, ἀπειθεια καὶ ἀταξία καὶ πολλὰ ἕτερα δεινὰ ἐκράτουν μετὰ τὸ πέντων μὲν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ δυτικῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἐκεῖ γεννηθέντων ἀπογόνων τῶν σταυροφόρων, τῶν οὕτω δὴ *Πονυλλάνων* λεγομένων, γένους διεφθαρμένου ὑφ' ὅλας τὰς ὁφεί. ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ὁ Σουλτάνος *Σελαδὶν* κατώρθωσε νὰ καταστρέψῃ τὴν λατινικὴν κυριαρχίαν καὶ νὰ γείνη κύριος τῆς Ἱερουσαλῆμ τὸ 1187· ἡ ἀγγελία αὕτη ἠλέκτρισε τὴν Δύσιν, ἥτις εἰκουσα τῇ προτροπῇ *Γρηγορίου τοῦ Η'*, ἀνέλαβε τὴν τρίτην σταυροφορίαν (1189). Πρῶτος διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας *Φρειδερίκος ὁ Βαρβαρόζας* μετὰ 100,000 ἀνδρῶν, ὅστις νικήσας τὸν *Σχλαδὶν* παρὰ τὸ *Φιλομήλιον* καὶ τὸ *Ἰκό-*

νιον εὔρει μετ' ὀλίγον τὸν θάνατον ἐν τῷ ποταμῷ Καλυκάδων (1190). Ὁ γενναῖος αὐτοῦ υἱὸς Φριδερίκος ὁ Β' ὠδήγηρε νῦν τοὺς Γερμανοὺς κατὰ τῆς Πτολεμαίδος, ὅπου συνηνώθη μετὰ τῶν λοιπῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀπέθανε μετ' ὀλίγον τὸ 1191· ἤδη πρὸ τῆς Πτολεμαίδος ὑπάρχον ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ Αὔγειος καὶ ὁ τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος, ὅστις καὶ ὁδὸν ἐκυλεύσε τὴν νῆσον Κύπρον καὶ μυρία δεινὰ τοῖς ἡμετέροις προύξηνεν. Ἡ Πτολεμαίς ἔπεσε τὸ 1191, ἀλλ' αἱ ἀναρῦσαι Ἑριδὲς κατὰ τὴν διανομήν τῶν λαφύρων καὶ ἡ ἀθένεια τοῦ Φιλίππου ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ· μόνος ἤδη ἔμενεν ὁ Λεοντόκαρδος, ὅστις ἀρρὺ ἐνίκησε καὶ πάλιν τὸν Σαλαδῖν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Ἰόππην καὶ τὴν Ἀσκαλωνὰ προύτιθετο νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ· μαθὼν ὅμως ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐπεθύμει τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας, ὁ δὲ Φίλιππος τῆς Γαλλίας ἔτρεφε κατακτητικὰ σχέδια, μετὰ ἐτέρων κατὰ τοῦ Σαλαδῖν νίκην συνθηκολογεῖ μετ' αὐτοῦ τὸ 1192 καὶ ἐπιστρέφει· ἀλλὰ καὶ ὁδὸν συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Λεοντόλδου τῆς Αὐστρίας φυλακίζεται ἐπὶ δύο ἔτη, εἴτα δὲ ἐλευθερωθεὶς περιπλέκεται εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ οὕτω δὲ ἐπαναλαμβάνει τὴν σταυροφορίαν († 1199 — πρὸς. Röhrich, Rüstungen d. Abendlandes z. 3. Kreuz. ἐν Histo. Zeitsch. τόμ. 34. — Fischer, Gesch. d. Kreuz. Friedriches I Berl. 1870).

5. Ἡ τετάρτη σταυροφορία (1202-17) ἐσχόπει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' καὶ τοῦ ἐγγλώττου ἱεροκέρυκος Φούλκωνος τοῦ ἐκ Neuilly, ἀντὶ τούτου ὅμως προσέβαλε αὐτὸ τὸ βυζαντινὸν χρίτος. Οἱ σταυροφόροι δηλ. συναθροισθέντες ἐν Βενετίᾳ συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Δόγη αὐτῆς Δαιμόλιου ἵνα ἀντὶ ὠρισμένων χρημάτων διαβιβάσῃ αὐτοὺς ἐπὶ τῶν πλοίων αὐτοῦ. μὴ δυνάμενοι ὅμως νὰ ἀποτίσωσι τὸ προὔποσχεθὲν πρὸς τὸν παραπίθοντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐκττρατεύσαντες κατὰ τῆς Ζάρας τῆς Δαλματίας ἐκυρίευσαν αὐτήν. Ἐν τῷ μεταξὺ Ἀλέξις ὁ Δ' υἱὸς Ἰσακίου τοῦ Ἀγγέλου, ἀρπαγέντος τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου ὑπὸ Ἀλεξίου τοῦ Γ' καταρύγει εἰς τὸν πάπαν καὶ ζητεῖ τὴν ὑποστήριξιν τῶν σταυροφόρων ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει τοῦ ὑπαγαγεῖν τὴν ἀνα-

τολικήν ὑπὸ τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν καὶ βοηθῆσαι τοὺς σταυροφόρους εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον· οὕτως οἱ σταυροφόροι ἐκ Ζάρας ἐπιτεθέντες κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκυρίευσαν αὐτὴν καὶ ἔστησαν τὴν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν (1204-61), ἀναγορεύσαντες αὐτοκράτορα τὸν Βαλδουῖνον. Ὁ Ἰννοκέντιος, ὅστις προεγίνωνσκε πιθανῶς τὰ γενόμενα, ἀφώρισε μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον τὸν Δάνδολον καὶ τοὺς σταυροφόρους καὶ ἐπεδείξατο τὴν δυσμένειαν αὐτοῦ διὰ τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκστρατείαν, ἀλλὰ δυσωπηθεὶς ὑπὸ τῆς ἀπροσδοκίτου ἐπιτυχίας τῶν βουλῶν αὐτοῦ ἠγγαλιάσατο τῷ πνεύματι, ὅτι ἐπὶ τέλους ὁ Ἰσραὴλ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χρυσῶν δαμάλεων ἐν Δάν καὶ Βαιθὴλ συνηνώθη μετὰ τοῦ Ἰούδα καὶ ἐπεμψε τῷ πρώτῳ λατίνῳ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως τὸ ὠμοφόριον (§ 146, 3. 4). Ἐνῷ οὕτω τὸ πλεῖστον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐστέναζεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν σταυροφόρων, ἐν Γερμανίᾳ τὸ 1212 παρεσκευάσθη ἡ γελοία σταυροφορία τῶν 40000 παιδῶν (ἄρρένων καὶ θηλέων) οἰκτρὸν λαβοῦσα τέλος, διότι πολλαὶ χιλιάδες αὐτῶν κατεστράφησαν ἤδη ἐν Εὐρώπῃ ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῶν λοιπῶν κακουχιῶν τῆς ὁδοιπορίας, αἱ δὲ λοιπαὶ ἠχμαλωτίσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐπίσης κατὰ τὸ 1217 νέαν σταυροφορίαν ἐκίνησεν ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Ἀνδρέας ἀλλ' ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος· τινὲς τῶν σταυροφόρων τούτων συνενωθέντες μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἱερουσαλὴμ Ἰωάννου μετέβησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον τὸ 1218 καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Δαμιέττην, ἀλλ' ἀκολούθως περιτλήθον εἰς τοιαύτην ἀνάγκην, ὥστε μόλις ἐσώθησαν ὑπὸ τῆς μεγαλοφυχίας τοῦ σουλτάνου Καμὲλ (1221—Πρβλ. Streit, Beitr. z. Gesch. d. 4 Kreuz. Ankl. 1877.—Hagenbach, der Kinder Kreuz. in Knapps Christoterpe 1853.—Des Essarts, La croisade des enfants, Paris 1875).

6. Ἡ πέμπτη σταυροφορία ἐγένετο τὸ 1228 ὑπὸ Φριδερίκου τοῦ Β' εἰς τὸν ὁποῖον ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Καμὲλ, διατελῶν εἰς ἐριδα πρὸς τὸν ἰδίον ἀνεψιόν, παρέδωκεν ἐκουσίως τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς καὶ ἐτέρας πόλεις. Ὁ Φριδερίκος στεφθεὶς ἰδιοχείρως ἐπὶ τοῦ ἁγίου Τάφου ἐπαίκαμψεν εἰς τὰ ἴδια· ἐκτὸς τούτου καὶ ἄλλοι ὠδήγησαν

σταυροφοροῦς στρατοὺς κατὰ τῆς Παλαιστίνης, τὸ μὲν 1239 ὁ βασιλεὺς τῆς Ναβάρρας Θεόδουλφος, τὸ δὲ 1240 ὁ δούξ Κορίνθιος Ριχάρδος, ἀλλ' ἕνεκα τῆς μεταξὺ αὐτῶν διαφωνίας οὐδὲν κατώρθωσαν (Kestner, Kreuz. Friedrichis II, Götting. 1873).—Τέλος τὴν ἑκτην καὶ ἑβδόμην σταυροφορίαν (1248. 1270) ἐπεχείρησεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος ὁ ἅγιος, συνεπεία εὐχῆς τινος, ἣν ἐποίησε τῷ θεῷ κατὰ τινα βρεῖαν αὐτοῦ ἀσθένειαν τὸ 1244, κυτοχρόνως δὲ ἐπὶ μᾶλλον ἐκινήθη εἰς τὴν σταυροφορίαν καὶ ἐκ τῆς ἀγγελίας τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν σταυροφόρων ἐν Πτολεμαίδι καὶ τισι παραλλοις πόλεσιν. Οὕτως ὁ Λουδοβίκος μετὰ μεγάλου στρατοῦ μετέβη εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἐκυρίευσεν μὲν τὴν Δαμιέττην, ἀλλ' ἀπολέσας τὸ ἥμισυ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου καὶ μόλις ἐλυτρώθη ἀντιπλοσυίων δώρων. Μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐπιστρέψας τὸ 1250 εἰς Πτολεμαίδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐπειδὴ δὲν ἐθεώρησε τὴν εὐχὴν αὐτοῦ πληρωθεῖσαν ἀνέλαβε τὸ 1270 νέαν σταυροφορίαν κατὰ τῆς Τύνιδος· ἀλλ' ἐνταῦθα λοιμὸς κατέστρεψε τὸ ἥμισυ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ αὐτὸν τὸν Λουδοβίκον καὶ οὕτως ἐπερατώθησαν αἱ σταυροφορίαι· εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ μετὰ τὸ 1270 διάφοροι πάπαι προσεπάθησαν νὰ διεγείρῃσι τὸν πρὸς τὰς σταυροφορίας ἐνθουσιασμόν, ἀλλ' εἰς μάτην· ἀπεναντίας αἱ ἐν Ἀσίᾳ κατακτῆσαι τῶν σταυροφόρων περιττῶντο ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων μέχρις οὗ τὸ 1291 ἀλωθείσης καὶ τῆς Πτολεμαίδος, κατεστράφη πᾶν ἶχνος τῶν σταυροφόρων.

§ 189.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΙΔΕΑΣ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΠΙΣΜΟΥ.

1. Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἱστορίας τῶν παπῶν κατεδείχθη σαφῶς ὅτι ὁ παπισμὸς ἀφίκετο εἰς τὸ τέρμα τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως· ἡ ψευδοῖσιδωρεῖος ἰδέα ὅτι ὁ πάπας εἶναι ὁ καθολικὸς ἐπισκοπος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἀπεριόριστος αὐτῆς κεφαλὴ ἐπραγματοποιήθη ἤδη, τὸ μὲν διὰ τῆς φιλοδεξίας τῶν παπῶν καὶ τῆς χαμαιζήλου κολακείας τῶν ὀρμισυργημάτων αὐτῶν, τὸ δὲ διὰ τῆς εὐνίας

τῶν περιστάσεων καὶ τῆς ἀμαθείας τῆς ἐποχῆς· ἤδη οἱ πάπαι ἀπὸ Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' δὲν ἦσαν πλέον ἀντιπρόσωποι τοῦ Πέτρου ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ (*Vicarii Dei, Christi*), οὐ μόνον δὲ ἀπ' αὐτῶν ἀποκλειστικῶς ἐξήρτᾶτο ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ νομοθετικὴ ἐξουσία, ἀλλὰ καὶ ὡς κύριοι τῶν νόμων οὐδαμῶς αὐτοῖς ὑπέκειντο καὶ ἄλλους δὲ κατὰ τὸ δοκοῦν ἀπῆλλαττον τῆς πρὸς αὐτοὺς καὶ τοὺς ὄρκους ὑποχρέωσης· οὕτω δὲ βαθμηδὸν ἤρξατο νὰ ἀναπτύσσεται καὶ ἡ περὶ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ πάπα ἰδέα· βεβιαίως παρὰ Γρηγορίῳ τῷ Ζ' δὲν ἀπεντᾶ ἔτι τοιοῦτόν τι καὶ αὐτὸς δὲ Ἰννοκέντιος ὁ Γ' παραδέχεται ὅτι καὶ ὁ πάπας δύναται νὰ πλανηθῇ ἐν τοῖς ἀντικειμένοις τῆς πίστεως, Ἰννοκέντιος δὲ ὁ Δ' διακηρύττει ψευδῇ τὴν ῥήτραν πιστεῦν ὅ,τι πιστεῖναι ὁ πάπας· ἐν τούτοις ἀπὸ Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτη ἡ περὶ ἀλαθήτου ἰδέα ἐκφράζεται παρρησίᾳ ἐν τῇ προτάσει, ὅτι ὁ πάπας μόνον δύναται νὰ ἀποφασίσῃ ὀριστικῶς καὶ τελεσιδικῶς ἐν τοῖς ἀντικειμένοις τῆς πίστεως καὶ ὅτι καὶ αἱ ἀποράσεις τῶν συνόδων εἶναι ἐγκύριοι διὰ τῆς παπικῆς ἐπικυρώσεως· ἀκολούθως ἕνεκα τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἡ περὶ παπικοῦ ἀλαθήτου ἰδέα ἤρξατο πῶς νὰ ὀπισθοχωρῇ καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ αὐλικοὶ τοῦ παπισμοῦ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐκφράσωσιν αὐτήν, διέκρινον ὅμως τὸ ἀλάθητον τοῦ ἀξιώματος ὡς ἀπόλυτον, ἀπὸ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ προσώπου ὡς σχετικοῦ καὶ διεκέρυττον ὅτι ὁ πάπας ὁ περιπίπτων εἰς αἵρεσιν καὶ πλάνην παύει τοῦ νὰ ἦναι πάπας καὶ ἀλάθητος· τὰς ἰδέας ταύτας ἐξέφρασε πρὸ πάντων ὁ δομινικανὸς Ἰωάννης Τορκουεμάδας, τὸν ὁποῖον ὁ πάπας Εὐγένιος ὁ Δ' ἕνεκα τοῦ ζήλου αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἀπολύτου δυνάμεως τοῦ παπισμοῦ ὠνόμασε *Defensor fidei*. Ἡδὴ δὲ ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Ζ' ὡς ἰδιαιτέραν δίκαιον τῶν παπῶν ἐθεωρεῖτο τὸ ἐπιβάλλειν ὄρκον ὑποταγῆς εἰς πάντας τοὺς μητροπολίτας, ἐπισκόπους καὶ ἡγουμένους, ὡς καὶ τὸ δίκαιον τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν ἡ ἐπικυρώσεως αὐτῆς, ἀπὸ Κλήμεντος τοῦ Δ' (1266) τὸ δίκαιον τοῦ διατιθέσθαι ἀπολύτως τὰ ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα (*plenaria dispositio*), διότι πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀγαθὰ ἐθεωροῦντο οὐχὶ ὡς κτήματα τῶν κοινοτήτων, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπομένως ὁ πάπας ὡς ἀντιπρό-

σωπος αὐτῶν ἦν ὁ μόνος ὑπεύθυνος διαχειριστής, ἐν ἀνάγκῃ δὲ ἐσπε-
 ρίζοντο καὶ τὸ δίκαιον τοῦ ἐπιβάλλειν φόρους ἐπὶ τῶν τοιούτων
 κτημάτων. Περαιτέρω ὡς ἀποκλειστικὰ δίκαια τῶν παπῶν ἴσχυον
 τὸ συγκαλεῖν καὶ ἐπικυροῦν τὰς συνόδους καὶ αὐτὰς τὰς οἰκο-
 μειακὰς, τὸ δέχεσθαι ἐκκλητικούς ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀπὸ τῶν ἐπι-
 σκοπικῶν δικαστηρίων, τὸ ἀφιέναι ἀμνηστίας (*absolutio*), τὸ ἀπαλ-
 λάσσειν ἀπὸ τῶν νόμων (*dispensatio*), τὸ καθορίζειν τοὺς ἀγίους,
 τὰ ἱερὰ λείψανα καὶ τοὺς μοραχῶδες (*canonisatio*), τὸ πέμπειν
 τὰς μητροπολίτας τὸ ὠμογόριον (*pallium*), ὁ ἀσπασμὸς τοῦ πο-
 δὸς αὐτῶν, τὸ κατεῖν τὸν ἀναθ. λέα τοῦ ἵππου αὐτῶν, ὑπερ ἀντή-
 γον μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τὸ μεταλαμβάνειν τὴν πάπαν τῆς
 θείας εὐχαριστίας καθήμενον, ἡ στέφει αὐτοῦ χρονολογουμένη ἀπὸ
 Νκολάου τοῦ Α' καὶ ἀντὶ τῆς ἐπισκοπικῆς μίτρας τὸ φέρειν τιάραν,
 δικάρτην μὲν ἀπὸ τοῦ 1059 (ἀπὸ Νικολάου τοῦ Β') πρὸς ἐκφρασιν
 τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας, τρικάρτην δὲ ἀπὸ τοῦ ΙΔ'
 αἰῶνος πρὸς ἐκφρασιν τῆς τριπλῆς αὐτοῦ δυνάμεως, τῆς ἐπουρανίου
 (ἐν τῷ κανονισμῷ τῶν ἀγίων) τῆς ἐπὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς (ἐν
 ταῖς ἀρέσει) καὶ τῆς ἐπιγείου (ἐν ταῖς ἀφορισμοῖς)· ἡ τιάρα αὕτη
 ἦν κεκοσμημένη διὰ λίθων πολυτελῶν καὶ ἔφερεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς
 μικρὰν χρυσὴν κοσμηκὴν σφαῖραν μετὰ σταυροῦ· ὡς δίκαιον ἐπίσης
 τῶν παπῶν δυάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἡγιασμένον χρυσοῦν ῥύ-
 διον, τὸ ὅποιον ἀγιαζόμενον διὰ προσευχῆς, θυμιάματος, βλσάμου
 καὶ ἀγιασμοῦ παρεχωρεῖτο εἰς εὐσθ. πρόσωπα ἢ μοναστήρια, ἐκκλη-
 σίας καὶ πόλεις μετὰ τῆς υποχρεώσεως τοῦ ἀνταποδοῦναι τῷ πάπῃ
 σιγμαντικὸν χρηματικὸν ποσόν· πρῶτος τὸ ῥόδον τοῦτο ἔλαβε Λουδο-
 βίκος ὁ Ζ' (1163) ὑπὸ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου τοῦ Ι' (πρβλ. Zö-
 pffel, über die Zeit d. ersten Papstkrönung, in Doves Zeit-
 schrift f. K-Recht 1876.—Lederer, der spanische Kardinal
 Johann v. Torquemada, Freib. 1879).

2. Ἡ παπικὴ αὕτη παντοδυναμία ὑπὸ πολλῶν ἐπιστήμων προσώ-
 πων ὑποστηρίχθη, καθωρίσθη βαθμηδὸν ἐπιστήμῳ καὶ διὰ νέου
 παπικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Ἐκτὸς τῆς ψευδοϊσιοδωρείου
 συλλογῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας κυρίως ἐδράζεται ἡ ἰδέα τοῦ παπισμοῦ,

κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην παρουσιάζονται καὶ ἕτεροι κανονικαὶ συλλογαί, αἵτινες ἐπὶ τῇ βάσει ἐκείνης συμπληροῦσι τὸ περιεχόμενον καὶ ἐπαυξάνουσι τὰς διατάξεις αὐτῆς· μεταξὺ τούτων ἐπίσημον κατέχουσι θέσιν αἱ συλλογαὶ Ἀν. ἐλ.μου τοῦ ἐκ Λουκκῆς, († 1086) καὶ Ἰωάν. τοῦ Καραπότου (*Chartres* † 1116)· κυρίως ὅμως μεταξὺ τῶν πολλῶν πλαστογραφιῶν, ἐφ' ὧν ἡ παπικὴ ἐξουσία στηρίζομένη ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τῆς Δύσεως, παράλληλος κατὰ τὴν σημασίαν πρὸς τὰς ψευδοισιωρθεύς διατάξεις εἶναι ἡ πρὸ τῆς ἐν Λουγδούνῃ συνόδου παρουσιασθεῖσα συλλογὴ παπικῶν ἀποφάσεων, ἥτις παρὰ λατίνου τινὸς θεολόγου, ἀγνώστου τὸ ὄνομα καὶ ἐν Ἀνατολῇ διατρίβοντος πλαστογραφηθεῖσα ἐσχόπει τὰς παπικὰς ἀξιώσεις νὰ ὑποστηρίξη δῆθεν ἐκ τῶν ἀποράσεων τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν γνωμῶν τῶν Πατέρων καὶ μάλιστα τοῦ Κωνσταντίνου Ἀλεξανδρείας· τῆς συλλογῆς ταύτης ἐπιτήρτατο χρῆσιν πρῶτος ὁ πάπας Οὐρβανὸς ὁ Δ' πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον, εἰτα δὲ καὶ Θωμᾶς ὁ Ἀκυρνήτης ἐν τοῖς κατὰ τῶν Ἑλλήνων συγγράμμασιν αὐτοῦ, οὕτω δὲ πανταχοῦ τῆς Δύσεως εὗρεν ὑποδοχὴν. Τοιούτῳ τρόπῳ αἱ παπικαὶ ιδέαι καὶ ἀξιώσεις ἀπέκταν ἰσχὺν νόμου, διὰ δὲ τῶν νομικῶν ἐργασιῶν ἰδίως τῶν πανεπιστημίων τῆς Βολωνίας καὶ Παρισίων ἀνεπτύσσετο τὸ παπικὸν δίκαιον· ἐπειδὴ ὅμως αἱ ψευδεῖς καὶ πεπλασμέναι συλλογαὶ μετὰ τῶν λοιπῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας ἀναμιχθεῖσαι ἀπετέλεσαν κρᾶμά τι ἀντιφάσεων καὶ ἀντιλογιῶν, πρῶτος ὁ ἐν Βολωνίᾳ βενεδικτινὸς μοναχὸς Γρατιανὸς ἐπεχείρησε νὰ συμπληρώσῃ τὸ ὑλικὸν τῶν κανονικῶν συλλογῶν καὶ διὰ τῆς σχολαστικῆς μεθόδου τῆς ἐπαγωγῆς νὰ φέρῃ εἰς ἀρμονίαν τοὺς διαζέτους κανόνας· οὕτως ἀπετελέσθη τὸ 1150 ἡ ἐπίσημος *Concordia discordantium canonum* ἐν τρισὶ βιβλίοις, ὀνομαζόμενοι συνήθως *Decretum Gratiani*· Ἐν τούτοις καὶ ἡ ἀρμονία αὕτη τοῦ παπικοῦ δικαίου δὲν ἦτο πλήρης, οὕτως ὥστε πολλάκις οἱ πάπαι ἔσαν ἠναγκασμένοι νὰ προβαίνωσιν εἰς νέας ἀποφάσεις, ἐντεῦθεν ὅμως ἐπετείνετο ἡ σύγχυσις· τότε τὸ 1234 Γρηγόριος ὁ Θ' ἀνέθηκεν εἰς τὸν δομινικὸν Ραϊμοῦνδον *de Penaforti* τὴν σύνταξιν νέου νομοθετικοῦ βιβλίου καὶ οὕτω προήλθε τὸ *Decretum Gregorii* ἐκ πέντε βιβλίων, εἰς τὰ ὅποια

Βονιφάτιος ὁ II' προσέθηκε τὸ 1298 τὸ *Liber Sextus* καὶ Κλήμης ὁ Ε' τὸ 1314 τὰ *Clementinae* εἰς τὰς συλλογὰς ταύτας μέχρι τοῦ 1483 προστετέθησαν καὶ ἄλλων παπῶν δεκρετάλια ὑπὸ τὸ ὄνομα *Extravaganτες* καὶ οὕτω συνεπληρώθη τὸ *Corpus juris canonici* (πρὸς βλ. ἐκδ. αὐτοῦ ὑπὸ Friedberg Lpz. 1879 καὶ τοῦ αὐτοῦ *Zeitschrift f. K.—Recht* τόμ. 17).

3. Ὡς κατ'οικίαν τῶν παπῶν μέχρι τῆς μεταθέσεως τοῦ παπικοῦ θρόνου εἰς Ἀθηνῶνα ἐγχερσίμευεν τὸ Λατεραϊόν, μετὰ τὸ τέλος δὲ τοῦ σχίσματος τὸ Βατικανόν· ὁ πάπας εἶχε τὴν αὐλὴν αὐτοῦ (*Curia*) περιλαχιδάνουσαν τὰς ὑψίστας ἀρχὰς τῆς παπικῆς κυβερνήσεως, τὰ ἰσχυρότερα μέλη τῆς ἐποίας ἐλαχιδάνοντο ἐκ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου· μετὰ τῶν διαφόρων αὐτῆς τμημάτων ἐπιστημότερα εἶναι ἡ *Cancellaria Romana* διεξάγουσα τὰς ἀπὸ τοῦ πάπα καὶ τοῦ συλλόγου τῶν καρδινάλιων προερχομένας ὑποθέσεις, ἡ *Dataria Romana* ἀποφασίζουσα περὶ ἀρέσεων, ἀπαλλαγῆς ἀπὸ νόμων κτλ· ἡ *Poenitentiaria Romana* ἀποφασίζουσα περὶ πνευματικῶν μυστικῶν ὑποθέσεων, ἡ *Camera Romana*, διαχειριζομένη τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἡ *Rota Romana* ἀποτελοῦσα τὸ ἀνώτατον δικαστήριον. Τὰ ἀπὸ τοῦ πάπα προερχόμενα ἔγγραφα τῇ συμβουλῇ καὶ συναινέσει τῶν καρδινάλιων γινόμενα ἐλέγοντο *Βουλαι*, ἐγράφοντο ἐπὶ περγαμηνῇ καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ ἀκατεργάστου μέρους λατινιστὶ μετὰ γοθικῶν χαρακτήρων καὶ ἐσφραγίζοντο διὰ σφραγίδος τετυπωμένης ἐπὶ μολύβδου καὶ ἐγκεκλεισμένης ἐν μεταλλίνῃ θήκῃ, φερούσης δὲ τὰς εἰκόνας τοῦ Πέτρου καὶ Παύλου, ἐνῷ ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος τὸ σύμβολον τοῦ ἐν ἔξουσίᾳ πάπα· τὰ ἥττον σπουδαῖα ἔγγραφα ἐλέγοντο *Breves*, τὰ ἐποία ἐπίσης ἐγράφοντο ἐπὶ περγαμηνῇ μετὰ συνήθων λατινικῶν χαρακτήρων καὶ ἐσφραγίζοντο διὰ τῆς μυστικῆς σφραγίδος τοῦ πάπα, τοῦ δακτυλίου τοῦ ἀλιέως (*annulum piscatoris*) ἐπὶ ἐρυθροῦ κηροῦ (πρὸς βλ. Bangen, die römisch. Curie, Münst. 1854.—Woker, das Kirchliche Finanzwesen d. Papst. Nördl. 1878.—Dupin de St. Andrè, Taxes de la poenitencierie apostolique, Paris 1879). Καθὼς δ' ἄλλοτε οὕτω καὶ νῦν οἱ πάπαι διὰ διαφορὰς ὑποθέσεις ἐν τε ταῖς ὑπ' αὐτοὺς ἐκκλησίαις καὶ ταῖς

λοιπαὶς εἶχον τοὺς ἀποστολικοὺς ἀπεσταλμένους *Legati*, οἵτινες ἀκολουθῶς διεκρίθησαν εἰς τοὺς *Legati missi* ἢ *Nuntii* ἀποστελλομένους πρὸς συγκρότησιν συνόδων, ἐπισκέψεις ἐκκλησιῶν κτλ. καὶ τοὺς *Legati nati*, οἵτινες ἦσαν διαρκεῖς ἀντιπρόσωποι τῶν παπῶν ἐν διαφόροις τόποις· οἱ *Legati missi* ὅταν προῦκειτο περὶ σπουδαιότητων ὑποθέσεων ἐξελέγοντο ἐκ τῶν πιστοτάτων τῶ πάπα προσώπων, ἐκ τῶν κερδινάλιων (*Pontifices collaterales*) καὶ διὰ τοῦτο ἐλέγοντο *Legati a latere*. Οἰκοθεν ἐννοεῖται ὅτι ὁ πολυποίκιλος οὗτος ὀργανισμὸς τῆς παπικῆς ἐξουσίας ἀπῆτει καὶ πολλὰς τὰς δαπάνας, πρὸς τοῦτο δὲ ὑπῆρχον ἡμύθητα πλούτη ἐκ κτημάτων, ὠρεῶν, ἀγριερωμάτων κτλ. προερχόμενα· ἀφ' οὗ χρόνου ὅμως ἕνεκα τῆς ἀσωτείας τῶν παπῶν, τοῦ νεπωτισμοῦ, τῶν πολέμων κτλ. δὲν ἐξήρουν τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν, τότε εὐρέθησαν ἕτεραι πηγαὶ χρηματισμοῦ· ὡς τοιαῦται ἐκτὸς ἄλλων, τὰς ὁποίας εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δυνανταὶ νὰ ὀνομασθῶσι τὰ λεγόμενα *Annatae* (*annalia*) (1319) δηλ. τὰ ἐνιαύσια εἰσοδήματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, ἐφόσον ἦσαν κενά, τὰ *Reservationes*, δηλ. τὸ δίκαιον, καθ' ὃ ἐπεφυλάττοντο ἑαυτοῖς πλούσια κτήματα καὶ ἀκολουθῶς ἀντὶ ἀδράξ ἀμοιβῆς διωρίζον τοὺς ἐνοικιαστὰς αὐτῶν, τὰ *Expectantiae*, ὅτε ζώντος τοῦ κατόχου κτήματός τινος ἐξέλεγον τὸν διάδοχον αὐτοῦ, τὰ *Commenda*, ὅτε τὰς χρευσύτας θέσεις ἐπλήρουν προσωρινῶς, τὸ *Jus spoliurum* καθ' ὃ οἱ πάπαι ἀνεγνωρίζοντο ὡς κληρονόμοι τῆς περιουσίας τῶν μητροπολιτῶν καὶ λοιπῶν, τῆς ἐν τῷ ἀξιώματι ἀποκτηθείσης, τὸ δέκατον τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας δι' ἐπείγοντας σκοπούς, τὰ *quindennia*, ὅτε ἐπὶ ἕκαστον 15 ἔτος ἐλαμβάνετο ὁλόκληρον τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τοιούτων κτημάτων, τὰ ὁποῖα ἀνῆκον εἰς σωματεῖα καὶ λοιποὶ ἄλλοι ἀναριθμητοὶ φόροι, τοὺς ὁποίους ἐπέβαλλον ἐπὶ τῶν ἀφάσεων, τῶν ἐκκλησιῶν, προνομιῶν, ἰουβηλαίων κτλ.

§ 190.

ΟΙ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΚΑΙ Ο ΛΟΙΠΟΣ ΚΛΗΡΟΣ.

1. Διὰ τῶν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλευθερίας ἀγώνων τοῦ παπισμοῦ καὶ οἱ ἐπίσκοποι οὐ μικρὸν ἀ υψώθησαν καὶ ἀνεξαρτήθησαν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἡ πραγματικὴ ὠφέλεια, ἣν ἐντεῦθεν ἐκαρπώθησαν δὲν ἦτο σημαντικὴ· διότι οὐ μόνον ὑπεδλήθησαν οὕτω εἰς τὴν παπικὴν ἐξουσίαν ἀλλὰ καὶ κατὰ πολλὰ περιορίσθησαν ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ αὐτῶν ὑπὸ τῶν κανονικῶν καὶ τῶν δ' ἀφόρων μοναχικῶν ταγματῶν· ἀρ' ἐτέρου τὸ μὲν περιπλακέντες εἰς τὰς κοσμικὰς βχδιουργίας τῶν ἡγεμόνων πολὺ ἀπώλεσαν κατὰ τὴν σημασίαν αὐτῶν, τὸ δὲ ἕνεκα τῶν περὶ τῆς περιβολῆς ἀγώνων ἐστερήθησαν μεγάλων περιουσιῶν καὶ κτημάτων· ἀπεναντίας δὲ οἱ ἡγεμόνες, οἵτινες τέως περιεποιούντο αὐτοὺς, διότι ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῶν εὕρισκον ὑποστήριξιν τῆς κοσμικῆς αὐτῶν ἐξουσίας κατὰ τῶν εὐγενῶν, οὐδαμῶς νῦν περὶ αὐτῶν ἐσκέπτοντο καὶ διὰ τοῦτο ἐγκατέλειπον αὐτοὺς εἰς τὴν περιφρόνησιν καὶ τοὺς πολεμίους αὐτῶν· οὕτως οἱ ἐπίσκοποι ἐν Γαλλίᾳ ἀπώλεσαν πᾶσαν πολιτικὴν σημασίαν, αὐτὸ δὲ τοῦτο συνέβη καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἀπὸ Φριδερίκου τοῦ Β' καίτοι ἀπὸ Ὁθωνος τοῦ Δ' οἱ ἀρχιεπίσκοποι Μογουντιακοῦ, Τρεβίρων καὶ Κολωνίας ἀπέκτησαν καὶ ἐξήσχουν μεγάλην πολιτικὴν δύναμιν, διότι συμμετείχον εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἦσαν ἡγεμόνες ἅμα καὶ ἐπίσκοποι. Ἐπίσης οὐ μικρὰν σημασίαν καὶ πολιτικὴν ἔτι εἶχον οἱ ἐπίσκοποι ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐνῷ ἐν Ἰσπανίᾳ κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΕ' αἰῶνος τελείως ἀπηλλάγησαν τῆς ἀπὸ τοῦ στέμματος ἐξαρτήσεως. Οἱ ἐπίσκοποι ἐν τῇ δικαστικῇ αὐτῶν ἐξουσίᾳ ἔκρινον πάντας τοὺς κληρικούς τῆς διοικήσεως αὐτῶν καὶ ἐτιμώρουν διὰ καθαιρέσεως καὶ φυλακῆς· ἐκτὸς τούτου ἐν ταῖς δικαστηρίοις αὐτῶν ἐδικάζοντο αἱ ὑποθέσεις· αἱ ἀπαρῶσαι εἰς τοὺς γάμους, τὰς διαθήκας καὶ τοὺς ὅρκους, ἐπειδὴ ὅμως ἐντεῦθεν ἐζημιούτο ἡ Πολιτεία, ἐνῷ ἀπεναντίας ἐπληροῦντο τὰ ἐκκλησιαστικὰ ταμεῖα, διὰ τοῦτο πολλαχοῦ αἱ τοιοῦτου εἵδους δίκαι ἀνετέθησαν εἰς τὰ πολιτικὰ δικαστήρια· ἐπίσης πολλαχοῦ ἡ Πολιτεία ἀπεπειράθη ἢ ὅλως ἢ ἐγκλήματα τινα τῶν κληρικῶν δικαζόμε-

να ἐν τοῖς ἐπισκοπικοῖς δικαστηρίοις νὰ ὑποβῇ εἰς τὰ πολιτικά, ἀλλὰ δὲν κατώρθωτε τοῦτο ἀντιστάντων τῶν παπῶν· μάλιστα κατὰ τινα παπικὴν διάταξιν τὴν χώραν ἐκείνην, οἱ δικασταὶ τῆς ἐπίας ἤθελον ἀποδεχθῇ κατηγορίαν τινὰ κατὰ κληρικοῦ ἠπείλει ἀπαγόρευσις, ἐὰν ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν δὲν ικανοποιεῖτο ἡ Ἐκκλησία· ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἐπέμβασιν τῆς πολιτείας ἐν τοῖς πνευματικοῖς δικαστηρίοις, ὅπερ ἰδίως συνέβη ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1371, μεγάλῃν ἐπιρροὴν ἐξήρτων οἱ κληρικοί, οὕτως ὥστε αὐτοὺς ὁ Βερνάρδος ὁ Κλαιρβὼ ἠναγκάσθη νὰ ὑψώσῃ φωνὴν κατὰ τῆς ὑπερμέτρου ἐπεκτάσεως τῆς δικαστικῆς αὐτῶν δικαιοδοσίας. Μεγάλῃν ὠφέλειαν ἐκαρπώθη πρὸς τούτοις ὁ κλῆρος διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν παπῶν ἐναντίον τῶν αὐθιαιρέτων φορολογιῶν τῆς Πολιτείας· ἥδη ὁ πάπας Οὐρβανὸς ὁ Β' ἐν τῇ ἐν Κλερμόντῃ συνόδῳ ἐσκόπει νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν κλῆρον πάσης λειτουργίας, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἦν ἀδύνατον, οἱ διέδοχοι αὐτοῦ περιορίσθησαν νὰ ἀπαλλάξωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῶν αὐθιαιρέτων μόνον φόρων· ἐπειδὴ ὅμως μετ' ὀλίγον ἡ ἀλειτουργησία αὐτῇ ἤρξατο νὰ ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τῶν κτημάτων αὐτῶν, διὰ τοῦτο αἱ πολιτεῖαι τὸ μὲν ἐκώλυον τὴν αὐξήσιν αὐτῶν, τὸ δὲ προσεπάθουν ὅπως ἀποξενῶνται τὰ κτήματα τῶν κληρικῶν· οὕτω π. γ. οἱ κάτοικοι τῆς Φλωρεντίας τὸ 1218 ἀπερῆσαν ὅπως ἐν ἀπάσῃ τῇ δημοκρατίᾳ αὐτῶν μὴ περιέρχωνται τὰ κτήματα εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ κλήρου· αὐτὸ τοῦτο ἀπερῆσιν καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πορτογαλλίας Ἀλφόνσος ὁ Γ' (πρβλ. Gieseler K-G. τόμ. Β' 2 σελ. 263. 3, 169 καὶ 4, 244.—Rittler K-G. τόμ. Α' σελ. 557.—καὶ Kurtz, Lehrbuch τόμ. Α' σελ. 137 καὶ 242).

2. Ἡ ἐν τῇ προηγουμένῃ ᾗδῃ περιόδῳ (§ 139) ἀρξάμενη διαφθορὰ τῶν καροινικῶν ἢ *Domkapitel* ἐξεκολουθεῖ καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν, μάλιστα ἐπιτεινομένη, διὰ τοῦτο καὶ νῦν πολλοὶ τῶν ἐπισκόπων ἀνέλαβον τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ βίου αὐτῶν, ὑπάγοντες αὐτὸν ὑπὸ τὸν κοινωδικὸν ἢ τὸν κανόνα τοῦ μακαρίου Λύγουστίνου· οὕτω π. γ. ὁ μὲν ἐπίσκοπος Κερνόντου *Tillon* περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἐπειράθη νὰ ὑποβάλλῃ αὐτοῦς ὑπὸ τὸν κοινωδικὸν βίον, ὁ δὲ ἐπίσκοπος Μογουντικεῦ *Ροιθάρδος* (1109) ἀπεράσιντε νὰ ἀντικαταστήσῃ αὐτοῦς διὰ

μοναχῶν· ἀλλ' αἱ ἐνέργειαι αὐταὶ εἰς οὐδὲν ἔληξαν, ἀπεναντίας μάλιστα ἐνῶ οἱ κανονικοὶ διεφθέροντο, τὰ προνόμια αὐτῶν καὶ τὰ δικαια καθ' ἑκάστην ἐπολλαπλασιαζόντι. Οὕτω μετὰ τὸ τέλος τοῦ περιπεριβολῆς ἀγῶνος οἱ κανονικοὶ εἶχον τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐπισκόπων, συνεπεία δὲ τούτου κατεῖχον τὰς χρευσύσας θέσεις τοῦ σωματείου αὐτῶν (*Kapitel*) καὶ ὠρίζον αὐτοὶ κατὰ τὸ δοκοῦν τὸν ἀριθμὸν τῶν μελῶν αὐτῶν· ἐπὶ τέλους δὲ κατὰ τὸ διάστημα τῆς χρείας τῶν ἐπισκοπῶν εἶχον καὶ τὸ δικαίωμα τῆς κυβερνήσεως αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἡ σιμωνία καὶ τὰ ἄλλα ζίζινι, τὰ ὁποῖα Γρηγόριος ὁ Ζ' καὶ οἱ ἄλλοι πάπαι ἤθελον νὰ ἐκρίζωσιν, ἀνεφύησαν πάλιν ὑπ' ἄλλην μορφήν. Παράλληλως πρὸς τὰ δικαιώματα καὶ προνόμια τῶν κανονικῶν ἐβαινον καὶ τὰ τῶν Ἀρχιεπισκόπων, οἵτινες μάλιστα πολλαχοῦ ἐξέδιδον καὶ ἀφρισμούς καὶ ἀπαγορεύσεις· ἕνεκα τῶν καταχρήσεων τούτων περιορίσθησαν οὗτοι σημαντικῶς κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, κατ' ὀλίγον ἀρρήρηθ' ἀπ' αὐτῶν πᾶσα ἐξουσία καὶ ἐπὶ τέλους ἀντικατεστήθησαν ὑπὸ τῶν ἐπισκοπικῶν ἐπιτρόπων καὶ ἀντιπροσώπων (*vicarii, officiales*) ὡς καὶ τῶν πνευματικῶν (*praenitentiarii*). Κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα πίπτει καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν *εἰτουλαρίων* λεγομένων ἐπιτρόπων, προσελθούσα ἕνεκα τῆς ἀπωλείας τῶν ἐν Ἀνατολῇ κήσεων τῶν Λατίνων, ὅτε κατ' ἀνάγκην οἱ ἐκεῖ εὐρισκόμενοι ἐπίσκοποι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν Δύσιν· τοιοῦτοι, καίτοι δὲν εἶχον ἐπαρχίας ἐξηκολούθουν ὁμῶς νὰ ἐκλέγωνται καὶ ἐχρησίμευσιν ὡς βοηθοὶ τῶν ἀρχιεπισκόπων, ὀνομαζόμενοι *episcopi in partibus infidelium* ἢ *episcopi titulares* (πρβλ. ἐνθ. ἀν.).

§ 191.

Ο ΜΟΝΑΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ.

1. Ἡ κατὰ τὴν προηγουμένην ἡδὴ περίοδον (§ 140) γεννηθεῖσα τάσις πρὸς μεταρρύθμισιν τοῦ μοναχικοῦ βίου παρατηρεῖται καὶ κατὰ τὴν προῦσταν, καθὼς δὲ τότε οὕτω καὶ νῦν μορφοῦνται διάφοροι μοναχικοὶ σύνδεσμοι, οἵτινες ἐκτὸς τῆς τάσεως πρὸς τὴν ἄσκησιν καὶ τὴν ἐγκράτειαν, μεγάλως διεκρίθησαν καὶ ἐν τῇ καλλιέργειᾳ

τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. Τὰ διάφορα μοναχικά τάγματα τῆς περιόδου ταύτης τισαύτην ἰσχύιν καὶ δύναμιν ἀπέκτησαν, ὥστε ἐξηρσήμευσαν τὸ κυριώτερον στήριγμα τοῦ παπισμοῦ, ἄνευ τοῦ ὁποῦοι δυσκόλως οὗτος ἔθιλε διεκδικήσῃ τὴν περὶ αὐτὴν ἐκείνην, εἰς τὴν ἀνέχθη. Τὰ μοναχικά τάγματα ἦσαν οἱ δορυφόροι τοῦ παπισμοῦ, διὰ τοῦτο οὗτος μεγάλως καὶ πολλαχῶς αὐτὰ τὴνόντη ἀπλλάξας αὐτὰ ἀπὸ τῆς ἐπισκοπικῆς ἐποπτείας, παρχωρήσας τοῖς ἡγουμένοις τῶν ἐπισκοπευμένων μοναστηρίων τιμὴν καὶ τάξιν ἐπισκόπων καὶ ἐπιτρέψας αὐτοῖς νὰ φέρωσι τὴν ἐπισκοπικὴν μίτραν· μεγάλην τιμὴν παρῆχον τοῖς μοναχοῖς καὶ οἱ ἡγεμόνες καὶ ὁ λαός. Οἱ μοναχοί, οἵτινες ἤδη ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος ἀπετέλουν μίαν πνευματικὴν τάξιν (*ordo religiosorum*) διεκρίνοντο εἰς πατέρας (*Patres*) ὅταν ἦσαν κληρικοί, καὶ ἀδελφοὺς (*Fratres conversi*) ὅταν ἦσαν λαϊκοὶ καὶ προωρισμένοι εἰς τὰς κοσμικὰς διακονίας τῶν μοναστηρίων. Καίτοι δὲ εἶναι ἀναμφιβόλον, ὅτι μεγάλας παρέσχον τῇ Δύσει καὶ τῷ παπισμῷ ὑπηρεσία, ἐν τοῦτοις περὶ τὰ μέγα τῆς ἡμετέρας περιόδου ὁ μοναχικὸς βίος παρίσταται μὴ ἀνταπεκρινόμενος πρὸς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ· ἡ κατὰ πτωσις αὕτη καθίσταται βαθμηδὸν καθολικώτερα καὶ φανερώτερα ἀνθηκότης, ἡδυπάθεια, ἐκνηρία καὶ ποικίλα ἐγκλήματα εἶναι ὁ συνήθης χαρακτήρ τῶν μοναχῶν· τὰ πλουσιώτερα τῶν μοναστηρίων διένεμον μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῶν τὰ μεγάλα αὐτῶν εἰσοδήματα καὶ ἀντὶ τῶν χριστιανικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν, τοὺς ὁποῖους προϋπέθετον ἡσχολοῦντο περὶ τὴν σάρκα.—Ἐπιστημότερα τῶν ταγμάτων, τὰ ὁποῖα συνέστησαν κατὰ τὴν ἡμετέραν περίοδον εἶναι τὰ ἑξῆς· α') τὸ τάγμα τῶν Κιστερσιανῶν (*ordo cisterciensis*), ἰδρυθὲν τὸ 1098 ἐν Κιστερσίῳ, ἐπὶ σκοπῷ ἔπως ἀμιλλᾷται πρὸς τὸ τῶν Κλουριακῶν, διὰ τοῦτο ἀντὶ τῆς μελαίνης αὐτῶν ἐνδυμασίας, οἱ κιστερσιανοὶ εἶχον λευκὸν κρουρὺλον καὶ μετέβαλον τὴν κανόνα ἐκείνων. Τὸ τάγμα τοῦτο ἐξυψώθη μεγάλως διὰ Βερνιχάι του, τοῦ ἡγουμένου τοῦ μοναστηρίου Κλαρβῶ (*Clarevallis*), ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἤρριψε 2,000 ἀνδρῶν καὶ 6,000 γυναῖκες μοναστήρια· β') τὸ τάγμα τῶν Καρτευσιανῶν, ἰδρυθὲν τὸ 1086 καὶ διακρινόμενον διὰ τὴν ἀσκητὴν αὐτοῦ, τὴν σπουδαιότητα, τὴν σιγὴν καὶ τὴν

προσευχὴν γ') τὸ τάγμα τῶν Γρανδιμοντεσιανῶν (*Grandimontensis*) συστήθην τὸ 1013 ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Τιγέριου· δ') τὸ τάγμα τῶν Γιβεριτιανῶν ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ κύριος πυρὴν τοῦ ὁποῦ ἦσαν γυναικες· ε') τὸ τάγμα τῶν Πραιμονστραιενσιανῶν, ἰδρυθὲν τὸ 1121 καὶ ἐπεκταθὲν μετὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν· ς') τὸ τῶν Καρμηλιτῶν, ὁρεῖλον τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ εἰς Βερθολδον τινὰ μονάσαντα ἐπὶ τοῦ Κερυλίου ἔρους· καὶ κατὰ τὸ 1238 ἀποκταστάντα ἐν τῇ Δύσει· ζ') τὸ τάγμα τῶν Τρινιτινιανῶν, ἡ σύστασις τοῦ ὁποῦ προε- κλήθη ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' πρὸς ἀπολύτρωσιν χριστιανῶν αἰχμαλώτων· η') τὸ τάγμα τῶν Κελεστινιανῶν, ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ πάπα Κελεστίνου Ε' πρὸ τῆς παπασύντης αὐτοῦ καὶ διακρινόμενον διὰ τὸν ἐκστατικὸν βίον τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ· θ') τὸ τάγμα τῶν Αἰγροστινιανῶν, συστήθην τὸ 1256 ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ'· ι') τὸ τῶν Σεβιτιανῶν τὸ 1233, ὀνομασθὲν οὕτω ἐκ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ πρὸς διανοήαν τῆς Θεοτόκου (*Servi beatae Mariae*)· ια') τὸ τάγμα τῶν Ἰησοιανῶν (1367) ὀνομασθέντων οὕτω διότι τοὺς συναντῶντας αὐτοὺς προσηγόρευον διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ· ιβ') τὸ τάγμα τοῦ ὁρους τῶν Ἑλαιῶν, ἡ τῶν Ὀλιβετανῶν, ἀναγνωρισθὲν τὸ 1319 ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ KB· ιγ') τὸ τῶν Ἰερωνιμιτῶν ἐπικυρωθὲν τὸ 1367 ὑπὸ Οὐρβανοῦ τοῦ Ε' καὶ ἄλλα (πρὸλ. Januschek, Origines Cisterc. Vind. 1877.—Tappert, der h. Bruno Luxb. 1872.—Winter, die Prämonst. Brl. 1865.—Gieseler, K-G. τόμ. Β' 2 σελ. 299. 3 σελ. 192. 4 σελ. 271.—Ritter, K-G. τόμ. Α' σελ. 564 καὶ Β' σελ. 71.—Hagenbach K-G. 2, σελ. 213.—καὶ Kurtz, Lehrbuch Α' σελ. 143—καὶ 243—).

2. Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΓ' αἰῶνος τοσοῦτον ἐπολλαπλασιάσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχικῶν ταγμάτων, ὥστε Ἰννοκέντιος ὁ Γ' ἐν τῇ δ' ἐν Λατερανῷ συνόδῳ (1215) ἀπηγόρευσε τὴν σύστασιν νέων· καὶ ἔμως αὐτὸς οὗτος ἐπέτρεψε τὴν ἰδρυσιν δύο μεγάλων ταγμάτων τῶν ἐπαιτῶν λεγομένων, τῶν Φραγκοσκαιῶν δηλ. καὶ Δομινικανῶν, μεγάλας ὑποτογμένων ὠρελείας τῷ παπισμῷ· καὶ ἀληθῶς τὰ τάγματα ταῦτα δὲν διέφευταν τὰς τρεφομένας ἐλπίδας· ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ λοιπὰ, τὰ τάγματα τῶν ἐπαιτῶν ἐκ τῶν αὐτῶν ἀναγκῶν τῆς

ἐποχῆς προελθόντα παρίστανται ὡς οἱ κύριοι μοχλοὶ τῆς ἐνεργείας τῆς Ἑκκλησίας καὶ τοῦ κόσμου παντός, παρίστανται ὡς δύο μεγάλα δένδρα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ῥίζαν ἔχοντα, ἥ ὡς δύο πύργοι ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ναοῦ· τοσαύτη εἶναι ἡ σημασία τῶν ἐπαιτῶν, ὥστε ὅπουδῆποτε καὶ ἂν ἀτενίσωμεν ἀνακαλύπτομεν τὰ ἔχνη αὐτῶν· πολλοὶ τῶν παπῶν ἀναβαίνουνσι τὸν θρόνον τοῦ Πέτρου ἐκ τῶν ταγμαμάτων τούτων, ἐπὶ τῶν καθεδρῶν τῶν πανεπιστημίων βλέπομεν ἄνδρας ἐξ αὐτῶν, σχεδὸν δὲ ἀποκλειστικῶς ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν εὐρίσκομεν τὸ κήρυγμα καὶ τὴν ἐξομολόγησιν, τὴν παιδαγωγίαν τῶν ἡγεμόνων καὶ τὴν κυβέρνησιν τοῦ λαοῦ, τὰς διαφόρους ἱεραποστολάς, τὴν περιθαλψιν τῶν πτωχῶν καὶ τὴν ἱερὰν ἐξέτασιν· ἐνὶ λόγῳ τὰ δύο ταῦτα τάγματα ἐξασκοῦσι νῦν ἐν τῇ Δύσει τοιαύτην ἐπιρροήν, οἷαν ἀκολούθως οἱ Ἱησοῦνται. Τὸ τάγμα τῶν φραγκισκανῶν ἰδρύθη ὑπὸ Φραγκίσκου τοῦ ἐξ Ἀσσιεῖς ἐν Οὐμβρία, ὅστις ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ κινούμενος ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ Κυρίου (Ματθ. 10, 8) κατέλιπε τὴν μεγάλην αὐτοῦ περιουσίαν καὶ ἐν πλήρει αὐταπαρνήσει ἐπαιτῶν τὸν ἄρτον αὐτοῦ διήρχετο διαφόρους χώρας διδάσκων μετάνοιαν· μετ' ὀλίγον προσεκολλήθησαν αὐτῷ πολλοὶ καὶ διανοούμενος νὰ μορφώσῃ ἰδιαιτέρων μοναχικὸν τάγμα παρέλαβεν ἀρχαιοτέρας μοναχικὰς διατάξεις, ἐπιπροσθεὶς αὐστηροτάτην ἐνδειαν καὶ πτωχείαν καὶ ἔλθων εἰς Ῥώμην ἐζήτησε παρὰ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ τάγματος αὐτοῦ· ὁ πάπας θαυμάσας τὴν μεγάλην ταπεινοφροσύνην τοῦ Φραγκίσκου ἀνεγνώρισε τὸ τάγμα αὐτοῦ, ἀκολούθως δὲ τὸ 1223 καὶ ὁ πάπας Ὁνώριος ὁ Γ' παραχωρήσας αὐτῷ τὸ δικαίωμα τοῦ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τοσοῦτον ῥῆξεν ἡ περιωπὴ τοῦ Φραγκίσκου, ὥστε πολλοὶ προσῆλθον αὐτῷ φέροντες τὸ ὄνομα φραγκισκανοὶ ἢ μικροὶ ἀδελφοὶ (*Fratres minores*) καὶ *μυροῦνται*· οὗτοι τὰ πρὸς ζωάρκειαν αὐτῶν ἔδει νὰ πορίζωνται ἐκ τῆς ἰδίας ἐργασίας, πρὸς βοήθειαν δὲ μόνον τῶν πτωχῶν καὶ ἀσθενῶν ἠδύναντο νὰ λαμβάνωσιν ἐλεημοσύνας· οἱ φραγκισκανοὶ ἔφερον φαιὸν κουκούλιον μετὰ κορδύλης (*capuce*, ὅθεν καὶ *καπουστῖνοι*) καὶ σχοινίον περὶ τὴν ὀσφύν καὶ ὀνομαζόμενοι γυμνόποδες (*discalceati*) ἢ ἦσαν πράγματι τοιοῦτοι· ἢ ἔφερον μόνον σαν-

δαλία· ἡ μεγάλη αὐτῶν αὐταπαρνησία, ἡ ἀνυπόκριτος ταπείνωσις καὶ ἡ θερμὴ ἀγάπη τοιαύτην ἐντύπωσιν προὔξουν, ὥστε ἀπέδωκαν αὐτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ τάγματος τῶν Σεραφεῖμι. Ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Φραγκίσκου ἐτέλουν καὶ εὐσεβεῖς γυναῖκες καὶ μάλιστα ἡ παρθένος Κλάρα, χάριν τῶν ὁποίων ἰδρύθη τὸ τάγμα τῆς ἀγίας Κλάρας (1212)· ὡς τρίτον τάγμα ἰδρύθη τὸ 1221 τὸ τῶν Τερτσιαρίων (*tertius ordo de poenitentia*), οἵτινες ἔξουν ἐν τῷ κόσμῳ· οὕτως ἐστερεώθη τὸ τάγμα τῶν φραγκισκανῶν, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ 1264 ἤρθει περὶ τὰς 8,000 μοναστηρίων καὶ 200,000 μοναχῶν. Ὁ Φραγκίσκος ἀπέθανε τὸ 1226, ἥδη δὲ τὸ 1228 Γρηγόριος ὁ Θ' ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ἅγιον (πρβλ. Vogt, der heil. Franciscus von Assisi Tübing. 1840.—Morin, St. Franç. d'As. Paris 1853.—Hase, Fr. von Ass. Lpz. 1856.—Koch, die frühest. Niederlassungen der Minoriten im Rheingebiete, Lpz. 1881). Ἐν τούτοις πρώτως ἐν τῷ τάγματι τῶν φραγκισκανῶν ἀνεφύησαν ἔριδες καὶ διαιρέσεις, τὰ πρῶτα δὲ αὐτῶν ἔχνη ἀπαντῶσιν ἥδη ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ Φραγκίσκου· οὗτος δηλ. τὸ 1219 μεταβαίνων εἰς Αἴγυπτον ἐνεπιστεύθη τὴν ἀρχιερίαν εἰς Ἡλίαν τινὰ ἐκ Κορτώνης, ὅστις καταχρώμενος τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ἤρξατο νὰ μετριάξῃ τὴν αὐστηρότητα τοῦ κανόνος· ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἠλίου κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου ἐπανελθόντος, ἀλλ' ὅτε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξελέγη γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος (*magister generalis*) ἐπανελάβε τὴν προτέραν αὐτοῦ τάσιν· ἐντεῦθεν ἔριδες καὶ διαιρέσεις μεταξὺ τῶν φραγκισκανῶν· ἡ αὐστηροτέρα μερὶς φέρουσα τὸ ὄνομα τῶν πνευματικῶν καὶ ζηλωτῶν (*spirituales, zelatores*) προσεκολλήθη εἰς τὸν ἅγιον Ἀντώνιον τὸν ἐκ Παδούης, διετήρει τὴν ἀρχαίαν τοῦ κανόνος αὐστηρότητα καὶ ἐπολέμει τὴν μετριωτέραν μερίδα, τοὺς *Fratres de communitate*, οἵτινες ἐζήτουν μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς πτωχείας νὰ συνδυάσωσι τὸν πλοῦτον τῶν λοιπῶν μοναστηρίων· ἀλλ' ἡ τελευταία μερὶς βαθμὴδὸν ἐπεκράτει, μάλιστα καὶ οἱ πάπαι Γρηγόριος ὁ Θ' καὶ Ἰννοκέντιος ὁ Δ' ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ αὐτῆς δι' ἐπυγυρίζουμένης, ἔτι τὰ ἐν τῇ κατοχῇ τῶν φραγκισκανῶν κτήματα μόνον πρὸς

ἐπικαρπίαν ὑπάρχουσιν, ἥ ὅτι ἀνήκουσι τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀπεδέχθη Νικόλαος ὁ Γ' τὸ 1279 καὶ προσεπάθησε διὰ τινος βούλλης νὰ συμβιδάσῃ τὰς διαμαχομένας μερίδας, ἀλλ' οἱ αὐστηρότεροι ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν Ἰωάννην τὸν *de Oliva* παρουσιάσθησαν καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ παπισμοῦ, χαρακτηρίζοντες αὐτὸν ὡς τὴν πόρνην τῆς Ἀποκαλύψεως, τὸ δὲ τάγμα αὐτῶν ὡς τὸν ἄγγελον, τὸν ἀποκαθιστάντα τὴν καθαρότητα τοῦ εὐαγγελικοῦ βίου· ἐπὶ τέλους τὰς διαμαχομένας μερίδας ἠθέλησε νὰ συμβιδάσῃ *Κελεστίνος* ὁ Ε' τὸ 1294, ἐπιτρέψας τοῖς αὐστηροῖς νὰ σχηματίσωσι τὸ τάγμα τῶν ἐρημιτῶν τοῦ *Κελεστίνου*, ἀλλὰ τὸ 1302 *Βονιφάτιος* ὁ Η' διέλυσεν αὐτοὺς καὶ οὕτως ὁ πόλεμος ἐξηκολούθει. Ἐν τούτοις οἱ πνευματικοὶ ἐν τῷ ἁγῶνι αὐτῶν κατὰ τῶν μετριοτέρων ἐδίδασκον ὅτι οὐδὲ ὁ Χριστὸς καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶχον κοινὴν περιουσίαν· τὴν ἀρχὴν ταύτην κατεδίκασεν ὡς αἰρετικὴν ὁ πάππας Ἰωάννης ὁ ΚΒ' (1322), ἀλλ' οἱ φραγκισκανοὶ ἔχοντες ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸν βασιλέα τῆς Βυβαρίας *Λουδοβίκον*, ὡς καὶ τοὺς δύο ἐπιστήμους τοῦ τάγματος ὁπαδοὺς *Μιχαὴλ τὸν Κεζέαν* καὶ *Γουλιέλμον τὸν Ὁκκαμ* ἐξηκολούθουν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ παπισμοῦ, μετὰ τῆς αὐτῆς δὲ φανατικότητος ἐνέμενον εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῶν, ὥστε εὐχαρίστως καὶ ἐπ' αὐτὰς τὰς πυρὰς ἀνέρχοντο· ἐπὶ τέλους ἡ ἐν Κωνσταντίᾳ σύνοδος ἀνεγνώρισεν αὐτοὺς τὸ 1415 ὡς ἀδελφοὺς τῆς αὐστηρᾶς πολιτείας (*observantes*), ἐνῶν τοὺς ὁπαδοὺς τῆς μετριοτέρας τάσεως ἐκάλεσε *Conventuales*· ἐκ τῆς αὐστηρᾶς τῶν φραγκισκανῶν τάσεως προῆλθεν ἀκολούθως τὸ τάγμα τῶν λεγομένων *Minimi*, ὅπερ ἀνεγνώρισθη τὸ 1474 ὑπὸ *Σίξτου* τοῦ Δ' καὶ ἄλλων παπῶν (πρβλ. Müller, *Geschichte d. Franc. Münch.* 1882.—Evers, *Analecta ad Patr. min. hist.* Lpz. 1882.—Rybka, *Elias v. Kort.* Lpz. 1874.—At, *Hist. d. S. Ant. de Pad.* Paris 1878.—Seeböck, *Ant. von Pad.* Mainz 1878.—Meier, *Ant. v. Pad.* Einsied. 1881 κτλ.).

3. Τὸ ἕτερον τῶν ἐκπαιτικῶν ταγμάτων, τὸ τῶν *δομινικανῶν*, τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ὀφείλει εἰς πεπαιδευμένον τινὰ ἐξ Ἰσπανίας *Ιερέα Δομνίκον*, ὅστις ὑπὸ θερμοῦ ζήλου πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν αἰρετικῶν

κινούμενος ἀνέλαβε τὸ 1205 ἐν ἀποστολικῇ πτωχείᾳ καὶ αὐταπαρ-
νήσει τὸν πόλεμον κατὰ τῶν 'Αλβιγίων (§ 179, 1). μετ' ὀλίγον
προσεκολλήθησαν αὐτῷ πολλοί, λαβὼν δὲ παρὰ τοῦ πάπα 'Ιννοκεν-
τίου τοῦ Γ' τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ τάγματος αὐτοῦ, ἐξελέξατο τὸν
κανόνα τοῦ Αὐγουστίνου, ἐπεξέτεινεν αὐτὸν διὰ τινων προσθηκῶν,
δι' ὧν ἡ δίκαια τῶν ὁπιδῶν αὐτοῦ καθίστατο αὐστηροτέρα, ἀπέβα-
λε πᾶσαν ἰδιοκτησίαν καὶ ὡς σκοπὸν αὐτοῦ διεκήρυξε τὸ κήρυγμα·
τὸν κανόνα τοῦτον ἐπεκύρωσε τὸ 1216 ὁ 'Ιννοκέντιος, 'Ορώριος δὲ
ὁ Γ' ἀνεγνώριζε τὸ τάγμα τῶν δομινικανῶν ὡς τὸ τῶν 'Ιεροκηρί-
κων (*Ordo Prædicatorum*). ὁ Δομίνικος μιμούμενος τοὺς φραγ-
κισκανοὺς ἀπηγόρευσε τὸ 1220 τοῖς ὁπαδοῖς αὐτοῦ πᾶσαν κτῆσιν
ἐπιγείων ἀγαθῶν, ἀπέθανε τὸ 1221 καὶ ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Θ' ἀνε-
γνωρίσθη ἅγιος τὸ 1223· ὡς κλάδος τοῦ τάγματος τῶν δομινικα-
νῶν εἶναι οἱ λεγόμενοι Τερτσιάριοι (*Fratres et sorores de mili-
tia Christi*). Βεθμηδὸν οἱ δομινικανοὶ ἀπώλεσαν τὸν ἐπαιτικὸν αὐ-
τῶν χαρακτῆρα, τὴν εὐχὴν τῆς πτωχείας περιορίζοντες μόνον εἰς
τὴν προσωπικὴν κτῆσιν, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὴν κοινὴν καὶ δι᾽ ὅλους
νοὶ ὅτι ὁ Χριστὸς καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶχον κοινὴν περιουσίαν· ἐν τού-
τοις ἡ ἰσχὺς αὐτῶν πάντοτε ἦν μεγάλη, εἰς τὴν ἐξύψωσιν δ' αὐτῶν
πολὺ συνετέλεσεν ἡ ἐκ τοῦ τάγματος αὐτῶν προελθοῦσα Αἰκατερίνα
ἐκ Σιένης (πρβλ. Lacordaire, *Vie de St-Dominique* Paris 1841.
—Caro, *St-Domin.* Paris 1853.—Chavin, *Hist. d. St-Cathe-
rine* Paris 1846.—Hase, *Cat. von Siena* Lpz. 1864.—Olga
v. Leonrod, *die h. Cath. von S. Köln* 1880).—Τοιαύτη εἶναι ἡ
ἱστορία τῶν δύο ἐπαιτικῶν ταγμάτων, τὰ ὅποια ἐκ τῶν αὐτῶν ἀ-
ναγκῶν τῆς ἐποχῆς προελθόντα καὶ ὑπὸ τῶν παπῶν διὰ πολλῶν
προνομίων προικισθέντα ταχέως ἐπεξετάθησαν καθ' ἅπασαν τὴν Δύ-
σιν. Ἐκαστον τῶν ταγμάτων τούτων εἶχε τὸν γενικὸν αὐτοῦ ἄρ-
χηγὸν ἐδρεύοντα ἐν Ῥώμῃ, ἕτερον ἐπαρχιακὸν διὰ τὰ μοναστή-
ρια ἐκάστης χώρας καὶ τρίτον ἰδιαιτερον ἡγουμένον ἐν ἐκάστῳ μo-
ναστηρίῳ. Οἱ δομινικανοὶ ἀπ' ἀρχῆς διεκρίθησαν διὰ τὴν τάσιν αὐ-
τῶν πρὸς τὰ γράμματα, προελθοῦσαν ἐκ τοῦ ζήλου τοῦ καταστρέψαι
τὰς αἱρέσεις, ἐντεθῆεν δὲ κατέλαβον ἐπιστήμους πανεπιστημιακὰς ἐ-

δρας· ἀλλὰ καὶ οἱ φραγκισκανοὶ ὑπὸ τοῦ παραδείγματος αὐτῶν κινηθέντες ἐτρέπησαν εἰς τὴν μάθησιν καὶ διεκρίθησαν ἐπίσης ὡς καθιγγηταὶ πανεπιστημίων. Οὕτως ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἐπαιτικῶν ταγμάτων πάντες σχεδὸν οἱ ἱεροκέρυκες, οἱ πνευματικοὶ καὶ οἱ ἐπιστημότεροι λόγιοι καὶ διδάσκαλοι προήλθον ἀπ' αὐτῶν· τοῦτο ὁμῶς διήγειρε τὸ κατ' αὐτῶν μῖσος τοῦ λοιποῦ κλήρου καὶ πολλῶν λογίων, καὶ ἰδίᾳ τοῦ πανεπιστημίου τῶν Παρισίων καὶ τοῦ πρυτάνεως αὐτοῦ *Γουλιέλμου von Sanct-Amour*, ὅστις ἐν τινι συγγράμματι αὐτοῦ ὠνόμαζεν αὐτοὺς προδρόμους τοῦ 'Αντιχρίστου· ἀλλ' ἡ φωνὴ αὐτοῦ κατεσιγάσθη, τὸ μὲν ὑπὸ τῶν σοφῶν μελῶν τῶν ταγμάτων *Θωμᾶ τοῦ 'Ακυνάτη* καὶ *Βοναβερτούρα*, τὸ δὲ ὑπὸ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν παπῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν νίκην ταύτην ἀνεφάνη μετὰξὺ αὐτῶν τῶν ταγμάτων ἀμοιβαίος φθόνος καὶ ἄμιλλα, ταῦτα δὲ διηγωνίσθησαν καὶ ἔνεκα τῆς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῶν ἀντιθέσεως. Οἱ δομινικανοὶ ἀνυψώθησαν εἰς ἑκτακτον σημασίαν καὶ ἰσχύν, ἐκτὸς ἄλλων καὶ διὰ τοῦ γεγονότος ὅτι *Γρηγόριος* ὁ Θ' εἰς αὐτοὺς ἐνεπιστεύθη ἀποκλειστικῶς τὴν *ιεράν ἐξέτασιν*, παρὰ τῷ λαῷ ὁμῶς ἦσαν ἀγαπητότεροι καὶ μείζονος ἀπήλαιον ὑπολήψεως οἱ φραγκισκανοί.

4. Ἐκτὸς τῶν μοναχικῶν ταγμάτων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀναφέρονται καὶ τοιαῦτα σωματεῖα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἅτινα μετὰξὺ μοναχῶν καὶ λαϊκῶν ἱστάμενα ἐσκόπουν τὴν ἀσκήσιν τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης. Τοιαῦτα εἶναι α') τὸ σωματεῖον τῶν *Χουμιλιανῶν* ἐν *Μεδιολάνῳ*, ὅπερ ἐξ ἐργατικῶν οἰκογενειῶν καὶ ἰδίως ὑπαντῶν συγκείμενον ἔζη βίον κοινόν, ἐνασχολούμενον περὶ θρησκευτικὰς ἀσκήσεις καὶ ἕτερα ἔργα· τὸ περίσσευμα τῆς ἐργασίας αὐτῶν διένεμον τοῖς πτωχοῖς, καίτοι δὲ τὰ μέλη τοῦ σωματείου τούτου τὰ ἑγγαμα διετήρουν τὸν συζυγικὸν βίον, ἀπὸ τοῦ *IB'* ὁμῶς αἰῶνος ὑπερχεοῦντο εἰς τὴν ἀγαμίαν· τὸ σωματεῖον τοῦτο ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ *Ἰννοκεντίου* τοῦ *Γ'* τὸ 1201, ἐπειδὴ δὲ οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ διετέλουν ἐν συνδέσμῳ πρὸς τοὺς ἐν *Λουγδούνῳ* *Βαλδίους*, τοὺς *Pauperes de Lugduno* (§ 179, 2) ὠνόμασθησαν πρὸς διάκρισιν *Pauperes Italicī* β') τὸ τῶν *Βεγουϊνῶν*, ἐκ γυναικῶν μόνον συγ-

κείμενον· τὸ σωματεῖον τοῦτο παραλαβὸν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ῥήματος *beggen*—ἐπαίτειν, ἀπεδέχετο τὰς τρεῖς μοναχικὰς ἀρετὰς καὶ ἐπέβαλλεν αὐτὰς τοῖς μέλεσιν αὐτοῦ, ἐφόσον ἀνῆκον εἰς αὐτό, διότι ἐν πάσῃ στιγμῇ ἠδύναντο νὰ ἀποχωρήσωσι· αἱ Βεγουῖναι εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς ἡγουμένην τινὰ καὶ πρεσβύτερον καὶ κατώκουν ἐν οἴκοις καλουμένοις *Beginagia* ἢ *Curtis Beguinorum* καὶ ἐκ μικρῶν δωματίων συγκεκλιμένοις, εἰσερχόμεναι εἰς τὴν κοινότητα ἔφερον τὴν ἰδίαν περιούσιαν καὶ ἐλάμβανον αὐτὴν ἀποχωροῦσαι, ἐνησχολοῦντο δὲ περὶ διαφόρους οἰκιακὰς ἐργασίας, ἐδίδασκον τὰς γυναικὰς καὶ μετέβαινον πολλάκις πρὸς ὑπηρεσίαν εἰς ξένας οἰκίας· τὰ ἐντεῦθεν ποριζόμενα χρήματα ἐχρησίμευον εἰς διατήρησιν αὐτῶν, τὰ δὲ περισσεύματα διένεμον εἰς σκοποὺς ἀγαθοεργού· ἕκαστος οἶκος τῶν Βεγουῖνῶν εἶχεν ἰδίαν στολὴν καὶ χρῶμα, ἦσαν δὲ διαδεδομένα κυρίως ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ· γ') τὰ σωματεῖα τῶν Βεγάρδων ἐξ ἀνδρῶν συγκεκλιμένα καὶ συντηρούμενα ἐκ τῆς ὑπαντικτῆς· ἀλλ' ἤδη κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα εἰσεχώρησε μεγάλη μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ καὶ αἰρετικαὶ δοξασταί, διὰ τοῦτο ἡ ἱερὰ ἐξέτασις κατεδίκησεν αὐτούς, ἡ δὲ ἐν Βιέννῃ ΙΕ' οἰκουμενικὴ σύνοδος (1311-12) κατεδίκησεν ὁκτώ ἄρθρα τῆς διδασκαλίας αὐτῶν· ἡ μόνη σωτηρία τῶν Βεγάρδων ἦν νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὰ τάγματα τῶν Τερτσιαρίων καὶ μάλιστα τῶν φραγκισκανῶν, ὅτε ἐλάμβανον τὸ ὄνομα *Fraticelli* ἢ *Fraternali*, καίτοι δὲ Ἰωάννης ὁ ΚΓ' ὑπεστήριζεν αὐτούς (1410-15), ἐν τούτοις ἕνεκα τῆς διαφορᾶς αὐτῶν κατεδιώχθησαν καὶ μετὰ ταῦτα μέχρι τῆς Μεταρρυθμίσεως· ἐκ τῶν ταγμάτων τούτων καὶ μάλιστα τῶν Βεγουῖνῶν λείψανα σώζονται μέχρι σήμερον ἐν Βελγίῳ. Τελευταῖον τοιοῦτον σωματεῖον ἦν τὸ τοῦ κοινοῦ βίου (*Fratres de communivita*) ἰδρυθὲν κυρίως ὑπὸ Γερχάρδου τοῦ Μεγάλου (*Groot* † 1384) καὶ σκοποῦν ἐκτὸς τῆς ψυχικῆς σωτηρίας, τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ λόγου ἐν τῇ ἐπιχωρίῳ γλώσσῃ, τὴν ἀντιγραφὴν καὶ διάδοσιν τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὰ σωματεῖα ταῦτα ἀπετελοῦντο ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν· ὁ λαμπρότερος αὐτῶν καρπὸς ἦν Θωμᾶς ὁ ἐκ Κέμπεν· καί τι καὶ κατ' αὐτῶν ἠγέρθη ἡ ἱερὰ ἐξέτασις, οἱ ὅπαδοί ἡμῶς τοῦ κοινοῦ βίου ὑπεστηρίχθησαν ὑπὸ τοῦ Γέρσωνος καὶ τοῦ

D'Ailly· τὸ σωματεῖον τοῦτο ἀκολούθως ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῶν παπῶν *Μαρτίνου τοῦ Ε'* καὶ *Εὐγενίου τοῦ Δ'* καὶ τέλος τὸ 1474 ὑπὸ *Σίξτου τοῦ Δ'* (πρβλ. Tieraboschi, *Vetera Humiliatorum monumenta*, Mediol. 1766. — Mosheim, *de Beghardis et Beguinabus*, Lps. 1790.—Hallmann, *Geschi. der belgisch. Beghuinen* Berl. 1843.—Ullmann, *Reformatoren vor der Reformation*, Hamb. 1842.—Klein, *Étude sur l'association des frères de la vie commune*, Strassb. 1860. — Bonet-Maury, *Gérard de Groote*, Paris 1878 κτλ.)

5. Τέλος ἐνταῦθα ἀναφέρομεν καὶ τὰ διάφορα ἱπποτικὰ τάγματα, τὰ ὅποια παραχθέντα ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν σταυροφοριῶν συνέδον τὸν μοναχικὸν καὶ ἱπποτικὸν βίον· τὸ ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν τῶν ταγμάτων τούτων εἶναι ὁ σύνδεσμος τῶν τριῶν μοναχικῶν ἀρετῶν τῆς πτωχείας, ἀργείας καὶ ὑπακοῆς μετὰ τοῦ ἱπποτικοῦ καθήκοντος τοῦ τελεῖν εἰς ἀδιάκοπον πόλεμον κατὰ τῶν ἀπίστων. Τοιαῦτα τάγματα εἶναι τὰ ἐξῆς· α') οἱ *Ἰωαννῖται*, ἀνάγοντες τὴν ἀρχὴν αὐτῶν μέχρι τοῦ 1048, ὅτε ἔμποροι τινες ἐξ Ἀμάλφης ἱδρυσαν ἐν Ἱερουσαλὴμ παρὰ τὴν κοιλάδα Ἰωσαφάτ τὸ *λατινικὸν* λεγόμενον *μοναστήριον* καὶ ἔνεκα τοῦ φιλανθρωπικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ ὡς πάτρωνα αὐτῶν ἐξελέξαντο, πρῶτον *Ἰωάννην τὸν Ἀλεξανδρείας* τὸν *ἐλεήμονα* καὶ εἴτα τὸν *βαπτιστὴν Ἰωάννην*. Ἀπὸ τοῦ 1118 ὁμως ἐπὶ τῆς ἡγουμενείας τοῦ *Ραϋμόνδου de Pui* οἱ *Ἰωαννῖται* προσέλαβον καὶ χαρακτηρὰ ἱπποτικὸν καὶ ἀνεγνωρίσθησαν τὸ 1120 ὑπὸ *Καλιξτου τοῦ Β'* ὡς ἴδιον ἐνδυμα αὐτῶν ἦν *μανδύας* μετὰ λευκοῦ σταυροῦ ἐπὶ τοῦ στήθους, ἐνῶ ἐν ταῖς σημασίαις αὐτῶν εἶχον ἐρυθρόν, καίτοι δὲ ἀπηγορεύετο αὐτοῖς πᾶς πλοῦτος καὶ πολυτέλεια, ἔνεκα ὁμως τῶν πολλῶν ἀπριερωμάτων ἐπλούτησαν καὶ διεφθάρησαν. Οἱ *Ἰωαννῖται* μέχρι τοῦ 1291 τὴν ἐστίαν αὐτῶν εἶχον ἐν *Παλαιστίνῃ*, διωχθέντες δ' ἐκείθεν ὑπὸ τῶν *Τούρκων* μετέβησαν εἰς τὴν *Κύπρον*, τὸ 1310 εἰς τὴν *Ρόδον*, ὅθεν ὠνομάσθησαν *Ρόδιοι* καὶ ἀπὸ τοῦ 1530 εἰς *Μελίτην*, ὅθεν ἔλαβον τὸ ὄνομα *Μελίταιοι*. β') Οἱ *Ναῖται* βαίνοντες παραλλήλως καὶ εἰς πολλὰς ἐριδας διατελοῦντες πρὸς τοὺς *Ἰωαννίτας*. Τὸ τάγμα τοῦτο ἰδρύθη ὑπὸ δύο ἱπποτῶν *Οὔγωνος* καὶ *Γουδ-*

δοφρίδου, εἰς τοὺς ὁποίους *Βαλδουῖνος ὁ Β'* παρεχώρησε μέρος τοῦ παλατίου αὐτοῦ κειμένου παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος, ὅθεν ἔλαβον καὶ τὸ ὄνομα *Ναῖται*. οὗτοι κατ' ἀρχάς ἐπὶ πτωχεῖα διακρινόμενοι, ἔλαβον ἀκολούθως πολλὰς παρὰ πολλῶν δωρεάς, ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ 'Ονωρίου τοῦ Β' (1128) καὶ διὰ Βερνχάρδου τοῦ Κλαιρβῶ ἀπέλτησαν μεγάλην τιμὴν καὶ ὑπόληψιν κατὰ τὴν Δύσιν. Οἱ *Ναῖται* διεκρίνοντο διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν πρὸς τὴν Θεοτόκον εὐχάς, τὴν αὐσττράν ἀγνείαν καὶ τὰς πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἐλεημοσύνας, ἔφερον δὲ λευκὸν μανδύαν μετὰ ἐρυθροῦ σταυροῦ, οἱ δὲ ὑπτρέται αὐτῶν μέλανα. Ὅτε τὸ 1291 ἡ Πτολεμαῖς ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ *Ναῖται* μετέβησαν εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἐκεῖθεν διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν Δύσιν, τὸ κέντρον αὐτῶν ἔχοντες ἐν Παρισίοις. Οἱ *Ναῖται* ἀφίκοντο μὲν εἰς ὑψίστην περιωπὴν δόξης καὶ πλούτου, ἀλλ' ἅμα καὶ μεγίστης διαφθορᾶς· τὰ χαρακτηρίζοντα αὐτοὺς ἦσαν ἀπιστία, προδοσία, ὑπόκρισις, αἵρεσις, αἰσχροτής καὶ κακοήθεια· ἐλέγετο περὶ αὐτῶν ὅτι ἐλάτρευον εἰδωλὸν τι *Βαφωμέτ*, ὕβριζον καὶ ἐβλασφῆμουν τὸν Χριστόν, περιεφρόνουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ διετέλουν ἐν φοβερᾷ ἠθικῇ παραλυσίᾳ· ἔνεκα τούτων πολλάκις παρεπονέθη κατ' αὐτῶν Ἰννοκέντιος ὁ Γ', ἐπὶ τέλους κατεδικάσθησαν ἐν τῇ ἐν Βιέννῃ ΙΕ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ (1311) καὶ διελύθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας *Φιλίππου τοῦ Ὡραίου*, ὅστις καὶ κατέσχε τὰ πλεῖστα τῶν κτημάτων αὐτῶν· γ' οἱ *γερμαιοὶ ἢ τεύτονες ἱππόται*· τὸ τάγμα τοῦτο ἰδρύθη κατὰ τὸ 1190 καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ *Κλήμεντος τοῦ Γ'*· οἱ *γερμαιοὶ ἱππόται* εἶχον τὸν αὐτὸν ὀργανισμόν μὲ τὰ λοιπὰ τάγματα καὶ ἔφερον λευκὸν μανδύαν μετὰ μέλανος σταυροῦ, ἀποδιωχθέντες δὲ καὶ αὐτοὶ ἐκ Παλαιστίνης ἐγκατέστησαν ἐν Πρωσσίᾳ ὅπου τὸ 1237 συνηνώθησαν μετὰ τοῦ ἐν Λιβλανδία γεννηθέντος τάγματος (1202) τῶν *μαχαιροφόρων (militie Christi sive Gladiiferi)*. Ἔτερα ἱπποτικά τάγματα εἶναι τὸ τοῦ σταυροῦ, ὅπερ γεννηθὲν ἐν Παλαιστίνῃ μετέβη ἀκολούθως εἰς τὴν Αὐστρίαν, Βοημίαν, Μοραβίαν καὶ Πολωνίαν διατηρούμενον μέχρι σήμερον, τὸ τάγμα τῆς *Καλατράδας* ἰδρυθὲν ἐν Ἰσπανίᾳ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως *Καλατράδας* (1158) καὶ τὸ κατὰ τὸ 1156 πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν συστηθὲν τάγμα τῆς

Ἀλξαντάρας (πρὸς Biedenfeld, Ges. und Verf. aller geistlich. und weltl. Ritterorden, Weim. 1841. — Falkenstein, Geschichte d. Joh-ord. Drsd. 1833.—Ortenberg, Der Ritterord. d. heil. Johan. Rgsb. 1866. — Uhlhorn, die Anfänge d. Joh. Ord. Zeitsch. f. K-G. VI, 1, — Voigt, Geschicht. d. deutsch Ritt-Ord. Berl. 1857.—Prutz, Die Besitz. d. deutsch. Ord. im h. Lande Lpz. 1877.—Bunge, d. Ord. d. Schwertbrüder, Lpz. 1875.—Raynouard, Monum. hist. relatifs à la condamnation des Templiers Paris 1813. — Wilcke, Gesch. d. Tempelh. Ord. Lpz. 1826. — Michelot, Procès des Templ. Paris 1841.—Havemann, Geschich. d. Ausgangs des Temp-Ord. Stuttg. 1846.—Hammer-Purgstall, die Schuld d. Templ. Wien 1855. — Chowanetz, die gewalthätig. Aufheb. d. Temp-Ord. Münst. 1856. — Loiseleur, la doctrine secr. d. Templ. Paris 1872.—Prutz, Geheimlehre und Geheimstatuten d. Templ Ord. Berl. 1879).

§ 192.

ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ.

1. Ἐνεκα τῆς ἀμαθείας τοῦ κλήρου τῆς περιόδου ταύτης τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου κατέπεσε σημαντικῶς, μὴ θεωρούμενον ὡς ἀναγκαῖον καὶ οὐσιῶδες· ἐν τούτοις διάφοροι πάπαι καὶ σύνοδοι οὐ μικρὸν ἐνήργησαν πρὸς παρασκευὴν ἱεροκηρύκων, τοιοῦτοι δὲ παρουσιάσθησαν πολλοὶ ἐκ τῶν μοναχικῶν ταγμάτων, ὡς *Βερνχάρδος* ὁ ἐκ *Κλαιρβῶ*, *Φούλκων von Neuilly* († 1202) καὶ πρὸ πάντων ὁ ἐκ *Ῥεγενσδούργης Βερθόλδος*, οἱ ἀκροαταὶ τοῦ ὁποίου πολλάκις ἀνέβαινον εἰς 100,000. Τὸ κήρυγμα τοῦτο, δημῶδες κυρίως ὄν καὶ ἄτεχνον, ἐγένετο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ, καίτοι ἀναφέρονται καὶ παραδείγματα κηρυττόντων ἐν ταῖς ἐγχωρίαις γλώσσαις, χάριν δὲ τῶν ἀπέριων ἱεροκηρύκων ἀνεφάνησαν κατὰ τὸν ἸΔ' αἰῶνα τὰ *λεξικά τῶν ἱεροκηρύκων* (*vocabularia praedicatorum*)· ἀπέναντι δὲ τῶν σχολαστικῶν θεολόγων, τῶν θηρεύοντων κόμπον μόνον καὶ λεπτότητα ἐν τοῖς λόγοις αὐτῶν παρουσιάσθησαν πολλοὶ δημο-

τικοὶ κήρυκες, ὁμιλοῦντες ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου· σημαντικώτερος τῶν τοιούτων κηρύκων ἦν Γαβριήλ ὁ Βαρλέττας († 1480) δομινικανός, ὅστις τοσοῦτον ἀρεστὸς κατέστη τῷ λαῷ, ὥστε ἔλεγε περὶ αὐτοῦ, *qui nescit barlettare, nescit predicare*. Ἐκτὸς τοῦ θείου λόγου πρὸς διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπάρχον καὶ διάφοροι ζωγραφαί, παριστῶται ἱστορίας τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἐπὶ τῶν θυσιαστηρίων, τῶν τοίχων, τῶν θυρίδων τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων, ἐντεῦθεν δὲ ἐμorfωθησαν καὶ τὰ βιβλία τῶν πτωχῶν (*Biblia pauperum*), περιέχοντα διαφόρους εἰκόνας πρὸς θεωρίαν, ὡς καὶ ἕτερα βιβλία περιέχοντα διαφόρους ἱστορίας ἐκ τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, τὰ προσευχητάρια, αἱ κατηχήσεις καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀπεναντίας ἡ ἀγία Γραφή ἦν ἀπρόσιτος τῷ λαῷ καὶ διότι δὲν ἐνόει αὐτὴν καὶ διότι ἀπηγορεύετο ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς Ἑκκλησίας· ἐν τούτοις ἡ ὑπὸ τῶν Ἀλβιγίων καὶ Βαλδίων διεγερθεῖσα τάσις πρὸς μεταφράσιν τῆς ἀγίας Γραφῆς ἐν ταῖς ἐγχωρίοις γλώσσαις ἐξακολουθεῖ, οἷτω δὲ προέκυψαν διάφοροι μεταφράσεις ἐν τῇ ἀγγλικῇ γλώσσῃ, τῇ γερμανικῇ, τῇ γαλλικῇ, ἰταλικῇ, ἰσπανικῇ καὶ βηνημικῇ (πρβλ. Schmidt, das Predigen in d. Landessprach. im MA. in Stud. u. Kritik. 1846, 2 καὶ 1866, 1.—Hamberger, Berthold von Regensburg, in Sitzungsberichten d. bayer-Akad. d. Wissensch. 1867, 1.—J. Schmidt, Berth. von Regensb. Wien 1871.—Unkel, Berthold von Reg. Köln. 1882. —Keppler, Zur Passionspred. d. MA. Hist. Jahrb. Band. 3. 4.—Camesina u. Heyder die biblia pauperum, Wien 1863.—Laib u. Schwarz, Bibl. paup. Zürich 1867.—Kehrein, Zur Gesch. d. deutsch. Bibelübersetzung vor Luther, Stuttgart. 1851 κτλ.)

2. Καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἡμετέρας περιόδου ὑπῆρχεν ἀριστία τις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μυστηρίων τῆς Ἑκκλησίας· Πέτρος ὁ Ἀμιανὸς ἠριθμεῖ δώδεκα μυστήρια, Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Χαλέσιος δύο, τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὸ βάπτισμα· πρῶτος Πέτρος ὁ Λομβάρδος († 1164) καθορίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν μυστηρίων εἰς ἑπτὰ, τοῦτο δὲ ἀνεγνωρίσθη ὀριστικῶς καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου (1439) ἀπὸ τῶν μυστηρίων, *Sacramenta*, διεκρίοντο αἱ λοιπαὶ ἐκκλησιαστικαὶ

τελεταὶ ὡς *sacramentalia*, παρρησίᾳ δὲ πλέον ἐδιδάσκετο καὶ ἐπιστεύετο, ὅτι τὰ μυστήρια ἐνεργοῦσιν *ex opere operato*, δηλ. ἀφ' ἐαυτῶν μόνον, μὴ ἀναγκαιούσης τῆς ἐνεργείας καὶ πίστεως τοῦ μετέχοντος. Ὡς τὸ μυστηριωδέστερον καὶ φρικτότερον τῶν μυστηρίων ἐθεωρεῖτο ἡ θεία εὐχαριστία (*tremendum mysterium*), τῆς ὁποίας ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ ἅπαξ τοῦλάχιστον τοῦ ἐνικυτοῦ ἐπρεπε νὰ μετέχῃ πᾶς πιστός, ὡς περὶ τούτου διετάξατο Ἰννοκέντιος δ' Γ' κατὰ τὴν Δ' ἐν Λατερανῷ σύνοδον (1215)· ἐπίσης ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ καθωρίσθη καὶ ἡ περὶ μειουσιώσεως διδασκαλία (*transsubstantiatio*) καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ὡς δόγμα πίστεως· ἵνα ἀποσοβῇ δὲ δεῖν πᾶσα κατάχρησις ἐν τῷ μυστηρίῳ, ἥδη κατὰ τὸν IB' αἰῶνα ἐστέρησαν τοὺς παῖδας ὁλοτελῶς τοῦ μυστηρίου, τοὺς δὲ λαϊκοὺς τοῦ ποτηρίου· κατ' ἀρχὰς πρὸς ἀποφυγὴν καταχρήσεως μετέδιδον αὐτοῖς καὶ τὸ αἷμα διὰ τινος σωλῆνος (*fistula*) ἢ ἐμβάπτοντες τὸν ἄρτον εἰς αὐτό, ἀκολούθως ὁμῶς ἐστέρησαν αὐτοὺς τοῦ αἵματος καὶ ἐδικαιολογοῦν τοῦτο διὰ τῆς σοφιστικῆς διδασκαλίας, ὅτι τὸ σῶμα περιέχει καὶ τὸ αἷμα (*Concomitantia corporis et sanguinis Christi*)· ἵνα δὲ ἐπὶ μᾶλλον ἐπιδειξῶσι τὸν πρὸς τὸ μυστήριον σεβασμὸν ἥδη ὑπὸ Ὁρωρίου τοῦ Γ' δι' ἰδιαιτέρας βούλλης ὤρίσθη ἵνα κρούοντος τοῦ κώδωνος γονυπετῶσι πρὸ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου, τῆς ὑγιασμένης δηλ. ὁστίας, τῆς ἐμπεριεχομένης ἐν τινι σκεύει λεγομένῳ *Tabernaculum* ἢ *sanctissimum*, μάλιστα δὲ τὸ 1264 ἐπὶ Οἰθραίνου τοῦ Δ' ὤρίσθη καὶ ἡ ἐορτὴ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου γενικευθεῖσα ἰδίως ἐπὶ Κλήμεντος τοῦ Ε' καὶ ἐορταζομένη τὴν πέμπτην μετὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Ἀγ. Τριόδου. Μετὰ τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας στενῶς συνεδέετο τὸ τῆς ἐξομολογήσεως, καθὼς δ' ἐκείνης κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Ἰννοκεντίου ἅπαξ τοῦλάχιστον τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐπρεπε νὰ μετέχωσιν οἱ πιστοί, οὕτω καὶ νὰ ἐξομολογῶνται τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν πρὸ τοῦ ἱερέως ἀκριβῶς καὶ μυστικῶς (*confessio auricularis*), ὅτε ὁ πνευματικὸς παρῆγε τὴν ἄφεσιν, λέγων *Ego te absolvo*. Ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ βαπτίσματος ἡ διὰ ῥαντισμοῦ γενομένη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐξαίρεσις ἐγενικεύθη ἐν τῇ δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τοῦ IB' αἰῶνος, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος καὶ ἐν

τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ περιωρίσθη εἰς μόνους τοὺς ἐπισκόπους. Τὸ μυστήριον τοῦ εὐχελαίου περιωρίσθη μόνον εἰς τοὺς θνήσκοντας ὡς *unctio ultīma*, ὃ δὲ γάμος ὡς μυστήριον παρήγαγε καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ ἀδιαλύτου καὶ ἐπὶ λόγῳ ἔτι μοιχείας, ἐπιτραπέντος μόνον τοῦ ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης χωρισμοῦ (*Separatio a mensa et toro*)· τούτου νομοθέτης ἦν Ἰννοκέντιος ὁ Γ', ὅστις ἐπίσης τὸ 1215 ἡλάττωσε καὶ τοὺς ἐξ αἵματος βαθμοὺς τῆς συγγενείας ἀπὸ ἐπτὰ εἰς τέσσαρας. Πάντα τὰ μυστήρια, καθὼς καὶ αἱ διάφοροι ἐκκλησιαστικαὶ τελεταὶ ἐτελοῦντο ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ, ἵνα οὕτω πανταχοῦ ἐπικρατῇ ἐνότης καὶ ὁμοφωνία· τὸ πνεῦμα τοῦτο ὥθησε τὴν λατινικὴν Ἑκκλησίαν ἵνα πανταχοῦ ἐπιβάλη καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῆς λειτουργίαν· καὶ κατώρθωσε μὲν τοῦτο ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Μοραβίᾳ, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐν Μεδιολάνῳ, οἱ κάτοικοι τοῦ ἐπάρχου μέχρι σήμερον ἀντέχονται τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου, ὡς καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐνθα μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας καὶ πολέμους διὰ θεοδικίας ἀπεφασίσθη ἵνα μετὰ τῆς λατινικῆς ἰσχύῃ καὶ ἡ ἀρχαία μοζαραβικὴ (1088) (πρβλ. Gieseler K. G. τόμ. Β', 2 σελ. 431. καὶ Β', 4 σελ. 327.—Ritter K. G. τόμ. Α' σελ. 579.—Hagenbach τόμ Β' σελ. 402 καὶ Kurtz Lehrb. τόμ. Α' σελ. 182).

3. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἁγίων μεγάλως αὐξάνει κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν τῇ Δύσει καὶ τοῦτο ὀφείλεται, τὸ μὲν εἰς τὰς σταυροφορίας, δι' ὧν ἐγνώσθησαν πολλοὶ ἅγιοι τῆς Ἀνατολῆς, ὡς ἡ ἁγία Αἰκατερίνα, τὸ δὲ εἰς τοὺς μοναχοὺς, οἵτινες χάριν ἰδιοτελείας πολλοὺς ἐπλαττον, ὡς ἡ ἁγία Οὐρσούλα μετὰ τῶν 11,000 παρθένων, τῶν μαρτυρησασῶν ἐν Κολωνίᾳ κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα. Οἱ ἅγιοι ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐκανονίζοντο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῶν παπῶν καὶ ἐθεωροῦντο ὡς καθολικοὶ ἅγιοι τῆς Ἑκκλησίας· πρὸς διάκρισιν τῶν τοιούτων, οἱ δευτέρας τάξεως ἅγιοι καὶ οἱ μερικῶς μόνον ἐορταζόμενοι ἐλέγοντο μακάριοι (*beatificatio*). Παρὰλλήλως πρὸς τὴν πληθύν τῶν ἁγίων ἔβαινον τὰ θαύματα αὐτῶν καὶ τὰ λείψανα, ἢ πρὸς τὰ ὁποῖα τάσις τῆς ἐποχῆς εἶναι ἀκατονόμαστος· συναξάρια ἁγίων περὶ τοῦ βίου αὐτῶν πραγματευόμενα παρέχουσιν ἡμῖν χιλιάδας θαυμάτων, οἷον ἰάσεις ἀσθενῶν, καταπαύσεις ἀλγηδόνων, ἀναστασεις νε-

κρῶν κτλ. ὡς περὶ τούτου μαρτυροῦσι τὰ *aurea legenda* τοῦ 'Ιακώβου ἀρχιεπισκόπου Γενούης (+ 1298)· ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ ἀναφέρονται κατὰ πρῶτον καὶ τὰ *στίγματα* (*Stigmatizatio*) ἁγίων τινῶν, ὡς τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου, ὅστις κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ μετὰ τεσσαρκακονθήμερον νηστείαν καὶ προσευχὴν εὑρεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἀποτυπωθέντας τοὺς τύπους τῶν ἡλίων τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τινος Σεραφεῖμ· τὰ στίγματα ταῦτα ἀπαντῶσι καὶ παρ' ἄλλοις καὶ μάλιστα γυναιξίν· ἐπίσης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀπαντᾷ καὶ τὸ φαινόμενον τῆς *δυτοπίας*, καθ' ὃ εἰς τινας ἁγίους συνέβαινε νὰ ὑπάρχωσι ταυτόχρονως ἐν διαφόροις τόποις καὶ ἐνεργῶσι διάφορα ἔργα (*Bilocatio*)· τοιοῦτος ἦν ὁ ἅγιος Ἀρτώνιος ὁ ἐκ Παδοῦης (πρβλ. Görres, *die christ. Mystik*.—Maury, ἐν *Revue des deux mondes* 1854, 8.—Perty, *die mystisch. Erscheinung. d. menschl. Natur* Lpz. 1872). —Ὁμοίως καὶ περὶ λειψάνων ἀναφέρονται πολλὰ μυθώδη καὶ μέχρι τοῦ γελοίου ἦκοντα· οὕτω π. χ. ἀναφέρεται ἡ *λόγχη*, δι' ἧς ἐνύγῃ ἡ πλευρὰ τοῦ Κυρίου, τὸ *λοπάδιον*, τὸ ὅποιον μετεχειρίσθη κατὰ τὸν μυστικὸν δείπνον, ὁ ἄρραφος αὐτοῦ *χιτών*, ἡ ἀκροβυστία, τεμάχιον ἄρτου ὑπὸ τοῦ Κυρίου μασηθέντος, εἰς τῶν ὀδόντων αὐτοῦ, τὰ *σώματα τῶν τριῶν μάγων*, *πολλὰ κεφαλαὶ* τοῦ Βαπτιστοῦ, ὁ οἶκος τῆς Παρθένου ὑπὸ τῶν ἀγγέλων μετενεχθεὶς πρῶτον εἰς Δαλματίαν τὸ 1291, εἶτα εἰς *Reccanati* τὸ 1294 καὶ τέλος εἰς Λορέτον τῆς Ἀγκώνης τὸ 1295, ἡ *κλιμαξ*, ἣν ἀνέβαινε ὁ Κύριος καὶ ἡ ἁγία Ἑλένη ἐδωρήσατο τῇ Πώμῃ (*Scala sancta*), τεμάχιον τῆς γῆς, ἐξ ἧς ὁ Θεὸς ἐπλάσε τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ, τεμάχιον τοῦ σώματος τοῦ Ἰσαάκ, εἴκοσι πέντε τεμάχια τῆς βάτου τοῦ Μωϋσέως, ὁ δάκτυλος τοῦ Θωμᾶ, δι' οὗ ἤψατο τοὺς τύπους τῶν ἡλίων κτλ. Μεταξὺ τῶν ἁγίων μετὰ δεισιδαιμονίας προσεκυεῖτο ἡ Θεοτόκος, ἡ μήτηρ καὶ θυγάτηρ τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ, ἡ *δοῦλη Κυρίου*, ἡ *βασιλισσα τῶν οὐρανῶν*, τὸ *κρίνον* καὶ *ρόδον* τῶν ἀνθέων, πρὸς ἑκφρασιν τῶν ἀρετῶν τῆς ὁποίας καὶ χωρὶς τῆς Γραφῆς διέστρεψαν (Γέν. 3,15) καὶ τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ παρῶδησαν (*Psalterium Mariæ magnum*)· εἰς τὴν ἁγίαν Παρθένον ἐκ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος ἦν ἀφιερωμένον τὸ Σάββατον, ὅτε ἐτελεῖτο

τὸ *Officium S. Mariæ*, καὶ ἐκ τῶν μηνῶν ὁ Μάιος, κατὰ τὴν ἐπανάληψιν δὲ τῶν πρὸς αὐτὴν προσευχῶν οἱ δομινικανοὶ ἐφεθρον ὡς βοηθητικὸν μέσον τὸ κομβοσχολιον (*rosarium*), διακρινόμενον εἰς μέγα, περιέχον ἑκατὸν πεντήκοντα κόμβους, ἐκάστου ἀντιπροσωπεύοντος ἐν *Ave Maria* (Λουκ. 1, 28) καὶ μετὰ δέκα συνήθεις κόμβους ὑπάρχοντος ἑνὸς μεΐζονος, ἀντιπροσωπεύοντος τὸ πάτερ ἡμῶν, καὶ τὸ μικρὸν περιέχον πεντήκοντα κόμβους εἰς πέντε δεκάδας διαρυσμένους. Παρὰλλήλως πρὸς τὴν αὐξῆσιν τῶν ἀγίων ἐβαινον καὶ αἱ ἐορταὶ αὐτῶν· οὕτως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Θεοτόκον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἔχομεν τὰς ἐξῆς αὐτῆς ἐορτάς, εἶον τὴν τῆς ἀσπίλου συλλήψεως (*immaculata conceptio*), καὶ μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρήσεις τοῦ Βερνχάρδου, Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτη καὶ Βοναβεντούρα ἐκνικήσασαν καὶ καθιερωθεῖσαν καθολικῶς κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα, τὴν ἐορτὴν τῶν Εἰσοδίων (*Festum praesentationis*), τῆς ἐπισκέψεως τῆς Ἑλισάβετ (*Festum visitationis*) καὶ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα τὴν ἐορτὴν τῶν ἐπὶ τὰ ἀλγηδόνων (*Festum spasmi Mariæ*). Ἐπίσης κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα προτετέθη ἡ ἐορτὴ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου (*Festum corporis Domini*), ἀποκαλυφθεῖσα καθ' ὕπνον εἰς μοναχὴν τινα Ἰουλιανὴν καὶ ἄλλαι (πρβλ. Preuss, die römische Lehre v. d. unbefl. Empfängnis Brl. 1856,—Denzinger, die Lehre v. d. unb. Empf. Wrzb. 1865.—Morgott, die Mariologie d. h. Thomas von Aquino Freib. 1878.—καὶ Knittel in Quart-Schrift 1879, 3).

4. Ἡδὴ ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ (§ 142, 2) παρατηρήσαμεν ὅτι τὸ γρηγοριανὸν ᾄσμα, *cantus firmus*, ἤρξατο νὰ διαφθείρηται καὶ ἀντ' αὐτοῦ νὰ ἐπικρατῇ τὸ *discantus* ἢ *cantus figuratus* καὶ ἐπομένως ἀντὶ τῆς μονοφωνίας νὰ εἰσχωρῇ ἡ πολυφωνία· ἡ τάσις αὕτη ἐξακολουθεῖ καὶ κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον καὶ ἐπὶ τέλους ἐπικρατεῖ· εἰς τοῦτο ἐκτὸς διαφόρων θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν ἐργασιῶν συνετέλεσαν καὶ δύο μουσικαὶ σχολαὶ τῶν Κάτω Χωρῶν, ἡ μὲν ἰδρυθεῖσα ὑπὸ Γουλιέλμου *Dufay* († 1432), ἡ δὲ ὑπὸ Ἰωάννου *Ockenheim* (περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος). Καθὼς δ' ἄλλοτε οὕτω καὶ νῦν ἡ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἀντέστη εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἀρ-

μονικῆς μουσικῆς, μάλιστα Ἰωάννης δ' ΚΒ' ἐκώλυσε τὴν χρῆσιν αὐτῆς δι' ἀπορισμοῦ τὸ 1322, ἐν τούτοις μετὰ ἑκατὸν ἔτη ἐπεκράτησε πανταχοῦ τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἐπίσης ἐπεκράτησε πανταχοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ τὸ ὄργανον, ὅπερ οὐσιωδῶς ἐβελτιώθη καὶ ἀνεπτύχθη. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὕμνο-γραφίαν, αὕτη μεγάλως ἀνεπτύχθη κατὰ τὸν IB' καὶ IΓ' αἰῶνα, σημαντικοὶ δ' ὕμνογράφοι τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι Βερνχάρδος δ' ἐκ Κλαιρβῦ, Ἀβαιλάρδος, Θωμᾶς ὁ Ἀκυνάτης, Βοναβερούρας κτλ. ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ID' αἰῶνος καὶ ἐξῆς ῥῆξαιτο νὰ καταπίπτῃ καλλιεργουμένη μόνον ὑπὸ τῶν μυστικῶν θεολόγων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους σημαντικῶς ἀναπτύσσεται καὶ ἡ ἐθνικὴ ἐκκλησιαστικὴ ὕμνογραφία· ἤδη ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος τῶν πραγματικῶν συν-ἔταξε διαφόρους ὕμνους ἐν τῇ ἰταλικῇ γλώσσῃ, οἱ κυρίως ὅμως ὑπὲρ τοῦ τοιαύτου εἶδους τῆς ὕμνογραφίας ἐνεργήσαντες εἶναι παρὰ μὲν τοῖς Βοημοῖς ὁ Χούς, γράψας λαμπροὺς ὕμνους ἐν τῇ βοημικῇ γλώσσῃ, παρὰ δὲ τοῖς Γερμανοῖς ὁ ἐκ Δρέσδης Πέτρος, φίλος τοῦ Χούς. Οἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐθνικοὶ ὕμνοι τῶν Γερμανῶν εἶναι α') μικτοὶ ἐκ λατινικῶν καὶ γερμανικῶν λέξεων, β') μετὰφρασις καὶ ἐπεξεργασία λατινικῶν ὕμνων, γ') πρωτότυποι καὶ δ') μεταποίησις ἐθνικῶν ἀσμάτων (πρβλ. A. F. Ozanam, Les poètes Franc. en Italie Paris 1852.—Görres Franc. v. Assisi, Regsb. 1879).

5. Ὁ ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ (§ 142, 4) ἐφευρεθεὶς ρωμανικὸς ρυθμὸς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀκμάζει ἰδίως κατὰ τὸν IB' αἰῶνα, διατελεῖ δὲ ἐν διαρκείᾳ ἀναπτύξει καὶ διὰ τοῦτο παρατρεῖται ποικιλία τις ἐν ταῖς διαφόροις αὐτοῦ μορφαῖς καὶ τοῖς εἶδεσι, καίτοι πανταχοῦ ἡ αὐτὴ θεμελιώδης βᾶσις ἐπικρατεῖ. Ἀπέναντι ὅμως τῆς ποικίλης ταύτης ἀναπτύξεως τοῦ ρωμανικοῦ ρυθμοῦ παρουσιάζεται ὁ γοτθικὸς ἢ γερμανικὸς ρυθμὸς, ἡ ἀμὴ τοῦ ὁποίου πίπτει κατὰ τὸν IΓ' καὶ ID' αἰῶνα. Ὁ ρυθμὸς οὗτος εἶναι αὐτοτελής τις διακλάδωσις τοῦ ρωμανικοῦ, παραδεχόμενος μὲν ὡς ἐκεῖνος τὴν βᾶσιν τῶν ἀρχαίων βασιλικῶν, διακρινόμενος ὅμως κατὰ τοῦτο ὅτι ἀντὶ τοῦ σταυροειδοῦς θόλου καὶ τῶν στρογγύλων τόξων μεταχειρίζεται τόξα ὀξέα, ἐπιτρέποντα ἄπειρον ἐξύψωσιν καὶ ἐπομένως προκαλοῦντα τὴν ἀνάτασιν

τῆς ψυχῆς εἰς τὸν οὐρανόν· ἐὰν τὰ ὀξέα τόξα παρελήφθησαν ἀπὸ τῶν Ἀράβων ἢ ἐφευρέθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν εἶναι ζήτημα, τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἐφήρμοσαν αὐτὰ καταλλήλως καὶ δημιουργικῶς. Ἐνῷ ὁ βυζαντινὸς ρυθμὸς διὰ τοῦ θόλου παρέχει τῷ θεατῇ εἰς θεωρίαν τὸν οὐρανόν, ὁ γερμανικὸς διὰ τῶν ὀξέων τόξων ἀπαλλάσων αὐτὸν ἀπὸ τῆς χώρας τοῦ ἐπιγείου καὶ πεπερασμένου ἐξυψοῖ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ εἰς τὸ ἄπειρον καὶ αἰώνιον· τὰ πάντα ἐν τῷ ρυθμῷ τούτῳ σκοποῦσι τὴν ἀνάτασιν τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀνάτασις αὕτη μετὰ πολυπληθεῖς καὶ ποικίλας διακλαδώσεις τῶν ὀξέων τόξων τὸ τέρμα αὐτῆς εὐρίσκει εἰς τοὺς ὑψηλοὺς πύργους· ἐπιστημότεροι ναοὶ τοῦ ρυθμοῦ τούτου εἶναι ὁ ἐν *Κολωνίᾳ* καθεδρικὸς ναὸς, ἀρξαμένης τῆς οἰκοδομῆς ἀπὸ τοῦ 1248 καὶ περατωθείσης τὸ 1880 καὶ ὁ ἐν *Στρασβούργῳ*. Ἐν τῷ ρυθμῷ τούτῳ διεκρίθησαν πρὸ πάντων οἱ βενεδικτινοὶ μοναχοί, ἐπειδὴ δὲ πολλάκις οἱ ἀρχιτέκτονες μετὰ τῶν ἐργατῶν αὐτῶν προσεκαλοῦντο εἰς διαφόρους πόλεις καὶ ἀπήλαυνον διαφορῶν προνομίων, ἐντεῦθεν ὠνομάζοντο ἐλεύθεροι τέκτονες. Ὁ γερμανικὸς ρυθμὸς ἐπεκράτησεν ἐφ' ὅλης σχεδὸν τῆς Εὐρώπης πλὴν τῆς Ἰταλίας, ἐνθα ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τάσεως πρὸς τὰ ἀρχαῖα μετηνέχθησαν καὶ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αἱ ἀρχαῖαι κλασικαὶ μορφαί, οὕτω δὲ ἤρξατο νὰ παρασκευάζεται ὁ ἐπὶ 300 ὅλα ἔτη ἀκμάσας ρυθμὸς τῆς ἀναγεννήσεως δημιουργοῦ τοῦ ὁποῦ εἶναι ὁ φλωρεντινὸς *Bruneleschi* († 1444)· ἐν τῷ ρυθμῷ τούτῳ διεκρίθησαν καὶ οἱ μεγάλοι ἀρχιτέκτονες *Βραμάντης* († 1514) καὶ *Μιχαήλ Ἀγγελος* († 1564), ὁ πρῶτος μάλιστα παρέσχε τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ τοῦ ἀγίου *Πέτρου* ἐν *Ρώμῃ*, ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ὁποῦ ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ πάπα *Ἰουλλίου τοῦ Β'* τὸ 1506 μόλις ἀπετελείωσε τὸ 1626 ἐπὶ *Θὺρβανοῦ τοῦ Δ'*. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν *πλαστικὴν*, αὕτη καίτοι ἀπ' ἀρχῆς δὲν εὔρεν εἰσοδὸν εἰς τὴν *χριστιανικὴν ἐκκλησίαν*, μεγάλως ὅμως ἀνεπτύχθη ἐν τῇ Δύσει ἐπὶ καὶ διὰ τῶν *Χοενστάουφεν*· οὕτως ἐμορφώθησαν ἐν *Γερμανίᾳ* διάφοροι γλυπτικαὶ σχολαί, τὰ τελειότερα τῶν ὁποίων προϊόντα ἐκσμουνοὖν πολλὰς ἐκκλησίας· ἐν Ἰταλίᾳ ἐπίσημοι γλύπται ἀνεφάνθησαν *Νικόλαος ὁ ἐκ Πισῆς* († 1274), *Λαυρέντιος ὁ Ghiberti* († 1455)

καὶ Μιχαὴλ ὁ Ἀγγελος. Ἐκτὸς τῆς γλυπτικῆς καὶ ἄλλαι τέχναι ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ὑπερσίαν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἡ χρυσοχοικὴ. Τέλος προκειμένου περὶ τῆς ζωγραφικῆς, ἐνταῦθα οἱ Βυζαντινοὶ ἐγένοντο διδάσκαλοι τῶν Ἰταλῶν καὶ οὗτοι τῶν Γερμανῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἐν Πίσσῃ καὶ Σιένῃ ιδρύθησαν σχολαὶ ζωγραφικαὶ τοῦ ἀγίου Λουκᾶ, σκοποῦσαι ἰδίως εἰς τὴν αὐστηρότητα τῶν βυζαντινῶν εἰκόνων νὰ ἐμπνεύσωσι πλείονα ζωὴν· κυρίως ὁμῶς ἡ ζωγραφικὴ ἤχησεν κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην μαρτυροῦσιν αἱ τέσσαρες ἐπίσημοι ζωγραφικαὶ σχολαί, α') ἡ φλωρεντινὴ, ἐπίσημος διὰ τοὺς καλλιτέχνας αὐτῆς *Giovanni da Fiesole*, *Leonardo da Vinci* καὶ *Μιχαὴλ τὸν Ἀγγελον*, β') ἡ βερετικὴ, ἐπίσημοι καλλιτέχναι τῆς ὁποίας εἶναι ὁ *Corregio* († 1534) καὶ ὁ *Tizian* († 1576), γ') ἡ οὐμβρικὴ, ἐξ ἧς προτῆθεν ὁ εὐγενέστατος καὶ ἐπιστημύστατος τῶν χριστιανῶν ζωγράφος *Ραφαήλ* καὶ δ') ἡ γερμανικὴ, ἐξ ἧς προτῆθεν οἱ ἀδελφοὶ *Hubert* καὶ *Ἰωάννης van Cyk*. ἐν μεγάλῃ χρήσει ἦν ἐν τῇ Δύτει καὶ ἡ τῶν μωσαϊκῶν ζωγραφικὴ, τεχνουργουμένη ἐπὶ χρυστῆς βάσεως καὶ ἡ *υελογραφία* (πρβλ. Olte, Handb. d. kirchl. Kunstarchæologie d. MA. Lpz. 1883.—τοῦ αὐτοῦ, Geschichte d. romanischen Baukunst in Deutsch. Lpz. 1874.—Lübke, Vorschule z. Stud. d. kirchl. Künst d. deutsch. MA. Lpz. 1873.—Heideloff, die Bauhütten d. MA. Nürnberg. 1844.—Görres der Dom z. Köln und d. Münster z. Strassb. Regsb. 1842. - Lübke, Geschichte d. ital. Malerei Stuttg. 1879.—Gessert, Gesch. der Glasmalerei Stuttg. 1839.—Wackernagel, die deut. Glasmalerei Lpz. 1855.—Springer, Rafael und Michael Lpz. 1878. κτλ.)

§ 193.

ἨΘΙΚΟΣ ΒΙΟΣ.

1. Μελανὴν καὶ ζοφεράν εἰκόνα παρέχει ἡ κατάστασις τοῦ ἠθικοῦ βίου τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, κύρια τῆς ὁποίας χρώματα εἶναι ἡ ὠμότης καὶ ἡ πλεονεξία, ἡ φιλαρχία καὶ ἡ ἀρπαγὴ, ἡ ἡδυπάθεια καὶ ἡ ἐπιорκία, ἡ ἀποστασία καὶ ἡ ποι-

(ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑ, ΤΟΜ. Β').

κίλη ἀκολασία καὶ τὸ δὴ χεῖρον, ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη δὲν εἶναι μερική, ἀλλὰ δυστυχῶς καθολική ἐν πάσαις ταῖς τάξεσι τῆς κοινωνίας ἀπαντῶσα. Ἐν πρώτοις λίαν ὀδυνηρὰ παρίσταται ἡ ἠθικὴ κατάσταση τοῦ κλήρου· ἐν ταῖς ἐμπροσθεν εἰδομεν τὰ ἠθικὰ αἵσχη καὶ τὸ ὑλικὸν καὶ κοσμικὸν φρόνημα, ὅφ' οὐ ἐνεπνέοντο οἱ πάπαι τῆς ἐποχῆς ταύτης· ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων οἱ πλεῖστοι οὐ μόνον ἐξ ἰδιοτελῶν καὶ κοσμικῶν ἐλαττηρίων ἐκινουῦντο καὶ εἰς αὐτὰς ἔτι τὰς ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἐνεργείας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἔ'ων ἐν τοιαύτῃ ἠθικῇ καταπτώσει, εἴαν τὰ ὀνόματα μόνον αὐτῶν ἐπαρκῶς δύνανται νὰ χαρακτηρίσωσιν. Ὅ,τι λέγεται περὶ τῶν παπῶν ἰσχύει καὶ περὶ τῶν ἐπισκόπων ἀκολουθούντων τῷ παραδείγματι αὐτῶν· ἀδικίαι, ἀρπαγαί, ἔρδεις, πόλεμοι, ἀσωτία καὶ ἀνευθρίαςτος ἀκολασία εἶναι οἱ χαρακτῆρες τῆς ἠθικῆς αὐτῶν καταστάσεως. Εἰς μείζονα βαθμὸν ῥητότερον τοῦτο περὶ τοῦ κατωτέρου κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν· ἔσονται καὶ ἂν προσεπάθῃσαν οἱ εὐγενέστεροι τῶν παπῶν καὶ διάφοροι σύνοδοι νὰ ἀπαλείψωσι τὰς ἠθικὰς ταύτας κηλίδας, ἐπὶ τοσοῦτον τὸ κακὸν ἐπετείνετο· ἐν οὐδεμιᾷ ἴσως ἐποχῇ ἐγένοντο τοσαῦτα ἀποράσεις κατὰ τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς τοῦ κλήρου καὶ ὁμως οὐδέποτε ὅσον νῦν παρῶν· σιᾶζονται τοσαῦτα παράπονα κατὰ τῆς ποικίλης αὐτῶν κακίας· ἡ πληθὺς μάλιστα τῶν ἠθικῶν αὐτῶν ἐγκλημάτων ἦν τοσαύτη, ὥστε δύσκολον ἦτο νὰ ἐφαρμοσθῶσιν αἱ κατ' αὐτῶν τιμωρίαι, καθόσον μάλιστα παρεισέδουε καὶ ἡ ἰδιοτέλεια πολλῶν ἐπισκόπων, οἵτινες ἀπέναντι ἀποτίσεως ἐτησίων φόρων ἐπέτρεπον ταῖς ὑπ' αὐτοὺς κληρικαῖς νὰ κυλῶνται ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ· ἡ μελανότερα κηλὶς τοῦ κλήρου ἦν ἡ ἀσέλγεια· καὶ ἡγέρθησαν μὲν πολλοὶ προτείνοντες τὸν γάμον πρὸς ἄρσιν τοῦ κακοῦ, ἀλλ' ἡ προκατάληψις ἦν τοσοῦτον ἰσχυρά, ὥστε καὶ ἄνθρωποι ἄλλως ἐλευθερόφρονες, ὡς ὁ Γέρτων ἠναγκάζοντο νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ καθεστῶς· πρὸς τὴν ἀκολασίαν ἡμιλῶντο καὶ ἄλλοι κακά, ἡ κοσμομανία, ἡ πλεονεξία, ἡ σιμωνία κτλ. οὕτω δὲ ἐπετείνετο ἡ περιφρόνησις καὶ τὸ δίκαιον κατ' αὐτοῦ μῖσος· εἰδεχθῇ εἰκόνα τῆς ἠθικῆς καθόλου καταστάσεως τοῦ κλήρου παρέχει καρδινιολὸς τις Πέτρος τὸ 1220· οἱ κληρικοὶ, λέγει, καλοῦσιν ἑαυτοὺς ποιμένας καὶ εἶναι φρονεῖς· ἄλλοτε βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες

ἐκυβέρνηων τὸν κόσμον καὶ νῦν τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐξασκουσιν οἱ κληρικοὶ δι' ἀρπαγῆς καὶ προδοσίας, ὑποκρισίας καὶ βίας· ὅσον ὑψηλότερον ἴστανται, τοσοῦτον ὀλιγωτέραν ἔχουσιν ἀρετὴν καὶ μείζονα μωρίαν, τοσοῦτον ὀλιγωτέραν φιλαλήθειαν καὶ μείζον ὑβέδος, τοσοῦτον ὀλιγωτέραν παιδείαν καὶ μείζονα σφάλματα· ὑπὸ τσαύτης πλεονεξίας κατέχονται, ὥστε ἐπιθυμοῦσι γὰ ἀρχῶσιν ἐφ' ὅλου τοῦ κόσμου· πάσῃ χειρὶ ἐργάζονται ὅπως ἐλκύσωσιν ἑαυτοῖς τὸν κόσμον· κερδαίνουνσι διδοῦντες καὶ λαμβάνοντες, συγχωροῦντες καὶ ὑποκρινόμενοι, τρώγοντες καὶ πίνοντες, κηρύττοντες καὶ ἀγοριζόντες, ἐπόμενοι τῷ Θεῷ καὶ τῷ δαδύῳ· οἱ ἱεράκες καὶ τὰ λοιπὰ σαρκοφάγα δὲν ὑσφραίνονται τοσοῦτον εὐκόλως τὸ μυδαλέον κρέας, ὅσον οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἱεροκήρυκες τοὺς πλουσίους (πρβλ. Gieseler K-G. τόμ. 2, 2 σελ. 281 καὶ 4 σελ. 253.—Neander K-G. τόμ. 8, 1.—Ritter K-G. 1 σελ. 630 καὶ 2 σελ. 139.—Hagenbach, 2 σελ. 409 καὶ 504 κτλ.).

2. Ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς δὲν διετέλει ἐν κρείσσονι καταστάσει· εὐγενεῖς καὶ ἰδιῶται, ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐκυλίνοντο ἐν οἰκτρᾷ ἀνηθικότητι· ἐπιорκία καὶ ψεῦδος, βία καὶ δόλος, πρᾶξεις τῶν δικαίων καὶ φόνος, ἀσελγεια καὶ λοιπὴ ἀνηθικότης κατέκλυζον τοὺς πάντας· ἢ ἐκ τῶν Σοδόμων καὶ Γομόρρων ἀναβᾶσα πρὸς τὸν Κύριον φωνή, λέγει τις σύγχρονος κατὰ τὸ 1102, δὲν ἦτο μικροτέρα τῆς νῦν ἀκουομένης ἀπὸ τῶν ποτηρῶν ἐκείνων πράξεων. Σπανίως ἐβλεπέ τις ἀληθὲς θρησκευτικὸν αἶσθημα, τὸ ὅποιον πρὸ πολλοῦ ἀντικατέστησεν ἡ παχυλοτέρα δεισιδαιμονία· τὴν ἀληθῆ προσκύνησιν τῶν ἁγίων διεδέχθη ἡ λατρεία αὐτῶν, ἐκάστῃ ἐργασία καὶ ἐπάγγελμα, πᾶσα ἡλικία καὶ τάξις εἶχε τὸν πάτρωνα αὐτῆς, ἡ λατρεία ἐθεωρεῖτο καθόλου ἔχουσα δύναμιν μαγικὴν καὶ ἡ μακαριότης καὶ σωτηρία ἐπετυγχάνετο διὰ τῶν ἀφάσεων· ἡ δεισιδαιμονία ἐξετείνετο καὶ περαιτέρω εὐρίσκουσα τροφὴν εἰς τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας εἰδωλολατρείας καὶ τὰς γοητικὰς τέχνας, ἡ δὲ πίστις εἰς τὴν ἀστρολογίαν, νεκρμαντείαν, μαγείαν, ἀλχημίαν, τοὺς φαρμακεῖς, τοὺς κοβάλους καὶ τὰς νύμφας ἦν τοσοῦτον κοινὴ, ὥστε ἐνόμιζέ τις ὅτι ἔζη ἐν τῷ ἔθνησιν· παραλλήλως πρὸς τὴν δεισιδαιμονίαν

ἔβαινεν ἡ θρησκευτικὴ ὀλιγωρία καὶ περφρόνησις, ὡς περὶ τούτου μαρτυροῦσι διάφοροι ἑορταί, λίαν ἀγαπῆται τῷ λαῷ. Ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸ νέον ἔτος ἑωρτάζετο ἡ ἑορτὴ τῶν μωρῶν (*festum fatuorum, follorum*), ὅτε πολλοὶ παρερχόμενοι ὡς πάπαι, ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι παρῳδῶσιν τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετάς· αὐτὸ τοῦτο ἐπείρουν καὶ οἱ παῖδες κατὰ τὴν τετάρτην ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων· ἐπίσης κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἑωρτάζετο ἐν Ῥοδάμῳ (*Rouen*) καὶ ἡ ἑορτὴ τῆς ὄνου (*festum asinorum*), ὅτε πρὸς ἀνάμνησιν τῆς προφητείας τοῦ Βαλαάμ εἰσήγετο εἰς τοὺς ναοὺς ὄνος κάτωθεν τῆς ὀπείας ἣν κέχυρμμένος ἱερεὺς τις καὶ προσφῆτευσ· ἐν Καισαρμαγῷ (*Beauvais*) ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐτελεῖτο κατὰ τὴν δεκάτην τετάρτην ἰανουαρίου πρὸς ἀνάμνησιν τῆς φυγῆς τοῦ Ἰησοῦ εἰς Αἴγυπτον, ἐκοσμεῖτο δὲ πολυτελῶς ὄνος, εἰσήγετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀκολούθως ἐγένετο παρῳδία τῆς λειτουργίας· πολλὰ τοῦ δὲ πάλιν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα ἀντὶ λόγων ἠθικῶν οἱ ἱεροκέρυκες διηγοῦντο τῷ λαῷ λήρους καὶ γλιαρῆας (*Risus paschalis*), ἀλλαχοῦ ἐτέλουν τὰς ἀπόκριας καὶ πολλὰ τοῦ τῆς Γερμανίας καὶ Γαλλίας ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Καλαρδῶν, σωματεῖα ἐκ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν συλλέγοντα ἐράνους συνευχεοῦντο καὶ ἡστέλγαινον. Τοιαύτη καὶ πολλῶν χείρων ἦν ἡ ἠθικὴ κατὰστασις τοῦ λαοῦ κατὰστασις καὶ τοῦτο οὐδαμῶς παράδοξον, ἀφοῦ ἐτέλει ὑπὸ χείροντας ἄρχοντας, ἀφοῦ τὸ 1229 ἡ ἐν Τολῳσῃ συνόδος ἀπηγόρευεν αὐτῷ τὴν χρῆσιν τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἑτέρα δὲ συνόδος ἐν Βιτέρρῃ τὸ 1246 ἕτερα συγγράμματα (πρὸς Tilliot, Mémoires pour servir à l'histoire de la fête des fous, Laus. 1741.—Feller, de fratribus Calendariis, Francf. 1692.—Wilda, das Gildewesen d. MA. Brl. 1831).

3. Ἐν τούτοις καὶ μεθ' ὅλην τὴν εἰδεχθῆ μορφήν, ὅτ' ἦν παρίσταται ἡ ἠθικὴ κατὰστασις τῆς ἐποχῆς, ὑπάρχον καὶ πολλὰ φωτεινὰ σημεῖα· ἀπέναντι τῶν μεγάλων ἐγκλημάτων ἀπαντῶσι καὶ μεγάλα ἀρεταί, ἀπέναντι τῆς πυχυλῆς αἰσθητικότητος καὶ ἡδοναθιᾶς συαντῶμεν πολλάκις τὴν αὐστηροτέραν αὐταπέρην καὶ περιφρόνησιν τοῦ κόσμου, ἀπέναντι τῆς σκληροτραχήλου ἰδιοτελείας καὶ τοῦ ἐγωῖσμου τὸ αἰσθημα τῆς ἀγάπης καὶ ταπεινοφροσύνης καὶ

τέλος ἀπέναντι τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας, τῆς δεισιδαιμονίας καὶ ἀμαθείας βλέπομεν βαθὺν θρησκευτικὸν φόβον, πίστιν ἀληθῆ καὶ θεωρίας ὑψηλάς· πολλάκις ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ ἀπαντῶμεν πάπας ὑπὸ πολλὰς ὕψεις ἄνδρας ἀξιολόγους, ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς, ἀξίους τοῦ Θεοῦ λειτουργοὺς καὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ ἄλλαις ἀρεταῖς διακρινομένους· οὐχὶ σπανίως ἐν μέσῳ τοῦ ὕλικου τῶν χρόνων τούτων πνεύματος παρατηροῦμεν ὅτι τὰ χαρακτηρίζοντα πολλοὺς ἦσαν ἡ εὐεργεσία, ἡ φιλιξενία, ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ ἀσθενεῖς, ἡ ἀληθὴς προσευχὴ καὶ ἡ πίστις, ὁ ἐνθερμος ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ αὐστηρὰ σωφροσύνη. Τὰ παραδείγματα τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου, Βερνχάρδου, Ἀμβροσίου τοῦ Σιένης, Ραϋμόνδου, Λουδοβίκου τοῦ Θ' κτλ. ὡς καὶ τὰ πολλαχού διατηρούμενα φιланθρωπικά καταστήματα μαρτυροῦσι τὰ λεγόμενα· ἰδίως ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις διὰ τῶν χριστιανικῶν αὐτῶν ἀρετῶν διεκρίθησαν πολλαὶ γυναῖκες καὶ μάλιστα ἡγεμονίδες, ὁ βίος τῶν ὁποίων ἡδύνατο νὰ χρησιμεύῃ πολλοῖς ὡς κάτοπτρον τῆς ἀγνοιάτης πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, τῶν λαμπροτάτων ἀρετῶν καὶ τῶν φιλαδελφοτάτων θυσιῶν· τοιαῦται μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρονται ἡ ἁγία Ἑλισάβετ, δούκισσα τῆς Θυριγγίας, ἡ Χεδβ.γ, ἡ ἐξ Σιένης Αἰκατερίνα, ἡ Βριγίτζα, ἡ παρθένος τῆς Αὐρηλίας Ἰωάννα καὶ ἄλλαι (πρὸς τοὺς ἄνω μνησθέντας ἱστορικοὺς καὶ Uhlhorn, die Liebesthätigkeit im MA. 1884.—Ratzinger, Gesch. d. kirchlichen Armenpflege, Freib. 1884.—Montalembert, Hist. d. St. Elisabeth. Paris 1861.—Stolz, d. h. Elisabeth. Freib. 1874.—Becker, d. h. Hedwig Freib. 1872.—Quicherat, Procès, de condamnation et réhabilitation de Janne d'Arc, Paris 1841-49.—Hase, Neue Propheten Lpz. 1881.—Cysek, Johanna d'Arc Regsb. 1864 κτλ.).

§ 194.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΥΤΑΞΙΑ.

1. Ἀπέναντι τῆς ἡθικῆς διαφθορᾶς ἡ ῥωμαϊκὴ Ἑκκλησία μετεχειρίζετο ἀναμφιβόλως διάφορα μέσα πρὸς διόρθωσιν, ἀλλ' ἐντεῦθεν δυστυχῶς ἀντὶ βελτιώσεως ἐπύρχετο βλάβῃ. Οὕτω π. χ. ἡ μετὰ-

νοια, καίτοι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐπεβλήθη νομιμῶς εἰς πάντας, ἀπώλεσεν ὁμως τὴν ἡθικὴν αὐτῆς σπουδαιότητα, καθόσον δὲν περιωρίζετο εἰς τὴν συντριβὴν τῆς καρδίας καὶ τὴν μεταβολὴν τοῦ φρονήματος, ἀλλ' εἰς τὰς ἐπιβαλλομένας ποινάς, εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἔργα, εἰς τὰς ἱερὰς ὁδοιπορίας καὶ εἰς τὴν διὰ χρημάτων ἐξαγόρασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν καὶ τῶν ἀφέσεων· ἰδίως αἱ τελευταῖαι κατέστρεψαν τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῆς μετάνοιας. Ἦδη πρότερον οἱ τε ἐπισκοποὶ καὶ οἱ ἱερεῖς παρεῖχον ἀντὶ χρημάτων ἀφέσεις τῶν ἁμαρτιῶν (*indulgentia*), ἀπὸ Γρηγορίου δὲ τοῦ Ζ' καὶ ἐξῆς αἱ πάσαι ἔρξαντο διὰ σπουδαίας ὑπηρεσίας γενομένας τῇ Ἑκκλησίᾳ νὰ παρέχωσι πλήρεις ἀφέσεις (*indulgentia plenaria*), αἰτινες ἀπὸ Οὐρβανοῦ τοῦ Β' παρεῖχοντο καὶ εἰς τοὺς σταυροφόρους· πρῶτος Ἰννοκέντιος δὲ Γ' κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν ἕνεκα τῶν ἐπισυμβαινουσῶν καταχρήσεων, πράγματι δὲ χάριν τῶν παπικῶν συμφερόντων περιώρισε τὰς ἀφέσεις τῶν ἐπισκόπων εἰς τεσσαράκοντα μόνον ἡμέρας ἐπιφυλαξάμενος μόνον τῷ πάπᾳ τὸ δικαίωμα τῆς π' ἡρους ἀφέσεως, τοῦτο δὲ Κλήμης δὲ Ζ' διεκλήρυξε τὸ 1343 ὡς κληρονομικὸν δίκαιον τῶν παπῶν, διότι αὐτοὶ μόνον ὡς διάδοχοι τοῦ Πέτρου ἔλαβον τὴν ἐξουσίαν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν (Ματθ. 16, 18). Ἡ περὶ τῶν ἀφέσεων αὕτη θεωρία ἀνεπτύχθη ἐπιστημονικῶς καὶ ὑπὸ τῶν σχολαστικῶν θεολόγων· ὡς βάσις αὐτῆς ὑπὸ Πέτρου τοῦ Λομβάρδου ἐτέθη ἡ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς (*ignis purgatorius*), καθ' ἣν αἱ ψυχαὶ τῶν πιστῶν διὰ τὰς μετὰ τὸ βάπτισμα διαπραττομένας συγγνωστὰς ἁμαρτίας (*peccata venialia*) μετέβαινον εἰς μέσον τινὰ τόπον, ὅπου διὰ τοῦ πυρὸς ἐκαθαρίζοντο· τὰς καθαρτικὰς ὁμως ταύτας ποινὰς ἡ Ἑκκλησία δυνάμει τῆς ἀξιωμασίας τοῦ Χριστοῦ δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ δι' ἄλλων ἐπιγείων, ἀρ' ὧν πάλιν δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ τινὰ ἕνεκα ὑπηρεσιῶν γενομένων αὐτῇ· τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἐτελειοποίησαν Ἀλέξανδρος ὁ Χαλέσιος, Ἀλβέρτος ὁ Μάγνος καὶ Θωμᾶς ὁ Ἀκωνάτης δι' ἐτέρης διδασκαλίας, ὅτι ἡ Ἑκκλησία εἶναι ὁ ἀπεριόριστος οἰκονόμος ἀνεξαντλήτου τινὸς θησαυροῦ περιττῶν ἀξιωμασιῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀγίων (*thesaurus supererogationis Christi et perfectorum*), ἐκ τοῦ ὁποῦ δυνάμει τοῦ δικαίου τῆς ἀφέσεως οὐ

μόνον ζώντων ἀλλὰ καὶ τεθνεώτων ἀμαρτίας δύναται νὰ συγχωρήσῃ· ἡ τελευταία αὕτη διδασκαλία ὅτι ὁ πάπας δύναται νὰ παράσχη ἄφεσιν εἰς τοὺς τεθνεώτας καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ ψυχὰς ἐκ τοῦ καθαρτηρίου ἐπεκυρώθη ὑπὸ Σίξτου τοῦ Δ' τὸ 1475, ἐπειδὴ ὅμως πολλὰκις προϋτάθη ἡ ἐρώτησις, διατί λοιπὸν ὧν πράττει τοῦτο ὁ πάπας ἄπαξ διὰ παντός, εἰς τοῦτο ἐδίδετο ἡ ἀπάντησις ὅτι ἡ Ἑκκλησία μιμουμένη τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ μεταδίδει τὴν χάριν αὐτῆς *discrete et cum moderamine*. Σημαντικῶς ἐπέξετάθη τὸ περὶ ἀφίσεων σύστημα διὰ τοῦ κληρικισμοῦ τοῦ Ἰουβιλαίου· κατὰ τὸ 1300 δηλ. Βονιφάκιος ὁ Ι' διεκήρυξεν ὅτι ἤθελε παράσχει πλήρη ἄφεσιν εἰς πάντας ἐκεῖνους, οἵτινες ἐπὶ δέκα πέντε ἡμέρας μεταδύναντες εἰς Ῥώμην ἤθελον ἐπισκεφθῇ ἐν μετανοίᾳ τοὺς ναοὺς τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου· οὕτω κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος συνέρρευσαν 200000 πρωσκυνητῶν, ἐνεκα δὲ τῆς μεγάλης πληθύος ὠρίσθη ἵνα κατὰ 100 ἔτη ἐπαναλαμβάνηται ἡ τοιαύτη ἄφεςις· ἐπειδὴ ὅμως ὀλίγοι ἐξικνοῦνται εἰς τὸ ἑκατοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας, Κλήμης ὁ ΣΤ' τὸ 1342 διέταξεν ἵνα ὁ Ἰουβιλαίος γίνηται κατὰ πᾶν πεντηκοστὸν· ἀκολούθως τὸ 1350 Οὐρβανὸς ὁ ΣΤ' περιώρισε τὸ ἔτος τοῦ Ἰουβιλαίου εἰς ἑκάστον τριακοστὸν τρίτον ἔτος καὶ ἐπὶ τέλους Παῦλος ὁ Β' τὸ 1470 εἰς πᾶν εἰκοστὸν πέμπτον, Βονιφάκιος μάλιστα ὁ Θ' ἐπέτρεψε καὶ ἄλλαις Ἑκκλησίαις, ὡς τῆς Κολωνίας καὶ Μαγδεβούργου νὰ ἐορτάζωσι τὸν Ἰουβιλαῖον, ἀλλ' ἐπὶ τῇ συνθήκῃ νὰ τελῶσι τῇ Ῥώμῃ φόρον. Ἐν τούτοις διὰ πάντων τούτων τῶν μέσων τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας βλαβερὰ προήρχοντο ἀποτελέσματα, διότι ἤδη ἀντὶ τῆς προσωπικῆς ἐπισκέψεως τῆς Ῥώμης ἠδύναντο οἱ δυστυχεῖς χριστιανοὶ νὰ πληρώνωσι τὰ ἔξοδα τῆς ὁδοπορίας καὶ λαμβάνωσιν οὕτω τὴν ἄφεσιν, ἐδίδετο δὲ τοιαύτη οὐ μόνον διὰ γενόμενα, ἀλλὰ καὶ σκοπούμενα ἔτι ἀμαρτήματα, ἐνῶ κατὰ προηγουμένας διατάξεις καὶ ἀποφάσεις ἡ ἄφεςις εἶχε σημασίαν μόνον ὅταν προὔπῃρχον τὰ ἀληθῆ συστατικὰ τῆς μετανοίας, ἡ συντριβὴ τῆς καρδίας, ἡ ἐξομολόγησις καὶ τὰ καλὰ ἔργα (*contritio cordis, confessio oris καὶ satisfactio operis*)· οὕτως ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς κατεστρέφετο ἡ περὶ μετανοίας ἐνέργεια τῶν ἐπισκόπων, ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν παπῶν ἐπέ-

δρα κακῶς, πάντες δὲ κατενόουν πλέον, ὅτι τὰ μέσα ταῦτα ἐπενούουν το πρὸς χρηματισμόν· τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησιαστικαῖς ποίναῖς, τῷ ἀφορισμῷ καὶ τῇ ἀπαγορεύσει, αἵτινες βαθμηδὸν ἀπώλεσαν τὴν σημασίαν αὐτῶν· διὰ τοῦτο παρὰ ψυχαῖς εὐσεβεστέραις, αἵτινες δὲν ἱκανοποιοῦντο ἐκ τοῦ συστήματος τούτου τῆς μετανόας, ἦσαν ἀσπαστότεροι αἱ σωματικαὶ κακώσεις καὶ μαστιγώσεις (*Flagellationes*), αἵτινες κατ' ἀρχὰς ἐν τοῖς μοναστηρίοις ἐν χρήσει μετηνέχθησαν καὶ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον καὶ ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἀνεπτύχθησαν εἰς πομπώδεις λιτανείας καὶ ἀποδημίας, τῶν ὁποίων πολλοὶ μετείχον ἐν μέσῳ ἁσμάτων, προσευχῶν, δακρύων καὶ μαστιγώσεων (§ 178, 3)· ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος οὗτος τῆς μετανόας, ὡς περιοριζόμενος εἰς τὰ ἐξωτερικὰ μόνον μέσα ἀπώλεσε τὸν σκοπὸν καὶ ἐπομένως τὴν σημασίαν αὐτοῦ (πρβλ. Grönc, der Ablass, Regsb. 1863.—Maurel, die Ablässe, Padb 1881.—Niese, der Ablass, in Jahrb. f. deutsch. Theol. 1877, 4.—Nöthen, Geschichte aller Jubeljahre d. Kath. Kirche, Regsb. 1875.—Peignot, Hist. de l'instrument et de l'usage de la pénitence, appelée la discipline, Paris 1841.—Förstemann, die chr. Geisselgesell. Halle 1828 κτλ.)

2. Ἐκτὸς τῶν μέσων τούτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας ὑπάρχον καὶ ἕτερα προσωρισμένα ἰδίως διὰ τοὺς αἰρετικούς, καὶ τὰ ὅποια ἐν μεγάλῃ ἐντάσει παρουσιάζονται κατὰ τὴν ἡμετέραν περίοδον. Ἦδη κατὰ τὸν ΙΙ' αἰῶνα ἐγεννήθη τὸ ἔθιμον τοῦ ἀναγινώσκειν ἐπ' ἐκκλησίας ἀφορισμούς κατὰ τῶν αἰρετικῶν τῇ μεγάλῃ Πέμπτῃ, ἐντεῦθεν δὲ προήλθεν ἡ περίφημος βοῦλλα *in caena Domini*, ἣτις τὴν ἀρχὴν αὐτῆς λαβοῦσα ἀπὸ Οὐρβανοῦ τοῦ Ε' († 1370) συνεπληρώθη ἐπὶ τέλους ἐπὶ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ ΙΙ' (1627) καὶ ἐκφράζουσα κατ' ἀρχὰς τὰ δίκαια τῆς παπικῆς ἐξουσίας κατέληγεν εἰς ἀρὰς καὶ ἀναθεματισμούς τῶν αἰρετικῶν· ἡ βοῦλλα αὕτη ἀνεγινώσκετο μέχρι τοῦ 1770, ὅτε ἀπηγόρευσε τοῦτο Κλήμης ὁ ΙΔ' (πρβλ. Lubret, pragmatische Geschi. d. Bulle, In Caena Domini, Ulm 1769). Ἅλλοτερον μέσον κατὰ τῶν αἰρετικῶν ἐπενεγθή ηἰ ἱερὰ ἐξέτασις (*sacrum officium*). Τὰ πρῶτα ἔχνη αὐτῆς εὐρίσκειν ἐν τῇ Δ' ἐν Λα-

τερωνῶ συνόδῳ (1215) καὶ μετ' ὀλίγον ἐν τῇ ἐν Τολώσῃ συνόδῳ (1229) κατ' ἀπόφασιν τῆς ὁποίας οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπρεπε νὰ ἰγνηλατῶσι τοὺς αἱρετικούς καὶ παραδίδωσι πρὸς τιμωρίαν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν· ἐπειδὴ ὅμως ὁ κληρὸς δὲν ἐφάνη πρὸς τοῦτο πρόθυμος, Γρηγόριος ὁ Θ' καλῶριτεν ἰδιαίτερα ἱεροεξεταστικὰ δικαστήρια (*Inquisitores hereticæ pravitatis*) καὶ ἀνέβηκεν αὐτὰ τοῖς δομινικανοῖς (1232), οἵτινες ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα ἔχοντες ἤγον πρὸ τῶν δικαστηρίων αὐτῶν τοὺς αἱρετικούς ἢ τοὺς ὑπόπτους ἐπὶ αἵρέσει καὶ τοὺς μὴ θέλοντας νὰ προσφέρωσι τῇ ἱερᾷ ἐξετάσει τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν καὶ ὅπως ἐξαναγκάσωσι τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν ὑπέβαλλον εἰς φρικώδη βασανιστήρια· οἱ ἀρνούμενοι τὰς προσαπομένους αὐτοῖς κατηγγελίας ἠλευθεροῦντο μὲν, ἔπρεπεν ὅμως ἐπὶ τινι χρόνῳ νὰ φέρωσι τὸ ἐνδυμα *Sanbenito* (= *Saccus benedictus*) ὅπερ ἄνευ χειρῶν καὶ χρώματος ὡχροῦ ἔφερεν ἐκατέρωθεν ἐρυθρὸν σταυρόν· ἡ μεγαλητέρα ποινὴ ἦν ὁ ἐπὶ πυρὸς θάνατος *Auto da fe* = ἔργον πίστεως. Ἡ ἱερὰ ἐξέτασις ἐξέτεινε τὰ δίκτυα αὐτῆς πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης· ἐν Γαλλίᾳ ἐνέργησε μανιωδῶς κατὰ τῶν Ἀλβιγίων, Βαλδίων, Βεγάρδων κτλ. ἰδίως κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα· ἐπίσης καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἐμαίνετο κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, ὅτε μάλιστα Γρηγόριος μὲν ὁ ΙΑ' τὸ 1372 ἡῤῥησεν εἰς πέντε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἱεροεξεταστῶν, Βονιφάτιος δὲ ὁ Θ' (1399) εἰς ἑξ. Ἰδίως ὅμως ἡ ἱερὰ ἐξέτασις ἀνεπτύχθη ἐν Ἰσπανίᾳ· κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ὁ πρῶτος ἐνταῦθα ἱεροεξεταστὴς ἦν Νικόλαος ὁ Εὐμέριχος, ὅστις ἐπὶ 44 ἔτη ἐχρημάτισε τοιοῦτος (+ 1394)· τοῦτον διεδέχθησαν ἕτεροι, ἀλλὰ πάντα· κατὰ τὴν ὁμότητα ὑπερέβαλε Θωμᾶς ὁ Τορκουεμάδας. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως συνετέλεσεν οὐ μόνον ὁ παπισμὸς καὶ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ πλεονεξία τῶν ἡγεμόνων, οἵτινες ἐδῆμευον τὴν περιουσίαν τῶν καταδικαζομένων. Φρικωδεστάτη ἦν ἡ ἱερὰ ἐξέτασις ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλης (1480) καὶ τοῦ Τορκουεμάδα (1483-99) μαινομένη οὐ μόνον κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ Μαύρων· ὁ Τορκουεμάδας κατέθηκε τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ, ἀφοῦ ἐν συνόλῳ κατέστρεψε ζωὴς 8,800 ψυχάς, 6,500 ἐν ἀνδρικέλῳ καὶ 90,000

ἐτιμώρητε διχρωστρόπως· τὸ κυριώτερον αὐτοῦ ὄργανον ἦν ὁ Πέτρος *Arbues*, ὃν ὁ μὲν πάπας Ἀλέξανδρος ὁ Ζ' ἀνεκήρυξε μακάριον (1661), Πίος δὲ ὁ Θ' ἄγειν (1867). Τὸ ἔργον τοῦ Τορκουεμάδα ἐξηκολούθησεν ὁ καρδινάλιος Ξιμέντης· ἡ ἱερὰ ἐξέτασις διετηρήθη μέχρι τοῦ 1808 θυσιάσασα μόνον ἐν Ἰσπανίᾳ 31,912 ζῶντας, 17,659 ἐν ἀνδρείκελφ καὶ 291,456 διὰ διαφορῶν τιμωριῶν (πρὸς. Hoffmann, *Geschichte d. Inquisition*, Bonn. 1878.—τοῦ αὐτ. ἐν deutsch. ev. Blätter 1881, 7.—Molinier, *L'inquisition dans le midi de la France* Paris 1881.—Hauréau, *Bern. Del. et l'inguis. albigeoise*, Paris 1877.—Llorente, *Hist. de l'inquis. d'Esp.* Paris 1815.—Gams, *Zur Gesch. d. span. Inq.* Rgsb. 1878 κτλ.)—Οὐχ ἦττον αἱματηρὸς ἦν καὶ ὁ κατὰ τῶν μάγων καὶ γοήτων πόλεμος ἐν Γερμανίᾳ. Ἦδη καὶ προηγουμένως μὲν ἐπολεμείτο διαφόρως ἡ μαγεία καὶ ἡ γοητεία καὶ παρὰλλήλως ἐτίθετο τῇ αἰρέσει, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ καὶ μάλιστα οἱ δομινικανοὶ ὑπεστῆριζον τὴν εἰς τὰς μαγείας πίστιν τοῦ λαοῦ, ὁ κατ' αὐτῶν πόλεμος δὲν ἦτο γενικός· ὅτε ὅμως τὸ 1484 Ἰννοκέντιος ὁ Η' ἐξέδωκε τὴν βούλλαν *Summis desiderantes affectibus*, ἐν ἣ ἐλέγχων τοὺς Γερμανοὺς διὰ τὴν μέχρι τοῦδε ἀκηρίαν αὐτῶν διώριζε πρὸς καταστολὴν τοῦ κακοῦ δύο ἱεροξεταστιάς, ἕκτοτε ὁ πόλεμος ἐγενικεύθη καὶ κατέστη μαγιώδης· οἱ ἱεροξετασταὶ δηλ. τοῦ Ἰννοκεντίου *Sprenger* καὶ *Krömer* διὰ πηλῶν βασάνων κατῴρθωσαν νὰ ἀποσπάτωσι διαφοροῦς δημολογίας τῶν μάγων, ἐμόρφωσαν οὕτω τέλειον μαγικὸν σύστημα, ἐν ᾧ ἐλέγοντο πολλὰ περὶ συνδέσμων καὶ συμμεχιῶν μετὰ τοῦ διαβόλου, περὶ συνευρέσεων μετ' αὐτοῦ (*succubis et incubis*) καὶ ἄλλων καὶ οὕτως ἀπετέλεσαν τὸν κώδικα τῆς κατὰ τῶν μάγων δικονομίας ὑπὸ τὸν τίτλον *Malleus maleficarum*· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης ἢ εἰς τὰς μαγείας πίστις ἐπεσθῇ, πολλοαὶ δὲ χιλιάδες καὶ μάλιστα γυναικῶν ὡς μάγοι καὶ γόητες ἀπέθνησκον ὑπὸ διαφθορά βασιανιστήριχ ἢ ἐπὶ τῆς πυρᾶς· πρῶτον κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα κατέπαυσεν ὁ πόλεμος· οὗτος, καίτοι ἤδη τὸ 1877 ἐκάρησαν ἐν Μεξικῷ πέντε γόητται, ἀπὸ τῆς βούλλης τοῦ Ἰννοκεντίου καὶ ἐξῆς ἐθυσιάσθησαν ὑπὲρ τὰς 300,000 γυναικῶν (πρὸς. Hoppe, *Gesch.*

der Hexenproces, Stuttg. 1880. — Haas, die Hexenproces. Tübing. 1865. — Reuss, La sorcellerie Paris 1871. — Leitschuh, das Hexenvesen, Bamb. 1883. — καὶ τοὺς ἱστορικοὺς: Gieseler τόμ. 2, 2,490. 3,282 καὶ 4,350. — Ritter 1,580. 2, 79. — Hagenbach, 2,632 καὶ Kurtz 1 σελ. 219 καὶ 286).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.

§ 195.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΘΟΛΟΥ.

Πρβλ. Ritter Gesch. der christ. Phil. — Erdmann, Grundriss d. Gesch. d. Phil. Brl. 1878. — Ueberweg, Grund d. Gesch. der Philos. Brl. 1883. — Heauréau, la Philos. scholast. Paris 1873. — Kaulich, Gesch. d. scholast. Phil. Prag. 1862. — Stöckl Gesch. der Phil. d. MA. Mainz 1865. — Preger, Gesch. d. deutsch. Mystik Lpz. 1875. 81. — Franck, Moralistes et philosophes, Paris 1872. — Reuter, Gesch. der relig. Aufklärung im MA. Brl. 1875 κτλ.

1. Ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἀνεπτύσσετο κυρίως καὶ ἐκαλλιιεργεῖτο ἐκ πρακτικῶν ἀναγκῶν καὶ πρὸς πρακτικοὺς σκοποὺς, ἀλλ' ἔρδη ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος τὴν πρακτικὴν τάσιν ἐπισκοπεῖται ἢ καθαρῶς ἐπιστημονικῇ, ὁ ἀγνὸς ἔρως πρὸς τὸ διανοεῖσθαι, ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐρευνᾶσθαι φιλοσοφικῶς τὴν ἀποκτηθεῖσαν θεολογικὴν ὕλην καὶ ὀργανῶσαι αὐτὴν εἰς σύστημα. Οὕτως ἡ θεολογία τῆς Δύσεως ἔλαβεν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα, ὀνομασθεῖσα Σχολαστικὴ ἀπὸ τῶν σχολείων τῶν ἐν τοῖς μοναστηρίοις καὶ τοῖς καθεδρικοῖς ναοῖς. Τὴν σχολαστικὴν θεολογίαν παραβάλλουσιν οἱ νεώτεροι πρὸς τὸν γερμανικὸν ῥόθμὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τὰ ἱπποτικά τάγματα, διότι καθὼς ὁ πρῶτος ἐξυψοῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ τῶν ὀξέων καὶ πικρῶν τέξων, οὕτω καὶ ἡ σχολαστικὴ θεολογία διὰ τοῦ λόγου θέλει νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν λύσιν τῶν μεταφυσικωτέρων ζητημάτων, διὰ ποικίλων ἀποδείξεων καὶ συλλογισμῶν προσπαθεῖσα νὰ καταστήσῃ αὐτὰ προσιτὰ εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν· καθὼς δὲ τὰ ἱπποτικά τάγματα διὰ τῆς λόγχης καὶ τοῦ ξίφους ἔβηλον νὰ

διεκδικήσωσι τὴν ἱπποτικὴν τιμὴν, οὕτω καὶ ἡ σχολαστικὴ θεολογία διὰ τῆς θεωρίας καὶ διαλεκτικῆς ἔτεινε πρὸς τὸ ἰδανικὸν αὐτῆς, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὀρθοδοξίαν. Ἡ σχολαστικὴ θεολογία ὡς ἔργον αὐτῆς ὥρισε νὰ διαίρεσθαι διαλεκτικῶς τὸ περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ν' ἀναπτύξῃ αὐτὸ θεωρητικῶς καὶ νὰ δικαιολογήσῃ ὡς ἀναγκαῖον ἀπέναντι τοῦ λόγου, διὰ τοῦτο ἀναλύει αὐτὴν εἰς τὰς μερικὰς αὐτῆς ἐννοίας, ἐξήγει καὶ ἀποδεικνύει αὐτὴν διὰ πασῶν τῶν δυνατῶν κατηγοριῶν, πολεμεῖ πάσας τὰς δυνατάς ἐντυπώσεις τοῦ ἀμυβᾶλλοντος λόγου καὶ ἀποδεικνύει οὕτω τὴν πρὸς τὸν λόγον συμφωνίαν τοῦ δόγματος· ἀλλ' ἐν τῇ τάσει αὐτῆς ταύτῃ περιπίπτει ἅμα εἰς τὸν σκεπτικισμόν, εἰς μικρολόγον τινὰ λεπτολογίαν καὶ τὴν ἑλλειψιν ἱστορικῆς κρίσεως. Πρὸς τῇ σχολαστικῇ ταύτῃ μεθόδῳ, τὸ μὲν ἐννεντίον αὐτῆς, τὸ δὲ συντηνωμένη αὐτῇ ἐμφανίζεται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ἄλλη τις θεολογικὴ τάσις ἡ μυστικὴ, ἥτις τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας δὲν ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ διὰ τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς καρδίας, οὐχὶ διὰ τῆς διαλεκτικῆς ἀλλὰ τῆς ἐσωτερικῆς θεωρίας· ἡ μυστικὴ θεολογία τείνει πρὸς τι ὑψηλότερον ἢ τὴν κατανόησιν, δικαιολόγησιν καὶ συστηματοποίησιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δόγματος· αὕτη θέλει νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ βάθη τῆς θείας ἀληθείας διὰ τῆς θεωρίας καὶ τοῦ αἰσθήματος, θέλει νὰ θεωρήσῃ τὸ θεῖον καὶ ἀπολαύσῃ αὐτοῦ καὶ ἀπαιτεῖ ὡς ἀναπόφευκτον πρὸς τοῦτο συνθήκην καθαρότητα καρδίας, ἀγάπην καὶ ἀποβολὴν παντὸς ἰδιοτελοῦς· ὅ,τι δὲ θεωρεῖ καὶ αἰσθάνεται εἰσδύουσα εἰς τὰ βάθη τῆς θείας ζωῆς, καθίστησιν ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς ἐκθέσεως.

2. Τὴν φιλοσοφικὴν βάσιν τῆς σχολαστικῆς θεολογίας παρέσχευεν ὁ Ἀριστοτέλης· ἡ φιλοσοφία τοῦ Σταγειρίτου μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἦν γνωστὴ ἐν τῇ Δύσει διὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ποιφυρίου (§ 28, 2) καὶ Βοηθίου (§ 97), ἀκολούθως ἤρουντο τὰ περὶ αὐτῆς ἐκ τῶν μεταφράσεων καὶ ὑπομνημάτων τῶν πεπαιδευμένων Ἀράβων τοῦ Βαγδατοῦ καὶ τῆς Κορδούης, οἱ αἱ *Alkindi* (Θ' αἰών), ὁ *Alfarabi* (Γ' αἰών), ὁ *Avicenna* († 1037) καὶ Ἀβερρόης († 1198), ὡς καὶ τῶν Ἰουδαίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπιστημότερος ἦν ὁ *More Nebuchins Μαϊμιονίδης* († 1204). Ἐντεῦθεν ἐμορφώθησαν λατινικαὶ με-

ταφράσεις τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τὸς ὁποίους ἐπὶ τέλους μὴ ἀρκούμε-
νοι αἱ δυτικαὶ ἤρξαντο ἀπὸ τοῦ 1220 νὰ μελετῶσιν αὐτὸν ἐξ αὐτοῦ
τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου· ἀλλ' ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην
ἐγεννήθη δυσπιστία τις πρὸς τὸν Σταγειρίτην, ἡ δὲ ἐν Παρίσις σύνο-
δος τοῦ 1209 κατεδίδασκε τὰ ρυθμικά αὐτοῦ (§ 178, 1) καὶ κατὰ τὸ
1215 παπικός τις ἀπεσταλμένος ἀπηγόρευεν ἐν Παρίσις καὶ τὴν
ἀνάγνωσιν τῶν μεταρυσικῶν αὐτοῦ· ἐν τούτοις μετ' ὀλίγον αἱ ὑπό-
νοιαι ἀπεσοβήθησαν, αἱ δὲ ἀπαγορεύσεις τῆς Ἐκκλησίας εἰς οὐδὲν
ἴσχυον ἀπέναντι τῆς γενικῆς πρὸς τὴν ἐπιστήμην τάσεως, διὰ τοῦτο
μετὰ τινος δεκαετηρίδας, τὸ μὲν ἀποδειχθέντος ὅτι αἱ πανθεϊστικαὶ
τῆς ἐποχῆς τάσεις προέβλυνον ἐκ τοῦ Σκώτου Ἐριγένους, τὸ δὲ ἕνεκα
τῶν δομινικανῶν καὶ φραγκισκανῶν, τοσοῦτον ἐξυψώθη ὁ Ἀριστοτέ-
λης, ὥστε αὐτὴ ἡ ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία διεκέρυξεν ὅτι οὐδεὶς δύναται
νὰ λάβῃ τὸν τίτλον τοῦ μαγίστορος, ἀγνοῶν τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν
πρόδρομον τοῦ Χριστοῦ (*Præcursor Christi*). Ἐκτὸς τοῦ Στα-
γειρίτου καὶ ὁ Πλάτων εἶχε τοὺς θαυμαστάς αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐπο-
χὴν ταύτην, ἡ πρὸς τὸν ὁποῖον ἀγάπη ἐκαλλιεργεῖτο παρὰ τοῖς μυ-
στικαῖς θεολόγοις διὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Αὐγουστίνου καὶ Διο-
νυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου (πρβλ. Jourdain, *Recherches crit. sur*
l'âge et l'orig. des traduct. lat. d'Arist. Paris 1843.—Schmöl-
der, *sur les écoles philos. chez les Arabes*, Paris 1842.—
Güdemann, *das jüdische Unterrichtswesen in die spanarb.*
Period. Wien 1873.—τοῦ αὐτοῦ *Geschichte d. Erziehungs-*
wesens u. d. Kultur der Juden Wien 1880. — Sohneid,
Arist. in d. Scholastik Eichst. 1875). Ἐκτὸς τοῦ Ἀριστοτέλους
τὴν σχολαστικὴν θεολογίαν προέγαγον καὶ τὰ παρεπιστήμια, ἀνα-
πτυσθέντα ἐκ τῶν μοναστηριακῶν καὶ ἐπισκοπικῶν σχολῶν. Ἐν με-
γάλαις δηλ. πόλεσι καὶ τοῖς σχολείοις αὐτῶν ἐνεργάζοντο πολλάκις
σπουδαῖοι διδάσκαλοι, πρὸς οὓς προσήρχοντο πανταχόθεν μαθηταί·
παράλλῃως τούτοις παρουσιάζοντο καὶ ἕτεροι καὶ οὕτως ἐμορφεύοντο
σωματεῖα διδασκάλων καὶ μαθητῶν· ἐντεῦθεν ἐμορφώθησαν τὰ πα-
νεπιστήμια, τὰ ὁποῖα ὡς καὶ ἡ λατινικὴ λέξις *universitas* δηλοῖ,
ἐσφμαῖνον τὸ σύνολον τῶν διδασκάλων καὶ μαθητῶν (*universitas*

magistrorum et scholarium)· κατ' ἀρχὰς ἐν ἐκάστῳ πανεπιστημίῳ ἐδιδάσκετο μία ἐπιστήμη, ὡς π. χ. ἐν Παρισίοις, Ὁξωνίῳ καὶ Κολωνίᾳ ἡ θεολογία, ἐν Βολωνίᾳ ἡ νομική, ἐν Σαλέρνῳ ἡ ἰατρική, ἀκολουθῶς ὅμως συνεδέθησαν ἐν ἐκάστῳ πανεπιστημίῳ αἱ διάφοροι ἐπιστήμαι καὶ οὕτω τὸ πανεπιστήμιον ἐστῆμαινε *universitas literarum*· πρῶτον τοιούτου εἶδους πανεπιστήμιον εἶναι τὸ ἐν Νεαπόλει (1224). Ἡ ἐν τοῖς πανεπιστημίοις διδασκαλία ἐλέγετο *Studium generale* ἢ *universale*, ἐπειδὴ ἡ εἰσοδος ἦν ἐλευθέρᾳ παντί, ἡ διαίρεσις δὲ αὐτῶν εἰς εἰδικὰς σχολὰς ἐπῆλθε τὸ 1259 ἐκ τῆς ἐριδος τοῦ ἐν Παρισίοις πανεπιστημίου μετὰ τῶν ἐπαιτῶν μοναχῶν, οἵτινες ἀποσχισθέντες τῶν λοιπῶν ἀπετέλεσαν ἰδίαν θεολογικὴν σχολήν· ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτῶντων ἦν μέγας, ἀνερχόμενος πολλάκις εἰς 10 καὶ 20,000· διάφορος ἦν καὶ ὁ χρόνος τῆς φοιτήσεως· τοῖς Κλουνιακοῖς μοναχοῖς ἐπεβάλλετο δεκαετὴς σπουδῇ, δύο ἔτη *logicalia*, τρία *literae naturales et philosophicae* καὶ πέντε *θεολογία*, ἐνῶ ἡ ἐν Τουρώνοις σύνοδος τοῦ 1236 ἀπῆτει παρὰ παντὸς κληρικοῦ πενταετῇ σπουδῇ (πρβλ. Thurot, de l'organisation de l'enseignement dans l'universit. de Paris, Paris 1850.—Huber, die englischen Universit. Kassel 1839.—Döllinger, Die Universitäten sonst und jetzt, München 1867 κτλ.). Τοιαύτη εἶναι καθόλου ἡ θεολογικὴ κίνησις τῆς περιόδου ταύτης, ἥτις περιοριζομένη κυρίως εἰς τὸ κανονικὸν δίκαιον, τὴν δογματικὴν καὶ ἠθικὴν, διαίρεται εἰς τρία τμήματα, τὴν γέννησιν αὐτῆς κατὰ τὸν IB' αἰῶνα, τὴν ἀκμὴν κατὰ τὸν II' καὶ τὴν παρακμὴν κατὰ τὸν ID' καὶ IE'. ἄλλ' ἐν τῇ παρακμῇ ταύτῃ ἀναφαίνεται τὸ μὲν ἡ μυστικὴ θεολογία, τὸ δὲ ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων.

§ 196.

ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ.

1. Τὴν γέννησιν τῆς σχολαστικῆς θεολογίας χαρακτηρίζει φιλοσοφικὴ τις ἔρις περὶ τῆς σχέσεως τοῦ διανοεῖσθαι πρὸς τὸ εἶναι ἢ περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἐννόας πρὸς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων. Ἡ περὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν

συζήτησις ἀρχαιοτάτη, οὕσα συνίστατο κυρίως ἐν τούτῳ, ἂν δηλ. αἱ διὰ τοῦ λόγου ἐκφραζόμεναι γενικαὶ ἔννοιαι τῶν πραγμάτων εἶναι ἅμα καὶ πραγματικαί, ἂν διὰ μέσου αὐτῶν νοοῦμεν καὶ τὴν οὐσίαν τῶν ἀντικειμένων, ἢ μὴ ὑπάρχουσαι ἐν τῇ πραγματικότητι κατασκευάζονται ὑπὸ τοῦ λόγου δι' ἀφαιρέσεως τῶν εἰδοποιῶν διαφορῶν τῶν κατὰ μέρος ἀντικειμένων· ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην παρουσιάσθη τὸ ζήτημα παρὰ τοῖς σχολαστικοῖς θεολόγοις ὑπὸ δύο μορφὰς ἡ σχολὰς, τὴν τῶν Ὀνοματικῶν (*Nominalismus*) καὶ τῶν Πραγματικῶν (*Realismus*)· ἡ πρώτη τῶν σχολῶν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Στοᾶς παρεδέχετο ὅτι αἱ γενικαὶ ἔννοιαι (*universalia*) εἶναι ἀπλῶς ἀφαιρέσεις τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἐκ τῶν μερικῶν ἀντικειμένων (*nomina*), ἐπομένως δὲν ὑπάρχουσιν ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου (*universalia post res*)· ἀπεναντίας ἡ σχολὴ τῶν πραγματικῶν συνωδᾷ τῷ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει δι' ἑσχυρίζετο ὅτι αἱ γενικαὶ ἔννοιαι ὑπάρχουσι πραγματικῶς καὶ ἀντικειμενικῶς πρὸ τῆς διανοίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐκτὸς αὐτῆς· ἐνταῦθα ὅμως διηγεῖτο ἡ σχολὴ αὕτη εἰς δύο συστήματα, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περὶ ἰδεῶν θεωρίας τοῦ Πλάτωνος ἐδίδασκεν, ὅτι αἱ γενικαὶ ἔννοιαι ὑπάρχουσι πραγματικῶς ἤδη πρὸ τῆς δημιουργίας τῶν μερικῶν ἀντικειμένων ὡς πρότυπα ἐν τῷ νῷ τοῦ Θεοῦ, ἐπομένως καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πρὸ τῆς ἐμπειρικῆς πρρατηρήσεως τῶν ἀντικειμένων (*universalia ante res*), τὸ δὲ δεύτερον συμφώνως τῷ Ἀριστοτέλει δι' ἑσχυρίζετο, ὅτι αἱ γενικαὶ ἔννοιαι ὑπάρχουσιν ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀντικειμένοις καὶ ὅτι διὰ τῆς ἐμπειρικῆς πρρατηρήσεως φθάνουσιν εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα (*universalia in rebus*)· κατὰ ταῦτα οἱ μὲν πλατωνικοὶ πραγματικοὶ ᾔθελον νὰ κατανοήσωσι τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων μόνον διὰ τῆς καθαρᾶς νοήσεως ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι ἰδεῶν, οἱ δὲ ἀριστοτελικοὶ διὰ τῆς ἐμπειρικῆς πρρατηρήσεως ἐκ τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν, ἐνῷ ἀπεναντίας οἱ ὀνοματικοὶ ἤρουντο τὴν πραγματικότητα τῶν γενικῶν ἐννοιῶν (πρβλ. Exner, *Nominalismus und Realismus*, Prag 1842. — Köhler, *Real. und Nomin.* Gotha 1858. — Löwe, *Kampf d. Real. und Nominal.* Prag. 1876).

2. Ἐν τῇ φιλοσοφικῇ ταύτῃ ἐρίδι βλέπομεν περιπλεκομένους τοὺς

πρώτους σχολαστικούς θεολόγους τῆς Δύσεως. Ἀνσελμος ὁ Καντουαρίου ὁ κυρίως πατὴρ τῆς σχολαστικῆς θεολογίας ἐγεννήθη τὸ 1033 ἐν Πιεμοντίῳ, ἐγένετο μαθητὴς τοῦ περιφήμου Λαυφράγκου, τὸ 1078 ἡγούμενος τῆς μονῆς *Bec* καὶ τὸ 1093 ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίου († 1109). Ὁ Ἀνσελμος ὡς θεολόγος, ἐξεταζόμενος διεκρίνετο διὰ τὴν ὀξύνοιαν αὐτοῦ καὶ βαθύνοιαν καὶ συναινῶν τὴν πρακτικὴν καὶ θεωρητικὴν τάσιν, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Αὐγουστίνου ἐθεώρει τὴν πίστιν ὡς συνθήκην τῆς ἀληθοῦς γνώσεως (*fides precedit intellectum*), δὲν περιεργάζετο ὅμως αὐτήν, ἀλλ' ὡς καθήκον ἱερὸν ἐθεώρει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πίστεως εἰς τὴν γνῶσιν· ἐντεῦθεν παρεδέχετο τὴν ῥήτραν τοῦ Αὐγουστίνου *Credo ut intelligam*. Ὁ Ἀνσελμος εἶναι σημαντικὸς καὶ διὰ τὴν ὀντολογικὴν αὐτοῦ ἀπόδειξιν· ὡς ὁπαδὸς δηλ. τῆς σχολῆς τῶν πλατωνικῶν πραγματικῶν διΐσχυριζετο ὅτι ἀποῦ ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ, ἅρα ὑπάρχει ὁ Θεός, τὴν ἀπόδειξιν δὲ ταύτην κατέστρωσεν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ *Monologium* καὶ *Proslogium*. Ἐν τούτοις μόνυχός τις Γαουνίλω στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ συστήματος τῶν ἀριστοτελικῶν πραγματικῶν ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτοῦ καὶ ἐν τινι κατ' αὐτοῦ συγγράμματι ἀπέδειξε μετὰ ὀξυδερκείας τὰς ἐλλείψεις τῆς ὀντολογικῆς ἀποδείξεως. Σημαντικώτερα ἦν ἡ ἔρις τοῦ Ἀνσελμου κατὰ τοῦ Ρουκελίνου, ὅστις τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ ἐκλαμβάνων ὀνομαστικῶς, δηλ. ὡς ἀπλὴν ἀφαίρεσιν, διΐσχυριζετο ὅτι τὰ τρία πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος δὲν δύνανται νὰ ὦσι *μία οὐσία* (*una res*), διότι τότε καὶ τὰ τρία ἔπρεπε νὰ ἐνσαρκωθῶσιν ἐν τῷ Χριστῷ· ἐναντίον τοῦ Ρουκελίνου συνέταξε τότε ὁ Ἀνσελμος τὸ περὶ Τριάδος σύγγραμμα αὐτοῦ, ἡ δὲ ἐν Σουεσσιῶνι σύνοδος τοῦ 1092 κατεδίκασεν αὐτὸν ἐπὶ Τριθείᾳ· ἐκτὸς τούτων ὁ Ἀνσελμος συνέταξε καὶ τὸ ἐπιστημότατον αὐτοῦ σύγγραμμα *cur Deus homo*, ἐν ᾧ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων καθώριζε συστηματικῶς τὴν περὶ σωτηρίας διδασκαλίαν· ὁ Ἀνσελμος εἶναι ἐπίσημος καὶ διὰ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμου τοῦ Β' (1087-1100), πιέζοντος τὴν ἀγγλικὴν Ἑκκλησίαν (πρὸβλ. Migne τόμ. 155.—Frank, Anselm v. Cant. Tü-

bing. 1842.—Hasse, An. v. Cant. Lpz. 1843.—Remusat Anselm de Cant. Paris 1853.—Church, St. Anselm Lond. 1870. — Schmitz, der englische Investiturstreit, Innsb. 1884.—καὶ Cremer, in Stud. und Krit. 1880, 1). —Μαθηταὶ τοῦ Ἀνσέλμου Καντουαρίας ἦσαν Ἀνσελμος ὁ ἐκ Λουγδούνου (*Laon, Lugdunum clavatium*) ἐπίσημος διὰ τὴν ἐν Παρίσις καὶ τῇ πατρίδι αὐτοῦ διδασκαλίαν, ὡς καὶ τὰ *Glossa interlinearis* (ἐν Βασιλείᾳ 1502), χρησιμεύοντα ἐν τῇ Δύσει ὡς ἐγχειρίδιον ἐξηγητικῆς, καὶ Γουλιέλμος *de Campellis* (*Champeaux*), ὁ κυρίως ἰδρυτὴς τοῦ πανεπιστημίου τῶν Παρίσιων καὶ ἐπίσημος διὰ τὰς διαλεκτικὰς καὶ θεολογικὰς αὐτοῦ γνώσεις († 1121 πρὸλ. Migne τόμ. 163.—Michaud, Guil. de campellis, Paris 1867).

3. Ἐνῷ μέχρις Ἀνσέλμου τοῦ Καντουαρίας ἡ πρακτικὴ καὶ θεωρητικὴ τῆς θεολογίας τάσις ἦσαν συνηνωμένοι, διὰ Πέτρου τοῦ Ἀβαιλάρδου καὶ Βερνχάρδου τοῦ ἐκ Κλαιρβῶ (*clara vallis*) διέστησαν ἀπ' ἀλλήλων καὶ εἰς πόλεμον περιέστησαν. Πέτρος ὁ Ἀβαιλάρδος, εἰς τῶν ἐπισημοτέρων θεολόγων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐπίσημος κατὰ τὴν ὀξυδέρκειαν αὐτοῦ, τὴν παιδείαν, τὴν διαλεκτικότητα καὶ τὴν ἐλευθεροπροσύνην, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὸ φιλερι, ἐγεννήθη τὸ 1079 ἐν *Palais* τῆς γαλλικῆς Βρεττανίας καὶ ὡς διδασκάλους αὐτοῦ ἔσχεν ἐν μὲν τῇ φιλοσοφίᾳ Γουλιέλμον τὸν *de Campellis*, ἐν δὲ τῇ θεολογίᾳ Ἀνσελμον τὸν ἐκ Λουγδούνου· ἀμφοτέρους τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ περιφρονῶν ὁ ἀλαζὼν μαθητὴς καὶ ἐπὶ τῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ δεξιότητος στηριζόμενος, ἐδίδασκεν ἐν Παρίσις ἐν ἀπειραριθμῷ ἀκροατηρίῳ ἐνθουσιωδῶν μαθητῶν· ἐνταῦθα κανονικὸς τις Φούλβερτος ἐξελέξατο τὸν Ἀβαιλάρδον διδάσκαλον τῆς ἀνεψιάς αὐτοῦ Ἑλσιζης, περιφύμου διὰ τὴν καλλονὴν αὐτῆς καὶ τὴν παιδείαν, ἥτις ἐρασεῖσα αὐτοῦ, ἵνα μὴ παρακωλύσῃ τὸ εὐρὺ τοῦ Ἀβαιλάρδου στάδιον ἐνυμφεῦθη αὐτὸν κρύφα· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ πράγματος γνωστοῦ γενομένου ἡ Ἑλσιζα ἤρνετο τὸν γάμον τοῦτον, οἱ δὲ συγγενεῖς προσεφέροντο αὐτῇ σκληρῶς, ὁ δὲ Φούλβερτος πλήρης ἐκδικήσεως ἐπιπίπτει κατὰ τοῦ Πέτρου νυκτὸς καὶ ἐννουχίζει· πλήρης κατασχύνης

καὶ ἀπελπισίας ὁ Ἀβαιλάρδος καταφεύγει τότε τὸ 1119 εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἐν Παρισίοις καὶ εἰκὼν ταῖς παρακλήσεσι πολλῶν μαθητῶν ἐπαναλαμβάνει τὰς παραδόσεις αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ μὲν ἢ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ ἐλευθεροφροσύνη καὶ μάλιστα ἢ περὶ ἁγίας Τριάδος σαβελλιανίζουσα αὐτοῦ θεωρία, καθ' ἣν ἀρνούμενος τὰ τρία πρόσωπα, τὸν μὲν Πατέρα ἐθεώρει ὡς τὴν *θειαν παντοδυναμίαν*, τὸν δὲ Υἱὸν ὡς τὴν *σοφίαν* καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς τὴν *ἀγάπην*, τὸ δὲ ἢ περιφρόνησις τῶν λοιπῶν θεολόγων, διήγειρον κατ' αὐτοῦ σπουδαίους ἀντιπάλους, οἵτινες ἐν τινι ἐν Σουεσσιῶνι συνόδῳ (1121) ἐνώπιον παπικοῦ ἀπεσταλμένου ἠνάγκασαν νὰ παραδώσῃ εἰς τὸ πῦρ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ *de Unitate et Trinitate divina* καὶ ἐφυλάκισαν ἐν τινι μοναστηρίῳ· ἀλλ' ἀπαλλαγείς μετ' ὀλίγον τῆς εἰρκτῆς ἐπιστρέφει εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον καὶ ἀνακαλύψας ἐνταῦθα, ὅτι Διονύσιος ὁ Παρισίων δὲν εἶναι ὁ Ἀρεοπαγίτης καταφεύγει εἰς τι δάσος, ὅπου προσελθόντων πολλῶν μαθητῶν ἰδρύει κατ' ὀλίγον τὸ μοναστήριον τοῦ *Παρακλήτου*· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα στερούμενος ἡσυχίας παραδίδωσι τὸ μοναστήριον εἰς τὴν Ἑλοίζαν, μεταβαίνει εἰς ἕτερον μοναστήριον ἐν Βρεττανίᾳ καὶ μετὰ ὀκτῶ ἔτη ἐμρavnζεται αὖθις ἐν Παρισίοις· ἐν τούτοις καὶ πάλιν, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς ὑπεροφίας τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, τὸ δὲ ἕνεκα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ καὶ δὴ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ καέντος ὑπὸ τὸν τίτλον *Introductio ad theologiam*, τῆς ἡθικῆς αὐτοῦ *Scito te ipsum* καὶ τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων *Sic et non*, ἐν ἣ ὤθην κατεδείκνυεν ἀντιφάσεις τῶν Πατέρων, διηγέθησαν κατ' αὐτὸν ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ καὶ μάλιστα Βερνχάρδος ὁ ἐκ Κλαιβῶ, ὅστις ἐθεώρει τὸν Χριστιανισμόν τροποποιούμενον ὑπὸ τοῦ Ἀβαιλάρδου κατὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν· συνεπέλα τούτων σύνοδος τις ἐν Σένωνι (*Sens*) κατεδίκασεν αὐτὸν ὡς αἰρετικὸν (1141), ὁ δὲ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Β' κατεδίκασε τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν ἴδιον εἰς εἰρκτήν. Τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου αὐτοῦ διήνυσεν ὁ Ἀβαιλάρδος ἐν Κλουניκῳ, ὅπου διὰ Πέτρου τοῦ σεβαστοῦ συνεφιλιώθη μετὰ τοῦ Βερνχάρδου καὶ ἀπέτη τῆς πεπλανημένης αὐτοῦ ὁδοῦ, ὡς τοῦτο δείκνυται ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *Apologia sive Confessio fidei*· ἀπέθανε τὸ 1142 ἀφοῦ ἔγραψε

καὶ τὴν βιογραφίαν αὐτοῦ (*Historia calamitatum Abaelardi*) μετὰ τινος ματαιότητος καὶ πικρίας ἀλλ' ἅμα καὶ ἐλευθεροφροσύνης καὶ ταπεινότητος. Ὁ Ἀβαιλάρδος τὴν πρότασιν τοῦ Ἀνσέλμου ὅτι ἡ πίστις προηγείται τῆς γνώσεως μετέτρεψεν εἰς τὴν ἐναντίαν, ὅτι μόνον τὸ ροούμενον πιστεῖται καὶ δὲν ἤθελε μὲν νὰ διεγείρῃ τὴν διαλεκτικὴν κατὰ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἀμφιβολίαν καὶ σκέψιν ἐθεώρει ὡς τὴν πηγὴν πάσης γνώσεως (*Dubitanto enim ad inquisitionem venimus, inquirento veritatem percipimus*), πάντα δὲ τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας ἐθεώρει ὡς προβλήματα χρῆζοντα ἀποδείξεως, διὰ τοῦτο προέταξε τῆς πίστεως τὴν γνῶσιν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς πρώτης ἐτροποποίησε κατὰ τὰς ὑποκειμενικάς τοῦ λόγου ἰδέας (πρβλ. Migne τόμ. 178. — Fessler, Abael. und Heloise, Brl. 1806. — Carrière, Ab. und Hel. Giessen 1853. — Ch. de Remusat, Abail. Paris 1845. — Wilkens, Petrus Abail. Brem. 1855. — Sauerland, Ab. und Hel. Frkf. 1879. — Bonnier Ab. et st. Bern. Paris 1864. — Bittcher, über die Schriften, den philos. Standpunkt und die Ethik d. Pet. Ab. in Zeitsch. f. hist. Theol. 1870. 1. — Deutsch, die Synode von Sens, Brl. 1880. — καὶ P. Ab. ein Krit. Theol. d. 12 Jahrh. Lpz. 1883).

4. Σφοδρὸς ἀντίπαλος τοῦ Ἀβαιλάρδου εἶπομεν ὅτι ἦτο Βερνχάρδος ὁ ἐκ Κλαιρβῶ († 1153) ἀνὴρ μεγίστης σημασίας ἐν τῇ ἐποχῇ αὐτοῦ· χαίρων τὴν φήμην θαυματουργοῦ καὶ πεπροικισμένου ὑπὸ εὐγλωττίας τὰ πάντα δεσμευούσης (*Doctor melifluus*), παρέστη ὡς προσπιστὴς καὶ παιδωγωγὸς τῶν παπῶν, ὡς σπορεύς τῆς εἰρήνης μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων καὶ ὡς τιμωρὸς πάσης ἀδικίας· ἔνεκα τῆς ταπεινοφροσύνης αὐτοῦ ἀπέβαλε πολλὰ ἀξιώματα· ὁ αὐστηρὸς αὐτοῦ λόγος προέτρεψε πολλοὺς εἰς τὴν δευτέραν σταυροφορίαν, πολλοὺς δὲ τῶν αἵρετικῶν προσελκυεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας· παραδεδομένος ὅλως εἰς τὴν θεωρίαν, τὴν μελέτην καὶ τὴν προσευχὴν πανταχοῦ παρενέβαινε διὰ συμβουλῆς καὶ παραινέσεως, δι' ἐλέγχου καὶ τιμωρίας· ἡ θεολογικὴ αὐτοῦ τάσις ἦν πρακτικὴ καὶ μυστικὴ, προσκεκολλημένη ὅμως εἰς τὸ δόγμα τῆς Ἐκ-

κλησίας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἀνσελμον δὲν εἰζήτει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πίστεως εἰς γυνῶσιν διὰ μέσου τοῦ λόγου, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν φωτισμὸν τῆς πίστεως ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἁγιασμοῦ· ὁ Βερνχάρδος δὲν ἦτο πολέμιος τῆς ἐπιστήμης, ἐν τῇ διαλεκτικῇ ὁμῶς τάσει τοῦ Ἀβαιλάρδου ἐνέβλεπε τὴν καταστροφὴν τῆς ἀληθοῦς θεολογίας καὶ πάσης ἁγιαζούσης δυνάμεως τῆς πίστεως· διὰ τοῦτο ὡς ἀληθὴ θεολογίαν ἐθεώρει τὴν θεολογίαν τῆς καρδίας ἐρειδομένην ἐπὶ τῆς εὐσεβείας καὶ καλλιεργουμένην διὰ τῆς προσευχῆς, τῆς θεωρίας τοῦ ἑσωτερικοῦ φωτισμοῦ καὶ ἁγιασμοῦ· ἐντεῦθεν ἔλεγε *Tantum Deus cognoscitur, quantum diligitur orando facilius quam disputando et dignius Deus quaeritur et invenitur*. Ἐναντίον τοῦ Ἀβαιλάρδου ἔγραψε τὸ *Tractatus de erroribus Petri Abaelardi*, τὸ ἐπισημότηρον δὲ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἶναι *de consideratione*, ἐν ᾧ μετὰ τῆς ἀγάπης τοῦ φίλου, τῆς σπουδαιότητος τοῦ διδασκάλου καὶ τῆς παρρησίας τοῦ προφήτου ὑποδεικνύει τῷ πάπα Εὐγενίῳ τῷ Γ' τὰ καθήκοντα αὐτοῦ· ἐκτὸς τούτων ἔγραψε καὶ ἕτερα, ὡς *de diligendo Deo*, ἐρμηνείαν εἰς τὸ ἄσμα τῶν ἁγμάτων, λόγους καὶ ὕμνους. Ἀλέξανδρος ὁ Γ' ἐκάνονισεν αὐτὸν ὡς ἅγιον τὸ 1173, Πίος δὲ ὁ Η' τὸ 1830 κατέταξεν εἰς τὸν χορὸν τῶν διδασκάλων τῆς Ἑκκλησίας (*Doctores Ecclesiae*).—Ἐκτὸς τοῦ Ἀβαιλάρδου ὁ Βερνχάρδος ἐπολέμησε καὶ Γιλδέρτον τὸν Πορρετάνον (*de la Porrée*) καθηγητὴν τῆς θεολογίας ἐν Παρισίοις καὶ ἀπὸ τοῦ 1142 ἐπίσκοπον Ποατείρων († 1154)· οὗτος ὡς πραγματικὸς παρεδέχετο τὸ ἔννομα θεὸς λεγόμενον ἐπὶ τῆς κοινῆς οὐσίας τῆς θεότητος καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν προσώπων, οὕτω δὲ ἐφαίνετο μεταβάλλων τὴν Τριάδα εἰς Τετράδα. Τὸ 1148 ἐν τῇ ἐν Ῥήμοις συνόδῳ παρέστη κατ' αὐτοῦ ὁ Βερνχάρδος, ἡ διδασκαλία τοῦ Πορρετάνου κατεδικάσθη ἀλλ' αὐτὸς ὑποταχθεὶς εἰς τὴν κρίσιν τοῦ πάπα ἐπανέλαβε τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ (πρβλ. Migne τόμ. 132-35.—Neander, *der h. Bernhard*, Brl. 1865.—Ellendorf, *Bernh. v. Clairvaux*, Essen 1837).

5. Ἡ διὰ τοῦ Ἀβαιλάρδου καὶ Βερνχάρδου ἐπελθοῦσα διάστασις τῆς σχολαστικῆς καὶ μυστικῆς θεολογίας ἤρθη, προσήγγισαν δ' ἄλ-

λήλαις αἱ τάσεις αὐταὶ ἐν τῇ σχολῇ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος ἐν Παριείοις· ἰδίως ὁ συντελέσας εἰς τοῦτο εἶναι ὁ ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος Οὐγων, εἰς τῶν βαθυτάτων νόων τοῦ μεσαιῶνος, τιμώμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ὡς *alter Augustinus ἢ lingua Augustini*· τὸ ἄξιωμα τοῦ Οὐγωνος ἦν *Tantum Deus cognoscitur, quantum diligitur. Tantum de veritate quisque potest videre, quantum ipse est*· πολυμερῇ κατέχων ὁ Οὐγων παιδείαν καὶ ἐνθους ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πρακτικῆς τάσεως σωτηριώδη ἐπιρροὴν ἐξήσκησεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, καίτοι πρωίμως ὁ θάνατος ἀπέσπασεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σταδίου τῆς ἐνεργείας († 1141)· τὸ κύριον αὐτοῦ σύγγραμμα εἶναι *de sacramentis fidei christianae* (πρὸλ. Migne τόμ. 175-77.—Liebner, Hugo von St. Victor Lpz. 1832.—Kaulich, die Lehre von Hugo, Prag 1864).—Διαρκέστερον τοῦ Οὐγωνος εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν καὶ συνένωσιν τῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς τάσεως ἐκτὸς Ροβέρτου τοῦ Πούλλου (παρὰ Mign. τ. 186), Πέτρου τοῦ ἐκ Ποατείρων καὶ Ἀλάνου τοῦ *ab Insulis* (Mign. τόμ. 210) συνετέλεσεν ὁ ἰταλὸς Πέτρος ὁ Λομβάρδος, καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν Παριείοις καὶ ἀπὸ τοῦ 1159 ἐπίσκοπος αὐτόθι († 1164). Ὁ Λομβάρδος ἦν μὲν κατώτερος τοῦ Οὐγωνος κατὰ τὴν βαθύνοιαν, ἀνώτερος ὅμως κατὰ τὴν διαλεκτικότητα· τὸ ἐγχειρίδιον τῆς δογματικῆς αὐτοῦ *Sententiae*, τὸ παρασχὼν αὐτῷ τὸν τίτλον *magister sententiarum*, καίτοι εἶναι συλλογὴ δογματικῶν ῥήσεων τῶν Πατέρων ὀργανικῶς καὶ διαλεκτικῶς ἐκτεθειμένων, ἀπέκτησεν ὅμως μεγάλην σημασίαν κατὰ τὸν μεσαιῶνα, μάλιστα καὶ ἡ ἐν Λατερανῷ σύνοδος τοῦ 1215 ἐπεκύρωσεν αὐτὸ (πρὸλ. Mign. τόμ. 191-92.—Protois, P. Lomb. son époque, sa vie, son influence, Paris 1881 κτλ).—Ἐν τούτοις ἡ σχολὴ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐγωνος ἤρξατο νὰ διαρρηγνύῃ τὸν μετὰ τῆς διαλεκτικῆς σύνδεσμον· ἦδη ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ ἡγουμένῃ Ριχάρδος († 1173) δὲν ἐπολέμει μὲν κυρίως τὴν διαλεκτικὴν, προετίμα ὅμως αὐτῆς τὴν μυστικὴν τάσιν (πρὸλ. Migne τόμ. 194 καὶ Engelhard, Richard von St-Victor, Erl. 1838)· κατ' ὀλίγον ἡ σχέσις αὕτη κατέστη ἐχθρικωτέρα, τοῦτο δὲ ἰδίως καταφαίνεται παρὰ τῷ Βάλιερ, ὅστις

παραστὰς ὡς πολέμιος τῆς διαλεκτικῆς τάσεως, ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *Contra novas haereses*, ἐπὶ διαφόροις αἵρέσεσι καὶ μάλιστα χριστολογικαῖς, ἐκτὸς τοῦ Ἀβαιλάρδου, Πέτρου τοῦ ἐκ Ποατείρων καὶ Γιλδέρτου τοῦ Πορρετάνου κατηγορεῖ καὶ Πέτρον τὸν Λομβάρδον (πρβλ. Bulæus, Hist. univ. Paris.—Plank, die Schriften d. Walter von St. Victor in theol. Stud. und Krit. 1844, 4). Τῆς αὐτῆς τάσεως ἦσαν καὶ Ἰωάννης ὁ ἐκ Σορβιδοῦνου (Salisbury, Sarisberiensis † 1180 πρβλ. Migne τόμ. 199.—Reuter, Joh. v. Salis. Brl. 1843.—Schaarschmidt, Joh. Sarisb. Lpz. 1862), Πέτρος ὁ ἰοιδὸς († 1197), ὁ βενεδικτινὸς Ἑρβαίος († 1150, παρὰ Mign. τόμ. 181) καὶ πρὸ πάντων Ρουπέριος ὁ Τουιτένσις († 1135, πρβλ. Migne τόμ. 167-70 καὶ Mangold, Rup. von Deutz ἐν Realencyklop. von Herzog τόμ. 13).

§ 197.

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ.

1. Ἡ σχολαστικὴ θεολογία τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀκμὴν εὔρε κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, καλλιεργουμένη ἰδίως ἐν Παρισίοις ὑπὸ τῶν δύο ἐπαιτικῶν ταγμάτων τῶν δομινικανῶν καὶ φραγκισκανῶν, κατὰ δεῦτερον δὲ λόγον καὶ ὑπὸ τῶν αὐγουστινιανῶν· ὡς ἀφορμὴ πρὸς περαιτέρω αὐτῆς ἀνάπτυξιν ἐχρησίμευσεν ἡ ζωηρὰ μελέτη τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, γνωστῶν ἤδη τοῖς δυτικοῖς οὐ μόνον ἐκ τῶν ὑπομνημάτων καὶ τῶν μεταφράσεων τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πηγῶν· αἱ κατηγορίαι τοῦ Σταγειρίτου ἐκυριάρχησαν τελείως ἐπὶ τῆς συστηματοποίησεως τῆς θεολογίας καὶ παρέσχον αὐτῇ πλουσίαν καὶ εὐρεῖαν ἀνάπτυξιν· ἤδη ἀντικείμενον τῆς σχολαστικῆς θεολογίας ἦν ἡ διὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιστημονικὴ διάταξις καὶ ἀποδείξεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ τάσει δὲ ταύτῃ θεολογία καὶ φιλοσοφία τοσοῦτον συνηνῶθησαν, ὥστε πολλάκις ἐταυτίζοντο, καίτοι ἐν Παρισίοις διὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἐπιστήμου Ἀβερρόη ἀνεπτύχθη ἡ θεωρία περὶ τῆς διπλῆς ἀληθείας, καθ' ἣν μία καὶ ἡ αὐτὴ πρότασις δύναται θεολογικῶς νὰ ᾖ ἀληθὴς καὶ φιλοσοφικῶς ψευδὴς καὶ τἀνάπαλιν (Mayward, die Lehre von zweifachen Wahrheit).

2. Οἱ ἐπιστημότεροι σχολαστικοὶ θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι οἱ ἐξῆς· Ἀλέξανδρος ὁ Χαλέσιος ἀνατραπεῖς ἐν τῷ ἀγγλικῷ μοναστηρίῳ *Hales*, εἰσαχθεὶς εἰτα εἰς τὸ τάγμα τῶν φραγκισκανῶν καὶ διακριθεὶς διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ὀξύνοϊαν· ἐδίδαξε τὴν θεολογίαν ἐν Παρίσις καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὠνομάζετο *Doctor irrefragabilis*, ὑπὸ δὲ τοῦ τάγματος αὐτοῦ *Monarcha theologorum*· ὁ Ἀλέξανδρος ἔγραψε διάφορα ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Λομβάρδου, ἀλλὰ τὸ ἐπιστημότερον αὐτοῦ σύγγραμμα εἶναι ἡ *Summa theologiae universalis*, ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος καὶ διαίρεσις τοῦ ὁποίου ἐχρησίμευσεν ὡς τύπος τοῖς μετὰ ταῦτα θεολόγοις· τὸ σύγγραμμα τοῦτο περιέχει τέσσαρας τόμους, ἕκαστος τῶν ὁποίων διαιρεῖται εἰς ἐρωτήσεις (*Quaestiones*), αὗται εἰς τμήματα (*membra*) καὶ ταῦτα εἰς ἄρθρα (*articuli*), ἐκάστοτε δὲ τιθέμενα ζητήματα λύονται ἀρνητικῶς καὶ θετικῶς, τὸ μὲν διὰ τῆς γραφῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας (*autoritates*) τὸ δὲ διὰ τῆς φιλοσοφίας (*rationes*) καὶ τέλος διὰ τῆς ἰδίας ἀποράνσεως. Ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ ταύτῃ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους ἐξασκεῖ ἀπεριόριστον κυριαρχίαν, τούτου δ' ἕνεκα ὁ Χαλέσιος θεωρεῖται ὡς ὁ κυρίως σχολαστικὸς ἐν τῇ στενοτέρᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως. Οἱ μιμηταὶ τῆς μεθόδου ταύτης ὠνομάσθησαν *Summistae*, ἐνῶ οἱ ἀκολουθοῦντες τῇ μεθόδῳ τοῦ Λομβάρδου ἐκλήθησαν *Sententiarii* (ἐκδ. τῶν συγγρ. αὐτοῦ ἐν Νυρεμβέργῃ 1482).—Εἰς τὸ τάγμα τῶν φραγκισκανῶν ἐπίσης ἀνῆκε καὶ ἕτερος ἐπίσημος σχολαστικὸς ὁ Ἰωάννης *Fidanza* Βοναβεντούρας, ὅστις γεννηθεὶς τὸ 1221 ἐν Ἰταλίᾳ ἐμορφώθη ἐν Παρίσις, κατὰ τὸ 1253 παρουσιάσθη αὐτόθι ὡς καθηγητῆς τῆς θεολογίας καὶ ἀνεδείχθη ἀληθὴς τῶν φραγκισκανῶν κόσμος· τὸ 1257 ἐκλεχθεὶς γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος, ἀνηγορεύθη τὸ 1273 καρδινάλιος ἐπίσκοπος Ὁστίας, ἀπεστάλη εἰς τὴν ἐν Λουγδούνῳ σύνοδον τὸ 1274 καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Σέξτος ὁ Δ' ἀνεκέρυξεν αὐτὸν ἅγιον τὸ 1482, τὸ δὲ 1587 ὑπὸ Σέξτου τοῦ Ε' κατηριθμήθη εἰς τοὺς διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας. Τὸν Βοναβεντούραν ἤδη ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος ὁ Χαλέσιος ἐκάλεσε *verus*

Israelita, in quo Adam non pecasse videtur, οἱ δὲ σύγχρονοι αὐτοῦ θαυμάζοντες τὴν ἀγγελικὴν αὐτοῦ προσωπικότητα ὠνόμασαν Doctor seraphicus· καὶ ἀληθῶς ὁ ἀνὴρ οὗτος διεκρίνετο οὐ μόνον διὰ τὴν εὐσέβειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγάλην παιδείαν καὶ τὴν πρακτικὴν τάσιν, ἐν ἣ τὴν σχολαστικὴν διαλεκτικότητα συνέδεε μετὰ τῆς μυστικῆς βαθύτητος· ἐκ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων αὐτοῦ συγγραμμάτων (ἐκδ. Ῥώμης 1588) ἐπιστημότερα εἶναι τὰ ὑπομνήματα εἰς τὰς *Sententias* τοῦ Λομβάρδου, τὸ *Breviloquium* καὶ *Centiloquium*, τὸ *Itinerarium mentis in Deum*, τὸ *Dietæ salutis* κτλ. (πρβλ. Hollenberg, Studien zu Bonaventura, Brl. 1862 καὶ Bonavent. als Dogmatiker in Stud. und Kritiken 1868, 1.—A. M. de Vicenza, Des heil. Bonav. Leben und Wirken, Padb. 1874 κτλ.).—Ἄλλ' ἐπιστημότερος τῶν δύο τούτων φραγκισκανῶν ἦν ὁ εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίσης τάγμα ἀνήκων Ἰωάννης Δοῦνς Σκῳτος, ὁ *Doctor subtilis*, ὑπερβάλλον πολὺ αὐτοὺς κατὰ τὴν λεπτότητα καὶ ὀξύτητα τῶν ἀποδείξεων καὶ ἐν γένει τὴν διαλεκτικὴν ἱκανότητα, καίτοι ὑπελείπετο ἐκείνων κατὰ τὴν βαθύτητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν θερμότητα τῆς πίστεως. Γεννηθεὶς ὁ Ἰωάννης τὸ 1274 (ἢ 1266) ἐν *Dun* τῆς Ἰρλανδίας (ἢ *Duns* τῆς Σκωτίας, ἢ *Dunston* τῆς Ἀγγλίας) διωρίσθη καθηγητὴς ἐν Ὁξωνίῳ τὸ 1301, ἐν Παρισίοις τὸ 1304 καὶ ἐν Κολωνίᾳ τὸ 1307, ὅπου μετὰ ἐν ἔτος ἀπέθανεν. Καίτοι ἡ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἑκκλησίας σχέσις αὐτοῦ δὲν ἦτο κατὰ πάντα ἀγνή, θολομένη πως δι' ὀρθολογιστικῶν στοιχείων, ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὅμως ἀνέπτυξε τὴν διαίρεσιν τῶν ἐννοιῶν. Ἐν Ὁξωνίῳ διατελὼν ἐξέδωκε τὸ ἐπίσημον αὐτοῦ ὑπόμνημα εἰς τὸν Λομβάρδον *Opus Oxoniense* λεγόμενον, νέα ἐπεξεργασία τοῦ ὁποῦ εἶναι τὸ *Opus Parisiense*· ἐκτὸς τούτων ἴκαν σημαντικὸν εἶναι καὶ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ *Quaestiones quodlibetales*, ἕνεκα τοῦ ὁποῦ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ὠνομάσθη *Quodlibetalis* (πρβλ. συγγράμ. ἐκδ. Λουγδούνου 1639 καὶ Baumgarten-Crusius, de theologia Scoti, Jena 1826.—Erdmann, in Studien und Krit. 1836, 3.—Müller, Biographisches über Scotus, Köln 1881 κτλ.).

3. Πρὸς τοῖς φραγκισκανοῖς ἐν τῷ σχολαστικισμῷ τῆς ἐποχῆς ταύτης διεκρίθη καὶ τὸ τάγμα τῶν δομινικανῶν, παραγαγὼν καὶ τοῦτο ἐξόχους θεολόγους. Τοιοῦτος εἶναι Ἀλβέρτος ὁ Μέγας, ὅστις γεννηθεὶς τὸ 1193 ἐν Σουηβίᾳ ἀνεπτύχθη ἐν Παρίσις, Παδούῃ καὶ Βολωνίᾳ, ἐδίδαξεν ἐν Παρίσις καὶ Κολωνίᾳ, τὴν σχολὴν τῆς ὁποίας ἀνύψωσεν εἰς πανεπιστήμιον καὶ τέλος ἐγένετο ἐπίσκοπος Ῥεγενσ-βούργης ἀπεθανὼν τὸ 1280 ἐν ἡλικίᾳ 87 ἐτῶν. Καίτοι ὁ Ἀλβέρτος μεταξὺ τῶν σχολαστικῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ὑπελείπετο πολλῶν κατὰ τὴν παραγωγικότητα καὶ θεωρητικὴν ἱκανότητα, ὑπερέβαλλεν ὅμως σχεδὸν πάντας κατὰ τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεων, διακρινόμενος ὡς φιλόσοφος, θεολόγος, φυσικὸς, καθολιστὴς κτλ. καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ μὲν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὠνομάσθη μέγας, ὑπὸ δὲ τοῦ λαοῦ ἐθεωρεῖτο ὡς μάγος· ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ (ἐκδ. Λουγδούνου 1651) ἐπιστημότερα εἶναι τὰ ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἀριστοτέλην καὶ τὸν Λομβάρδον, ἢ *Summa* καὶ τὰ φυσικὰ (πρβλ. O. d'Assailly, Alb. le Grand, Paris 1870.—Hertling, Alb. Magnus, Köln 1880.—Bach, des Alb. Mag. Verhältniss z. Erkenntnislehre der Griechen, Lat. Arabern und Juden, Wien 1881).—Ἀλλ' ὁ μέγιστος τῶν σχολαστικῶν οὐ μόνον μεταξὺ τῶν δομινικανῶν ἀλλὰ καὶ πάσης ἐποχῆς εἶναι Θωμᾶς ὁ Ἀκυνάτης (ἐκ τῆς πόλεως *Aquino* ἐν Καλαβρίᾳ) *Doctor angelicus* ἐπικληθεὶς. Ὁ Θωμᾶς ἐγεννήθη τὸ 1227, κατετάχθη εἰς τὸ τάγμα τῶν δομινικανῶν καὶ ἐδίδαξεν ἀλληλοδιαδόχως ἐν Κολωνίᾳ, Παρίσις καὶ Ῥώμῃ· κατὰ διαταγὴν Γρηγορίου τοῦ Ι' μετέβη καὶ ὁ Θωμᾶς τὸ 1274 εἰς τὴν ἐν Λουγδούνῳ σύνοδον, ἀλλ' ἀπέθανε καθ' ὁδόν, πιθανῶς δηλητηριασθεὶς ὑπὸ Καρόλου τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σικελίας· τὸ 1323 Ἰωάννης ὁ ΚΒ' κατέταξεν αὐτὸν εἰς τὸν χορὸν τῶν ἁγίων, Πίος δὲ ὁ Β' εἰς τὸν τῶν διδασκαλῶν τῆς Ἐκκλησίας (1570). Ὁ Θωμᾶς ἀναμφιβόλως εἶναι ὁ βαθύτατος καὶ ὀξύτατος νοῦς τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ, δημοτικώτατος κήρυξ τοῦ θεοῦ λόγου, ἐνθους ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς φιλοσοφίας, θαυμαστὴς καὶ μιμητὴς τοῦ Ἀυγουστίνου, προσκείμενος τῷ μυστικισμῷ καὶ ἐπὶ εὐσεβείᾳ διακρινόμενος· οὐχ ἴπτον εἶναι ἐπίσημος καὶ διότι πρῶτος τὰς περὶ παπικῆς ἀπολυταρχίας ιδέας τοῦ

Γρηγορίου καὶ Ἰννοκεντίου περιέλαβε καὶ ἀνέπτυξεν ἐν τῇ δογματικῇ αὐτοῦ, ἐν τῷ περὶ παπικοῦ πρωτείου τμήματι, ἐνθα πολεμεῖ καὶ τοὺς Ἑλληνας, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων καὶ νέων πλαστογραφημάτων, ἅτινα καλῇ τῇ πίστει ἀποδέχεται ὡς γνήσια. Μεταξὺ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ (ἐκδ. Ῥώμης 1570 καὶ 1882) ἐπιστημότερα εἶναι ἡ *Summa philosophiae*, τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸν Λομβάρδον, τὰ ὑπομνήματα εἰς τὴν Γραφὴν *catena aurea* καὶ πρὸ πάντων ἡ *Summa theologica*, πρότυπον ἀληθῶς λεπτῆς ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας τῆς Ἑκκλησίας (πρβλ. Mettenleiter, Geschichte d. heil. Thomas Regsb. 1856.—Jourdain, la philosophie de St. Thomas Paris 1858.—Rietter, die Moral des h. Thom. Landsh. 1858.—Werner, die specul. Theol. des h. Thom. Regsb. 1859.—Otten, Allgemeine Erkenntnisslehre des h. Thom. Padb. 1882.—Delitzsch, die Gotteslehre des h. Thom. Lpz. 1870.—Baumann, die Staatslehre des h. Thom. Lpz. 1873 κτλ.). Οἱ δομινικανοὶ ὑπερήφανοι ἐπὶ Θωμᾶ τῷ Ἀκυνάτῃ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ κατέστησαν ὑποχρεωτικὴν εἰς ἅπαν τὸ τάγμα αὐτῶν, ἐκτὸς τούτου δὲ καὶ διάφορα ἄλλα τάγματα προσέκειντο αὐτῇ· ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ οἱ φραγκισκανοὶ εὐρίσκοντες ἐν τῷ Δούνῃ Σκώτῳ τὸν ἄξιον ἀντίπαλον τοῦ Ἀκυνάτῃ καὶ ὑπερήφανοι ἐπίσης ἐπ' αὐτῷ ἀντεῖχοντο τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ· οὕτω λοιπὸν παρ' ἀμφοτέροις τοῖς ἐπαιτικοῖς τάγμασιν ὡς γνώμονες καὶ κανόνες τῆς διδασκαλίας αὐτῶν οὐ μόνον κατὰ τὸ εἶδος ἀλλὰ καὶ τὴν ὕλην ἐθεωροῦντο Θωμᾶς ὁ Ἀκυνάτης καὶ ὁ Δούνης Σκώτος, ἐντεῦθεν δὲ οἱ μὲν δομινικανοὶ ὠνομάζοντο Θωμισταί, οἱ δὲ φραγκισκανοὶ Σκωτισταί· Ἀλλ' ἡ διαίρεσις αὕτη καὶ ἀντιθεσις δὲν προήρχετο μόνον ἕνεκα τῆς μεταξὺ τῶν ταγμάτων αὐτῶν ἐμριλοχωρούσης ἀμίλλης, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα διαφορῶν ἐν τε τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ θεολογίᾳ. Καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ μὲν οἱ Θωμισταὶ δι᾽ ἰσχυρίζοντο ὅτι ἡ ἀτομικότης τῶν πραγμάτων εἶναι ἡ ἑλλειψις αὐτῶν, ἐνῷ οἱ Σκωτισταὶ ἐν τῇ ἀτομικότητι ἀνεγνώριζον τὴν τελειότητα αὐτῶν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας· περαιτέρω οἱ μὲν πρῶτοι ἀντεῖχοντο τοῦ συστήματος τῶν ἀριστο-

τελικῶν πραγματικῶν, οἱ δὲ δεῦτεροι τοῦ τῶν πλατωνικῶν ἐν δὲ τῇ θεολογίᾳ οἱ μὲν Θωμισταὶ αὐστηρότερον προτέκιντο τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ οἱ Σκωτισταὶ ἦσαν ἐλευθερόφρονες· οὕτω π. χ. οἱ Θωμισταὶ περὶ ἁμαρτίας καὶ χάριτος ἡσπάζοντο τὴν μεμετριάσμενὴν θεωρίαν τοῦ Αὐγουστίνου, ἐνῶ οἱ Σκωτισταὶ ἐφρόνουν ὡς οἱ Ἕλληνες θεολόγοι (§ 75), ἐκεῖνοι εἰς τὴν περὶ ἀπολυτρώσεως θεωρίαν, ὡς ἀρκοῦσαν καθ' ἑαυτὴν πρὸς σωτηρίαν ἀπέδιδον ἀπειρον ἀξίαν (*satisfactio superabundans*), οἱ δὲ Σκωτισταὶ ἐθεώρουν τὴν ἀξίαν ταύτην οὐχὶ καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ καθόσον ὁ Χριστὸς διεκέρυξεν αὐτὴν τοιαύτην (*acceptatio gratuita*)· τέλος δὲ ἐνῶ οἱ Σκωτισταὶ ἐγχεύον ἀντείχοντο τῆς ἀπὸ τοῦ συλλήψεως τῆς Θεοτόκου, οἱ Θωμισταὶ ἀπέριπτον αὐτὴν ἐμπαθῶς (πρβλ. Joh. de Rada, *Contraversiæ theol. inter. S. Thomas et Scotus*, Ven. 1599).

4. Οἱ μέχρι τοῦδε σχολαστικοὶ θεολόγοι ἀνέπτυξαν μὲν τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην καὶ πολλὰς αὐτῆς ἀληθείας μετ' ἀκριβείας ἀπέδειξαν καὶ ἐξήγησαν, οὐχ' ἥττον ὅμως συνανέμεινον ἐν τοῖς συστήμασιν αὐτῶν τὸ ἀληθὲς μετὰ τοῦ ψευδοῦς καὶ ἀντὶ νὰ ἐκμηδενίσωσι διαφοροῦς πλάνας, ἀπεναντίας ἐκράτυνον καὶ ἐστῆρίζον αὐτάς· ἐκτὸς τούτου διὰ τῆς διαλεκτικῆς θεωρίας ἡ θρησκεία ἀντὶ δυνάμεως ζωογονούσης τὸν ἄνθρωπον ἀπέβη νεκρὸν τι γράμμα, μεταξὺ δὲ τῆς χριστιανικῆς γνώσεως καθ' ἑαυτὴν καὶ τῆς τῶν σχολαστικῶν ἐγεννήθη ἀχανές τι χάσμα· τούτων ἐνεκὰ πᾶσα κατὰ τῆς σχολαστικῆς θεολογίας ἀντιδράσις ἤθελε φανῇ σωτήριος. Τοιαύτη ἀντιδράσεως τάσις ἀναφαίνεται παρὰ Ράιμουνδῳ τῷ Λοῦλλῳ (ἐγεννήθη ἐν Μαϊόρκᾳ τὸ 1234), ὅστις ὑπὸ τοῦ ζήλου πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ κινούμενος, μετὰ πολλοῦ κόπου ἔτεινεν εἰς τὴν εὕρεσιν μεθόδου πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως· τὴν μεθόδον δὲ ταύτην ἐνόμισεν ὅτι εὗρεν ἐν τῇ διὰ γραμμῶν καὶ σχημάτων ἐποπτικῇ παραστάσει τῶν ἐννοιῶν, δι' ἧς καὶ αἱ ὑψίσται ἀλήθειαι καθίστανται καταληπταὶ καὶ τῇ ἀπλουστάτῃ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ· ὁ Λοῦλλος τὴν μέθοδον αὐτοῦ ταύτην ὠνόμασεν *ars magna* ἢ *generalis* καὶ ἐφῆρμονεν ἐν ταῖς μετὰ τῶν Ἀράβων συζητήσεσιν αὐτοῦ (πρβλ. Helfferich, Raimund Lullus, Brl. 1858 καὶ Herzog's R-Encyklop.

τόμ. 9). Ἐνῷ ὁ Λουλλος διὰ τῆς ἐποπτικῆς ταύτης μεθόδου, καίτοι ματαιῶς, ἐζήτει νὰ χειραφετήσῃ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἀπὸ τῶν σχολαστικῶν αὐτῆς δεσμῶν καὶ καταστήσῃ αὐτὴν προσιτὴν παντὶ ἀνθρώπῳ, ἕτερος ὁ Ρογήρος Βάκων (+ 1294), τὸν ὁποῖον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὠνόμασαν *Doctor mirabilis* ἢ *profundus*, μετὰ ὀξυδερκείας ἀνακαλύψας τὰς σκιεράς πλευράς καὶ τοὺς κινδύνους τοῦ σχολαστικισμοῦ, εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα ἔτεινε διδάσκων, ὅτι τοῦτο κατορθοῦται ἐὰν τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν μελετήσωμεν, ἀποδείξωμεν καὶ ἀρυσθῶμεν ἐξ αὐτῆς τῆς ἀγ. Γραφῆς καὶ δὴ τῶν πρωτοτύπων αὐτῆς γλωσσῶν· τὸ αὐτὸ ἔλεγε κατορθοῦται ἐν μὲν ταῖς φυσικαῖς ἀληθείαις διὰ τῆς πειραματικῆς παρατηρήσεως τῆς φύσεως, ἐν δὲ ταῖς φιλοσοφικαῖς διὰ τῆς μελέτης τοῦ Ἀριστοτέλους ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρωτοτύπου καὶ οὐχὶ τῶν μεταφράσεων· κατὰ ταῦτα ὁ Ρογήρος πᾶσαν γνῶσιν ἤθελε νὰ ἀναγάγῃ εἰς αὐτὴν αὐτῆς τὴν πηγὴν, ἐντεῦθεν δὲ ὁ ἴδιος καταστάς βαθὺς γνώστης τῆς ἐλληνικῆς, λατινικῆς, ἐβραϊκῆς καὶ ἀραβικῆς γλώσσης, ἐνησχολεῖτο ἅμα ἐπιμελῶς περὶ τὴν χημείαν, τὴν φυσικὴν καὶ ἀστρονομίαν, συγχρόνως δὲ ὡς τέκνον τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καὶ περὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ ἀλχημείαν. Ἐνεκα ὅμως τῶν θεωριῶν αὐτοῦ, ὡς καὶ τῆς περιφρονήσεως καὶ αὐτῶν τῶν ἐπιστημοτέρων σχολαστικῶν ἠναγκάσθη μέγα μέρος τῆς ζωῆς αὐτοῦ νὰ διανύσῃ ἐν τῇ εἰρκτῇ, ὅθεν μόλις ἀπῆλλαξεν αὐτόν Κλήμης ὁ Δ', ὅστις μόνος ἐκ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἐξετίμησεν αὐτόν· εἰς τὸν πάπαν τοῦτον ἀφιέρωσεν ὁ Βάκων καὶ τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον *Opus majus, sive de emendandis scientiis* (ἐκδ. Λονδίνου 1733· πρβλ. καὶ Charles, Rog. Baco, sa vie, ses œuvres et ses doctrines, Brux. 1861. — Siebert, Rog. Baco, Marb. 1861. — Schneider, R. Baco. Augsb. 1873 κτλ.) — Τῇ βιβλικῇ τάσει τοῦ Βάκωνος ἠκολούθησαν καὶ ἕτεροι, ὡς Καισάριος ὁ ἐκ *Heisterbach* (+ 1230), ἐπίσημος διὰ τὸ σύγγραμμά αὐτοῦ *dialogus magnus visionum et miraculorum* (ἐκδ. Κολωνίας 1851· πρβλ. Kaufmann, Cäsarius von Heis. Köln 1858), Γουλιέλμος ὁ Περάλδος (+ περὶ τὸ 1250), ἐπίσημος διὰ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ, *Summa virtutum* (ἐκδ. Κολωνίας 1614), Οὔγων ὁ ἐκ τοῦ ἀγίου Κάρωνος, γράψας ὑπομνήματα εἰς

τὴν ἁγίαν Γραφὴν (*postilla in univers. Biblia*, ἐκδ. Κολ. 1621) καὶ συμφωνίαν αὐτῆς (*concordantia bibliorum* ἐκδ. Βασιλείας 1543), Ροβέρτος ὁ ἰδρυτὴς τῆς Σορβόνης († 1214) καὶ ἄλλοι.

§ 198.

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ.

Πρβλ. Werner, die Scholastik des späteren MA. Wien 1881 καὶ 83.

1. Ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἡ σχολαστικὴ θεολογία περιελθούσα εἰς παρακμὴν καὶ κατὰπτωσιν δὲν παράγει πλέον μεγάλους καὶ πρωτοτύπους ἐν τῇ διαλεκτικῇ μεθόδῳ ἄνδρας, ἀλλὰ μᾶλλον μιμητὰς αὐτῶν καὶ ὁπαδούς, οἵτινες προσκεκολλημένοι εἰς τὰς δύο ἐπικρατούσας σχολὰς τῶν Θωμιστῶν καὶ Σκωτιστῶν καὶ περιπλεχθέντες εἰς τὴν καὶ πάλιν ἀναφανείσαν ἑριδα τῶν ὀνομαστικῶν καὶ πραγματικῶν, δι' ἀκάρπων σοφισμάτων καὶ μικρολογιῶν συνετέλεσαν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς σχολαστικῆς θεολογίας. Οἱ πλεῖστοι τῶν σχολαστικῶν τῶν χρόνων τούτων εἶναι ὀνομαστικοί, καταδικάζοντες τὸ σύστημα τῶν πραγματικῶν ὡς πηγὴν πάσης αἱρέσεως· οὕτως ἡ παραγωγικὴ δύναμις τοῦ σχολαστικισμοῦ ἀπεσβέσθη, ἀντικατέστησε δ' αὐτὴν ἐμπαθὴς πολεμικὴ, κενὴ εἰδολογία καὶ λεπτολόγος περιπτωσεολογία. Οἱ ἐπιστημότεροι σχολαστικοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, οἱ ἐπιγόνοι τῶν ἀρχαίων σχολαστικῶν εἶναι οἱ ἀκόλουθοι· ὁ Θωμιστὴς Ἑρβαίος Νατάλις, ὅστις κατὰ τὸ 1323 ἐγένετο γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος καὶ ὁ Σκωτιστὴς Φραγκίσκος Μαϋρών, *doctor illuminatus* ἢ *acutus* ὀνομασθεὶς († 1325), ἀμφότεροι προσκείμενοι ἔτι εἰς τοὺς διδασκάλους αὐτῶν καὶ ἐπίστημοι διὰ τὰ συγγράμματα, τὰ ὁποῖα κατέλιπον. Ἀπέναντι αὐτῶν, ὡς ἀφιστάμενοι τῆς σχολῆς αὐτῶν καὶ ζητοῦντες νὰ μεταρρυθμίσωσι τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας διακρίνονται δύο ἕτεροι ἐπίσης ἐκ τῶν ταγμάτων τῶν δομινικανῶν καὶ φραγκισκανῶν, Γουλιέλμος ὁ Δουράνδος καὶ Γουλιέλμος ὁ Ὀκκαμ· ὁ πρῶτος τῶν σχολαστικῶν τούτων († 1332) κατ' ἀρχὰς θερμὸς Θωμιστὴς, ἀκολούθως ἀπέστη τῆς σχολῆς ταύτης καὶ ἐν μὲν τῇ φιλοσοφίᾳ ἠκολούθει τοῖς ὀνομαστικοῖς, ἐν δὲ τῇ θεολογίᾳ παρεδέχετο ἀληθείας μὴ δυναμένας νὰ ἀποδειχθῶσιν, ἡρ-

νείτο δὲ καὶ πολλὰς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, οὕτω π. χ. τὸν μυστηριώδη χαρακτῆρα τοῦ γάμου, ἀντὶ δὲ τῆς περὶ μετουσιώσεως διδασκαλίας ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ παρεδέχετο τὴν περὶ συνυπάρξεως θεωρίαν (*consubstantialitas*). Ὁ Δουράνδος ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς τὸν Λομβάρδον καὶ κατὰ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ ΚΒ' *Tractatus de statu animarum postquam resolutæ sunt a corpore*. Γουλιέλμος δὲ ὁ Ὀκκαμ, φραγκισκανὸς καὶ μαθητὴς τοῦ Δούνης Σκώτου, κατήγετο ἐξ Ἀγγλίας, ἐδίδαξεν ἐν Παρισίοις τὴν θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν, ἐγένετο ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος αὐτοῦ καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον *Doctor singularis et invincibilis* καὶ *venerabilis inceptor*. Ὁ Ὀκκαμ καίτοι σκωτιστὴς ἐπολέμησε τὸ σύστημα τῶν πραγματικῶν καὶ συνετέλεσεν οὕτω νὰ ἐπικρατήσῃ τὸ τῶν ὀνοματικῶν, ἐπίσης δὲ καὶ ἐν τῇ θεολογίᾳ ἀφίστατο ἐν πολλοῖς τῶν σκωτιστῶν· οὕτω π. χ. ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ ἀπεδέχετο τὸν ἐναρτισμὸν (*inrapatio*) καὶ ἐπολέμει τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα. Ἐνεκὰ τῶν θεωριῶν αὐτοῦ καὶ μάλιστα τῶν περὶ πάπα ὁ Ὀκκαμ ἀφωρίσθη ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ ΚΒ' ὑπὸ δὲ τοῦ ἐν Παρισίοις πανεπιστημίου κατεδικάσθη ἡ διδασκαλία αὐτοῦ· καὶ ὁμοῦ πολλοὶ ἠσπάζθησαν τὰς θεωρίας αὐτοῦ καὶ δὴ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐπαιτικῶν ταγματῶν καὶ ἄλλων, γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ὀκκαμῖται· ὁ Ὀκκαμ ἀπέθανε τὸ 1349 (πρβλ. Rettberg Occam in Stud. und Kritik. 1839, 1. — Wagenmann, in R-Encykl. τόμ. 10).—Μεταξὺ πολλῶν ὀκκαμῖτῶν ἀναφέρομεν τὸν τελευταῖον σχολαστικὸν Γαβριὴλ τὸν Βελ, καθηγητὴν ἐν Τυβίγγῃ (+ 1495)· οὗτος ἐδίδασκεν ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐχειραφετήθη κατ' ὀλίγον τῶν σφαλμάτων τοῦ Σχολαστικισμοῦ καὶ ἐπὶ τέλους προσῆλθεν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ κοινοῦ βίου (πρβλ. Linsmann, Gab. Biel, in Quart-Schrift 1865.—Plitt, Gab. Biel als Prediger, Erlg. 1879).

2. Ἐνῷ ἡ σχολαστικὴ θεολογία ἔτεινεν οὕτω εἰς τὴν καταστροφὴν αὐτῆς παρουσιάζονται διάφοροι θεολόγοι, οἵτινες κατανοοῦντες τὴν διακροαὴν αὐτῆς προσπαθοῦσι νὰ παράσχωσιν αὐτῇ νέαν ζωὴν καὶ ἀπαλλάξωσιν ἀπὸ τῆς ἀνοήτου καὶ κενῆς εἰδολογίας καὶ περιπτωσεολογίας ἐπανάγοντες αὐτὴν εἰς ἀπλὴν τινεα, σαφῆ καὶ κα-

ταληπτὴν μορφήν. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ ἐξῆς· α') ὁ Ἰσπανὸς Ρυι-
μοῦνδος *de Sabunde* (1430), ὁ ἰδρυτὴς τῆς φυσικῆς θεολογίας,
ὅστις ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *Theologia naturalis* (ἐκδ. Ἀμ-
στελοδάμου 1659) θεωρεῖ τὴν φύσιν ὡς τὴν μόνην ἀπλὴν καὶ τοῖς
πᾶσι προσιτὴν πηγὴν τῆς γνώσεως, ἅμα δὲ ἀσφαλῆ καὶ ὑπ' οὐ-
δεμιᾶς αἰρέσεως διαφθαρεῖσαν· ἀλλὰ τὸ βιβλίον τοῦτο τῆς φύσεως
συμπληροῖ ἢ θεῖα ἀποκάλυψις, τὴν ὁποῖαν εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἀγίᾳ
Γραφῇ· ἀμφοτέρω τὰ βιβλία ταῦτα, ὡς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ δημιουργ-
γοῦ καταγόμενα δὲν δύνανται νὰ ἀντιφάσκωσιν, ἀλλὰ συμπληροῦσι,
ἐπικυροῦσι καὶ ἐπεξηγοῦσιν ἄλληλα· ὅ,τι παρέχει ἡ ἀποκάλυψις εἶναι
ἡ ἱστορικὴ πραγματοποίησις ἐκείνου, τὸ ὅποιον προὔποτίθῃσι καὶ ἀπαι-
τεῖ ἡ φύσις· ἡ ἀφετηρία πρὸς πᾶσαν θρησκευτικὴν γνῶσιν εἶναι τὸ βι-
βλίον τῆς φύσεως, ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ βιβλίου τῆς ἀποκαλύψεως
(πρβλ. Motzke, *die nat. Theol. d. Raimund v. Sabunde*, Brsl. 1846.—Huttler, *die Rel-philos. d. Raim. von Sab. Ausb.* 1851).—2) Νικόλαος ὁ Κουζάνος († 1464), ὅστις ἐνεκα τῆς με-
γάλῃς αὐτοῦ παιδείας καὶ εὐγλωττίας ἐχρησίμευσεν ἐν διαφόροις πρε-
σβείαις καὶ μάλιστα ἐν τῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῷ σκοπῷ
τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου, ἀκολούθως τὸ 1448 ἐξε-
λέγη καρδινάλιος καὶ ἐπὶ τέλους ἐπίσκοπος Βριζίας· ἐκ τῶν συγγραμ-
μάτων αὐτοῦ (ἐκδ. Παρισίων 1514) τὸ ἐπιστημότερον εἶναι *de docta
ignorantia*, ἐν ᾧ ἀπέναντι τοῦ ἀλαζόνος σχολαστικισμοῦ ἀντιτάσ-
σει μίαν τοιαύτην σοφίαν, ἥτις ἀνομολογεῖ τὴν ἀσθένειαν αὐτῆς πρὸς
κατανόησιν τῶν περὶ θεοῦ καὶ κόσμου ἀληθειῶν· μετὰ ζήλου τείνων
εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν διαφόρων ἀντιθέσεων τοῦ σχολαστικισμοῦ, τῆς
διαλεκτικῆς καὶ τοῦ μυστικισμοῦ, τοῦ συστήματος τῶν ὀνοματικῶν
καὶ πραγματικῶν, τοῦ θωμισμοῦ καὶ σκωτισμοῦ, ἀποβάλλει τὰς μο-
νομερείας αὐτῶν καὶ τὰς σκιερὰς ὁφείας καὶ ἐπεξεργάζεται ἐνωτικῶς,
χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ αὐτοῦ· ὁ Κουζάνος εἶναι ἐπίσημος καὶ διὰ
τὰς μαθηματικὰς καὶ ἀστρονομικὰς αὐτοῦ σπουδὰς, ὡς καὶ διὰ τὴν
ἀνακάλυψιν τῆς νοθείας τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων καὶ τῶν
κωνσταντινείων δωρεῶν (πρβλ. Sarpff, *d. Kardinal und Bischof
Nik. von Cusa Mainz* 1843.—Zimmermann, *der Kard. N.*

von C. Weim 1852.—Storz, in th. Quart-schrift 1873,1). —3) ὁ φραγκισκανὸς Νικόλαος Λύρας, καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν Παρισίοις († 1340), ὅστις ἀπέναντι τῆς σχολαστικῆς θεολογίας ἀντέταξεν ἐξηγητικὴν τινὰ τάσιν καὶ ἐκτὸς διαφόρων ἐξηγητικῶν διατριβῶν συνέταξε καὶ σπουδαιότατον ὑπόμνημα εἰς τὴν ἁγίαν Γραφὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης (*Postilla in universa Biblia* ἔκδ. Ῥώμης 1471). ὁ Λούθηρος πολλαχῶς ἐπωφελήθη τοῦτο ἐν τῇ ἰδίᾳ μεταφράσει καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγον περὶ αὐτοῦ οἱ παπτικοί: *Si Lyra non lyrasset, Lutherus non saltasset*.—4) Ἀρτωνίος ὁ Φλωρεντίας († 1459), ἐπίσημος διὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδῳ καὶ τὰ συγγράμματα *summa historialis* καὶ *summa theologica*. Τέλος ἀναφέρομεν καὶ Ἰωάννην τὸν Τριθέμιον († 1516), ἐπίσημον διὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν αὐτοῦ πνεῦμα (τὰ συγγρ. αὐτοῦ ἔκδ. Μογουντιακοῦ 1604.—Silbernagel Joh. Trithemius, Landsh. 1868 καὶ Schneegans, Abt Joh. Trith. Kreuzn. 1882)—Ἐνταῦθα κατέχουσι τὴν θέσιν αὐτῶν ὡς μεταρρυθμισταὶ τῆς ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς σχολαστικῆς θεολογίας καὶ οἱ γνωστοὶ ἡμῖν ἐκ τῶν ἔμπροσθεν καθηγηταὶ τῆς θεολογίας ἐν Παρισίοις καὶ ἡγέται τῆς μεταρρυθμιστικῆς κινήσεως τῆς ἐποχῆς, Πέτρος d'Ailly, Ἰωάννης Γέρσων, Νικόλαος Κλεμάργ καὶ Λονδοβικὸς d'Aleman (§ 180).

§ 199.

ΜΥΣΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ.

Πρόλ. Ch. Schmidt, Les Mystiques du XIV siècle, Strassb. 1835.—Greith. die deutsche Mystik, Freib. 1861.—Böhringer, die deuts. Myst. ἐν τῇ Kirche Christi III, 2. Zürich 1885.—Tietz, die Mystik, ἐν Zeitsh. f. luth. Theol. 1868 καὶ 69—Preger, Geschichte d. deutsch. Mystik, Lpz. 1875 καὶ 1882.

1. Ἡ μυστικὴ θεολογία μέχρι τέλους τοῦ II' αἰῶνος παρστήται, τὸ μὲν συνδεδεμένη μετὰ τοῦ σχολαστικισμοῦ (§ 196, 5), τὸ δὲ διίσταμένη πρὸς αὐτόν, μέχρις οὗ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἀποδαλοῦσα τὰς σοφιστικὰς σχολαστικὰς κενολογίας ἀναπτύσσεται ἰδιαιτέρως καὶ ἀνέξαρτῆτως αὐτοῦ καὶ μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα προσλαμβάνει καὶ τὸν ἐθνικὸν γερμανικὸν χαρακτῆρα· χωρὶς ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὴν

ἐπικρατοῦσαν σχολαστικὴν δογματικὴν ἀποσχίζεται αὐτῆς καὶ τῶν σχολαστικῶν αὐτῆς ἐκθέσεων καὶ τέμνει νέαν ὁδόν, προτιθεμένη νὰ παραστήσῃ καὶ ἀπυδείξῃ τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν οὐχὶ διὰ τῶν ὅπλων τῆς ἀριστοτελικῆς διαλεκτικῆς, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀπλοῦ ἐνδύματος τῆς δημοτικότητος· διὰ τοῦτο δὲν τείνει πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν σκέψιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν καρδίαν καὶ τὸ αἶσθημα, ζητοῦσα πρὸς σωτηρίαν τοῦ λαοῦ νὰ εὕρῃ τὴν ἀσφαλεστάτην ὁδὸν τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ συνενώσεως· ἐντεῦθεν δὲν γράφει ὑπομνήματα καὶ *Summas*, ἀλλὰ διὰ λόγου καὶ γραφῆς ἐνεργοῦσα ἀποδίδει εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς στιγμῆς· ἀλλ' ἡ δημοτικότης αὕτη, δι' ἧς περιέβαλλε τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς δὲν ἐκώλυεν αὐτὴν τῆς βαθείας ἐκείνης θεωρίας καὶ μελέτης, ἣν πανταχοῦ διαβλέπομεν, συνήθως μάλιστα μέχρι τοῦ πανθεισμοῦ ἤκουσαν· ὁ τελευταῖος οὗτος χαρακτὴρ εἶναι ἀσθενέστερος παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις μυστικαῖς θεολόγοις, ἀντικαθίσταται δὲ ὑπὸ φρονήμου μελέτης τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς πρακτικῆς τάσεως. Ἡ μυστικὴ θεολογία διακρινομένη τῶν προφητικῶν καὶ ἀποκαλυπτικῶν τάσεων (§ 178), πενθεῖ μὲν καὶ αὕτη βαρέως διὰ τὴν διαφθοράν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τείνει πρὸς τινὰ μεταρρύθμισιν, ἀλλ' ἡ δὴμώδης αὕτη καὶ οἰκοδομητικὴ αὐτῆς τάσις ὡς μονομερὴς ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, τῆς ἀνακαίνεως τοῦ θρησκευτικοῦ βίου· ὁ μυστικισμὸς ἐν τῇ μονομερείᾳ αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο ν' ἀποβῇ καθολικὴ τάσις καὶ σύστημα, ἐνεκα δὲ τούτου ἐν φύτεσιν ἡρέμοις μόνον καλλιεργούμενος καὶ ὑπὸ τῶν ὑποκειμενικῶν τάσεων τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἐπηρεαζόμενος ἔφερεν ἐν ἑαυτῷ τὰ σπέρματα τῆς διαφθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου.

2. Ὁ πατὴρ τῆς γερμανικῆς μυστικῆς θεολογίας εἶναι ὁ δομινικανὸς *Μάγιστρος* *Ἐκχαρτ* († 1327), ὅστις γεννηθεὶς τὸ 1260 πιθανῶς ἐν Στρασσοῦργῳ ὑπερβάλλει πάντας τοὺς μετὰ ταῦτα μυστικούς κατὰ τὴν θεωρίαν καὶ τὴν βαθύτητα, καίτοι δὲ πολλάκις διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ προσαπτομένου αὐτῷ πανθεισμοῦ, ἐν ταῖς θεωρίαις δ' αὐτοῦ περὶ Θεοῦ καὶ κόσμου, περὶ ψυχῆς κτλ. Ἰσταται ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς γνώσεως, οὐχ' ἥττον ὅμως ἐπλήρωσεν αὐτῷ τὸν φόρον αὐτοῦ· ἐνεκα τῆς ἀποδιδομένης αὐτῷ σχέσεως μετὰ τῶν ἀδελφῶν τοῦ κοινοῦ βίου (§ 178, 3) καὶ τῶν *Βεγάδων* (§ 191, 4) ἤδη τὸ

1320 ἰθεωρήθη ὑποπτος ἐπὶ αἵρέσει, τὸ δὲ 1325 ἀνενεώθη ἡ ὑπόψια ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κολωνίας· ἀλλ' ὁ Ἑκκαρτ ὑπεραπολογηθεὶς διεκήρυξε τὸ 1327 ἑαυτὸν ἑτοιμον νὰ καταδικάσῃ πᾶσαν αἵρεσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ ὑπάρχουσιν· τότε ὁ Κολωνίας κατηγγέρυσεν αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ KB' καίτοι δὲ ὁ Ἑκκαρτ ἀπέθανεν, ἐν τούτοις ἐξεδόθη τὸ 1329 βούλλα, ἐν ἣ 28 προτάσεις ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ κατεδικάζοντο ἐπὶ πανθειστικαῖς αἵρέσεσιν, αἱ μὲν 17 πραγματικῶς τοιαῦται, αἱ δὲ 11 ὑποπτοὶ μόνον· τὰ πολυάριθμα συγγράμματα τοῦ Ἑκκαρτ ἐν γερμανικῇ γλώσσῃ ἐκτὸς ὀλίγων τεμαχίων ἀπωλέσθησαν (πρβλ. Pfeiffer deutsch. Mystiker, Lpz. 1857.—Martensen, Meister Eckart, Hamb. 1842.—Lasson, M. Eckart Brl. 1866.—Jundt, Essai sur le mysticisme spécul. d. M. E. Strassb. 1871.—Linsennann, der ethische Charakter d. Lehre M. Eckarts, Tübing. 1873). — Ἀλλ' ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἑκκαρτ διεγερθεῖσα ὁλόκληρος σείρᾳ μυστικῶν θεολόγων ἐμφανίζεται κατὰ τὸν ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα· οἱ μυστικοὶ οὗτοι τὴν εἰς τὸν πανθεισμὸν ἀποκλίνουσιν θεωρίαν τοῦ διδασκάλου αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς στηρίζοντες καὶ παρέχοντες αὐτῇ χαρακτῆρα ἐκκλησιαστικὸν καὶ πρακτικόν, διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν καὶ κηρυγμάτων προσπαθοῦσι νὰ ἐπενεργήσωσιν ἐπὶ τῆς εὐσεβείας τοῦ λαοῦ· τοιοῦτοι εἶναι οἱ ἐξῆς· 1) ὁ δομινικανὸς Ἰωάννης Τάουλλερ († 1361), ἐπίσημος διὰ τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ δεινότητα, τὴν θερμὴν ἀγάπην, τὴν βαθεῖαν ταπείνωσιν καὶ τὴν ἀληθῆ εὐσέβειαν· μεγάλη καὶ ἀποτελεσματικὴ ἦν ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ τὸ 1348, ὅτε τὸ Στρασσοῦργον κατεπίεξεν ὁ μέγας λοιμὸς καὶ ἡ ἀπαγόρευσις· τὸ ἐπιστημότερον αὐτοῦ σύγγραμμα εἶναι ἡ μίμησις τοῦ πτωχοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ (ἐν Μονάχῳ 1877. πρβλ. Schmidt, J. Tauler, Hamb. 1841.—Mehlhorn, in Jahrb. f. prot. Theol. 1883, 1).—2) Ρουλμάνος Μέρσβιν, πλούσιος ἔμπορος ἐν Στρασσοῦργῳ, ὅστις καταλιπὼν τὴν γυναῖκα καὶ διανείμας τὴν περιουσίαν αὐτοῦ εἰς σκοποὺς ἀγαθοεργῶν, μετέβη εἰς παλαιὸν τι μοναστήριον, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1382· τὸ ἐπιστημότερον αὐτοῦ σύγγραμμα εἶναι τὸ βιβλίον περὶ τῶν ἐννέα βράχων, ἐν ᾧ πικρῶς καταρραπίζει τὴν θρησκευτικὴν

και ἡθικὴν διαφορὰν τῆς κοινωνίας (ἐκδ. Λειψίας 1859.—Schmidt
 Rulman Mersw. in Revue d'Alsace 1856, 7).—3) ὁ δομινικα-
 νὸς Ἑρρίκος Σούων († 1366), ἐκ τῆς θερμῆς τοῦ ὁποῦοι καρδίας
 ἠκούοντο πάντοτε τόνοι θεοῦ ἔρωτος κατὰ τῆς ἀμαρτίας· ἦν μαθη-
 τῆς τοῦ Ἑκκαρτ, καίτοι δὲ πολλάκις κατηγορήθη ἐπὶ αἰρέσει, ἀπέδει-
 ξεν ὅμως τὴν ὀρθοδόξιν αὐτοῦ διὰ συγγραμμάτων, ἐξ ὧν ἐπίσημα
 εἶναι τὸ βιβλίον τῆς ἀληθείας καὶ τὸ βιβλίον τῆς αἰωνίου σοφίας
 (πρβλ. Denifle, Münch. 1876.—Schmidt, in Stud. und Krit.
 1843, 4.—Vetter, Ein Mystikerpaar d. 14 Jahrh. Bas. 1882)
 —4) Ὁθων ὁ ἐκ Παταβίου (*Passau*), ἐπίσημος διὰ τὸ κατὰ 1386
 ἐκδοθὲν σύγγραμμα αὐτοῦ, οἱ εἰκοσι τέσσαρες πρεσβύτεροι ἢ ὁ
 χρυσοῦς θρόνος (Ἀποκ. 4, 4).—5) ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς τῆς
 γερμανικῆς θεολογίας, ἐν ᾗ δείκνυται ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ ἐν
 τῷ Χριστῷ καὶ ἡ ἀποθέωσις τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ Χριστοῦ (ἐκδ.
 Gütersl. 1875.—Beifrath die deutsche Theolog. Halle 1863).
 —6) Ἰωάννης Ρέουσβρουκ († 1381), *Doctor ecstaticus* ὀνομα-
 σθεὶς, διότι τὰς μυστικὰς αὐτοῦ θεωρίας ἐξελάμβανεν ὡς ἐμπνευσιν
 τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὡς κύριον σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐθεώρει τὴν
 ἐνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ, γινομένην οὐχὶ διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς ἀν-
 θρωπίνης ἐλευθερίας, ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν Χριστῷ (ἐκδ.
 τῶν συγγρ. αὐτοῦ 1856 ἐν Gent. πρβλ. Schmidt, Étude sur J.
 Ruysb. Strassb. 1862). Τελευταῖον ἀναφέρωμεν Θωμᾶν τὸν ἐκ
 Κέμπης πλησίον τῆς Κολωνίας († 1471), ὅστις εἶναι τὸ λαμπρό-
 τατον ἄνθος τοῦ πρακτικοῦ μυστικισμοῦ· ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων (ἐκδ.
 Κολ. 1500 καὶ Βιέννης 1838) εἰς αὐτὸν γενικῶς σχεδὸν ἀποδίδεται
 σήμερον καὶ τὸ ἐπίσημον σύγγραμμα *de imitatione Christi*, τὸ
 ὁποῖον μετὰ τὴν ἁγίαν Γραφήν, ὡς οὐδὲν ἕτερον ἐτυπώθη τοσαύ-
 τας (5,000) καὶ μετεφράσθη εἰς ξένας γλώσσας· ἐν τῷ συγγράμματι
 τούτῳ διδάσκει ὁ Θωμᾶς ὅτι πᾶσα νόησις, γνῶσις καὶ πράξις πρέπει
 νὰ ρίζουται ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἐκδηλοῦται ἐν τῷ ἁγια-
 σμῷ (πρβλ. Bähring, Thom. von Kempis Brl. 1849. —Ull-
 mann, in Stud. und Kritik. 1843, 1.—Malou, Recherches
 sur le véritable auteur d'imitation de Jes. Ch. Brüssel

1848.—Hirsche, Thom. v. Kemp. Brl. 1813. 83. — Denifle, Zeit. f. Kath. Theol. τόμ. 6. 7.—Wolfsgruber, Gerson und s. Werk de imitat. Ch. Augsb. 1880).

§ 200.

ANAGENNHΣΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.

Πρβλ. Heeren, Geschichte d. klassischen Literatur seit dem Wiederaufleben d. Wissenschaften, Gtting. 1797.—Erhard Ges. der Wiederaufleben d. wissens. Bildung, Magdb. 1837.—oigt, Die Wiederbelebung d. klass. Altth. Brl. 1880.—Burckardt, die Kultur d. Renaissance in Italien, Basel 1869.—Schröder, das Wiederaufblühen d. kl. Süd. in Deutschland, Halle 1864.—Geiger, neue Schriften zur Gesch. des Humanismus, Hist. Zeitsch. München 1875.

1. Τελευταῖος πολέμιος τῆς διαφθορείτης σχολαστικῆς θεολογίας παρουσιάσθη ἡ λεγομένη ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων. Τὰ κλασικά γράμματα οὐδέποτε ἦσαν ὅλως ἄγνωστα ἐν τῇ Δύσει, καλλιεργηθέντα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ὑπὸ Καρόλου τοῦ Μ., Καρόλου τοῦ Φαλακροῦ, Ἀλφρέδου τοῦ Μ., Ἐριγένους, Γιλβέρτου, Βάκωνος κτλ. κατὰ τὸν ΙΒ' καὶ ΙΓ' αἰῶνα ἢ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς τάσις ἐκαλλιεργήθη διὰ τῆς μετὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας καὶ τῶν Βυζαντινῶν πολλαπλῆς σχέσεως, κατὰ δὲ τὸν ΙΔ' θερμοὶ θαυμασταὶ καὶ γεωργοὶ τῶν κλασικῶν σπουδῶν ἐμφανίζονται οἱ ἰδρυταὶ τῆς ἰταλικῆς φιλολογίας Δάντης, Πετράρχης καὶ Βοκκάκιος. Ἰδίως ὅμως ἐκτάκτως ἐξωρονήθησαν καὶ διεδόθησαν τὰ κλασικά γράμματα καὶ δὴ τὰ Ἑλληνικά κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα· τὴν πρώτην πρὸς τοῦτο ὥλησιν ἔδωκεν ἡ κοινὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ἐπὶ τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου (1439), ἡ δὲ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453) ἐπέθηκε τὴν σφραγίδα. Ἀναριθμητοὶ βυζαντινοὶ λόγιοι φεύγοντες εἰς τὴν Δύσιν εὗρισκον καταφύγιον εἰς τὴν Ῥώμην καὶ μάλιστα τὴν Φλωρεντίαν παρὰ τῷ εὐγενεῖ οἰκῷ τῶν Μεδίκων, διέδιδον αὐτόθι τὰς γνώσεις αὐτῶν καὶ διὰ τῆς κατὰ τὸ 1450 εὐρεθείτης τυπογραφίας τοῖς πᾶσι καλίστων προσιτοῦς τοὺς θηταυροὺς τῆς ἀρχαιότητος. Ἐν τούτοις τὰ κλασικά γράμματα διαδιδόμενα εἰς τὴν Δύσιν προτέλαβον οὐσιωδῶς διάφορον τάσιν.

Κατὰ τὸν μεσαιῶνα αἱ κλασικαὶ σπουδαὶ ἐχρησίμευον ὡς ὄργανον τῇ Ἑκκλησίᾳ καὶ θεολογίᾳ καὶ διηκόνουν αὐταῖς, ἤδη ὅμως ἀποτινάσσουσι τὸν ζυγὸν τοῦτον, χειραφετοῦνται καὶ παρίστανται ὡς μέσα καθολικῶς συντελοῦντα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀνάπτυξιν· τὰ κλασικὰ γράμματα ἀναγνωρίζονται ἤδη ὡς μέσα καθ' ἑαυτὰ ἔχοντα τὴν παιδευτικὴν καὶ ἀνθρωπιστικὴν δύναμιν, οὕτω δὲ μορφοῦνται τὸ σύστημα, τὸ λεγόμενον ἀνθρωπισμὸς (*Humanismus*). Ἀλλ' ὁ ἀνθρωπισμὸς δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς τὴν ἀπὸ τῆς Ἑκκλησίας χειραφέτησιν, δυστυχῶς προχωρεῖ καὶ περαιτέρω, ἐχθρικῶς καὶ περιφρονητικῶς διατιθέμενος πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτὸν περιπίπτων εἰς τὴν λατρείαν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος· μετὰ τῆς ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ ἀπαντώσης δεισιδαιμονίας περιφρονεῖ ἤδη καὶ τὴν ἀληθῆ πίστιν, τὴν δὲ ἱερὰν ἱστορίαν τιμᾷ ἐξίσου μετὰ τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας. Ἡ τάσις αὕτη εἶναι καθολικὴ ἐν τῇ Δύσει, ἀναρίθμητοι δὲ νεανῖαι τείνοντες πρὸς τὰ γράμματα διαβαίνουντι τὰς Ἀλπεῖς καὶ ἔρχονται εἰς Ἰταλίαν, ἵνα ἐνταῦθα ἀντλήσαντες τὴν νέαν μόρφωσιν ἐκ τῆς πηγῆς μεταφυτεύσωσιν αὐτὴν καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην.

2. Ἡ κοιτίς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ εἶναι ἡ Ἰταλία, γεννήτορες δ' αὐτῆς οἱ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως φυγάδες Ἕλληνες. Ὁ πρῶτος Ἕλλην ὁ παρουσιασθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ ὡς διδάσκαλος εἶναι ὁ Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς (1396), ἀκολούθως δὲ Βησσαρίων ὁ Νικαίας καὶ Γεώργιος ὁ Πλήθων, οἵτινες ὡς ὁπαδοὶ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἠλέκτρισαν τὴν Ἰταλίαν· ἀπὸ τοῦ 1453 ἐπηύξησε μεγάλως ὁ ἀριθμὸς τῶν λογίων Ἑλλήνων, πολλαχοῦ τῆς Ἰταλίας ἰδρύθησαν σχολεῖα, μυριάδες δὲ μαθητῶν φοιτῶντες ἐν αὐτοῖς μετεφύτευον ἔπειτα ἄλλαχοῦ ἐλληνικὰ γράμματα καὶ ἐθνικὰς ἰδέας· καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ πάπας Λέων ὁ Ι' καὶ ὁ καγκελλάριος αὐτοῦ Βέμβιοι· δὲν ἦσαν ἐναντίοι εἰς τὸ ἐθνικὸν τοῦτο ῥεύμα, ἀμφότεροι ταυτίζοντες πολλὰς χριστιανικὰς διδασκαλίας πρὸς ἐθνικὰς. Ἰδίως ἡ τάσις αὕτη ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς οἴκου τῶν Μεδίκων· ἐν Φλωρεντίᾳ, τοῦ Κόσμου (1429-64) καὶ τοῦ Λαυρεντίου (1469-92), τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας καὶ Νεαπόλεως Ἀλφόνσου τοῦ Ε' (1447-58) καὶ τοῦ πάπα Νικολάου τοῦ Ε' (1447-55). Ἐν τοῖς κήποις τῶν Μεδίκων ἤκμασεν ἡ νέα π.λ.α-

τωνικὴ σχολή, ἐν ἣ ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος προετιμαῖο τοῦ Χριστιανισμοῦ· παρὰ τῇ σχολῇ ταύτῃ ιδρύθη καὶ ἡ περιπατητικὴ, ἀντιπρόσωπος τῆς ὁποίας ἦν Πέτρος ὁ Πομπονάτιος († 1526), ὅστις παρησιᾶ διεκήρυττεν ὅτι φιλοσοφικῶς ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς εἶναι πλέον ἢ ἀμφίβολος· ὁμοίως καὶ ὁ περίφημος ἱστορικὸς καὶ πολιτικὸς Μακιαβέλης († 1527) ἐδίδασκε τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἰταλίας τοιαύτην πολιτικὴν, ἥτις ἔπρεπε νὰ ᾔῃ ὅλως ἀνεξάρτητος τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ πάσης ἠθικῆς· οὕτω μετὰ τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας παρεισέδυε καὶ ἡ ἠθικὴ. Ὑπὸ θρησκευτικότητός τινος ἐνεπνέετο ὁ Λαυρέντιος Βάλλας († 1457), ὅστις ὅμως τολμήσας νὰ ἐλέγξῃ καὶ διορθώσῃ τὴν Βουλγάταν, νὰ ἀρνηθῇ τὴν γνησιότητα τῶν Κωνσταντινέων δωρεῶν καὶ ἄλλων καὶ νὰ πολεμήσῃ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ παπισμοῦ μικροῦ δεῖν ἐπιπτεν εἰς τοὺς ὄνυχας τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως, ἐὰν μὴ ἔσωζεν αὐτὸν Νικόλαος ὁ Ε'. πολλῶν πλέον ῥητέον τοῦτο περὶ τοῦ ἐπιστημοτέρου τῶν Ἰταλῶν ἀνθρωπιστῶν Ἰωάννου τοῦ Πίκου († 1494), ὅστις συνενῶν ἐν αὐτῷ πάσας τὰς εὐγενεῖς τάσεις καὶ γνώσεις τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ τὴν ὑπόνοιαν τοῦ αἰρετικοῦ, ἅρ' ἥς μόλις ἐσώθη ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ ΣΤ'. ἡ κυρία τάσις τοῦ Πίκου ἦν ἡ ἐνότης πάσης γνώσεως καὶ ἡ συμφωνία πάντων τῶν συστημάτων καὶ τῶν διδασκαλιῶν τῆς φιλοσοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Καθολικῆς, τοῦτο δὲ ἐνόμιζεν ὅτι κατάρθωσεν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *Heptaplus*, ἐν ᾧ δι' ἐπταπλῆς γραφικῆς ἐννοίας ἐζήτει νὰ ἀναπτύξῃ ἐκ τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς Γενέσεως πᾶσαν τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου (πρβλ. Vahlen, *Lor. Valla*, Brl. 1870. — Monrad, *Lor. Valla und d. Konzil zu Florenz*, Gotha 1882).

3. Μετὰ τὴν Ἰταλίαν ἡ χώρα ἐν ἣ ἀνεφάνη καὶ ἤχμασεν ὁ ἀνθρωπισμὸς εἶναι ἡ Γερμανία. Ἡ πρώτη ἐστία τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἐνταῦθα εἶναι τὸ πανεπιστήμιον τῆς Ἐρφούρτης (1392), ἐνθα περὶ τὸ 1460 ἐνεφανίσθησαν οἱ πρῶτοι ἀντιπρόσωποι τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ὁ Πέτρος Λοῦδερ καὶ Ἰάκωβος Πονπλίκιος καὶ ἐκ τῆς σχολῆς αὐτῶν Ρουδόλφος *von Langen*, Ἰωάννης Δάλμπεργ καὶ μάλιστα Ματέργος ὁ Πιστόριος· χιλιάδες Γερμανῶν συνέρρεον ἐν-

ταῦθα, τοὺς ὁποίους ἔνεκα τῆς ποιητικῆς αὐτῶν κλίσεως πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἐκάλουν ποιητάς. Τὸν Ματέρνον ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ τῶν ἀνθρωπιστῶν διεδέχθη ὁ Μουτιανός, ὅστις ἐμόρφωσε τὸ μουτιανὸν τάγμα (*Mutianus ordo*), ἐπίσημον διὰ τὴν καταφορὰν αὐτοῦ κατὰ τῆς ἱεραρχίας καὶ τοῦ σχολαστικισμοῦ· ἐν τῷ τάγματι τούτῳ ἀνήκει καὶ ὁ ἱππότης Οὐλερίχος *von Hutten* († 1523), ὅστις ἐν ὄλῳ αὐτοῦ τῷ ἀστάτῳ καὶ πλάνητι βίῳ ἐπολέμει τὸν μοναχικὸν βίον καὶ τὸν ἐξανυχασμὸν τῆς συνειδήσεως (πρὸς. Kampschulte, die Universität Erfurt in ihr Verhältniss z. Humanismus, Trier 1858.—Brunnow, Ulrich v. Hutten, Lpz. 1842.—Strauss, Ulr. v. Hut. Lpz. 1871.—Reichenbach, Ul. von Hut. Lpz. 1877).—Ἐκτὸς τῆς Ἐρφούρτης ἐν τῇ καλλιιεργείᾳ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ διεκρίθησαν καὶ τὰ πανεπιστήμια τῆς Χαίδε Ἰβέρρης (1386) ὁ ἐπιστημότερος ἀντιπρόσωπος τοῦ ὁποίου ἦν *Ρουδόλφος* ὁ Ἀγρίκολα († 1485), τῆς Βιττεμβέργης (1502), τῆς Φραιβοῦργης (1456), τῆς Τυβίγγης (1477) καὶ τῆς Ἰγγολσταίτης (1472)· ἐπίσης ὁ ἀνθρωπισμὸς ἤχημασε καὶ ἐν Νυρεμβέργῃ, ὅπου ἐν τῷ οἴκῳ Βυλιβάλδου τοῦ Πιρσὸς χάϊμερ ἐμορφώθη λαμπρὸν κέντρον ἀνθρωπιστικῶν τάσεων. Κυρίως ὁμοῦς ὁ ἐν Γερμανίᾳ ἀνθρωπισμὸς τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ ἔχει ἐν τῷ Ἰωάννῃ Ρουχλίνῳ καὶ Δελιδερῖῳ Ἑράσιμῳ. Ὁ πρῶτος γεννηθεὶς τὸ 1455 ἐν *Pforzheim* καὶ σπουδάσας ἐν διαφόροις πανεπιστημίοις, παρουσιάσθη ἀκολούθως ἐν Τυβίγγῃ ὡς διδάσκαλος τοῦ δικαίου καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν, εἰργάσθη πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ πανεπιστημίου τῆς Χαϊδελεβέργης καὶ κατὰ τὸ 1520 διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἑβραϊκῆς ἐν Ἰγγολσταίτῃ († 1522). Ὁ Ρουχλίνος καλλιιεργῶν πᾶσαν ἐπιστημονικὴν τάσιν ἐξήλκυ ἰδίως ὑπὲρ τῆς σπουδῆς τῆς Π. Δ. ἐν τῇ πρωτοτύπῳ γλώσσῃ καὶ εἰργάσθη σπουδαίως ἐπὶ τοῦ τονισμοῦ τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσης καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς Καθβάλας. Ἐνεκα ὁμοῦς τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ζήλου ὑπὲρ τῶν ἐβραϊκῶν καὶ ῥαββινικῶν σπουδῶν περιτλήθεν εἰς σπουδαίαν ἐρίδα πρὸς τινὰ ἐξ Ἰουδαίων χριστιανὸν *Pfefferkorn*, ὅστις παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ ἀπήγγειλε τὸ 1509, ὅπως καῶσι πάντα τὰ ῥαββινικὰ βιβλία, τὸ Ταλμουδ π. χ. ἢ Καθβάλα, τὰ ὑπομνήματα εἰς τὴν Γρα-

φῆν, λόγοι κτλ. ὡς περιέχοντα βλαστημίας κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ· ὁ Ροῦχλινος ἐρωτηθεὶς περὶ τούτου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀντέστη, ἀλλὰ τότε ἀντεπεξῆλθον κατ' αὐτοῦ ὁ *Pfefferkorn* καὶ οἱ δομινικανοὶ τῆς Κολωνίας, ἐκεῖνος δὲ ἠναγκάσθη νὰ ἀπαντήσῃ διὰ δηκτικωτάτης σατύρας· τότε οἱ ἐν Κολωνίᾳ ἱερεξετασται ἐγκαλοῦσι τὸν Ροῦχλινὸν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου αὐτῶν (1513), οὗτος δὲ μὴ παρουσιασθεὶς ποιεῖται ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν Λέοντα τὸν Ι', ἐπιτροπὴ δὲ συστάσα πρὸς ἐρευναν τοῦ ζητήματος ἀθωᾷ αὐτὸν (1514)· μετ' ὀλίγον κατώρθωσαν μὲν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, ὅπως ὁ πάπας ἐκμηδένισῃ τὴν ὑπὲρ τοῦ Ροῦχλίνου ἀπόφασιν, αὐτὸς δ' οὗτος ὑποβλήθῃ εἰς σιγὴν (1520), ἐν τῇ συνειδήσει ὅμως τῆς Γερμανίας ὁ Ροῦχλινος θεωρήθη νικητὴς, ὑπὲρ αὐτοῦ δὲ παρουσιάσθησαν διάφοροι γράψαντες τὸ 1516 τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν *Epistolae obscurorum virorum*, ἐν ᾧ μετ' εἰρωνείας καὶ σαρκασμοῦ ἐνεπαίζοντο οἱ ἐπαῖται μοναχῶν· τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἐξευπώθη τὸ 1517 (πρβλ. Mayerhof, Joh. Reuchlin, Brl. 1830. — Geiger Joh. R. und s. Werke, Lpz. 1871. — Horawitz, zur Biographie Joh. Reu. Wien 1877). — Ὁ δὲ Δεζιδέριος Ἐρασμιος γεννηθεὶς τὸ 1465 ἐν Ρότερδαμ ἐσπούδασεν ἐν Παρίσις, περιήλθε σχεδὸν ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, ἐνθα ἔγνων τοὺς ἐπιστημοτέρους τῆς ἐποχῆς ἄνδρας, ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὴν ἐλληνικὴν ἐν Ὁξωνίᾳ καὶ ἐπὶ τέλους τὸ 1521 μετέβη εἰς Βασιλείαν παρὰ τῷ ἐκδότῃ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ Φροβενίῳ, ὅπου καταγινόμενος περὶ τὰς μελέτας αὐτοῦ ἀπέθανε τὸ 1536. Ὁ Ἐρασμος μεγάλως ἐργασθεὶς ὑπὲρ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς θεολογίας οὐ μικρὸν παρεσκεύασε τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Λουθήρου· ἀποκυλύσας τὰς ἐλλείψεις τῆς σχολαστικῆς θεολογίας, κατέδειξε μετὰ θάρρους καὶ τὰς διαφορὰς καταχρήσεις τῆς Ἐκκλησίας, ἐτιμώρησε σατυρικῶς τὴν διαφθορὰν πάσης κοινωνικῆς τάξεως καὶ ἔλεγξε πικρῶς τὴν ἀμάθειν, τὴν ὀκνηρίαν καὶ τὴν ἀνηθικότητα τῶν μοναχῶν. Καίπερ ἀνθρωπιστῆς ἐπολέμει ὅμως τὴν ἐθνικὴν τάσιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἐθάρρυνε τὴν μεταρρύθμισιν τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς ὅμως νὰ ᾖ προωρισμένος εἰς τοῦτο, διότι ἐστερεῖτο τῆς βαθύτητος τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθημα-

τος, τῆς ἰσχύος τῆς πίστεως καὶ τῆς τὰ πάντα ἀπαρνομένης ἀγάπης. Ὁ Ἑρασμος ἀφῆκε πολλὰ συγγράμματα (ἐκδ. Λευγδούνου 1703), ἐξ ὧν ἐπιστημότερα εἶναι οἱ κριτικαὶ καὶ ἐξηγητικαὶ ἐργασίαι εἰς τὴν Κ. Διαθήκην (*Novum Instrumentum omne*), τὸ ἐγκώμιον τῆς μωρίας (*Laus stultitiae*) καὶ ἄλλα (πρὸς Burigny, Vie d'Erasmus.—Müller, Leben des Erasmus, Hamb. 1828.—Stichart, Eras. v. Rotterdam, Lpz. 1870.—Nisard, Rénaiss. et réforme, Paris 1877.—Schlottmann, Erasmus redivivus, Halle 1883).

4. Ἐκτὸς τῶν γωρῶν τούτων ὁ ἀνθρωπισμὸς ἀνεφάνη καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἀνεφάνησαν δύο ἐπίσταιμοι ἀνθρωπισταί, ἀμφοτέροι φιλοὶ τοῦ Ἑράσμου καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, ὁ Ἰωάννης Κολλέτης καὶ Θωμᾶς Μόρος· ὁ πρῶτος μετὰ πολυετῆ διαμονὴν ἐν Ἰταλίᾳ ἐπέστρεψεν εἰς Ἀγγλίαν καὶ ἀφ' οὗ ἐπὶ μακρὸν ἐναντίον τοῦ σχολαστικισμοῦ ἐβίβασκε τὴν θεολογίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων, τὸ 1510 ἱδρύσεν ἐν Λονδίῳ σχολεῖον, ἐν ᾧ ἐδίδασκε περὶ τοὺς 150 μαθητὰς τὰ κλασικὰ γράμματα καὶ τοὺς Πατέρας· τὸ 1512 ἕνεκα τῶν ἐλευθέρων αὐτοῦ φρονημάτων κατηγορηθεὶς ὡς αἱρετικὸς, μόλις ἐσώθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἑρρίκου τοῦ Η' (+ 1519). Φίλος αὐτοῦ ἦν ὁ Θωμᾶς Μόρος, ὅστις τὸ 1529 ὑπὸ Ἑρρίκου τοῦ Η' ἐξυψώθη εἰς ἀρχιεπισκοπικὸν τοῦ κράτους· ὁ Μόρος παρεδέχετο τὰς μεταρρυθμιστικὰς θεωρίας τοῦ Ἑράσμου, ἀλλ' ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτοῦ ἤθελε νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὰς μᾶλλον ἐπὶ τῆς πολιτείας ἢ τῆς Ἐκκλησίας· πρὸς τοῦτο συνέταξε τὸ συγγράμμα αὐτοῦ *Utopia* (1516), ἐν ᾧ ἂ ἐπτύσσει φαντασιώδεις ἰδέας περὶ φυσικοῦ τινος καὶ λογιχοῦ ὁργανισμοῦ πασῶν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων πρὸς ἐπιτυχίαν καθολικῆς εὐδαιμονίας· ἡ θρησκευτικὴ ὁψ'ς τῆς εὐδαιμονίας ταύτης εἶναι καθαρῶς δεῖστική, ἀρνέεται δηλ. πρόνοιαν Θεοῦ, ἀθανασίαν καὶ ἀνταμοιβὴν καὶ εἶναι ὅλως ξένη πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Ὁ Μόρος ἀναφανέντα τὸν Λούθηρον ὡς μεταρρυθμιστὴν τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐπολέμησε μετὰ τοῦ βασιλέως Ἑρρίκου, ὅτε ὅμως ὁ τελευταῖος διέρρηξε τὰς πρὸς τὸν πάπαν σχέσεις καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καισαρο-

παπισμοῦ αὐτὸς ἐζήτει νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν ἀγγλικανὴν Ἑκκλησίαν, ὁ Μόρος παρητήθη τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, ἤρνήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν ἡγεμόνα ὡς ἀρχηγὸν τῆς ἀγγλικαντῆς Ἑκκλησίας καὶ μετὰ μακρὰν καὶ σκληρὰν ἐν τῇ εἰρκτῇ διαμονὴν ἀπεκεφαλίσθη τὸ 1535 (Rudhardt, *Leben d. Thomas Morus Nürnberg. 1829.*—Thommes, *Th. M. Augsb. 1847.*—Baumstark, *Th. M. Freib. 1879.*)
 —Ἐν Γαλλίᾳ ὁ ἀνθρωπισμὸς δὲν εὗρεν ἀμέσως ἡχῶ καὶ τοῦτο διότι ἀνθίστατο τὸ πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων καὶ ἡ Σορβὼννα· ἐν τούτοις διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ βασιλέως Φραγκίσκου τοῦ Α' (1515-47) εὗρον εἰσοδὸν αἱ ἀνθρωπιστικαὶ σπουδαί, ὡς ἀντιπρόσωποι δ' αὐτῶν παρίστανται ὁ Γουλιέλμος Βουδαίος καὶ ὁ Ἰάκωβος Φάβρος *Σταπουλένσις (Lefèvre d'Étaples)*· ὁ πρῶτος ἦν βιβλιοθηκᾶριος τοῦ Φραγκίσκου καὶ τῇ συνδρομῇ αὐτοῦ ἱδρύσε βασιλικὴν τινα σχολήν, ἐν ἣ ἐκαλλιεργεῖτο ἡ θεολογία, ἀπηλλαγμένη τῶν σχολαστικῶν δεσμών· καίτοι δὲ πρὸ τοῦ Λουθήρου ἤδη ἐξέφρασε τὴν ἀνάγκην μεταρρυθμίσεως τῆς Ἑκκλησίας, δὲν ἐτόλμησεν ὅμως νὰ συνταχθῇ αὐτῷ καὶ ἀποστῇ τῆς ρωμαϊκῆς Ἑκκλησίας († 1540)· ὁ δὲ Φάβρος εἶναι ἐπίσημος διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν κλασικῶν σπουδῶν ἐν Παρισίοις καὶ τὴν μελέτην τῶν ἀγίων Γραφῶν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, τούτου ὅμως ἔνεκα ἀπεδιώχθη ἐκ τῆς Σορβὼννης τὸ 1521, ὁ δὲ Φραγκίσκος ἀπήλ-
 λαξεν αὐτὸν περαιτέρω διωγμῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ 1523 διεκήρυξεν ὅτι ἡ Γραφή εἶναι ἡ μόνη ἀρχὴ τῆς θεολογίας καὶ ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ μόνης τῆς πίστεως, ἡ Σορβὼννα κατεδίωξεν αὐτὸς αὐτόν, κατέκαυσε τὰ συγγράμματα αὐτοῦ καὶ αὐτὸν εἰς τὴν πυρὰν κατέδρασεν· ὁ Φάβρος ὅμως ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς, συνεπλήρωσε τὴν μετάρρασιν τῆς Γραφῆς εἰς τὸ γαλλικὸν καὶ ἀπέθανε τὸ 1536 ἐν ἡλικίᾳ 86 ἐτῶν (πρβλ. Graf, *J. Pap. Stap. ἐν Zeitsch. f. hist. Th. 1852, 1, 2*). Τέλος ἐν Ἰσπανίᾳ ὡς ὁ Μαικίνας τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν παρουσιάσθη ὁ καρδινάλιος Φραγκίσκος Ξιμέντης, ἀρχιεπίσκοπος Τολήτου καὶ ὑπουργὸς τοῦ κράτους ἐπὶ Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλης († 1517)· ἐπισημύτερος ὅμως αὐτοῦ ἦν ὁ Ἀντώνιος Λεβριγιας, καθηγητὴς ἐν Σιλαμάρχκᾳ, ὅστις προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ξιμένους εἰς τὸ κατὰ τὸ 1508 ἱδρυθὲν πανεπιστήμιον τῆς Ἀλκάλας, συν-

ειργάσθη εἰς τὴν πολύγλωττον Γραφὴν· ἡ ἱερὰ ἐξέτασις ἐπετέθη τότε κατ' αὐτοῦ διὰ τὰς κριτικὰς ἐπὶ τῆς Βουλγάτας παρατηρήσεις, ἀλλ' ὁ Ξιμένης ἔσωσεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς καταδίκης († 1522· πρβλ. Hefel. Cardin. Ximenes, Tübing. 1851.—Hevemann, Franc. Xim. Götting. 1848.—Ulrich, Ximenes, Langesalza 1882). Τοιαύτη εἶναι ἡ λεγομένη ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων, ἥτις ταύτην τὴν μεγίστην ὠφέλειαν προσήνεγκε τῇ θεολογίᾳ, ὅτι ἔθηκε τὴν ἀγίαν Γραφὴν ἐπὶ τῆς λυχνίας, ἐξώρισε τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν, εἰσαγαγούσα τὴν γραμματοῖστορικὴν καὶ ἐβοήθησε τὴν ἐξηγητικὴν παρασχούσα αὐτῇ τὰ γλωσσικὰ μέσα.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ.	13	Στιγ.	6	ἀντι	Σκῦθαι	γράφει	Σκῦθαι
»	14	»	7	»	ξίφος	»	ξίφος
»	19	»	11	»	Βρατισλαύου	»	Βρατισλαύου
»	24	»	25	»	λοιμοῦ	»	λοιμοῦ
»	27	»	33	»	(† 872)	»	(† 972)
»	33	»	28	»	τηρευόμενα	»	τυρευόμενα
»	35	»	6	»	30,000	»	36,000
»	38	»	19	»	ἀπέκλινε	»	ἐξέκλινε
»	44	»	28	»	ἐλλέλειπται	»	ἐλλέλειπτα.
»	47	»	7	»	869	»	861
»	61	»	6	»	ἡμῶν	»	ἡμῶν
»	63	»	11	»	εἰς	»	καί
»	74	»	6	»	καταπροῦδωκεν	»	καταπροῦδωκεν
»	108	»	14	»	735	»	733
»	110	»	2	»	στρυγγῶν	»	στρυγγῶν
»	125	»	7	»	<i>Mostaraba</i>	»	<i>Mustaraba</i>
»	152	»	10	»	αὐτοῦ	»	αὐτόν
»	154	»	5	»	Μογουντιακῶ	»	Μεδιοματρίκῳ.
»	155	»	25	»	895	»	896
»	158	»	32	»	988	»	998.
»	165	»	22	»	158	»	137
»	182	»	2	»	παχυλεῖ	»	παχυλῇ
»	187	»	33	»	ἐλευθέραν	»	ἐλευθέριον
»	191	»	32	»	996	»	796
»	207	»	16	»	ἐξεκέντουν	»	ἐξεκέντων
»	230	»	23	»	Μητροφάνη	»	Μητροφάνει.
»	263	»	21	»	τούτων	»	τόπον
»	275	»	21	»	ΙΔ'	»	ΙΕ'
»	285	»	6	»	Δημητρίου	»	Δημητρακοπ
»	304	»	29	»	ταρταροκρατ.	»	ταταροκρατία.
»	306	»	24	»	ἔγνων	»	ἔγνωσαν.
»	417	»	15	»	<i>Cyk</i>	»	<i>Eyk</i>
»	425	»	14	»	ἐρυθροῦν	»	ἐρυθρόν

ΤΙΜΑΤΑΙ

διὰ μὲν τοὺς συνδρομητὰς γράσια ἀργυρᾶ 35

διὰ δὲ τοὺς μὴ τοιοῦτους » » 30

ΕΥΡΙΣΚΕΤΑΙ

παρ' ἄπασι τοῖς ἐνταῦθα ἑλλησι βιβλιοπώλαις καὶ παρὰ τοῖς κκ. LORENTZ
& KELL. ἐν Πέρην. Μεγάλῃ ὁδῷ ἀριθ. 457.

